

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ Міжнародний науково-виробничий журнал	
1 2018 (38)	
Зміст	
<p>Засновники журналу: Білоцерківський національний аграрний університет ПВНЗ "Університет економіки і підприємництва" ПП "Інститут економіки, технологій і підприємства"</p> <p>Головний редактор: Даниленко А.С., д.е.н., проф., акад. НААНУ</p> <p>Заступник головного редактора: Стельмашук А.М., д.е.н., професор Капітанець С.В., к.п.н., доцент</p> <p>Редакційна рада: Варченко О.М., д.е.н. професор Капітанець Ю.О., к.е.н., доцент Малік М.Й., д.е.н., проф., академік НААНУ</p> <p>Редакційна колегія: Баланюк І.Ф., д.е.н., проф. Борщовецька В.Д., к.п.н. Губенко В.І., д.е.н., професор Івашук Н.Л., д.е.н., професор Кузьмін О.Є., д.е.н., професор Паска І.М., д.е.н., професор Пуцентейло П.Р., д.е.н., професор Сатир Л.М., д.е.н. Свиноус І.В., д.е.н., професор Семів Л.К., д.е.н., професор Шевчук Л.Т., д.е.н., професор Шуст О.А., д.е.н.</p> <p><i>Зарубіжні вчені:</i> Василь Симчера, д.е.н., професор (Росія) Мірослав Сватош, д.е.н., професор (Чехія) Станіслав Шидло, д.е.н., професор (Польща) Тетяна Вархолова, д.е.н., професор (Словаччина) Йозеф Оленські, д.е.н., професор (Польща)</p> <p>Наукові редактори: Джерелейко С.Д., к.е.н., доцент Кемеляш І.Г., к.е.н. Нянько В.М., к.е.н., доцент Сава А.П., к.е.н., с.н.с. Хома Д.М., к.е.н., доцент</p> <p>Редактор: Федоришина Л.М., к.е.н., доцент</p>	<p style="text-align: center;"><u>Економіка та управління національним господарством</u></p> <p>Іванишин В.В., Стельмашук А.М., Леськів І.Ю. ІНСТИТУЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СПРОМОЖНИХ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ..... 5</p> <p>Варцаба В.І., Огородник В.О., Заславська О.І. АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ СУЧАСНОГО СТАНУ ПЕРВИННОГО ТА ВТОРИННОГО РИНКІВ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ В УКРАЇНІ..... 16</p> <p>Соломіна Г.В., Гавриш О.С., Махницький О.В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ БЮДЖЕТНОГО МЕХАНІЗМУ В УКРАЇНІ..... 24</p> <p>Кальницька М.А. ПРИНЦИПИ, НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЦІЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЛІСНІЧУК О.А., Боярин Ю.В. ПРИОРИТЕТНІ ЗАХОДИ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ..... 29</p> <p>Лісничук О.А., Боярин Ю.В. ПРИОРИТЕТНІ ЗАХОДИ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ..... 34</p> <p style="text-align: center;"><u>Світове господарство і міжнародні економічні відносини</u></p> <p>Капітанець С.В. НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ В ЄС: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ..... 42</p> <p style="text-align: center;"><u>Економіка та управління підприємствами</u></p> <p>Семчук Ж.В., Петрик І.В. ВІДПОВІДНІСТЬ ЯК ФАКТОР ОБУМОВЛЕННЯ ПОТРЕБ В ГНУЧКОСТІ МЕРЕЖІ ПОСТАВОК..... 50</p> <p>Резнік Н.П., Печерський В.В. ІНСТИТУЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЧЕРЕЗ РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ..... 55</p> <p>Yasinovska I.F., Kozak S.I. PROBLEMS OF ATTRACTING FINANCIAL RESOURCES IN THE SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN UKRAINE..... 67</p> <p>Костецька Н.І. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ..... 74</p> <p>Шеленко Д.І. "УКЛАД" ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ ТА ЙОГО ХАРАКТЕРНІ РИСИ..... 80</p> <p>Піхняк Т.А. ДОСЛІДЖЕННЯ СУТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА..... 86</p> <p>Гіренко Ю.О. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО ХМЕЛЯРСТВА..... 90</p> <p style="text-align: center;"><u>Розвиток продуктивних сил, регіональна економіка, демографія, соціальна економіка і політика</u></p> <p>Пуцентейло П.Р., Гуменюк О.О. ФОРМУВАННЯ ПРОГРАМИ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ..... 98</p> <p style="text-align: center;"><u>Економіка природокористування і екологія</u></p> <p>Лазарева О.В. СИТУАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ..... 107</p> <p>Матвійчук Н.М., Сидорук С.В. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНДИКАТОРІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ..... 113</p> <p>Ярова Б.М. ІНТЕРЕСИ СУСПІЛЬСТВА, БІЗНЕСУ ТА ДЕРЖАВИ У ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ..... 119</p> <p style="text-align: center;"><u>Інноваційно-інвестиційна діяльність</u></p> <p>Гончаренко О.В., Дідур К.М., Самілик Т.М. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА..... 125</p> <p>Білявський В.М., Шепута М.М. РЕАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА..... 131</p> <p>Томашук І.В. ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ..... 140</p>

<p>Свідоцтво про державну реєстрацію: серія KB № 16753-5327P від 10.06.2010 р.</p> <p>перереєстрацію: серія KB № 20300-10100 НР від 23.09.2013 р.</p> <p>Рекомендовано до друку Вченою радою Білоцерківського національного аграрного університету, протокол № 1 від 20 лютого 2018 р.</p> <p>Затверджено Постановою Президії ВАК України від 22 грудня 2010 р. № 1-05/8 як наукове фахове видання України (економічні науки)</p> <p>Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 № 1021 як наукове фахове видання України (економічні науки)</p> <p>Журнал входить до таких національних та міжнародних наукометричних баз реферування та індексування: Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe) IndexCopernicusJournalsMasterList, Польща (http://journals.indexcopernicus.com/++p24781498,3.htm)</p> <p>Матеріали журналу знаходяться у вільному доступі на сайті: www.uniepr.km.ua</p> <p>Підписано до друку 26 лютого 2018 р.</p> <p>Адреса редакції: 29016, м. Хмельницький, вул. Львівське шосе, 51/2 тел. (096) 01-09-709 www.uniepr.km.ua sv.kapitanets@gmail.com</p> <p>Тираж 120 прим.</p> <p>Формат 70x108/16. Папір офсетний. Ум. друк арк. 23,3</p> <p>Віддруковано з готових діапозитивів в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б, м. Тернопіль, 46000</p> <p>Усі права захищені. Передрук дозволяється лише зі згоди автора.</p> <p>©Білоцерківський національний аграрний університет © ПВНЗ “Університет економіки і підприємництва” © ПП “Інститут економіки, технологій і підприємництва”</p>	<p align="center">Облік, аналіз і аудит</p> <p>Войналович О.П. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ П(С)БО ТА МСБО..... 150</p>
	<p>Сокіл О.Г. ЗМІСТ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ РИЗИКІВ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 156</p>
	<p>Шевченко Н.В. ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ АУДИТ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ ЯК НОВА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ..... 165</p>
	<p>Бондаренко О.М., Попович О.В., Панасюк В.К. ОСОБЛИВОСТІ РОЗРАХУНКУ КОМПЕНСАЦІЇ З ТИМЧАСОВОЇ НЕПРАЦЕЗДАТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ТА ЇЇ ОПЛАТИ В 2018 РОЦІ..... 171</p>
	<p>Візіренко С.В., Пімкіна Г.В. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА ВИКОНАННЯ ПРОЦЕДУР АУДИТОРСЬКОЇ ПЕРЕВІРКИ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА..... 178</p>
	<p align="center">Менеджмент, маркетинг, підприємництво</p> <p>Сарай Н.І. ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ МОЛОКОПРОДУКЦІЇ..... 186</p>
	<p align="center">Фінансово-кредитна система</p> <p>Семенча І.Є., Орнанджі О.В. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ В УНІВЕРСАЛЬНИХ ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ БАНКАХ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА..... 193</p>
	<p>Ватаманюк-Зелінська У.З., Смолин О.І. ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ РОЗПОДІЛУ ВИДАТКІВ НА ОСВІТУ НА РІВНІ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ..... 200</p>
	<p>Маршалок Т.Я. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ДИСКРЕЦІЙНОЇ ТА НЕДИСКРЕЦІЙНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОСТІ ЕКОНОМІКИ..... 206</p>
	<p>Чирак М.В., Чирак І.М. ФІНАНСОВА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ..... 215</p>
	<p>Автори номера..... 221</p>
	<p>Хроніка подій. Повідомлення..... 227</p>

<p>Founders of the journal: Bila Tserkva National Agrarian University Private Institution of Higher Education “University of Economics and Entrepreneurship” Private enterprise “Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship”</p> <p>Chief editor: Danylenko A.S., dr.econ.sc, prof., acad. of NAAS</p> <p>Deputy chief editor: Stelmashchuk A.M. dr.econ.sc., prof. Kapitanets S.V., cand.p.sc., assoc. prof.</p> <p>Editorial Council Varchenko O.M., dr.econ.sc., prof. Kapitanets Yu.O., cand.econ.sc., assoc. prof. Malik M.Y., dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS</p> <p>Editorial Board: Balaniuk I.F., dr.econ.sc., prof. Borshchovetska V.D., cand.p.sc. Hubenko V.I., dr.econ.sc., prof. Ivashchuk N.L., dr.econ.sc., prof. Kuzmin O.Ye., dr.econ.sc., prof. Paska I.M., dr. econ.sc., prof. Putsenteilo P.R., dr.econ.sc., prof. Satyr L.M., dr.econ.sc. Svynous I.V., dr.econ.sc., prof. Semiv L.K., dr.econ.sc., prof. Shevchuk L.T., dr.econ.sc., prof. Shust O.A., dr.econ.sc.</p> <p>Foreign scientists Vasiliy Simchera, dr.econ.sc., prof. (Russia) Miroslav Svatosh, dr.econ.sc., prof. (Czechia) Stanislav Shydlo, dr.econ.sc., prof. (Poland) Tetiana Varkholova, dr.econ.sc., prof. (Slovakia) Jozef Olenski, dr.econ.sc., prof. (Poland)</p> <p>Scientific editors: Dzhereleiko S.D., cand.econ.sc., assoc. prof. Kemeniash I.H., cand.econ.sc. Nianko V.M., cand.econ.sc., assoc. prof. Sava A.P., cand.econ.sc., senior research fellow Khoma D.M., cand.econ.sc., assoc. prof.</p> <p>Editor: Fedoryshyna L.M., cand.econ.sc, assoc. prof.</p>	<h1 style="margin: 0;">SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ECONOMY</h1> <p style="margin: 0;">International scientific and production journal</p> <h2 style="margin: 0; color: blue; text-decoration: underline;">↑ 2018 (38)</h2>	
	Contents	
	<u>Economy and management of a national economy</u>	
	Ivanyshyn V.V., Stelmashchuk A.M., Leskiv I.Yu. INSTITUTIONAL AND INNOVATIVE PROVIDING THE DEVELOPMENT OF CAPABLE RURAL COMMUNITIES IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION.....	5
	Vartsaba V.I., Ohorodnyk V.O., Zaslavska O.I. ANALYSIS OF THE PECULIARITIES OF THE PRIMARY AND SECONDARY RESIDENTIAL REAL ESTATE MARKETS' MODERN STATE IN UKRAINE.....	16
	Solomina H.V., Havrysh O.S., Makhnytskyi A.V. ENSURING THE TRANSPARENCY OF THE BUDGETARY PROCESS IN UKRAINE.....	24
	Kalnytska M.A. PRINCIPLES, DIRECTIONS OF REALIZATION AND PURPOSE OF PUBLIC POLICY OF PROVIDING OF SOCIAL DEVELOPMENT.....	29
	Lisnichuk O.A., Boiaryn Yu.V. PRIORITY MEASURES OF STATE ANTICRISM MANAGEMENT IN THE EUROPEAN UNION GUIDING COUNTRIES.....	34
	<u>World economy and international economic relations</u>	
	Kapitanets S.V. ILLICIT TURNOVER OF TOBACCO PRODUCTS IN THE EU: CAUSES AND CONSEQUENCES.....	42
	<u>Economy and enterprises management</u>	
	Semchuk Zh.V., Petryk I.V. CONFORMITY AS A FACTOR OF ENFORCEMENT OF REQUIREMENTS IN FLEXIBILITY OF THE SUPPLY CHAIN.....	50
	Reznik N.P., Pecherskyi V.V. INSTITUTIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF PROVISION AN EFFECTIVE ACTIVITY OF AGRICULTURAL SECTOR WITH THE HELP OF DEVELOPMENT OF CORPORATE MANAGEMENT.....	55
Yasinovska I.F., Kozak S.I. PROBLEMS OF FINANCING RESOURCES IN SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN UKRAINE.....	67	
Kostetska N.I. CURRENT ISSUES OF ENTERPRISE ACTIVITY PLANNING.....	74	
Shelenko D.I. “STRUCTURE” AS A SOCIAL AND ECONOMIC CATEGORY AND ITS CHARACTERISTIC FEATURES.....	80	
Pikhniak T.A. RESEARCH OF ESSENCE OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE.....	86	
Hirenko Yu.O. WAYS OF INCREASING ECONOMIC EFFICIENCY OF DOMESTIC HOP-GROWING.....	90	
<u>Development of productive forces, regional economics, the demography, social economics and politics</u>		
Putsenteilo P.R., Humeniuk O.O. FORMATION OF THE MANAGEMENT STRATEGY PROGRAM OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION.....	98	
<u>Environmental economics and ecology</u>		
Lazarieva O.V. SITUATIONAL APPROACH IN LAND-TENURE IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION OF POWER.....	107	
Matviichuk N.M., Sydoruk S.V. FORMATION OF THE SYSTEM OF INDICATORS OF ECOLOGICAL SECURITY OF UKRAINE.....	113	
Yarova B.M. INTERESTS OF SOCIETY, BUSINESS AND STATE IN THE PROCESS OF LAND RESOURCES MANAGEMENT.....	119	
<u>Innovation and investment activities</u>		
Honcharenko O.V., Didur K.M., Samilyk T.M. INSTITUTIONAL DESIGNING OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRO-INDUSTRIAL PRODUCTION.....	125	

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 332.1:338.24.021.8

*Іванишин В.В.,
д-р екон. наук, професор, ректор,
Стельмащук А.М.,
д-р екон. наук, професор, головний науковий співробітник,
Подільський державний аграрно-технічний університет
Леськів І.Ю.,
директор Буцацького коледжу
Подільського державного аграрно-технічного університету*

ІНСТИТУЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СПРОМОЖНИХ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Постановка проблеми. Зміна моделі управління в Україні з чітким акцентом на децентралізацію, посилення ролі місцевого самоврядування в розвитку територій регіонів, а відтак і держави, передбачає запровадження особливих кардинальних змін не тільки в адміністративно-територіальному устрою країни, але, що є головним на сучасному етапі, у фінансовій сфері. Тому у запланованих змінах головним питанням є формування спроможних локальних адміністративно-територіальних одиниць, здатних ефективно здійснювати місцеве самоврядування, розширювати їх економічний потенціал для виконання покладених на них функцій, а також зміцнювати місцеву демократію.

Визначений напрям реформи є об'єктивним і обґрунтованим процесом, тому що Україна має потужний природний аграрний потенціал – володіє сприятливими географічними, кліматичними, ресурсними та іншими передумовами соціально-економічного розвитку.

Задекларований в Україні розвиток децентралізації направлений на вирішення існуючих проблем. Її основні цілі – переорієнтувати в зворотний бік існуючу в Україні сільську міграцію населення, вести ефективну боротьбу з наявною бідністю, здійснювати розширення зайнятості населення, забезпечення рівних можливостей і задоволення потреб населення, покращення якості життя, можливості для розвитку особистості та поліпшення стану соціального розвитку. Місією започаткованої реформи місцевого самоврядування є забезпечення дієвої спроможності місцевого самоврядування самостійно, за рахунок власних ресурсів вирішувати питання місцевого значення в інтересах жителів громади.

Формування самодостатніх територіальних громад, які є основою ефективного місцевого і регіонального розвитку будь-якої країни – одне з найбільш актуальних завдань сучасного розвитку України. Це пояснюється тим, що розвиток демократії в суспільстві можливий лише за наявності розвиненої системи місцевого самоврядування та самодостатності громад, які є одними із основних ознак демократії та основою для участі в євроінтеграційних процесах.

В задекларованих змінах особливо важливо використати досвід сучасної Європи, її рекомендації щодо розвитку місцевого самоврядування. Йдеться насамперед про зведення ролі держави до мінімуму, обмеження бюрократичного тиску з боку керівництва, що сприяє залученню людей до цінностей народовладдя. Досвід самоуправління, а головне вироблені ним уміння виховують у населення почуття громадської відповідальності за прийняття рішень щодо місцевого розвитку [6; 15; 21].

Одним із ключових чинників успішної децентралізації управління в Україні є удосконалення інституційного забезпечення процесу формування об'єднаних територіальних громад та їх подальшого розвитку. У цьому сенсі дедалі більшого значення набуває пошук дієвих інституційних важелів розвитку об'єднаних територіальних громад на сучасному етапі децентралізації [10; 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення інституційних засад розвитку сільської економіки та аграрного сектору є новим напрямом в українській економічній науці. Відповідний науковий вклад у розвиток цього напрямку дослідження внесли вітчизняні економісти-дослідники: В. Андрійчук, В. Борщевський, О. Власенко, П. Гайдуцький, О. Дацій, Л. Дейнеко, М. Долішній, В. Кравців, М. Кропивко,

М. Крупка, Ю. Лопатинський, М. Малік, О. Мороз, І. Москаленко, Т. Осташко, А. Пелехатий, П. Саблук, І. Сторонянська, А. Ткачук, В. Унгурян, А. Фролов, А. Чупіс, О.Г. Шпикуляк, О. Шубравська, В. Юрчишин та інші. Питання розвитку сільських територій в умовах становлення сільських територіальних громад здебільшого відображено в наукових працях тих вітчизняних учених, які досліджують ефективність економічних трансформацій у селі у зв'язку з реформуванням земельних відносин, розвитком нових організаційно-правових форм господарювання та змінами у державній політиці підтримки об'єктів соціальної інфраструктури, зміцненням фінансової бази органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад, в тому числі спроможних сільських територіальних громад.

Утім, сучасні виклики реформування місцевого самоврядування та фінансової децентралізації в Україні зумовлюють потребу в поглибленому вивченні практичних аспектів формування спроможних територіальних громад. Незважаючи на цінність проведених досліджень, особливості інституційного забезпечення інноваційної діяльності саме в аграрній сфері на сьогодні є найменш вивченим, що і потребує подальших досліджень в даному напрямі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичного визначення та обґрунтування теоретико-методичних і практичних засад інституційно-інноваційного забезпечення розвитку спроможних сільських територіальних громад в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведене літературно-аналітичне дослідження проблеми об'єднання сільських територіальних громад [21] показує, що шанс на соціально-економічний розвиток мають громади з кількістю населення понад 5000 осіб. В таких громадах існує можливість зростання доходів на душу населення, а, відтак, розвитку громади та території, на якій вона існує. При цьому встановлено, що в Україні 92% сільських територіальних громад – це громади з кількістю жителів меншою 3 000 осіб, майже 11% громад нараховують менше 500 жителів. Необхідно відзначити, що Україна проходить шлях укрупнення адміністративно-територіальних одиниць базового рівня за досвідом Європи, для можливості стимулювання їх розвитку. Для цього планується створення трьохрівневої системи адміністративного устрою, яка включатиме 27 регіонів, межі яких співпадатимуть з межами існуючих сьогодні областей, 120-150 районів (на даний час – 490 районів) та 1500-1800 громад замість 11,5 тис. сільських, селищних та міських рад, які сьогодні діють в Україні [21].

Проведення реформи базується на принципі диспозитивності – укрупнення громад не є основною ціллю, ключовим виступає питання формування самодостатніх громад – «не ресурсів, які розподіляються, а ресурсів, які місцевості внаслідок своєї взаємодії створюють» [11; 16].

Відповідно до нормативно-правових положень, основними умовами формування спроможних територіальних громад є врахування: здатності органів місцевого самоврядування вирішувати покладені на них завдання; особливостей історичного, культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, їх географічних та соціально-економічних зв'язків; рівня фінансової забезпеченості; особливостей трудової міграції населення громади; доступності послуг до безпосередніх споживачів [6; 10].

В процесі дослідження виявлено, що формування самодостатніх територіальних громад, які є основою ефективного місцевого і регіонального розвитку будь-якої країни – одне з найбільш актуальних завдань сучасного розвитку України. Це пояснюється тим, що розвиток демократії в суспільстві можливий лише за наявності розвиненої системи місцевого самоврядування та самодостатності громад, які є одними із основних ознак демократії [9; 11].

Необхідно відзначити, що в економічній літературі при дослідженні однієї і тієї ж проблеми часто використовуються різні поняття, наприклад, «фінансова спроможність», «фінансова достатність».

Використання поняття «спроможність» при розгляді економічних процесів і явищ не є новим. Так, економісти-практики і теоретики широко оперують поняттями кредитоспроможності, платоспроможності, конкурентоспроможності, купівельної спроможності. У цих випадках мова йде про певні властивості суб'єкта щодо якого використовується термін «спроможність», і про можливість виконання цим суб'єктом певних дій. При цьому цей суб'єкт належить зазвичай до мікроекономічного рівня господарських систем: фізичні особи, підприємці, домашні господарства, підприємства. Однак з точки зору території (населений пункт, громада, регіон), тобто сукупності осіб, що не мають чіткої організаційної структури (адже суб'єкти території є відносно незалежними і автономними, між ними відсутні функціонально-технологічні зв'язки, розподіл повноважень і відповідальності) цей термін почав використовуватися у контексті реалізації в Україні адміністративно-територіальної реформи. Зокрема, одним з останніх понять, визначених Кабінетом Міністрів України у 2015 р., є «спроможна територіальна громада».

У тлумачному словнику спроможність трактується через поняття здатності: «спроможність – це здатність до здійснення чого-небудь; наявність умов, сприятливих для чого-небудь, обставин, які допомагають чомусь; можливість» [3]. А спроможний – це той, «який має здатність виконувати, здійснювати, робити і т. ін. що-небудь» [3]. Як видно з трактувань, термін «спроможність» потребує обов'язкової конкретизації при його використанні. Фактично у словосполученні «спроможна територіальна громада» зрозуміло, хто є носієм спроможності, однак не зрозуміло, що саме має бути здатною робити ця громада.

На території сільської громади функціонують різні суб'єкти – особисті селянські господарства, різні підприємства, інші суб'єкти господарювання. Тому фінансову спроможність територіальної громади доцільно розглядати як комплексний показник, що складається з її бюджетної спроможності, фінансової спроможності домогосподарств і фінансової спроможності суб'єктів господарювання, які разом формують фінансову спроможність територіальної громади у широкому розумінні.

Фінансова спроможність особистих селянських господарств - домогосподарств означає здатність домогосподарства (родини) забезпечувати фінансування потреб усіх його членів сім'ї (від фізіологічних до потреб самовираження та самореалізації [3].

Проблема фінансової спроможності розвитку територіальних громад пов'язана з теорією самофінансування. Самофінансування – це система господарювання, за якої всі витрати (поточні, на просте і розширене відтворення) фінансуються із власних джерел, без залучення коштів державного бюджету. Частково ці витрати можуть покриватися за рахунок кредитів банку, але за умови погашення їх за рахунок власних коштів [3].

У широкому розумінні самофінансування – це метод господарювання, який означає покриття за рахунок власних доходів усіх видатків діяльності підприємства як при простому, так і при розширеному відтворенні. Самофінансування є економічною базою самостійності і самоуправління підприємства. Теорія і практика самофінансування підприємств – важливі елементи економічних доктрин індустріально розвинених країн.

У країнах з ринковою економікою, а це справедливо і для України, самофінансування означає забезпечення інвестування підприємств в основному за рахунок власних фінансових ресурсів: прибутків, амортизаційних відрахувань та ресурсів прирівняних до власних, наприклад, коштів засновників, внесених до статутного капіталу, емісійного доходу. Для визначення рівня самофінансування запропоновано розраховувати відповідний коефіцієнт, який встановлюється як відношення особистого інвестиційного капіталу підприємства (нерозподіленого доходу, амортизації) до її сумарних потреб.

Доцільно відзначити, що в японській мові коефіцієнт самофінансування – слово «кайдзен» означає «безперервне вдосконалення». Виходячи з цієї стратегії, в процес вдосконалення залучаються всі – від менеджерів до робітників, причому її реалізація вимагає відносно невеликих матеріальних витрат [3; 14].

Доведено, що забезпечити самофінансування та беззбитковість територіальної громади як системи можливо за рахунок управляючого впливу на такі елементи складної системи, як: сільське господарство, а саме тваринництво (за видами), рослинництво (за видами), промисловість, ресурси та ін. Така модель може бути використана для оцінки впливу на загальний результат функціонування територіальної громади досліджених основних параметрів з урахуванням введених обмежень, пов'язаних з тим, що територіальна громада вважалась замкненою системою. Саме такі обмеження дають можливість змодельовати ситуацію самофінансування територіальної громади.

Щодо використання на практиці кайдзен-стратегій встановлено, що вона дозволить ефективно організувати, контролювати та здійснювати управляючий вплив на складну систему, якою є територіальна громада в умовах її динамічного розвитку. Використання стратегії кайдзен, а саме концепції постійного вдосконалення, дозволить забезпечити підвищення рівня організації економічної діяльності у межах територій і створить умови для динамічного розвитку як територіальної громади, так і країни загалом. У підсумку, це створить можливість сформулювати ефективну регіональну політику, що враховує чітко визначення території, її межі, природно – ресурсний потенціал та соціально-економічний стан. За таких умов трирівнева система управління територіями зможе ефективно функціонувати у довготривалій перспективі.

Самодостатньою вважається така територіальна громада, яка володіє фінансовими, матеріальними та демографічними ресурсами в достатньому для виконання завдань та функцій місцевого самоврядування обсязі.

Формування самодостатніх громад передбачає, що вони володітимуть матеріальними, фінансовими та іншими ресурсами в обсягах, достатніх для ефективної реалізації завдань та управлінських функцій місцевого самоврядування, надання соціальних послуг на рівні, передбаченому загальнодержавними стандартами [16; 17; 18].

Самодостатність територіальних громад можна визначити такими показниками:

- 1) позитивний приріст населення;
- 2) відсутність відтоку працездатних громадян;
- 3) стійка тенденція до збільшення кількості та потужності суб'єктів підприємництва;
- 4) наявність системи забезпечення нових членів громади житлом за доступними цінами;
- 5) створення сприятливих умов для залучення інвестиційних ресурсів;
- 6) сформована модель здобуття мешканцями громади відповідного рівня освіти та перекваліфікації [12; 13].

Базовим принципом формування самодостатньої територіальної громади є принцип правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності. Найочевиднішим принципом самодостатності територіальної громади є її постійний розвиток.

Світовий досвід свідчить про те, що тільки самодостатня територіальна громада може ефективно вирішувати місцеві питання, беручи участь в управлінні власними справами безпосередньо або через обрані ними органи, що створює простір для прояву ініціативи й творчості. Отже, актуальним питанням є дослідження особливостей функціонування та розвитку територіальних громад з точки зору їх фінансової самодостатності.

У відповідності до ст. 7 та 9 Європейської хартії місцевого самоврядування, ратифікованої Україною 15 липня 1997 р. встановлено, що умови діяльності місцевих обраних представників повинні забезпечувати вільне виконання ними своїх функцій. Вони повинні передбачати відповідне фінансове відшкодування витрат, що виникають під час відповідної діяльності, а також, за необхідності, відшкодування втрачених доходів або винагороди за виконану роботу і відповідний захист соціального забезпечення [7].

Дослідження досвіду формування самодостатніх територіальних громад підтверджує, що лише за допомогою розмежування доходів і видатків між державою та органами місцевої влади неможливо досягти достатнього забезпечення фінансовими ресурсами всіх органів місцевого самоврядування для реалізації власних і делегованих повноважень. Встановлено, що нерівності, які виникають між бюджетами одного рівня через відмінності в їхньому податковому потенціалі та видатках, необхідних, щоб забезпечити надання суспільних послуг на належному рівні, вимагають застосування бюджетного регулювання [11; 13].

Світова практика доводить ефективність використання фінансового вирівнювання через використання міжбюджетних трансфертів як засобу бюджетного регулювання. В руслі використання світової практики необхідно відзначити, що органи місцевого самоврядування в рамках національної економічної політики мають право на власні адекватні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень. Обсяг фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування відповідає повноваженням, передбаченим конституцією або законом. Принаймні частина фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування формується за рахунок місцевих податків та зборів, розмір яких вони мають повноваження встановлювати в межах закону. Захист більш слабких у фінансовому відношенні органів місцевого самоврядування передбачає запровадження процедур бюджетного вирівнювання або аналогічних заходів з метою подолання наслідків нерівного розподілу потенційних джерел фінансування і покладеного на них фінансового тягаря [1; 4].

У ст. 64 Бюджетного кодексу України (далі – БКУ) визначено склад доходів загального фонду бюджетів об'єднаних територіальних громад: 60 % податку на доходи фізичних осіб; 50 % рентної плати за спеціальне використання води; акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю піддакцизних товарів; 10 % податку на прибуток підприємств (крім податку на прибуток підприємств державної та комунальної власності); податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності та інші доходи [2].

За допомогою розмежування доходів і видатків між державою та органами місцевої влади неможливо досягти достатнього забезпечення фінансовими ресурсами всіх органів місцевого самоврядування для реалізації власних і делегованих повноважень. Нерівності, що виникають між бюджетами одного рівня через відмінності в їхньому податковому потенціалі та видатках, необхідних, щоб забезпечити надання суспільних послуг на належному рівні, вимагають застосування бюджетного регулювання. Алгоритм здійснення вирівнювання доходів територій передбачає такі дії [2; 9; 13].

На горизонтальне вирівнювання доходів територій спрямовуються базова та реверсна дотації. Базова дотація надається з державного бюджету місцевим бюджетам, а реверсна дотація передається до державного бюджету з місцевих бюджетів. Фінансування частини соціальних видатків, що держава делегує об'єднаним територіальним громадам, зокрема у сфері медицини та освіти, держава забезпечуватиме через запроваджені нові види трансфертів у вигляді субвенцій – освітньої, медичної та ін. [1; 2; 14].

Для регулювання бюджетів використовується індекс податкоспроможності. Якщо значення індексу податкоспроможності в межах 0,9–1,1, то вирівнювання не здійснюється; якщо менше 0,9 – надається базова дотація в обсязі 80 % від суми, необхідної для досягнення значення такого індексу на рівні 0,9; більше 1,1 – передається реверсна дотація з відповідного бюджету в обсязі 50 % суми, що перевищує значення 1,1 такого індексу.

Але якщо в разі подібного підходу виникає питання щодо забезпечення коштами захищених статей видатків (державне управління, освіта, охорона здоров'я, соціальний захист та житлово-комунальне господарство) і чинна нормативна база відповіді щодо цього не дає, тоді встановлюється показник "мінімальна самодостатність об'єднаної територіальної громади", який визначається як можливість громади за рахунок власних доходів та з урахуванням трансфертів фінансувати захищені статті видатків у сферах державного управління, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та житлово-комунального господарства [2].

Згідно зі ст. 55 БКУ, до захищених статей відносяться: оплата праці працівників бюджетних установ; нарахування на заробітну плату; придбання медикаментів та перев'язувальних матеріалів; забезпечення продуктами харчування; оплата комунальних послуг та енергоносіїв та ін. У цьому

контексті важливого значення набуває планування видатків бюджету об'єднаної територіальної громади. Зміни, внесені до БКУ, забезпечили можливість об'єднаним територіальним громадам самостійно планувати власні бюджети на основі закріплених повноважень, особливостей розрахунку проекту бюджету на наступний бюджетний період, планових показників обсягу доходів, обсягів міжбюджетних трансфертів, показників мережі підвідомчих установ, їхніх штату і контингенту, інших факторів [2].

Встановлено, що з 2015 р. суттєвих змін зазнала практика бюджетного планування видаткової частини місцевих бюджетів. Держава взяла на себе повну відповідальність щодо надання освітніх послуг загальноосвітніми навчальними закладами, забезпечення медичного обслуговування населення, фінансування державних програм соціального захисту окремих категорій громадян. З цією метою місцевим бюджетам надаються нові види трансфертів, розраховуються обсяги даних субвенцій на основі відповідних формул, що затверджуються Кабінетом Міністрів України. У місцевих бюджетах можуть плануватися видатки на освіту та охорону здоров'я в обсягах, що перевищують формульні розрахунки відповідних субвенцій, проте це перевищення фінансується за рахунок власних фінансових ресурсів відповідних місцевих бюджетів. В інших сферах, на які у місцевих бюджетах плануються видатки, – складніша ситуація. Це пов'язано з тим, що немає затверджених соціальних стандартів надання послуг у цих сферах та нормативів бюджетної забезпеченості. Планування видатків тут здійснюється з урахуванням галузевих стандартів, перш за все щодо штатної чисельності працівників та лімітів витрат на енергоресурси, а також програм соціально- економічного розвитку відповідної території. Планувати видатки місцевих бюджетах у цих сферах можна лише за рахунок власних фінансових ресурсів, обсяг яких досить обмежений.

Таким чином, у процесі планування видатків місцевих бюджетів відповідні місцеві фінансові органи повинні виходити з прогнозованого обсягу їхніх доходів і на основі опрацювання бюджетних запитів розпорядників коштів. У процесі планування видатків місцевих бюджетів, зокрема видатків на утримання бюджетних установ, місцеві громади здійснюють розрахунки за такими групами видатків: оплата праці й нарахування на заробітну плату; використання товарів і послуг; обслуговування боргових зобов'язань; поточні трансферти; соціальне забезпечення; придбання основного капіталу; капітальні трансферти. Однією з основних категорій видатків є видатки на комунальні послуги та енергоносії. Прогнозований обсяг отримання послуг чи використання енергоносіїв визначається в основному на основі даних попередніх років.

Видатки на управління – це одна з груп видатків місцевих бюджетів, кошти якої використовуються на забезпечення функціонування апарату управління. На сучасному етапі децентралізації в Україні значної уваги приділяється управлінським функціям органів виконавчої влади і місцевого самоврядування. На цьому тлі процес планування видатків місцевих бюджетів на управління має підвищити ефективність використання коштів місцевих бюджетів. Загалом видатки місцевих бюджетів на управління включають поточні та капітальні видатки із загального та спеціального фондів відповідних бюджетів. Поточні видатки включають видатки на оплату праці і нарахування на заробітну плату; оплату товарів і послуг та ін. Капітальні видатки включають видатки на придбання основного капіталу, нематеріальних активів та ін.

Як свідчить статистика, найбільша частка в структурі видатків місцевих бюджетів на управління припадає на оплату праці з нарахуваннями (майже 90 % усіх видатків) [14]. Для визначення фонду оплати праці беруть середню заробітну плату з нарахуваннями та перемножують на кількість штатних працівників. Уряд постановою "Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України" від 26 листопада 2014 р. № 664 затвердив типові штати, яких повинні були дотримуватись голови обласних, міських, районних, районних у містах рад, міські, селищні і сільські голови під час підготовки пропозицій щодо структури виконавчого апарату обласних, районних, районних у містах рад, виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, районних у містах рад, загальної чисельності апарату рад та їхніх виконавчих органів. Зазначені типові штати використовувалися під час планування відповідних бюджетів для проведення розрахунків видатків на утримання апарату рад [2; 19].

Сільські громади у контексті політики сільського розвитку – це самоорганізовані сільські жителі, які поділяють спільний життєвий простір (як правило, у межах одного села), об'єднані прагненням, готовністю і реальними діями поліпшувати економічне, соціальне та екологічне становище, створили для цього групу взаємодії та визначили лідера з числа її членів.

Основними викликами у формуванні та розвитку потенціалу сільського населення до саморозвитку як громади є такі: переважання утриманських настроїв серед сільського населення; відсутність лідерських навичок та досвіду громадської роботи; обмеження доступу до ресурсів локального розвитку (земельних, водних, лісових, місцевих корисних копалин тощо) через узурпацію комерційними структурами та органами державної влади прав розпорядження ними; нерозвиненість соціального капіталу села, низький рівень взаємної довіри, наявність відчуженості та неспроможності до колективних дій через відсутність відповідного інституційного середовища; одержавлення органів місцевого самоврядування та намагання розв'язувати місцеві проблеми на основі централізованого підходу; непрозорість формування і використання коштів місцевих бюджетів; позбавлення

повноважень і можливостей жителів сіл самостійно розв'язувати проблеми місцевого значення внаслідок надмірної концентрації влади на рівні об'єднаної територіальної громади у процесі реформи місцевого самоврядування [11; 16; 21].

Доцільно замінити централізований підхід до сільського розвитку за принципом «згори вниз» на децентралізований підхід «знизу вгору», що спирається на саморозвиток громад. З цією метою необхідно забезпечити самоорганізацію та функціонування груп взаємодії, ініціювати навчання сільських активістів та майбутніх лідерів для організації місцевого розвитку на базі громад, розширити соціальні мережі сільських громад. Для консолідації місцевих активів для сільського розвитку слід ідентифікувати місцеві ресурси сільських громад, а також організувати залучення зовнішніх ресурсів на засадах фандрайзінгу, створити фонди розвитку сільських громад, запровадити механізми спрямування коштів державного бюджету на рівень сільських громад підтримки реалізації проектів місцевого розвитку на засадах соціального партнерства. Проведення реформування самоврядування, проголошених урядом деконцентрації і децентралізації вимагатиме підвищення заінтересованості та спроможності сільського населення до активної участі у розв'язанні проблем свого життєзабезпечення. Щоб покращити умови життя на селі, в Україні необхідно вибудовувати дієві моделі співпраці держави, бізнесу і громад.

Переходячи від фінансових питань до основних інституційних важелів розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації управління, першочергову увагу слід приділити аналізу формальних інститутів, а саме послідовному заповненню інституційного вакууму у сфері децентралізації влади й узгодженню інституційно-правових засад регулювання діяльності об'єднаних територіальних громад.

На сьогоднішній день формальні інститути, які визначають характер децентралізації управління та розвиток об'єднаних територіальних громад, в певній мірі законодавчо визначені та охоплюють достатньо широке коло питань. Так, починаючи з квітня 2014 року, було прийнято цілу низку важливих законів, а також постанов і розпоряджень КМУ, які стосуються децентралізації влади та функціонування об'єднаних територіальних громад. Зокрема, слід відзначити: Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади (розпорядження КМУ від 1.04.2014 р. № 333-р); Закон України «Про співробітництво територіальних громад» (від 17 червня 2014 р. № 1708-VII); План заходів з реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади (розпорядження КМУ від 18.06.2014 р. № 591-р); Закон України «Про засади державної регіональної політики» (від 05.02.2015 р. № 156-VIII); Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (від 05.02.2015 р. № 157-VIII); Методику формування спроможних територіальних громад (постанова КМУ від 08.04.2015 р. № 214); Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо організації проведення перших виборів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (від 04.09.2015 р. № 676); Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу старости села, селища» (від 09.02.2017 р. № 1848-VIII); Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо добровільного приєднання територіальних громад)» (від 09.02.2017 р.); Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів» (від 14.03.2017 р.). Крім того, було внесено відповідні зміни до Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» (12.02.2017 № 1848-19), а також прийнято у першому читанні законопроекти «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування з управління земельними ресурсами та посилення державного контролю за використанням і охороною земель». Водночас, слід відзначити, що окремі вже прийняті законопроекти, а також ті, що прийняті в першому читанні, певним чином обмежують потенціал розвитку об'єднаних територіальних громад, оскільки унеможливають передачу їм усіх необхідних повноважень, наприклад, з управління земельними ресурсами, через відсутність належного інституційного забезпечення.

Крім того, станом на сьогодні Конституція України не передбачає існування такої адміністративно-територіальної одиниці, як об'єднана територіальна громада, що робить розвиток цих громад практично неможливим, оскільки вони вимушені функціонувати у статусі нині діючих сільських, селищних або міських рад. Іншою важливою проблемою, яка суттєво обмежує ефективність застосування формальних інституційних важелів у процесі розвитку об'єднаних територіальних громад на сучасному етапі децентралізації, є неузгодженість окремих регуляторних процедур і нормативно-правових актів, якими керуються органи місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад. Передусім це стосується регуляторних актів, виданих різними міністерствами та відомствами, такими як Міністерство освіти України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство надзвичайних ситуацій України, Державна служба автомобільних доріг України тощо. Все це породжує небезпечні інституційні дисфункції, зокрема аномію (ослаблення), мутацію та деформацію інститутів місцевої економіки, які не лише знижують ефективність функціонування інституційних важелів розвитку об'єднаних територіальних громад, але і спричиняють до виникнення

загрозливих інституційних феноменів, спроможних звести нанівець усі зусилля з реформування системи організації влади в Україні у руслі політики децентралізації.

Передусім мова йде про загрозу виникнення інституційних пасток та «анти-інститутів», які виліваються у корупцію, тішову економіку, монополізацію різних сфер суспільно-політичного життя тощо. Вказані загрози посилюються у зв'язку з домінуючим деструктивним характером функціонування неформальних інституційних важелів розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації управління. Передусім, це стосується усталених традицій життєдіяльності мешканців сільських територій. Зокрема, слід відзначити високий рівень опортуністичної поведінки українських селян, який супроводжується низькою якістю соціального капіталу села, прогалинами у системі підготовки кадрів для сільської економіки, різними формами девіантної поведінки в умовах посилення бідності та безробіття.

Всі наведені негативні факти пов'язані з проблемами інституційного забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій, до яких можна віднести: недостатній рівень сформованості інституційного забезпечення; нерозвиненість інститутів громадянського суспільства; деградація людського капіталу та інертність сільського населення; низька спроможність наявних інституцій; незавершеність процесів інвентаризації та кадастрової оцінки земель; сільське населення позбавлене можливості отримання якісних соціальних, побутових, медичних, освітніх та культурних послуг; низька функціональна спроможність інфраструктури сільських територій обмежує масштаби розвитку їх інституційного забезпечення [12; 16].

Основною причиною недостатнього розвитку інноваційних інститутів є загальна нерозвиненість ринкового середовища в Україні, відсутність дієвих механізмів державного впливу на забезпечення інноваційної перебудови структури економіки та законодавчого стимулювання інноваційної діяльності на всіх її етапах.

На сучасному етапі реформування сільських територій, створення об'єднаних територіальних і децентралізації влади спостерігається процес стрімкого поширення масштабів ліквідації сільських шкіл в Україні внаслідок впровадження процесу оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів виникла проблема збереження школи, зокрема в невеликих за чисельністю населення селах. При цьому практика підтверджує, що школа для села є центром життя громади. Без школи не може повноцінно функціонувати сільська громада. Тому ліквідація школи стане головною причиною зникнення села. Для врятування невеликих сільських шкіл від ліквідації вироблено стратегію допомоги місцевим громадам, якою запропоновано інноваційну модель функціонування освітньої установи в селі. В основі розробки моделі використано польський досвід та ініціативи окремих сільських громад та інших місцевих спільнот щодо формування і функціонування сільських шкіл, перетворення їх в центри активності громад, в яких активізуються освітні послуги, здійснюється навчання сільських дітей і молоді, функціонує освітньо-консультаційний центр для фермерів, сільський кадровий інкубатор підприємництва для професійної активізації молодих, безробітних жителів сільської місцевості, розробляються інноваційні проекти і реалізуються громадські ініціативи.

Одним з важливих стратегічних напрямів розвитку прикордонних територіальних громад, який створює додаткові можливості для вирішення проблемних питань щодо умов життєдіяльності громади є транскордонне співробітництво [5]. Правовою основою транскордонного співробітництва є Конституція України, міжнародні договори України, що регулюють відносини у цій сфері, Закон «Про транскордонне співробітництво» та інші. Закон України «Про транскордонне співробітництво», що був прийнятий у 2004 р., визначає мету та принципи державної політики у сфері транскордонного співробітництва, повноваження суб'єктів транскордонного співробітництва України, принципи та форми державної підтримки транскордонного співробітництва та його фінансове забезпечення.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про транскордонне співробітництво» територіальні громади можуть здійснювати транскордонне співробітництво: у межах створеного євро регіону; шляхом укладання угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах; шляхом встановлення та розвитку взаємовигідних контактів між ними; обираючи форми транскордонного співробітництва відповідно до законодавства України [8]. Водночас територіальні громади мають статус юридичних осіб і володіють усією повнотою повноважень і прав базових суб'єктів місцевого самоврядування, що дає можливість належно закріпити право власності.

Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Як невід'ємна частина Європи Україна орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку [15].

Сьогодні не викликає сумніву, що для ефективного розвитку територіальних громад важливу роль відіграє транскордонне співробітництво. Воно є одним з важливих стратегічних напрямів розвитку прикордонних територіальних громад, який створює додаткові можливості для вирішення проблемних питань щодо умов життєдіяльності громади. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про транскордонне співробітництво», територіальна громада є основним суб'єктом транскордонного співробітництва [8].

На думку представників територіальних громад, компетентних з транскордонного співробітництва, існує низка перешкод для розвитку транскордонного співробітництва, та все ж першочерговими є удосконалення фінансового та правового забезпечення транскордонного співробітництва [20].

На кордонах України та сусідніх з нею держав – 10 євро регіонів, більшість яких функціонують як структурні підрозділи обласних державних адміністрацій. Порівняно з євро регіонами за участю прикордонних регіонів України, євро регіони ЄС переважно сформовані та функціонують на рівні територіальних громад. Усі євро регіони на кордоні з ЄС за участю українських областей створені обласними органами влади, а громади, на території яких функціонує євро регіон, фактично залишаються осторонь від їх активної діяльності. Лише у Карпатському євро регіоні з 2007 р. працює Асоціація органів місцевого самоврядування «Євро регіон Карпати – Україна», членами якої є 63 організації, і яка налагодила роботу в євро регіоні на аналогічному до країн-членів ЄС рівні. Угода про транскордонне співробітництво регламентує правові, організаційні, економічні та інші аспекти цього співробітництва. Вона може передбачати утворення органів транскордонного співробітництва, який виконує завдання, покладені на нього територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади, відповідно до його повноважень та у порядку, передбаченому законодавством України. Ще у 2012 р. Верховна Рада України ратифікувала Протокол №3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно форми органу транскордонного співробітництва – об'єднань євро регіонального співробітництва (ОЕС). Інформацію щодо виконання угод і їх результати суб'єкти транскордонного співробітництва надають центральним органам виконавчої влади України, але у відкритому доступі її немає. Водночас розроблено порядок щодо формування та забезпечення функціонування реєстру про співробітництво територіальних громад в Україні для обліку та моніторингу договорів про співробітництво, відкритості, доступності інформації про укладені договори про співробітництво.

Висновки з проведеного дослідження. В процесі дослідження поставленої в статті проблеми отримано такі результати: обґрунтовані нормативи і вирішені проблемні питання щодо об'єднання сільських територіальних громад; проведено порівняльний сутнісний аналіз понять «спроможність та самодостатність» громад; визначена мінімальна межа самодостатності територіальних громад; дано характеристику поняття самофінансування як методу господарювання та обґрунтовано метод визначення показника рівня самофінансування; визначено контури моделі управління самофінансування виробництва; охарактеризовано суть кайдзен-стратегії як концепції постійного удосконалення виробництва; розкрито механізм фінансового вирівнювання територіальних громад; визначено роль, значення і недоліки інституцій в ефективності розвитку територіальних громад; визначено проблеми інституційного забезпечення розвитку сільських територіальних громад; охарактеризовано негативне значення процесу оптимізації шкіл сільських територіальних громад; запропоновано інноваційну модель функціонування освітньої установи в селі як засіб врятування школи від ліквідації; обґрунтовано доцільність і визначено правову основу залучення сільських територіальних громад до транскордонного співробітництва.

Бібліографічний список

1. Бутурлак Т. О. Проблеми зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування / Т.О. Бутурлак, В.В. Оленчин // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. – Ужгород, 2010. – Вип. 31. – С. 227-231.
2. Бюджетний Кодекс України в редакції від 01.01.2018. – ВРУ. – Закон № 2456-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 7-е вид. / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.-Ірпінь: Перун, 2009. – 1736 с.
4. Гурняк І.Л. Додана вартість як базис економічного розвитку територіальних громад / І.Л. Гурняк, О.І. Дацко, О.І. Яремчук // Регіональна економіка. – 2015. – № 1(75). – С. 37-47.
5. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 554. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-%D0%BF>
6. Жовнірчик Я.Ф. Формування самодостатніх територіальних громад і стратегія їх економічного саморозвитку / Я.Ф. Жовнірчик // Університетські наукові записки. – 2005. – № 1-2 (13-14). – С. 324–331
7. Закон України “Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування” // Верховна Рада України; Закон від 15.07.1997 № 452/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/452/97-%D0%B2%D1%80>
8. Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 р. №1861-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15
9. Коломієць І.Ф. Напрямки удосконалення адміністрування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки / І.Ф. Коломієць, А.О. Пелехатий // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – Вип. 1. – С. 103-105.

10. Лендзел М. Інституційний механізм реалізації регіональної політики в країнах Центрально-Східної Європи / М. Лендзел // Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України. – 2000. – № 3. – С. 18-27.
11. Місцеве самоврядування: пошуки та здобутки : зб. матеріалів та док. / за ред. М.О. Пухтинського, О.В. Власенка; Фонд сприяння місцевому самоврядуванню України. – К. : Атіка, 2007. – 894 с.
12. Мокій А.І. Напрями забезпечення безпеки розвитку територіальних громад у процесі реформи адміністративно-територіального устрою України : аналітична записка / А.Мокій, О. Дацко // Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень. – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ter_gromadu-0ba09.pdf
13. Пелехатий А.О. Громадський контроль виконання місцевих бюджетів: сучасні умови та перспективи реалізації / А.О. Пелехатий, О.В. Лук'янська // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – Вип. 3. – С. 55-58.
14. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади / О. Кириленко, Б. Малиняк, В. Письменний, В. Русін / Асоціація міст України. – К. : ВІ ЕН ЕЙ, 2015. – 396 с.
15. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : моногр. / В.В. Борщевський, Х.М. Притула, В.Є. Крупін та ін.; Ін-т регіон. дослід. НАНУ. – Львів, 2012. – 216 с.
16. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво, менеджмент) / М.Й. Малік, М.Ф. Кропивко, О.Г. Булавка [та ін.]; за ред. М.Й. Маліка. – Київ : ІАЕ, 2012. – 639 с.
17. Стимулювання економічного зростання на місцевому рівні: аналітична доповідь / [С.О. Біла, О.В. Шевченко, М.О. Кушнір, В.І. Жук та ін.]; під ред. С.О. Білої. – К. : НІСД, 2013. – 54 с.
18. Сторонянська І.З. Напрямки модернізації фінансового забезпечення розвитку територіальних громад у контексті завдань адміністративно-територіальної реформи / І.З. Сторонянська, А.О. Пелехатий // Фінанси України. – 2014. – № 10. – С. 97–108.
19. Сторонянська І.З. Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад у контексті адміністративно-територіальної реформи / І.З. Сторонянська, А.О. Пелехатий // Регіональна економіка. – 2014. – №3. – С. 228-238.
20. Тимечко І.Р. Реалії взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва України / І.Р. Тимечко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2014. – Вип. 6 (110). – С. 325-331.
21. Ткачук А.Ф. Децентралізація влади: від потреби до реалізації (робочий зошит) / А.Ф. Ткачук // Інститут громадянського суспільства; ТзОВ інформаційно-консультаційний центр «Легальний статус». – К., 2013. – 116 с.

References

1. Buturlakina, T.O. and Olenchyn, V.V. (2010), "Problems of strengthening the financial independence of local self-government", *Nauk. visn. Uzhhorod. un-tu*. Issue 31, pp. 227-231.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "Budget Code of Ukraine" on July 8, 2010 № 2456-VI, Revision on January 1, 2018, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (access date January 15, 2018).
3. Busel, V.T. (Ed.). (2009). *Velykyi tlumachnyislovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great Dictionary of Modern Ukrainian], (7 ed.), Perun, Kyiv, Ukraine, 1736 p.
4. Hurnyak, I.L., Datsko, O.I., and Yaremchuk, O.I. (2015), "The value added as the basis of economic development of local communities", *Rehionalna ekonomika*, no. 1(75), pp. 37-47.
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine "State Program for the development of cross-border cooperation for 2016-2020" on August 23, 2016, № 554, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-%D0%BF> (access date January 21, 2018).
6. Zhovnirchuk, Ya.F. (2005), "Formation of self-sufficient local communities and their economic development strategy", *Universytetski naukovi zapysky*, no. 1-2 (13-14), pp. 324–331.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "On ratification of the European Charter of Local Self-Government" dated 15.07.1997 № 452/97-BP, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/452/97-%D0%B2%D1%80> (access date January 18, 2018).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "On transborder cooperation" from 24.06.2004, №1861-IV, available at: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15 (access date January 18, 2018).
9. Kolomiets, I. and Pelekhatyy, A. (2015), "Directions improved administration of immovable property other than land", *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, Issue 1, pp. 103-105.
10. Lendel, M. (2000), "Institutional mechanism for implementing regional policies in the countries of Central and Eastern Europe", *Rehionalna polityka v krainakh Yevropy. Uroky dlia Ukrainy*, no. 3, pp. 18-27.
11. Pukhtynskyi, M.O. and Vlasenko, O.V. (Eds.) (2007), *Mistseve samovriaduvannia: poshuky ta zdobutky : zb. materialiv ta dok.* [Local self-government: searches and achievements: a collection of materials and documents], Atika, Kyiv, Ukraine, 894 p.

12. Mokii, A.I. and Datsko, O.I. (2015), "Directions for ensuring the security of the development of territorial communities in the process of reform of the administrative and territorial structure of Ukraine: analytical note", available at: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ter_gromadu-0ba09.pdf (access date January 15, 2018).

13. Pelekhatyi, A. and Lukianska, O. (2015), "Civic control of local budgets execution: problems and prospects of implementation", *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, Issue 3, no. 55-58.

14. Kyrylenko O., Malyniak B., Pysmennyi V., and Rusin, V. (2015), *Planuvannia ta upravlinnia finansovymy resursamy terytorialnoi hromady* [Planning and management of financial resources of the territorial community], Asotsiatsiia mist Ukrainy, VI EN EY, Kyiv, Ukraine, 396 p.

15. Borschchevskiy, V.V., Prytula, Kh.M., Krupin, V.Ye. et al. (2012), *Rozvytok silskykh terytorii v systemi yevrointehratsiinykh priorytetiv Ukrainy* [Rural development in the system of European integration priorities of Ukraine], monograph, In-t rehional. doslid. NAN Ukrainy, Lviv, Ukraine, 216 p.

16. Malik, M.Y., Kropyvko, M.F., and Bulavka, O.H. (2012), *Sotsialno-ekonomichni zasady rozvytku silskykh terytorii (ekonomika, pidpriemnytstvo, menedzhment)* [Social and economic principles of development of rural territories (economy, business, management)], IAE, Kyiv, Ukraine, 639 p.

17. Bila S.O., Shevchenko, O.V., Kushnir, M.O., Zhuk, V.I. et al. (2013), *Stymulivannia ekonomichnoho zrostannia na mistsevomu rivni: analitychna dopovid* [Stimulating economic growth at the local level: an analytical report], NISD, Kyiv, Ukraine, 54 p.

18. Storonyanska, I.Z. and Pelekhaty, A.O. (2014), "Financial support of the development of local communities in the context of the administrative-territorial reform", *Rehionalna ekonomika*, no. 3, pp. 228-238.

19. Storonianska, I.Z. and Pelekhatyi, A.O. (2014), "Ways of modernization of financial support for territorial communities' development through tasks of administrative-territorial reform", *Finansy Ukrainy*, no. 10, pp. 97-108.

20. Tymchko, I.R. (2014), "Realities of interaction of subjects and participants in cross-border cooperation of Ukraine", *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, Is. 6 (110), pp. 325-331.

21. Tkachuk, A.F. (2013), *Detsentralizatsiia vlady: vid potreby do realizatsii (robochy zoshyt)* [Decentralization of power: from need to implementation (work notebook)], Instytut hromadianskoho suspilstva; TzOV informatsiino- konsultatsiinyi tsentr «Lehalnyi status», Kyiv, Ukraine, 116 p.

Іванишин В.В., Стельмашук А.М., Леськів І.Ю. ІНСТИТУЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СПРОМОЖНИХ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Мета. Дослідження теоретичного визначення та обґрунтування методичних і практичних засад інституційно-інноваційного забезпечення розвитку спроможних сільських територіальних громад в умовах євроінтеграції та транскордонного співробітництва.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи і методичні підходи, зокрема: діалектичний метод щодо пізнання економічних явищ та методичні прийоми - індукції та дедукції, аналогії і порівняння – при виконанні аналітичних процедур; монографічний метод – при огляді літературних джерел, оформленні результатів дослідження і висновків; абстрактно-логічний метод та метод системного підходу – при визначенні мети, об'єкта, предмета і завдань дослідження.

Результати дослідження. Обґрунтовані нормативи і проблемні питання об'єднання сільських територіальних громад. Проведено порівняльний сутнісний аналіз понять «спроможність та самодостатність» громад. Визначена мінімальна межа самодостатності територіальних громад. Дано характеристика поняття самофінансування як методу господарювання та обґрунтовано метод визначення показника рівня самофінансування. Визначено контури моделі управління самофінансування виробництва. Охарактеризовано суть кайдзен-стратегії як концепції постійного удосконалення виробництва. Розкрито механізм фінансового вирівнювання територіальних громад. Визначено роль, значення і недоліки інституцій в ефективності розвитку територіальних громад. Визначено проблеми інституційного забезпечення розвитку сільських територіальних громад. Охарактеризовано негативне значення процесу оптимізації шкіл сільських територіальних громад. Запропоновано інноваційну модель функціонування освітньої установи в селі як засіб врятування школи від ліквідації. Обґрунтовано доцільність і визначено правову основу залучення сільських територіальних громад до транскордонного співробітництва.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено контури моделі управління розвитку самофінансування сільських територіальних громад та охарактеризовано суть кайдзен-стратегії як концепції постійного удосконалення структури і технологій виробництва.

Практична цінність результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на забезпечення створення системи інституцій сільських територіальних громад як основи формування їх інноваційного і спроможного розвитку.

Ключові слова: сільська територіальна громада, спроможність, інституційне забезпечення, інноваційний розвиток.

Ivanyshyn V.V., Stelmashchuk A.M., Leskiv I.Yu. INSTITUTIONAL AND INNOVATIVE PROVIDING THE DEVELOPMENT OF CAPABLE RURAL COMMUNITIES IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Purpose. The aim of the article is to study the theoretical definition and substantiate the methodical and practical principles of institutional and innovative providing the development of capable rural communities in the conditions of Euro-integration and cross-border cooperation.

Methodology of research. General scientific and special methods and methodical approaches are used in the process of research, in particular: the dialectical method for the knowledge of economic phenomena and methodical techniques – induction and deduction, analogy and comparison – when performing analytical procedures; monographic method – when reviewing literary sources, designing the results of research and conclusions; abstract and logical method and method of system approach – when determining the purpose, object, subject, and objectives of the study.

Findings. Norms and problem issues of the association of rural communities are substantiated. A comparative, in-depth analysis of the concepts of “capacity and self-sufficiency” of communities is conducted. The minimum limit of self-sufficiency of territorial communities is defined. The description of the concept of self-financing as a method of management is given and the method of determining the level of self-financing is substantiated. The contours of the self-financing production management model are determined. The essence of Kaizen strategy is described as a concept of continuous improvement of production. The mechanism of financial equalization of territorial communities is revealed. The role, significance and disadvantages of the institutions in the effectiveness of the development of territorial communities are determined. The problems of institutional support of rural communities development are determined. The negative significance of the process of optimizing the schools of rural communities is described. The innovative model of the functioning of an educational institution in the village as a means for saving the school from liquidation is proposed. The expediency and the legal basis for the involvement of rural communities in cross-border cooperation have been substantiated.

Originality. The contours of the management model for self-financing of rural communities are defined and the essence of Kaizen strategy as the concept of continuous improvement of the structure and production technologies is described.

Practical value. The obtained results of the research are aimed at ensuring the creation of a system of institutions of rural communities as the basis for the formation of their innovative and capable development.

Key words: rural territorial community, capacity, institutional support, innovative development.

Иванишин В.В., Стельмашук А.М., Леськив И.Ю. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНО-ИННОВАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАЗВИТИЯ СПОСОБНЫХ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

Цель. Исследование теоретического определения и обоснования методических и практических основ институционально-инновационного обеспечения развития способных сельских территориальных общин в условиях евроинтеграции и трансграничного сотрудничества.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы и методические подходы, в частности: диалектический метод относительно познания экономических явлений и методические приемы - индукции и дедукции, аналогии и сравнения - при выполнении аналитических процедур; монографический метод - при осмотре литературных источников, оформлении результатов исследования и выводов; абстрактно-логический метод и метод системного подхода - при определении цели, объекта, предмета и задач исследования.

Результаты. Обоснованы нормативы и проблемные вопросы объединения сельских территориальных общин. Проведен сравнительный сущностный анализ понятий «способность и самодостаточность» общин. Определена минимальная граница самодостаточности территориальных общин. Даны характеристика понятия самофинансирования как метода хозяйствования и обоснован метод определения показателя уровня самофинансирования. Определены контуры модели управления самофинансирования производства. Охарактеризовано сущность кайдзен-стратегии как концепции постоянного совершенствования производства. Раскрыт механизм финансового выравнивания территориальных общин. Определены роль, значение и недостатки институтов в эффективности развития территориальных общин. Определены проблемы институционального обеспечения развития сельских территориальных общин. Охарактеризовано отрицательное значение процесса оптимизации школ сельских территориальных общин. Предложено инновационную модель функционирования образовательного учреждения в селе как средство спасения школы от ликвидации. Обоснована целесообразность и определено правовую основу привлечения сельских территориальных общин к трансграничному сотрудничеству.

Научная новизна. Определены контуры модели управления развития самофинансирования сельских территориальных общин и охарактеризована сущность кайдзен-стратегии как концепции постоянного совершенствования структуры и технологий производства.

Практическая ценность. Полученные результаты исследования направлены на обеспечение создания системы институтов сельских территориальных общин как основы формирования их инновационного и способного развития.

Ключевые слова: сельская территориальная община, способность, институциональное обеспечение, инновационное развитие.

УДК 332.72

*Варцаба В.І.,
д-р екон. наук, доц., зав. кафедри
фінансів і банківської справи,
Огородник В.О.,
канд. екон. наук, доц., доц. кафедри
фінансів і банківської справи,
Заславська О.І.,
канд. екон. наук, доц. кафедри
фінансів і банківської справи,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ СУЧАСНОГО СТАНУ ПЕРВИННОГО ТА ВТОРИННОГО РИНКІВ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Ринок житлової нерухомості є невід'ємною складовою економіки країни та виступає лакмусовим папірцем економічної та політичної ситуації в державі. Стан його розвитку має важливе як економічне, так і соціальне значення, оскільки задовольняє одну з базових потреб людей – потребу у житлі. Для значної частини населення нашої країни житло є головним багатством, базисом збереження родини, підтримки психологічної рівноваги та впевненості у завтрашньому дні.

Світовий досвід житлового будівництва свідчить про те, що розвиток даного сектора економіки знаходиться в пріоритеті державної політики кожної країни, при цьому здійснює мультиплікативний ефект на розвиток інших галузей національної економіки. Окрім житлової політики держави, до основних факторів, що впливають на рівень розвитку вітчизняного ринку житла, можна віднести також і складові попиту і пропозиції та їх співвідношення на ринку нерухомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних і зарубіжних учених займаються дослідженням питань щодо становлення, розвитку та аналізу ринку житлової нерухомості. Серед них такі, як: А. В. Борисенко [1], П. І. Седугін [2], І. І. Канєєва [3], Т. М. Завора [4], Р. О. Ткаченко [5], І. Д. Тургель [6], В. І. Павлов [7] та ін.

Загалом вченими створено значну теоретичну базу для аналізу та дослідження ринку житла. Разом з тим, зважаючи на важливе соціально-економічне значення, поточний стан ринку житла України вимагає більш ретельного дослідження з метою визначення проблемних аспектів його розвитку та формування науково обґрунтованих підходів до змін державної політики в питаннях забезпечення населення доступним житлом.

Постановка завдання. Розвиток вітчизняного ринку житлової нерухомості в Україні залежить, насамперед, від виваженості ухвалених рішень, які базуються на його ґрунтовному дослідженні. Прийняттю рішень має передувати здійснення поглибленого аналізу як первинного, так і вторинного ринку житла з точки зору чинників формування попиту та пропозиції, цінової політики, темпів будівництва та введення житла в експлуатацію та їх відповідності сьогоденню. Отже, мета даної роботи – аналіз первинного та вторинного ринків житлової нерухомості та визначення сучасних особливостей їхнього стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття житла, його функції та види не залишаються незмінними, вони змінюються під впливом різних умов історичного розвитку держави: залежно від рівня розвитку продуктивних сил і характеру виробничих відносин, соціальної, демографічної та етнічної культури суспільства. Борисенко А. В. стверджує, що житловою нерухомістю є будова або його частина, призначена для проживання людей, завершена будівництвом і прийнята у встановленому законом порядку в експлуатацію, пов'язана із земельною ділянкою, яка має кордони, підлягає кадастровому й технічному обліку (інвентаризації), включає житлові приміщення, що безпосередньо задовольняють житлові потреби людей, а також підсобні та інші допоміжні приміщення, обладнання, споруди та елементи інженерної інфраструктури, що обслуговують житлові приміщення [1, с. 3]. Звернемо увагу, що це визначення співпадає з широким поняттям «житло». Так, на думку Седугіна П. І., термін «житло» означає зазвичай особливу споруду або приміщення, спеціально призначену для проживання людей: житловий будинок, квартиру, інше житлове приміщення разом з відповідною допоміжною площею (кухня, коридор, ванна кімната, вітальня і т.п.). У широкому сенсі поняття «житло» охоплює не тільки межі житлового приміщення (квартири, житлового будинку), але і різного роду засоби щоденного обслуговування і прилеглу прибудинкову територію. При визначенні поняття житла розрізняються також соціальні та архітектурні

аспекти, які тісно пов'язані між собою [2, с. 30].

За визначенням Канєєвої І. І., ринок житлової нерухомості – це особливий сектор ринку, на якому відбувається торгівля житловою нерухомістю як специфічним товаром, здійснюються інші операції та угоди, визначені чинним законодавством, формуються попит, пропозиція і ціна на цей товар [3, с. 25].

Згідно з твердженням Завори Т. М., ринок житлової нерухомості характеризує функціональне призначення нерухомості та має свої об'єкти, суб'єкти, організаційну структуру, навколишнє середовище, джерела фінансування, які відображають ступінь соціально-економічного розвитку країни, її національні, географічні, кліматичні особливості, спосіб і якість життя населення [4, с. 73].

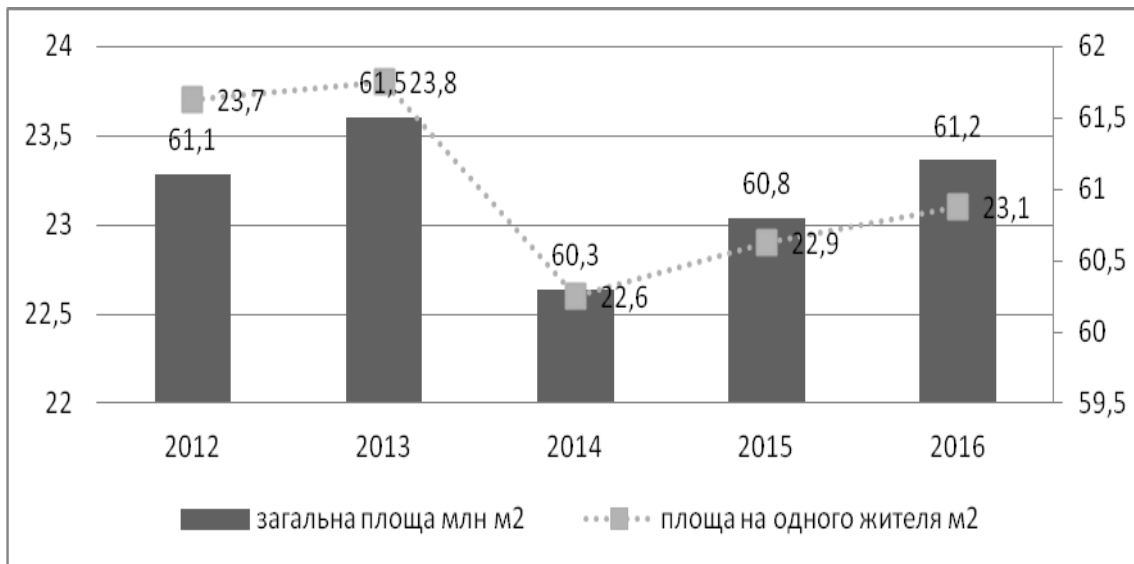
Ринок житла – система економічних відносин, певний набір конкретних механізмів, за допомогою яких передаються права на власність у вигляді житлових будинків і квартир, пов'язані з нею інтереси, через механізм попиту та пропозиції встановлюються ціни і розподіляється житловий простір між різними конкуруючими суб'єктами. Він є основою споживчого ринку і, що не менш важливо, однією з умов виникнення і динамічного розвитку ринку праці [5, с. 33].

Тургель І. Д. вважає недопустимим розглядати ринок житлової нерухомості тільки з точки зору товарного обороту, в межах якого здійснюється взаємодія продавців та покупців житла [6, с. 26]. Так само Павлов В. І. стверджує, що ринок житлової нерухомості функціонує першочергово як товарний ринок [7, с. 67].

Незважаючи на певні відмінності в теоретичних підходах до визначення понять «житло» та «житлова нерухомість», їх значення та роль в забезпеченні добробуту населення не викликає заперечень.

Традиційно ринок нерухомості поділяється на первинний та вторинний. В Україні за часів економіко-політичної кризи відбулось руйнування економіки країни, стрімко зменшилися доходи населення, здійснено неодноразове підвищення тарифів на комунальні послуги, що в свою чергу змусило та й змушує домовласників позбавлятися від «зайвих» квадратних метрів житла. Відповідно пропозиція на вторинному ринку нерухомості перевищує попит, у той час як фінансово спроможних покупців стає все менше.

Проведений аналіз житлового фонду (рис. 1) свідчить, що найбільший показник загальної житлової площі спостерігався в Україні у 2013 році, а площа житлового фонду на 1 жителя змінювалась по роках пропорційно зміні загальної житлової площі. Найбільшого значення даний показник сягнув у 2013 році – 23,8 м², а найменшого – у 2014 році (22,6 м²).

Рис. 1. Показники загальної житлової площі в Україні за 2012-2016 рр.

Джерело: [8]

Слід зауважити, що всі виконані розрахунки та наведені статистичні дані у дослідженні здійснені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя (з 2014 року), та частини зони проведення антитерористичної операції (з 2015 року).

У Житловому кодексі Української РСР прийнятому ще 30 червня 1983 року, у статті 47, зазначено наступне: «Норма жилої площі в Українській РСР встановлюється в розмірі 13,65 квадратних метрів на одну особу» [9].

Понад 26 років ми живемо у вільній, самостійній Україні, що дає право поставити логічне запитання: чому до теперішнього часу ми користуємось Кодексом, в якому зазначено «Українську

РСР» та вказано, що на одну особу встановлюється «13,65 квадратних метрів», у той час коли санітарна норма складає 21 квадратний метр на одну особу.

Жилі будинки, а також жилі приміщення в інших будівлях, що знаходяться на території «Української РСР», утворюють житловий фонд, який згідно [9] включає:

– жилі будинки і жилі приміщення в інших будівлях, що належать державі (державний житловий фонд);

– жилі будинки і жилі приміщення в інших будівлях, що належать колгоспам та іншим кооперативним організаціям, їх об'єднанням, профспілковим та іншим громадським організаціям (громадський житловий фонд);

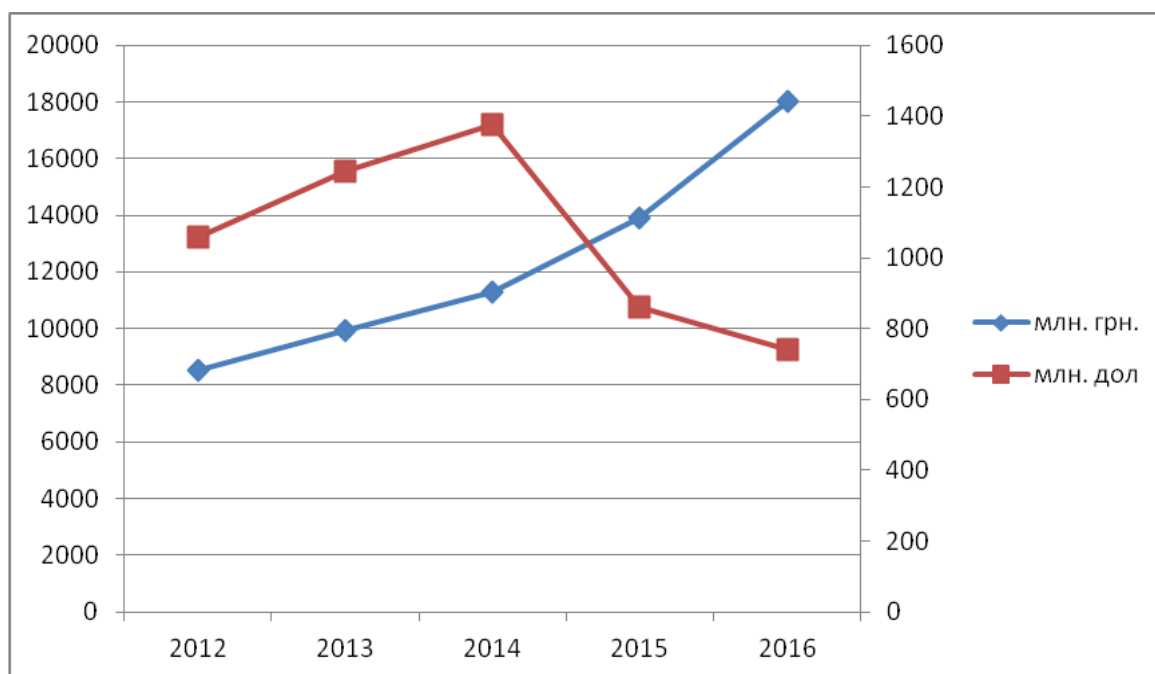
– жилі будинки, що належать житлово-будівельним кооперативам (фонд житлово-будівельних кооперативів);

– жилі будинки (частини будинків), квартири, що належать громадянам на праві приватної власності (приватний житловий фонд);

– квартири в багатоквартирних жилих будинках, садибні (одноквартирні) жилі будинки, а також жилі приміщення в інших будівлях усіх форм власності, що надаються громадянам, які відповідно до закону потребують соціального захисту (житловий фонд соціального призначення).

Підводячи підсумки активності ринку нерухомості України за 2016 рік, Міністерство юстиції України констатує, що на вітчизняному ринку нерухомості стало продаватися на 18,8% більше об'єктів нерухомості у порівнянні з 2015 роком. Однак, сплеск інтересу громадян до новобудов, на думку експертів ринку нерухомості, був обумовлений лише тим, що в умовах кризових явищ вітчизняної банківської системи, вкладники вилучали кошти з депозитних рахунків, по суті перекладаючи їх з банку в житло. Поясненням цьому може бути те, що українці, не довіряючи державі, намагались захистити свої вкладення від кризи, особливо, після банкрутства десятка великих фінансових структур і націоналізацію найбільшого банку країни – КБ «Приватбанк».

Первинний ринок житлової нерухомості України, як і економіка загалом, протягом 2014-2017 рр. продовжували знаходитись у складному становищі, яке було обумовлено дефіцитом ліквідності, обмеженим доступом до кредитних ресурсів, нестабільним попитом та політичною ситуацією, погіршенням основних макроекономічних показників, що також відобразилось на базових статистичних даних. Так, обсяги виконаних будівельних робіт по будівництву житла в Україні за підсумками 2016 року склали 18012,8 млн грн, що вдвічі більше ніж у 2012 році [10]. Однак, якщо відповідний показник розглянути не у національній валюті, а в доларах США, то можна констатувати, що ситуація повністю протилежна (рис. 2).

Рис. 2. Обсяг виконаних будівельних робіт по будівництву житла в Україні за 2012-2016 рр.

Джерело: [10]

З даних рис. 2 видно, що до 2014 року графічні криві, що показують ріст обсягу виконаних будівельних робіт по будівництву житла, йшли паралельно як в доларах США, так і в гривнях, а вже

після 2014 року в національній валюті крива продовжує зростати, тоді як в доларовому еквіваленті крива стрімко йде вниз.

За показником загальної площі прийнятого в експлуатацію житла найкращою ситуація була в 2015 році (11044,4 тис. м²), найгіршою – у 2016 році (9366,8 тис. м²). Незважаючи на погіршення ситуації з обсягом виконаних будівельних робіт по будівництву житла за 2012-2016рр. в Україні введено в 2016 році в експлуатацію 9366,8 тис. м² загальної площі (табл. 1).

Таблиця 1

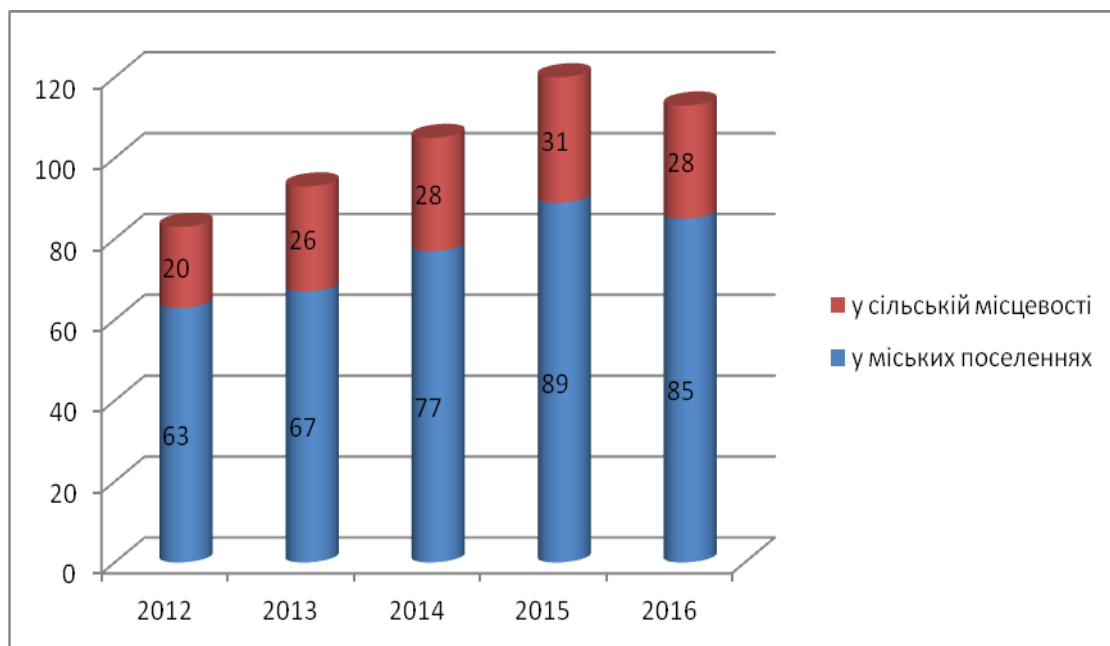
Прийнято в експлуатацію житло за видами житлових будівель на території України (тис. м² загальної площі)

Роки	Усього	У тому числі у житлових будівлях		
		одноквартирних	з двома та більше квартирами	гуртожитках
2012	9769,6	6465,1	3260,9	43,6
2013	9949,4	5864,1	4023,7	61,6
2014	9741,3	4553,4	5161,1	26,8
2015	11044,4	5580,0	5435,2	29,2
2016	9366,8	4089,2	5249,6	28,0

Джерело: [10]

У розрізі видів житла з усіх прийнятих в експлуатацію житлових будівель у 2016 році переважають будівлі з двома та більше квартирами, хоча слід зазначити, що до 2014 року переважало будівництво саме одноквартирних будинків. Сьогодні вітчизняний ринок нерухомості характеризується попитом на квартири «економ-класу» з невеликою площею через зниження платоспроможного попиту на житло, що пояснює зменшення одноквартирних будівель.

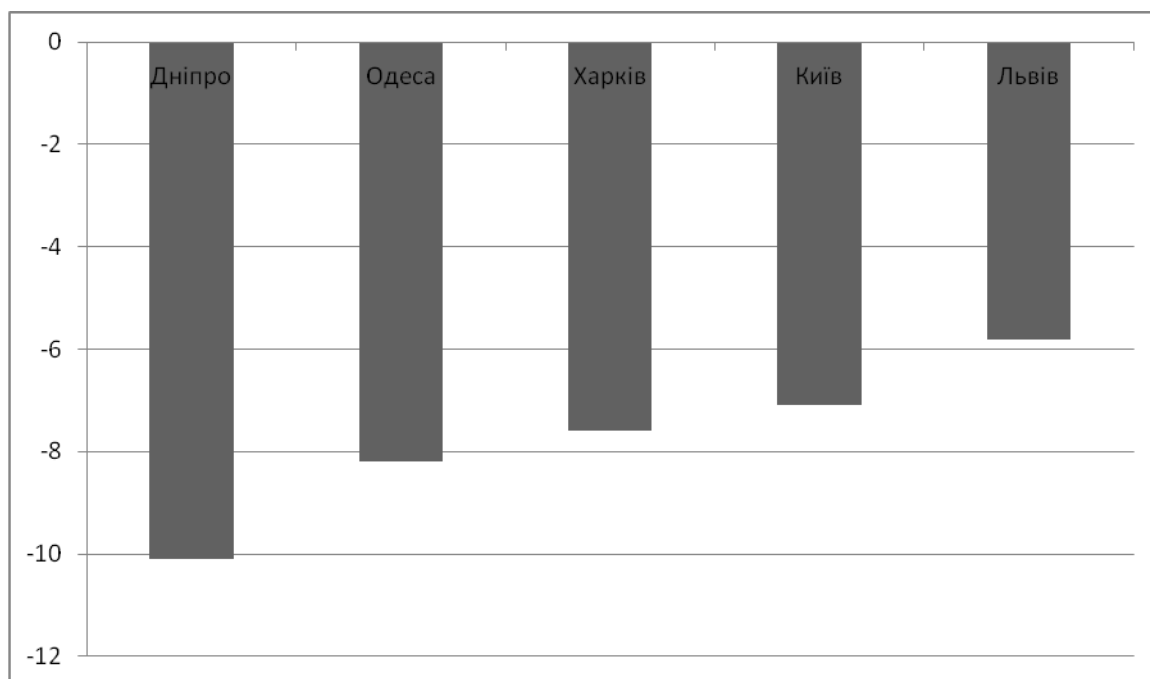
Незважаючи на негативні тенденції на ринку житлової нерухомості України, кількість збудованих квартир в 2016 році збільшилась на 36% в порівнянні з 2012 роком (рис. 3).

Рис. 3. Кількість збудованих квартир в Україні за 2012-2016 рр., тис.

Джерело: [10]

Збільшення пропозиції житла та економічні труднощі громадян призвели до стагнації ринку нерухомості та відповідно зниження його вартості. Динаміка зниження середньої вартості квадратного метра житлової нерухомості в Україні (соціальне житло) за 2016 рік, серед п'яти великих обласних центрів, представлена на рис. 4.

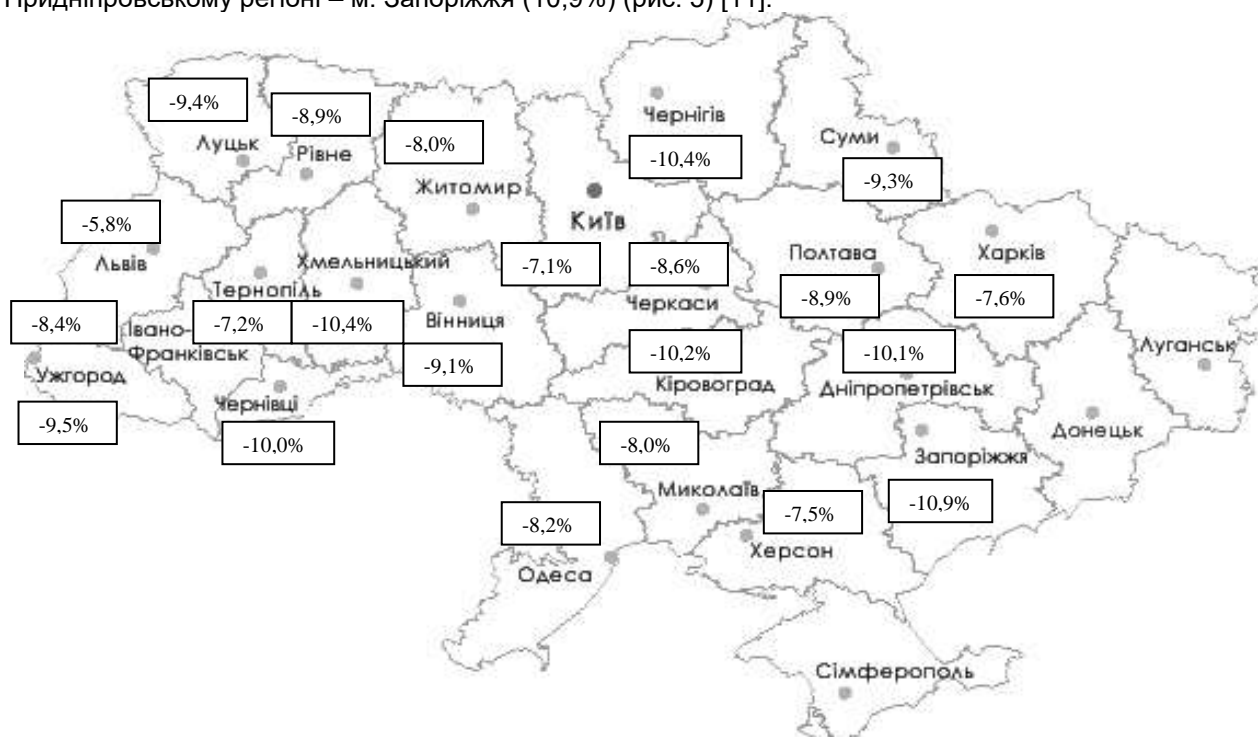

Рис. 4. Динаміка зниження вартості 1 м² житлової нерухомості у 2016 році в 5-ти найбільших обласних центрах України

Джерело: [11]

Як видно з даних рис. 4, найбільше житлова нерухомість подешевшала в містах Дніпро – 10,1%, Одеса – 8,2%, Харків – 7,6%, Київ – 7,1%, найменше – у місті Львів – 5,8%.

За даними інформаційно-аналітичного центру «Олімп-Консалтинг», лідером зниження середньої вартості квадратного метра житлової нерухомості в Центральному регіоні за 2016 рік стало м. Кропивницький –10,2%, в Західному регіоні – м. Хмельницький (10,4%), у Причорноморському регіоні – м. Одеса (8,2%), в Північно-Східному регіоні – м. Чернігів (10,4%), в Донецько-Придніпровському регіоні – м. Запоріжжя (10,9%) (рис. 5) [11].

Рис. 5. Зниження вартості 1 м² житлової нерухомості в Україні за 2016 рік

Джерело: [11]

Зниження вартості на первинне житло вплинуло і на ціни на вторинному ринку житлової нерухомості. За даними аналітиків, середня вартість квадратного метра житлової нерухомості на

вторинному ринку в місті Києві за період з 31.08.2016 року по 30.09.2017 року знизилася у відносних величинах на 7,1%, в абсолютних величинах середня ціна квадратного метра склала 1042 дол. США за кв. м., або 27635 грн за кв. м., за курсом НБУ станом на 30.09.2017 року [12]. Вартість квадратного метра житлової нерухомості в регіонах України наведена на рис. 6.

Рис. 6. Вартість 1 м² житлової нерухомості в регіонах України, дол. США

Джерело: [12]

Однак, навіть при зниженні вартості 1 м² житлової нерухомості переважна більшість населення не може дозволити собі навіть соціальне житло. Найголовнішою причиною зниження активності ринку житлової нерухомості є брак коштів, адже рівень доходу більшої частини населення не вище мінімального. За умов коли стан іпотечного кредитування є незадовільним, ситуація в економіці та політиці – невизначена, зростання цін на комунальні послуги, незважаючи на систему субсидіювання, лягає непідйомним тягарем на громадян України, очікувати поживавлення на вітчизняному ринку житлової нерухомості не варто.

З іншого боку, зважаючи на зниження цін та підвищення пропозиції житлової нерухомості, власники житла стримано пропонують свої об'єкти для продажу, вичікуючи більш вигідні ціни. Замість того, щоб продавати житло, власники «квадратних метрів» почали більш активно здавати квартири в оренду.

Отже, на тлі провальних 2014–2015 років, 2016-й на ринку житлової нерухомості виглядає досить гідно. Хоча, напевно, лише недостатня довіра до банківської системи і відсутність доступних народу надійних альтернативних шляхів для вкладення грошей підтримували деякий інтерес до нерухомості як до інструменту інвестування.

Висновки з проведеного дослідження. У сфері нерухомості продовжує тривати криза, ринок житлової нерухомості майже не функціонує та без доступної іпотеки він приречений залишатись надто вузьким. Безумовно на такий стан вплинули банківська криза, знецінення гривні, падіння темпів розвитку економіки, військові дії на сході країни. Основною причиною стагнації ринку житлової нерухомості є розрив між купівельною спроможністю та цінами на житло. А, отже, подальші наукові дослідження повинні бути спрямовані на розробку методів і механізмів нівелювання даного розриву, пошуку можливостей активізації ринку іпотечного кредитування та зміни підходів у цих питаннях державної житлової політики.

Бібліографічний список

- 1.Борисенко А.В. Купля-продаж жилой недвижимости: Современные правовые проблемы : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / А.В. Борисенко. – Волгоград, 2002. – 22 с.
- 2.Седугин П.И. Право на жилище в СССР / П.И. Седугин. – М. : Юридлит, 1983. – 224 с.
- 3.Канеєва І.І. Торгівля житловою нерухомістю та механізм її удосконалення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.05 / І.І. Канеєва. – Донецьк, 2007. – 18 с.
- 4.Завора Т.М. Формування житлової політики регіону : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.05 / Т.М. Завора. – Полтава, 2008. – 264 с.

- 5.Ткаченко Р.О. Організаційно-економічний розвиток регіонального ринку житла (на основі іпотечного кредитування): дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.05 / Р.О. Ткаченко. – К., 2008. – 222 с.
- 6.Тургель И.Д. Рынок недвижимости как сложная пространственная система: теория и методология анализа / И.Д. Тургель // Экономика региона. – 2006. – № 6 (33). – С. 22-31
- 7.Павлов В.І. Механізми стимулювання розвитку сучасного ринку нерухомості / В.І. Павлов, І.В. Кривов'язюк // Регіональна економіка. – 2005. – № 2. – С. 67-75.
- 8.Житловий фонд України // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/zf/xls/2006_u.zip.
- 9.Житловий Кодекс Української РСР: Закон УРСР від 30.06.1983 р. № 5464-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>.
- 10.Інвестиції та будівельна діяльність // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
- 11.Анализ динамики рынка жилой недвижимости в Украине // Олимп-консалтинг. – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://olimp.net.ua/obzory/analiz-dinamiki-rynka-zhiloj-nedvizhimosti-v-ukraine.html>.
- 12.Статистика рынка жилой недвижимости по регионам Украины // Олимп-Консалтинг. – 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://olimp.net.ua/wp-content/uploads/STATISTIKA-ZHILOJ-NEDVIZHIMOSTI-_SOTSIALNOE-ZHILE_-PO-REGIONAM-UKRAINY.pdf.

References

- 1.Borisenko, A.V. (2002), "Purchase and sale of residential real estate: modern legal problems", Thesis abstract of Cand. Sc. (Jur.), 12.00.03, Volgograd, Russia, 22 p.
- 2.Sedugin, P.I. (1983), *Pravo na zhilishche v SSSR* [The right to housing in the USSR], Yuridlit, Moscow, Russia, 224 p.
- 3.Kanieieva, I.I. (2007), "Trade in residential real estate and the mechanism of its improvement", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.07.05, Donetsk, Ukraine, 18 p.
- 4.Zavora, T.M. (2008), "Formation of housing policy of the region", Diss. of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.05, Poltava, Ukraine, 264 p.
- 5.Tkachenko, R.O. (2008), "Organizational and economic development of the regional housing market (based on mortgage lending)", Diss. of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.05, Kyiv, Ukraine, 222 p.
- 6.Turgel, I.D. (2006), "Real estate market as a complex spatial system: theory and methodology of analysis", *Ekonomika regiona*, no. 6 (33), pp. 22-31.
- 7.Pavlov, V.I. and Kryvoviazuk, I.V. (2005), "Mechanisms of development stimulation of the modern real estate market", *Rehionalna ekonomika*, no. 2, pp. 67-75.
- 8.Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, *Zhytlovyi fond Ukrainy* [The Residential Fund of Ukraine], available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/zf/xls/2006_u.zip (access date January 15, 2018).
- 9.Verkhovna Rada Ukrainskoi RSR (1983), *Zhytlovyi Kodeks Ukrainskoi RSR* [The Residential Code of the Ukrainian SSR], Zakon URSR dated 30.06.83 no. 5464-X, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws> (access date January 15, 2018).
10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, *Investytsii ta budivelna diialnist* [Investments and construction activities], available at: www.ukrstat.gov.ua (access date January 15, 2018).
11. Olimp-konsalting (2017), *Analiz dinamiki rynku zhiloy nedvizhimosti v Ukraine* [Analysis of the residential real estate market dynamics in Ukraine], available at: [http://olimp.net.ua/obzory/analiz-dinamiki-rynka-zhiloy-nedvizhimosti-v-ukraine.html](http://olimp.net.ua/obzory/analiz-dinamiki-rynka-zhiloj-nedvizhimosti-v-ukraine.html). (access date January 15, 2018).
12. Olimp-konsalting (2017), *Statistika rynku zhiloy nedvizhimosti po regionam Ukrainy* [Statistics of the residential real estate market by regions of Ukraine], available at: http://olimp.net.ua/wp-content/uploads/STATISTIKA-ZHILOJ-NEDVIZHIMOSTI-_SOTSIALNOE-ZHILE_-PO-REGIONAM-UKRAINY.pdf (access date January 15, 2018).

Варцаба В.І., Огородник В.О., Заславська О.І. АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ СУЧАСНОГО СТАНУ ПЕРВИННОГО ТА ВТОРИННОГО РИНКІВ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ В УКРАЇНІ

Мета. Аналіз первинного та вторинного ринків житлової нерухомості та визначення сучасних особливостей їхнього стану.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження застосовано такі методи: спостереження (для розгляду стану розвитку первинного та вторинного ринків житлової нерухомості); теоретичного узагальнення і порівняння (для визначення теоретичних основ трактування понять «житло» та «житлова нерухомість»); аналізу і синтезу (для проведення аналізу житлового фонду та оцінки вартості житлової нерухомості).

Результати. Досліджено особливості сучасного стану первинного та вторинного ринку житлової нерухомості в Україні. Розглянуто теоретичні підходи до визначення понять «житло» та «житлова нерухомість».

Проаналізовано житловий фонд, акцентуючи увагу на недоречності використання чинного Житлового кодексу. Досліджено обсяги виконаних будівельних робіт та прийнятого в експлуатацію житла за 2012–2016 рр., що дозволяє констатувати, що вітчизняний ринок нерухомості характеризується попитом на квартири з невеликою площею. Інтерес громадян до новобудов спричинений бажанням зберегти власні заощадження, оминаючи банківську сферу після банкрутства десятка фінансових структур і націоналізації КБ «Приватбанк». Задля дослідження стану вторинного ринку житла проаналізовано середню вартість квадратного метра житлової нерухомості. Виявлено, що основною причиною стагнації ринку житлової нерухомості є розрив між купівельною спроможністю та цінами на житло.

Наукова новизна. Удосконалено та обґрунтовано теоретичні основи функціонування первинного та вторинного ринків житлової нерухомості з точки зору чинників формування попиту та пропозиції, цінової політики, темпів будівництва та введення житла в експлуатацію та їх відповідності сьогоденню.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані з метою удосконалення державної житлової політики в Україні, а також пошуку можливостей активізації ринку іпотечного кредитування.

Ключові слова: нерухомість, житло, первинний ринок, вторинний ринок, житловий фонд.

Vartsaba V.I., Ohorodnyk V.O., Zaslavska O.I. ANALYSIS OF THE PECULIARITIES OF THE PRIMARY AND SECONDARY RESIDENTIAL REAL ESTATE MARKETS' MODERN STATE IN UKRAINE

Purpose. An analysis of residential real estate primary and secondary markets and definition of modern features of their condition.

Methodology of research. In order to achieve the aim of the research process, the following methods have been used: observation (to consider the state of development of residential real estate primary and secondary markets); theoretical generalization and comparison (to determine the theoretical basis for interpretation of the concepts «housing» and «residential property»); analysis and synthesis (for analysis of residential fund and valuation of residential real estate).

Findings. The peculiarities of the current state of primary and secondary residential real estate markets in Ukraine were explored. There were considered theoretical approaches to the definition of the concepts «housing» and «residential property». It was analyzed a residential fund, focusing on the shortcomings in practical use of the existing Residential Code. There was explored the volume of completed construction work and commissioned housing in 2012–2016, which allows us to state that the domestic real estate market is characterized by demand for apartments with a small area. Citizens' interest in new buildings is caused by desire to preserve their own savings bypassing the banking sector, especially after bankruptcy of a dozen financial structures and nationalization of CB «Privatbank». In order to study the condition of the secondary residential real estate market there was analyzed an average cost per square meter of residential property. It was discovered that the main reason for residential real estate market stagnation is a gap between purchasing power and housing prices.

Originality. The theoretical bases of residential real estate primary and secondary markets functioning from the point of view of the demand and supply formation factors, pricing policy, construction rates, introduction of housing in operation and their accordance to the present were improved and substantiated.

Practical value. The results of the study can be used to improve the state housing policy in Ukraine, as well as to find opportunities for activating the mortgage lending market.

Key words: real estate, housing, primary market, secondary market, residential fund.

Варцаба В.И., Огородник В.О., Заславская О.И. АНАЛИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ПЕРВИЧНОГО И ВТОРИЧНОГО РЫНКОВ ЖИЛОЙ НЕДВИЖИМОСТИ В УКРАИНЕ

Цель. Анализ первичного и вторичного рынков жилой недвижимости и определение современных особенностей их состояния.

Методы исследования. Для достижения поставленной цели в процессе исследования применены следующие методы: наблюдение (для рассмотрения состояния развития первичного и вторичного рынков жилой недвижимости); теоретического обобщения и сравнения (для определения теоретических основ трактовки понятий «жилище» и «жилая недвижимость»); анализа и синтеза (для проведения анализа жилищного фонда и оценки стоимости жилой недвижимости).

Результаты. Исследованы особенности современного состояния первичного и вторичного рынка жилой недвижимости в Украине. Рассмотрены теоретические подходы к определению понятий «жилище» и «жилая недвижимость». Проанализирован жилой фонд, акцентируя внимание на недочеты использования действующего Жилищного кодекса. Исследованы объемы выполненных строительных работ и принятого в эксплуатацию жилья за 2012–2016 гг., что разрешает констатировать, что отечественный рынок недвижимости характеризуется спросом на квартиры с небольшой площадью. Интерес граждан к новостройкам вызван желанием сохранить собственные сбережения, минуя банковскую сферу после банкротства десятка финансовых структур и национализации КБ «Приватбанк». Для исследования состояния вторичного рынка жилья проанализирована средняя стоимость квадратного метра жилой недвижимости. Выявлено, что основной причиной стагнации рынка жилой недвижимости является разрыв между покупательной способностью и ценами на жилье.

Научная новизна. Усовершенствованы и обоснованы теоретические основы функционирования первичного и вторичного рынков жилой недвижимости с точки зрения факторов формирования спроса и предложения, ценовой политики, темпов строительства и ввода жилья в эксплуатацию и их соответствия настоящему времени.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы в целях совершенствования государственной жилищной политики в Украине, а также поиска возможностей активизации рынка ипотечного кредитования.

Ключевые слова: недвижимость, жилье, первичный рынок, вторичный рынок, жилой фонд.

УДК 336.14(477)

Соломіна Г.В.,
канд. екон. наук, доц. кафедри економічної
та інформаційної безпеки,
Гавриш О.С.,
викл. кафедри економічної та інформаційної безпеки,
Махницький О.В.,
старш. викл. кафедри економічної та інформаційної безпеки,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ БЮДЖЕТНОГО МЕХАНІЗМУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Економічний розвиток країни значною мірою залежить від ефективного розподілу централізованого грошового фонду держави. Раціональні витрати бюджетних коштів сприяють збільшенню обсягів виробництва, активізації зовнішньоекономічної діяльності, адже видатки державного бюджету за своєю суттю покликані забезпечувати макроекономічну стабільність та суспільний добробут. Фінансова складова економіки України знаходиться у стані кризи, тому питання, які стосуються забезпечення прозорості бюджетної сфери в контексті формування механізму бюджетної транспарентності й ефективного управління державними фінансами, набувають особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, що стосуються повного та своєчасного розкриття інформації про стан формування та використання бюджетних фінансових ресурсів, присвячено багато публікацій Дем'янюка А., Кириленка О., Леонова О., Заводовської Я., Фролова С. та ін. Ними було вивчено зарубіжний досвід і обґрунтовано заходи, які можуть сприяти забезпеченню прозорості державного бюджету із залученням суб'єкта контролю за використанням бюджетних ресурсів. Проте, на нашу думку, не вирішеною частиною проблеми є відсутність методологічного забезпечення транспарентності бюджетного процесу.

Постановка завдання. Мета статті – узагальнення теоретичних, методичних положень і практичних рекомендацій забезпечення транспарентності бюджетного механізму в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Транспарентність бюджетного процесу означає доступність інформації про бюджет та показники його результативності кожному громадянину як на стадії його виконання, так і планування. Завдяки відкритості та прозорості забезпечується зворотній зв'язок між громадськістю та органом державної влади, визначаючи та підвищуючи рівень ефективності управління бюджетним процесом, з одного боку, та ступінь довіри до органів - з іншого.

Нормативно-правова база транспарентності бюджету є передумовою сучасної податково-бюджетної системи, що забезпечує рівність платників та одержувачів бюджетних послуг, слугує зміцненню економічного потенціалу та ефективності засобів державного регулювання економіки. Перш за все, Конституція України (ст. 34) гарантує громадянам право доступу до інформації, що включає її необмежене опрацювання, використання та розповсюдження, та встановлює (ст. 95), що бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами [1].

Одним із основних принципів прозорості бюджетної системи України, як визначено у ст. 7 Бюджетного кодексу України, є принцип публічності та прозорості, котрий полягає в інформуванні громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролі за виконанням, регулюючи питання, що стосуються витрат суспільних коштів [2]. Податковий кодекс описує джерела та порядок, прозорість наповнення відповідного бюджету.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної бюджетної політики, забезпечує оприлюднення [2, ст. 28]:

- 1) проекту закону про Державний бюджет України;
- 2) закону про Державний бюджет України з додатками, які є його невід'ємною частиною;
- 3) інформації про виконання Державного бюджету України за підсумками місяця, кварталу та року;
- 4) інформації про виконання зведеного бюджету України;
- 5) іншої інформації про виконання Державного бюджету України.

Серед інших нормативних актів, що регулюють питання доступності інформації, відзначаються Закони України: «Про інформацію» [3], «Про державну таємницю» [4], «Про порядок висвітлення

діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» [5]; «Про місцеве самоврядування в Україні» [6], Постанова Кабінету Міністрів «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [7], відповідно до яких встановлюється, що органи та посадові особи місцевого самоврядування є підзвітними, підконтрольними і відповідальними перед територіальними громадами. Вони періодично, але не менш як два рази на рік, інформують населення про виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку, місцевого бюджету, з інших питань місцевого значення, звітують перед територіальними громадами про свою діяльність.

Інформація, що оприлюднюється, складається розпорядниками та одержувачами коштів Державного та місцевого бюджету України, органами Пенсійного фонду, фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування та подається ними для оприлюднення на єдиному веб-порталі використання публічних коштів.

З метою здійснення такого оприлюднення [8] передбачено створення порталу E-Data, на якому відбувається розміщення інформації про платіжні трансакції на єдиному казначейському рахунку і через який здійснюється відкритий доступ до неї, реалізується концепція «Прозорого бюджету» з наступним адміністрування єдиного веб-порталу [9]. Важливою вадою бюджетного процесу в Україні, що виникає на стадії прийняття і виконання, є його недостатня прозорість. У 2015 році перший крок щодо підвищення транспарентності бюджетного процесу було здійснено шляхом прийняття Закону України «Про відкритість використання публічних коштів» [8], однак, прийняття його в дію відкладалося. Крім того, відповідно до змін Бюджетного кодексу, виключно Міністерство фінансів України зобов'язується публікувати інформацію місячних та річних показників виконання бюджету, однак, з січня 2015 р. Державне казначейство України припинило розміщення на своєму офіційному сайті відповідної інформації, а Міністерство фінансів України публікує такі дані із запізненням, що не дозволяє оперативно оцінювати поточний стан публічних фінансів. Відсутність інформації щодо відповідності планових показників фактичним не дає можливості оцінити ефективність бюджетного планування та виконання бюджету.

Отже, система нормативно-правового забезпечення транспарентності управління фінансами представлена правовими актами як центральних органів державної влади, так і документами органів місцевого самоврядування. Втім варто зазначити, що система правового регламентування прозорості є недосконалою, причиною цього є широкий спектр учасників, а також багатогранність процесу управління.

З метою визначення критеріїв якісної оцінки прозорості бюджетів, необхідно враховувати демократизаційні інструменти існуючого механізму. Оскільки, в забезпеченні відповідного управління вирішальну роль відіграє організаційно-інституційний механізм, процес функціонування якого залежить від специфіки управління (він є однією з двох частин бюджетного механізму), та, в свою чергу, базується в основному на інструментах, які визначають правові та економічні елементи, організації міжбюджетних відносин. В умовах бюджетного процесу, можна констатувати факт появи сучасної практики програмно-цільового управління, до складу якої входять інструменти моніторингу та оцінки результативності, а також процедури демократичних погоджень.

Відсутність вичерпної інформації про методологію проведення оцінки транспарентності бюджетного процесу не дозволяє оцінити повноту, логічність підходів та об'єктивність зроблених висновків, оскільки апарат, що використовується дослідниками, оприлюднює лише результати. Загальновідомо, що основною складовою методологічної бази є визначення структури дослідження; підходів, прийомів, які використані; гіпотези, які будуть перевірятися; сукупності методів, що застосовуються для проведення дослідження. Виходячи з цього, розглянемо існуючі підходи оцінки транспарентності бюджету, що дозволить сформулювати вимоги та рекомендації для подальших досліджень.

До спеціалізованих ресурсів оцінки відкритості бюджетного процесу відноситься проект «Прозорість бюджетів регіонів та їхніх регіональних центрів в Україні» [10]. Концепція проекту направлена на оприлюднення інформації, згідно з якою прозорість, фінансова стійкість і формування регіональних конкурентних переваг є базовими принципами для ефективного функціонування органів влади в довгостроковій перспективі. Перевагами ресурсу є масив даних показників та об'єктів оцінки, що дозволяє порівняти різні міста України, наявність даних про бюджети областей та міст; можливість самостійно формувати власні рейтинги на основі обраних критеріїв за наявних даних. Проте, відсутня загальна методологія оцінки у відкритому доступі (сукупність методів, перелік показників та критеріїв їх оцінки); неможливість проведення поточного аналізу за відсутності оновлення даних ресурсу.

Індекс прозорості-участі-добросовісності місцевих бюджетів [11] надає можливість оцінювати та порівнювати місцеві бюджети України з точки зору їх наближення до максимальних значень показників прозорості та фіксувати кращі практики, які успішно функціонують. Сам індекс складається з 205 показників систематизованих у 5 окремих розділів, які охоплюють 4 основні стадії бюджетного процесу. Під час аналізу використовується бальна шкала, відповідно до якої кожен критерій індексу оцінюється від: найвище – проміжне - найнижче значення.

Для рейтингування міст, процесів та етапів соціально-економічної та бюджетної політики використовується інтервальна шкала із застосуванням кроку задоволення критеріїв індексу: 0-20% – незадовільний; 20-40% – мінімальний; 40-60% – обмежений; 60-80% – суттєвий; 80-100% – високий.

Серед позитивних складових ресурсу виокремлюється переважна більшість показників, що підтверджені відповідними документами; охоплюється весь бюджетний процес від планування, розробки до звітування. Серед значимих недоліків відзначається неможливість створення на базі існуючих оцінок власних рейтингів, показників з однаковою вагою балів (не виокремлені основні та додаткові показники – усі мають однакову вагу у балах), необґрунтована бальна шкала 1/0, 5/0 балів, інтервальна шкала із застосуванням кроку задоволення критеріїв індексу, значний обсяг інформації необхідний для запитів в органах влади.

Рейтинг прозорості міст [12] складається з 90 критеріїв (показників), об'єднаних у 13 розділів із зазначенням балів: інформація про роботу органів місцевого самоврядування; доступ та участь; закупівлі; житлова політика; бюджетний процес; фінансова та матеріальна допомога, гранти; соціальні послуги; кадрові питання; професійна етика та конфлікт інтересів; землекористування та будівельна політика; комунальні підприємства; комунальне майно; освіта.

Методологією передбачено існування 6 джерел інформації, які використовуються для нарахування балів: аналітичний висновок команди дослідників (A); перевірка відповідності стандартам, які передбачені Постановою Кабінету Міністрів України [13] про набори відкритих даних (D); аналіз веб-сайту (в дослідженні чітко відображається наявність чи відсутність відповідної інформації на офіційному або іншому спеціальному інтернет-ресурсі міської ради) (W); відповідь на інформаційний запит (I); інтернет-статистика (T); скарги громадян, рішення суду, відомості в авторитетних засобах масової інформації, публічні документи від громадських організацій та депутатів місцевих рад (S). Кожному джерелу інформації привласнено окрему літеру, що наводяться для кожного критерію рейтингу, з отриманням конкретного балу, що визначає його серед інших показників. Натомість, відсутня можливість власних оцінок, суб'єктивізм рейтингу, пов'язаний із використанням аналітичних висновків команди, бюджетний процес представлено фрагментарно, відсутня інформація про періодичність проведення оцінки та процедуру оновлення або актуалізації рейтингу, відсутні пояснення проведення перевірки відповідності стандартам, які передбачені Постановою Кабінету Міністрів про набори відкритих даних; аналізу веб-сайту, а також критеріїв відбору та їх переліку; проведення оцінки інтернет-статистики; відповідей на інформаційні запити.

До найбільш новітніх рейтингів, запроваджених у 2017 році, можна віднести E-data рейтинг та Індекс найкращих практик при здійсненні закупівель у системі PROZORRO [14].

Аналізуючи результати E-data рейтингу можна зробити висновок, що основними параметрами, які передбачають 5 груп та використовуються для формування рейтингу, є відсоток реєстрації розпорядників на порталі, кількість внесених документів, відсоток їх наповнення із інтервалом 0,2 до 1. Серед переваг системи можна віднести його максимальну автоматизованість, візуалізацію на мапі України, високий рівень охоплення органів місцевого самоврядування.

Індекс найкращих практик при здійсненні закупівель у системі PROZORRO (index.dozorro.org) лише частково відображає відкритість місцевих бюджетів, бо зосереджений виключно на аналізі практик проведення їх публічності. Сам індекс містить 4 набори оцінок за категоріями: прозорість; доступність; якість процедур; заохочення конкурентності. Методика індексу є відкритою, але не є ключовою, бо зосереджена, виключно, на одному етапі бюджетного процесу – етапі виконання. Такий підхід свідчить про те, що оновлена методологія, яка розробляється, може бути узагальнюючою та використовувати результати більш деталізованих індексів та рейтингів, акцентованих на певну стадію бюджетного процесу.

Висновки з проведеного дослідження. Застосування онлайн-ресурсів для розкриття інформації бюджетного процесу на всіх стадіях його виконання в Україні є необхідним для ефективного регулювання інформаційної сфери, оскільки вона є складовою частиною будь-якого розвиненого суспільства. Нормативне закріплення поняття прозорості в Бюджетному кодексі України має сприяти усуненню перешкод для реалізації його як принципу бюджетного права.

Підвищення транспарентності бюджетного процесу можливо досягнути за допомогою наведених вище демократизаційних інструментів та залучення досвіду інших країн з приводу відкритості бюджетної інформації. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню якості бюджетного процесу, результативності його виконання та налагодженню сприятливих суспільних відносин.

Бібліографічний список

1. Конституція України: Закон України Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Бюджетний кодекс України: Закон України від 07.10.2010 № 2592-IV [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-in/laws/main.cgi?nreg>.

3. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.
4. Про державну таємницю: Закон України від 16.10.2012 № 3855-12 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>.
5. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 19.03.2015 № 539/97-ВР [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80>.
6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon.kadrovik01.com.ua/regulations/8186/8190/460661/>.
7. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова КМУ від 21.05.1997 № 996 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>.
8. Про відкритість використання публічних коштів: Закон України від 11.02.2015 № 183-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/183-19>.
9. Адміністрування єдиного веб-порталу використання публічних коштів : Постанова КМУ від 14 вересня 2015 № 694 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/694-2015-%D0%BF>.
10. Прозорість бюджетів регіонів та їхніх регіональних центрів в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу <http://budgets.icps.com.ua/>.
11. Індекс прозорості-участі-доброчесності місцевих бюджетів [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://probudget.org.ua>.
12. Рейтинг прозорості міст TransparentCities [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://transparentcities.in.ua>.
13. Про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних: Постанова КМУ від 21 жовтня 2015 р. № 835 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF>.
14. Індекс найкращих практик при здійсненні закупівель [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://index.dozorro.org>.

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy (1996), *Konstytutsiia Ukrainy* [The Constitution of Ukraine], Zakon Ukrainy dated 28.06.1996 no. 254к/96-VR, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (access date December 30, 2017).
2. Verkhovna Rada Ukrainy (2010), *Budzhetniy Kodeks Ukrainy* [Budget Code of Ukraine], Zakon Ukrainy dated 07.10.2010 no. 2592-IV, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-in/laws/main.cgi?nreg> (access date January 01, 2018).
3. Verkhovna Rada Ukrainy (2011), *Pro dostup do publichnoi informatsii* [About access to public information], Zakon Ukrainy dated 13.01.2011 no. 2939, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (access date January 01, 2018).
4. Verkhovna Rada Ukrainy (2017), *Pro derzhavnu taiemnytsiu* [About the state secret], Zakon Ukrainy dated 16.10.2012 no. 3855-12, available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> (access date January 02, 2018).
5. Verkhovna Rada Ukrainy (2015), *Pro poriadok vysvitlennia diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady, mistsevoho samovriaduvannia v Ukrainy zasobamy masovoi informatsii* [About the procedure of coverage of the activities of public authorities, local self-government in Ukraine by the mass media], Zakon Ukrainy dated 19.03.2015 no. 539/97-VR, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80> (access date December 31, 2017).
6. Verkhovna Rada Ukrainy (2015), *Pro mistseve samovriaduvannia v Ukrainy* [On Local Self-Government in Ukraine], Zakon Ukrainy dated 21.05.1997 no. 280/97-VR, available at: <http://zakon.kadrovik01.com.ua/regulations/8186/8190/460661/> (access date January 02, 2018).
7. Kabinet Ministriv Ukrainy (1997), *Pro zabezpechennia uchasti hromadskosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky* [On Ensuring Public Participation in the Formation and Implementation of the State Policy], Postanova KМУ dated 21.05.1997 no. 996, available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF> (access date January 02, 2018).
8. Verkhovna Rada Ukrainy (2015), *Pro vidkrytist vykorystannia publichnykh koshtiv* [On the Openness of the Use of Public Funds], Zakon Ukrainy dated 11.02.2015 no. 183-VIII, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/183-19> (access date January 03, 2018).
9. Kabinet Ministriv Ukrainy (2015), *Administruvannia yedynoho web-portalu vykorystannia publichnykh koshtiv* [About approval of the Administration of a single web portal for the use of public funds], Postanova KМУ dated 14.09.2015 no. 694, available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/694-2015-%D0%BF> (access date January 03, 2018).
10. *Prozorist biudzhativ rehioniv ta yikhnikh rehionalnykh tsestriv v Ukrainy* [Transparency of budgets

of regions and their regional centers in Ukraine], available at: <http://budgets.icps.com.ua/> (access date January 04, 2018).

11. *Indeks prozorosti-uchasti-dobrochesnosti mistsevykh biudzhativ* [Index of Transparency-Participation-Integrity of Local Budgets], available at: <http://probudget.org.ua> (access date January 04, 2018).

12. *Reitynh prozorosti mist TransparentCities* [Rating of the transparency of cities], available at: <http://trans-parentcities.in.ua> (access date January 05, 2018).

13. Kabinet Ministriv Ukrainy (2015), *Pro nabory danykh, yaki pidliahaiut opryliudnenniu u formi vidkrytykh danykh* [About sets of data that are subject to disclosure in the form of open data], Postanova KМУ dated 02.10.2015 no. 835, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF> (access date December 26, 2017).

14. *Indeks naikrashchykh praktyk pry zdiisnenni zakupivel* [The index of best practices in the implementation of procurement], available at: <http://index.dozorro.org> (access date January 06, 2018).

Соломіна Г.В., Гавриш О.С., Махницький О.В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ БЮДЖЕТНОГО МЕХАНІЗМУ В УКРАЇНІ

Мета. Узагальнення теоретичних, методичних положень і практичних рекомендацій забезпечення транспарентності бюджетного механізму в Україні.

Методика дослідження. Основні результати дослідження висвітлені за допомогою: діалектичного методу щодо пізнання економічних явищ та використані під час аналізу правового трактування забезпечення прозорості бюджетного процесу і теоретичних засад; системного підходу, що дозволив структурувати інструменти управління, в контексті формування взаємозв'язку між моніторингом та оцінкою існуючих практик публічної результативності.

Результати. Досліджено правове регламентування відкритості та доступності інформації забезпечення бюджетного процесу на всіх стадіях його функціонування; встановлено його недосконалість, що пов'язана з багатогранністю процесу управління та кількістю учасників. Визначено, що критерієм якісної оцінки транспарентності бюджетного механізму є демократизаційні інструменти: управління механізмом забезпечується організаційно-інституційними складовими та за використання програмно-цільового управління.

Встановлено, що існуючі практики оцінювання транспарентності бюджетних відносин мають розробки повномасштабного програмного забезпечення у частині автоматичних розрахунків, інтегровані у супутні он-лайн платформи та засоби технічного забезпечення.

Зауважено на необхідності удосконалення існуючого інструментарію оцінки місцевих бюджетів, що дозволить комплексно оцінити їх прозорість на всіх стадіях та рівнях бюджетного процесу.

Наукова новизна. Поглиблено науково-методичний апарат формування аналітичної бази системи показників існуючої практики розкриття інформації, що, на відміну від існуючого, надає можливість інтегрувати та погодити інструменти моніторингу, оцінки результативності із процедурою демократичних погоджень та сприяє забезпеченню транспарентності бюджетного механізму в Україні.

Практична значущість. Отримані результати дослідження можуть бути запропоновані для впровадження у державному секторі управління, що сприятиме створенню ефективної системи моніторингу забезпечення доступу громадськості до бюджетного процесу та інформування з питань складання, розгляду, затвердження та виконання місцевих бюджетів як на рівні окремої громади, так і по Україні загалом.

Ключові слова: транспарентність бюджету, демократизаційні інструменти, інтегровані он-лайн платформи.

Solomina H.V., Havrysh O.S., Makhnytskyi A.V. ENSURING THE TRANSPARENCY OF THE BUDGETARY PROCESS IN UKRAINE

Purpose. Generalization of theoretical, methodological and practical recommendations to ensure transparency of the budget mechanism in Ukraine.

Methodology of research. The main results of the study are highlighted using the dialectical method for the knowledge of economic phenomena and used in the analysis of legal interpretation to ensure the transparency of the budget process and theoretical foundations; a systematic approach that allowed the structuring of management tools in the context of establishing a relationship between monitoring and evaluating existing practices of public performance.

Findings. The legal regulation of the openness and accessibility of information of the budget process at all stages of its functioning was explored; its imperfection, which is connected with the versatility of the management process and the number of participants, was established. It was determined that the criterion for a qualitative assessment of the transparency of the budget mechanism is democratization tools: the management of the mechanism was provided by the organizational-institutional components and for the use of program-targeted management.

It has been established that existing practices of evaluating the transparency of budget relations have the development of full-scale software in terms of automatic calculations, integrated into related online platforms and technical support facilities.

It was noted that there is a need to improve the existing tools for assessing local budgets, allowing them to comprehensively assess their transparency at all stages and levels of the budget process.

Originality. In-depth scientific and methodical apparatus for forming the analytical base of the system of indicators of the existing practice of disclosure of information, which unlike the existing one, provides an opportunity to integrate and agree on monitoring instruments, evaluation of effectiveness with the procedure of democratic accountability and contributes to the transparency of the budget mechanism in Ukraine.

Practical value. The results of the study can be proposed for implementation in the public sector, which will

facilitate the establishment of an effective monitoring system for ensuring public access to the budget process and inform about the issues of drafting, reviewing, approving and implementing local budgets, both at the level of the individual community and in Ukraine as a whole.

Key words: budget transparency, democratization tools, integrated online platforms.

Соломина А.В., Гавриш О.С., Махницький А.В. ОБЕСПЕЧЕНИЕ ТРАНСПАРЕНТНОСТИ БЮДЖЕТНОГО МЕХАНИЗМА В УКРАИНЕ

Цель. Обобщение теоретических, методических положений и практических рекомендаций обеспечения транспарентности бюджетного механизма в Украине.

Методика исследования. Основные результаты исследования освещены с помощью: диалектического метода относительно познания экономических явлений и использованы при анализе правовой трактовки обеспечения прозрачности бюджетного процесса и теоретических основ; системного подхода, который позволил структурировать инструменты управления в контексте формирования взаимосвязи между мониторингом и оценкой существующих практик публичной результативности.

Результаты. Исследовано правовое регламентирование открытости и доступности информации обеспечения бюджетного процесса на всех стадиях его функционирования; установлено его несовершенство, связанное с многогранностью процесса управления и количеством участников. Определено, что критерием качественной оценки транспарентности бюджетного механизма является демократизационные инструменты: управление механизмом обеспечивается организационно-институциональными составляющими с использованием программно-целевого управления.

Установлено, что существующие практики оценки транспарентности бюджетных отношений имеют разработки полномасштабного программного обеспечения в части автоматических расчетов, интегрированные в сопутствующие онлайн-платформы и средства технического обеспечения.

Замечена необходимость усовершенствования существующего инструментария оценки местных бюджетов, что позволит комплексно оценить их прозрачность на всех стадиях и уровнях бюджетного процесса.

Научная новизна. Углублен научно-методический аппарат формирования аналитической базы системы показателей существующей практики раскрытия информации, который, в отличие от существующего, дает возможность интегрировать и согласовать инструменты мониторинга, оценки результативности процедуре демократических согласований и способствует обеспечению транспарентности бюджетного механизма в Украине.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования могут быть предложены для внедрения в государственном секторе управления, что будет способствовать созданию эффективной системы мониторинга обеспечения доступа общественности к бюджетному процессу и информирование по вопросам составления, рассмотрения, утверждения и исполнения местных бюджетов как на уровне отдельной общины, так и в Украине в целом.

Ключевые слова: транспарентность бюджета, демократические инструменты, интегрированные он-лайн платформы.

УДК 332.14

*Кальницька М.А.,
канд. екон. наук, доц. кафедри міжнародних відносин,
Ужгородський національний університет*

ПРИНЦИПИ, НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЦІЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Прогнозування соціально-економічного розвитку є складовою механізмом державного управління, а також одним з найвагоміших інструментів забезпечення досягнення цілей та реалізації завдань економічної політики держави. Застосування цих інструментів здійснюється на різних рівнях державного управління, які органічно взаємопов'язані один з одним та створюють єдину державну систему економічного прогнозування та програмування.

Необхідність прогнозування і планування в умовах ринкової економіки зумовлено, насамперед, діяльністю держави як суб'єкта ринкових відносин, нездатністю ринкової економіки до саморегулювання, особливо в період криз; суспільним характером виробництва; ускладненням міжнародних, міжгалузевих і регіональних зв'язків; необхідністю підтримання раціональних пропорцій в народному господарстві.

Як наслідок вище зазначеного, на сучасному етапі зростає актуальність дослідження принципів, на яких базується державне регулювання програм соціального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, які стосуються дослідження принципів державного регулювання програм соціального розвитку, досліджували такі вчені, як: Р. Баркер [1],

С. І. Богуславська [2], О. І. Іляш [3], А. Б. Качинський [4], В. І. Когут [5], А. І. Сухоруков [8], М. В. Туленков [9] та ін. Однак у більшості наукових досліджень мало уваги приділено саме обґрунтуванню теоретичних та методологічних положень щодо принципів, напрямів реалізації та цілей державної політики забезпечення соціального розвитку. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних та методологічних положень щодо принципів, напрямів реалізації та цілей державної політики забезпечення соціального розвитку, що дасть змогу виробити чітку та прозору систему формування розвиненої стабільної державної політики забезпечення соціального розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними принципами, на яких базується державне регулювання програм соціального розвитку, є наступні:

– принцип цілісності - забезпечується розробкою взаємоузгоджених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць на коротко- та середньостроковий періоди;

– об'єктивності - полягає в тому, що прогнозні і програмні документи економічного і соціального розвитку України розробляються на основі даних органів державної статистики, уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також звітних даних із офіційних видань Національного банку України;

– науковості - забезпечується розробленням прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку на науковій основі, постійним удосконаленням методології та використанням світового досвіду в галузі прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку;

– гласності - полягає в тому, що прогнозні і програмні документи економічного і соціального розвитку доступні для громадськості; відбувається інформування про цілі та пріоритети. Показники цих документів забезпечують суб'єктів підприємницької діяльності необхідними орієнтирами для планування власної виробничої діяльності;

– самостійності - полягає в тому, що місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень відповідають за розробку, затвердження та виконання прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку забезпечує координацію діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

– прогнозування - розроблення програм соціального розвитку забезпечує координацію діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

– рівності - полягає в дотриманні прав та врахуванні інтересів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання всіх форм власності та ін. [2].

Дотримання перелічених принципів дасть змогу виробити чітку та прозору систему формування розвиненої стабільної державної політики забезпечення соціального розвитку.

Своєю чергою зазначимо, що цілі державної політики забезпечення соціального розвитку на сучасному етапі включають нові акценти, викликані не лише глобалізаційними тенденціями, але й демократизацією та розвитком громадянського суспільства, а саме:

– збереження та захист фізичного, духовно-етичного та інтелектуального потенціалу країни;

– створення ефективної системи мотивації на ринку праці, що має одним із завдань орієнтацію на розширене відтворення «людського капіталу»;

– формування передумов (соціально-економічних, суспільно-політичних, інституціональних) для прояву громадянської активності та підприємницької ініціативи з метою реалізації своїх інтересів, задоволення потреб і розвитку особистості [3].

Реалізація перелічених цілей державної політики забезпечення соціального розвитку створює передумови для формування потужного громадянського суспільства, реальної демократії та особистої свободи громадянина.

Ключові питання, за якими формується державна політика забезпечення соціального розвитку (підвищення добробуту та якості життя населення, формування економічних стимулів як соціальних передумов), вирішуються більшою мірою на регіональному рівні. Зважаючи на посткризовий період розвитку економіки, соціальна політика пріоритетом ставить матеріальні, а не духовні проблеми: розвиток охорони здоров'я, соціального захисту, житлового господарства, соціально-побутового обслуговування громадян.

Меншою мірою увага приділяється розвитку освіти та культури, хоча ці напрями також входять до сфери відповідальності держави в сфері забезпечення соціального розвитку. На посттрансформаційних етапах розвитку держави суб'єкти соціальної політики (усіх рівнів ієрархії управління) концентрують зусилля в соціальній сфері на основних напрямках, що належать до соціально-матеріальних, а не духовних:

– створення передумов для зростання доходів, зменшення диференціації при паралельному збільшенні зарплати, завершенні пенсійної реформи для вдосконалення пенсійного забезпечення, посилення адресної соціальної допомоги;

– зниження рівня бідності, мінімізації граничної бідності та посилення соціальної безпеки громадян [4].

Перелічені напрями реалізації державної політики забезпечення соціального розвитку втілюються на різних рівнях, що стосується однаково як розробки, так і втілення. Так, у структурі соціальної політики держави прийнято виділяти три рівні: національний, регіональний, локальний. Усі три рівні повинні перебувати у постійній взаємодії, взаємообумовлюватися та становити нерозривну єдність.

Зважаючи на такий взаємодоповнюваний трирівневий процес, державна політика забезпечення соціального розвитку виступає своєрідною «триединою соціальною політикою» (як її іноді називають) вже на етапі свого формування як тристоронній механізм розробки та впровадження вирішення соціальних проблем за принципом взаємного узгодження [5]. Така тристороння взаємодія розкривається через застосування принципу цілісності, який виявляється через спільну реалізацію соціальної політики на усіх трьох рівнях.

Цілісність такої трирівневої системи виявляється через існування інтегральної структури, сформованої з окремих частин, які перебувають в нероздільній єдності, таким чином становлячи цю нерозривну єдність. Принцип системності тут розкривається на основі об'єднання рівнів з гармонізацією інтересів кожного та визначенні повноважень та пріоритетів.

На кожному з рівнів пріоритетом є реалізація ключових функцій державної політики забезпечення соціального розвитку:

– протидія тенденції погіршення демографічної ситуації, гострим проявам депопуляції населення в низці регіонів;

– запобігання масової бідності населення, особливо слаборозвинених і депресивних регіонів, стримування процесу майнового розшарування на найбідніших і найбагатших;

– мінімізація негативних наслідків масового безробіття, особливо в депресивних районах та зважаючи на становище внутрішньо переміщених осіб;

– вживання додаткових заходів стосовно населення, що потрапило в важке становище;

– цілеспрямована допомога населенню, що опинилося в кризовому становищі.

Перелічені пріоритети перегукуються найбільше з тими визначеннями державної політики забезпечення соціального розвитку, де вона виступає частиною політики держави, яка своїми діями пом'якшує негативні наслідки індивідуальної і соціальної нерівності, соціально-економічних потрясінь у суспільстві [6].

Тут варто зазначити, що пріоритетність напрямів державної політики забезпечення соціального розвитку визначається в конкретний історичний період розвитку держави та є національно обумовленою. Як зазначає Баркер Р., «...принципи та дії є результатом звичаїв та цінностей суспільства і великою мірою визначають розподіл ресурсів і рівень добробуту його людей» [1]. Своєю чергою Спікер Р. наголошує, що «...соціальна політика не є наукою, що вивчає класи, сім'ю, расу чи стать, тому що ці теми, скоріше є сферою інтересів соціології. Але вивчення цих проблем необхідне для розуміння політики та вирішення різноманітних проблем» [7, с. 6]. Державна політика забезпечення соціального розвитку передбачає створення відповідної концепції на основі використання даних соціології, соціальної статистики та соціологічних досліджень, а також аналіз світового досвіду соціального розвитку та застосування моделей соціальної політики [7]. Науковець також додає, що найбільш актуальними проблемами соціальної політики країн-світових лідерів, з їх розвиненими та стабільними соціальними структурами, відносинами та нормами є боротьба з бідністю, поганими житловими умовами, психічними хворобами, інвалідністю, що не робить соціальну політику менш економічно розвинених держав надто відмінною від високорозвинених.

На основі аналізу робіт українських та зарубіжних вчених можна зробити висновок, що державна політика забезпечення соціального розвитку, виступаючи регулятором соціальних процесів, має чітку прив'язку до конкретного історичного етапу, а об'єкт дослідження соціальної політики натомість є соціальні процеси країн, які переходять з однієї в іншу стадію розвитку [8, с. 25].

Незважаючи на різні рівні пріоритетності вирішення соціальних питань, при виробленні пріоритетних напрямів соціальної політики важливо забезпечувати оптимальне поєднання економічної та соціальної політики усіх рівнів: національного, регіонального, локального. Для кожного з цих рівнів принципи державної політики забезпечення соціального розвитку будуть універсальними, а основними серед них виокремимо: всеохопність з обов'язковою диференційованістю в підходах до різних соціальних груп; гнучкість і динамічність; адресність допомоги; соціальне партнерство; об'рунтованість науково сформульованих соціальних нормативів і стандартів [9].

Забезпечення державою політики соціального розвитку повноцінно реалізується через безпосередній вплив на соціальні підсистеми, а насамперед – через соціальну спрямованість економіки. Якщо проблемною, безсистемною, слабкою є економічна політика держави, то неможливо

сформувати сильну соціальну політику, оскільки вона тісно вплетена в систему та взаємозв'язки економічної політики.

Отже, державна політика забезпечення соціального розвитку виконує важливі функції регулювання суспільних відносин, взаємодії та існування соціальних спільнот, зокрема:

- формування цілісності соціальної системи та підтримання стабільності суспільства;
- соціальна інтеграція через проведення соціальної політики, що дає громадянину незалежно від соціального стану, етнічного походження, статі чи стану здоров'я можливість бути «своїм» у суспільстві та реалізовувати свій соціальний потенціал;
- соціальна адаптація, що залучає суб'єктів соціальної політики до взаємодії та допомоги іншим громадянам і соціальним групам, які не мають змоги повноцінно долучитися до суспільного виробництва та інших видів суспільно корисної діяльності;
- підтримка соціальної динамічності для гарантування безперервного розвитку особистих якостей громадянина та соціальної групи, способів їхнього життя;
- вдосконалення соціальної інфраструктури, незалежно від періоду розвитку та політичної ситуації в країні, оскільки завдяки її реалізації можливо досягнути поставлених соціальною політикою держави цілей [9].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, прогнозування соціально-економічного розвитку є одним з найвагоміших інструментів забезпечення досягнення цілей та реалізації завдань економічної політики держави.

Основною метою державної політики в соціальній сфері є створення умов для функціонування соціальної політики згідно із стратегією економічного розвитку, спрямованою на забезпечення належного рівня та якості життя населення, покращення демографічних показників, розвиток трудових ресурсів, відновлення освітнього та наукового потенціалу. Проте в сучасних умовах акцент переноситься на посилення соціального захисту, реформування системи соціального забезпечення – пенсійних виплат, страхування, розвитку адресної допомоги.

Бібліографічний список

1. Баркер Р. Словарь социальной работы / Р. Баркер. – М. : Изд-во «Логос», 1994. – 645 с.
2. Богуславська С.І. Соціальна політика в умовах ринкових відносин / С.І. Богуславська // Фінансовий простір. - 2013. – № 2 (10). – С. 106-110.
3. Іляш О.І. Трансформації системи соціальної безпеки України: регіональний вимір : [монографія] / О.І. Іляш. – Львів : ПАІС, 2012. – 592 с.
4. Качинський А.Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монографія / А.Б. Качинський. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2013. – 104 с.
5. Когут В.І. Чинники формування моделей соціальної політики в контексті проблеми взаємодії державних і недержавних організацій соціальної сфери / В.І. Когут // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2015. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://el-zbirn-du.at.ua/2015_1/9.pdf.
6. Колот А. Асиметрії розвитку соціально-трудової сфери: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 8. – С. 3-11.
7. Спікер П. Соціальна політика. Теми та підходи / П. Спікер ; [пер. з англ.]. – К. : Фенікс, 2000. – 400 с.
8. Сухоруков А.І. Національна економічна безпека : [монографія] / А.І. Сухоруков, С.З. Мошенський, О.М. Петрук ; [за ред. А.І. Сухорукова]. – Житомир : ПП «Рута», 2010. – 384 с.
9. Туленков М.В. Соціальна політика в Україні : [навч.-метод. розробка] / М.В. Туленков. – К. : ІПК ДСЗУ, 2010. – 35 с.

References

1. Barker, R. (1994), *Slovar sotsialnoy raboty* [Dictionary of social work], Izd-vo "Logos", Moscow, Russia, 645 p.
2. Bohuslavska, S.I. (2013), "A social policy is in the conditions of market relations", *Finansovyi prostir*, no. 2 (10), pp. 106-110.
3. Iliash, O.I. (2012), *Transformatsii systemy sotsialnoi bezpeky Ukrainy: rehionalnyi vymir* [Transformations of the system of social safety of Ukraine: regional measuring], monograph, PAIS, Lviv, Ukraine, 592 p.
4. Kachynskiy, A.B. (2013), *Indykatory natsionalnoi bezpeky: vyznachennia ta zastosuvannia yikh hranychnykh znachen* [Indicators of national safety: determination and application of them maximum values], monograph, Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen, Kyiv, Ukraine, 104 p.

5.Kohut, V.I. (2015), "Factors of forming of models of social policy are in the context of problem of co-operation of state and non-state organizations of social sphere", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia*, no. 1, available at: http://el-zbirn-du.at.ua/2015_1/9.pdf (access date January 25, 2018).

6.Kolot, A. (2011), "Asymmetries of development of social labour sphere: foreign experience and domestic realities", *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 8, pp. 3-11.

7.Spiker, P. (2000), *Sotsialna polityka. Temy ta pidkhody* [Social policy. Themes and approaches], Pheniks, Kyiv, Ukraine, 400 p.

8.Sukhorukov, A.I., Moshenskyi, S.Z. and Petruk, O.M. (2010), *Natsionalna ekonomichna bezpeka* [National economic security], monograph, PP «Ruta», Zhytomyr, Ukraine, 384 p.

9.Tulenkov, M.V. (2010), *Sotsialna polityka v Ukraini* [Social policy in Ukraine], IPK DSZU, Kyiv, Ukraine, 35 p.

Кальницька М.А. ПРИНЦИПИ, НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЦІЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Мета. Обґрунтування теоретичних та методологічних положень щодо принципів, напрямів реалізації та цілей державної політики забезпечення соціального розвитку, що дасть змогу виробити чітку та прозору систему формування розвинутої стабільної державної політики забезпечення соціального розвитку.

Методика дослідження. В основу досліджень роботи покладені як загальнонаукові (аналіз, спостереження), так і спеціальні методи пізнання. Методи аналізу і спостереження використані для дослідження принципів, напрямів реалізації державної політики забезпечення соціального розвитку. Методи пізнання використані для обґрунтування цілей державної політики забезпечення соціального розвитку.

Результати. Зазначено, що принципи державної політики забезпечення соціального розвитку дають змогу виробити чітку та прозору систему формування розвинутої стабільної державної політики забезпечення соціального розвитку. Цілі державної політики забезпечення соціального розвитку на сучасному етапі включають нові акценти, викликані не лише глобалізаційними тенденціями, але й демократизацією та розвитком громадянського суспільства. Напрями реалізації державної політики забезпечення соціального розвитку втілюються на різних рівнях, що стосується однаково як розробки, так і втілення. Доведено, що три рівні соціальної політики держави (національний, регіональний, локальний) повинні перебувати у постійній взаємодії, взаємообумовлюватися та становити нерозривну єдність.

Наукова новизна. Обґрунтовано позиції стосовно того, що, незважаючи на різні рівні пріоритетності вирішення соціальних питань, при виробленні пріоритетних напрямів соціальної політики важливо забезпечувати оптимальне поєднання економічної та соціальної політики усіх рівнів: національного, регіонального, локального, що дасть змогу виробити чітку та прозору систему формування розвинутої стабільної державної політики забезпечення соціального розвитку.

Практична значущість. Отримані результати дослідження можуть бути запропоновані для модернізації системи соціальної сфери на посттрансформаційному етапі розвитку економіки та сприятимуть виробленню чіткої та прозорої системи формування розвинутої стабільної державної політики забезпечення соціального розвитку.

Ключові слова: соціальна сфера, соціальний розвиток, державна політика, соціальна інфраструктура, соціальна адаптація, соціальна інтеграція.

Kalnytska M.A. PRINCIPLES, DIRECTIONS OF REALIZATION AND PURPOSE OF PUBLIC POLICY OF PROVIDING OF SOCIAL DEVELOPMENT

Purpose. A ground of theoretical and methodological positions in relation to principles, directions of realization and aims of public policy of providing of social development which will enable to produce the clear and transparent system of forming of the developed stable public policy of providing of social development.

Methodology of research. In basis of researches works are fixed both scientific (analysis, supervision) and special, methods of cognition. The methods of analysis and supervision are used for research of principles, directions of realization of public policy of providing of social development. The methods of cognition are used for the ground of aims of public policy of providing of social development.

Findings. It is marked that principles of public policy of providing of social development enable to produce the clear and transparent system of forming of the developed stable public policy of providing of social development. The aims of public policy of providing of social development on the modern stage include new accents, caused not only tendencies but also democratization and development of civil society.

Directions of realization of public policy of providing of social development are incarnated on different levels, that touches both development and embodiment identically. It was proved that the three levels of social policy of the state (national, regional, local) must be in constant interaction, interconnected and form an inseparable unity.

Originality consists in the ground of position in relation to that without regard to the different levels of priority of decision of social questions, at making of priority directions of social policy it is important to provide optimum combination of economic and social policy of all levels: national, regional, local, that will enable to produce the clear and transparent system of forming of the developed stable public policy of providing of social development.

Practical value. Research results can be the systems of social sphere offered for modernization on the development of economy and will be instrumental in making of the clear and transparent system of forming of the developed stable public policy of providing of social development.

Key words: social sphere, social development, public policy, social infrastructure, social adaptation, social integration.

Кальницка М.А. ПРИНЦИПЫ, НАПРАВЛЕНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ И ЦЕЛИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Цель. Обоснование теоретических и методологических положений относительно принципов, направлений реализации и целей государственной политики обеспечения социального развития, которое даст возможность произвести четкую и прозрачную систему формирования развитой стабильной государственной политики обеспечения социального развития.

Методика исследования. В основу исследований работы положены как общенаучные (анализ, наблюдение), так и специальные, методы познания. Методы анализа и наблюдения использованы для исследования принципов, направлений реализации государственной политики обеспечения социального развития. Методы познания использованы для обоснования целей государственной политики обеспечения социального развития.

Результаты. Отмечено, что принципы государственной политики обеспечения социального развития дают возможность произвести четкую и прозрачную систему формирования развитой стабильной государственной политики обеспечения социального развития. Цели государственной политики обеспечения социального развития на современном этапе включают новые акценты, вызванные не только глобализационными тенденциями, но и демократизацией и развитием гражданского общества. Направления реализации государственной политики обеспечения социального развития воплощаются на разных уровнях, что касается одинаково как разработки, так и воплощения. Доказано, что три уровня социальной политики государства (национальный, региональный, локальный) должны находиться в постоянном взаимодействии, взаимообуславливаться и составлять неразрывное единство.

Научная новизна. Обосновано позицию относительно того, что, невзирая на разные уровни приоритетности решения социальных вопросов, при выработке приоритетных направлений социальной политики важно обеспечивать оптимальное сочетание экономической и социальной политики всех уровней - национального, регионального, локального, что даст возможность произвести четкую и прозрачную систему формирования развитой стабильной государственной политики обеспечения социального развития.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования могут быть предложены для модернизации системы социальной сферы на посттрансформационном этапе развития экономики и будут способствовать выработке четкой и прозрачной системы формирования развитой стабильной государственной политики обеспечения социального развития.

Ключевые слова: социальная сфера, социальное развитие, государственная политика, социальная инфраструктура, социальная адаптация, социальная интеграция.

УДК 336:02

*Ліснічук О.А.,
канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів,
Боярин Ю.В.,*

*Навчально-науковий інститут фінансів та банківської справи
Університету державної фіскальної служби України*

ПРІОРИТЕТНІ ЗАХОДИ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Постановка проблеми. Світова криза, що охопила реальний сектор економіки, негативно впливає на розвиток економік всіх країн світу. Особливістю нинішньої кризи стали швидкість поширення та її масштаби. Для її подолання необхідно скоординувати заходи, що розроблені національними Урядами і Міжнародними фінансовими організаціями по протидії кризі. Найефективніші заходи для подолання кризи було здійснено провідними країнами Європейського Союзу. Для боротьби з нею керівництво кожної окремої країни намагалося самостійно знайти інструменти для пом'якшення негативних наслідків фінансової кризи та знайти засоби підтримки національної економіки, які б змогли вивести країну з кризового стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади та заходи антикризової політики держави, а також впливу кризових явищ на неї вивчали такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як: А. Базіков, К. Бариш, А. Богданов, В. Грінін, А. Гузенбауер, Е. Дюркгейм, С. Кваша, Л. Козьменко, М. Лизун, О. Наєнко, М. Нікішина, А. Плешивцева, Т. Подсветова, К. Пріб, А. Роговий, Ж. Санін, К. Цветков, В. Чернишов, А. Чухно, П. Шабаль, О. Шайда, В. Шарий та ін.

Особливий акцент на загрозі життєдіяльності системи роблять російські науковці К. Балдин, Е. Коротков, В. Зверев, А. Рукосуев, зазначаючи, що криза є винятковим загостренням суперечностей у соціально-економічній системі (організації), яка загрожує життєздатності в навколишньому середовищі.

Тому, на нашу думку, дослідження пріоритетних заходів державного антикризового управління в провідних країнах Європейського союзу з метою перейняття досвіду є актуальним і вимагає подальших розвідок.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення досвіду провідних країн Європейського Союзу щодо практичних заходів реалізації державного антикризового управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день, в умовах нестабільних економічних процесів та їх регулярних перетворень, під дією різних чинників, невід'ємною складовою сучасної світової моделі суспільного устрою є періодичні кризові явища.

Антикризове регулювання економіки є важливою складовою державної економічної політики, яка має на меті вирівнювання дії циклічних економічних коливань світової економіки на виробничі і невиробничі процеси відповідної країни. У складі державного антикризового регулювання значне місце займає використання фінансових інструментів регулювання спадів ділової активності. Вчасна політика застосування фінансових інструментів у складі комплексної стратегічної антикризової діяльності держави дає змогу значно зменшити кризові виробничі спади, пом'якшити соціальні наслідки кризи, створити підґрунтя для майбутніх структурних змін та оновлення економіки [1].

Головною особливістю антикризового державного управління в різних країнах є принципова відмінність підходів, інструментарію та цілей діяльності. У кризових умовах державному управлінню притаманна швидка зміна тактичних і оперативних цілей. При цьому одні й ті ж інструменти, прийоми і підходи до управлінської діяльності приносять кардинально різні результати порівняно з безкризовим періодом. Кризові явища є індикатором диспропорцій і недосконалості системи суспільного розвитку, яка в сучасному світі має економічну основу. Відповідно, і державне антикризове управління переважно зосереджене на економічній сфері.

В економічній літературі існує чимало розбіжностей щодо тлумачення поняття «криза». Аналіз наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених дозволив встановити існуючі підходи щодо сутнісного визначення поняття «криза» та дати її авторське трактування. Характеристика визначень поняття «криза», що використовуються в сучасних літературних джерелах, наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Підходи щодо трактування сутності поняття «криза» у науковій літературі

Автори	Трактування поняття
Галушко О. [4]; Дацюк І. [6, с. 165-170]	Криза – це об'єктивний процес, що призводить до оптимізації системи або до її знищення у разі неспроможності адаптуватися до нових умов та розвиватися. Адже це ставлення ґрунтується на діалектичній єдності основних тенденцій в існуванні системи – сталого функціонування та розвитку, що поступово змінюють одна одну.
Кейнс Джон М. [9, с. 60]	Криза – це раптова й різка, як правило, зміна зростаючої тенденції зниження, тоді як при зворотному процесі такого різкого повороту найчастіше не буває.
Крутько В. [6, с. 165-170]	Криза – це раптовість, високий рівень загрози життєво важливим інтересам і гостра нестача часу для прийняття відповідних мір.
Сибіряков В. [6, с. 165-170]	Криза – це будь-яка зміна якихось параметрів системи, як позитивна, так і негативна, призводить до протилежної зміни інших параметрів системи.

Джерело: узагальнено авторами

Суперечливою є якісна характеристика непередбаченості кризи, оскільки кризовому процесу передують ряд негативних факторів, дій та чинників; жодна світова криза не була передбаченою. Тільки при врахуванні трансформаційних рушійних сил, оцінюючи сукупність ризиків, кризи можна уникнути. Нами пропонується власне визначення: криза – це об'єктивний процес, який характеризується зміною основних параметрів системи, що призводить або до її оптимального функціонування, або до занепаду, через неспроможність адаптуватися до нових умов середовища.

Несприятливе економічне середовище диктує необхідність у впровадженні заходів державного антикризового управління. Такі заходи найдосконаліше розроблені провідними країнами Європейського Союзу, а саме: Німеччиною, Францією та Нідерландами. Фаворитом у проведенні антикризових заходів є Франція, яка зміцнила свої лідерські позиції, у порівнянні з Німеччиною (табл. 2) з найбільшими у ЄС темпами зростання ВВП – 5,2%, за нею йдуть Іспанія та Італія (з показниками зростання ВВП у 2016 р. на 3,0 і 2,2% відповідно). Незважаючи на те, що Нідерланди та Німеччина є безперечними лідерами в обсягах ВВП серед країн ЄС, проте за темпами зростання вони поступаються Франції та Іспанії.

Таблиця 2

Обсяг ВВП та цін у найбільших країнах ЄС у 2016 р.

Країна	Обсяг ВВП на душу населення (млн.дол.США)		Темп зростання ВВП, % до попереднього року	Інфляція споживчих цін, %
	2015 р.	2016 р.		
Німеччина	41221	41902	1,7	1,9
Франція	36248	38128	5,2	2,0
Нідерланди	44424	45283	1,9	1,8
Італія	29848	30507	2,2	2,1
Іспанія	25832	26609	3,0	2,9
Великобританія	43733	40096	-8,3	3,7

Джерело: складено авторами на основі [8]

Для протистояння кризі ЄС вжив низку заходів, які можна розділити на такі п'ять категорій:

- реформування фінансової системи;
- підтримка пріоритетних сфер діяльності;
- збереження зайнятості;
- стимулювання попиту;
- сприяння відновленню реального сектора економіки.

У табл. 3 наведено моніторинг основних заходів проведення антикризової політики країн – членів ЄС. Майже всі заходи здійснили лише Франція та Німеччина. В кризовий період стабілізація фінансового ринку стала для Німеччини основною метою державної економічної політики. Державою було надано 400 млрд. євро для гарантій за міжбанківськими кредитами. Для впровадження рекапіталізаційних заходів до фонду стабілізації фінансового ринку було заплановано спрямувати 80 млрд. євро [12, с. 50-51].

Таблиця 3

Пріоритетні заходи антикризового управління країн – учасниць ЄС

Країна	Пріоритетні заходи антикризової політики
Німеччина	– стимулювання попиту; – стабілізація банківської системи; – підтримка реального сектора; – забезпечення зайнятості; – підтримка пріоритетних сфер діяльності.
Франція	– підтримка пріоритетних галузей; – збереження робочих місць; – стимулювання попиту; – жорстке регулювання банків.
Нідерланди	– державна допомога фінансовим установам.
Італія	– підтримка соціальної сфери.
Іспанія	– залучення інвестицій; – підтримка будівельної галузі.
Великобританія	– стимулювання попиту; – державна допомога фінансовим установам і контроль за грошовими коштами банків; – сприяння відновленню реального сектора економіки; – підтримка соціальної сфери.

Джерело: складено авторами на основі [3; 12, с. 50-55]

Владою було запроваджено програму кредитів і гарантій, що зорієнтовані на середній клас, їх вартість становила 15 млрд. євро. Ця програма була спрямована на порятунок стабільно працюючих підприємств. Для отримання державної підтримки, підприємства повинні були довести, що всі інші джерела фінансування ними вже були вичерпані, а також вони мали розробити концепцію розвитку з обґрунтуванням свого внеску в розвиток економіки країни [11].

Наступним кроком стало підвищення внутрішнього споживчого попиту. Для цього владою було передбачено підвищення розміру неоподаткованого мінімуму доходу та зниження ввізного мита, одноразові виплати сім'ям у зв'язку з кризою, податкову знижку родинам з дітьми, зниження відрахувань на медичне й пенсійне страхування, збільшення соціальних виплат багатодітним сім'ям.

Ще одним з найбільш ефективних завдань антикризової політики Німеччини стала підтримка найбільш постраждалої галузі – автомобілебудування. Для того, щоб стимулювати попит на автомобілі, було запроваджено премію у 2500 євро за утилізацію старого та купівлю нового автомобіля та введено нові правила оподаткування автотранспорту залежно від викиду токсичних речовин в атмосферу [11].

В процесі виконання цього державного антикризового заходу продаж найбільшого в Європі виробника автомобілів – компанії Volkswagen зростав три місяці поспіль. Ця програма допомогла не лише автогігантам, за її допомогою вдалося підтримати споживчий попит і наповнити таким чином бюджет.

Іншим фактором відновлення німецької економіки став план підтримки робітників, прийнятий задля уникнення масових звільнень. Уряд запропонував підприємствам ввести скорочений робочий графік і платити за виконаний обсяг робіт чи відпрацьований час. Решту доплачувала держава. Покривала держава й 50% внесків на соціальне страхування. Якщо ж робітників, котрі працювали за скороченим графіком, залучали до підвищення кваліфікації, то цей період оплачувався на 100%. Така програма обійшлася Німеччині в 6 млрд. євро, однак дала змогу уберегти 400 тис. робітників від звільнення.

На сьогоднішній день, саме економіка Франції є однією із найпотужніших економік ЄС. Франція дуже мало зорієнтована на експорт, тому його скорочення не могло справити суттєвого впливу на її економіку та грошову систему. Економіка цієї держави є соціально орієнтованою зі значним державним сектором, у якому зайнято 20% населення. Під час кризових явищ французький уряд дуже швидко розробив і почав реалізовувати план антикризових заходів, які були зорієнтовані на стимулювання попиту, а не інвестицій, як в інших країнах. Одним із найефективніших пунктів французької антикризової програми стала підтримка автомобілебудування.

Жорстке регулювання банків у Франції не дало укорінитися кризі. Державний регулятор не рекомендує банкам видавати кредити, відсоткові виплати за якими будуть перевищувати 1/3 доходів позичальника. Це означає, що у Франції субстандартні кредити, які зумовили кризу у США, неможливі. Закон забороняє банкам навантажувати позичальника кредитами, які явно приведуть його до банкрутства. Якщо це відбувається, то відповідає банк, а не позичальник. Через це банки були дуже обережними у кредитуванні. Зрозуміло, що за таких умов кредитного буму просто не могло бути, тому банківський бізнес ведеться з огляду на пасиви.

Що стосується Польщі, то багатьох симптомів всесвітньої кризи їй вдається уникнути за рахунок того, що польські банки не надавали таких ризикованих іпотечних кредитів. Першим відчутним наслідком кризи для поляків стало суттєве зниження курсу національної валюти: злотий подешевшав відносно євро на 10%, а відносно долара – майже на 30%. Це неодмінно спричинить серйозні проблеми для тих, хто брав кредити у популярних у цій країні швейцарських франках під низькі відсотки: розмір щомісячних виплат для отримувачів кредитів значно зростає, але масове неповернення кредитів сьогодні є малоімовірним сценарієм.

Для боротьби з фінансовою кризою Уряд Польщі розробив план стимулювання економіки країни, який обійдеться держбюджету в 91,3 млрд. злотих (тобто в 31,4 млрд. дол., або 24 млрд. євро). Вітчизняним банкам уряд Польщі надає додаткові гарантії, а саме: на поліпшення кредитування підприємств, особливо середніх і малих, і передбачено створення резервного фонду стабілізації.

Державна антикризова програма Чехії була спрямована на підняття промислового виробництва, збільшення інвестиційного потоку і зростання експорту. Зокрема, створено режим максимального сприяння надходженню інвестицій в економіку країни. Скажімо, інвестори, котрі вкладають більше 10 млн. доларів, звільняються від податків на 10 років, отримують гранти за кожне новостворене робоче місце, мають право неоподаткованого ввезення обладнання.

Окремі пільги передбачені також для компаній, що планують довгострокові інвестиції. Залучення іноземних інвестицій у чеські підприємства зазвичай пов'язано не лише із забезпеченням фінансових вкладень у нове обладнання, машини, будівлі тощо, але і у нові технології і маркетингові «ноу-хау». Все це сприяє швидкому і якісному процесу реструктуризації підприємств.

В результаті на території республіки працює майже 150 тисяч іноземних компаній. Найбільше інвестицій спрямовано в галузі транспорту і зв'язку, виробництва транспортного обладнання, будівництва. Завдяки притоку інвестицій зміцнилася чеська крона [7, с. 52].

Естонія прийняла рішення про перехід в Євросоюзу в той же час, коли вирішувалося питання про її приєднання до Євросоюзу – у 2003 році. За кілька років до приєднання ця прибалтійська держава почала використовувати Європейський Стабілізаційний Механізм, вимогами якого є: максимальний бюджетний дефіцит не повинен перевищувати 3% ВВП; розмір державного боргу – 60% ВВП; довготермінові ставки по кредитах – 2% від середнього рівня цього показника по трьох країнах ЄС з найстабільнішими цінами; інфляція – 1,5% від середнього рівня цього показника по трьох країнах ЄС з найстабільнішими цінами [10].

Впровадження в Естонії Європейського Стабілізаційного Механізму стало певним «випробувальним майданчиком» для фінансової системи цієї країни і допомогло краще підготувати

роботу держави і банків для використання єдиної європейської валюти. Перша частина загального плану переходу від естонської крони до євро була прийнята у вересні 2005 року. З цього моменту національна валюта Естонії отримала прив'язку до спільної європейської валюти [2].

Естонія є позитивним прикладом виконання встановлених критеріїв для приєднання до Єврозони. Цій державі вдалося утримати співвідношення боргу держсектора до ВВП на рекордно низькому рівні: у 2007 році – 3,7%, у 2008 – 4,5%, у 2009 – 7,1%, у 2010 – 6,7%, а у 2011 році (в цьому році Естонія вступила в Єврозону) – 6,1%. Не дивлячись на невелике збільшення цього показника у подальшому (2013 рік – 9,8%, 2014 рік – 11,3%) до граничного значення у 60% дуже далеко [2].

В процесі проведення заходів антикризової політики Європейського Союзу для підтримки фінансового сектору національної економіки було запропоновано низку заходів:

1. У 2010 р. було сформовано Європейський Стабілізаційний Механізм – це фінансово-стабілізаційний фонд, діяльність якого спрямована на досягнення фінансової стабільності в межах Єврозони. Свою діяльність він розпочав восени 2012 р. Необхідність його утворення зумовлена тим, що через нього надається фінансова допомога країнам, які переживають фінансову скруту. Цей фонд формується за рахунок випуску фінансових інструментів та боргових цінних паперів терміном до 30 років. Максимальний обсяг кредиту, який може надаватися державі-учасниці – 500 млрд. євро.

2. У Румунії та Латвії з 2009 р., а в Греції, Ірландії, Португалії та Угорщині – з 2010 року почали вводитися в дію програми фінансової підтримки від «трійки кредиторів» (ЄС, ЄЦБ, МВФ). Процес розробки кожної такої програми здійснюється індивідуально для певної країни з урахуванням проблем її державних фінансів та потреб.

3. Європейський центральний банк у 2011 р. започаткував антикризову програму надання кредитів для підтримки країн-учасниць Єврозони. Це Програма фондового ринку та Програма з купівлі облігацій. Першу з них було розпочато ще в 2010 р. для трьох країн периферії Єврозони, а саме для Греції, Португалії та Ірландії. Наступного року вона розширила свою дію на Іспанію та Італію. Ця програма стимулює втручання національних банків та центрального банку Єврозони до управління борговими цінними паперами країн-учасниць шляхом їхньої купівлі. Метою є відновлення перехідного механізму монетарної політики в межах валютної зони та досягнення цінової стабільності. За період з травня 2010 р. до грудня 2011 р. ЄЦБ викупив облігацій на загальну суму 218 млрд. євро.

Друга програма була спрямована на стимулювання кредитних інституцій для надання кредитів своїм клієнтам. В її рамках було викуплено облігацій на загальну суму 40 млрд. євро [5].

4. Для країн-членів ЄС здійснено посилення бюджетної дисципліни. У рамках «Пакту про стабільність та зростання» Єврокомісія ухвалила низку заходів. Зокрема, мова йде про скорочення державних видатків та обсягу державного боргу. Кожній з країн з огляду на її економічну ситуацію надається певний термін для покращення макроекономічних показників (наприклад для Ірландії – до 2015 р., для Португалії – до 2014 р., для Італії – до кінця 2012 р.). У разі недотримання вимог, до країни-порушниці вживатимуться санкції у вигляді короткотермінового депозиту в обсязі 0,2% ВВП.

5. Для країн-членів ЄС розроблено заходи, які спрямовані на залучення інвестицій та захист банківських вкладів громадян. Європейська комісія запропонувала створити бюджет в обсязі 1,4 млрд. євро на створення програми підтримки розвитку конкурентоспроможності підприємців на 2014–2020 рр. Це, безперечно, має здійснити позитивний вплив на реальний сектор економіки країн ЄС, що, у свою чергу, стимулюватиме експорт і сприятиме зміцненню євровалюти [7].

Крім цього, ЄС вдався до нетрадиційних заходів для подолання наслідків кризи, а зокрема – до збільшення банківської ліквідності. Проте, коригування банківських балансів за допомогою цього механізму повинно здійснюватись за наявності ефективної бізнес-моделі розвитку.

Головними особливостями антикризових заходів Європейського Союзу є програми з посилення бюджетної дисципліни та програми підтримки та розвитку конкурентоспроможності підприємців. Програми з посилення бюджетної дисципліни слід віднести до превентивних заходів, покликаних попередити можливі негативні прояви в цій сфері. Програми підтримки та розвитку конкурентоспроможності підприємців спрямовані на формування додаткового «буферного простору» для реального сектору економіки та підвищення диверсифікації ризиків, пов'язаних з можливими банкрутствами підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, усі заходи державного антикризового управління країн Європейського Союзу були спрямовані на усунення кризової ситуації. Заходи з подолання кризових ситуацій справляли лише непрямий вплив на проблемні сфери. Такий принцип корисно перейняти і застосовувати під час розробки заходів антикризового державного управління в Україні, але за умови чіткого розрахунку наслідків і етапів його перетворень аж до моменту прямої дії на цільову сферу.

За умов використання способів впливу на економічний клімат за допомогою механізмів антикризового фінансового стимулювання постає гостра потреба створення та інтеграції нових правил (алгоритмів тощо) функціонування останньої відповідно до визначених цілей і специфічних умов. Якщо знехтувати цими заходами та скористатися стандартними механізмами, то ефективність державного антикризового управління може бути вкрай низькою, що в кризових умовах неприйнятно.

Здійснивши аналіз результатів всіх наведених антикризових заходів, варто зазначити, що вони мають лише один результат – додатковий час, оскільки заходи, які спрямовані на подолання кризових ситуацій мали лише непрямий вплив на проблемні економічні сфери. Проте, досвід країн Європейського Союзу є яскравим прикладом розробки та впровадження дієвих антикризових заходів.

Бібліографічний список

1. Бедринець М.Д. Фінансова політика як інструмент антикризового фінансового регулювання на рівні держави / М.Д. Бедринець // Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. - 2016. - № 2. – С. 8-20.
2. Біла Л.М. Гармонізація фінансових систем країн європейського союзу / Л.М. Біла // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент». – 2015. – № 10. - С. 140-146.
3. Габрилевич А.С. Антикризова політика Європейського Союзу: уроки для України / А.С. Габрилевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pmv/2010_1/11%20gabrylevich.pdf.
4. Галушко О.І. Проблеми ефективного функціонування підприємств в сучасних умовах / О.І. Галушко // Матеріали Всеукраїнської науково-практич. конференції. – Севастополь : СевНТУ, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sevntu.com.ua/cgi-bin/irbis64r_72/cgiirbis_64.exe.
5. Дані фонду «Європейський стабілізаційний механізм» «ESM» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.efsf.europa.eu/attachments/esm_treaty_en.pdf.
6. Дацюк І.В. Сутнісна характеристика кризи підприємств / І.В. Дацюк // Технологія і техніка друкарства. – 2010. – № 2(28). – С. 165-170.
7. Звіт Європейської Комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/internal_market/economic_analysis/docs/financial_integration_reports/20120426-efsir_en.pdf.
8. Список європейських країн за номінальним ВВП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_європейських_країн_за_номінальним_ВВП.
9. Ткаченко А.М. Сучасний підхід до антикризового управління машинобудівним підприємством : [монографія] / А.М. Ткаченко, О.П. Єлець. – Запоріжжя : Видавництво Запорізької державної інженерної академії, 2010. – 277 с.
10. Україна на шляху зближення з фінансовою системою ЄС. Єврозона. Досвід Прибалтики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.ascer.org.ua/2014/08/ukraina-na-puti-sblizheniya-sfinansovoy-sistemoy-es.html>.
11. Череп О.Г. Досвід країн Центральної Європи щодо подолання кризи і стабілізації економіки / О.Г. Череп, Н.В. Сіра [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2011_2_2/35.pdf.
12. Як подолати вплив міжнародної фінансової кризи: пошуки адекватної економічної політики : [аналітична доповідь] / [за ред. І. Бураковського та В. Мовчан]. – Харків : Права людини, 2009. – 74 с.

References

1. Bedrynets, M.D. (2016), "Financial policy as an instrument of anti-crisis financial regulation at the state level", *Zbirnyk naukovykh prats Universytetu derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy*, no. 2, pp. 8-20.
2. Bila, L.M. (2015), "Harmonization of financial systems of the countries of the European Union", *Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: «Ekonomika i menedzhment»*, no. 10, pp. 140-146.
3. Habrylevych, A.S. EU "Crisis Policy: Lessons for Ukraine", available at: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pmv/2010_1/11%20gabrylevich.pdf (access date January 15, 2018).
4. Halushko, O.I. (2003), "Problems of effective functioning of enterprises in modern conditions", *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktych. konferentsii* [Materials of All-Ukrainian scientific and practice conferences], SevNTU, Sevastopol, Ukraine, available at: http://sevntu.com.ua/cgi-bin/irbis64r_72/cgiirbis_64.exe (access date January 15, 2018).
5. *Dani fondu «Yevropeyskyi stabilizatsiyni mekhanizm» «ESM»* [Data of the European Stabilization Mechanism "ESM"], available at: http://www.efsf.europa.eu/attachments/esm_treaty_en.pdf (access date January 16, 2018).
6. Datsiuk, I.V. (2010), "Essential characteristic of the crisis of enterprises", *Tekhnolohiia i tekhnika drukarstva*, no. 2(28), pp. 165-170.
7. *Zvit Yevropeiskoi Komisii* [Report of the European Commission], available at: http://ec.europa.eu/internal_market/economic_analysis/docs/financial_integration_reports/20120426-efsir_en.pdf (access date January 15, 2018).

8. *Spysok yevropeiskykh krain za nominalnym VVP* [List of European countries by nominal GDP], available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_європейських_країн_за_номінальним_ВВП (access date January 15, 2018).

9. Tkachenko, A.M. and Yelets, O.P. (2010), *Suchasnyi pidkhid do antykryzovoho upravlinnia mashynobudivnym pidpriemstvom* [Modern approach to crisis management machine-building enterprise], monograph, Vydavnytstvo Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii, Zaporizhzhia, Ukraine, 277 p.

10. *Ukraina na shliakhu zblyzhennia z finansovoiu systemoiu YeS. Yevrozona. Dosvid Prybaltyky* [Ukraine on the way of rapprochement with the EU financial system. Eurozone Baltic Experience], available at: <http://ru.ascep.org.ua/2014/08/ukraina-na-puti-sblyzheniya-sfinansovoy-sistemoy-es.html> (access date January 17, 2018).

11. Cherep, O.H. and Sira, N.V. "The experience of Central European countries in overcoming the crisis and stabilizing the economy", available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2011_2_2/35.pdf (access date January 17, 2018).

12. Burakovskiy, I. and Movchan, V. (2009), *Yak podolaty vplyv mizhnarodnoi finansovoi kryzy: poshuky adekvatnoi ekonomichnoi polityky* [How to overcome the impact of the international financial crisis: the search for an adequate economic policy], *analytychna dopovid* [analytical report], Prava liudyny, Kharkiv, Ukraine, 74 p.

Ліснічук О.А., Боярин Ю.В. ПРИОРИТЕТНІ ЗАХОДИ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Мета. Вивчення досвіду провідних країн Європейського Союзу щодо практичних заходів реалізації державного антикризового управління.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою є звіти Європейської Комісії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених. Використано такі методи дослідження: діалектичний метод пізнання – при дослідженні державних антикризових заходів; теоретичного узагальнення і порівняння – для ефективного застосування досвіду державного антикризового управління провідних країн Європейського Союзу; методи аналізу і синтезу – для деталізації об'єкта дослідження; табличний – для наочного порівняння державних антикризових заходів провідних країн Європейського Союзу.

Результати. Здійснено аналіз трактування поняття «криза» різними авторами, також запропоновано власне визначення. Досліджено особливості фінансової кризи провідних країн Європейського Союзу. Проведено порівняльний аналіз та здійснено характеристику шляхів стабілізації економіки різних країн, а саме – Німеччини, Франції, Польщі, Чехії, Естонії. Запропоновано шляхи подолання світової фінансової кризи з урахуванням досвіду провідних країн Європейського Союзу. Розглянуто особливості антикризових заходів Європейського Союзу щодо програми з посилення бюджетної дисципліни та програми підтримки та розвитку конкурентоспроможності підприємств. Програми з посилення бюджетної дисципліни слід віднести до превентивних заходів, покликаних попередити можливі негативні прояви в цій сфері. Програми підтримки та розвитку конкурентоспроможності підприємств спрямовані на формування додаткового «буферного простору» для реального сектору економіки та підвищення диверсифікації ризиків, пов'язаних з можливими банкрутствами підприємств.

Наукова новизна. Визначено пріоритетні заходи антикризового управління країн – учасниць ЄС. Доведено, що особливості антикризових заходів Європейського Союзу щодо програми з посилення бюджетної дисципліни й програми підтримки та розвитку конкурентоспроможності підприємств дають змогу більш розвиватися програмі з посилення бюджетної дисципліни, яка покликана попередити можливі негативні прояви в цій сфері.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані для створення Україною власних державних антикризових заходів на основі досвіду провідних країн Європейського Союзу.

Ключові слова: криза, фінансова криза, кризові явища, досвід, антикризова політика, пріоритетні заходи антикризової політики, державне антикризове управління.

Lisnichuk O.A., Boiaryn Yu.V. PRIORITY MEASURES OF STATE ANTICRISIS MANAGEMENT IN THE EUROPEAN UNION GUIDING COUNTRIES

Purpose. Study the experience of the leading countries of the European Union on practical measures for the implementation of state anti-crisis management.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis is the reports of the European Commission, scientific works of domestic and foreign scientists. The following research methods are used: dialectical method of cognition - in the study of state anti-crisis measures; theoretical synthesis and comparison - for the effective use of the experience of the state crisis management of the leading countries of the European Union; methods of analysis and synthesis - for the detailed study of the object; tabular - for a visual comparison of state crisis management measures of the leading countries of the European Union.

Findings. An analysis of the interpretation of the concept of "crisis" by different authors is carried out, and an own definition was proposed. The features of the financial crisis of the leading countries of the European Union were investigated. A comparative analysis was carried out and the characteristics of the ways of stabilizing the economy of different countries, namely, Germany, France, Poland, The Czech Republic, Estonia, were carried out. The ways of overcoming the global financial crisis, taking into account the experience of the leading countries of the European Union, were proposed. Described the features of anti-crisis measures of the European Union in relation to the programs for strengthening budget discipline and the programs of support and development of competitiveness of entrepreneurs. Program to strengthen budget discipline should be attributed to preventive measures to prevent possible negative manifestations in this area. Program support and development of competitiveness of entrepreneurs aimed at the

formation of an additional "buffer space" for the real sector of economy and increasing diversification of risks related to possible bankruptcies.

Originality. The priority measures of the crisis management of the EU member states have been identified. It was proved that features of anti-crisis measures of the European Union in relation to the program for strengthening budget discipline and program support and development the competitiveness of companies, give the chance more to develop the program for the strengthening of fiscal discipline, which is designed to warn of possible negative manifestations in this area.

Practical value. The results of the study can be used to create Ukraine's own state anti-crisis measures based on the experience of the leading countries of the European Union.

Key words: crisis, financial crisis, crisis phenomena, experience, anti-crisis policy, priority measures of anti-crisis policy, state crisis management.

Лисничук О.А., Боярин Ю.В. ПРИОРИТЕТНЫЕ МЕРЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ В ВЕДУЩИХ СТРАНАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Цель. Изучение опыта ведущих стран Европейского Союза относительно практических мероприятий реализации государственного антикризисного управления.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой являются отчеты Европейской Комиссии, научные труды отечественных и зарубежных ученых. Используются следующие методы исследования: диалектический метод познания - при исследовании государственных антикризисных мер; теоретического обобщения и сравнения - для эффективного применения опыта государственного антикризисного управления ведущих стран Европейского Союза; методы анализа и синтеза - для детализации объекта исследования; табличный - для наглядного сравнения государственных антикризисных мер ведущих стран Европейского Союза.

Результаты. Осуществлен анализ трактовки понятия «кризис» различными авторами, также предложено собственное определение. Исследованы особенности финансового кризиса ведущих стран Европейского Союза. Проведен сравнительный анализ и осуществлено характеристику путей стабилизации экономики различных стран, а именно - Германии, Франции, Польши, Чехии, Эстонии. Предложены пути преодоления мирового финансового кризиса с учетом опыта ведущих стран Европейского Союза. Рассмотрены особенности антикризисных мер Европейского Союза в отношении программы по усилению бюджетной дисциплины и программы поддержки и развития конкурентоспособности предпринимателей. Программы по усилению бюджетной дисциплины следует отнести к превентивным мерам, призванных предупредить возможные негативные проявления в этой сфере. Программы поддержки и развития конкурентоспособности предпринимателей направлены на формирование дополнительного «буферного пространства» для реального сектора экономики и повышение диверсификации рисков, связанных с возможными банкротствами предприятий.

Научная новизна. Определены приоритетные меры антикризисного управления стран - участниц ЕС. Доказано что, особенности антикризисных мер Европейского Союза в отношении программы по усилению бюджетной дисциплины и программы поддержки и развития конкурентоспособности предпринимателей, дают возможность более развиваться программе по усилению бюджетной дисциплины, которая призвана предупредить возможные негативные проявления в этой сфере.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы для создания Украиной собственных государственных антикризисных мер на основе опыта ведущих стран Европейского Союза.

Ключевые слова: кризис, финансовый кризис, кризисные явления, опыт, антикризисная политика, приоритетные меры антикризисной политики, государственное антикризисное управление.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.543

*Капітанець С.В.,
канд. пед. наук, доц., старш. наук. співроб. відділу
удосконалення протидії митним правопорушенням,
Науково-дослідний центр митної справи
Науково-дослідного інституту фіскальної політики УДФСУ*

НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ В ЄС: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Постановка проблеми. Тютюнові вироби належать до тієї категорії товарів, котрі після валюти, наркотиків та зброї найчастіше незаконно переміщують через митний кордон. Цей факт, на жаль, є загальноновизнаним.

Надзвичайно важко визначити реальні об'єми незаконного обігу тютюнових виробів. Проте, на думку більшості фахівців з даної проблеми, світовий об'єм незаконного обігу досягнув недопустимо високого рівня. Так, згідно даних компанії Euromonitor International, кожна десята у світі викурена сигарета є нелегальною. Незаконна реалізація тютюнових виробів сягає 600 млрд сигарет в рік, а об'єм недоотриманих урядами всього світу податкових надходжень щороку складає від 40 до 50 млрд дол. [1]. Саме тому важливо, щоб уряди різних країн прагнули та намагалися отримати за результатами досліджень міжнародних організацій, шляхом моніторингу, проведення незалежних опитувань, обміну інформацією максимально достовірну інформацію про масштаби проблеми, пов'язаної з незаконним обігом тютюнових виробів. На основі таких даних простіше вибудувати ефективну систему протидії такому обігу. Важливо при цьому визначити причини виникнення даного явища, його наслідки та прояви. Зрозуміло, що на сьогоднішній день 100% уникнути причин, котрі спонукають до вчинення такої «привабливої» незаконної діяльності щодо обігу тютюнових виробів, неможливо. Але, принаймні, необхідно хоча б уникати їхнього прояву та знижувати ризики їх появи. Для цього, на нашу думку, варто зосередитись на детальнішому вивченні причин та наслідків незаконного обігу тютюнових виробів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання незаконного обігу тютюнових виробів, зокрема їх теоретичній основі присвячені праці Красовського К. С., Кисловського Ю. Г. та ін. [2–3]. Проблеми притягнення до адміністративної відповідальності за порушення митних правил присвячені праці Додіна Є. В., Романенко І. М. [4–5]. Комплекс заходів, пов'язаних із запобіганням злочинам у сфері обігу підакцизних товарів, досліджували у своїх роботах такі автори, як Кириченко І. В., Лисенко В. В., Дзісяк О. П. [6–7]. Водночас питання причин та наслідків незаконного обігу тютюнових виробів недостатньо висвітлене у наукових дослідженнях. Вивчення зазначеної проблеми дозволило б підвищити ефективність здійснення професійної діяльності митних органів в напрямі протидії правопорушенням, зокрема нелегальному обігу тютюнової продукції.

Постановка завдання. З огляду на актуальність проблеми, мета статті полягає в загальному аналізі проблеми незаконного обігу тютюнових виробів, виокремленні основних причин та наслідків цього делікту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тютюнові вироби – один з найбільш розповсюджених товарів нелегального ринку. Це зумовлено високими прибутками, відносно нескладним процесом виробництва та мобільністю обладнання, низьким рівнем виявлення незаконного виробництва і відносно поблажливими санкціями до порушників. За умов м'яких кримінальних покарань, неефективного прикордонного контролю, недостатньої кількості арештів та через велику різницю між ставками акцизного податку у сусідніх країнах проблема незаконного обігу буде загострюватись. Сигарети – це товар, що легко транспортується та з дуже привабливим співвідношенням ваги і вартості, оподатковуваний високими податками і користується величезним попитом. Саме тому сигарети залишаються одним з найбільш поширених об'єктів нелегального переміщення та нелегальної торгівлі в світі. Так, деякі мешканці Східної Європи заробляють на невеликих партіях контрабандних сигарет більше, ніж на своїй основній роботі – 100-150 доларів США в тиждень. Незаконна торгівля – це робота не тільки дрібних ділків. Останнім часом організована злочинність набирає обертів. Прибутки можуть бути високими, адже лише з одного транспортного контейнера контрабандних сигарет злочинні угруповання можуть заробити більше 1 млн доларів США.

При цьому кошти, що заробляються на тютюнових виробках, переміщених з порушенням митних правил через митний кордон з метою подальшої їх реалізації, недоотримує державний бюджет. До того ж «чорний» обіг тютюнових виробів, до якого відносять імпорт, експорт, транспортування, зберігання, торгівлю з порушенням вимог законодавства, що регулює ці питання, – проблема з багатьма складовими, серед яких – злочинні угруповання, які контролюють виробництво контрафактних сигарет, протизаконне переміщення тютюнових виробів через митний кордон та ухилення від сплати податків у великих розмірах.

Протягом останніх десяти років незаконний обіг тютюновими виробами стрімко розвивається, створюючи постійно проблеми для директивних і правоохоронних органів. В усьому світі продовжується зростання ринку так званих «дешевих білих» або «нелегальних білих» сигарет, що виробляються спеціально для незаконного переміщення через митний кордон. Так, у ЄС, як відомо, «дешеві білі» сигарети відносяться до торгових марок, що незаконно продаються на терені європейського об'єднання виробниками, які не мають законної мережі розповсюдження та не сплачують жодних податків у ЄС. У зв'язку з цим, є потреба співпраці як з партнерами в ЄС, так і в основних країнах-джерелах і країнах-транзитерах тютюнової продукції, щоб запобігти подальшим втратам доходів бюджету ЄС.

Незаконне транспортування тютюнової продукції в Західну Європу почалася на початку 90-х років після відкриття кордонів. Більша її частина нелегально вивозиться в країни Євросоюзу. Українські, білоруські, молдовські та російські сигарети були виявлені не тільки в сусідніх Польщі, Словаччині, Угорщині та Румунії, але й в Австрії, Болгарії, Чехії, Естонії, Латвії, Литві, Франції, Німеччині, Греції, Великій Британії, Нідерландах, Норвегії, Фінляндії, Швеції, Люксембурзі та Мальті. Обсяги незаконно вивезеної та реалізованої тютюнової продукції наочно відображені у табл. 1.

Таблиця 1

Головні європейські споживачі нелегально завезених і реалізованих тютюнових брендів

Країна	Країни, в яких вироблена нелегальна продукція, в млрд штук	
1	2	3
Польща	1. Білорусь	2,68
	2. Україна	1,34
	3. Без маркування конкретної країни	1,46
Литва	1. Білорусь	0,53
	2. З маркуванням duty-free	0,05
	3. Без маркування конкретної країни	0,05
Латвія	1. Білорусь	0,47
	2. Росія	0,12
Угорщина	1. Без маркування конкретної країни	0,22
	2. Білорусь	0,14
	3. Україна	0,08
Чехія	1. З маркуванням duty-free	0,13
	2. Білорусь	0,09
	3. Україна	0,08
Естонія	1. Росія	0,12
	2. Білорусь	0,09
Німеччина	1. Чехія	5,24
	2. Польща	4,79
	3. З маркуванням duty-free	1,81
	4. Білорусь	0,72
Італія	1. Без маркування конкретної країни	-
	2. З маркуванням duty-free	-
	3. Підробки	-
	4. Білорусь	0,59

продовження табл.1

1	2	3
Словаччина	1. Без маркування конкретної країни	0,07
	2. Україна	0,06
	3. Чехія	0,04
	4. Білорусь	0,02
Норвегія	1. З маркуванням duty-free	0,41
	2. Швеція	0,37
	3. Литва	0,13
	4. Польща	0,09
	5. Білорусь	0,09
Швеція	1. З маркуванням duty-free	0,24
	2. Без маркування конкретної країни	0,13
	3. Польща	0,09
	4. Данія	0,06
	5. Білорусь	0,03
Великобританія	1. З маркуванням duty-free	1,99
	2. Польща	1,38
	3. Пакистан	1,06
	4. Іспанія	0,91
	5. Румунія	0,71
	6. Білорусь	0,61

Джерело: [8]

За інформацією Spiegel Online, тільки у Берліні незаконно ввезені сигарети можна купити у більш ніж 300 точках, більшість з яких знаходяться в найбідніших районах міста. А от незаконне переміщення українських сигарет в Італію в 2016 році сягнуло 1 млрд сигарет. Підкреслимо, що всі ці сигарети не є контрафактом. Це легально вироблені в Україні сигарети, що були продані контрабандистам та переміщені в ЄС через митний кордон.

Шкоду завдає й обіг контрафактних виробів. Контрафактні вироби мають не тільки низьку якість і поганий смак, а й можуть виявитись небезпечнішими для здоров'я, ніж оригінальна продукція. Вони не відповідають жорстким регуляторним нормам, яких дотримуються виробники легальної продукції щодо рівня вмісту смоли, нікотину, окису вуглецю і можуть мати заборонені інгредієнти. Переважна більшість контрафактної продукції у світі надходить від незаконних виробників з Китаю, Парагваю, Близького Сходу і країн Східної Європи. Правоохоронні органи здійснюють рейди з виявлення нелегальних виробництв, але більшість таких виробництв є невеликими за розмірами, мобільними і знаходяться у віддалених районах, через що їх важко відстежити. Кустарні виробництва, на яких сигарети, як правило, упаковуються вручну, часто є підпільними і можуть зникнути протягом декількох годин [9].

Слід додати, що незаконно переміщені сигарети продаються за ціною нижче ринкової. Це підвищує споживання сигарет і підриває зусилля щодо запобігання куріння серед молоді. Адже пропонуються найвідоміші міжнародні марки сигарет за цінами, доступними навіть для споживачів з низькими доходами, і там, де західні товари вважаються особливо вишуканими і стильними. Подібний нелегальний тютюновий товар не підпадає під законні обмеження і правила охорони здоров'я, такі як заборона продажу тютюну неповнолітнім, вимоги до етикеток і правила, що стосуються допустимих добавок.

І, нарешті, збільшення незаконного обігу сигарет також означає розширення можливостей для організованої злочинності, яка займається протиправною діяльністю й в інших сферах, що потенційно може підвищити загальний рівень корупції. Незаконне переміщення тютюнових виробів через митний кордон у великих масштабах означає наявність кримінальних організацій і досить розвинену систему розповсюдження контрабандних сигарет на місцевому рівні. Європейське управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF) визнає, що нелегальна торгівля тютюном є джерелом фінансування криміналітету та тероризму [10]. Завдяки OLAF ланцюжок поставок контролюється на кожному кроці. Крім того, як зазначають фахівці OLAF, основна увага повинна приділятися тому, щоб усі виробники тютюнової продукції використовували системи відстеження і така продукція не потрапляла до рук кримінальних мереж. З огляду на загальний контекст проблеми, як повідомляє директор з питань політики OLAF Маргарет Хофманн, у Європі зростає поінформованість про необхідність посилення та заохочення обміну інформацією між відповідними органами влади на

національному та європейському рівнях, надання адекватних засобів для обміну розвідданими. Маргарет Хофманн зазначає, що доходи від нелегального трафіку тютюну, в деяких випадках, були дійсно використані для фінансування терористичних груп. Це демонструє широкий кримінальний потенціал незаконної торгівлі тютюном. Тому важливіше об'єднати зусилля на всіх рівнях у боротьбі з незаконною торгівлею тютюновими виробами та продовжувати здійснювати міждержавний обмін відповідною інформацією [11].

Для ефективної протидії незаконному обігу тютюнових виробів та для позбавлення суспільства від його негативного впливу, вважаємо за необхідне визначити причини та рушійні сили цього нелегального явища. До основних причин віднесемо такі:

- 1) споживачі намагаються зекономити кошти;
- 2) злочинці прагнуть заробити гроші.

Існують й інші причини, що поглиблюють ситуацію, пов'язану з незаконним обігом тютюнових виробів. До них можна віднести: незбалансовану фіскальну політику; диспаритет цін, зумовлений різним рівнем оподаткування в різних державах; протекціоністські заходи; корупцію; неефективну роботу правоохоронних органів; недостатньо суворий державний контроль у вільних економічних зонах; недостатньо гнучке і суворе законодавство та м'яку систему санкцій за його порушення; розширення збутової мережі поширення нелегальної продукції; толерантне ставлення суспільства до нелегальної торгівлі тютюновими виробами.

Крім вищезазначеного, варто додати, що багато країн приймають законодавчі акти, спрямовані на боротьбу з нелегальною торгівлею, однак, правоохоронні органи часто не можуть забезпечити належне виконання такого законодавства. Це обумовлено декількома факторами.

- 1) Державний контроль.

Ефективний контроль за вантажами, що переміщуються через митний кордон, вимагає значних ресурсів й участі як місцевих, так і міжнародних правоохоронних органів. Для ефективного контролю необхідні, перш за все, кваліфіковані фахівці, що займаються запобіганням правопорушень, їх аналізом, розвідувальною діяльністю, виявленню правопорушень та проведенням розслідувань, а також спеціальні інформаційні системи, призначені для збору і аналізу інформації, оцінки ризиків, розподілу ресурсів і забезпечення зворотного зв'язку з учасниками заходів, що проводяться.

Важливою складовою ефективного прикордонного та митного контролю є взаємодія і взаємодопомога відповідних органів та служб. Зрештою, мобільні групи фахівців повинні бути забезпечені транспортними засобами, переносними пристроями для перевірки вантажів (сканерами) й іншим найсучаснішим обладнанням.

Через географічні особливості ефективність державного контролю на кордоні знижується у багатьох країнах. Однак здебільшого для незаконного переміщення цигарок використовуються легальні пункти пропуску через державний кордон, що розташовані в таких місцях, як порти, мости, міжнародні траси, аеропорти і вільні економічні зони. Малоефективний контроль за перетином кордону в цих пунктах, посилений корупцією різного рівня, дозволяє контрабандистам безкарно провозити великі партії товарів. Ситуація може ускладнюватись й політичною нестабільністю в країні або регіоні.

- 2) Транзитні вантажі і перевалка вантажів.

Часто перевалка відбувається у зв'язку з необхідністю зміни виду транспорту при мультимодальних перевезеннях, наприклад, з морського на автомобільний. Чимала частина перевалок в міжнародних перевезеннях здійснюється в спеціально відведених митними органами для цих цілей місцях, завдяки чому вантажі не підлягають огляду і не обкладаються митом.

У багатьох країнах світу правоохоронні органи не наділені досить широкими повноваженнями, необхідними для ефективної боротьби з нелегальною торгівлею тютюновими виробами, оскільки вона вважається відносно небезпечним для суспільства правопорушенням. Саме тому нелегальна торгівля сигаретами настільки приваблива для кримінальних синдикатів: незаконне переміщення тютюнових виробів через митний кордон приносить більший прибуток при мінімальному ризику, оскільки за незаконну реалізацію сигарет передбачені набагато м'якші покарання, ніж за торгівлю наркотиками, торгівлю людьми або за контрабанду зброї.

Ще однією з причин поширення незаконного обігу тютюнових виробів є толерантне ставлення суспільства до нелегальної торгівлі тютюновими виробами. Розвиток нелегальної торгівлі багато в чому обумовлено споживчим попитом. Споживачі переважно знають про те, що купують незаконно ввезену у країну або контрафактну продукцію, проте бажання зекономити переважає. У той же час прості громадяни часто не мають уявлення про наслідки нелегальної торгівлі і вважають її «злочином без жертв».

За словами доктора Луїзи Шеллі, професора Університету Джорджа Мейсона, незаконне переміщення сигарет через митний кордон стало серйозною проблемою в регіоні ОБСЄ з таких причин [12]:

1. Існує багаторічна культура безкарності. Це особливо виражено на Балканах, де до незаконного переміщення сигарет через митний кордон причетні чиновники вищої ланки. Подібне

порушення митних правил так само зустрічається в колах емігрантських спільнот, представники котрих не можуть знайти роботу. Цим теж зловживають маргінальні громади, які часто стають продавцями нелегально переміщених через митний кордон сигарет.

2. Корупція є ключовим елементом у незаконній торгівлі сигарет та охоплює посадових осіб багатьох сфер діяльності на різних щаблях влади (особливо це стосується посадовців, котрі служать на кордонах, у портах, митницях, поліцейських та навіть глав держав).

3. Важливу роль відіграють недержавні суб'єкти, включаючи злочинців, терористів тощо. Вкладання значних сум грошей у незаконні мережі – це проблема безпеки в регіоні ОБСЄ.

4. Численні посередники, які допомагають переміщувати через митний кордон сигарети, включаючи водіїв вантажівок, а також корумпованих чиновників, тобто тих, хто пропускає контейнери, автомобілі тощо та контрабандистів з вантажами, що містять заборонені тютюнові вироби.

5. Зони вільної торгівлі відіграють визначальну роль у незаконній торгівлі сигаретами. Наприклад, вільна зона Джебель-Алі в Дубаї є джерелом імпорту незаконних сигарети в Європу.

6. Незаконна торгівля сигаретами не є самостійним злочином. Така торгівля дотична до торгівлі наркотиками, контрабанди представниками дикої природи, торгівлі контрафактними товарами та іншими злочинами.

7. Значення нових засобів масової інформації. Наприклад, Facebook містить повідомлення про постачання партій незаконних сигарет. Але адміністратори Facebook не допомагають правоохоронним органам, навіть якщо таке прохання до їх відома було доведене.

8. Відсутність зосередження уваги правоохоронних органів на незаконному переміщенні сигарет через митний кордон у регіоні ОБСЄ. Сьогодні бажає кращого аналіз мереж транспортування тютюнових виробів та тероризму. До того ж недостатньо силових ресурсів для боротьби з тим, що багатьом схоже на дрібну торгівлю. Злочинці та терористи зосереджують свою діяльність там, де існує низький ризик застосування до них покарання за їх діяння.

9. Продаж тютюнових виробів забезпечує венчурний капітал для інших видів незаконної торгівлі. Наприклад, члени в'єтнамської діаспори стали ключовими гравцями в незаконній торгівлі сигаретами в Німеччині та Чеській Республіці. У такий спосіб заробленим початковим капіталом вони змогли стати основними посередниками у ввезенні підроблених товарів з Азії в ЄС та їх подальшому розповсюдженню у Західній Європі.

10. Поширеність такого явища, як незаконна торгівля сигаретами, виявляє реальні межі спроможності країн ОБСЄ у боротьбі з незаконним обігом тютюнових виробів та вимагає від компетентних органів дієвих заходів щодо запобігання та протидії такому обігу.

В даному контексті доречно згадати й про наслідки незаконного обігу тютюнових виробів. Ці наслідки надають вельми непривабливого відтінку економічному та соціальному життю суспільства і їх слід очікувати в таких аспектах [13]:

1. *Національна безпека та організована злочинність.* Доступність каналів постачання для організованих злочинних та терористичних угруповань підриває основи економічного розвитку, демократії та прав людини, ставить під сумнів верховенство закону, сприяє поширенню корупції серед чиновників та рядових громадян. Поза тим, ті ж самі канали постачання можуть використовуватись і для торгівлі людьми, зброєю та наркотиками. На незаконній торгівлі цигарками злочинці можуть заробити великі гроші з мінімальним ризиком, при цьому законодавство передбачає порівняно м'які покарання за злочини в цій галузі, а ймовірність судового переслідування досить мала. З цієї причини незаконне переміщення тютюнових виробів через митний кордон стає досить привабливим джерелом доходів для організованих злочинних угруповань та терористичних спільнот. При цьому, коли нелегальний логістичний ланцюжок для транспортування тютюнових виробів вже організований, значна частина дистриб'юторів використовують його для торгівлі низкою інших нелегальних товарів.

2. *Повага до верховенства закону.* Суспільство поступово втрачає повагу до закону та довіру до правоохоронних органів, коли починає розуміти, що встановлених порядків та законів в країні не дотримуються, а порушники законів залишаються непокараними. Якщо пересічні громадяни лише зрідка чують про арешти або покарання злочинців, причетних до незаконного обігу тютюнових виробів (імпорту, експорту, транспортування, зберігання, торгівлі з порушенням вимог законодавства, що регулює ці питання), то у суспільстві культивується думка про малоефективну роботу правоохоронців та незначущу роль законодавства. А той факт, що злочинці, які систематично порушують закон, залишаються непокараними – певним чином впливає на громадян, що, безумовно, призводить до послаблення адекватного сприйняття загальноприйнятих норм законослухняної поведінки.

3. *Охорона здоров'я.* Незаконна торгівля сигаретами, як складова нелегального обігу тютюнових виробів, перешкоджає державним програмам в галузі охорони здоров'я. А саме, в умовах неефективного законодавчого регулювання дешеві нелегальні цигарки стають легкодоступними для молоді. Як правило, незаконно переміщені через митний кордон сигарети коштують на «чорному» ринку щонайменше вдвічі дешевше, ніж товари, що продаються на законних підставах. Вочевидь, низькі ціни на сигарети передбачені для залучення споживачів із категорії малозабезпечених верств населення. Тому, коли нелегальні тютюнові вироби стають легкодоступним товаром, то не лише

знижується результативність впровадження програм щодо боротьби з тютюнопалінням, але й виявляється різюча різниця стану здоров'я різних прошарків населення. На відміну від легальної тютюнової продукції, виробництво та реалізація якої відбувається відповідно до чітких нормативно-правових вимог (наявність попередження про шкоду здоров'ю, дотримання максимально допустимого вмісту смол та нікотину, здатність до «самозагасання»), нелегальні тютюнові вироби, особливо контрафактні, не відповідають вимогам законодавства – частково або ж повністю. Так, результати проведених Нідерландським національним інститутом охорони здоров'я та навколишнього середовища (RIVM) досліджень показують, що в контрафактних сигаретах міститься у 5 разів більше кадмію і в 6 разів більше свинцю, ніж у легальних тютюнових виробах. А Всесвітня митна організація (ВМО) повідомила про вилучення контрафактних сигарет, у яких були знайдені кліщі. Крім того, ВМО оприлюднила інформацію про безпрецедентні способи маскування, що використовують контрабандисти для незаконного переміщення через митний кордон цигарок. Так, наприклад, було зазначено, що тютюнові вироби перевозились у бочках з губчатим титаном, котрі містили ядовитий газ хлорин. У цьому випадку загроза здоров'ю була не лише співробітникам, які відповідали за догляд небезпечного вантажа та вилучення нелегальної продукції, а й курцям, хто вдихав би ядовитий дим вилучених сигарет.

4. *Недоотримання податкових надходжень.* Незаконний обіг тютюнових виробів не лише шкодить верховенству права, а й веде до зменшення податкової бази національної економіки будь-якої держави, консеквенцією чого є недоотримання податкових надходжень. Зокрема, незаконна торгівля сигаретами позбавляє уряди грошових коштів, що могли б спрямовуватись на розвиток охорони здоров'я, освіти, обороноздатності країн, поліпшення транспортної інфраструктури, охорони навколишнього середовища, комунального господарства тощо. Європейська комісія оцінює річний об'єм податкових надходжень, недоотриманих країнами-членами ЄС через незаконну торгівлю сигаретами, майже у 10 млрд євро. Сукупні бюджетні втрати ЄС, пов'язані з ухилянням від сплати мита, акцизних зборів і ПДВ, оцінюються в середньому в 1,5 млн євро з одного сорокафунтового контейнера, котрим перевозиться 10 млн незаконних цигарок [14].

5. *Фінансові втрати законслухняних виробників та продавців тютюнових виробів.* Незаконна торгівля тютюновими виробами позбавляє законслухняні компанії не лише певної частки потенційних доходів, а й ускладнює чесну конкуренцію, значно знижує ефективність капіталовкладень в розробку та впровадження інновацій (наприклад, впровадження технології T&T (відстежування та слідкування), що дозволяє відслідковувати рух тютюнової продукції в ланцюжку постачання), послаблює дистриб'юторську діяльність, негативно впливає на зайнятість населення та цінність брендів. Попит на нелегальні сигарети суттєво знижує рівень доходів ритейлерів.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проведене нами дослідження показало, що незаконний обіг тютюнових виробів шкодить і суспільству, і національним економікам держав ЄС. Споживачі тютюнової продукції продовжують псувати своє здоров'я, оскільки нелегальні сигарети зазвичай залишаються доступнішими за ціною, контрафактні – досить низької якості, а от уряди держав втрачають мільйонні суми через несплачені податки, мита та інші обов'язкові платежі. До того ж, обіг тютюнових виробів з порушенням вимог законодавства сприяє розвитку організованої злочинності – чим становить об'єктивну загрозу національній безпеці будь-якої держави. Саме тому, при розробці стратегії протидії незаконному обігу тютюнових виробів та для ефективності її реалізації варто обов'язково враховувати усі аспекти даного делікту, зокрема його причини та наслідки.

Бібліографічний список

1. Euromonitor International [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.euromonitor.com/analytics>.
2. Красовський К.С. Тютюн і закон, або Рамкова Конвенція з контролю над тютюном ратифікована, що далі? / К.С. Красовський. – Київ, 2005. – 133 с.
3. Кисловський Ю.Г. Контрабанда: история и современность / Ю.Г. Кисловский. – М. : «Инфра-М», 2009. – 306 с.
4. Додін Є.В. Організація боротьби з митними правопорушеннями та контрабандою : навч. посіб. / Є.В. Додін ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – [2-е вид., випр. та допов.]. – Львів : Сполом, 2010. – 368 с.
5. Романенко І.М. Адміністративно-правові засади профілактики порушень митних правил : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / І.М. Романенко ; Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2011. – 17 с.
6. Кириченко І.В. Запобігання злочинам у сфері обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право» / І.В. Кириченко. – К., 2009. – 20 с.
7. Лисенко В.В. Сучасний стан та проблеми протидії незаконному обігу товарів / В.В. Лисенко, О.П. Дзісяк // Вісник прокуратури. – 2008. – № 8. – С. 74-81.

8. Кого снабжают белорусы контрабандными сигаретами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zautra.by/art.php?sn_nid=21619.
9. Боротьба з незаконною торгівлею [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bat.ua/group/sites/BAT_ALAJQW.nsf/vwPagesWebLive/DOAGCKAH.
10. Questions and Answers on – European Commission – Europa EU [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/anti-fraud/sites/antifraud/files/docs/body/q_and_a_en.pdf.
11. EU anti-fraud official: Tobacco smuggling is 'major source' of organised crime [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.euractiv.com/section/trade-society/interview/olaf-official-tobacco-smuggling-major-source-for-organised-crime/>.
12. A Hazy Crisis: Illicit Cigarette Smuggling in the OSCE Region, July, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.csce.gov/sites/helsinkicommission.house.gov/files/Shelley%27s%20Testimony.pdf>.
13. Незаконная торговля табачными изделиями и методы борьбы с ней [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iticnet.org/images/The_Illicit_Trade_in_Tobacco_Products_and_How_to_Tackle_It_Second_Edition_Russian_.pdf.
14. EU action to reduce illicit trade in tobacco products. European Parliamentary Research Service. Briefing 16/01/2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.europarl.europa.eu/.../Action-de-l-UE-visant-a-reduire-le-commerce-illicite-du-tabac-EN>.

References

1. Euromonitor International, available at: <http://www.euromonitor.com/analytics> (access date January 04, 2018).
2. Krasovskyi, K.S. (2005), *Tiutiun i zakon, abo Ramkova Konventsiiia z kontroliu nad tiutiunom ratyfikovana, shcho dali?* [Tobacco and the law, or the Framework Convention on Tobacco Control ratified, what's next?], Kyiv, Ukraine, 133 p.
3. Kislovskiy, Yu.G. (2009), *Kontrabanda: istoriia i sovremennost* [Smuggling: History and Modernity], "Infra-M", Moscow, Russia, 306 p.
4. Dodin, Ye.V. (2010), *Orhanizatsiia borotby z mytnymy pravoporushenniamy ta kontrabandoiu* [Organization of the fight against customs offenses and smuggling], tutorial, Spolom, Lviv, Ukraine, 368 p.
5. Romanenko, I.M. (2011), "Administrative and legal principles of prevention of violations of customs rules", Thesis abstract of Cand. Sc. (Jur.), 12.00.07, Zaporizhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine, 17 p.
6. Kyrychenko, I.V. (2009), "Prevention of crimes in the sphere of alcoholic beverages and tobacco products turnover", Thesis abstract of Cand. Sc. (Jur.), 12.00.08, Kyiv National University of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine, 20 p.
7. Lysenko, V.V. and Dzisiak, O.P. (2008), "The current state and problems of counteracting the illicit circulation of goods", *Visnyk prokuratury*, no. 8, pp. 74-81.
8. *Kogo snabzhaiut belorusy kontrabandnymi sigaretami* [Whom Belarusians are supplied with contraband cigarettes], available at: http://www.zautra.by/art.php?sn_nid=21619 (access date January 06, 2018).
9. *Borotba z nezakonnoiu torhivleiu* [Fighting illegal trade], available at: http://www.bat.ua/group/sites/BAT_ALAJQW.nsf/vwPagesWebLive/DOAGCKAH (access date January 12, 2018).
10. Questions and Answers on – European Commission – Europa EU, available at: https://ec.europa.eu/anti-fraud/sites/antifraud/files/docs/body/q_and_a_en.pdf (access date January 14, 2018).
11. EU anti-fraud official: Tobacco smuggling is 'major source' of organised crime, available at: <https://www.euractiv.com/section/trade-society/interview/olaf-official-tobacco-smuggling-major-source-for-organised-crime/> (access date January 15, 2018).
12. A Hazy Crisis: Illicit Cigarette Smuggling in the OSCE Region, July, 2017, available at: <https://www.csce.gov/sites/helsinkicommission.house.gov/files/Shelley%27s%20Testimony.pdf> (access date January 16, 2018).
13. *Nezakonnaia trgovlia tabachnymi izdeliiami I metody borby s ney* [Illicit trade in tobacco products and methods of combating it], available at: http://iticnet.org/images/The_Illicit_Trade_in_Tobacco_Products_and_How_to_Tackle_It_Second_Edition_Russian_.pdf (access date January 12, 2018).
14. EU action to reduce illicit trade in tobacco products. European Parliamentary Research Service. Briefing 16/01/2014, available at: <http://www.europarl.europa.eu/.../Action-de-l-UE-visant-a-reduire-le-commerce-illicite-du-tabac-EN> (access date January 11, 2018).

Капітанець С.В. НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ В ЄС: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Мета. Загальний аналіз проблеми незаконного обігу тютюнових виробів, виокремлення основних причин та наслідків цього делікту.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в даній статті використано такі методи: індукції та дедукції, теоретичного узагальнення – при розгляді наукових та довідкових джерел з питань незаконного обігу тютюнових виробів; системного аналізу – для визначення глибини проблеми нелегального обігу сигарет та детального вивчення її складових (імпорт, експорт, транспортування, зберігання, торгівлю з порушенням вимог законодавства, що регулює ці питання); гіпотетико-дедуктивний – для виокремлення основних причин та наслідків незаконного обігу тютюнових виробів та встановлення їх значення у вивченні цього делікту; абстрактно-логічний – для формування висновків та пропозицій.

Результати. Розглянуто та проаналізовано деякі аспекти незаконного обігу тютюнових виробів. Обґрунтовано важливість врахування результатів досліджень міжнародних організацій, моніторингу, проведення незалежних опитувань, обміну інформацією для встановлення масштабів проблеми, пов'язаної з таким обігом. Визначено основні причини та наслідки незаконного обігу тютюнової продукції.

Наукова новизна. Обґрунтовано припущення про те, що встановлення причин та наслідків проблеми незаконного обігу тютюнових виробів є важливим чинником у вибудові ефективної системи запобігання і протидії незаконному обігу тютюнових виробів.

Практична значущість. Основні положення даного дослідження можуть бути використані в процесі формування стратегії та розробки програми запобігання і протидії незаконному обігу тютюнових виробів.

Ключові слова: тютюнові вироби, незаконний обіг, контрафактні товари, незаконна торгівля, порушення митних правил, митний кордон.

Kapitanets S.V. ILLICIT TURNOVER OF TOBACCO PRODUCTS IN THE EU: CAUSES AND CONSEQUENCES

Purpose. The generalize the problem of illicit turnover of tobacco products, distinguish the main causes and consequences of this delict.

Methodology of research. In order to achieve this goal, the following methods are used in this article: induction and deduction, theoretical generalization – when considering scientific and reference sources on illicit trafficking in tobacco products; system analysis – when determine the depth of the problem of illegal circulation of cigarettes and a detailed study of its components (import, export, transportation, storage, trade in violation of the requirements of legislation governing these issues); hypothetically deductive – for distinguish the main causes and consequences of illicit trafficking in tobacco products and determine their significance in the investigation of this delict; abstract-logical – in formulate conclusions and suggestions.

Findings. Some aspects of illicit turnover in tobacco products have been considered and analyzed. The importance of taking into account the results of researches of international organizations, monitoring, conducting independent surveys, exchange of information for determining the scale of the problem associated with such delict was substantiated. The main reasons and consequences of the illicit turnover of tobacco products were determined.

Originality. It was grounded that the establishment of the causes and consequences of the problem of illegal turnover of tobacco products is an important factor in the construction of an effective system for preventing and counteracting the illicit circulation of tobacco products.

Practical value. The main provisions of this study can be used in the process of developing a strategy and developing a program to prevent and counteract the illicit turnover of tobacco products.

Key words: tobacco products, illicit turnover, counterfeit goods, illegal trade, violation of customs rules, customs border.

Капитанец С.В. НЕЗАКОННЫЙ ОБОРОТ ТАБАЧНЫХ ИЗДЕЛИЙ В ЕС: ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ

Цель. Общий анализ проблемы незаконного оборота табачных изделий, выделение основных причин и последствий этого деликта.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в данной статье использованы следующие методы: индукции и дедукции, теоретического обобщения – при рассмотрении научных и справочных источников по вопросам незаконного оборота табачных изделий; системного анализа – для определения глубины проблемы нелегального оборота сигарет и детальное изучения ее составляющих (импорт, экспорт, транспортировка, хранение, торговля с нарушением требований законодательства, регулирующего эти вопросы) гипотетико-дедуктивный – для выделения основных причин и последствий незаконного оборота табачных изделий и установления их значения в изучении этого деликта; абстрактно-логический – для формирования выводов и предложений.

Результаты. Рассмотрены и проанализированы некоторые аспекты незаконного оборота табачных изделий. Обоснована важность учета результатов исследований международных организаций, мониторинга, проведения независимых опросов, обмена информацией для установления масштабов проблемы, связанной с таким обращением. Определены основные причины и последствия незаконного оборота табачных изделий.

Научная новизна. Обоснованно предположение о том, что установление причин и последствий проблемы незаконного оборота табачных изделий является важным фактором в выстраивании эффективной системы предотвращения и противодействия незаконному обороту табачных изделий.

Практическая значимость. Основные положения данного исследования могут быть использованы в процессе формирования стратегии и разработки программы предотвращения и противодействия незаконному обороту табачных изделий.

Ключевые слова: табачные изделия, незаконный оборот, контрафактные товары, незаконная торговля, нарушение таможенных правил, таможенная граница.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 658.3.07

Семчук Ж.В.,
д-р екон. наук, доц., декан економічного факультету,
Петрик І.В.,
канд. екон. наук, доц. кафедри фінансів,
банківської справи і страхування,
ПВНЗ «Львівський університет бізнесу і права»

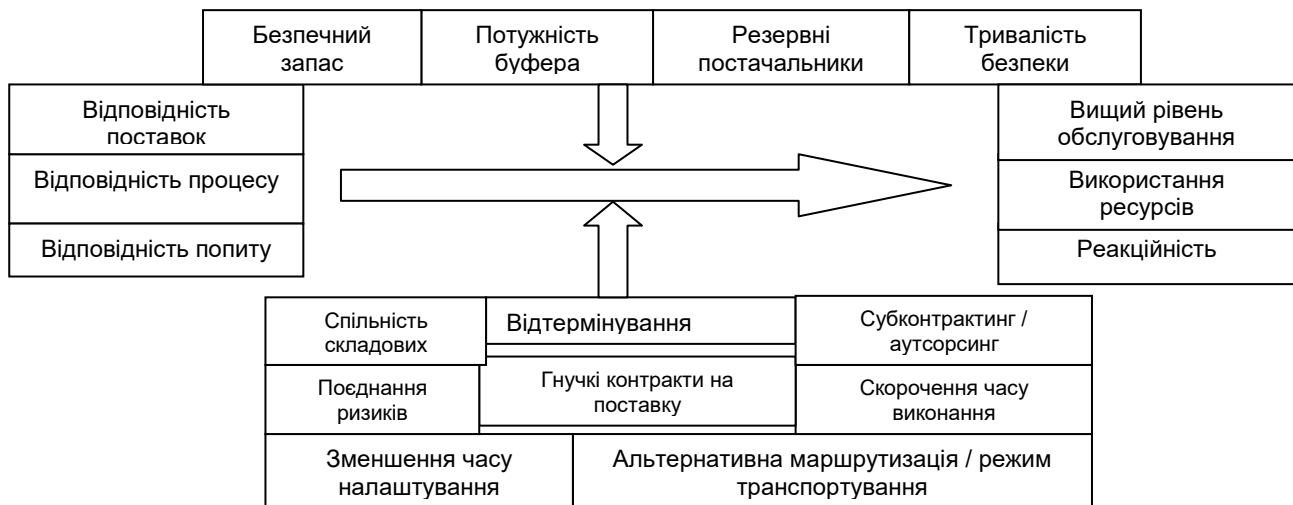
ВІДПОВІДНІСТЬ ЯК ФАКТОР ОБУМОВЛЕННЯ ПОТРЕБ В ГНУЧКОСТІ МЕРЕЖІ ПОСТАВОК

Постановка проблеми. Важливим фактором роботи кожної компанії є максимізація гнучкості та контролю у мережі поставок завдяки розгляду різних варіантів, які би підходили найбільше при зміні обставин. Шляхом максимізації як гнучкості, так і контролю є максимізація конкурентоспроможності. З цією метою менеджери не повинні приймати одноразове рішення про те, чи слід використовувати аутсорсинг чи ні. Натомість вони повинні створити середовище, в якому потенційні постачальники, як зовнішні компанії, так і внутрішні відділи максимізують гнучкість та пристосованість до потреб клієнтів та середовища, в якому вони працюють.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання гнучкості аутсорсингу мережі поставок досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені: Крикавський Є. В. [1; 8], Окландер М. А. [4], Старостіна А. О. [9], Шандрівська О. Є. [10], Малярець Л. М. [7], McQuail D. [3], Mitchell S. [5], Lohr S. [2], Witkowski J. [6] та інші. Проте, питання відповідності як фактору обумовлення гнучкості мережі поставок ще має багато недосліджених аспектів.

Постановка завдання. Мета статті - дослідити значення відповідності як фактору обумовлення гнучкості мережі поставок та взаємодії стратегічних факторів у концептуальній моделі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розуміння взаємодії між відповідностями у мережі поставок, які виникають при будь-яких змінах у робочому середовищі, стратегії гнучкості поставок та цілі компанії, що працюють у мережі поставок, варто створити концептуальну модель взаємодії. На рис. 1 зображена модель, яка відображає відповідність як фактор, що обумовлює потребу в гнучкості мережі поставок (ліворуч), чотири типи стратегії (вище), вісім допоміжних стратегій (нижче) та три цілі (праворуч).

Рис. 1. Відповідність у мережі поставок

Джерело: складено авторами на основі [1, с. 105-118; 6, с. 69-75]

Відповідність розглядається як основний фактор, що обумовлює необхідність гнучкості мережі поставок. Відповідність у контексті мережі поставок можна класифікувати як відповідність (поставок), внутрішню (процесну) відповідність та відповідність послідовності (попиту).

Відповідність поставок пов'язана з відповідністю поставок матеріалів. Відповідність поставок може виявлятися у формі відповідності щодо матеріальної доступності, потужності поставок, матеріальної ціни. Коли поставка є відповідною змінам, потрібні більш високі рівні гнучкості для досягнення кращого рівня обслуговування клієнтів. Наприклад, коли ціна певного матеріалу несподівано зростає, здатність змінювати графік виробництва для виробництва альтернативних продуктів або використання замісного матеріалу допомагає зберегти гнучкість та ефективність мережі поставок [6, с. 69-75].

Відповідність процесу пов'язана з імовірним характером доступності обладнання, якості та часу обробки. Відповідність у внутрішніх операціях також може бути пов'язана з такими факторами, як: трудові проблеми, нестабільна наявність обігових коштів та проблеми з інформаційними технологіями. Чим більша відповідність у внутрішніх процесах, тим вищий рівень гнучкості. Наприклад, коли надійність виробничого процесу є низькою, для збереження гнучкості системи необхідний обмін потужностями [1, с. 105-118].

Відповідність попиту стосується імовірного характеру кількості попиту, типів, термінів та місць розташування. Відповідність попиту може бути у формі помилок у прогнозі попиту, відповідності щодо специфіки продукту, яку замовлять замовники, а також дії конкурентів щодо маркетингового просування. Більшість виробничих компаній зазнають відповідності замовлень у клієнтів. Гнучкість мережі поставок важлива для вирішення динамічного характеру попиту. Наприклад, коли попит на продукт є дуже невизначеним, компаніям, можливо, доведеться збільшити обмін інвентарем, щоб збільшити раптовий попит. Як альтернатива, використання кількох транспортних режимів для вирішення різного ступеня невідкладної потреби може бути важливим для підвищення рівня обслуговування клієнтів при дуже відповідному попиті.

Гнучкість - це стратегія вирішення непевності стосовно мережі поставок. Гнучкість може бути як реакційною, так і активною. Реакційна природа гнучкості стосується екологічної відповідності, як внутрішньої, так і зовнішньої, з якою стикається підприємство, а активний характер гнучкості дозволяє йому переосмислювати відповідність ринку чи впливати на те, що клієнти очікують від конкретної галузі [8, с. 88-92].

В основному, компанії не намагаються впливати на рівень відповідності, а скоріше реагувати на це, намагаючись зберегти рівень обслуговування своїх клієнтів або підтримувати ефективність через, наприклад, покращення використання ресурсів. Ось типи стратегій, які компанії можуть використовувати для буферизації:

- Безпечний запас. Безпечний запас є одним із найбільш поширених підходів до підвищення гнучкості за наявності відповідності попиту та пропозиції. З безпечним запасом компанія може зменшити ймовірність дефіциту запасів до прийнятного рівня. Безпечний запас є реактивною стратегією, оскільки цей підхід просто реагує на нинішній рівень відповідності, без будь-яких спроб активно його зменшити [5, с. 4-6];

- Потужність буфера. Один із способів впоратись із відповідністю - мати гнучку спроможність. Проте в багатьох ситуаціях динамічно коригувати рівень продуктивності важко або навіть неможливо. Отже, для досягнення гнучкості компанії можуть встановити потужність, більшу за середній попит, щоб могли уникати значного дефіциту протягом певних періодів. Буфер потужності може бути використаний як заміна або доповнення до запасів безпеки. Деякі компанії вважають за краще підтримувати продуктивність прискорення у вигляді додаткових конвеєрних зборів, які, за необхідності, укомплектовані, замість того, щоб підтримувати буферну інвентаризацію [9, с. 114-119];

- Резервні постачальники. Робота з одним постачальником є ризикованою. Компанії часто обслуговують декілька постачальників, що гарантує доступність, але в більшості випадків збільшить витрати. Використання декількох постачальників для покращення гнучкості постачання зменшує ризики;

- Тривалість безпеки. Коли мова йде про відповідність, компанії часто додають час на безпеку до фактичного часу циклу. Під час збільшення запасів та збільшення витрат, час дотримання безпеки дає компаніям змогу підвищити доступність матеріалів і, таким чином, стати більш гнучкими у відповідь на попит.

Типи стратегій, за допомогою яких компанії намагаються підвищити гнучкість мережі поставок, активно переробляючи продукти, процеси та мережу поставок, а також активно обговорюючи більш ефективні відносини з торговельними партнерами, такі:

- Спільність складових. Одна з очевидних стратегій, пов'язаних з дизайном продукту, яка може покращити гнучкість, є використання спільності складових. Використання спільної складової може підвищити ефективність, а також оперативність, коли виробнича компанія пропонує велику різноманітність продуктів або коли існує невизначеність попиту. Спільність складових також збільшує гнучкість мережі поставок [10, с. 78-80];

- Відтермінування. Проектування або редизайн процесів, як з точки зору виробничого приміщення, так і в адміністративних процесах, може значно підвищити гнучкість. Виробництво або відтермінування логістики є прикладами дизайну процесу, що покращує гнучкість мережі поставок. Збільшення спільності складових та використання відтермінування є дієвими стратегіями для кращої гнучкості;

- Поєднання ризиків. Коли попит є дуже невизначеним та охоплює кілька торгових регіонів, ланцюг поставок часто створює мережу для об'єднання ризиків. Скорочення об'єктів або централізація запасів на меншій кількості об'єктів зменшує ризики, а також покращує гнучкість у розподілі запасів для різних напрямків або регіонів продажів. Консорціум, який купує серед декількох незалежних фірм або використовує централізовані закупівлі серед фірм однієї групи, є серед стратегій для подолання проблеми покупців, які мають мінімальну потужність і мають приймати великі мінімальні розміри замовлень [7, с. 44-50];

- Субконтрактинг / аутсорсинг. Використання зовнішніх можливостей за допомогою субпідряду та аутсорсингу також є стратегією для гнучкості у вирішенні відповідності. Аутсорсинг - це тактика отримання гнучкості покупки, оскільки це може зменшити ризик використання та амортизації потужностей, особливо якщо попит є невизначеним, нерегулярним, низьким та/або тимчасовим;

- Гнучкі контракти на поставку. Активне узгодження контрактів на поставку для пом'якшення мінімального обсягу замовлень чи отримання зобов'язань від постачальників для постачання матеріалів або послуг у випадку значного збільшення попиту є одними із стратегій, які можуть покращити гнучкість мережі поставок. Гнучкі контракти на поставку можуть забезпечити гнучкість поставки, забезпечити стабільність постачальника та допомогти покупцеві реагувати на коливання попиту;

- Скорочення часу виконання. Скорочення часу виконання є важливою стратегією, яка забезпечує більшу гнучкість. З меншим часом роботи компанії зможуть краще реагувати на відповідність попиту. Активне скорочення часу виконання може бути здійснено шляхом переробки процесів закупівель, зміни критеріїв вибору постачальника від фокусування на витрати до фокусування швидкості або розробки постачальників для кращого управління часом;

- Зменшення часу налаштування. Тривале налаштування виробництва є основною причиною нездатності створювати об'єм та зменшення гнучкості. Значне зниження часу налаштування вимагає системних зусиль у виробничій компанії. Скорочення часу налаштування забезпечить економічне виробництво невеликих кількостей, що своєю чергою дає змогу досягти зниження витрат, гнучкості та внутрішнього реагування. Наявність постачальників з коротким періодом встановлення створить гнучкість постачання, і таким чином слід вважати важливим критерієм при виборі постачальників [3, с. 16-34];

- Альтернативна маршрутизація / режим транспортування. Коли замовник розміщує раптові замовлення, компаніям, можливо, доведеться використовувати альтернативні способи транспортування, щоб прискорити перевезення. В іншій ситуації, коли проблеми виникають на певному маршруті, важливою є гнучкість компанії у використанні альтернативних маршрутів.

Незважаючи на те, що гнучкість мережі поставок часто досягається високою ціною, корисно мати відповідний рівень гнучкості для компаній, що працюють в умовах відповідності. В умовах відповідності підприємства з надзвичайно гнучкою мережею поставок працюють краще, ніж компанії з менш гнучкою мережею поставок, тоді як протилежність зберігається в певних середовищах. Гнучкість розглядається як здатність системи впоратися з внутрішніми та зовнішніми варіаціями або впоратися з екологічною відповідністю, намагаючись покращити чутливість ринку, підтримувати рівень обслуговування клієнтів та досягти кращого використання ресурсів. Визначають три цілі гнучкості мережі поставок, які компанії прагнуть досягти:

1. Вищий рівень обслуговування. Рівень обслуговування - це показник спроможності компанії задовольняти потреби покупців. Як правило, це вимірюється у відсотках від споживчого попиту, який задовольняється без відставання. Коли попит та пропозиція є невизначеними, для підтримки високого рівня обслуговування необхідна гнучка система постачання. Гнучкість - це стратегія, за допомогою якої мережа поставок спрямована на підтримку рівня обслуговування клієнтів шляхом поглинання нестабільності пропозиції та різких змін у попиті [5, с. 44-56].

2. Використання ресурсів. Діяльність у мережі поставок зазвичай включає в себе різні ресурси, такі як ті, що використовуються для виробництва, зберігання, обробки матеріалів, транспортування та адміністративної діяльності. Використання ресурсів, як правило, є показником того, наскільки велика кількість наявних ресурсів використовується для виробничих результатів. Коли існує відповідна гнучкість мережі поставок, існує можливість краще використовувати ресурси уздовж неї [4, с. 125-134].

3. Реакційність. Реакційність - це важлива можливість, яку компанії повинні мати при веденні бізнесу. У невизначеній обстановці реагування може бути досягнуто лише за умови достатнього рівня гнучкості у всій мережі поставок. Гнучкість у відповідь на зміни у попиті відображає чутливість до змін потреб та бажань клієнтів. Необхідно зробити операції більш гнучкими в навколишньому середовищі з непередбачуваними змінами, і тим самим збільшити чутливість. Покращення чутливості мережі поставок можна досягти двома шляхами: зменшення відповідності та покращення гнучкості мережі поставок.

Висновки з проведеного дослідження. Використовуючи існуючі структури, гнучкість мережі поставок може бути розміщена над виробничою гнучкістю в ієрархії гнучкості і, отже, включає всі внутрішні проблеми, властиві на підприємстві, разом з більш широким спектром послуг (невиробничих). Надійні джерела гнучкості на рівні мережі, включаючи джерела, закупівлі та логістику. Це також відображає нематеріальні аспекти, такі як величина міжорганізаційних відносин, тобто вартість мережі більша, ніж сума його складових. Хоча, зазвичай, це пов'язано з виробництвом,

послуги також відіграють важливу роль у гнучкості. Компоненти гнучкості ланцюга постачання включають гнучкість продукту, обсягу, запуску (або нового продукту), розподілу (або доставки), перенесення термінів постачання та реагування на цільові ринки.

Бібліографічний список

1. Krykavskyy Y. In search of ways for the improvement of the existing supply chains / Y. Krykavskyy, E. Pokhylchenko // *Current problems in management*. - Poland : University of Bielsko-Biala Press. Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej Bielsku-Białej, 2017. - P. 105-118.
2. Lohr S. The Origins of 'Big Data': An Etymological Detective Story / S. Lohr // *New York Times*. – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bits.blogs.nytimes.com/2013/02/01/the-origins-of-big-data-an-etymological-detective-story/>.
3. McQuail D. *McQuail's Mass Communication Theory* / D. McQuail. – [5th edition]. - London, Sage, 2013. - Pp. 16-34.
4. Oklander M. Methodological approaches to logistic risk assessment / M. Oklander, D. Yashkin // In book: *Innovativeness and entrepreneurship* : [monograph] / [edited by Ewa Bojar and Korneliusz Pylak]. – Lublin : Politechnika Lubelska, 2014. - P. 125-134.
5. The Internet of Everything for Cities: Connecting People, Process, Data, and Things To Improve the 'Livability' of Cities and Communities / [Mitchell S., Villa N., Stewart-Weeks M., Lange A.] // *Cisco Systems*. – 2014. – No. 3 - Pp. 44-56.
6. Witkowski J. *Zarządzanie łańcuchem dostaw. Koncepcje, procedury, doświadczenia* / J. Witkowski. - Warszawa : Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2010. - 446 s.
7. Малярець Л.М. Формалізація задач контролінгу логістичної діяльності підприємства : [монографія] / Л.М. Малярець, Г.Л. Матвієнко-Біляєва. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2015. – 227 с.
8. Маркетингові дослідження / [Крикавський Є.В., Косар Н.С., Мних О.Б., Сорока О.А.]. – Львів : НУ "Львівська політехніка", "Інтелект-Захід", 2014. - 288 с.
9. Старостина А.А. Маркетинговые исследования. Практический аспект / А.А. Старостина. – К. ; М. ; СПб. : Издательский дом «Вильямс», 2016. - 262 с.
10. Шандрівська О.Є. Логістичний менеджмент : [практикум] / О.Є. Шандрівська, В.В. Кузяк, Н.І. Хтей ; [за наук. ред. Є.В. Крикавського] ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2014. – 191 с.

References

1. Krykavskyy, Y. and Pokhylchenko, E. (2017), "In search of ways for the improvement of the existing supply chains", *Current problems in management*, University of Bielsko-Biala Press, Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej Bielsku-Białej, Bielsko-Biala, Poland, pp. 105-118.
2. Lohr, S. (2016), "The Origins of 'Big Data': An Etymological Detective Story", *New York Times*, available at: <https://bits.blogs.nytimes.com/2013/02/01/the-origins-of-big-data-an-etymological-detective-story/> (access date January 12, 2018).
3. McQuail, D. (2013), *McQuail's Mass Communication Theory*, 5th edition, Sage, London, Great Britain, pp. 16-34.
4. Oklander, M. (2014), "Methodological approaches to logistic risk assessment", [In book: *Innovativeness and entrepreneurship*], monograph, Politechnika Lubelska, Lublin, Poland, pp. 125-134.
5. Mitchell, S., Villa, N., Stewart-Weeks M. and Lange, A. (2014), "The Internet of Everything for Cities: Connecting People, Process, Data, and Things To Improve the 'Livability' of Cities and Communities", *Cisco Systems*, no. 3, pp. 44-56.
6. Witkowski, J. (2010), *Zarządzanie łańcuchem dostaw. Koncepcje, procedury, doświadczenia* [Supply chain management. Concepts, procedures, experiences], Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, Poland, 446 p.
7. Maliarets, L.M. and Matvienko-Biliaeva, H.L. (2015), *Formalizatsiia zadach kontrolinhu lohistychnoi diialnosti pidpriemstva* [Formalization of tasks of controlling the logistic activity of the enterprise], monograph, Vyd. KhNEU, Kharkiv, Ukraine, 227 p.
8. Krykavskyy Ye.V., Kosar, N.S., Mnykh, O.B. and Soroka, O.A. (2014), *Marketingovyi doslidzhennia* [Marketing research], NU "Lvivska politekhnika", "Intelekt-Zakhid", Lviv, Ukraine, 288 p.
9. Starostina, A.A. (2016), *Marketingovyye issledovaniia* [Marketing research], Izdatelskiy dom "Viliams", Kiev, Ukraine, Moscow, St.-Peterburg, Russia, 262 p.
10. Shandrivska, O.Ye., Kuziak, V.V. and Khteii, N.I. (2014), *Lohistychnyi menedzhment* [Logistic management], Vyd-vo Lvivskoi politekhniki, Lviv, Ukraine, 191 p.

Семчук Ж.В., Петрик І.В. ВІДПОВІДНІСТЬ ЯК ФАКТОР ОБУМОВЛЕННЯ ПОТРЕБ В ГНУЧКОСТІ МЕРЕЖІ ПОСТАВОК

Мета. Дослідження значення відповідності як фактору обумовлення гнучкості мережі поставок та взаємодії стратегічних факторів у концептуальній моделі.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження застосовано такі методи: спостереження (для вивчення потреб в гнучкості мережі поставок); теоретичного узагальнення і порівняння (для розкриття сутності типів стратегій); аналізу і синтезу (при вивченні впливу допоміжних стратегій на результати відповідності гнучкості мережі поставок); групування та деталізації (для удосконалення цілей відповідності гнучкості мережі поставок).

Результати. Визначено основні відповідності гнучкості мережі поставок. Виділено основні функціональні стратегії гнучкості мережі поставок. Проаналізовано значення допоміжних стратегій у покращенні гнучкості мережі поставок. Встановлено основні цілі, що досягаються за допомогою гнучкості мережі поставок. Виділено взаємозв'язок між усіма складовими гнучкості мережі поставок. Визначено, що гнучкість мережі поставок може бути розміщена над виробничою гнучкістю в ієрархії гнучкості і, отже, включає всі внутрішні проблеми, притаманні підприємству, разом з більш широким спектром послуг (невиробничих).

Наукова новизна. Запропоновано практичні рекомендації, які в сукупності забезпечать розв'язання на теоретичному та прикладному рівнях комплексу завдань, пов'язаних із удосконаленням відповідності як фактора обумовлення потреб в гнучкості мережі поставок.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані при формуванні стратегії гнучкості мережі поставок, а також основної та додаткових стратегій, що забезпечують оптимізацію управлінських рішень внутрішніми користувачами й дають можливість встановити довгострокові відносини з партнерами та клієнтами.

Ключові слова: відповідність, мережа поставок, аутсорсинг, стратегія, гнучкість.

Semchuk Zh.V., Petryk I.V. CONFORMITY AS A FACTOR OF ENFORCEMENT OF REQUIREMENTS IN FLEXIBILITY OF THE SUPPLY CHAIN

Purpose. Investigating the value of compliance as a factor in determining the flexibility of the supply chain and the interaction of strategic factors in the conceptual model.

Methodology of research. To achieve the goal in the research process, the following methods have been used: observation (for studying the requirements for the flexibility of the supply chain); theoretical generalization and comparison (for disclosure of the essence of strategy types); analysis and synthesis (when studying the influence of auxiliary strategies on the results of compliance with the flexibility of the supply chain); grouping and detailing (to improve the objectives of matching supply chain flexibility).

Findings. The basic correspondences of the supply chain flexibility were established. The main functional strategies of supply chain flexibility were highlighted. The value of auxiliary strategies to improve the flexibility of the supply chain was analyzed. The main goals were achieved through the flexibility of the supply chain. The link between all the components of the supply chain flexibility was highlighted. It was defined that the flexibility of the supply network can be placed above the production flexibility in the hierarchy of flexibility and, therefore, includes all internal problems inherent in the enterprise, along with a wider range of services (non-productive).

Originality. Practical recommendations were suggested, which in aggregate will provide solution at the theoretical and applied levels of a complex of tasks related to the improvement of conformity as a factor for determining the requirements for the flexibility of the supply chain.

Practical value. The research findings can be used to formulate a strategy for supply chain flexibility, as well as core and complementary strategies that optimize management decisions by internal users and provide the opportunity to establish long-term relationships with partners and clients.

Key words: conformity, supply chain, outsourcing, strategy, flexibility.

Семчук Ж.В., Петрык И.В. СООТВЕТСТВИЕ КАК ФАКТОР ОГОВОРОК ПОТРЕБНОСТЕЙ В ГИБКОСТИ СЕТИ ПОСТАВОК

Цель. Исследование значения соответствия как фактора обусловленности гибкости сети поставок и взаимодействия стратегических факторов в концептуальной модели.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в процессе исследования применены следующие методы: наблюдение (для изучения потребностей в гибкости сети поставок); теоретического обобщения и сравнения (для раскрытия сущности типов стратегии); анализа и синтеза (при изучении влияния вспомогательных стратегий на результаты соответствия гибкости сети поставок); группировки и детализации (для усовершенствования целей соответствия гибкости сети поставок).

Результаты. Установлены основные соответствия гибкости сети поставок. Выделены основные функциональные стратегии гибкости сети поставок. Проанализировано значение вспомогательных стратегий в улучшении гибкости сети поставок. Установлены основные цели, достигаемые с помощью гибкости сети поставок. Выделено взаимосвязь между всеми составляющими гибкости сети поставок. Определено, что гибкость сети поставок может быть размещена над производственной гибкостью в иерархии гибкости и, следовательно, включает все внутренние проблемы, присущие на предприятии, вместе с более широким спектром услуг (непроизводственных).

Научная новизна. Предложены практические рекомендации, которые в совокупности обеспечивают решение на теоретическом и прикладном уровнях комплекса задач, связанных с совершенствованием соответствия как фактора обусловленности потребностей в гибкости сети поставок.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы при формировании стратегии гибкости сети поставок, а также основной и дополнительных стратегий, обеспечивающих оптимизацию управленческих решений внутренними пользователями и дающих возможность установить долгосрочные отношения с партнерами и клиентами.

Ключевые слова: соответствие, сеть поставок, аутсорсинг, стратегия, гибкость.

УДК 334.025

*Резнік Н.П.,
д-р екон. наук, проф. кафедри
біржової діяльності і торгівлі,
Печерський В.В.*,
здобувач,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

ІНСТИТУЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ШЛЯХОМ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

Постановка проблеми. Для отримання нового якісно технологічного ладу виробництва та подолання наслідків трансформаційного спаду треба залучити інституційно-економічний механізм забезпечення ефективної діяльності аграрного сектору. Таким механізмом є розвиток корпоративного управління. Створення моделі етапів формування інституційно-економічного механізму корпоративного управління інтегрованого аграрного формування значно полегшить подальшу роботу над розвитком та поліпшенням корпоративного управління в аграрному секторі. Але для реалізації даної мети треба сформувати основне підґрунтя, завдяки якому відбудеться процес створення даної моделі, а саме: визначити особливості корпоративної моделі інтегрованого формування на засадах корпоративного управління, класифікувати складові механізму корпоративного управління, розглянути варіанти спільного функціонування Ради директорів та виконавчого органу корпоративного управління задля підвищення ефективності у досягненні спільної мети тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засновниками корпоративного управління вважають таких провідних закордонних економістів, як: А. Брейлі і Г. Мінза [1], І. Ансофф, Дж. Бенкет, Д. Лорш, Н. Мінов, Р. Монкс, Дж. Паунд, Б. Стeward, М. Хессель та інші [2; 3; 4]. Проблем корпоративного управління торкалися такі українські вчені, як: А. Е. Воронкова, В. А. Євтушевський, Г. В. Назарова, Т. В. Момот, О. С. Поважний та інші [5-10]. Всі праці значної кількості вчених направлені, здебільшого, на вивчення питання з позиції окремих напрямів розвитку інституту корпоративного управління, проте як цілісного системного підходу вивчення зазначеної проблеми жоден із них не торкається, що дає можливість більш детально дослідити цей напрям.

Постановка завдання. Мета даного дослідження - запропонувати цілісний системний підхід до аналізу і формування механізму корпоративного управління інтегрованим аграрним підприємством, що дозволить розглядати всі процеси як єдине ціле.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корпоративне управління виступає комплексом відносин між акціонерами, правлінням, наглядовою радою та іншими зацікавленими особами, є однією з ключових складових підвищення економічної ефективності діяльності суб'єктів господарювання, що утворилися в результаті акціонування або корпоратизації.

Суб'єктами корпоративного управління в інтегрованому підприємстві виступають загальні збори акціонерів, рада директорів і правління (менеджери).

Таким чином, у вузькому розумінні корпоративне управління відбувається за рахунок системи виборних та призначених органів. Щодо функціональності, то корпоративне управління треба досліджувати як результат правління і контролю, які направлені на підготовку, погодження, виконання, контроль та перевірку управлінських рішень орієнтованих на підвищення ефективності інтегрованого підприємства.

Саме в контексті інтегрованого підприємства, а також захисту інтересів учасників вагомим структурним елементом корпоративного управління є управлінські рішення, що безпосередньо впливають як на формування ресурсів підприємства, так і на інвестиційну діяльність підприємства. Відповідно, ефективність управлінських рішень передбачає наявність відповідного механізму і таким механізмом є інституційно-економічний механізм системи корпоративного управління.

Все це дає право говорити про те, що механізм корпоративного управління слід досліджувати через сукупність форм, методів і засобів, направлених на забезпечення функціонування та розвиток інтегрованого аграрного підприємства, для задоволення та узгодження інтересів всіх учасників. Саме

* Наук. керівник – Резнік Н.П., д-р екон. наук, проф.

комбінація форм, методів та засобів управління забезпечує системний підхід його формування [1].

Відносно цього, сформуємо модель корпоративного управління інтегрованого підприємства. За основу візьмемо вимоги чинного Закону України «Про акціонерні товариства» (далі - ЗУ) [11], для іншого варіанту оперуватимемо отриманими даними під час аналізу корпоративного управління сучасних аграрних підприємств.

Модель із врахуванням вимог ЗУ відображено на рис. 1, на засадах існуючих практик - на рис. 2. Моделі дозволять сформувати ефективний механізм їх забезпечення.

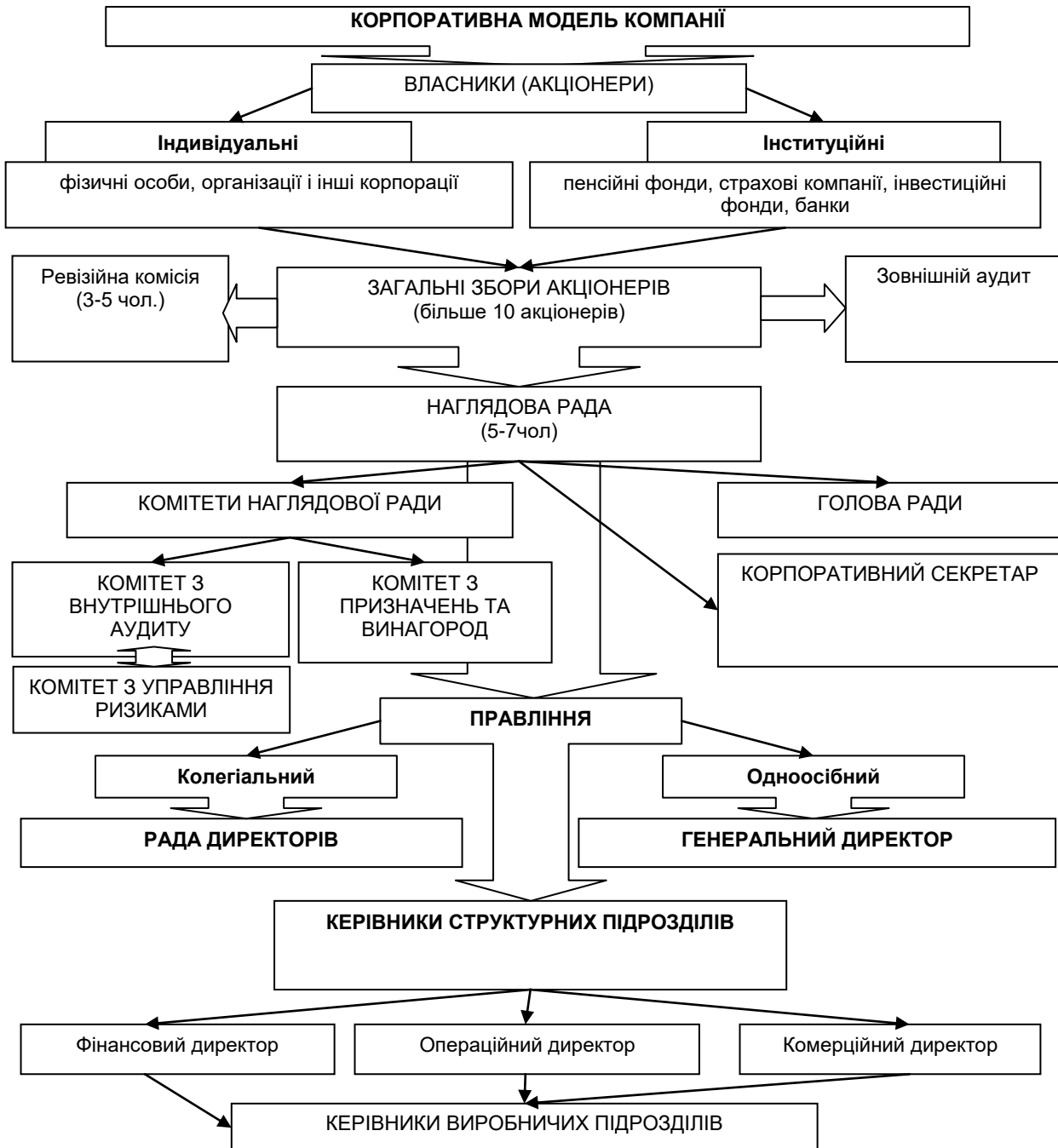
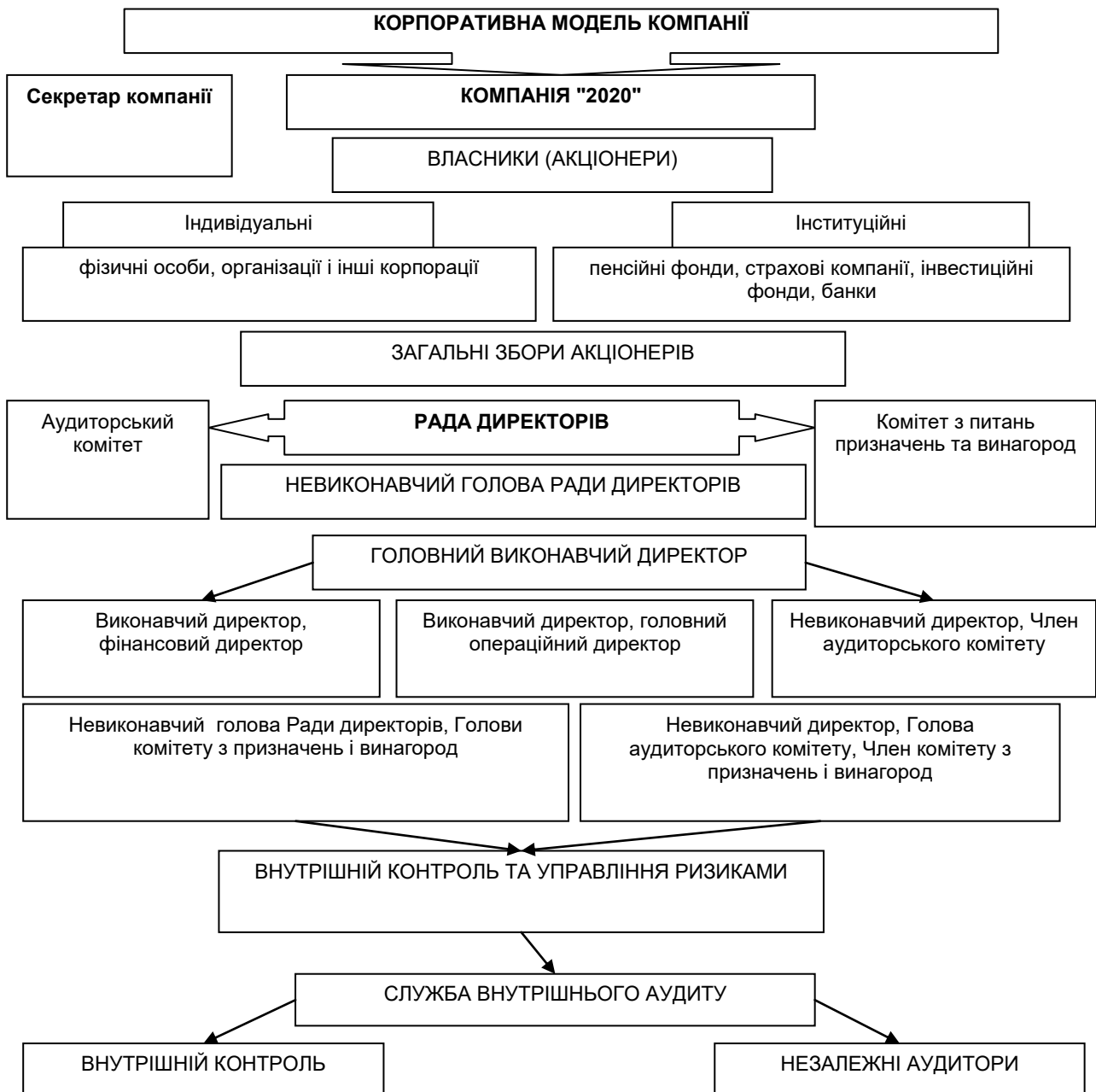

Рис. 1. Корпоративна модель інтегрованого формування

Джерело: сформовано авторами на основі [11]

Перш ніж перейти до умов формування інституційно-економічного механізму моделі корпоративного управління, висвітлимо класифікаційні ознаки самого механізму корпоративного управління, що дозволить із більшою ефективністю формувати відповідні етапи інституційно-економічного механізму.

Рис. 2. Корпоративна модель інтегрованого формування на засадах корпоративного управління

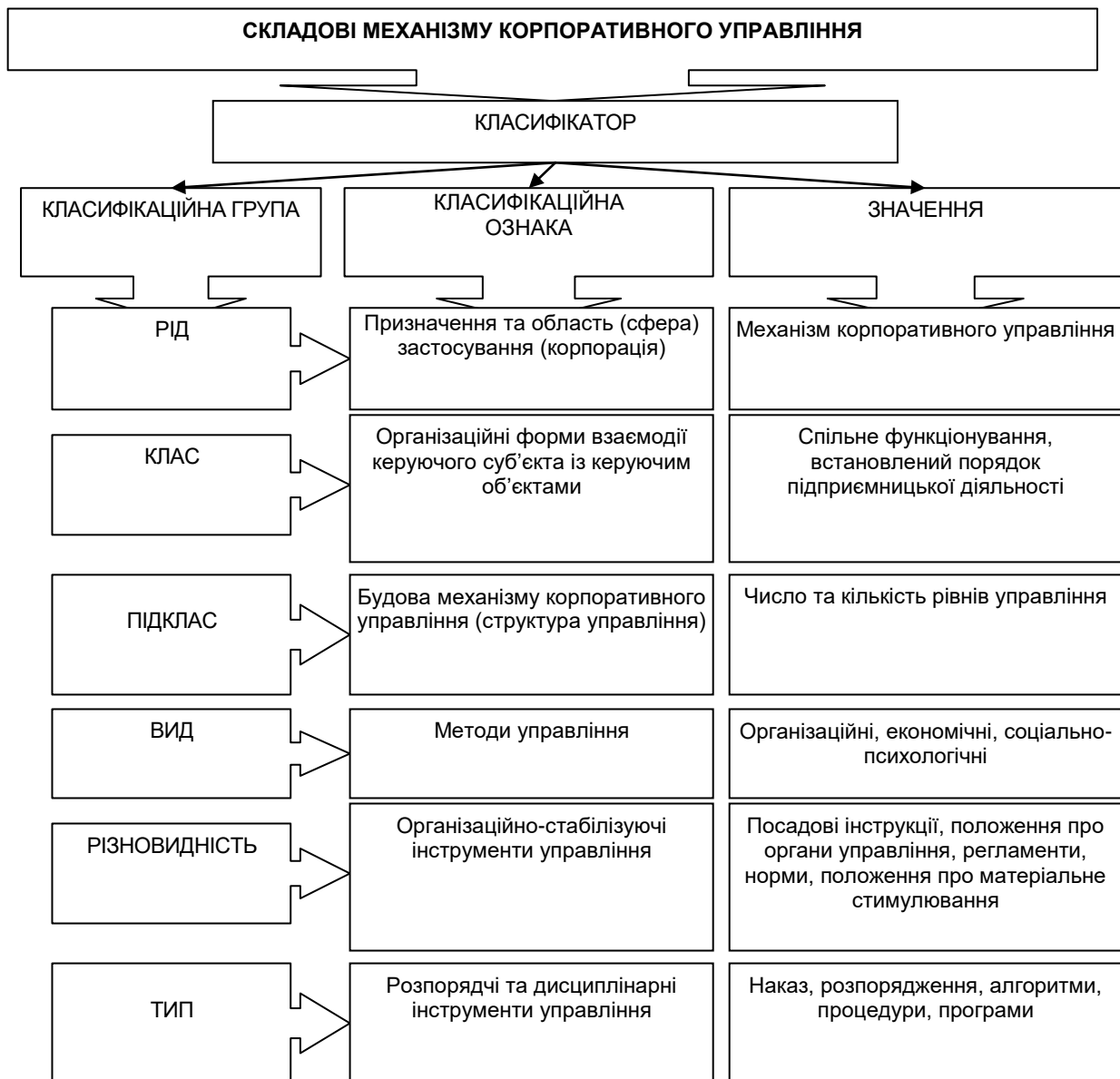
Джерело: сформовано авторами на основі власних досліджень

Однією з умов системного підходу дослідження будь-якого об'єкту є послідовна класифікація його складових. Проведені дослідження дозволяють здійснити класифікацію складових механізму корпоративного управління, що представлено на рис. 3.

Сформований класифікатор складових механізму корпоративного управління наводить на висновок, згідно якого саме сукупність форм, методів та інструментів управління повною мірою відповідає функціональній основі визначенню [2].

Як можна побачити із наведеного класифікатора, на першому рівні відповідно до мети справжнього дослідження розкривається призначення досліджуваного об'єкта – механізм корпоративного управління, та вказується сфера його застосування – корпорація.

Організаційні форми взаємодії керуючого суб'єкта з керованими об'єктами слід розуміти як сукупність організаційних відносин, які входять в компетенцію органів корпоративного управління в процесі їх спільної діяльності. Можливими формами сумісного функціонування структурної ієрархії органів корпоративного управління виступають обов'язки і відповідальність цих органів за стратегічні і оперативні управлінські рішення.

Рис. 3. Класифікатор складових механізму корпоративного управління

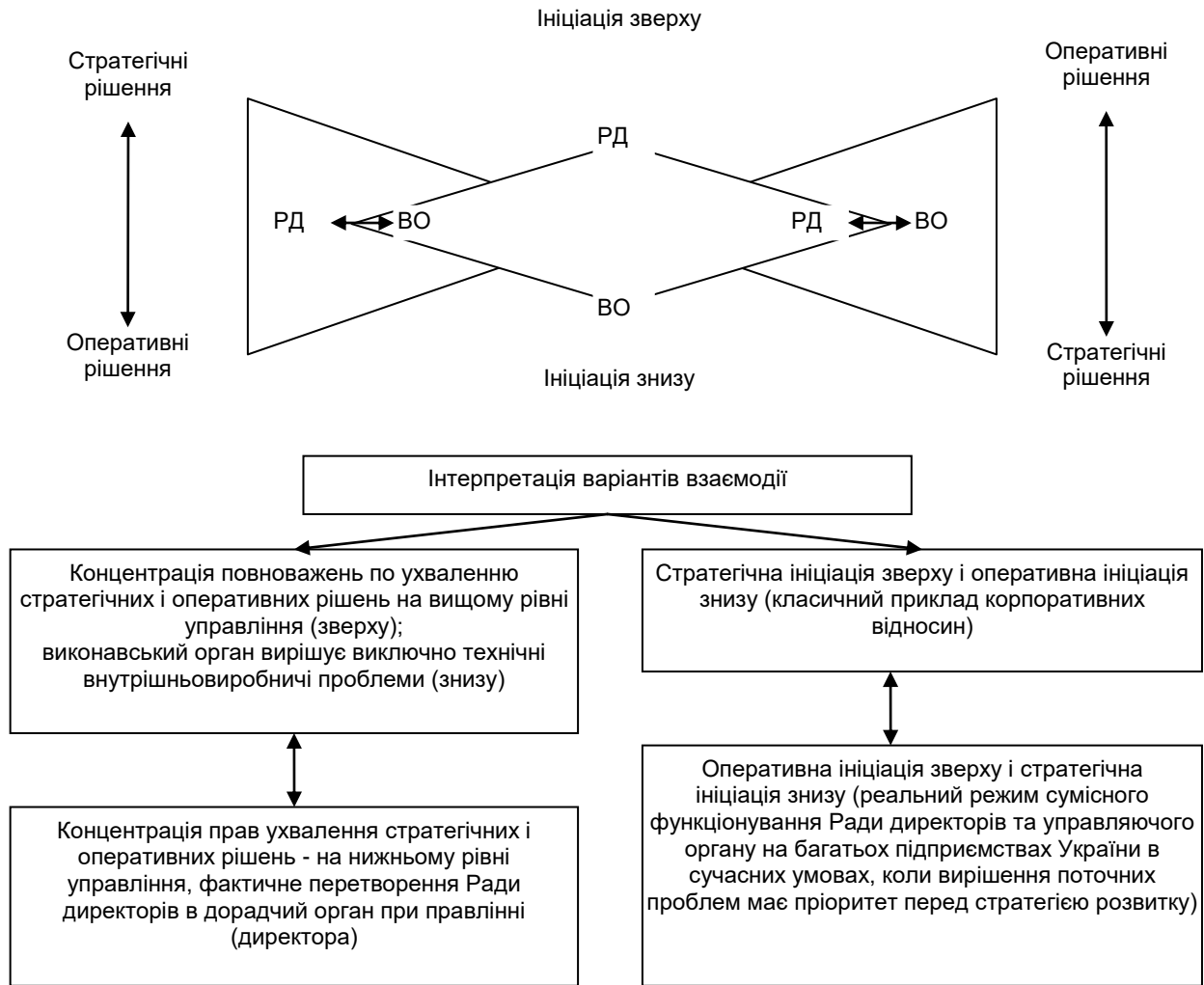
Джерело: сформовано авторами на основі узагальнення досліджень

Сформований класифікатор складових механізму корпоративного управління дозволив описати механізм корпоративного управління інтегрованим аграрним підприємством у вигляді ієрархічної сукупності шести класифікаційних груп: рід, клас, підклас, вигляд, різновидність та тип. Розроблений класифікатор забезпечує рішення задачі подальшого синтезу механізму корпоративного управління, проте для досягнення цілей синтезу однієї декомпозиції складових ще не досить. Необхідно проаналізувати особливості функціонування механізму як форми існування соціально-економічної системи, якою є інтеграційне підприємство. Механізм корпоративного управління існує, оскільки кожен вхідний в нього орган корпоративного управління виконує властиву йому функцію і, існуючи, механізм виконує свою головну функцію, тобто управляє підприємством [3].

Оскільки корпоративне управління як ієрархічно побудована інституційна система має мінімум два рівні управління, в якості таких додаткових умов пропонується використовувати дві субкоординаційні характеристики ініціації стратегічних і оперативних рішень: ініціація зверху і знизу.

Можливі варіанти сумісного функціонування найбільш значущої для корпоративного управління пари «Рада директорів (РД) - виконавчий орган (ВО)» відобразимо на рис. 4.

Третій рівень класифікації розділяє класи на підкласи по ознаці «будова механізму корпоративного управління», який може відрізнятися кількістю і поєднаннями органів управління. Дослідження корпоративного управління сучасних інтегрованих аграрних підприємств – агрохолдингів, дозволяє говорити про декілька будов механізму корпоративного управління, яка включає в свій склад наступні органи: загальні збори акціонерів; рада директорів (наглядова рада); виконавський орган (директор, або колегіальний – правління (менеджери)); ревізійну комісію [4].

Рис. 4. Варіанти спільного функціонування Ради директорів (РД) та виконавчого органу (ВО) корпоративного управління

Джерело: сформовано авторами на основі узагальнення досліджень

Четвертий класифікаційний рівень із врахуванням специфіки відносин органів управління, що складаються в процесі сумісного функціонування корпоративного управління, дає змогу виділити три види методів управління: організаційний, економічний і соціально-психологічний.

В свою чергу, п'ятий і шостий класифікаційні рівні розділяють методи управління на сукупності інструментів і механізмів, тобто засобів управління, необхідних для їх реалізації.

Організаційні методи управління передбачають посадові інструкції, регламенти, норми, вказівки; економічні – положення про оплату праці, матеріальне стимулювання, дивідендна політика; соціально-психологічні – створення зацікавленості в досягненні мети, задоволення культурних і соціально-побутових потреб, створення можливостей для кар'єрного зростання і самореалізації найманого працівника.

Отже, можна зробити висновок, що запропонований шестирівневий класифікатор механізму корпоративного управління є теоретичною базою для подальших досліджень і практичною основою для формування конкретного інституційно-економічного механізму інституту корпоративного управління.

Ефективну систему корпоративного управління інтегрованим аграрним підприємством неможливо розглядати без створення ефективного інституційно-економічного механізму і підтримки цього процесу. Забезпечення економічної стійкості інтегрованих аграрних підприємств в умовах фінансової дестабілізації та зниження ефективності традиційних інструментів і механізмів протидії деструктивним чинникам і кризовим явищам, актуалізує розробку нових принципів реагування на зростаючу нелінійність ринкового середовища.

Інституційно-економічний механізм корпоративного управління інтегрованим аграрним підприємством є великою інституційною системою, що включає сукупність форм, структур, методів і засобів управління, об'єднаною спільністю ціллю, завданням, функціями на основі вибраних і перевірених практикою принципів управління.

Проблеми відтворення економічної стійкості на розширеній основі виступають предметом

особливої уваги як учених, так і представників бізнес-співтовариства і державних інститутів. Саме розуміння підходів, законів і механізмів корпоративного управління формує можливості для вирішення проблем економічної стійкості складних соціально-економічних систем, включаючи окремі організації.

Інституційно-економічний механізм корпоративного управління володіє всіма основними ознаками великої інституційної системи. До таких основних ознак відносяться: цілісність (єдність мети), складність структури та складність поведінки. Одними з найважливіших принципів реалізації системного підходу до об'єкту є комплексність, безперервність і наукова обґрунтованість. Принцип комплексності функціонування і розвитку інституційно-економічного механізму корпоративного управління інтегрованим аграрним підприємством означає єдність всіх дій органів корпоративного управління як в просторі, так і в часі.

Взаємозв'язок в просторі означає одночасне встановлення форм взаємодії між різними органами корпоративного управління, які визначаються їх субкоординаційними характеристиками, з приводу ініціації управлінських рішень і обумовленого тією або іншою формою будови механізму корпоративного управління, тобто конкретних чисел і видів ланок управління.

Подальше функціонування вибраної таким чином структури корпоративного управління в часі забезпечується реалізацією принципу безперервності. Безперервність корпоративного управління забезпечується використанням інформації зворотного зв'язку, що містить дані про результатах реалізації цілей (моніторинг здійснення цілей), на підставі якої ухвалюються рішення про їх коректування [5].

Таким чином, інституційно-економічний механізм корпоративного управління перетворюється на інтерактивний процес, в ході якого органи корпоративного управління по черзі міняються ролями. При радикальній зміні стратегічних цілей, форми взаємодії і структури органів корпоративного управління можуть набувати інших якісних характеристик, тобто відбувається розвиток інституту корпоративного управління.

Наукова обґрунтованість процесів функціонування і розвитку інституційно-економічного механізму корпоративного управління припускає, що форми, структури, методи і засоби управління, що визначають склад і внутрішню будову механізму корпоративного управління, мають бути теоретично-обґрунтовані і перевірені на практиці. Це досягається шляхом безперервного збору, обробки, аналізу і теоретичного узагальнення вітчизняної і зарубіжної практики корпоративного управління.

Проведені дослідження дозволяють говорити, що принципи комплексності, безперервності і наукової обґрунтованості у достатній мірі роз'яснюють і обґрунтовують структуру функціонування і розвиток інституційно-економічного механізму корпоративного управління, а тому можуть бути визнані необхідними і достатніми умовами реалізації його цілей, завдань і функцій.

Переваги запропонованого алгоритму представлення моделі формування інституційно-економічного механізму корпоративного управління інтегрованим аграрним формуванням можна реалізувати в повному об'ємі лише при умові точного визначення понять: мета, завдання, функції стосовно кожного з органів корпоративного управління (загальні збори, наглядова рада, правління, ревізійна комісія).

Основні цілі, що генеруються загальним найвищим органом управління, та відповідає першому рівню, відображають загальні проблеми ефективності розвитку інтегрованих підприємств, із відповідним формуванням стратегії розвитку та цілей інтегрованого аграрного підприємства.

Наступний (другий) рівень ґрунтується на дослідженні економічних переваг, як особливого напрямку роботи менеджерів підприємства (Ради директорів) при реалізації цілей та стратегії відповідно до вимог першого рівня, що дасть змогу формувати їхню роботу із врахуванням виникаючих контраргументів конкурентів. Отже, основною класифікаційною ознакою, характеризуючи другий рівень алгоритму формування інституційно-економічного механізму корпоративного управління, виступатиме «конкуренція», із відповідним формуванням конкурентної стратегії та цілей; основними особливостями зазначеного рівня виступатимуть механізми формування ціни, якості, інноваційності продукції, технологій, частка ринку тощо.

На наступному (третьому) рівні, тобто на рівні управляючого органу, вирішується проблема формування мети та закріплення її за конкретними членами правління. Методично впроваджується шляхом визначення конкурентних цілей структурними одиницями інтегрованого формування по напрямку «управління – маркетинг – доставка – реалізація». Як результат, відповідні цілі трансформуються в функціональні та виступають напрямом діяльності органу управління інтегрованого підприємства.

Реалізація передбачає формування потенціалу інтегрованого аграрного підприємства через формування відповідних та необхідних ресурсів, що забезпечують процес діяльності інтегрованого підприємства як горизонтально-вертикального спрямування, так і горизонтального чи вертикального та визначеними цілями корпоративного управління.

Формулювання кожного завдання повинне містити кількісну характеристику кінцевого результату і критерії його досягнення, що забезпечує можливість її оптимізації [6].

Пропонований підхід дозволяє розкрити суть корпоративного управління як процесу. Його змістом стає не просто вироблення фрагментарних, одномоментних управлінських і організаційних рішень, а системне конструювання самого процесу знаходження зв'язків між існуючим і бажаним станом інтегрованого підприємства, що зображується у вигляді чотирьохрівневого дерева цілей (загальних, конкурентних, функціональних і ресурсних), кожній з яких відповідає певна стратегія її досягнення. Іншими словами, мова йде про формування набору стратегій, які, будучи сформульовані в рамках завдань, забезпечують поетапне (порівневе) досягнення поставлених цілей. При цьому, з одного боку, завдання ресурсного забезпечення підпорядковані функціональним, функціональні - конкурентним, а конкурентні - загальним. З іншого боку, реальний ресурсний потенціал володіє можливостями зустрічного впливу (у сторону обмеження або розширення) на процеси формування функціональних цілей, а ті, у свою чергу, - конкурентних і так далі по всьому ланцюжку [7]. В результаті, процес корпоративного управління з погляду організаційної структури представляється у виді складної інституційної системи цілей і стратегій їх досягнення з прямими і зворотними зв'язками, що включає підсистеми різних класів, які формуються на певних рівнях управління і описуються в термінах завдань з урахуванням специфіки їх функціонування і розвитку. Безперервність розвитку інституційно-економічного механізму корпоративного управління вимагає вивчення характеру моделі його функціонування.

Структурування завдань на всіх рівнях інтегрованого аграрного підприємства, формування відповідної структурної управлінської моделі, формування стратегічних завдань з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників та внутрішніх можливостей забезпечують ефективність корпоративного управління інтегрованого підприємства. Проведені дослідження дозволили розробити комплексну інституційну схему-модель реалізації стратегії розвитку інтегрованого аграрного підприємства на засадах корпоративного управління (рис. 5).

Рис. 5. Комплексна інституційна схема-модель управління та етапів реалізації стратегії розвитку інтегрованого формування на засадах корпоративного управління

Джерело: розроблено авторами на основі узагальнення досліджень

Ефективне управління реалізацією стратегії інтегрованого аграрного підприємства припускає поєднання функціонального, динамічного та предметного підходів до управління змінами.

Функціональний підхід заснований на тому, що регламентується здійснення більшості основних

функцій управління, таких як планування, організація, аналіз і контроль, координація, регулювання, стимулювання [8].

Втілення динамічного підходу в управлінні реалізацією стратегії припускає, що всі процеси розглядатимуться по мірі їх реалізації. Такий підхід обумовлений логікою розвитку подій із врахуванням факторів внутрішнього і зовнішнього середовища і визначає створення визначеної структури управління, системи збору, обробки і зберігання інформації в процесі реалізації планів розвитку підприємства.

Предметний підхід в цілях управління реалізацією стратегії має зв'язок із здійсненням комплексних програм і інвестиційних проектів. Управління реалізацією стратегії - це процес управління фінансовими, матеріальними і людськими ресурсами в ході здійснення цільових комплексних програм і стратегічних планів.

Таким чином, при формуванні системи корпоративного управління на аграрних інтегрованих підприємствах виникає необхідність враховувати той факт, що в організаціях присутні вертикальні зв'язки «управління-підпорядкування», достатньо низька маневреність при реалізації стратегії.

Висвітлення процесу формування механізму корпоративного управління, що розглядається як самостійна інституційна система, що складається з елементів, в ролі яких виступає управлінська складова корпоративного управління (загальні збори, наглядова (спостережна) рада, рада директорів (правління), ревізійна комісія), дозволяє відобразити структурні складові схеми-моделі інституційно-економічного механізму корпоративного управління інтегрованим аграрним підприємством (рис. 6).

Слід зазначити те, що проектування моделі механізму корпоративного управління є ітераційним процесом, суть якого полягає в тому, що шляхом багатьох ітерацій спроектована спочатку імітаційна модель перетворюється в таку, яка відповідає цілям моделювання [9]. Цей метод є методом «спроб і помилок», що передбачає послідовні циклічні зміни, у результаті чого отримують модель, яка задовольняє вимогам точності та адекватності.

При побудові моделі використано два способи аналізу і побудови механізму корпоративного управління. Перший полягає в їх поділі на етапи незалежно від часу і послідовності функціонування окремих складових механізму корпоративного управління, що дозволяє організувати роботу фахівців, що розробляють різні варіанти механізму корпоративного управління і підтримувати його цілісний розгляд протягом всього періоду проектування. Другий спосіб полягає в послідовності описів кроків аналізу процесу проектування механізму корпоративного управління, що дає можливість здійснювати синхронізацію цього процесу в часі. При цьому, перш ніж приступити до побудови інституційно-економічного механізму корпоративного управління, необхідно не просто з'ясувати склад органів корпоративного управління, але і виявити, а потім проаналізувати характер функціональних зв'язків між ними [10]. Системне формування інституційно-економічного механізму корпоративного управління тим і відрізняється від його удосконалення, що припускає орієнтацію не на існуючі умови, а на стратегічні умови функціонування інтегрованого підприємства; не на те що склалося, а на намічену цілісну структуру господарської діяльності; не на той, що є, а на потрібний для реалізації поставлених цілей науковий, маркетинговий, кадровий, фінансовий, виробничий і управлінський потенціал; не на фактично використовувані, а на необхідні в нових умовах методи і засоби управління і, як наслідок, не на існуючі (навіть закордонні), а на новостворювані власні прогресивні технології управління.

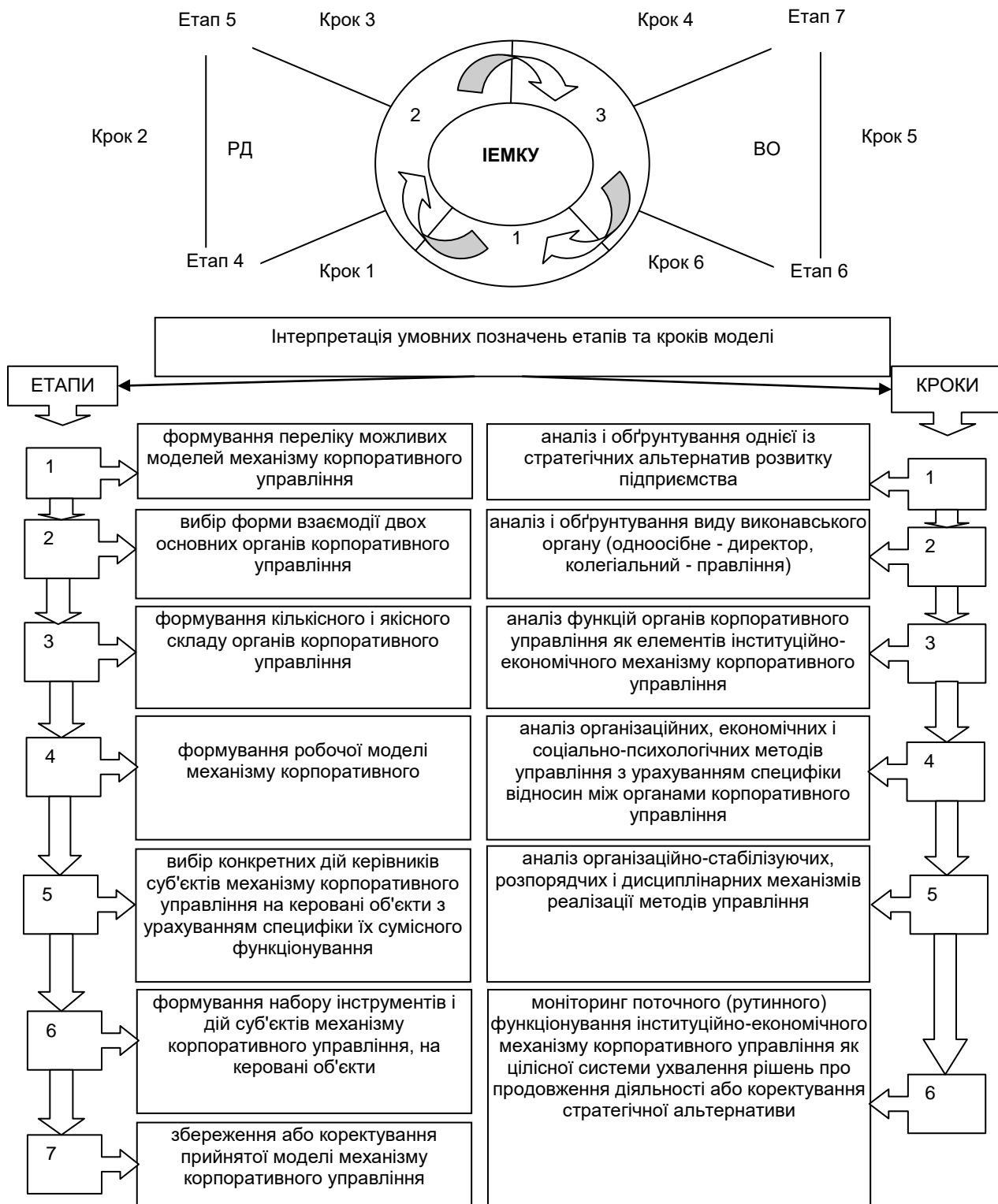
Вирішуючи завдання формування механізму корпоративного управління в рамках запропонованого підходу, на етапі 1 варто сформулювати перелік можливих моделей механізму корпоративного управління, що обмежує поле пошуку оптимального варіанту. Вибравши головну мету і визначивши таким чином, загальну стратегію розвитку підприємства (крок 1), необхідно виявити конкретні форми взаємодії найбільш значущого для механізму корпоративного управління пари «Рада директорів - виконавчий орган (правління)». Відповідно до вибраного варіанту дій, формування механізму корпоративного управління може носити централізований (жорстко формалізований), змішаний (зустрічний) і децентралізованим (гнучкий) характер (етап 2).

На наступній стадії (крок 2) необхідно визначити зміни в структурі механізму корпоративного управління, які забезпечать перехід на новий стан управління. На цьому кроці здійснюється аналіз будови механізму корпоративного управління, яке визначається видом виконавського органу (директор або правління). Вибір виду виконавського органу, який може бути одноосібний (директор) або колегіальним (правління), обумовлюється типом управління - технократичним або підприємницьким.

За результатами кроку 3 на етапі 3 здійснюється формування кількісного і якісного складу ради директорів (наглядової ради) виконавчого органу і ревізійної комісії.

У основу системного підходу до формування механізму корпоративного управління в справжньому дослідженні покладений принцип виділення і розгляду систем з дворівневою ієрархією типу «суб'єкт, що управляє – керований об'єкт». У свою чергу кожен з керованих об'єктів може виступати в ролі суб'єкта управління. Сконструйовані таким чином дворівневі системи управління використовуються як початкові модулі при синтезі багаторівневої структури механізму корпоративного управління. На основі цих модулів здійснюється функціональне конструювання структури управління

(крок 3), в процесі якого відбувається зміна статичного представлення структури механізму корпоративного управління на динамічне, і кожна дворівнева система заповнюється певним функціональним змістом.

*ІЕМКУ – інституційно-економічний механізм корпоративного управління

Рис. 6. Схема-модель етапів формування інституційно-економічного механізму корпоративного управління інтегрованого аграрного формування на засадах корпоративного управління

Джерело: сформовано авторами на основі узагальнення досліджень

Вирішальний вплив на функціонування кожного модуля чинять використовувані методи

управління (крок 4). Формальна організація механізму корпоративного управління досягається комплексним застосуванням організаційних, економічних і соціально-психологічних методів управління, з домінуванням останніх для високотехнологічних та інноваційних виробництв, де на перше місце виходять освітній рівень і схильність до вирішення творчих завдань [10].

Аналіз функцій і методів управління завершується вибором конкретних дій керівників суб'єктів механізму корпоративного управління на керовані об'єкти з урахуванням специфіки їх сумісного функціонування (етап 5). Перехід від вибору конкретних дій керівників суб'єктів механізму корпоративного управління на керовані об'єкти (етап 5) до формування набору інструментів і механізмів їх реалізації (етап 6) здійснюється шляхом аналізу різних варіантів створення системи організаційно-стабілізуючих, розпорядчих і дисциплінарних механізмів реалізації кожного з перерахованих методів корпоративного управління – крок 5.

В процесі формування або створення нового механізму корпоративного управління різко зростає рівень ризику управлінських рішень, що вимагає розробки системи моніторингу можливостей підприємства та економічної доцільності змін (крок 6).

Висновки з проведеного дослідження. Дослідженням встановлено, що для більшості інтегрованих аграрних підприємств властивий підприємницький тип управління, ефективність якого, перш за все, залежить, від наявності гнучких зв'язків в організаційній структурі виконавського органу управління, загальних зусиль в підготовці і ухваленні управлінських рішень, тісних контактів в процесі впровадження інновацій.

Запропонований підхід до аналізу і формування механізму корпоративного управління інтегрованим аграрним підприємством дозволяє розглядати всі процеси як єдине ціле. При цьому ефективність процесу проектування забезпечується як результативністю кожного етапу, так і швидкістю переходу від попереднього кроку до наступного.

Практична цінність запропонованого підходу до формування інституційно-економічного механізму корпоративного управління полягає в чіткій постановці проблеми (ідентифікації можливих цільових станів), що дозволяє звузити варіанти механізму корпоративного управління і, таким чином, підвищити його якість.

Бібліографічний список

1. Баязитов Т. Стратегия: отдельные аспекты формулировки и применения / Т. Баязитов // Управление компанией. – 2002. – № 3. – С. 96-97.
2. Функ Я.И. АО: история и теория / Я.И. Функ, В.А. Михалеченко, В.В. Хвалей. – Минск, 1999. – 607 с.
3. Козлова Н.В. Правосубъектность юридического лица по российскому гражданскому праву : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра. юр. наук : спец. 12.00.03 / Н.В. Козлова. – Москва, 2004. – 46 с.
4. Росс С. Основы корпоративных финансов. Ключ к успеху коммерческой организации – финансовое планирование и управление / С. Росс, Р. Вестерфилд, Б. Джордан. – М. : Лаборатория базовых знаний, 2000. – 720 с.
5. Економічна енциклопедія : [у 3-х томах] / [Під ред. С.В. Мочерного]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – Т. 2. – 848 с.
6. Савченко А.М. Корпоративний сектор: структура, місце та роль в сучасній економіці / А.М. Савченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Economics/23767.doc.htm.
7. Кукура С.П. Теория корпоративного управления / С.П. Кукура. – М. : Экономика, 2004. – 478 с.
8. Чернышев С. Современные корпорации : [монография] / С. Чернышев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ckr.ru/biblio/textokpr/16151.htm>.
9. Резнік Н.П. Зарубіжний досвід інвестування в агропромисловий комплекс / Н.П. Резнік // Культура народів Причорномор'я : [збірник наукових праць Кримського наукового центру Національної академії наук]. – Сімферополь, 2008. – № 3. - С. 77-81.
10. Резнік Н.П. Міжнародна практика інвестування аграрного сектору / Н.П. Резнік // Формування ринкових відносин в Україні : [збірник наукових праць] / Наук. ред.: І.К. Бондар. – К. : НДЕІ, 2008. - Вип. 12 (91). – С. 80-83.
11. Про акціонерні товариства : Закон України в редакції від 06 січня 2018 року № 514-17 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.

References

1. Baiazitov, T. (2002). "Strategy: selected aspects of formulation and application", *Upravlenie kompaniey*, no. 3, pp. 96-97.

2. Funk, Ya.I., Mikhalechenko, V.A. and Khvaley, V.V. (1999), *Aktsionernye obshchestva: istoriia i teoriia* [Joint-stock companies: history and theory], Minsk, Belarus, 607 p.
3. Kozlova, N.V. (2004), "The legal personality of a legal entity on the Russian civil law", Thesis abstract of Doc. Sc. (Jur.), 12.00.03, Moscow, Russia, 46 p.
4. Ross, S., Vesterfeld, R. and Dzhordan, B. (2000), *Osnovy korporativnykh finansov. Kliuch k uspekhu kommercheskoy orhanizatsii – finansovoe planirovanie i upravlenie* [Fundamentals of corporate Finance. The key to the success of commercial organizations – financial planning and management], Laboratoriia bazovykh znaniy, Moscow, Russia, 720 p.
5. Mochernyi, S.V. (2001), *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia], in 3 Volumes, Vydavnychiy tsentr «Akademii», Kyiv, Ukraine, Vol. 2, 848 p.
6. Savchenko, A.M. (2007), "Corporate sector: structure, place and role in the modern economy", available at: http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Economics/23767.doc.htm (access date December 07, 2017).
7. Kukura, S.P. (2004), *Teoriia korporativnoho upravleniia* [The theory of corporate governance], Ekonomika, Moscow, Russia, 478 p.
8. Chernyshev, S. (2004), *Sovremennye korporatsii* [The modern Corporation], monograph, available at: <http://www.ckpr.ru/biblio/text/okpr/16151.htm> (access date December 07, 2017).
9. Reznik, N.P. (2008), "Foreign experience of investments into agricultural complex", *Kultura narodov Prichernomoria : [zbirnyk naukovykh prats Krymskoho naukovoho tsentru Natsionalnoi akademii nauk]*, no. 3, pp. 77-81.
10. Reznik, N.P. (2008), "International practice of investments of agrarian sector", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini : [zbirnyk naukovykh prats]*, NDEI, Kyiv, Ukraine, Iss. 12 (91), pp. 80-83.
11. Verkhovna Rada Ukrainy (2018), *Pro aktsionerni tovarystva* [On Joint-Stock Companies], Zakon Ukrainy dated 06.01.2018 (version) no. 514-17, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (access date January 10, 2018).

Резнік Н.П., Печерський В.В. ІНСТИТУЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЧЕРЕЗ РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

Мета – запропонувати цілісний системний підхід до аналізу і формування механізму корпоративного управління інтегрованим аграрним підприємством, що дозволить розглядати всі процеси як єдине ціле.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження застосовано такі методи: системний підхід, завдяки якому було визначено, що для більшості інтегрованих аграрних підприємств властивий підприємницький тип управління; та теоретичного узагальнення - для обґрунтування необхідності формування інституційно-економічного механізму корпоративного управління інтегрованим аграрним підприємством.

Результати. Запропоновано методичні рекомендації відносно формування інституційно-економічного механізму корпоративного управління інтегрованим аграрним підприємством як засобу забезпечення ефективної діяльності аграрного сектора. Сформульовано корпоративну модель інтегрованого формування на засадах корпоративного управління. Класифіковано складові механізму корпоративного управління. Запропоновано варіанти сумісного функціонування ради директорів та виконавчого органу корпоративного управління. Складено комплексну інституційну схему-модель управління та етапів реалізації стратегії розвитку інтегрованого формування на засадах корпоративного управління. Запропоновано схему-модель етапів формування інституційно-економічного механізму корпоративного управління інтегрованим аграрним формуванням на засадах корпоративного управління.

Наукова новизна. Поглиблено існуючі і розроблено нові теоретико-практичні положення та рекомендації щодо формування інституційно-економічного механізму корпоративного управління інтегрованим аграрним підприємством, які, на відміну від існуючих, дають змогу розглядати всі процеси як єдине ціле послідовності етапів та кроків ухвалення рішення про створення інтегрованої структури.

Практична значущість. Отримані практичні результати є рекомендаційною базою та направлені на вирішення проблем формування інституційно-економічного механізму корпоративного управління інтегрованим аграрним підприємством; можуть бути використані для удосконалення існуючого механізму корпоративного управління.

Ключові слова: корпоративне управління, інтегроване підприємство, аграрне підприємство, управління підприємством, стратегія розвитку, управлінські рішення.

Reznik N.P., Pecherskyi V.V. INSTITUTIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF PROVISION AN EFFECTIVE ACTIVITY OF AGRICULTURAL SECTOR WITH THE HELP OF DEVELOPMENT OF CORPORATE MANAGEMENT

Purpose is to offer the integral systemic approach to analysis and building mechanism of corporate management by integrated agricultural enterprise that helps to research all processes as a whole.

Methodology of research. To achieve the goal in the research process, the following methods have been applied: the system approach, which determined that for most integrated agricultural enterprises a business type of management is inherent and theoretical generalization - to justify the need for the formation of the institutional and economic mechanism of corporate governance of an integrated agrarian enterprise.

Findings. The methodical recommendations concerning the formation of the institutional and economic mechanism of corporate management by the integrated agrarian enterprise as a means of ensuring the effective activity

of the agrarian sector were offered. The corporate model of integrated formation on the principles of corporate governance was formulated. The components of the corporate governance mechanism were classified. The variants of joint functioning of the board of directors and the executive body of corporate management were offered. A complex institutional chart-model of management and stages of implementation of the strategy for the development of integrated formation on the basis of corporate governance has been completed. The scheme-model of the stages of formation of the institutional and economic mechanism of corporate management with integrated agrarian formation on the principles of corporate governance was proposed.

Originality of research is to deep already existed and to develop the new theoretical and practical provisions and recommendations about formation institutional and economic mechanism of corporate management by integrated agricultural enterprise that offers opportunity to research all processes like the whole of consequences of stages and steps of decision making about formation of integrated structure.

Practical value. These results can be used like recommendation base and be directed to solve the problem with formation institutional and economic mechanism of corporate management by integrated agricultural enterprise; can be used to improve existed mechanism of corporate management.

Key words: corporate management, integrated enterprise, agricultural enterprise, enterprise management, strategy of development, managerial decision.

Резник Н.П., Печерский В.В. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРАРНОГО СЕКТОРА С ПОМОЩЬЮ РАЗВИТИЯ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ

Цель – предложить целостный системный подход в анализе и формировании механизма корпоративного управления интегрированным аграрным предприятием, что поможет рассматривать все процессы как единое целое.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в процессе исследования применено такие методы: системный подход, благодаря которому было определено, что для большинства интегрированных аграрных предприятий характерен предпринимательский тип управления, и теоретическое обобщение – для обоснования необходимости формирования институционально-экономического механизма корпоративного управления аграрным предприятием.

Результаты. Изложено методические рекомендации относительно формирования институционально-экономического механизма корпоративного управления интегрированным аграрным предприятием, как средства обеспечения эффективной деятельности аграрного сектора. Сформулировано корпоративную модель интегрированного формирования. Определено особенности корпоративной модели интегрированного формирования на началах корпоративного управления. Классифицировано составляющие механизма корпоративного управления. Предложено варианты совместного функционирования совета директоров и исполнительного органа корпоративного управления. Составлено комплексную институциональную схему-модель управления и этапов реализации стратегии развития интегрированного формирования на началах корпоративного управления. Предложено схему-модель этапов формирования институционально-экономического механизма корпоративного управления интегрированным аграрным формированием на началах корпоративного управления.

Научная новизна. Углублены существующие и разработаны новые теоретико-практические положения и рекомендации относительно формирования институционально-экономического механизма корпоративного управления интегрированным аграрным предприятием, что, в отличии от существующих, позволит рассматривать все процессы как единое целое последовательности этапов и шагов принятия решений о создании интегрированной структуры.

Практическое значение. Полученные практические результаты являются рекомендательной базой и направлены решение проблем формирования институционально-экономического механизма корпоративного управления интегрированным аграрным предприятием; могут быть использованы для усовершенствования существующего механизма корпоративного управления.

Ключевые слова: корпоративное управление, интегрированное предприятие, аграрное предприятие, управление предприятием, стратегия развития, управленческие решения.

UDC 336.64

*Yasinovska I.F.,
cand. sc. (econ.), assoc. prof.,
Kozak S.I.,
Ivan Franko National University of Lviv*

PROBLEMS OF ATTRACTING FINANCIAL RESOURCES IN THE SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN UKRAINE

Statement of the problem. For today, in the conditions of the financial and economic crisis, in which the state appeared, one of the promising directions of forming a competitive market environment is the development of the small and medium business. This sphere of entrepreneurship can accelerate positive structural changes in the economy and the emergence of a deep economic crisis. This is possible only if the development of small and medium-sized businesses is intensifying, which should be promoted by effective state regulatory policy. What do we have now? Unfortunately, Ukraine has not created a favourable environment for the functioning of entrepreneurship, due to a number of economic, organizational, legal reasons.

An efficiently functioning small and medium business can solve many economic and social problems in the country. It is a powerful factor in the structural adjustment of the economy, accelerating scientific and technological progress, and addressing a number of social problems. This is confirmed by the development of the economies of the countries of the European Union and the USA due to the development of small and medium-sized enterprises on a high-tech basis at the end of the last century.

Analysis of recent research and publications. The problem of small and medium enterprises development in Ukraine, as well as the attraction of financial resources to small and medium-sized businesses, has devoted many scientists in recent years, in particular, such as Demchuk N. I., Druhov O. O., Zakharchenko N. V., Ivanov S. V., Kruts A. V., Lupenko Yu. O., Polozova T. V., Sliusarenko K. V., Feshchenko V. V., Holomeniuk I. M., Chemodurov O. M., Shaiko I. A. and other. Some researchers focus on certain aspects of financing activities of business entities. Druhov O. O. investigates sources of financing for small and medium business development in Ukraine; Lupenko Yu. O., Feshchenko V. V. - capital market to finance small and medium-sized businesses in the agrarian sector of the economy; Holomenyuk I. M. - sources and problems of financing small and medium business in Ukraine and abroad etc. At the same time, some issues regarding the further study of the problem of financing small and medium-sized businesses in the context of macroeconomic instability require research.

Formulation of the purpose. The purpose of the article is to study the problems of attracting financial resources to small and medium business in the context of macroeconomic instability and outline the main directions of their solution.

Presentation of basic material of research. According to the Commercial Code of Ukraine in the wording of 08.12.2016, all business entities, depending on the number of employees and the amount of annual income, are divided into small business entities, including microenterprises, medium or large enterprises. According to the Commercial Code of Ukraine microenterprise subjects are: individuals registered in the manner prescribed by law as natural persons-entrepreneurs in which the average number of employees for the reporting period (calendar year) does not exceed 10 persons and the annual income from any activity does not exceed the equivalent of 2 million Euro, as determined by the average annual rate of the National Bank of Ukraine; legal entities are economic entities of any organizational and legal form and ownership in which the average number of employees for the reporting period (calendar year) does not exceed 10 persons and the annual income from any activity does not exceed the equivalent of 2 million Euros, determined by the average annual rate of the National Bank of Ukraine. The subjects of small business are: individuals registered in the order established by law as physical persons-entrepreneurs, in which the average number of employees for the reporting period (calendar year) does not exceed 50 persons and the annual income from any activity does not exceed the amount equivalent 10 million Euros, determined by the average annual rate of the National Bank of Ukraine; legal entities are economic entities of any organizational form and form of ownership in which the average number of employees for the reporting period (calendar year) does not exceed 50 persons and the annual income from any activity does not exceed the equivalent of 10 million Euros, determined by the average annual rate of the National Bank of Ukraine. Subjects of large business are legal entities - economic entities of any organizational form and form of ownership in which the average number of employees over the reporting period exceeds 250 persons and the annual income from any activity exceeds an amount equivalent to 50 million Euros, determined by the average annual rate of the National Bank of Ukraine. Other economic entities belong to medium-sized enterprises [1].

A small and medium business is a sign of a progressive economy. Also, small and medium-sized businesses play a number of important economic and social functions, the most important of which are: the solution of the problem of unemployment, both at the expense of self-employment of entrepreneurs, and the increase of workplaces; providing flexibility to the economy; creating a competitive environment; structural adjustment of the economy; fast payback; definition of the rates of economic growth based on the acceleration of the implementation of new ideas, the production of science-intensive products.

According to the State Statistics Service in Ukraine in 2016, there were 1865530 enterprises. Among them, the largest share is occupied by small businesses. Among all the subjects of entrepreneurship in Ukraine, the share of small and medium enterprises is almost 100%. For comparison, in Germany, small and medium-sized businesses account for 99.5% of all business entities, in Poland – 99.8%, in Estonia – 99.7%, and in Lithuania and Latvia – 99.8% [2, p. 623]. Thus, at the current moment, in Ukraine, the number of small and medium enterprises is significant, as well as their share (table 1). At the same time, the share of large business entities is extremely small, less than 0.1%. According to the State Statistics Service of Ukraine, the share of domestic small and medium-sized businesses in 2016 in the total volume of sales of goods (goods and services) was 64.4%, in the total number of employed employees – 80.4%, in total deductions for the social measure – 63.5% [3].

Table 1

Number of business entities in Ukraine by their size and the volumes of their sold products (works, services)

Indexes		Number of economic entities, units			Volume of sales of goods (goods and services), UAH billions		
		2014	2015	2016	2014	2015	2016
Enterprises	all	1932161	1974318	1865530	4459,7	5556,5	6726,7
	large	497	423	383	1742,5	2053,2	2391,5
	medium	15906	15203	14832	1723,2	2168,8	2668,7
	small	324598	327814	291154	705,0	937,1	1177,4
Individuals-entrepreneurs	all	1591160	1630878	1559161	289,0	397,5	489,2
	medium-sized enterprises	712	307	281	12,7	15,6	14,6
	small business entities	1590448	1630571	1558880	276,3	381,9	474,6

Source: based on [2, p. 27, 31]

According to the analytical report «Annual assessment of the business climate in Ukraine: 2016», among the main obstacles to the activity of small and medium enterprises in Ukraine is stated: low demand, unstable political situation; high tax rates; burdensome tax administration, accounting; inflation; frequent changes in legislation; high regulatory pressure, corruption, the war in eastern Ukraine; insufficient qualification of employees; high level of competition; low availability of loans; shortage of working capital; high rates of loans, etc. [4, p. 44].

Analyzing the problems of small and medium-sized businesses in Ukraine, it should be noted that insufficient financial resources are one of the major problems on creating a favourable business climate. This problem is relevant not only for domestic business entities, but also in other countries, even in economically developed. The most countries create favourable conditions in the legislative field for the development of financial infrastructure to solve this problem.

According to Druhov O. O., the generalization of world experience can be seen from such main sources of financing of small and medium business: self-financing - use of profits and depreciation fund; financial and credit market; state funding - in the form of state support and grants; resources of international funds and organizations; Stock Market; resources of private individuals [5, p. 116].

The problem of financing small and medium-sized businesses can be solved by attracting external sources of funding, in particular through lending. However, there are a number of problems that hamper the development of lending to small and medium businesses in Ukraine. We agree with Holomeniuk I. M. that such problems include: high risk of non-repayment of loans by entrepreneurs; «shadow» activity of subjects of entrepreneurship; high cost of loans; tight conditions for obtaining loans; insufficient economic and legal literacy of entrepreneurs; the short term of use of a loan; the possibility of growth of interest for using a loan in unstable economic conditions, etc.; lack of start-up capital from entrepreneurs; lack of quality business plans; lack of credit history from beginner entrepreneurs; the inconsistency of financial statements of entrepreneurs who worked under the simplified tax system, requirements of banks (in this case it is possible to provide a loan as an individual, on bail); insolvency of some entrepreneurs; legislative unregulated microfinance market [6, p. 115].

In the structure of the sources of financing of large domestic enterprises over the last three years, the share of own capital prevails, and the share of current liabilities and provisions is significant. Instead, the share of current liabilities and provisions, which increased over the 2014-2016 period and at the same time substantially reduced the share of own funds, which is so low, was dominated by the medium and small enterprise financing structure. A low proportion of equity capital in the financing structure of enterprises indicates problems with ensuring their financial sustainability (table 2).

Table 2

Structure of financing sources of Ukrainian enterprises

Capital	Enterprises by size	2014	2015	2016
Equity	large	32,96	43,56	45,25
	medium	19,30	15,91	14,52
	small	20,40	18,00	7,21
Long-term liabilities and collateral	large	21,10	18,96	15,57
	medium	25,98	24,01	21,63
	small	20,80	19,57	14,48
Current liabilities and security	large	45,94	37,48	39,18
	medium	54,64	60,05	63,85
	small	58,76	62,39	78,24
Liabilities related to non-current assets	large	0,00	0,00	0,00
	medium	0,08	0,04	0,01
	small	0,04	0,04	0,07

Source: calculated on the basis of [2, p. 143-147]

Net profit and profitability of the enterprise are the most important financial indicators, which are the source of further development of the enterprise. When financing enterprises, investors or any organization first of all pay attention to these indicators, because they characterize the profitability of the enterprise, the return on invested expenses and used property as a result of the implementation of its activities. First of all, when financing companies, investors or any organization pay attention to these indicators, they characterize enterprise profitability, return on invested costs and used property as a result of its activities.

The net profit (loss) of domestic enterprises in 2016 amounted to UAH 24,151.4 million compared to UAH 175,262.4 million in 2014. Activities with profits were completed by 73.3% of small enterprises, 75.5% of medium enterprises, 65.8% of large enterprises (table 3).

Table 3

Net profit (loss) of Ukrainian enterprises by their size with distribution into large, medium, small, UAH million

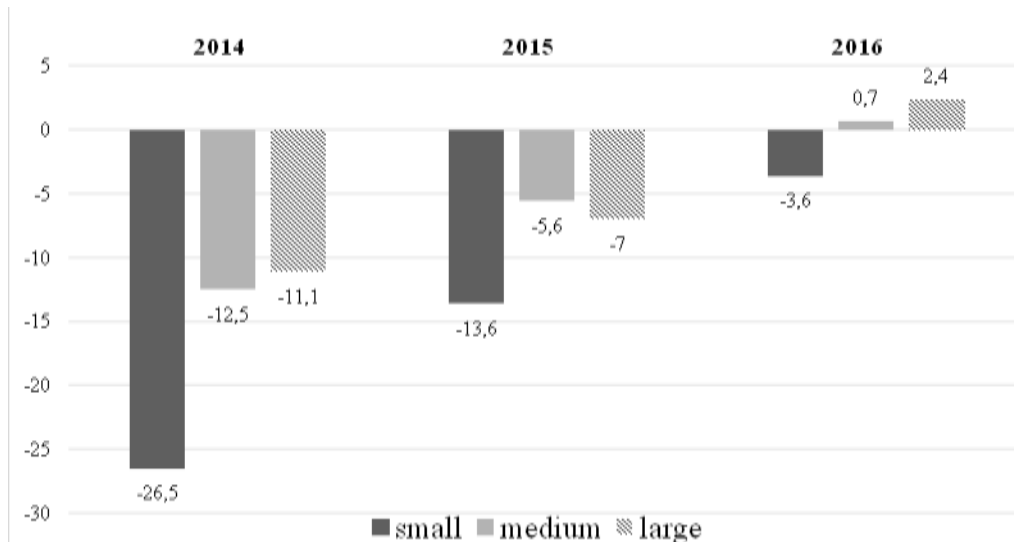
Enterprises by size	Years	Financial result (balance)	Enterprises that are earned a profit		Enterprises that are earned a loss	
			In % to total number of enterprises	financial result	In % to total number of enterprises	financial result
Small	2014	-175262,4	66,5	49156,1	33,5	224418,5
	2015	-111906,0	73,9	95483,0	26,1	207389,0
	2016	-24151,4	73,3	107312,5	26,7	131463,9
Medium	2014	-206223,2	61,4	92790,5	38,6	299013,7
	2015	-102769,2	70,6	172570,6	29,4	275339,8
	2016	15061,8	75,5	157901,7	24,5	142839,9
Large	2014	-204546,2	49,4	64677,4	50,6	269223,6
	2015	-152552,4	56,2	91019,4	43,8	243571,8
	2016	46850,0	65,8	139545,0	34,2	92695,0

Source: based on [2, p. 217-221]

The economy of Ukraine is currently characterized by crisis processes. Therefore, in such conditions, it is important to find available reserves for improving the efficiency of activities that would enable business entities to carry out continuous operations, modernize the material and technical base on an innovative basis

and provide enhanced reproduction. The high-interest rate on loans, depreciation of the national currency only actualises the study of profitability of business entities.

In 2016, the profitability of the business was -3.6% for small businesses, 0.7% for medium-sized enterprises. For large enterprises, this figure is 2.4% (fig. 1). During 2014-2015, the activity of domestic enterprises in general, regardless of their size, was unprofitable. In such conditionals, it is difficult to talk about the possibility of cofinancing their activities at the expense of loan capital, since attracting borrowed funds allows to increase the amount of equity only if the price of debt capital is lower than the level of profitability.

Fig. 1. Profitability of domestic enterprises by their size, %

Source: based on [2, p. 225]

It should be noted that the Ministry of Economic Development and Trade has developed a «Strategy for the Development of Small and Medium Business in Ukraine until 2020». One of the goals of this strategy is to increase the access of small and medium business entities to financial resources. As stated in the strategy, due attention should be paid to the issue of encouraging banking institutions to develop targeted long-term lending programs with low interest rates for small and medium-sized enterprises loans to meet social needs (education, individual construction, business start-up, consumer loans, etc.) and the implementation of measures aimed at ecologization the activities of small and medium enterprises (production of environmental bioproducts, the introduction of «green technologies») [7, p. 37].

Also, ways of extending lending to small and medium-sized businesses by commercial banks are proposed; creating conditions for securing loans; application of schemes of credit guarantee; use of credit resources of non-bank financial institutions; creation of a credit history bureau for corporate clients; reducing the financing gap for small and medium-sized businesses through the provision of leasing and factoring services; using the benefits of venture capital, attracting the resources of informal investors, using crowdfunding.

Currently, grants are operating in Ukraine, in particular, COSME, Horizon 2020, whose activities focus on the needs of small and medium-sized businesses, but domestic entrepreneurs do not yet have sufficient experience to participate in these programs. Also in Ukraine projects of international financial institutions that provide both financial (credit) and consulting support are being implemented. An important tool for attracting these resources to domestic small and medium-sized businesses is informing about these opportunities and helping to formulate grant and loan applications.

In our opinion, the most important factors contributing to the further development and solving of specific problems of financing small and medium-sized businesses are the following measures of the regulatory policy of the state: reduction of the number of documents necessary for the conduct of entrepreneurial activity; simplification of tax administration; development and introduction of a mechanism of preferential taxation and differentiation of tax rates for entrepreneurs actively introducing innovations; formation of a single informational resource with information on business conditions, legislation, etc.; transfer of the provision of administrative services in electronic form; creation of an effective mechanism for the implementation of legislative acts; state support for implementation of energy saving measures at the enterprise; active creation of business centers and technology parks, which will support entrepreneurs and create favorable conditions for attracting foreign investments.

We share the opinion of Lupenko Yu. O. that the capital market is a powerful source of financial resources for small and medium-sized enterprises. Access to these resources implies possession of certain knowledge and technologies for the use of the tools of this market. In turn, the efficient use of capital market

opportunities to obtain the necessary investment and working capital for small and medium-sized businesses requires the creation of appropriate legislative and economic prerequisites. The most acceptable instruments for financing small and medium-sized businesses are promissory notes and commodity-selling securities. Significant opportunities for financing small and medium-sized businesses are related to the use of corporate bonds, primarily target ones. However, the proliferation of this debt instrument for borrowing money for small and medium-sized businesses requires the creation of a favorable tax regime for the circulation of bonds issued by small and medium-sized enterprises [8, p. 74].

It is important to take into account the experience of other countries in solving this issue. So, in Poland, as mentioned by Pawel Dec and Piotr Masiukiewicz «The most important of the Polish government in recent years include: the simplification of the procedures for establishing companies (including e-registration), preparation of a new Law Repair and Bankruptcy, implement the law on commercial transactions, implementation of the EU program «second chance» for entrepreneurs, the introduction of free (for one year) of state guarantees for loans liquidity for SMEs, support the establishment and development of SME companies from EU grants (de minimis aid) under the Program Innovative Economy, implementation of the program «Support for export». The rapid development of the SME sector would not be possible without investment subsidies from the European Commission (Competitiveness and Innovation Framework Programme). In the years 2007-2013 the EU help for SMEs in Poland amounted to EUR 68 billion» [9, p. 154].

In the US, as mentioned in «State of SME Finance in the United States in 2015» «The credit constraints in the wake of the financial crisis have made Supply Chain Finance (SCF) an increasingly attractive option for corporate buyers to finance their SME suppliers and fuel their product delivery. SCF is typically initiated by a large corporate buyer to reduce supplier risk, such as inventory retention, and maximize efficiency of working capital. Reducing supplier risk is in the interest of buyers who do not want their supply chain threatened by inaccessibility of credit and working capital for their upstream suppliers. Doing so is also a point of leverage for buyers. Large buyers increasingly want better terms, such as a longer payment cycle, from their supplier while these suppliers wish to be paid as quickly as possible so as to purchase new supplies and cover business expenses. SCF expedites payment to suppliers and defers payouts by buyers and creates a «win-win» arrangement out of what was previously a win-lose relationship» [10, p. 25].

The small and medium-sized businesses in most countries are funded mainly by banks from mutual lending and cooperative banks that lend money to medium and small businesses, as well as for international programs. These institutions provide business entities with various types of services (such as consulting, leasing, lending, etc.). Ukraine should take advantage of the positive experience of countries with market economies. In the context of the economic crisis in Ukraine, financial and credit institutions are not prepared to finance fully small and medium-sized businesses, therefore an important role in lending business belongs to international financial organizations. Getting such loans is difficult enough, and it takes time, but it is beneficial for entrepreneurs, since the amount is usually significant and the interest on the loan is low.

The findings of the study. So, summing up the above-mentioned, one can conclude that stimulating development and support of small and medium-sized businesses is one of the most urgent issues. The current state of funding sources for small and medium-sized enterprises in Ukraine does not allow them to actively develop on an innovative basis. Important reasons for this situation are the scarcity of own resources, as a result of a low level of profitability and, accordingly, a reduction in the amount of profit; limited use of bank loans due to high interest rates; unstable banking system activity; insufficient development of alternative sources of financing; insufficient knowledge of the subjects of small and medium business, regarding the possibility of participation in international grants programs. Solving the problems of creating a favorable climate for the development of small and medium-sized businesses, requires the development of measures in the areas of improving the legislative framework from the point of view of protecting the interests of owners and consumers; reduction of tax pressure on officially functioning entrepreneurial structures that actively innovate; elaboration and introduction of preferential crediting program for launching own business; creation of a scientific center that would coordinate scientific research, education and scientific information in this area.

Бібліографічний список

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page>.
2. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. 2016 : [стат. збірник]. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 623 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Щорічна оцінка ділового клімату / Програма «Лідерство в економічному врядуванні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lev.org.ua/>.

5. Другов О.О. Аналіз джерел фінансування розвитку малого та середнього бізнесу в Україні / О.О. Другов // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 4. – С. 115-120.
6. Холоменюк І.М. Джерела та проблеми фінансування розвитку малого та середнього бізнесу: вітчизняний та закордонний досвід / І.М. Холоменюк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2016. – Вип. 18. – С. 113-116 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2016_18_25.
7. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>.
8. Лупенко Ю.О. Ринок капіталу для фінансування малого та середнього бізнесу в аграрному секторі економіки / Ю.О. Лупенко, В.В. Фещенко // Фінанси, облік і аудит. – 2014. – Вип. 2. – С. 65-78 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Foa_2014_2_7.
9. Pawel Dec The Support System for Small and Medium Business: Case of Poland / Pawel Dec, Piotr Masiukiewicz // Sciedu Press : Research in World Economy. – 2014. - Vol. 5. - No. 2. - Pp. 150-158.
10. State of SME Finance in the United States in 2015. TradeUp Capital Fund and Nextrade Group, LLC March 2015, 39 p.

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy (2003), *Hospodarskyi kodeks Ukrainy* [The Commercial Code of Ukraine], Zakon Ukrainy dated 16.01.2003 no. 436-IV, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page> (access date January 20, 2018).
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017), *Diialnist subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva. 2016 : [stat. zbirnyk]* [Activities of subjects of large, medium, small and microenterprises. 2016 : stat collection], Kyiv, Ukraine, 623 p., available at: <http://ukrstat.gov.ua> (access date January 20, 2018).
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine], available at: <http://ukrstat.gov.ua> (access date January 21, 2018).
4. Leadership in Economic Governance Program (2016), *Shchorichna otsinka dilovoho klimatu* [Annual Assessment of the Business Climate], available at: <http://www.lev.org.ua> (access date January 21, 2018).
5. Druhov, O.O. (2008), "Analysis of sources of financing for the development of small and medium business in Ukraine", *Stratehichni priorityty*, no. 4, pp. 115-120.
6. Holomeniuk, I.M. (2016), "Sources and problems of financing the development of small and medium-sized businesses: domestic and foreign experience", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya : Ekonomika i menedzhment*, Iss. 18, pp. 113-116, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2016_18_25 (access date January 22, 2018).
7. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy (2017), "The strategy for the development of small and medium enterprises in Ukraine up to 2020", available at: <http://www.me.gov.ua> (access date January 22, 2018).
8. Lupenko, Yu. O. and Feshchenko, V.V. (2014), "Capital market to finance small and medium-sized businesses in the agrarian sector of the economy", *Finansy, oblik i audyt*, Iss. 2, pp. 65-78, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Foa_2014_2_7 (access date January 23, 2018).
9. Dec, Pawel and Masiukiewicz, Piotr (2014), "The Support System for Small and Medium Business: Case of Poland", *Sciedu Press : Research in World Economy*, Vol. 5, no. 2, pp. 150-158.
10. State of SME Finance in the United States in 2015. TradeUp Capital Fund and Nextrade Group, LLC March 2015, 39 p.

Ясіновська І.Ф., Козак С.І. ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ У МАЛИЙ ТА СЕРЕДНІЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ

Мета. Дослідження проблем залучення фінансових ресурсів у малий та середній бізнес в умовах макроекономічної нестабільності та окреслення основних напрямів їх вирішення.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання. В процесі дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні методи, а саме абстрактно-логічний, дедуктивний і системний аналізи при дослідженні проблеми діяльності вітчизняних малих та середніх підприємств; оцінці сучасного стану диверсифікації джерел фінансування їх діяльності; обґрунтуванні шляхів вирішення окремих проблем фінансування суб'єктів малого та середнього підприємництва та формування сприятливого клімату для розвитку малого та середнього бізнесу в Україні в умовах макроекономічної нестабільності.

Результати. Проведено аналіз діяльності малих та середніх суб'єктів господарювання в Україні. Визначено проблеми фінансування малого та середнього бізнесу та проаналізовано диверсифікацію джерел його фінансування. Виявлено, що сучасний стан джерел фінансування розвитку підприємств малого і середнього бізнесу в Україні не дає змоги їм активно розвиватися на інноваційній основі. Важливими причинами такої ситуації є: обмеженість власних ресурсів, як результат низького рівня рентабельності та, відповідно, зменшення суми прибутку; обмеженість використання кредитів банків через високі процентні ставки; недостатня розвиненість альтернативних джерел фінансування; недостатня обізнаність суб'єктів малого і середнього бізнесу щодо можливості участі у міжнародних грантових програмах. Встановлено, що вітчизняні підприємства в значній мірі

фінансують свою діяльність за рахунок позикового капіталу, а саме поточних зобов'язань та забезпечень, що ставить під загрозу їх фінансову стійкість.

Наукова новизна. Одержали подальший розвиток пропозиції щодо вирішення окремих проблем фінансування суб'єктів малого та середнього підприємництва та формування сприятливого клімату для розвитку малого та середнього бізнесу в Україні в умовах макроекономічної нестабільності.

Практична значущість. Отримані результати дослідження, які виражені у висновках та пропозиціях, сприяють частковому вирішенню проблеми фінансування діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва в умовах макроекономічної нестабільності.

Ключові слова: капітал, суб'єкти малого підприємництва, суб'єкти середнього підприємництва, рентабельність, фінансова стійкість підприємства.

Yasinovska I.F., Kozak S.I. PROBLEMS OF FINANCING RESOURCES IN SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN UKRAINE

Purpose. Investigation of the problems of attracting financial resources to small and medium-sized businesses in the context of macroeconomic instability and outlining the main directions of their solution.

Methodology of research. The methodological basis of the study is the dialectical method of scientific knowledge. In the process of research, general scientific and special methods were used, namely abstract-logical, deductive and system analysis in the study of problems of domestic small and medium enterprises; assessment of the current state of diversification of sources of financing of their activities; substantiating the ways of solving individual problems of financing small and medium enterprises and creating a favorable climate for the development of small and medium business in Ukraine in conditions of macroeconomic instability.

Findings. The analysis of activity of small and medium business entities in Ukraine is carried out. The problems of financing of small and medium business are determined and the sources of its financing are diversified. It was established that the current state of financing sources for the development of small and medium enterprises in Ukraine does not allow them to actively develop on an innovative basis. Important reasons for this situation are the limited own resources as a result of a low level of profitability and, consequently, a decrease in the amount of profit, limited use of bank loans due to high interest rates, lack of development of alternative sources of financing, lack of awareness of small and medium-sized business entities regarding the possibility of participation in international grants programs. It has been established that domestic enterprises are largely financing their activities at the expense of borrowed capital, namely, current liabilities and provisions, which jeopardizes their financial stability.

Originality. Science researches have received future development for solving some problems of financing small and medium business and forming favorable climate for development of small and middle business in Ukraine in time uncertainty of macroeconomic stability.

Practical value. The obtained results of the research, expressed in the conclusions and proposals, contribute to the partial resolution of the problem of financing the activities of small and medium enterprises in the context of macroeconomic instability.

Key words: capital, subjects of small business, subjects of average entrepreneurship, profitability, financial stability of the enterprise.

Ясиновская И.Ф., Козак С.И. ПРОБЛЕМЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ В МАЛЫЙ И СРЕДНИЙ БИЗНЕС В УКРАИНЕ

Цель. Исследование проблем привлечения финансовых ресурсов в малый и средний бизнес в условиях макроэкономической нестабильности и определение основных направлений их решения.

Методика исследования. Методологической основой исследования является диалектический метод научного познания. В процессе исследования были использованы общенаучные и специальные методы, а именно абстрактно-логический, дедуктивный и системный анализы при исследовании проблемы деятельности отечественных малых и средних предприятий; оценке современного состояния диверсификации источников финансирования их деятельности; обосновании путей решения отдельных проблем финансирования субъектов малого и среднего предпринимательства и формирование благоприятного климата для развития малого и среднего бизнеса в Украине в условиях макроэкономической нестабильности.

Результаты. Проведен анализ деятельности малых и средних субъектов предпринимательства в Украине. Выявлены проблемы финансирования малого и среднего бизнеса и проанализировано диверсификацию источников его финансирования. Установлено, что современное состояние источников финансирования развития предприятий малого и среднего бизнеса в Украине не позволяет им активно развиваться на инновационной основе. Важными причинами такой ситуации являются: ограниченность собственных ресурсов, как результат низкого уровня рентабельности и, соответственно, уменьшение суммы прибыли; ограниченность использования кредитов банков за высоких процентных ставок; недостаточная развитость альтернативных источников финансирования; недостаточная осведомленность субъектов малого и среднего бизнеса относительно возможности участия в международных грантовых программах. Установлено, что отечественные предприятия в значительной степени финансируют свою деятельность за счет заемного капитала, а именно текущих обязательств и обеспечений, что ставит под угрозу их финансовую устойчивость.

Научная новизна. Получили дальнейшее развитие наработки по решению отдельных проблем финансирования субъектов малого и среднего предпринимательства и формирования благоприятного климата для развития малого и среднего бизнеса в Украине в условиях макроэкономической нестабильности.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования, выраженные в выводах и предложениях, способствуют частичному решению проблемы финансирования деятельности субъектов малого и среднего предпринимательства в условиях макроэкономической нестабильности.

Ключевые слова: капитал, субъекты малого предпринимательства, субъекты среднего предпринимательства, рентабельность, финансовая устойчивость предприятия.

УДК 338.26:658.5

*Костецька Н.І.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
економіки підприємств і корпорацій
Тернопільський національний економічний університет*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Сучасне підприємство є складною виробничо-господарською системою, яка взаємодіє із різними суб'єктами ринкових відносин. Такі відносини мають двосторонній вплив як на конкретне підприємство, так і на споживачів, постачальників, посередників, конкурентів та інших учасників ринку, з якими підприємство має прями чи опосередковані зв'язки. Взаємозалежність суб'єктів ринку в сучасних умовах розвитку економіки, коли зростає ступінь невизначеності, значною мірою загострює проблеми планування діяльності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей планування діяльності підприємств присвятили публікації багато вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема: Р. Акофф [1], В. В. Іванова [2], Г. М. Тарасюк [3], Д. Хан [4], Х. Хунгенберг [4] та ін. Проте зміни у розвитку економічних відносин на регіональному, національному і міжнародному рівнях значною мірою впливають на процеси планування та породжують низку проблем при плануванні діяльності підприємств. Тому виникає необхідність виявляти та досліджувати актуальні проблеми планування діяльності сучасних підприємств, що спричинені впливом зовнішнього і внутрішнього середовища.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження актуальних проблем, з якими стикаються підприємства при плануванні їхньої діяльності. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання: розглянути найбільш поширені та вагомні за силою впливу на планування діяльності підприємств фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, визначити породжені дією цих факторів проблеми планування і дослідити їхнє значення у забезпеченні ефективного планування діяльності сучасних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Планування діяльності підприємства – це процес встановлення цілей і окреслення способів їхнього досягнення на основі ресурсного потенціалу підприємства, інформації стосовно передбачення майбутнього розвитку подій у внутрішньому і зовнішньому середовищі, з урахуванням можливостей і проблем, які можуть виникнути, шляхом розроблення планових документів для конкретних часових періодів [5, с. 92].

Досвід діяльності багатьох успішних підприємств свідчить, що належна увага до планування забезпечує підвищення конкурентоспроможності підприємств у ринковому середовищі. Планування спрямоване на забезпечення ефективної виробничо-господарської діяльності підприємств у майбутньому та сприяє їхньому подальшому розвитку. Проте високий ступінь невизначеності та непередбачуваності зовнішнього і внутрішнього середовища спричиняє проблеми у плануванні діяльності підприємств. Зовнішнє середовище поділяють на макросередовище і мікросередовище.

Макросередовище характеризується значною віддаленістю від підприємства і наявністю факторів, які виникають і діють на макрорівні. Фактори макросередовища безпосередньо не впливають на діяльність конкретного підприємства, але опосередковано їхню дію відчувають усі підприємства, які функціонують у галузі чи на ринку. Самі підприємства не мають змоги впливати на макросередовище, а лише змушені пристосовуватися до нього. Найбільш поширеними і вагомими за силою впливу на діяльність промислових підприємств вважають політичні, економічні, соціальні, технологічні, міжнародні та екологічні фактори (табл. 1).

Таблиця 1

Фактори макросередовища підприємства

Фактори	Характеристика факторів
1	2
Політичні	Політична система і життя; розподіл повноважень різних органів влади; політична стабільність держави; рівень економічної свободи держави; державний вплив на галузі промисловості; державний контроль і регулювання діяльності підприємств; рівень протекціонізму; регулювання ринку праці; пільги і вільні економічні зони; інвестиційна, кредитна, антимонопольна та митна політика держави тощо.
Економічні	Характер економіки та напрями розвитку економічних процесів; кон'юнктура національного ринку; масштаби економічної підтримки окремих галузей промисловості чи підприємств; система оподаткування; стабільність національної валюти; стан фондового ринку; ставки банківського процента; рівень зайнятості та безробіття; продуктивність праці тощо.

продовження табл. 1

1	2
Соціальні	Структура суспільства (класи, етнічні групи, поділ за особистими доходами); рівень соціальної напруженості у суспільстві; демографічні зміни (динаміка народжуваності, тривалість життя, статевовіковий склад населення, структура сім'ї, освітній рівень населення, міграція); переважаючі життєві цінності та установки людей; наявна і потенційна кількість робочої сили; кваліфікація робочої сили; соціальна захищеність населення; активність профспілок та їхній вплив на формування громадської думки тощо.
Технологічні	Темпи відновлення технологій; можливості технологічних розробок; скорочення або продовження «життєвого циклу» технологій; науково-технічні вимоги до забезпечення конкурентоспроможного рівня виробництва; вимоги до науково-технічного рівня конкурентоспроможної продукції; зміни в технології збору, обробки і передачі інформації, у засобах зв'язку; формування нових галузей та рівень їхньої конкурентоспроможності тощо.
Міжнародні	Вплив міжнародного поділу праці на діяльність окремих галузей і підприємств; можливості й обмеження, викликані діяльністю міжнародних і регіональних організацій (СОТ, ОПЕК, ЄС, СНД, МВФ, МБРР тощо); зміна політичного і економічного курсу в країнах, які виступають у ролі інвестиційних об'єктів або ринків тощо.
Екологічні	Зростаюче забруднення навколишнього середовища, стан екологічного середовища та його вплив на виробництво; екологічна політика уряду, законодавство з екологічних питань (можливість змін і обмеження, ними зумовлені) тощо.

Джерело: складено автором на основі [6; 7; 8]

Мікросередовище підприємства ще називають середовищем прямого впливу або бізнес-середовищем, яке відображає галузеві та ринкові умови ведення бізнесу. Це середовище безпосередньо впливає на підприємство через взаємодію із постачальниками сировинних ресурсів, посередниками, споживачами товарів та конкурентами. У результаті взаємодії із різними суб'єктами ринку, які функціонують в межах мікросередовища, підприємство може не лише відчувати зовнішній вплив, але й певною мірою впливати на це середовище (табл. 2).

Таблиця 2

Основні конкурентні сили мікросередовища підприємства

Конкурентні сили	Характеристика конкурентних сил
Постачальники	Здатність постачальників сировини, матеріалів і комплектуючих, з якими співпрацює підприємство, диктувати свої умови; перебої у постачанні сировини; своєчасність постачання усієї необхідної сировини; якість сировинних ресурсів; ціни на ресурси тощо.
Споживачі	Поведінка споживачів під впливом їхньої приналежності до певної соціальної верстви, культури, психології та особистісних характеристик; зміна смаків і уподобань; зміна попиту; можливість споживачів впливати на ціни та якість товарів тощо.
Наявні конкуренти	Конкуренція між підприємствами, які пропонують однотипні товари; нижчі ціни на товари конкурентів; поліпшені характеристики товару; більш тривалий гарантійний термін; вищий рівень обслуговування споживачів; спеціальні способи просування товару на ринку; виявлення і використання слабких сторін конкурентів тощо.
Товари-замінники	Привабливі ціни на товари-замінники; рівноцінна або краща якість товарів-замінників; низькі витрати споживачів на переключення на новий товар тощо.
Потенційні конкуренти	Загроза виникнення нових конкурентів на ринку з числа підприємств, які діють на географічно близьких ринках, мають можливості та схильні до експансії на нові ринки; диверсифіковані підприємства, що продовжують стратегію диверсифікації та працюють у технологічно і організаційно суміжних галузях; споживачі продукції виробничо-технічного призначення, що можуть налагодити власне виробництво необхідної продукції; постачальники сировинних ресурсів, які можуть налагодити переробку та виготовлення кінцевої продукції на власних потужностях; невеликі підприємства за підтримки держави або зацікавлених великих компаній протягом короткого періоду часу можуть перетворитися на потужних конкурентів тощо.

Джерело: складено автором на основі [7; 8]

Частиною загального середовища є внутрішнє середовище діяльності, яке перебуває під впливом і контролем підприємства. Це середовище безпосередньо і постійно впливає на результати функціонування підприємства і, зокрема, на ефективність планування діяльності та розвитку. В межах дослідження внутрішнього середовища підприємства до уваги насамперед беруть забезпеченість відповідними людськими ресурсами, рівень організації управлінської діяльності, виробничі процеси, маркетингову діяльність, фінансовий і бухгалтерський аспекти (табл. 3).

В економічній літературі досліджено велику кількість факторів, які впливають на діяльність сучасних підприємств. У табл. 1–3 виокремлено лише найбільш поширені та вагомі за силою впливу фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, що спроможні спричинити проблеми у забезпеченні ефективного планування діяльності підприємств. Таким чином, проблеми, з якими стикаються

підприємства при плануванні їхньої діяльності, можна розділити на ті, які залежать від впливу зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства (рис. 1).

Таблиця 3

Складові внутрішнього середовища підприємства

Сфера діяльності	Характеристика сфер діяльності
Персонал	Кваліфікація персоналу (управлінського і виробничого); кадрова політика підприємства; системи винагород за працю та мотивація персоналу; досвід роботи; плинність кадрів тощо.
Організація управління	Організаційна структура; організаційна культура; психологічний клімат в колективі; організація взаємодії різних структурних підрозділів підприємства; комунікації та передача інформації; кваліфікація, здібності й інтереси вищого управлінського персоналу тощо.
Виробництво	Вартість і доступність сировинних ресурсів; взаємовідносини з постачальниками; матеріально-технічне забезпечення виробництва; місцезнаходження виробничих приміщень; розташування, ефективність і завантаження потужностей; контроль процесу виготовлення товарів; контроль якості; витрати виробництва, їхня структура; інноваційна діяльність тощо.
Маркетинг	Наявність інформації про ринок товарів; частка підприємства на ринку; номенклатура товарів і можливості для розширення (виходу на ринок з новими товарами та освоєння нових ринків); життєвий цикл основних товарів; організація збуту і канали розподілу; просування товарів і реклама; цінова політика; імідж товарів і ставлення до торгової марки; наявність зворотного зв'язку із ринком тощо.
Фінанси й облік	Вартість капіталу підприємства, його структура; можливості залучення короткострокового і довгострокового капіталу; можливість використання альтернативних фінансових стратегій; облік і контроль витрат; шляхи зниження витрат; складання бюджету і планування прибутку тощо.

Джерело: складено автором на основі [7; 8]

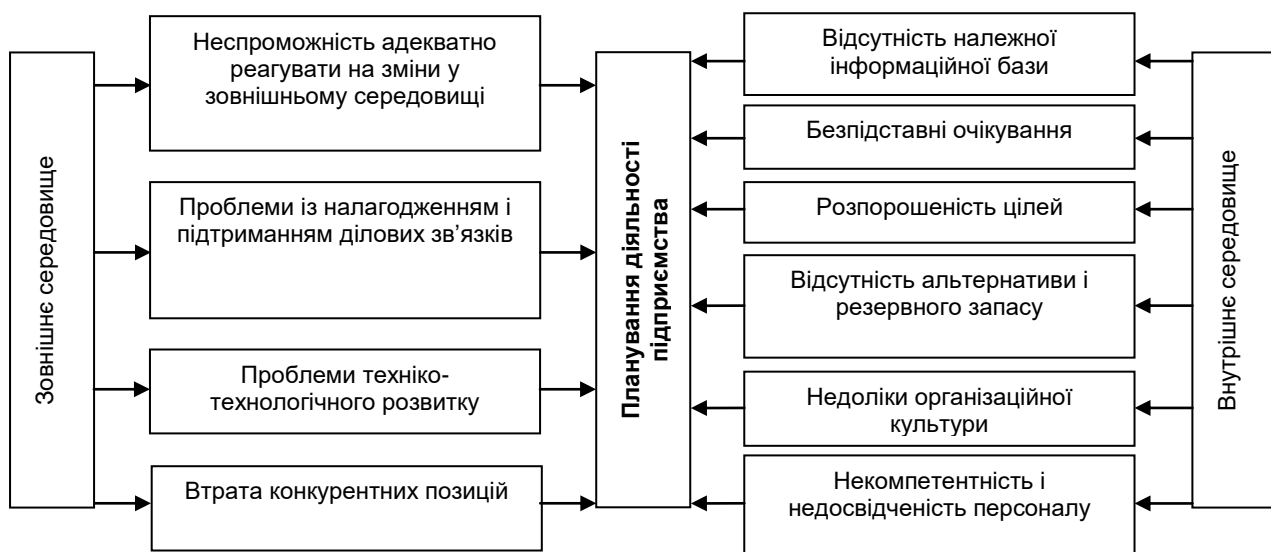

Рис. 1. Проблеми планування діяльності підприємств

Джерело: розробка автора

Нестабільність зовнішнього середовища унеможливорює точне передбачення розвитку подій у майбутньому, зокрема абсолютне досягнення усіх цілей діяльності підприємства, дотримуючись заздалегідь запланованих заходів і встановленої послідовності їх реалізації. Недостатньо швидка та неадекватна реакція з боку підприємства на зміни в середовищі його діяльності, які виникають під впливом зовнішніх факторів, проявляється у неспроможності своєчасно розпізнати нові можливості чи загрози, визначити їхній вплив на підприємство й урахувати в процесі планування, коригувати розроблені та прийняті до реалізації плани відповідно до непередбачуваних змін, які виникають під час їхньої реалізації. Нездатність швидко реагувати на мінливість ринку та галузі призводить до зниження ефективності планування діяльності підприємств.

Поширення процесів диверсифікації й децентралізації в сучасних економічних відносинах породжують на підприємствах проблеми із налагодженням і підтриманням ділових зв'язків. Виникає необхідність вирішувати питання, пов'язані із пошуком нових сировинних ресурсів, постачальників, кваліфікованого персоналу, посередників, кінцевих споживачів і виявленням нових ринкових сегментів.

У процесі планування сучасні підприємства доволі часто стикаються із проблемами, що виникають у результаті швидкого розвитку техніки й технології. Динамічний розвиток інноваційних процесів сприяє появі нових товарів, а також нових технологій виготовлення традиційної продукції. Підприємства, які здійснюють планування, орієнтуючись на минулий досвід, традиційний асортимент і застарілі технології, втрачають конкурентні позиції порівняно із тими підприємствами, які здійснюють інноваційну діяльність і впроваджують нововведення. Виникнення та швидке запровадження інновацій у різні сфери суспільства та у діяльність сучасних підприємств вимагають від персоналу, задіяного у процесі планування, регулярного спостереження за техніко-технологічним розвитком, виявлення і урахування кращих науково-технічних досягнень, а також відображення у планових документах. Ті підприємства, які не планують впровадження нововведень або ж чітко дотримуються виконання довгострокових планів, не враховуючи нових досягнень науково-технічного прогресу, втрачають можливості для майбутнього розвитку. Використання давно відомих технологій виготовлення продукції та маркетингових засобів у процесі збуту при плануванні перспективної діяльності підприємства, а також абсолютне слідування встановленим планам негативно впливає на ефективність планування та результати функціонування підприємств загалом.

В умовах посилення конкурентної боротьби на ринку виникає загроза втрати конкурентних позицій підприємств. Тому важливу роль відіграє не лише створення конкурентних переваг, а й підтримання їх шляхом планування відповідних заходів. Використання конкурентами нових стратегій і поява нових конкурентів на ринку зумовлюють проблеми у реалізації запланованих заходів щодо підвищення конкурентоспроможності продукції та підприємства загалом. Виникає необхідність у перегляді планів діяльності підприємства, пошуку нових конкурентних переваг і внесенні відповідних коректив, що потребує додаткових витрат часу, матеріальних і фінансових ресурсів, а також кваліфікованого персоналу, який володіє необхідною інформацією.

Окрім проблем, які виникають у процесі планування і реалізації планів, зумовлених впливом зовнішнього середовища, виникають проблеми, породжені внутрішнім середовищем, тобто результатами діяльності самого підприємства.

Запорукою ефективного планування діяльності підприємств є володіння достовірною інформацією. Отримання доступу до необхідних джерел, вміння опрацювати та використати потрібну інформацію дає змогу здійснювати дослідження сильних і слабких сторін підприємств, а також виявляти можливості та загрози зовнішнього середовища в умовах посилення конкуренції. Недостовірна, неактуальна і неперевірена інформація, використана у процесі планування, перешкоджає досягненню цілей. Відсутність належної інформаційної бази є причиною зниження ефективності, втрати частки ринку, а також може мати катастрофічні наслідки та призвести до банкрутства.

На основі використання недостовірної інформації може виникнути проблема безпідставних очікувань досягнення нереальних цілей і планування шляхів їх реалізації для забезпечення ефективної діяльності підприємств у майбутньому. Прагнення досягнути бажаних цілей, ігноруючи вплив макросередовища, сучасні тенденції розвитку ринку та галузі, техніко-економічні показники діяльності за минулий період і реальний потенціал підприємств, знижують або зводять нанівець ефективність планування. Безпідставні очікування можуть призвести до проблем не лише у процесі планування діяльності підприємств, а й під час практичної реалізації розроблених планів.

При плануванні діяльності підприємства може виникнути проблема розпорошеності цілей, які не узгоджені з основною метою та місією підприємства. Для забезпечення ефективної діяльності підприємства у плановому періоді необхідно зосередитись на окресленні конкретних шляхів досягнення цілей, взаємоузгоджених із місією. Якщо ж на підприємствах планують впроваджувати абсолютно нові напрями діяльності або розпочинати проекти, які мають різноспрямовані цілі, то виникає необхідність у розробленні окремих планів відповідно до цілей таких проектів.

Відсутність альтернативних варіантів діяльності та розрахунку резервного запасу спричиняє труднощі при вирішенні непланованих питань або створює додаткові проблеми при виникненні непередбачуваних обставин, які можуть вплинути на своєчасність досягнення цілей, терміни виконання планових завдань і обсяг грошових коштів, необхідних для практичної реалізації планів. Ризики можуть бути пов'язані з неочікуваними подіями (стихійними лихами, аваріями, нещасними випадками тощо) і з помилками, допущеними працівниками підприємства при виконанні певних завдань. При плануванні перспективної діяльності необхідно пам'ятати про те, що неможливо усе запланувати і передбачити, оскільки можуть виникнути форс-мажорні обставини, що не залежать ні від якості розробленого плану, ні від результатів діяльності підприємства. Тому важливо пам'ятати про наявність резервних можливостей на випадок непередбачуваного розвитку подій, виникнення непланових витрат, втрат чи збитків, появи нових загроз чи можливостей для майбутнього розвитку підприємства. Доцільно розрахувати обсяг додатково необхідних ресурсів, а також альтернативні джерела отримання таких ресурсів для досягнення запланованих цілей. Зокрема це стосується часу, потрібного для виконання конкретних завдань у встановлені терміни. При визначенні термінів досягнення цілей необхідно враховувати не лише тривалість конкретних операцій, але й додатковий

час (години чи дні), на які може бути затримано виконання певного завдання чи проекту через форс-мажорні обставини, які не залежать від підприємства. Також необхідно пам'ятати про імовірність виникнення потреби у додаткових грошових коштах для повного завершення запланованого проекту. Тому в процесі планування необхідно розрахувати обсяг можливих додаткових витрат, а також джерела їх надходження (заощадження чи тимчасово вільні грошові кошти підприємства, можливість і умови отримання кредиту в банку, інші джерела).

Недоліки організаційної культури також негативно позначаються на плануванні діяльності підприємств. Недосконалість організаційної культури перш за все породжує проблеми у спілкуванні та обміні інформацією. Неefективні комунікативні процеси на різних рівнях негативно впливають на обмін інформацією між структурними підрозділами підприємства, між керівниками і підлеглими. Недостатньо розвинуті спілкування та канали передачі інформації між працівниками різних підрозділів і керівниками різних рівнів управління негативно впливають на узгодження цілей підприємства та його структурних підрозділів. А це, відповідно, призводить до розбіжностей у планах різних підрозділів і підприємства загалом. При плануванні діяльності підприємств важливо подолати опір працівників запланованим змінам. Тобто досягнути культури управління, здатної заохочувати персонал сприймати запроваджені зміни та докладати зусилля для розвитку підприємства.

Рівень компетентності та досвідченості персоналу також значною мірою впливає на ефективність планування діяльності підприємств. Ключову роль у процесі планування відіграє управлінський персонал вищого рівня, який затверджує перспективні плани. Однак не варто недооцінювати значення керівників середньої ланки та безпосередніх виконавців. Команду працівників, задіяних у процесі планування майбутніх цілей і завдань, необхідно формувати з урахуванням їхньої кваліфікації, обізнаності в особливостях діяльності конкретного підприємства, розуміння актуальних проблем, з якими стикаються саме на цьому підприємстві. Відсутність фахівців у різних напрямках діяльності підприємства (постачання, виробництво, збут і ін.) під час розроблення планових документів призводить до недостатньо повного чи неправильного розуміння сутності майбутніх процесів, їхніх наслідків і впливу на результати діяльності окремих структурних підрозділів та підприємства загалом.

Суттєвою перешкодою на шляху ефективного планування діяльності підприємства в сучасних умовах є негативне ставлення управлінського персоналу до будь-яких змін, песимістичне налаштування щодо запровадження нововведень, неспроможність генерувати хороші ідеї та розвивати нові пропозиції. У сучасному динамічному середовищі керівники повинні заохочувати працівників підприємства до пошуку нових можливостей розвитку, використовуючи творчий підхід і нові креативні ідеї.

Висновки з проведеного дослідження. Умови розвитку економічних відносин, в яких функціонують і змушені планувати свою майбутню діяльність сучасні підприємства, дуже швидко змінюються. Тому мета планування діяльності полягає у тому, щоб чітко, доступно і зрозуміло представити завдання, які повинні бути виконані у встановлені терміни, а також забезпечити розподіл усіх завдань між конкретними структурними підрозділами, відповідальними особами та виконавцями для досягнення ефективної діяльності та успішного розвитку підприємств. Розуміння актуальних і найбільш поширених проблем, з якими стикаються сучасні підприємства у процесі планування діяльності, урахування їх на підготовчому етапі, під час планування та у процесі реалізації планів дасть змогу уникнути низки помилок і досягнути мети планування діяльності підприємства.

Бібліографічний список

1. Акофф Р. Планирование будущего корпорации / Р. Акофф; [пер. с англ. под общ. ред. В.И. Данилова-Данильяна]. – М. : Прогресс, 1985. – 328 с.
2. Планування в підприємствах і організаціях споживчої кооперації: стан і перспективи розвитку: монографія / В. В. Іванова, Г. М. Сидоренко-Мельник, А. А. Фастовець, І. В. Юрко; за ред. А. А. Фастовець. – Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2008. – 157 с.
3. Тарасюк Г. М. Управління плануванням діяльності підприємств харчової промисловості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами" (харчова промисловість) / Г. М. Тарасюк. – К., 2009. – 40 с.
4. Хан Д. Планирование и контроль. Стоимостно-ориентированные концепции контроллинга / Д. Хан, Х. Хунгенберг; пер. с нем. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 928 с.
5. Костецька Н. І. Теоретичні основи планування діяльності підприємства / Н. І. Костецька // Сталій розвиток економіки. – 2016. – № 1(30). – С. 91-96.
6. Василенко В. О. Стратегічне управління підприємством : навч. посіб. / В. О. Василенко, Т. І. Ткаченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 400 с.
7. Міщенко А. П. Стратегічне управління: навч. посіб. / А. П. Міщенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 336 с.

8. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: підручник / З. Є. Шершньова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2004. – 699 с.

References

1. Ackoff, Russel L. (1985), *Planirovanie budushchego korporatsii* [Creating the Corporate Future], translated by V. S. Danilov-Danilian, Progress, Moskva, Russia, 328 p.
2. Ivanova, V.V., Sydorenko-Melnyk, G.M., Fastovets, A.A. and Yurko, I.V. (2008), *Planuvannia v pidpriemstvakh i orhanizatsiakh spozhyvchoi kooperatsii: stan i perspektyvy rozvytku* [Planning in enterprises and organizations of consumer co-operation: state and prospects of development], monograph, edited by A.A. Fastovets, RVC PUSKU, Poltava, Ukraine, 157 p.
3. Tarasiuk, G.M. (2009), "Management by planning of activity of food industry enterprises", Thesis abstract of Doct. Sc. (Econ.), 08.00.04, Kyiv, Ukraine, 40 p.
4. Hahn, Dietger and Hungenberg, H. (2005), *Planirovaniie i kontrol. Stoimostno-oriientirovannyye kontseptsii kontrollinga* [Planung und Kontrolle: Wertorientierte Controllingkonzepte], Finansy i statistika, Moskva, Russia, 928 p.
5. Kostetska, N.I. (2016), "Theoretical foundations of planning an enterprise activity", *Sustainable development of economy*, no. 1(30), pp. 91-96.
6. Vasylenko, V.O. and Tkachenko, T.I. (2004), *Stratehichne upravlinnia pidpriemstvom* [Strategic management of the enterprise], tutorial, Centre of education literature, Kyiv, Ukraine, 400 p.
7. Mishchenko, A.P. (2004), *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management], tutorial, Centre of education literature, Kyiv, Ukraine, 336 p.
8. Shershynova, Z.Ye. (2004), *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 699 p.

Костецька Н.І. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Дослідження актуальних проблем, які виникають на підприємствах при плануванні їхньої діяльності у результаті впливу зовнішнього і внутрішнього середовища в сучасних умовах розвитку економічних відносин.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є наукові праці зарубіжних і вітчизняних вчених з питань планування діяльності підприємств. У статті використано такі загальнонаукові методи: аналізу та синтезу – при дослідженні впливу зовнішнього і внутрішнього середовища на діяльність сучасних підприємств, структурно-логічний – при визначенні актуальних проблем планування діяльності підприємств та окресленні напрямів їх вирішення, графічний – для наочного ілюстрування причин виникнення цих проблем та їхнього впливу на планування.

Результати. Розглянуто найбільш поширені та вагомі за силою впливу на планування діяльності підприємства фактори макро-, мікро- і внутрішнього середовища. Виокремлено і згруповано проблеми планування, породжені дією факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Досліджено значення цих проблем у забезпеченні ефективного планування діяльності сучасних підприємств.

Наукова новизна. У статті використано комплексний підхід до дослідження основних проблем планування, виявлення причин їхнього виникнення та визначення впливу на ефективність планування діяльності підприємств у сучасних умовах розвитку економіки.

Практична значущість. Отримані результати дослідження спрямовані на виявлення актуальних проблем, які виникають у середовищі діяльності підприємства і впливають на процес планування, та можуть бути використані при плануванні діяльності сучасних підприємств.

Ключові слова: планування, підприємство, проблеми планування, макросередовище, мікросередовище, внутрішнє середовище, фактори середовища.

Kostetska N.I. CURRENT ISSUES OF ENTERPRISE ACTIVITY PLANNING

Purpose. To study the current issues arising at enterprises while planning their activity due to the impact of the influence of external and internal environments under modern conditions of economic relations development.

Methodology of research. Scientific works of foreign and domestic scientists on enterprise activity planning are the theoretical basis of the research. The article uses scientific methods of analysis and synthesis to examine the impact of external and internal environments on modern enterprise activity, structural and logical methods to identify the current issues of enterprise activity planning, a graphic method to illustrate the causes of problems and their impact on planning.

Findings. The article investigates the most widespread and influential factors of macro, micro and internal environments affecting enterprise activity planning; identifies and groups the planning issues caused by factors of external and internal environments; examines the significance of these issues to ensure effective planning of modern enterprise activity.

Originality. The study investigates the main planning issues, the factors triggering them and their impact on enterprise activity planning in modern conditions of economic development.

Practical. The research findings are aimed at identifying current issues that arise at enterprises and affect the planning process, and can be used to plan modern enterprise activity.

Key words: planning, enterprise, planning issues, macro environment, microenvironment, internal environment, environmental factors.

Костецкая Н.И. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПЛАНИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Исследование актуальных проблем, возникающих на предприятиях при планировании их деятельности в результате влияния внешней и внутренней среды в современных условиях развития экономических отношений.

Методика исследования. Теоретической основой исследования являются научные труды зарубежных и отечественных ученых по вопросам планирования деятельности предприятий. В статье использованы такие общенаучные методы: анализа и синтеза – при исследовании влияния внешней и внутренней среды на деятельность современных предприятий, структурно-логический – при определении актуальных проблем планирования деятельности предприятий и очерчивании направлений их решения, графический – для наглядного иллюстрирования причин возникновения этих проблем и их влияния на планирование.

Результаты. Рассмотрено наиболее распространенные и весомые по силе воздействия на планирование деятельности предприятия факторы макро-, микро- и внутренней среды. Выделено и сгруппировано проблемы планирования, порожденные действием факторов внешней и внутренней среды. Исследовано значение этих проблем в обеспечении эффективного планирования деятельности современных предприятий.

Научная новизна. В статье использован комплексный подход к исследованию основных проблем планирования, выявлению причин их возникновения и определению влияния на эффективность планирование деятельности предприятий в современных условиях развития экономики.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования направлены на выявление актуальных проблем, возникающих в среде деятельности предприятия и влияющих на процесс планирования, и могут быть использованы при планировании деятельности современных предприятий.

Ключевые слова: планирование, предприятие, проблемы планирования, макросреда, микросреда, внутренняя среда, факторы среды.

УДК 330.16

*Шеленко Д. І.,
канд. екон. наук, доцент кафедри обліку і аудиту,
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника”*

“УКЛАД” ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ ТА ЙОГО ХАРАКТЕРНІ РИСИ

Постановка проблеми. Сучасні умови економічних процесів в Україні характеризуються динамічними змінами та розвитком укладів, одні набувають більшого поширення та проходять етап становлення, а інші поступово зникають. Уклади функціонують не відокремлено, а кожен із них виступає як складова системи аграрного розвитку, якій притаманна стратегія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад у дослідження проблем укладоутворення зробили науковці України: В. Х. Брус, О. Г. Булавка, Л. М. Запша, В. В. Зіновчук, О. В. Крисальний, І. В. Прокопа, В. П. Рябоконт, В. М. Скупий, П. Т. Саблук, Л. В. Шевченко, О. М. Шестоपाल, Л. О. Шепотько, В. В. Юрчишин, а також російські вчені: В. П. Арашук, В. Р. Боев, В. А. Добринін, А. А. Ніконов, О. О. Фролова, А. Є. Шамін, Ш. І. Шаріпов, А. А. Шутькова та ін. Однак є ще потреба у поглибленні системного тлумачення суті “уклад”, особливо в умовах пореформеного розвитку сільського господарства.

Слід зазначити, що дана проблема, попри чисельні публікації в літературі, ще далека від розв'язання. Саме системне дослідження поняття “уклад”, яке часто використовується науковцями повинно бути введено в когорту важливих.

Постановка завдання. Актуальність визначених питань та необхідність більш глибоких і всебічних досліджень механізму становлення та розвитку укладів за допомогою об'єктивних і суб'єктивних передумов із врахуванням специфічних умов аграрного сектора зумовила вибір теми та завдань статті. Основною метою проведених в даній статті досліджень було застосування системності до проблем укладоутворення в аграрному секторі. В процесі дослідження використовувались загальновідомі методи аналізу і синтезу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здійснюючи дослідження розвитку та становлення поняття уклад, необхідним буде застосування нового підходу до тлумачення даного поняття.

Відповідно до трактувань поняття уклад, які давалися вченими, або наведені в енциклопедіях, чи словниках бралися до уваги та використовувалися різні словосполучення, що об'єднували певні ключові слова. Це можна пояснити, з одного боку, періодом, коли таке визначення наводилося, а з

іншого – мету, яку автори ставили перед собою, даючи дане визначення.

Дослідження основних підходів до трактування категорії уклад дозволило нам систематизувати дані поняття з виділенням певних ключових слів наукової думки.

У щомісячному літературно-політичному виданні “Русская мысль” [1] ще у XIX ст. за 1894 р. уклад розглядався, як широке коло явищ, яке включає структуру господарства, уклад, життя, сім’ї і т.д.

У різних словниках іноземних мов поняття уклад трактується як “суспільно-економічний уклад”, “господарський уклад”, “уклад життя”. Таке трактування засвідчує про приналежність цієї категорії, чого вона стосується [2; 3].

Узагальнене трактування поняття укладу дав В. І. Даль. Він вбачав у цій категорії навіть фізичний (уречевлений) стан. За його словами уклад може відповідати “пристрою”, “закладу”. Автор прирівнює також уклад як устав чи порядок [4, с. 482].

Частина авторів при визначенні поняття “уклад” також використовують ключове слово “порядок”. Словник української мови уклад подає як “порядок, який був установлений або склався” [5].

Новий тлумачний словотворний словник російської мови подає поняття “укладу” як “порядок встановлений давно, чи той, що встановлено тепер в організації будь-чого” [6].

Низка авторів в основу визначення “укладу” брали суто “виробничі відносини”.

У Радянському енциклопедичному словнику уклад подається як “система виробничих відносин: патріархального, дрібнобуржуазного, рабовласницького, капіталістичного, соціалістичного типу” [7].

Є. С. Строїв [8, с. 539] визначення “укладу” наводить, як “постійно змінна розвиваюча чи занепадаюча система виробничих відносин в межах конкретного виду виробничо-господарської діяльності індивідуума, яка випробувала на собі дію різних новацій, які включаються в поняття уклад внаслідок дій певних людей або за допомогою системи державних організацій”.

У визначенні Ю. І. Семенова [9, с. 26] зазначено, що уклад – це “сукупність виробничих стосунків, що склалися, сформувалися та утворюють одну особливу, проте самостійну, відмінну від інших систему громадського господарства”.

Частина авторів включають до визначення “укладу” поряд із виробничими відносинами також форми виробництва, форми господарювання, власність.

Велика радянська енциклопедія [10, с. 533] уклад розглядає, як “цілісну форму виробничих відносин певного типу, яка утворює суспільну форму виробництва та різні форми господарювання, що існують у певній суспільно-економічній формації”.

А. Е. Романов, А. Ф. Серков, В. П. Арашуков [11, с. 47] – “система виробничих відносин, пов’язаних з різними формами господарювання та власністю”.

Розгляд поняття “уклад” відображало політичну сутність тодішньої суспільно-політичної формації і, можливо, тому не охоплювали відносин власності, як найважливішого елемента виробничих відносин. Тоді вважалося, що проблему власності було вирішено. Держава визнавалася власником усіх економічних (матеріальних) надбань суспільства, включаючи землю. Ймовірно з цих міркувань у визначення “укладу” категорія власності не відносилась.

Ключовим словами у визначенні “укладу” в деяких джерелах надається: типу господарства, формі власності та виробничим відносинам.

Г. В. Баланюк [12, с. 319] уклад трактує, як виробничі відносини, які діють певний проміжок часу з відповідними притаманними йому формами господарювання та власністю на землю і майно.

У Короткій економічній енциклопедії [13, с. 376] та Інтернет порталі Вікіпедія [14] уклад характеризується, як “тип господарства, який заснований на визначеній формі власності на засоби виробництва та виробничі відносини, які виникають в ході цього виробництва”.

Як історичну стадію розвитку кожного окремого способу праці дає трактування укладу А. Текслер [15, с. 190].

О. А. Фролова розглядала уклади на стадіях розвитку суспільства: дореволюційний (поміщицький уклад діяв виключно в грошово-ринкових відносинах, а селянський уклад функціонував в режимі натурального або натурально-ринкового господарювання); радянський уклад (подавався, як різні форми господарювання суспільного господарства, основою яких були ті чи інші форми власності) [16, с. 24-26].

Ключове слово “система” в основу визначення “укладу” поклав В. Х. Брус: “складна соціальна система, якій притаманна сукупність сутнісних соціальних характеристик” [17, с. 25].

Отже “уклад” є широким поняттям, оскільки він охоплює не тільки виробничі відносини та порядок, який склався, а й систему розвитку та функціонування, тобто певну стадію розвитку виробництва. Низка науковців розглядають його суспільно-політичні аспекти, а інші тільки виробничі характеристики укладів.

Існування різних укладів може вважатися стратегічним напрямком для створення цивілізованого сільського господарства на селі. Саме тому уклад буде виступати як такий, який формується в певних суспільно-політичних умовах пореформеного розвитку аграрної сфери.

З цих міркувань викладені вище визначення складають основу виникнення і розвитку укладів, які склали теоретичну основу і виступають початковою точкою для подальших досліджень у

агропромисловій сфері.

Дослідивши різні точки зору, зроблено висновок, що категорія “уклад” з моменту зародження перших ідей до сучасності пройшла досить тривалий і нелегкий шлях розвитку і має право на дослідження, системний розвиток та визнання як самостійної сфери економічних знань, яка буде характеризуватися наявністю предмету, об’єктів, методів та методології дослідження.

З огляду на вищесказане, є підстави розглядати уклад, як соціально-економічну й виробничо-господарську систему аграрного сектору економіки з властивими їй, у кожному конкретному випадку, цільовим призначенням, функціями й механізмами системного розвитку з певними укладоутворюючими складовими.

Однією з можливих організаційних структур ринкового типу, яка сприятиме розвитку аграрного сектора, виробництву конкурентоспроможної продукції та виходу на зовнішні ринки є розвиток сільськогосподарського укладу.

Розглядаючи сільськогосподарський уклад як соціально-економічну категорію, доцільно виокремити його характерні риси:

- можливість маневрування фінансовими ресурсами та налагодження взаєморозрахунків між сільськогосподарськими підприємствами;
- можливості активізації інвестиційного процесу;
- зниження собівартості продукції шляхом збільшення обсягу продаж та підвищення продуктивності праці.

Сільськогосподарському укладу в Україні належить перспектива не лише через його важливість, але й через те, що він сприяє розвитку середніх підприємницьких укладів. Отже здобутки сільськогосподарського укладу мають бути з орієнтирами на майбутній їх розвиток.

Узагальнення дефініції “уклад” в сільському господарстві подано на рисунку 1.

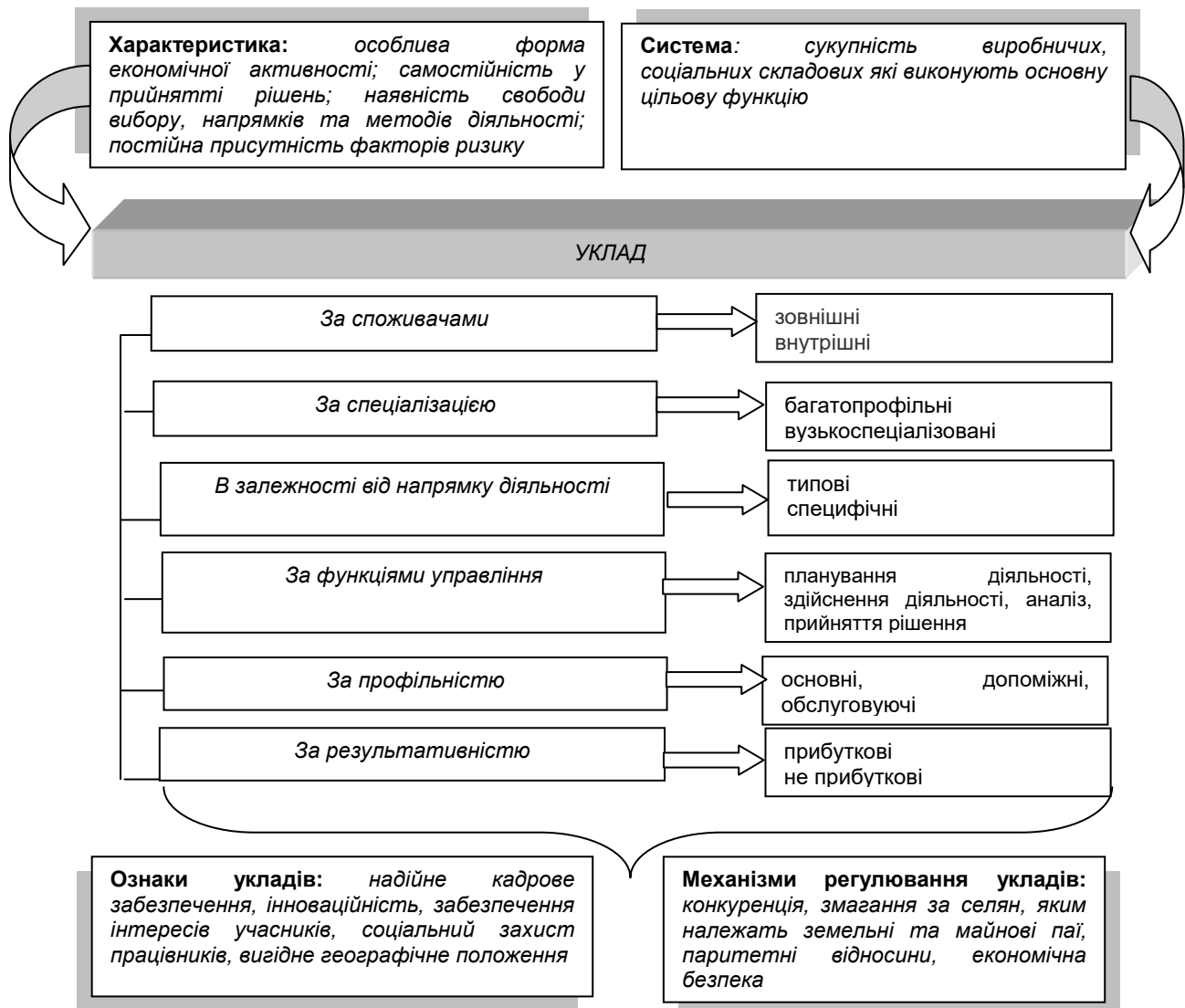

Рис. 1. Узагальнення дефініції “уклад” в сільському господарстві

Джерело: розроблено автором

Для нормального розвитку укладів потрібна система принципів, яка не може функціонувати сама по собі (всі складові системи повинні бути у взаємозв'язку і взаємозалежності). Кожен з укладів посідає певне відведене йому місце, тобто створення та діяльність укладів, а зокрема сільськогосподарського, має вагоме соціально-економічне значення, яке полягає в успішному функціонуванні такої форми господарювання, яка забезпечить:

- організацію ведення сільськогосподарського виробництва;
- створення певних соціальних гарантій;
- формування ефективного економічного середовища, яке б сприяло розвитку сільського господарства;
- оцінку можливостей працівників укладів для реалізації своїх здібностей у підвищенні ефективності укладу;
- мінімізацію ризиків та зміцнення слабких ланок в укладі;
- успішні конкурентні переваги;
- бачення майбутнього за сільськогосподарським укладом;
- розширення можливостей для маневру.

Слід акцентувати увагу на тому, що за час аграрних перетворень, починаючи з 1991 р., не вдалося забезпечити сукупну дію всіх складових форм господарювання, направлених на стійкий рівень розвитку сільського господарства.

Розвиток укладів відіграє головну роль у формуванні й розвитку аграрної політики держави. Їх оптимальна кількість на сільській території забезпечуватиме створення додаткових робочих місць й можливість заробітку для селян, охорону й раціональне землекористування тобто стабільне економічне зростання, а далі й поступальний розвиток регіону. Це можливо за рахунок підвищення ролі сільськогосподарських укладів та індивідуального розвитку кожного з них.

Висновки з проведеного дослідження. Поєднання різних укладів в систему повинно бути органічним та мати позитивний вплив на соціоекономічний характер діяльності на селі. Це своєю чергою має забезпечити бажаний результат усвідомлення місця і ролі укладів в системі аграрного розвитку. На нашу думку, характерними рисами укладів є їх багатогранність, об'єктивність, системність та соціально-економічний характер.

Системне розуміння поняття "уклад" дозволило нам згрупувати різні точки зору у розкритті даного тлумачення та охарактеризувати їх ознаки. Подальші дослідження розвитку укладів дозволять виробити індивідуальні підходи до дослідження сільськогосподарського укладу.

Бібліографічний список

1. Русская мысль. – М. : 1894. Т. 5. С. 229–230. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.knigafund.ru/books/25400/read#page229>.
2. Большой французско-русский и русско-французский словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dic.academic.ru/dic.nsf/fre_rus/123798/%D1%83%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4.
3. Concise Oxford Russian Dictionary / Ред. М. Уилер, Б. Унбегаун, П. Фалла. – М. : "Весь Мир", "Инфра-М", 2005. – С. 437.
4. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4-х т. / В. И. Даль. – М. : Рус. язык, 1989-1991. – 2800 с.
5. Словник української мови. В 11 т. – Т. 10. – 1979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/uklad>.
6. Новый толково-словообразовательный словарь русского языка / под. ред. Т. Ф. Ефремова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poiskslov.com/word/%D1%83%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4/>
7. Советский энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия. – 1984. – 1600 с.
8. Многоукладная аграрная экономика и российская деревня / под ред. Е. С. Строева. – М. : Колос, 2001. – 539 с.
9. Семёнов Ю.И. Категория "общественно-экономический уклад" и её значение для философской и исторической наук / Ю.И. Семёнов // Философские науки. – 1964. – № 3. – С. 25-33.
10. Большая Советская энциклопедия. Т. 26. – М. : Советская энциклопедия. – 1977. – 622 с.
11. Романов А. Е. Концепция развития многоукладной экономики аграрного сектора России / А. Е. Романов, А. Ф. Серков, В. П. Арашуков. – М. : ВНИИСХ. – 1993. – 47 с.
12. Баланюк Г. В. Сутність поняття "уклад" та "різноукладність" / Г. В. Баланюк // Інноваційна економіка. – 2012. – № 6 [32]. – С. 317-320.
13. Вечканов Г.С. Краткая экономическая энциклопедия: [энциклопедия] / Г. С. Вечканов, Г.Р. Вечканова, В. Т. Пуляев. – СПб : Петрополис, 1998. – 508 с.
14. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Экономический_уклад.
15. Таксер А. Проблемы общественно-экономической формации (под знаменем марксизма) / А. Таксер. – М. – 1932. – Т 1. – С. 190-191.

16. Фролова О. А. Развитие форм хозяйствования в многоукладной аграрной экономике: теория, методология, практика: дис. на соискание ученой степени доктора экономических наук, спец. 08.00.05. / О. А. Фролова. – Княгинино, 2011. – 310 с.

17. Брус В. Х. Развитие різноукладності у сільському господарстві регіону: дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук: 08.07.02 / В. Х Брус. – К. – 2002. – 162 с.

References

1. *Russkaya mysl* [Russian thought] (1894), Vol. 5, pp. 229–230, Moscow, Russia, available at: <http://www.knigafund.ru/books/25400/read#page229> (access date November 02, 2017).

2. “Great French-Russian and Russian-French dictionary”, available at: http://dic.academic.ru/dic.nsf/fre_rus/123798/%D1%83%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4. (access date February 02, 2018).

3. Uylar, M., Unbehaun, B., and Falla, P. (2005), *Concise Oxford Russian Dictionary*, “All World”, “Infra-M”, Moscow, Russia.

4. Dal, V.I. (1989-1991). *Tolkovyy slovar, zhivogo velikoruskogo yazyka* [Explanatory dictionary of the living Great Russian language], Russkiy yazyk, Moscow, Russia, 2800 p.

5. *Slovnnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language] (1979), Vol. 10, available at: <http://sum.in.ua/s/uklad>. (access date January 02, 2018).

6. Efremov, T.F. “A new explanatory dictionary of the Russian language”, available at: <http://poiskslov.com/word/%D1%83%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4/> (access date January 02, 2018).

7. *Sovetskiy entsiklopedicheskiy slovar* [Soviet Encyclopedic Dictionary] (1984), Soviet Encyclopedia, Moscow, Russia.

8. Stroeve, E.S. (2001), *Mnogoukladnaya agrarnaya ekonomika i rossiyskaya derevnya* [Multistructural Agrarian Economics and the Russian Village], Kolos, Moscow, Russia.

9. Semyonov, Yu.I. (1964), “Category “socio and economic structure” and its significance for philosophical and historical sciences”, *Filosofskie nauki. Philosophical sciences*, no. 13, pp. 25-33.

10. *Bolshaya Sovetskaya entsiklopediya* [The Great Soviet Encyclopedia] (1977), (Vol. 26), Soviet Encyclopedia, Moscow, Russia.

11. Romanov, A.E., Serkov, A.F., and Arashukov, V.P. (1993). *Kontseptsiya razvitiya mnogoukladnoy ekonomiki agrarnogo sektora Rossii* [The Concept of Development of the Multi-Structural Economy of the Agricultural Sector of Russia], VNIISKh, Moscow, Russia, 47 p.

12. Balaniuk, H.V. (2012), “The essence of the concepts of “structure” and “heterogeneity”, *Innovatsiina ekonomika*, no. 6 [32], pp. 317-320.

13. Vechkanov, G.S., Vechkanova, G.R., and Pulyaev, V.T. (1998), *Kratkaya ekonomicheskaya entsiklopediya* [Brief Economic Encyclopedia], Petropolis, St. Petersburg, Russia, 508 p.

14. Wikipediia, available at: http://ru.wikipedia.org/wiki/Экономический_уклад (access date November 02, 2017).

15. Takser, A. (1932), *Problemy obshhestvenno-ekonomicheskoy formatsii (pod znamenem marksizma)* [Problems of the socio and economic formation (under the banner of Marxism)], Vol. 1, pp. 190-191, Moscow, Russia.

16. Frolova, O.A. (2011), “Development of forms of management in a heterogeneity agrarian economy: theory, methodology, practice”, Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.05, Knyaginino, Russia, 310 p.

17. Brus, V.Kh. (2002), “Development of Heterogeneity Agriculture of the Region”, Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.07.02, Kyiv, Ukraine, 162 p.

Шеленко Д.І. “УКЛАД” ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ ТА ЙОГО ХАРАКТЕРНІ РИСИ

Мета. Основною метою проведених в даній статті досліджень було застосування системності до проблем укладоутворення в аграрному секторі.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методичні підходи та методи, зокрема: системний підхід – до розгляду поставленої проблеми; монографічний метод – при вивченні літературних джерел з досліджуваної проблеми; методи аналізу і синтезу – при розгляді різних точок зору у розкритті сутності поняття “уклад” і характеризованні його ознак, абстрактно-логічний метод – при формуванні висновків результатів дослідження.

Результати. Розкрито сутність поняття “уклад”, здійснено системний аналіз і порівняння трактувань даного поняття різними вченими. Системне розуміння поняття “уклад” у статті дозволило згрупувати різні точки зору у розкритті даного тлумачення та охарактеризувати їх ознаки. Обґрунтовано власне бачення сільськогосподарського укладу як соціально-економічної категорії. Доведено, що для ефективного розвитку укладів потрібна система принципів, яка не може функціонувати сама по собі (всі складові системи повинні бути у взаємозв’язку і взаємозалежності).

Наведено ознаки укладів, зокрема: надійне кадрове забезпечення, інноваційність, забезпечення інтересів учасників, соціальний захист працівників, вигідне географічне положення. Досліджено характеристику укладів: особлива форма економічної активності; самостійність у прийнятті рішень; наявність свободи вибору, напрямків

та методів діяльності; постійна присутність факторів ризику. Доведено, що розвиток укладів відіграє головну роль у формуванні аграрної політики держави. Виділено, що існування різних укладів може вважатися стратегічним напрямком для створення цивілізованого сільського господарства на селі.

Наукова новизна. Обґрунтовано, що оптимальна кількість укладів на сільській території забезпечуватиме створення додаткових робочих місць й можливість заробітку для селян, охорону й раціональне землекористування, стабільне економічне зростання, поступальний розвиток регіону.

Практична значущість. Одержані результати досліджень можуть бути використані при створенні різних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: сільськогосподарський уклад, відносини власності, уклад, організаційно-правові форми, економічна категорія, сільське господарство.

Shelenko D.I. "STRUCTURE" AS A SOCIAL AND ECONOMIC CATEGORY AND ITS CHARACTERISTIC FEATURES

Purpose. The main purpose of the research carried out in this article was the application of systematicity to the problems of the formation in the agricultural sector.

Methodology of research. In the process of research, general scientific and special methodological approaches and methods were used, in particular: the systematic approach – to the consideration of the problem; monographic method – when studying literary sources of the problem under study; methods of analysis and synthesis – when considering different points of view in the disclosure of the essence of the concept "structure" and its characteristic features, the abstract and logical method – when drawing conclusions from the results of the study.

Findings. The essence of the concept "structure" is revealed, systemic analysis and comparison of interpretations of this concept by different scientists are carried out. Systemic understanding of the concept "structure" in the article has allowed grouping of different points of view in the disclosure of this interpretation and to characterize their features.

The characteristics of the structure has been studied: a special form of economic activity; autonomy in decision making; availability of freedom of choice, directions and methods of activity; constant presence of risk factors. It has been proved that the development of the structures plays a major role in the formation of the state's agrarian policy. The existence of different structures can be considered as a strategic direction for the creation of civilized agriculture in the countryside.

Originality. The scientific novelty of the obtained results is to justify the fact that the optimal number of structures in the rural areas will create the additional jobs and the possibility of earning money for peasants, protection and rational land use, that is, stable economic growth, and further and progressive development of the region.

Practical value. The results of the research can be used to create various organizational and legal forms of agricultural enterprises.

Key words: agricultural structure, relations of ownership, structure, organizational and legal forms, economic category, agriculture.

Шеленко Д.И. "УКЛАД" КАК СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ И ЕГО ХАРАКТЕРНЫЕ ЧЕРТЫ

Цель. Основной целью проведенных в данной статье исследований было применение системности к проблемам создания укладов аграрном секторе.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методические подходы и методы, в частности: системный подход – к рассмотрению поставленной проблемы; монографический метод – при изучении литературных источников по исследуемой проблеме; методы анализа и синтеза – при рассмотрении различных точек зрения в раскрытии сущности понятия "уклад" и характеризовать его признаков, абстрактно-логический метод – при формировании выводов результатов исследования.

Результаты. В статье раскрыто сущность, понятие "уклад", осуществлен системный анализ и сравнение трактовок данного понятия различными учеными. Системное понимание понятия "уклад" в статье позволило сгруппировать различные точки зрения в раскрытии данного толкования и охарактеризовать их признаки. Дано собственное определение сельскохозяйственного уклада как социально-экономической категории. Доказано, что для эффективного развития укладов нужна система принципов, которая не может функционировать сама по себе (все составляющие системы должны быть во взаимосвязи и взаимозависимости).

Определены признаки укладов, в частности: надежное кадровое обеспечение, инновационность, обеспечения интересов участников, социальная защита работников, выгодное географическое положение. Исследовано характеристику укладов: особая форма экономической активности; самостоятельность в принятии решений; наличие свободы выбора, направлений и методов деятельности; постоянное присутствие факторов риска. Доказано, что развитие укладов играет главную роль в формировании аграрной политики государства. Выделено, что существование различных укладов может считаться стратегическим направлением для создания цивилизованного сельского хозяйства на селе.

Научная новизна. Научная новизна заключается в обосновании того, что оптимальное количество укладов на сельской территории, которая обеспечит создание дополнительных рабочих мест и возможность заработка для крестьян, охрану и рациональное землепользование и даст стабильный экономический рост, а дальше поступательное развитие региона.

Практическая значимость. Полученные результаты исследований могут быть использованы при создании различных организационно-правовых формах сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: сельскохозяйственный уклад, отношения собственности, уклад, организационно-правовые формы, экономическая категория, сельское хозяйство.

УДК 336.763

*Піхняк Т.А.,
канд. екон. наук, доц. кафедри фінансів, обліку та аудиту,
Хмельницький кооперативний
торговельно-економічний інститут*

ДОСЛІДЖЕННЯ СУТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. В сучасних умовах глобалізації економіки, міжнародної інтеграції, посилення конкуренції у всіх сферах діяльності та фінансової нестабільності в Україні, яка характеризується постійними змінами як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, виникає низка небезпек, які можуть впливати на стан соціально-економічного розвитку суб'єктів господарювання.

Враховуючи те, що постійне підвищення ризику господарської діяльності може призвести до значного зниження рівня фінансового стану підприємства, а в майбутньому і до його банкрутства, одним із найактуальніших питань сучасного етапу розвитку економіки та однією з умов, які забезпечують успішне функціонування та розвиток суб'єктів господарювання, є забезпечення життєздатності підприємств. Як наслідок вище зазначеного, зростає актуальність розробки та реалізації системи фінансово-економічної безпеки від кожного суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретичних та практичних аспектів фінансово-економічної безпеки підприємства здійснили такі вчені, як: О. І. Барановський [1], О. О. Бондаренко [2], В. А. Сухецький [2], Н. В. Бондарчук [3], П. Д. Біленчук [4], Ф. М. Ведмідь [4], Т. Г. Васильців [5], В. М. Геєць [6], К. С. Горячева [7], Я. А. Жаліло [8], І. П. Мойсеєнко [9], Н. Ю. Подольчак [10], О. І. Савицька [11], С. В. Філіппова [12] та ін.

Однак у більшості наукових досліджень недостатньо уваги приділено саме основним складовим фінансово-економічної безпеки підприємства. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження суті, окреслення основних складових фінансово-економічної безпеки підприємства та обґрунтування її значення для успішного функціонування та розвитку суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи суть та значення фінансово-економічної безпеки підприємства, доцільно зазначити, що забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства в сучасних умовах господарювання є досить актуальним питанням, оскільки останнім часом все частішими стають випадки недобросовісної конкуренції, фіктивного підприємництва, рейдерських атак, які є загрозою для розвитку та функціонування підприємств [7].

Доцільно зазначити, що у більшості наукових досліджень фінансова та економічна безпека підприємства розмежовуються.

На думку В. М. Гейця [6], Я. А. Жаліло [8] та О. І. Барановського [1], економічну безпеку варто розглядати як фундамент економічно-ефективної країни в цілому. Це означає надійну і забезпечену всіма необхідними засобами державу, захищеність національно-державних інтересів у сфері економіки від внутрішніх і зовнішніх збитків.

П. Д. Біленчук [4] також зазначає, що без забезпечення економічної безпеки неможливо вирішити жодної задачі як у внутрідержавному, так і в зовнішньополітичному плані, оскільки головною метою економічної безпеки є забезпечення такого економічного розвитку, при якому можливо було б створити умови для розвитку соціально-економічних інтересів громадян, забезпечення макроекономічної стабілізації, зберігання цілісності держави, що забезпечать її економічну незалежність.

Що стосується фінансової безпеки, то більшістю дослідників її сутність визначається як складова економічної безпеки на усіх рівнях, в тому числі і на рівні підприємства.

На думку О. І. Савицької [11], фінансова безпека – це найважливіша складова економічної безпеки в умовах ринкової економіки яка включає:

- стан фінансів і фінансових інститутів, при якому забезпечується гарантований захист національних економічних інтересів;
- гармонійний і соціально спрямований розвиток національної економіки, фінансової системи і всієї сукупності фінансових відносин і процесів у державі;
- готовність і здатність фінансових інститутів створювати механізми реалізації та захисту інтересів розвитку національних фінансів;
- підтримка соціально-політичної стабільності суспільства;

– формування необхідного економічного потенціалу і фінансових умов для збереження цілісності та єдності фінансової системи навіть при найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів і успішного протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам фінансової безпеки.

Водночас відомо, що між економічною та фінансовою діяльністю господарюючих суб'єктів, існує тісний взаємозв'язок: деякі категорії, з одного боку, є економічними за своєю суттю, а з іншого – фінансовими. Тому, виходячи з вище наведеного, до наукового обігу ввійшло поняття фінансово-економічної безпеки підприємства, що підкреслює взаємозалежність економічної та фінансової діяльності підприємства.

Як зазначають деякі автори [5], поняття «фінансово-економічна безпека» є складним та потребує комплексного і системного підходу до розуміння своєї сутності.

Єдиного підходу щодо тлумачення поняття «фінансово-економічна безпека підприємств» у науковій літературі ще не сформовано, тому ця проблема своєї актуальності не втратила й на сьогодні потребує дослідження та узагальнення.

Н. Ю. Подольчак [10] під фінансово-економічною безпекою підприємства розуміє захищеність потенціалу підприємства у різних сферах діяльності від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення.

І. П. Мойсеєнко [9] тлумачить дану категорію як фінансово-економічний стан, який забезпечує захищеність його фінансово-економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз та створює необхідні фінансово-економічні передумови для стійкого розвитку в поточному та довгостроковому періодах.

Найбільш повне за змістом визначення фінансово-економічної безпеки підприємства, на нашу думку, дає О. О. Бондаренко [2], який розуміє дану категорію як складну систему, яка включає певний набір внутрішніх характеристик, спрямованих на забезпечення ефективності використання корпоративних ресурсів за кожним напрямом діяльності. Відповідно до позиції автора, фінансово-економічну безпеку доцільно розглядати, перш за все, у контексті її функціональних складових, адже такий підхід дозволить здійснювати моніторинг чинників, які впливають на стан як функціональних складових, так і фінансово-економічної безпеки загалом; досліджувати процеси, які здійснюють вплив на забезпечення фінансово-економічної безпеки; проводити аналіз розподілу і використання ресурсів підприємства; вивчати економічні індикатори, що відображають рівень забезпечення функціональних складових; розробляти заходи, які сприятимуть досягненню високого рівня складових, що призведе до посилення фінансово-економічної безпеки підприємства загалом.

Здійснивши дослідження тлумачення поняття «фінансово-економічна безпека підприємства» окремими вченими, можемо дійти висновку, що ця категорія не має однозначного тлумачення, а про складність її змісту свідчить його багатогранність та багатоаспектність, а також і те, що науковці постійно уточнюють та розширюють дану категорію.

Загалом фінансово-економічна безпека сприяє забезпеченню захищеності фінансово-економічних інтересів підприємства від негативних факторів як зовнішнього, так і внутрішнього середовища та сприяє створенню необхідних фінансово-економічних умов для безперервної і успішної діяльності підприємства та його розвитку.

Головною метою фінансово-економічної безпеки підприємства є гарантування його фінансової стійкості, ефективного функціонування, здатності протистояти негативним як зовнішнім, так і внутрішнім факторам, які можуть завдати збитків підприємству.

Виходячи з мети, основними завданнями фінансово-економічної безпеки підприємства є наступні:

- визначення пріоритетних фінансових інтересів, які потребують захисту у процесі фінансово-господарської діяльності підприємства;
- ідентифікація і прогнозування зовнішніх та внутрішніх загроз фінансово-економічним інтересам підприємства;
- виявлення та попередження кризових явищ;
- забезпечення ефективної нейтралізації загроз фінансово-економічним інтересам підприємства, розробка необхідних заходів та оцінка їхньої ефективності [3].

Згідно позиції С. В. Філіппової та С. А. Нізяєвої [12] в межах найбільш розповсюдженого на даний час функціонального підходу до структуризації фінансово-економічної безпеки підприємства визначають такі її типові складові:

- інтелектуально-кадрову;
- техніко-технологічну;
- інформаційну;
- екологічну;
- політико-правову;
- силову;

– фінансову.

Отже, всі вище зазначені складові фінансово-економічної безпеки підприємства спрямовані на забезпечення збалансованості та стійкості фінансово-економічної безпеки підприємства, що полягає в ефективній реалізації валютної, інвестиційної, розрахункової, фондової, грошово-кредитної політики.

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумок наведеного вище, зазначимо, що постійне підвищення ризику господарської діяльності, яке може призвести до значного зниження рівня фінансового стану підприємства, вимагає розробки та реалізації системи фінансово-економічної безпеки підприємства, яка сприяє захищеності його фінансово-економічних інтересів від негативних внутрішніх та зовнішніх загроз. Тому одним із найактуальніших питань сучасного етапу розвитку економіки та однією з умов успішного функціонування та розвитку суб'єктів господарювання є забезпечення їх фінансово-економічної безпеки.

Бібліографічний список

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О.І. Барановський ; Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К. : КНТЕУ, 2004. – 760 с.
2. Бондаренко О.О. Фінансово-економічна безпека підприємства: теоретичний та практичний аспекти [Електронний ресурс] / О.О. Бондаренко, В.А. Сухецький // Ефективна економіка : [електронне наукове фахове видання]. – 2014. – № 10. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3580>.
3. Бондарчук Н.В. Сутність фінансово-економічної безпеки підприємства та необхідність її забезпечення / Н.В. Бондарчук, М. Гуменчук // Ефективна економіка : [електронне наукове фахове видання]. – 2016. - № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5409>.
4. Біленчук П.Д. Економічна безпека України в контексті небезпек, ризиків і загроз національним інтересам України: політико-правові та соціально-психологічні засади / П.Д. Біленчук, Ф.М. Ведмідь // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. - № 5. – С. 38-39.
5. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : [монографія] / [Васильців Т.Г., Волошин В.І., Бойкевич О.Р., Каркавчук В.В.] ; за ред. Т.Г. Васильціва. – Львів : Видавництво ЛТЕУ, 2012. – 386 с.
6. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : [монографія] / [Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С. та ін.] ; за ред. Гейця В.М. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
7. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки / К.С. Горячева // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65-67.
8. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : [монографія] / Я.А. Жаліло. - К. : НІСД, 2009. – 336 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>.
9. Мойсеєнко І.П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : [навч. посібник] / І.П. Мойсеєнко, О.М. Марченко. – Львів, 2011. – 380 с.
10. Подольчак Н.Ю. Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки : навч. посібник / Н.Ю. Подольчак, В.Я. Карковська. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 268 с.
11. Савицька О. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України / О. Савицька // Економічний форум. – 2012. – № 3. – С. 14.
12. Філіппова С.В. Аналітичні інструменти системи економічної безпеки суб'єктів господарювання : [монографія] / С.В. Філіппова, С.А. Нізяєва. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2012. – 179 с.

References

1. Baranovskyi, O.I. (2004), *Finansova bezpeka v Ukraini (metodolohiia otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia)* [Financial security in Ukraine (assessment methodology and security mechanisms)], KNTEU, Kyiv, Ukraine, 760 p.
2. Bondarenko, O.O. and Sukhetskyi, V.A. (2014), "Financial and economic security of the enterprise: theoretical and practical aspects", *Efektivna ekonomika : [elektronne naukove fakhove vydannia]*, no. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3580> (access date September 29, 2017).
3. Bondarchuk, N.V. and Humenchuk, M. (2016), "The essence of financial and economic security of the enterprise and the need for its provision", *Efektivna ekonomika : [elektronne naukove fakhove vydannia]*, no. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5409> (access date September 28, 2017).
4. Bilenchuk, P.D. and Vedmid, F.M. (2009), "Ukraine's economic security in the context of dangers, risks and threats to the national interests of Ukraine: political and legal and socio-psychological principles", *Ekonomika. Finansy. Pravo*, no. 5, pp. 38-39.

5. Vasylytsiv, T.H., Voloshyn, V.I., Boikevych, O.R. and Karkavchuk, V.V. (2012), *Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpriemstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia* [Financial and economic security of Ukrainian enterprises: strategy and mechanisms of provision], Vydavnytstvo LTEU, Lviv, Ukraine, 386 p.
6. Heiets, V.M., Kyzym, M.O., Klebanova, T.S. et al. (2006), *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Modeling economic security: state, region, enterprise], VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine, 240 p.
7. Horiacheva, K.S. (2003), "Financial security of the enterprise. Essence and place in the system of economic security", *Ekonomist*, no. 8, pp. 65-67.
8. Zhalilo, Ya.A. (2009), *Teoriia ta praktyka formuvannia efektyvnoi ekonomichnoi stratehii derzhavy* [Theory and practice of forming an effective economic strategy of the state], monograph, NISD, Kyiv, Ukraine, 336 p., available at: <http://www.niss.gov.ua> (access date September 30, 2017).
9. Moiseienko, I.P. and Marchenko, O.M. (2011), *Upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva* [Management of financial and economic security of the enterprise], tutorial, Lviv, Ukraine, 380 p.
10. Podolchak, N.Yu. and Karkovska, V.Ya. (2012), *Orhanizatsiia ta upravlinnia systemoiu finansovo-ekonomichnoi bezpeky* [Organization and management of the system of financial and economic security], Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, Lviv, Ukraine, 268 p.
11. Savytska, O. (2012), "Estimation and ways to ensure Ukraine's financial security", *Ekonomichnyi forum*, no. 3, pp. 14.
12. Filyppova, S.V. and Niziaieva, S.A. (2012), *Analitichni instrumenty systemy ekonomichnoi bezpeky subiektiv hospodariuvannia* [Analytical tools of the economic security system of economic entities], monograph, Vyd-vo "Noulidzh" (donetske viddilennia), Donetsk, Ukraine, 179 p.

Піхняк Т.А. ДОСЛІДЖЕННЯ СУТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Дослідження суті, окреслення основних складових фінансово-економічної безпеки підприємства та обґрунтування її значення для успішного функціонування та розвитку суб'єктів господарювання.

Методика дослідження. В основу досліджень роботи покладені як загальнонаукові (аналіз, спостереження), так і спеціальні методи пізнання. Методи аналізу і спостереження використані для дослідження суті та окреслення основних складових фінансово-економічної безпеки підприємства. Методи пізнання використані для обґрунтування значення фінансово-економічної безпеки для успішного функціонування та розвитку суб'єктів господарювання.

Результати. Визначено, що складові фінансово-економічної безпеки підприємства спрямовані на забезпечення збалансованості та стійкості фінансово-економічної безпеки підприємства. Доведено, що однозначного тлумачення даної категорії немає, а про складність її змісту свідчить багатогранність та багатоаспектність даного поняття, а також і те, що науковці постійно уточнюють та розширюють дану категорію. Обґрунтовано значення фінансово-економічної безпеки для успішного функціонування та розвитку суб'єктів господарювання. Зроблено висновок, що фінансово-економічна безпека сприяє забезпеченню захищеності фінансово-економічних інтересів підприємства від негативних факторів як зовнішнього, так і внутрішнього середовища та сприяє створенню необхідних фінансово-економічних умов для безперервної і успішної діяльності підприємства та його розвитку.

Наукова новизна. Обґрунтовано, що на сучасному етапі розвитку економіки зростає актуальність розробки та реалізації системи фінансово-економічної безпеки від кожного суб'єкта господарювання, що сприяє успішному функціонуванню та розвитку суб'єктів господарювання.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути запропоновані для впровадження у підприємницьку діяльність, що сприяє її ефективному розвитку.

Ключові слова: економіка, конкуренція, фінансова нестабільність, економічний розвиток, суб'єкт господарювання, економічна безпека, фінансова безпека.

Pikhniak T.A. RESEARCH OF ESSENCE OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE

Purpose. Research of essence, outline of the main components of financial and economic security of the enterprise and substantiation of its importance for the successful functioning and development of business entities.

Methodology of research. In basis of researches works are fixed both scientific (analysis, supervision) and special, methods of cognition. The methods of analysis and supervision are used for research of essence and lineation of basic constituents of financially and economic safety of enterprise. Methods of cognition are the values of financially and economic safety used for a ground for the successful functioning and development of business entities.

Findings. It was determined, that the constituents of financially and economic safety of enterprise are directed on providing of balanced and firmness of financially and economic security of enterprise. It was marked that category "financially and economic security of enterprise". It was well-proven that synonymous interpretation of this category is not, and many-sided nature and multidimensionality of this concept testifies to complication of its maintenance, and also and that research workers constantly specify and extend this category. Grounded value of financially and economic security for the successful functioning and development of business entities. A conclusion is done, that financially and economic security is instrumental in providing of protected of financially and economic interests of enterprise from the negative factors of both external and internal, environment and instrumental in creation of necessary financially and economic terms for continuous and successful activity of enterprise and his development.

Originality. Grounded, that on the modern stage of development of economy actuality of development and realization of the system of financial and economic security grows from every business entity which will promote for the successful functioning and development of business entities.

Practical value. Research results can be offered for introduction in entrepreneurial activity which will promote it to effective development.

Key words: economy, competition, financial instability, economic development, business entity, economic security, financial security.

Пихняк Т.А. ИССЛЕДОВАНИЕ СУТИ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Исследование сути, очерчивания основных составляющих финансово-экономической безопасности предприятия и обоснования ее значения, для успешного функционирования и развития субъектов ведения хозяйства.

Методика исследования. В основу исследований работы положены как общенаучные (анализ, наблюдение), так и специальные, методы познания. Методы анализа и наблюдения использованы для исследования сути и очерчивания основных составляющих финансово-экономической безопасности предприятия. Методы познания использованные для обоснования значения финансово-экономической безопасности для успешного функционирования и развития субъектов ведения хозяйства.

Результаты. Выяснено, что составляющие финансово-экономической безопасности предприятия направлены на обеспечение сбалансированности и стойкости финансово-экономической безопасности предприятия. Доказано, что однозначного толкования данной категории нет, а о сложности ее содержания свидетельствует многогранность и многоаспектность данного понятия, а также и то, что научные работники постоянно уточняют и расширяют данную категорию. Обоснованно значение финансово-экономической безопасности для успешного функционирования и развития субъектов ведения хозяйства. Сделан вывод, что финансово-экономическая безопасность способствует обеспечению защищенности финансово-экономических интересов предприятия от негативных факторов как внешней, так и внутренней, среды и способствует созданию необходимых финансово-экономических условий для непрерывной и успешной деятельности предприятия и его развития.

Научная новизна. Обоснованно, что на современном этапе развития экономики растет актуальность разработки и реализации системы финансово-экономической безопасности от каждого субъекта ведения хозяйства, которое будет способствовать успешному функционированию и развитию субъектов ведения хозяйства.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть предложены для внедрения в предпринимательскую деятельность, которая будет способствовать ее эффективному развитию.

Ключевые слова: экономика, конкуренция, финансовая нестабильность, экономическое развитие, субъект ведения хозяйства, экономическая безопасность, финансовая безопасность.

УДК 666.791

**Гіренко Ю.О.,
мол. наук. співроб. відділу інвестиційного та
матеріально-технічного забезпечення,
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"**

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО ХМЕЛЯРСТВА

Постановка проблеми. Галузь хмелярства – важливий напрям агропромислового комплексу в Україні. Адже хміль широко використовується у різних промислових виробництвах, особливо під час пивоваріння. Проте, незважаючи на значну щорічну потребу українського ринку у хмелярській продукції (в межах 100 т), частка вітчизняної у загальному обсязі – мінімальна [1].

Враховуючи важливу роль хмелярства у соціально-економічному розвитку національної економіки, актуальним є висвітлення можливих шляхів підвищення економічної ефективності за рахунок модернізації складових виробничого капіталу та технології вирощування культури хмелю на базі вітчизняних профільних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика дослідження економічної ефективності роботи хмелярських підприємств та пропозиції щодо її підвищення лягли в основу праць таких вітчизняних науковців, як: Т. Муляр [8], Г. Осовська [10], А. Проценко [12], Н. Куровська [6], О. Николук [9], Т. Приймачук [11], А. Головач [5] та інших. В. Любченко у власних дослідженнях подальший розвиток хмелярства тісно пов'язує з системним здійсненням модернізаційних змін [7].

Проте, незважаючи на значний обсяг існуючого тематичного матеріалу, економіка розвитку хмелярства і нині залишається актуальною, з точки зору наукових досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є оцінювання розміру збільшення показників економічної

ефективності за рахунок впровадження модернізаційних змін на базі вітчизняних хмелярських підприємств при реалізації визначених сценаріїв (оптимістичного, песимістичного та реалістичного).

Виклад основного матеріалу дослідження. Галузь хмелярства в Україні декілька десятиліть тому носила масштабний характер розвитку, забезпечуючи сільське населення роботою, споживачів – сировиною, бюджет – значними податковими відрахуваннями [3].

Проте, труднощі з пристосуванням до сучасних потреб ринку, стосовно якості та ціни пропонованої хмелярської продукції, негативно позначилося на основних показниках ефективності роботи профільних вітчизняних підприємств. Так, лише з 2005 по 2015 роки, продуктивні площі хмільників скоротились – з 665,0 до 187,0 га, валовий збір – з 470 до 217,4 т, чисельність діючих господарств – з 46 до 6 од., відбулось незначне збільшення врожайності – з 7,1 до 11,6 ц/га [2].

У свою чергу, динаміка основних вартісних показників за досліджуваний період суттєво змінилась. Зокрема, виробничі витрати з розрахунку на 1 га зросли – з 13,1 до 83,9 тис. грн. Через суттєве підвищення закупівельних цін на хмелярську продукцію (з 1,3 до 10,6 тис. грн/ц) та збільшення обсягів її реалізації у 2015 році вдалось досягти прибутків у розмірі 8,3 млн грн, тоді як аналогічний показник у 2005 році перевищував 3 млн. грн збитків [4].

Забезпечення сталого розвитку вітчизняних хмелярських підприємств на майбутні періоди потребує додаткових досліджень стосовно пошуку можливих шляхів підвищення економічної ефективності виробництва хмелю в Україні.

Так, подальший розвиток виробництва хмелепродукції, на наше переконання, має відбуватися на основі інвестиційного забезпечення модернізації підприємств вітчизняної галузі хмелярства. Передбачається модернізувати всі складові виробничого капіталу хмелярів, а також технологію вирощування культури. При цьому пріоритетними об'єктами модернізації мають бути не лише основні засоби, як це досить часто трактується у науковій літературі і відбувається на практиці, а й матеріальні ресурси (оборотні засоби сфери виробництва) та людський капітал. Останній, на наш погляд, необхідно модернізувати в першу чергу. Оскільки, як свідчить досвід успішно функціонуючих підприємств Європи, Сполучених штатів Америки, Японії та інших високо розвинених в економічному контексті країн, первинним і вирішальним чинником формування конкурентних переваг підприємства є його персонал, а саме наявність в останнього найсучасніших професійних знань, умінь і навичок, здатності швидко адаптуватися до постійно мінливого зовнішнього середовища та максимально використовувати існуючі та приховані можливості у процесі діяльності.

Зокрема, це дасть змогу, передусім, якісно оновити виробничий потенціал суб'єктів господарювання, використовуючи інтенсивно-екстенсивну модель розвитку, що дасть можливість акцентувати увагу на чинниках підвищення урожайності хмелю, поліпшення його якісних характеристик. Збільшення ж площі посадки культури повинно носити похідний характер, за виключенням тих підприємств, в яких площа хмелю менша 15 га (за результатами дослідження науковців-хмелярів встановлено, що впровадження сучасної прогресивної техніки і технології вирощування хмелю доцільне на площі від 15 – 20 га).

Ключовими заходами підвищення урожайності хмелю можуть бути наступні:

– впровадження у процес формування молодих хмільників технології вирощування саджанців на зразок «in vitro» для отримання оздоровленого високопродуктивного садивного матеріалу;

– застосування висококонкурентних сортів хмелю вітчизняних та закордонних селекцій. Серед існуючих нині сортів пропонуємо використовувати такі: «Слов'янка» – потенційна врожайність понад 27 ц/га, вміст альфа-кислоти – 4–6%; «Заграва» – 25,5 ц/га, вміст альфа-кислоти – 6–8%; «Гайдамацький» – 26,7 ц/га, вміст альфа-кислоти – 4–6 %; «Національний» – 25ц/га, вміст альфа-кислоти – 9–12 %; «Промінь» – 29,3 ц/га, вміст альфа-кислоти – 7–10 %; «Зміна» – 27,0 ц/га, вміст альфа-кислоти – 7–10%;

– застосування добрив і засобів захисту рослин на органічній основі (широке використання мікроорганізмів, а не хімічних препаратів);

– підвищення рівня механізації та автоматизації виробничих процесів, що забезпечить зменшення втрат продукції (погіршення якісних параметрів) і збільшення рівня використання генетичного потенціалу урожайності сортів хмелю.

Для визначення прогнозних параметрів урожайності хмелю у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області проведено кореляційно-регресійний аналіз даного результативного показника. Встановлено його тісну залежність від розміру авансованого на 1 га площі насаджень хмелю капіталу, що включає основні засоби (частка техніки та обладнання становить 60% структури основних засобів у хмелярстві), матеріальні ресурси (добрива, засоби захисту рослин, тощо) та людський капітал (у формі авансованого фонду оплати праці).

Отримане рівняння регресії має вид:

$$Y = -0,28 + 0,0625x, \quad (1)$$

де Y – урожайність хмелю, ц/га;

x – величина авансованого капіталу на 1 га площі насаджень хмелю, тис. грн.

З даних рівняння видно, що при зміні величини авансованого капіталу на 1 га на 1 тис. грн урожайність хмелю підвищується на 0,0625 ц.

Коефіцієнт детермінації становить 0,9498, тобто варіація результативного показника на 94,98% зумовлена зміною авансованого капіталу на 1 га. Коефіцієнт кореляції складає 0,9746, що вказує на тісний (майже функціональний) зв'язок між урожайністю та величиною авансованого капіталу на 1 га площі насаджень хмелю.

За умови реалізації розробленої нами програми інвестиційного забезпечення розвитку хмелярства, зокрема в частині оновлення та нарощування авансованого капіталу хмелярів, урожайність хмелю у 2020 р. порівняно з 2015 р. збільшиться на 4,4 ц/га або на 35% і складе 17,2 ц/га, а у 2025 р. – на 9,7 ц/га або на 76 % і становитиме 22,5 ц/га (табл. 1).

Залежно від розміру фінансування модернізації хмелярських підприємств відповідно зміниться і площа насаджень культури (табл.1).

Таблиця 1

**Прогноз виробництва гранульованого хмелю типу 90
у підприємствах Житомирської області**

Показник	Рік			2020 р. до 2015 р., разів	2025 р. до 2015 р., разів
	2015	2020	2025		
Сценарій 1 (оптимістичний)					
Площа насаджень хмелю, га	133,0	753,7	1551,7	5,67	11,67
Урожайність хмелю, ц/га	12,8	17,2	22,5	1,35	1,76
Валовий збір хмелю, ц	1698,0	12988,2	34886,3	7,65	20,55
Обсяг виробництва гранульованого хмелю типу 90, ц	1528,2	11689,4	31397,7	7,65	20,55
Сценарій 2 (песимістичний)					
Площа насаджень хмелю, га	133,0	133,0	133,0	1,00	1,00
Урожайність хмелю, ц/га	12,8	17,2	22,5	1,35	1,76
Валовий збір хмелю, ц	1698,0	2292,0	2990,3	1,35	1,76
Обсяг виробництва гранульованого хмелю типу 90, ц	1528,2	2062,8	2691,2	1,35	1,76
Сценарій 3 (реалістичний)					
Площа насаджень хмелю, га	133,0	394,6	540,2	2,97	4,06
Урожайність хмелю, ц/га	12,8	17,2	22,5	1,35	1,76
Валовий збір хмелю, ц	1698,0	6799,8	12144,7	4,00	7,15
Обсяг виробництва гранульованого хмелю типу 90, ц	1528,2	6119,8	10930,2	4,00	7,15

Джерело: сформовано автором

Крім того, пропонуємо хмелярам об'єднатися в обслуговуючі кооперативи для реалізації можливості придбання гранулятора та переробки шишок хмелю у гранули. Як свідчить практичний досвід, якісні характеристики хмелю при цьому не втрачаються, зберігання і транспортування його дешевше (порівняно з шишками хмелю), а ціна реалізації – значно вища. При цьому, ми рекомендуємо надавати перевагу виробництву гранульованого хмелю типу 90, який користується значно більшим попитом у пивоварів порівняно з гранульованим хмелем типу 45 (в останнього вміст альфа-кислоти удвічі вищий).

Таким чином, обсяг виробництва гранульованого хмелю типу 90 у підприємствах Житомирської області може становити:

- за оптимістичного сценарію – 11,7 тис. ц у 2020 р. та 31,4 тис. ц у 2025 р.;
- за песимістичного сценарію – 2,1 тис. ц у 2020 р. і 2,7 тис. ц у 2025 р.;
- за реалістичного сценарію – 6,1 тис. ц у 2020 р. та 10,9 тис. ц у 2025 р.

В середньому на одне підприємство, враховуючи умови песимістичного сценарію розвитку, обсяг виробництва гранульованого хмелю типу 90 у Житомирській області складе у 2020 р. – 687,6 ц, у 2025 р. – 897,1 ц; в цілому по Україні – 440,2 ц і 574,3 ц.

Реалізація програми інвестиційного забезпечення модернізації підприємств галузі хмелярства також забезпечить якісне покращення системи маркетингу суб'єктів господарювання. Ключовими напрямками мають бути розробка та впровадження у практичну діяльність хмелярських підприємств системи формування попиту на хмелепродукцію та системи стимулювання її збуту, включаючи вихід на світовий ринок.

Результати досліджень вітчизняних науковців-хмелярів свідчать, що якісні параметри виробленої з вітчизняних сортів хмелю продукції (гранульований хміль, екстракти та масла з хмелю, тощо) не поступаються характеристикам хмелепродукції із США, Німеччини чи інших країн світу. Тому, окрім виробничого процесу, хмелярі повинні зосередити увагу і на процесі реалізації продукції.

Безумовно, участь держави у цій справі є необхідною: удосконалення протекціоністської політики на внутрішньому ринку хмелю; запровадження практики надання фінансової, інформаційної та іншої допомоги хмелярам у веденні конкурентної боротьби з іноземними хмелевиробниками. Нині понад 70% внутрішнього попиту на хмелесировину (гранульований хміль) задовольняється сировиною іноземного походження, яка за якісними параметрами навіть поступається вітчизняній.

Виходячи з цього, пропонуємо три сценарії розвитку збутової діяльності хмелярських підприємств, що кількісно виражається показником обсягу реалізації гранульованого хмелю типу 90 (табл. 2).

Таблиця 2

Прогноз грошових надходжень від реалізації гранульованого хмелю типу 90 підприємств Житомирської області

Показник	Рік			2020 р. до 2015 р., разів	2025 р. до 2015 р., разів
	2015	2020	2025		
Сценарій 1 (оптимістичний)					
Обсяг реалізації гранульованого хмелю типу 90, ц	1528,2	11689,4	31397,7	7,65	20,55
Ціна реалізації 1 ц гранульованого хмелю типу 90, тис. грн	12,0	16,0	22,0	1,33	1,83
Чистий дохід (виручка) від реалізації гранульованого хмелю типу 90, млн грн	18,3	187,0	690,7	10,20	37,67
Сценарій 2 (песимістичний)					
Обсяг реалізації гранульованого хмелю типу 90, ц	1528,2	2062,8	2691,2	1,35	1,76
Ціна реалізації 1 ц гранульованого хмелю типу 90, тис. грн	12,0	16,0	22,0	1,33	1,83
Чистий дохід (виручка) від реалізації гранульованого хмелю типу 90, млн грн	18,3	33,0	59,2	1,80	3,23
Сценарій 3 (реалістичний)					
Обсяг реалізації гранульованого хмелю типу 90, ц	1528,2	6119,8	10930,2	4,00	7,15
Ціна реалізації 1 ц гранульованого хмелю типу 90, тис. грн	12,0	16,0	22,0	1,33	1,83
Чистий дохід (виручка) від реалізації гранульованого хмелю типу 90, млн грн	18,3	97,9	240,5	5,34	13,11

Джерело: сформовано автором

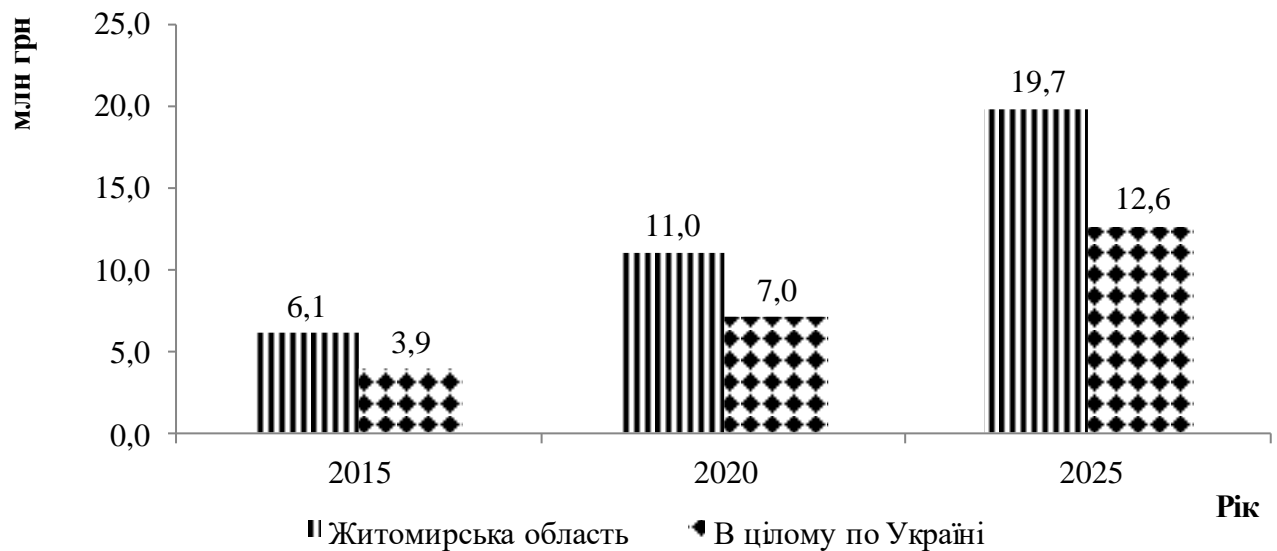
Іншим ключовим питанням маркетингової діяльності хмелярських підприємств є ціна реалізації продукції, розмір якої залежить від комплексу чинників: якісних параметрів продукції, ступеня її відповідності потребам пивоварів (враховуючи й латентні потреби останніх), бренду виробника, практики державної компенсації частини вартості продукції тощо.

Досвід Німеччини та США свідчить, що ціна реалізації 1 ц гранул хмелю може бути на рівні собівартості вирощування 1 ц шишок хмелю. Тобто для посилення конкурентних позицій власних хмелевиробників уряд зазначених держав компенсує їм частину витрат на виробництво продукції. Внаслідок чого ціна за 1 ц гранул хмелю становить лише 700 євро.

Отже, використовуючи розрахунково-конструктивний прийом і враховуючи, що якісні параметри гранульованого хмелю типу 90 вітчизняного походження не поступаються іноземним аналогам, розроблено прогноз ціни реалізації 1 ц гранульованого хмелю типу 90: якщо у 2015 році вона (ціна) становила 12 тис. грн., то у 2020 році пропонуємо її збільшити на 33,3% до рівня 16 тис. грн., а у 2025 році – на 37,5% до рівня 22 тис. грн., що відповідає європейському рівню.

Сукупна дія обсягу реалізації продукції та її ціни зумовила відповідну суму грошових надходжень на хмелярські підприємства.

Таким чином, розмір чистого доходу у розрахунку на одне підприємство, навіть за умови песимістичного сценарію розвитку, у Житомирській області складе: у 2020 р. – 11,0 млн грн, що на 5,9 млн грн. більше рівня 2015 р., а у 2025 р. – 19,7 млн грн або на 13,6 млн грн більше за значення у 2015 р. В цілому по Україні чистий дохід (виручка) від реалізації гранульованого хмелю типу 90 складе 7,0 млн грн і 12,6 млн грн. Порівняно з 2015 р. у 2020 р. чистий дохід (виручка) від реалізації гранульованого хмелю типу 90 більший на 3,1 млн грн, а у 2025 р. – на 8,7 млн грн (рис. 1).

Рис. 1. Прогноз чистого доходу (виручки) від реалізації гранульованого хмелю типу 90 в середньому на одне підприємство (за песимістичного сценарію)

Джерело: побудовано автором

Витрати хмелярських підприємств включають чотири основні елементи: амортизацію, матеріальні витрати, витрати на оплату праці та інші витрати, які, в свою чергу, акумулюють витрати на збут продукції, організацію та управління виробництвом тощо. Для визначення прогнозних параметрів суми амортизації основних засобів хмелепідприємств застосовано нормативний і розрахунково-конструктивний прийоми. Обчислення проводили виходячи з раціонального терміну використання основних засобів, оптимальної їх структури в контексті активної та пасивної частини, а також з дотриманням чинного законодавства (норм Податкового кодексу України, які визначають мінімально допустимі строки амортизації основних засобів та інших необоротних активів).

Зокрема, на основі даних базових хмелярських підприємств Житомирської області – СТОВ «Спілка Хмелярів і пивоварів» і ТОВ «Вертокиївка – хміль» – встановлено, що нині середня норма амортизації основних засобів складає 8,3%, а термін їх використання – понад 12 років, у тому числі: машин та обладнання – 10 років, транспортних засобів – 18 років.

Пропонуємо підвищити середню норму амортизації основних засобів до 9,5%, внаслідок чого термін використання машин та обладнання становитиме 8 років (норма амортизації для даної групи основних засобів складе 12,5%), транспортних засобів – 8 років (норма амортизації становитиме 12,5%), будинків і споруд – 20 років (норма амортизації складе 5%). При цьому структура основних засобів хмелярських підприємств матиме вид: активна частина становитиме не менше 60%, пасивна частина – відповідно не більше 40%.

Для визначення прогнозних параметрів суми матеріальних витрат хмелярських підприємств застосовано показник ділової активності – коефіцієнт оборотності оборотних засобів – на рівні 2015 року, виходячи з того, що значення даного показника у підприємствах Житомирської області досить високе. Суму матеріальних витрат обчислювали з використанням розрахунково-конструктивного прийому шляхом множення прогнозної величини матеріальних ресурсів (оборотних засобів сфери виробництва) на зазначений коефіцієнт (табл. 3).

Таблиця 3

Прогноз витрат на виробництво та реалізацію гранульованого хмелю типу 90 у підприємствах Житомирської області, млн грн

Показник	Рік			2020 р. до 2015 р., разів	2025 р. до 2015 р., разів
	2015	2020	2025		
1	2	3	4	5	6
Сценарій 1 (оптимістичний)					
Амортизація основних засобів	1,7	15,4	40,9	8,87	23,54
Матеріальні витрати	5,6	44,8	123,8	7,95	21,97
Витрати на оплату праці	1,7	14,7	39,6	8,45	22,77
Інші витрати	2,5	19,0	53,0	7,64	21,32
Разом витрат	11,6	93,9	257,3	8,10	22,18

продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6
Сценарій 2 (песимістичний)					
Амортизація основних засобів	1,7	2,7	3,5	1,56	2,02
Матеріальні витрати	5,6	7,9	10,6	1,40	1,88
Витрати на оплату праці	1,7	2,6	3,4	1,49	1,95
Інші витрати	2,5	3,4	4,5	1,35	1,83
Разом витрат	11,6	16,6	22,1	1,43	1,90
Сценарій 3 (реалістичний)					
Амортизація основних засобів	1,7	10,0	22,2	5,74	12,78
Матеріальні витрати	5,6	29,0	67,2	5,14	11,92
Витрати на оплату праці	1,7	9,5	21,5	5,47	12,36
Інші витрати	2,5	12,3	28,8	4,94	11,57
Разом витрат	11,6	60,8	139,7	5,24	12,04

Джерело: сформовано автором

Отже, вважаємо, що впровадження у практику функціонування вітчизняних підприємств галузі хмелярства системи запропонованих заходів щодо модернізації їх виробничого капіталу є обґрунтованим і доцільним в сучасних умовах господарювання. Економічна ефективність функціонування даних підприємств в контексті виробництва гранульованого хмелю типу 90 підвищиться. З даних табл. 4 видно, що, навіть за умови реалізації песимістичного сценарію розвитку, ключові показники економічної ефективності виробництва продукції характеризуються тенденцією до зростання.

Таблиця 4

Прогноз економічної ефективності виробництва гранульованого хмелю типу 90 у підприємствах в цілому по Україні (за песимістичного сценарію)

Показник	Рік			2020 р. до 2015 р., +/-	2025 р. до 2015 р., +/-
	2015	2020	2025		
Прибуток на 1 га площі насаджень хмелю, тис грн	44,8	110,5	251,7	65,7	206,9
Прибуток на 1 тис. грн. вартості основних засобів, грн	307	554	979	247	672
Прибуток на 1 тис. грн. матеріальних витрат, грн	1126	1979	3360	853	2234
Прибуток на 1 тис. грн. витрат на оплату праці, грн	3509	5800	10102	2291	6593
Прибуток на 1 ц продукції, тис грн	4,28	7,82	13,66	3,54	9,38
Коефіцієнт окупності витрат	1,55	1,96	2,64	0,40	1,08
Рівень рентабельності виробництва продукції, %	55,5	95,7	163,8	40,2	108,3
Рівень рентабельності реалізації продукції, %	35,7	48,9	62,1	13,2	26,4

Джерело: розраховано автором

Характеризуючи табличні розрахунки (табл. 4), можна побачити, що рівень рентабельності виробництва продукції у хмелярських підприємствах України підвищиться у 2020 р. на 40,2 пункти до рівня 95,7%, а у 2025 р. – на 108,3 пункти до рівня 163,8% порівняно з 2015 р.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, сформовано висновок, що розвиток хмелярства в Україні має відбуватися на інноваційній основі, тобто шляхом впровадження у практичну діяльність комплексної модернізації всіх складових виробничого капіталу хмелярських підприємств. Базисом даного процесу є відповідне інвестиційне забезпечення та активна участь держави, як гаранта розвитку бізнесу.

Бібліографічний список

1. Гіренко Ю.О. Ефективність виробництва хмелю в Україні / Ю.О. Гіренко // Економіка АПК. – 2017. – № 2. – С. 83-88.
2. Гіренко Ю.О. Інвестиційне забезпечення модернізації хмелярських господарств в Україні / Ю.О. Гіренко // Економіка АПК. – 2018. – № 1. – С. 92-100.
3. Гіренко Ю.О. Історичний аспект розвитку хмелярства в Україні / Ю.О. Гіренко // Інноваційна економіка. – 2015. – № 3. – С. 160-165.
4. Гіренко Ю.О. Роль економічної складової виробництва хмелю в Україні / Ю.О. Гіренко // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2017. – № 2. – С. 30-40 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2017/17gyohvu.pdf>.

5. Головач Г.С. Розвиток галузі хмелярства в Україні / Г.С. Головач // Вісник аграрної науки. – 2003. – № 4. – С. 79-80.
6. Куровська Н.О. Адаптація світового досвіду інтеграційних зв'язків у хмелярстві / Н.О. Куровська // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2011. – № 2(2). – С. 325-335.
7. Любченко В.В. Особливості модернізації машини для посадки хмелю / В.В. Любченко, І.І. Борисюк // Агрпромиислове виробництво Полісся. – 2015. – № 8. – С. 93-97.
8. Муляр Т.С. Ефективність управління діяльністю підприємств галузі хмелярства / Т.С. Муляр // Агросвіт. – 2010. – № 23. – С. 33-37.
9. Николіук О.М. Класифікація підприємницьких ризиків виробників хмелю / О.М. Николіук // Агроінком. – 2008. – № 5. – С. 89-93.
10. Муляр Т. Стратегічне управління підприємствами галузі хмелярства / Т. Муляр, Г. Осовська. – Житомир : Житомирський національний агроекологічний університет, 2013. – 244 с.
11. Приймачук Т. Оцінка економічної ефективності розвитку хмелярства / Т. Приймачук, Т. Сітнікова, Ю. Савченко // Вісник аграрної науки. – 2011. – № 1. – С. 66-70.
12. Проценко А.В. Тенденції розвитку галузі хмелярства в Україні / А.В. Проценко // Сталий розвиток економіки : [міжнар. наук.-виробн. журнал]. – 2015. – № 2. – С. 79-85.

References

1. Hirenko, Yu.O. (2017), "Efficiency of Hops Production in Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 2, pp. 83-88.
2. Hirenko, Yu.O. (2018), "Investment support for modernization of farms growing hops in Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 92-100.
3. Hirenko, Yu.O. (2015), "Historical aspect of the development of hop-growing in Ukraine", *Innovatsiina ekonomika*, no. 3, pp. 160-165.
4. Hirenko, Yu.O. (2017), "The role of the economic component of hops production in Ukraine", *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, no. 2, pp. 30-40 (access date January 03, 2018).
5. Holovach, H.S. (2003), "Development of industry of the hop-growing in Ukraine", *Visnyk ahrarnoi nauky*, no. 4, pp. 79-80.
6. Kurovska, N.O. (2011), "Adaptation of the world experience of integration ties in the hop-growing", *Visnyk Zhytomyrskoho natsionalnoho ahroekolohichnoho universytetu*, no. 2(2), pp. 325-335.
7. Liubchenko, V.V. and Borysiuk, I.I. (2015), "Features of modernization of the machine for planting of hop", *Ahropromyslove vyrobnytstvo Polissia*, no. 8, pp. 93-97.
8. Muliar, T.S. (2010), "Effectiveness of management of the enterprises of the industry of hop-growing", *Ahrosvit*, no. 23, pp. 33-37.
9. Nykoliuk, O.M. (2008), "Classification of entrepreneurial risks of hops producers", *Ahroinkom*, no. 5, pp. 89-93.
10. Muliar, T. and Osovskaya, H. (2013), *Stratehichne upravlinnia pidpriemstvamy haluzi khmeliarstva* [Strategic management of the enterprises of the industry of hop-growing], Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr, Ukraine, 244 p.
11. Prymachuk, T., Sitnikova, T. and Savchenko, Yu. (2011), "Estimation of economic efficiency of development of hop-growing", *Visnyk ahrarnoi nauky*, no. 1, pp. 66-70.
12. Protsenko, A.V. (2015), "Trends in the field of industry of hop-growing in Ukraine", *Stalyi rozvytok ekonomiky : [mizhnar. nauk.-vyrobn. zhurnal]*, no. 2, pp. 79-85.

Гіренко Ю.О. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО ХМЕЛЯРСТВА

Мета. Оцінювання розміру збільшення показників економічної ефективності за рахунок впровадження модернізаційних змін на базі вітчизняних хмелярських підприємств при реалізації визначених сценаріїв (оптимістичного, песимістичного та реалістичного).

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження застосовано такі методи: спостереження і статистичний аналіз (для вивчення стану галузі хмелярства в Україні); графічний і табличний (для наочного відображення результатів дослідження); кореляційно-регресійний аналіз (для визначення прогнозних параметрів урожайності хмелю у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області); комплексний аналіз (при формуванні висновків та пропозицій щодо доцільності модернізації вітчизняних хмелярських підприємств).

Результати. Досліджено основні показники ефективності роботи підприємств галузі хмелярства України. Акцентовано увагу на тому, що подальший розвиток виробництва хмелепродукції повинен відбуватися на основі інвестиційного забезпечення модернізації підприємств вітчизняної галузі хмелярства, причому пріоритетними об'єктами модернізації мають бути не лише основні засоби, а й матеріальні ресурси (оборотні засоби сфери виробництва) та людський капітал. Визначено ключові заходи підвищення урожайності хмелю в Україні. Здійснено прогнозування параметрів урожайності хмелю в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області на основі кореляційно-регресійного аналізу, а також виробництва гранульованого хмелю типу 90, грошових надходжень і чистого доходу від його реалізації шляхом побудови трьох сценаріїв розвитку подій –

оптимістичного, песимістичного і реалістичного. Визначено витрати на виробництво та реалізацію гранульованого хмелю типу 90 і розраховано основні показники економічної ефективності його виробництва в цілому по Україні.

Наукова новизна. Обґрунтовано першочергові заходи модернізації підприємств галузі хмелярства та спрогнозовано основні показники їх розвитку на основі кореляційно-регресійного аналізу в розрізі песимістичного, оптимістичного та реалістичного сценаріїв.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані при розробці державної програми розвитку підприємств галузі хмелярства в Україні, а також власниками хмелепереробних підприємств з метою забезпечення високого рівня рентабельності діяльності та їх розвитку на інноваційній основі.

Ключові слова: хмелярство, виробництво хмелю, модернізація, інноваційний розвиток, витрати, прогноз доходів.

Hirenko Yu.O. WAYS OF INCREASING ECONOMIC EFFICIENCY OF DOMESTIC HOP-GROWING

Purpose. Estimation of the size of the increase of the indicators of economic efficiency due to the introduction of modernization changes on the basis of domestic hop enterprises in the implementation of certain scenarios (optimistic, pessimistic and realistic).

Methodology of research. In order to achieve the goal, the following methods have been used in the research process: observation and statistical analysis (for studying the state of hop-growing in Ukraine); graphical and tabular (for visual display of research results); correlation-regression analysis (for determination of predictive parameters of yield of hops in agricultural enterprises of Zhytomyr region); complex analysis (for drawing up conclusions and suggestions on expediency of modernization of domestic hop growing enterprises).

Findings. The main indicators of the efficiency of the enterprises of the hop-growing industry in Ukraine were investigated. The emphasis was placed on the fact that further development of production of hops should take place on the basis of investment support for the modernization of enterprises of the domestic industry of hop-growing, with the priority objects of modernization should be not only fixed assets, but also material resources (working capital of the sphere of production) and human capital. The key measures to increase the yield of hops in Ukraine were determined. Projected hop productivity parameters in agricultural enterprises of Zhytomyr region on the basis of correlation-regression analysis, as well as production of granulated hop type 90, cash receipts and net income from its implementation by constructing three scenarios of development of events – optimistic, pessimistic and realistic. The expenses for the production and sale of granulated hops of type 90 were determined and the main indicators of economic efficiency of its production in general in Ukraine were calculated.

Originality. The primary measures of the modernization of enterprises of hop-growing industry were grounded and the main indicators of their development were predicted on the basis of correlation-regression analysis in the context of pessimistic, optimistic and realistic scenarios.

Practical value. The results of the study can be used in the development of a state program for the development of enterprises of hop-growing industry in Ukraine, as well as owners of hop growing enterprises in order to ensure a high level of profitability of activities and their development on an innovative basis.

Key words: hop-growing, production of hop, modernization, innovation development, costs, income forecast.

Гиренко Ю.А. ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОТЕЧЕСТВЕННОГО ХМЕЛЕВОДСТВА

Цель. Оценка размера увеличения показателей экономической эффективности за счет внедрения модернизационных изменений на базе отечественных хмелеводческих предприятий при реализации определенных сценариев (оптимистического, пессимистического и реалистического).

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в процессе исследования применены следующие методы: наблюдение и статистический анализ (для изучения состояния отрасли хмелеводства в Украине); графический и табличный (для наглядного отображения результатов исследования); корреляционно-регрессионный анализ (для определения прогнозных параметров урожайности хмеля в сельскохозяйственных предприятиях Житомирской области); комплексный анализ (при формировании выводов и предложений по целесообразности модернизации отечественных хмелеводческих предприятий).

Результаты. Исследованы основные показатели эффективности работы предприятий отрасли хмелеводства Украины. Акцентируется внимание на том, что дальнейшее развитие хмелепродукции должно происходить на основе инвестиционного обеспечения модернизации предприятий отечественной отрасли хмелеводства, причем приоритетными объектами модернизации должны быть не только основные средства, но и материальные ресурсы (оборотные средства сферы производства) и человеческий капитал. Определены ключевые меры повышения урожайности хмеля в Украине. Осуществлено прогнозирование параметров урожайности хмеля в сельскохозяйственных предприятиях Житомирской области на основе корреляционно-регрессионного анализа, а также производства гранулированного хмеля типа 90, денежных поступлений и чистого дохода от его реализации путем построения трех сценариев развития событий – оптимистического, пессимистического и реалистического. Определены затраты на производство и реализацию гранулированного хмеля типа 90 и рассчитаны основные показатели экономической эффективности его производства в целом по Украине.

Научная новизна. Обоснованы первоочередные меры модернизации предприятий отрасли хмелеводства и спрогнозировано основные показатели их развития на основе корреляционно-регрессионного анализа в разрезе пессимистического, оптимистического и реалистического сценариев.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы при разработке государственной программы развития предприятий отрасли хмелеводства в Украине, а также владельцами хмелеперерабатывающих предприятий с целью обеспечения высокого уровня рентабельности деятельности и их развития на инновационной основе.

Ключевые слова: хмелеводство, производство хмеля, модернизация, инновационное развитие, расходы, прогноз доходов.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ, РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ДЕМОГРАФІЯ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 332.13 : 330.13

*Пуцентайло П.Р.,
д-р екон. наук, професор,
Гуменюк О.О.,
канд. екон. наук, доцент,
Тернопільський національний економічний університет*

ФОРМУВАННЯ ПРОГРАМИ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток регіону визначається складною системою чинників, серед яких важливе значення має цільова орієнтація, спрямованість на вирішення найбільш важливих соціально-економічних проблем конкретного регіону. Врахування сукупного впливу науково-технічних, економічних, соціальних і політичних чинників, що визначають розвиток регіону, вимагає застосування нових підходів і методів. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває використання методів стратегічного управління економічного розвитку на рівні регіонів.

Трансформація соціально-економічної структури регіону в певному напрямку вимагає від регіональних органів державної влади і управління чіткого бачення перспективи розвитку і стримуючих його чинників, оскільки зростає значення процедури вироблення завдань і самого процесу формування концепції розвитку регіонів у сучасних умовах, що характеризуються високим динамізмом розвитку і глобальністю фінансово-економічних криз. Тому важливого значення набуває розгляд стратегічного управління розвитком регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розробки стратегії економічного розвитку регіонів досліджували такі вчені: Г. І. Башнянин, М. П. Бутко [1], А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, Б. М. Данилишин, М. І. Долішній, Я. А. Жаліло [2], І. О. Ртищева [3], В. П. Мікловда [4], І. Р. Михасюк, Г. Л. Монастирський [5], Б. Я. Панасюк, С. М. Панчишин, А. М. Стельмащук [6], Л. М. Шабліста, О. В. Шибаніна [3], Б. О. Язлюк [7], Л. І. Яковенко та ін. Аналіз наукових джерел дає змогу дійти висновку, що в даний час стратегічне управління економічним розвитком регіонів набуває актуальності для розвитку країни в цілому, адже входження України до Європейського Союзу зумовлює стратегічне управління регіоном. Проте нині існують ще багато не вирішених проблем, котрі вимагають теоретичного, методологічного і практичного їх вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є формування програми стратегії економічного розвитку регіону у контексті створення кластеру з підтримки аграрного бізнесу та забезпечення його стабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегічне управління – це управлінська діяльність, спрямована на досягнення поставлених цілей в умовах нестабільного, конкурентного, ринкового середовища, що передбачає аналіз стану регіону, стратегічне планування і реалізацію обраної стратегії.

Стратегія – це мистецтво економічного, політичного і суспільного керівництва масами, яке має визначити головний напрям їхніх дій і вчинків [8, с. 1399]. При цьому стратегія економічного розвитку регіонів – це загальний напрямок досягнень цілей, деяка узагальнююча модель дій, необхідних для досягнення поставлених цілей управління на основі обраних критеріїв (показників) та ефективного розподілу ресурсів. Стратегія відіграє подвійну роль. З одного боку, вона є останньою ланкою в ланцюжку цільових орієнтирів: місія – бачення – цілі – стратегія (цільовий аспект), а з іншого – початковою ланкою в ланцюжку способів досягнення цілей: стратегія – стратегічний план – програма – проект (реалізаційний аспект).

Окрім автори трактують стратегічне управління як визнаний у світовій практиці елемент в системі регіонального управління та регулювання, що дозволяє створювати умови для перспективного розвитку та приймати поточні рішення з урахуванням стратегічних цілей. Реалізація стратегії можлива при спільному впливі всієї сукупності управлінських рішень і реалізації поетапних дій, виконуваних різними цільовими групами та окремими особами [2, с. 6]. Стратегія соціально-економічного розвитку регіону реально здійсненна тільки в якості невід'ємної узгодженої частини

стратегії соціально-економічного розвитку країни та економічного району. Водночас вона набуває змісту і значення як інтеграційна індикативна стратегія для мікроекономічних одиниць самого регіону і спрямовує інші суб'єкти господарювання різного масштабу із зовнішнього середовища (ТНК, інтеграційні союзи і альянси, міжнародні організації тощо) [9, с. 569]. Тобто, це сукупність програм, принципів, методів і прийомів, за допомогою яких керівництво планує розвиток певної соціально-економічної системи на середньострокову або довгострокову перспективу. Зміст стратегічного управління соціально-економічним розвитком регіону полягає в певному відході від управлінського раціоналізму, від початкового переконання, що сталий соціально-економічний розвиток регіональної системи визначається, перш за все, раціональною організацією за рахунок виявлення внутрішніх резервів, підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів регіону, зокрема: природного, трудового, виробничого, науково-технічного, інфраструктурного потенціалу, обґрунтування пріоритетів соціального й економічного розвитку і проблем, на вирішення яких будуть спрямовані управлінські зусилля. Стратегічне управління соціально-економічним розвитком регіону може здійснюватися за допомогою різноманітних стратегій, програм, конкретних дій і одноразових управлінських рішень. Функція соціально-економічного розвитку стає в сучасних умовах все більш значущою. Особливого значення набуває вона в період кризи, коли до традиційних питань соціально-економічного розвитку приєднуються питання формування і розвитку ринкової інфраструктури і подолання кризових явищ.

Таким чином, поняття «стратегічне управління» – це управління відповідно до обраної стратегії розвитку. Суб'єктом управління виступають місцеві органи влади, котрі визначають розвиток регіону у взаємозв'язку із загальною національною стратегією розвитку. Система стратегічного управління дає змогу ефективно управляти економікою в умовах невизначеності зовнішніх і внутрішніх чинників і параметрів економічного розвитку. Стратегія визначає напрямки майбутнього розвитку регіону, яким місцева громада буде слідувати в довгостроковій перспективі, закладає основу для розробки програм економічного розвитку території, цільових програм і проєктів, пов'язаних з реалізацією стратегії, вирішенням питань локального характеру, розвитком територіальних спільнот базового рівня. Сутнісна специфіка стратегічного управління, на відміну від інших методів управління економічним розвитком регіону, полягає в прийнятті та реалізації управлінських рішень на основі розробки і офіційної легітимізації стратегії розвитку регіону. Для регіону стратегія довгострокового розвитку – це інструмент цілеспрямованого впливу регіональних органів влади на основних суб'єктів території з метою підвищення якості життя місцевої громади та конкурентоспроможності регіону.

Для цього потрібно визначити найбільш перспективні напрямки і параметри розвитку економіки регіону, що забезпечать його економічне зростання. На їх основі повинні формуватися основні напрямки економічної діяльності регіону і обиратися стратегія досягнення цілей. Розробка стратегії передбачає визначення пріоритетних напрямків, цілей і завдань розвитку території, що віддзеркалюють і консолідують інтереси місцевих громад – населення, бізнесу, органів влади і громадських організацій. Тому має бути визначення економічних інтересів різних суб'єктів, виявлення взаємозв'язків і протиріч між ними і знаходження форм і методів впливу на поведінку окремих суб'єктів з метою вирішення протиріч і знаходження рішень, що забезпечать відповідний баланс інтересів. Стратегія соціально-економічного розвитку регіону повинна формуватися з урахуванням інтересів суб'єктів регіонального відтворювального процесу (включаючи бізнес-співтовариство, органи управління, громадські організації). Так, на етапі розробки концепції соціально-економічного розвитку формуються й обґрунтовуються цілі і пріоритети регіональної соціально-економічної політики, способи їх досягнення, найважливіші завдання тощо. Розробляється стратегія соціально-економічного розвитку регіону. Основними завданнями розробки стратегічного плану соціально-економічного розвитку регіону є оцінка поточного стану і перспектив його розвитку, формулювання стратегічних проблем, визначення стратегічних цілей, розробка стратегії досягнення цих цілей і контроль за їх виконанням і коректування внаслідок відхилення.

Основною метою соціально-економічного розвитку регіону є поліпшення якості життя населення. Цей процес має три найважливіші складові:

- підвищення доходів, поліпшення здоров'я населення і підвищення рівня його освіти;
- створення умов, які сприяють зростанню самоповаги людей в результаті формування соціальної, політичної, економічної та інституційної систем, орієнтованих на повазі до людської гідності;
- збільшення прав громадян, їх особистої і економічної свободи.

Конкретизація цілей соціально-економічного розвитку регіону передбачає:

- зменшення бідності,
- поліпшення освіти, харчування та охорони здоров'я,
- оздоровлення навколишнього середовища,
- забезпечення рівності можливостей,
- збагачення культурного життя населення.

При розробці програм економічного і соціального розвитку регіону доцільно використовувати відповідне законодавство України [10-11]. У програмі економічного і соціального розвитку регіону має бути відображено:

- аналіз соціально-економічного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці за попередній і поточний роки та характеристика головних проблем розвитку її економіки та соціальної сфери;
- стан використання природного, виробничого, науково-технічного та трудового потенціалу, екологічна ситуація у відповідній адміністративно-територіальній одиниці;
- можливі шляхи розв'язання головних проблем розвитку економіки і соціальної сфери відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
- цілі та пріоритети соціально-економічного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці в наступному році;
- система заходів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації соціально-економічної політики з визначенням термінів виконання та виконавців;
- основні показники соціально-економічного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
- дані про отримання та використання доходів від розпорядження об'єктами права комунальної власності, ефективності використання об'єктів права комунальної власності, показники розвитку підприємств та організацій, що є об'єктами права комунальної власності.

Деталізація результатів реалізації стратегії розвитку регіону може бути відображена через наступні показники:

- валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) у розрахунку на одну особу;
- обсяг реалізованої інноваційної продукції;
- кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного населення;
- наявний дохід у розрахунку на одну особу;
- обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) у розрахунку на одну особу населення наростаючим підсумком з початку інвестування;
- обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу;
- демографічне навантаження населення віком 16-59 років на 1 тис. осіб постійного населення;
- загальний коефіцієнт вибуття сільського населення (вибуття із сільської місцевості на 1 тис. наявного сільського населення);
- загальний коефіцієнт смертності (смертей на 1 тис. наявного населення);
- рівень безробіття населення віком 15-70 років, визначений за методологією міжнародної організації праці;
- щільність автомобільних доріг загального користування державного та місцевого значення з твердим покриттям;
- питома вага утилізованих відходів;
- питома вага площі природно-заповідного фонду.

В стратегічному управлінні значна увага приділяється наступним показникам:

- виявлення проблеми, що дає змогу сформулювати довгострокові напрямки, пов'язані з соціально-економічним розвитком регіону та зайняти певну позицію на ринку;
- виявлення необхідних змін протягом певного періоду, постановка цілей розвитку на перспективу;
- визначення ключових стратегій, проведення аналізу як внутрішнього, так і зовнішнього середовища;
- реалізація розроблених стратегій, що полягає у приведенні їх в дію і отриманні необхідних соціально-економічних результатів в запланованому періоді;
- управління змінами, що виникли під час виконання програм і їх коригування.

Отже, стратегічне управління регіоном розглядається як сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних управлінських процесів, що складаються з:

- аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища регіону;
- визначення місії регіону, цілей стратегії його розвитку;
- вибору стратегії функціонування і розвитку регіону;
- реалізації стратегії розвитку регіону;
- оцінки реалізації стратегії розвитку регіону;
- контролю за виконанням.

Усе це зумовлює активну трансформацію форм взаємодії держави та регіонів. Центр взаємодії активно переміщується в економічну сферу, породжуючи нові тенденції, котрі можна визначити як процес економічної регіоналізації. Цей складний процес розвивається в двох напрямках:

- по-перше, триває регіоналізація проведених реформ, пов'язана з самовизначенням регіонів, урахуванням специфіки регіонів у здійсненні структурної, інвестиційної та соціальної політики на

основі розробки спеціальних програм розвитку регіонів, перенесенням низки напрямків реформи на регіональний рівень (підприємництво, соціальне забезпечення економіки);

- по-друге, вирішується завдання створення нової просторової інтеграції економіки, що вимагає: формування ефективного державного механізму горизонтальної взаємодії регіонів; розвитку територіального поділу праці; створення єдиного інноваційно-інвестиційного простору; попередження розпаду міжрегіональних зв'язків.

Сучасна концепція регіонального розвитку на перше місце висуває не галузь, а територію як проект або комплекс проектів, оскільки проектно-територіальний підхід забезпечує велику результативність вирішення завдань регіонального розвитку за рахунок отримання синергетичного ефекту синхронізації галузевих стратегій, що реалізуються в певному регіоні. Проектний підхід до управління регіональною економікою – це принцип впливу держави на територіальний розвиток за допомогою прямої підтримки реалізації інноваційно-інвестиційних проектів, що здійснюється на основі приватно-державного партнерства.

Такий підхід до територіального управління означає максимальну реалізацію конкурентних переваг регіону на основі виділення ключових пріоритетів, що дозволяє сфокусувати зусилля на перспективних сферах діяльності. Використання проектно-територіального принципу усуває системні суперечності, тим самим сприяючи розвитку регіону. В умовах дефіциту бюджету окремих регіонів реалізація проектного принципу державного управління здійснюється у формі проектного фінансування. Ключовим результатом застосування такого механізму є активізація розвитку середнього і малого бізнесу в регіоні.

Складність сучасного етапу соціально-економічного розвитку суспільства полягає в тому, щоб встановити раціональні зв'язки між основними структуроутворюючими елементами економічного механізму. При цьому економічний механізм повинен будуватися з урахуванням специфічних особливостей регіонів, що дасть змогу повніше узгодити регіональні інтереси з державними. Він дасть можливість більш цілеспрямовано і адресно вдосконалювати взаємини всіх елементів регіонального ринку, враховувати умови їх функціонування і потреби, а також підсилює економічні взаємозв'язки в регіонах і одночасно призводить до розвитку економічної відособленості останніх. Відособленість регіонів – це протиріччя, яке вимагає негайного подолання. Однак розвиток місцевого самоврядування та необхідність самозабезпечення можуть прискорити розвиток економіки за рахунок активізації внутрішніх сил регіонів і більш повної реалізації їх економічних інтересів під дією різноманітних чинників і наявного потенціалу.

Тобто, розвиток регіональної системи – це процес вирішення соціально-економічних протиріч між різними складовими структурами регіонального відтворювального процесу, в результаті якого встановлюється відповідність рівня і структури продуктивних сил регіону та економічних відносин. Ці протиріччя визначають взаємозалежності, що виникають як при виборі пріоритетів і реалізації цілей і завдань стратегії, так і при забезпеченні умов ефективного функціонування регіональної системи. Методологічно правомірно насамперед досліджувати цільові протиріччя регіонального аспекту суспільного відтворення, на основі яких стає можливим досягнення двох результатів:

– чітко визначається місце регіональної системи у вирішенні загальнодержавних завдань регіональної політики і тим самим – необхідні умови для їх вирішення;

– забезпечення узгодженої взаємодії всіх ланок регіональної економіки, заснованої на збалансованості пропорцій регіонального відтворювального процесу, що є неодмінною умовою для досягнення стратегічних цілей розвитку регіону.

Механізм управління регіоном повинен враховувати не тільки поточні методи і інструменти, але і стратегічне управління, орієнтоване на довгострокове мислення. Отже, модель управління стійким розвитком регіону в обов'язковому порядку повинна бути заснована на стратегічному управлінні. При цьому стратегія розвитку суб'єктів господарювання може бути ефективною лише в тому випадку, якщо буде використовувати принципи і закони суспільного відтворення з відображенням внутрішніх взаємозв'язків і взаємозалежностей регіональної системи.

Це сприятиме формуванню нових напрямків розвитку економічних відносин в регіоні, що впливають на розробку і реалізацію стратегії:

– підвищення ролі регіонального бюджету в регіональному відтворювальному процесі на основі зміни умов формування джерел доходів;

– розширення розподільних і перерозподільних процесів між суб'єктами регіональної системи в результаті різних форм державно-приватного партнерства, пайової участі, організації фондів регіонального розвитку;

– посилення економічного впливу регіональних органів управління на процеси перерозподілу фінансових ресурсів у результаті стимулюючої ролі плати за регіональні ресурси, місцевих податків і зборів, випуску регіональних цінних паперів та ін.

Стратегія соціально-економічного розвитку регіону в сучасних умовах покликана виконувати інтеграційні функції, спрямовані на забезпечення взаємодії різних рівнів управління і суб'єктів господарювання, представлених на території, з метою збалансування їх інтересів.

Так, в умовах економічної кризи ефективна кооперація бізнес-процесів суб'єктів господарювання усередині однієї галузі дозволяє досягати певних конкурентних переваг: зниження витрат, впровадження нових технологій та розробка інноваційних товарів, залучення інвестицій. Така кооперація можлива шляхом створення агропромислових кластерів у регіонах. Кластерний підхід дає змогу сформуванню комплексний погляд на державну політику розвитку регіону з урахуванням потенціалу зростання регіональних економічних суб'єктів. У результаті цього кластери є основою ефективного економічного розвитку території регіонів і сприяють ефективності розвитку галузі, агропромислового комплексу і держави загалом. Модель інтеграції інтересів влади й аграрного бізнесу в рамках кластерів представлена на рис. 1.

Рис. 1. Модель впливу кластера на розвиток регіону

Джерело: авторська розробка

Одним з перспективних напрямів агропромислових формувань є створення кластера – Центр (біржа) інновацій. На відміну від звичайних форм кооперації та інтеграції, кластерні системи характеризуються такими особливостями: наявність великої організації-лідера, що визначає довгострокову господарську, інвестиційну та іншу стратегію всього кластера; територіальна локалізація основної маси суб'єктів-учасників господарювання кластера; стійкість господарських зв'язків учасників кластерної системи; довгострокова координація учасників кластера в рамках виробничих програм, інноваційних процесів, контролю якості та ін.

Так, Тернопільським національним економічним університетом спільно з Департаментом агропромислового розвитку Тернопільської обласної державної адміністрації розроблено програму створення і розвитку «Центру (біржі) інновацій» в Тернопільській області, котра спрямована на всебічну підтримку аграрного бізнесу та забезпечення стабільності його розвитку шляхом впровадження інноваційних технологій у виробничу діяльність, сприятиме розвитку підприємництва та зростанню доходів населення сільських територій.

Метою програми створення і розвитку «Центру (біржі) інновацій» є цілеспрямована підтримка дрібнотоварного виробника сільськогосподарської продукції для відродження регіону, що планується здійснити шляхом:

- розвитку малого аграрного бізнесу області на основі застосування нових інноваційних підходів та ідей;
- консалтингової підтримки дрібнотоварного виробництва;
- інтелектуального супроводу бізнес-проектів;
- патентування новітніх і перспективних розробок, трансферу інновацій;
- задоволення потреб сільськогосподарських товаровиробників і сільського населення у підвищенні рівня знань та удосконаленні навичок прибуткового господарювання;
- вирішення екологічних питань забруднення довкілля;
- поліпшення добробуту населення та розвитку соціальної сфери села;

розвитку несільськогосподарського підприємництва на сільських територіях;

– розвитку місцевих ремесел.

Функціонування «Центру (біржі) інновацій» надасть можливість створити систему взаємовигідних відносин між виробниками та споживачами інноваційної продукції. «Центр (біржа) інновацій» стане не лише місцем для проведення операцій купівлі-продажу, а й сервісом, який даватиме доступ до інформації про інноваційно-інвестиційні проекти в аграрному бізнесі.

Основні шляхи досягнення розвитку малого агробізнесу на селі за участю «Центру (біржі) інновацій» передбачають:

- розробка бізнес-планів на інноваційній основі для аграрного бізнесу;
- запровадження на селі інноваційних технологій у підприємстві;
- надання підтримки при реалізації інноваційно-інвестиційних проектів;
- стимулювання розвитку сервісу для надання господарствам населення агротехнічних послуг на інноваційній основі;

– сприяння пошуку і створенню нових робочих місць;

– розповсюдження консалтингових і дорадчих послуг із створення та реалізації бізнес-проектів;

– сприяння трансформації господарств населення у підприємницькі структури;

– здійснення заходів щодо підвищення рівня кваліфікації суб'єктів підприємницької діяльності у сільській місцевості;

– забезпечення в отриманні необхідних знань для ведення підприємницької діяльності.

Основними завданнями програми є:

– розробка бізнес-планів і проектів для розвитку малого аграрного бізнесу;

– зростання чисельності підприємців у сільській місцевості;

– виробництво органічних добрив на інноваційній основі;

– екологізація докільля і вирішення проблем щодо сміття і неприємного запаху навколо тваринницьких ферм і переробних підприємств;

– впровадження нових видів і технологій переробки сировини та виробництва продуктів на інноваційній основі;

– розвиток органічного виробництва продуктів харчування;

– підвищення добробуту сільського населення.

Виконання Програми здійснюватиметься за такими напрямками:

– створення «Центру (біржі) інновацій» (банку бізнес-ідей) у сфері аграрного бізнесу;

– купівля-продаж інноваційних проектів, їх супровід;

– проведення круглих столів, конференцій, конгресів, форумів, спеціально організованого навчання в сфері аграрного бізнесу;

– виставкова діяльність інноваційної продукції для малого бізнесу.

Передбачається консультування з питань формування системи підвищення родючості ґрунту; обслуговування галузей тваринництва та переробки її продукції, що дасть можливість нарощувати поголів'я сільськогосподарських тварин, підвищувати їх продуктивність, переробляти сільськогосподарську продукцію, сформувати конкурентоспроможний аграрний сектор. На цій основі буде активізуватись ініціатива та зацікавленість бізнесових структур і жителів області в екологізації докільля, у вирощуванні сільськогосподарської сировини, її переробці та реалізації на внутрішніх і зовнішніх ринках, покращиться соціальний захист населення, будуть створені нові робочі місця.

Виконання програми дасть змогу:

– створити новітній центр розробки і реалізації інноваційних технологій і бізнес-проектів в малому агробізнесі області;

– виявити перспективні інноваційні технології для впровадження у бізнес;

– впроваджувати бізнес-проекти у рослинництво, тваринництво, переробну галузь, охорону ґрунтів і докільля;

– забезпечити розробку бізнес-планів для ведення бізнесу;

– розвивати місцеві промисли;

– створити банк інноваційних бізнес-проектів;

– покращити умови ведення бізнесу;

– забезпечити інформованість потенційних підприємців щодо бізнес-проектів;

– створити постійно діючі виставкові зали для інформування про інноваційні розробки і технології;

– забезпечити навчання підприємців для малого аграрного бізнесу;

– провести перепідготовку фахівців департаменту агропромислового розвитку обласної державної адміністрації;

– створити консалтинговий центр для консультування підприємців;

– запровадити бізнес-інкубатор для розвитку підприємництва.

Висновки з проведеного дослідження. Стратегія управління – це управлінська діяльність, котра спрямована на досягнення встановлених цілей у рамках умов нестабільного конкурентного

зовнішнього середовища. Стратегічний підхід до процесу управління соціально-економічним розвитком регіону передбачає використання принципів, програм і методів, застосування яких забезпечує планування розвитку соціально-економічної системи на середньострокову або довгострокову перспективу. Соціально-економічна політика регіону може змінюватися в залежності від багатьох чинників: географічного положення, галузевої структури економіки і відповідного типу регіону, соціально-демографічного складу населення, рівня кваліфікації його працездатної частини тощо.

Стратегічне управління територіальним розвитком може включати в себе наступні основні елементи:

- визначення і вибір пріоритетів довгострокового соціально-економічного розвитку регіонів;
- розробка стратегії територіального розвитку країни;
- прийняття та реалізація промислової, фінансово-кредитної, соціальної та зовнішньоекономічної політик в рамках загальної стратегії;
- розробка і реалізація програм з підтримки та розвитку підприємництва в регіонах;
- розробка цільових науково-технічних та інвестиційних програм;
- розвиток державного сектора економіки.

Формування механізму стратегічного управління регіону вимагає дотримання системного підходу при вирішенні проблем, визначених принципів, формування правильної методології та врахування основних недоліків організації стратегічного управління соціально-економічним розвитком регіонів в Україні.

На сучасному етапі для забезпечення сталого розвитку регіонів необхідно поєднання трьох основних складових: створювати умови для розвитку стратегічного партнерства влади і бізнесу на взаємовигідній основі; організаційні перетворення в адміністративному апараті; забезпечення всебічного аналізу ефективності та результативності управління на основі створення комплексної системи показників, що дозволяють оцінити характер і наслідки взаємовпливу чинників на регіональний розвиток.

Бібліографічний список

1. Бутко М. П. Інтелектуальний капітал як чинник модернізації регіонального економічного простору: [монографія] / М. П. Бутко, О. В. Попело; [під ред. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка]. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2014. – 372 с.
2. Жаліло Я. А. Післякризовий розвиток економіки України / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська. – К. : НІСД, 2011. – 66 с.
3. Розвиток сільських територій в контексті міжнародного співробітництва / А. В. Ключник, І. О. Іртищева, О. В. Шебаніна та ін. – Миколаїв : ТОВ “Дизайн та поліграфія”, 2013. – 336 с.
4. Мікловда В. П. Можливості та обструкції розвитку інноваційного потенціалу Закарпаття як фактора регіональної конкурентоспроможності / В. П. Мікловда, Н. Ю. Кубіній, С. І. Мошак // Економіка промисловості. – 2015. – № 1 (69). – С. 31-39.
5. Монастирський Г. Л. Модернізаційна парадигма управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня [Текст] : монографія / Г. Л. Монастирський. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – 464 с.
6. Стельмашук А. М. Важливі аспекти формування і функціонування місцевого самоврядування територіальних громад / А. М. Стельмашук // Інноваційна економіка. – 2016. – № 1-2 (61). – С. 131-140.
7. Язлюк Б. О. Інноваційно-інвестиційні та прикладні соціально-економічні стратегії розвитку регіонів з інтенсивним використанням природних ресурсів [Текст] / Б. О. Язлюк // Наука молода. – 2015. – № 22. – С. 50-57.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ : Ірпінь; ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
9. Богуславська С. І. Ключові елементи стратегічного управління розвитком регіональних соціально-економічних систем. Глобальні та національні проблеми економіки С. І. Богуславська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/118.pdf>.
10. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 року № 1602-III та з доповненнями від 17.05.2012 (в редакції Закону № 4731-VI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
12. Розпорядження Тернопільської обласної державної адміністрації «Про організацію виконання програми створення і розвитку Центру (біржі) інновацій у Тернопільській області на 2016-2019 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oda.te.gov.ua/data/upload/catalog/main/ua/56954/_248.pdf

References

1. Butko, M.P. and Popelo, O. V. (2014), *Intelektualnyi kapital yak chynnyk modernizatsii rehionalnoho ekonomichnoho prostoru* [Intellectual capital as a factor of modernization of the regional economic space], Aspekt-Polihraf, Nizhyn, Ukraine, 372 p.
2. Zhalilo, Ya.A., Pokryshka, D.S. and Belinska, Ya.V. (2011), *Pisliakryzovyi rozvytok ekonomiky Ukrainy* [Post-crisis economic development of Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine, 66 p.
3. Kliuchnyk, A.V., Irtysheva, I.O. and Shebanina, O.V. (2013), *Rozvytok silskykh terytorii v konteksti mizhnarodnoho spivrobotnytstva* [Development of rural areas in the context of international cooperation], TOV "Dyzain ta polihrafiia", Mykolaiv, Ukraine, 336 p.
4. Miklovda, V.P., Kubinii, N.Yu. and Moshak, S.I. (2015), "Opportunities and obstruction of the development of the innovative potential of Transcarpathia as a factor of regional competitiveness", *Ekonomika promyslovosti*, no.1 (69), pp. 31-39.
5. Monastyrskyi, H.L. (2010), *Modernizatsiina paradyhma upravlinnia ekonomichnym rozvytkom terytorialnykh spilnot bazovoho rivnia* [Modernization paradigm of management of economic development of territorial communities of the basic level], TNEU, Ternopil, Ukraine, 464 p.
6. Stelmashchuk, A.M. (2016) "The important aspects of the formation and functioning of local self-government of territorial communities", *Innovatsiina ekonomika*, no. 1-2 (61), pp. 131-140.
7. Yazliuk, B.O. (2015), "Innovation-investment and applied socio-economic strategies for the development of regions with intensive use of natural resources", *Nauka moloda*, no. 22, pp. 50-57.
8. Busel, V.T. (2005), *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great Dictionary of the Ukrainian language], Irpin, Kyiv, Ukraine, 1728 p.
9. Bohuslavska, S. I. (2016) "Key elements of strategic management of the development of regional socio-economic systems", available at: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/118.pdf> (access date December 24, 2017).
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On state forecasting and development of programs of economic and social development of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1602-14> (access date December 24, 2017).
11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On Approval of the State Strategy for Regional Development for the period up to 2020", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> (access date December 24, 2017).
12. Ternopil Regional State Administration (2017), Order "On the organization of implementation of the program for the creation and development of the Center (stock exchanges) of innovations in the Ternopil region for 2016-2019", available at: http://www.oda.te.gov.ua/data/upload/catalog/main/ua/56954/_248.pdf (access date December 24, 2017).

Пуцентайло П.Р., Гуменюк О.О. ФОРМУВАННЯ ПРОГРАМИ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ

Мета. Формування програми стратегії економічного розвитку регіону у контексті створення кластеру з підтримки аграрного бізнесу та забезпечення його стабільності.

Методика дослідження. Методологія дослідження базувалась на системному підході, що дало можливість розглядати становлення стратегії розвитку регіону з системно-функціональної точки зору та узагальнити понятійно-категоріальний апарат. В процесі дослідження використовувалися загальнонаукові прийоми та специфічні методи наукового пізнання. Зокрема, застосовувався монографічний метод та метод узагальнень – для зіставлення понять «стратегічне управління» та «економічний розвиток регіону»; метод аналізу та синтезу – для виокремлення найвагоміших сутнісних чинників дефініції «стратегія управління економічним розвитком регіону».

Результати. Обґрунтовано сутність стратегічного управління, виокремлено стратегічний підхід щодо економічного розвитку регіону. Узагальнено термінологію понятійного апарату виходячи з наявних концептуальних позицій моделі розвитку. Обґрунтовано можливість застосування проектно-територіального підходу до управління регіональною економікою у контексті окремої області України. Виділено основні складові системи стратегічного управління економічним розвитком регіону.

Наукова новизна. Уточнено зміст поняття «стратегічне управління економічним розвитком регіону», як сукупність програм, принципів, методів і прийомів, за допомогою яких керівництво планує розвиток певної соціально-економічної системи на середньострокову або довгострокову перспективу. Розроблено модель кластеру регіонального розвитку. Обґрунтовано доцільність розвитку Центру (біржа) інновацій у Тернопільській області.

Практична значущість. Результати та висновки дослідження можуть бути використані при розробці регіональної програми економічного розвитку окремими установами чи органами державної влади на перспективу.

Ключові слова: стратегія, стратегічне управління, регіон, економічний розвиток регіону, кластер, центр (біржа) інновацій.

Putsenteilo P.R., Humeniuk O.O. FORMATION OF THE MANAGEMENT STRATEGY PROGRAM OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

Purpose. The aim of the article is to form the program of the strategy of economic development of the region in the context of creating a cluster to support agricultural business and ensure its stability.

Methodology of research. The methodology of the research was based on a systematic approach, which made it possible to consider the formation of a strategy for the development of the region from the system-functional point of view and to generalize the conceptual and categorical apparatus. General scientific techniques and specific methods of scientific knowledge are used in the process of research. In particular, the monographic method and the method of generalizations are used - for comparing the concepts of "strategic management" and "economic development of the region"; the method of analysis and synthesis – to distinguish the most important essential factors of the definition "strategy for managing the economic development of the region".

Findings. The essence of strategic management is substantiated; the strategic approach to economic development of the region is outlined. The terminology of the conceptual apparatus is generalized based on the existing conceptual positions of the development model. The possibility of applying a design-territorial approach to regional economy management in the context of a separate region of Ukraine is substantiated. The main components of the strategic management system of economic development of the region are highlighted.

Originality. The content of the concept "strategic management of economic development of the region" as a set of programs, principles, methods and techniques by which the management plans to develop a certain social and economic system in the medium to long term is specified. The model of the regional development cluster is developed. The expediency of development of the Center (stock exchange) of innovations in the Ternopil region is substantiated.

Practical value. The results and conclusions of the study can be used in the development of a regional economic development program by individual institutions or state authorities for the future.

Key words: strategy, strategic management, region, economic development of the region, cluster, center (stock exchange) of innovations.

Пуцентайло П.Р., Гуменюк А.А. ФОРМИРОВАНИЕ ПРОГРАММЫ СТРАТЕГИИ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИМ РАЗВИТИЕМ РЕГИОНА

Цель. Формирование программы стратегии экономического развития региона в контексте создания кластера по поддержке аграрного бизнеса и обеспечения его стабильности.

Методика исследования. Методология исследования основана на системном подходе, что позволило рассматривать становление стратегии развития региона с системно-функциональной точки зрения и обобщить понятийно-категориальный аппарат. В процессе исследования использовались общенаучные приемы и специфические методы научного познания. В частности, применялся монографический метод и метод обобщений – для сопоставления понятий «стратегическое управление» и «экономическое развитие региона»; метод анализа и синтеза – для выделения важных сущностных факторов дефиниции «стратегия управления экономическим развитием региона».

Результаты. Обоснованно сущность стратегического управления, выделен стратегический подход к экономическому развитию региона. Проведен обзор терминологии понятийного аппарата исходя из имеющихся концептуальных позиций модели развития. Обоснована возможность применения проектно-территориального подхода к управлению региональной экономикой в контексте отдельной области Украины. Выделены основные составляющие системы стратегического управления экономическим развитием региона.

Научная новизна. Уточнено содержание понятия «стратегическое управление экономическим развитием региона» как совокупность программ, принципов, методов и приемов, с помощью которых руководство планирует развитие определенной социально-экономической системы на среднесрочную или долгосрочную перспективу. Разработана модель кластера регионального развития. Обоснована целесообразность развития Центра (биржа) инноваций в Тернопольской области.

Практическая значимость. Результаты и выводы исследования могут быть использованы при разработке региональной программы экономического развития отдельными учреждениями или органами государственной власти на перспективу.

Ключевые слова: стратегия, стратегическое управление, регион, экономическое развитие региона, кластер, центр (биржа) инноваций.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ І ЕКОЛОГІЯ

УДК 332.2:332.3

*Лазарєва О.В.,
д-р екон. наук, доц., доц. кафедри
управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили*

СИТУАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Постановка проблеми. У школі науки управління виділяється напрямок, в якому процес розглядається з позицій ситуаційного підходу. Відтак і в сільськогосподарському землекористуванні необхідним є створення підґрунтя для гармонійного соціально-економічного розвитку територіальної громади та кожної людини зокрема. Актуальність постановки даного питання ще більше зростає, якщо враховувати, що модель господарювання, яка сьогодні має місце на селі, не забезпечує високоприбуткове ефективне землекористування, не дозволяє в повній мірі реалізувати наявний виробничо-ресурсний потенціал, не є конкурентоздатною в сучасних умовах світового економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси ситуаційного підходу досліджуються в працях Лепи Р. Н., Федулової Л. І [1; 2]. Зокрема цими авторами наголошується, що ситуаційний підхід доцільно використовувати в управлінні підприємствами, які функціонують в умовах невизначеності та постійних змін, проте адаптувалися до конкретних обставин.

В наукових працях Петруні Ю. Є. [3] простежується думка, що ситуаційний підхід належить до найбільш розроблених інструментів послідовного, комплексного аналізу ситуацій та прийняття важливих управлінських рішень, дозволяє виявити основні тенденції та фактори впливу на динаміку розвитку ситуації.

Фролова Г. І. [4] наголошує, що ситуаційний підхід ґрунтується на тому, що пріоритетність методів управління визначається ситуацією. Щодо кожної конкретної ситуації найефективнішим є такий підхід, який найбільш повно відповідає її суті.

Можливості ефективного використання ситуаційного підходу розглядаються в працях Василенко В. А. та Шостки В. І. [5], які визначали, що досягнення цілей підприємства можливе за умов застосування конкретних прийомів та концепцій до певних умов та ситуацій.

В сільськогосподарському землекористуванні за допомогою ситуаційного підходу досягається кінцевий ефект землекористування, виключаючи ситуацію негативних впливів на нього. Відтак, вважаємо за необхідне висвітлити окремі аспекти розвитку ситуаційного підходу у землекористуванні в контексті децентралізації влади.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем розвитку ситуаційного підходу у землекористуванні в контексті децентралізації влади та обґрунтування його пріоритетів та перспектив.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання ситуаційного підходу у сільськогосподарському землекористуванні в повній мірі ще не досліджені науковцями.

Дослідники Буреш О. В. та Гербеєва Л. Ю. [6] ситуаційний підхід в землекористуванні вбачають в оптимізації земельних відносин між фізичними та юридичними особами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування відносно володіння, користування та розпорядження землею.

На практиці ситуаційний підхід передбачає використання прямого впливу на конкретну ситуацію, тобто певного набору обставин, які впливають на землекористування в конкретний період. З урахуванням цього ситуаційний підхід дозволяє приймати рішення не відповідно до встановлених планів роботи, а в міру виявлення потенційних проблем, що потребує значного рівня децентралізації влади, а отже забезпечує адаптивність та гнучкість організаційної структури та швидку реакцію на умови, що змінюються [3].

Неодноразово європейські експерти, аналізуючи діяльність Держгеокадастру, схилилися думки про можливість делегування приватному сектору виконання певних державних функцій та завдань у земельній сфері України. Одним з ефективних кроків у цьому напрямі є запровадження механізму їх моніторингу, що включає в себе інструкції, визначення повноважень та обов'язків персоналу. На думку експертів [7], делегування повноважень від держави до приватних землевласників та землекористувачів є ознакою довіри та підсилює мотивацію та почуття відповідальності працівників.

В контексті вищевикладеного зазначимо, що для ситуаційного підходу характерний такий недолік, як відсутність стратегічного планування [8].

Враховуючи, що стратегічне планування характеризує завжди процес, що зосереджений, в першу чергу, на проблемних питаннях, він звичайно має включати в себе і детальну оцінку наявних земельних ресурсів з точки зору їх подальшої експлуатації (мається на увазі і відсоток господарської освоєності, і передбачуваність чистих парів в структурі посівних площ) та орієнтацію на практичні результати запланованих в межах дослідження дій.

Планування ринкового землекористування має враховувати інноваційні орієнтири з можливістю їх впровадження при реалізації програм розвитку територій (табл. 1).

Таблиця 1

Інноваційні орієнтири при розробці програм розвитку територій та раціональному використанні сільськогосподарських угідь

Інноваційний вектор розвитку	Характеристика	Можливі розробки та шляхи реалізації інноваційних орієнтирів
Виробничий	Орієнтований на виробництво та переробку екологічно чистої продукції, що є конкурентоспроможною на внутрішніх та зовнішніх ринках	Збільшення кількості інноваційних підприємств, що впроваджують інноваційні розробки у виробництво. Зростання інвестицій за рахунок розвитку інноваційних орієнтирів у землекористуванні.
Агропромисловий	Орієнтований на розвиток високорентабельних та конкурентоздатних сільськогосподарських виробництв	Перехід на інвестиційно-інноваційний шлях розвитку
Технічний	Спрямований на створення екологічно безпечної продукції з використанням сучасних інноваційно-технологічних розробок, що створюють сприятливі умови для гідного рівня життя населення	Використання нанотехнологій у виробництві, що враховують природні та екологічні умови розвитку територій

Джерело: сформовано автором

Зазначені орієнтири потребують обов'язкового врахування при розробці та реалізації програм розвитку територій, що забезпечить перехід управління землекористуванням на інноваційний шлях розвитку.

В умовах обмеженості фінансово-інвестиційних джерел фінансування важливе місце займає обґрунтування інноваційних стратегій розвитку землекористування. Стратегія розвитку сільськогосподарського землекористування має включати в себе використання досягнень науково-технічного прогресу та включати комплексний підхід до планування територій.

Стратегічною метою землекористувача має бути забезпечення умови родючості ґрунту, захист його від процесів ерозії і дефляції, а для того, щоб розробити стратегічний план землекористування, потрібно спочатку провести ґрунтові та інші обстеження, розробити проект використання земель, забезпечити авторський нагляд за реалізацією проекту та знайти можливості інвестиційного забезпечення. Але, в свою чергу, проект використання земель буде науково обґрунтованим і правильним, якщо будуть дотримані певні правила його розробки, такі як встановлення оптимального складу земельних угідь, впорядкування сіножатей та пасовищ, еколого-економічне обґрунтування системи сівозмін та передбачення заходів з охорони ґрунтів, а також забезпечення захисту довкілля від антропогенного впливу.

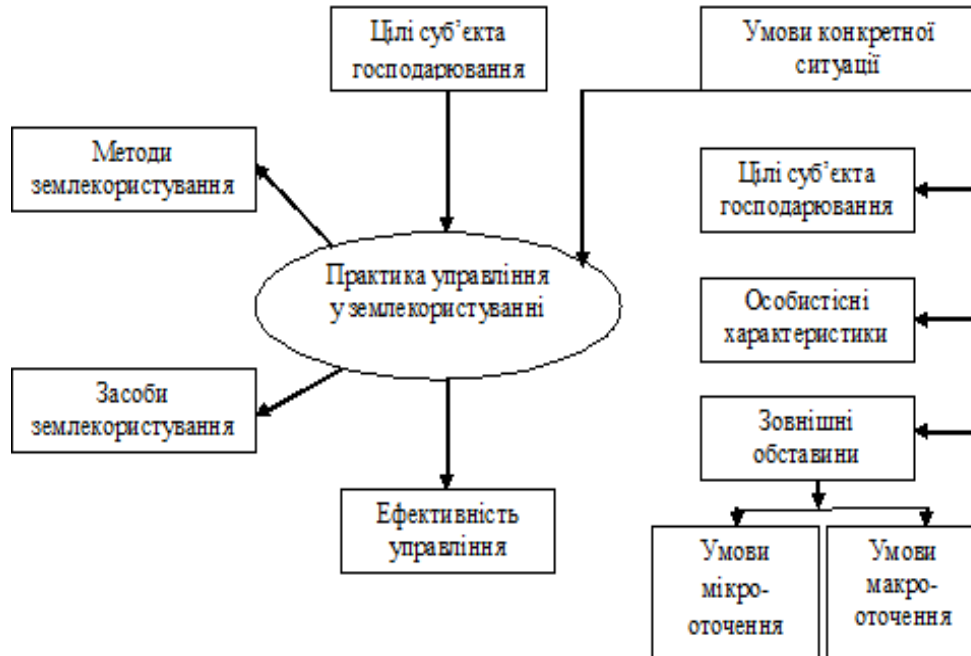
Оптимальним для нашої держави, з погляду на ефективність системи управління землекористуванням, є створення єдиної кадастрово-реєстраційної системи по реєстрації земельних ділянок, об'єктів нерухомості і прав на них. Це необхідно для забезпечення в наявності необхідної інформації та планово-картографічних матеріалів, передбачення фінансових витрат, часу на розробку й запровадження системи, комплектації кадрами, забезпеченням програмно-технічними засобами.

При цьому стратегія планування сільськогосподарського землекористування, орієнтована на активізацію інноваційних чинників конкурентоспроможності землекористування, спрямована на виконання триєдиного завдання:

- безпосереднє вжиття заходів регіонального рівня щодо поліпшення якісних характеристик земельно-ресурсного потенціалу, впровадження нових екологічно безпечних технологій;
- заохочення до виконання робіт на землі шляхом спрямування суб'єктів господарювання до збільшення пропозиції інноваційної екологічно безпечної продукції;
- заохочення попиту аграріїв на інноваційні продукти, екологічно безпечні технології та створення умов до впровадження інновацій у виробничу діяльність на землі.

Отже, заплановані заходи мають освоюватися в умовах ідентифікації регіональних проєктів землекористування на основі стратегічного регіонального планування та безпосередньо фінансового планування землекористування, за рахунок залучення фінансових ресурсів та прямих іноземних інвестицій, а також власних коштів землевласників та землекористувачів.

При цьому ситуаційний підхід у землекористуванні має базуватися на методологічних положеннях управління з обов'язковою конкретизацією окремих управлінських дій відповідно до ситуації, що склалася в умовах господарювання землевласника та землекористувача (рис. 1).

Рис. 1. Загальна схема ситуаційного підходу до управління землекористуванням

Джерело: представлено автором

Такий підхід до управління сільськогосподарським землекористуванням сприятиме ефективному розв'язанню наявних проблем у сфері землекористування.

На регіональному рівні місцевим управлінням Держгеокадастру доцільно розробити систему визначення цілей земельної політики та пріоритетних напрямів діяльності. З метою впровадження в дію законодавчих актів із регулювання земельних питань, слід визначити корегувальні заходи для забезпечення умови раціонального землекористування. Необхідно делегувати повноваження щодо впровадження в дію запропонованих інструментів на низові (місцеві) рівні державної влади. Враховуючи, що кожен регіон, область, район, місто, село і селище мають сприяти розробленню галузевих і регіональних програм з питань регулювання земельних відносин, необхідним є також розробка нових підходів до фінансування програм. Адже за відсутності фінансування, майже всі програми та концепції залишаються невітленими на практиці.

Реалізацію земельної політики на районному та базовому рівнях слід зосередити у відповідних виконавчих органах адміністративних районів і територіальних громад [9].

Варто зазначити, що заслуговує на вагу запропонована Н. Третьак [10, с. 39] трьохрівнева структура управління земельними ресурсами і землекористуванням в умовах децентралізації влади, що передбачає формування багатофункціональної моделі, яка розмежовує управлінські, виконавські та контролюючі функції між суб'єктами управління на різних організаційних рівнях. Дана модель дозволить організувати у трьох напрямках адміністрування розподілу земельних ресурсів, організацію ефективного використання і охорони земель, розмежовувати управлінські функції між суб'єктами управління на різних організаційних рівнях.

Потребує необхідності і розробка більш досконалих систем обробки та аналізу даних про стан землекористування на рівні регіону та в цілому в державі.

Органам державної влади потрібно вжити таких заходів:

- посилити інформаційні системи та системи систематичного нагляду й оцінки екологічних, економічних і соціальних даних, пов'язаних із земельними ресурсами на національному, регіональному, місцевому рівнях, а також потенційних можливостей земель і моделей землекористування та раціонального використання земельних ресурсів;

- посилити міжвідомчу координацію даних про земельні ресурси та розширити національні можливості щодо збору та оцінки даних;

– посилювати механізми координації діяльності установ, що займаються питаннями землекористування з метою урахування секторальних проблем і стратегій та сприяння їх узгодженню з погодженнями сталого розвитку;

– надавати в доступній формі відповідну технічну інформацію органам місцевого самоврядування, необхідну для прийняття ними обґрунтованих рішень щодо землекористування та раціонального використання земель;

– підтримувати недорогі системи збору інформації на рівні територіальних громад про стан та процеси земельних ресурсів [11].

Крім того, доцільним є забезпечення принципу субсидіарності, який полягає в прийнятті рішень та наданні публічних послуг з максимальною близькістю до споживача з урахуванням можливості їх якісного надання із забезпеченням вільного доступу осіб до отримання послуг, що стосуються угод із землею, а також призначений для того, щоб максимально забезпечити вирішення на низовому рівні тих питань, які немає необхідності передавати нагору. Відповідно до цього принципу, виконання владними органами функцій із вирішення суспільних завдань відбуваються на максимально наближеному до суспільства (громади) рівні [12].

Варто зазначити, що в деяких країнах (Франція, Литва) створюються неприбуткові агентства розвитку села, що виконують такі основні функції:

– вибір місця, планування, управління, технічна і фінансова підтримка реалізації інвестиційних заходів у сільському господарстві;

– комплексне управління земельними ресурсами в сільських районах шляхом придбання та використання земель для сільського господарства та інфраструктури, екологічних та інших громадських потреб;

– оновлення сіл, розвиток сільського господарства та територіальних громад;

– підготовка та реалізація комплексних програм регіонального розвитку [13, с. 19].

Для України доцільним було б створення подібних організацій, які б сприяли розвитку сільських територій. До перспектив розвитку цих агентств можна віднести забезпечення можливості для фермерів використовувати капітал на придбання споруд і техніки, консолідація аграрної та виробничої структури, уникнення непередбачуваних цінних коливань на ринку землі.

При цьому органи державної влади та місцевого самоврядування мають здійснювати державний нагляд та контроль за раціональним землекористуванням, захищати права землевласників та землекористувачів. З метою забезпечення достовірності та правдивості слід постійно оновлювати дані про земельні ділянки, про стан землекористування на регіональному рівні. Діяльність органів виконавчої влади має передбачати проведення стратегічного аналізу, прогнозування та моніторингу земельних угідь.

Висновки з проведеного дослідження. Ситуаційний підхід у землекористуванні передбачає використання прямого впливу на конкретну ситуацію, тобто певного набору обставин, які впливають на землекористування в даний період.

Не зважаючи на те, що для ситуаційного підходу характерна відсутність стратегічного планування, зазначено, що воно має включати в себе детальну оцінку земельних ресурсів з точки зору їх подальшої експлуатації та орієнтацію на практичні результати запланованих в межах дослідження дій. Відтак планування ринкового землекористування повинно враховувати такі інноваційні орієнтири з можливістю їх впровадження при реалізації програм розвитку територій, як виробничі, агропромислові та технічні, що забезпечить перехід управління землекористуванням на інноваційний шлях розвитку.

Ситуаційний підхід у землекористуванні має орієнтуватися на методологічних положеннях управління з конкретизацією окремих управлінських дій відповідно до ситуації, яка склалася в умовах господарювання, що сприятиме ефективному розв'язанню наявних проблем у сфері землекористування.

З метою ефективного здійснення процесу децентралізації на регіональному рівні необхідно розробити систему визначення цілей земельної політики та пріоритетних напрямків діяльності, передбачити корегувальні заходи для забезпечення умови раціонального землекористування, делегувати повноваження щодо впровадження в дію запропонованих інструментів на місцеві рівні державної влади.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на обґрунтування ролі форсайту в економіці сільськогосподарського землекористування.

Бібліографічний список

1. Лепа Р.Н. Ситуационный механизм принятия управленческих решений: методология, модели и методы : [монография] / Р.Н. Лепа ; НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Д. : ООО «Юго-Восток», 2006. – 308 с.

2. Федулова Л.І. Ситуаційний менеджмент: науково-методологічний аспект / Л.І. Федулова, Г.І. Фролова. – К. : Науковий світ, 2007. – 34 с.
3. Прийняття управлінських рішень : [навч. посіб.] / [Петруня Ю.Є., Говоруха В.Б., Літовченко Б.В. та ін.] ; за ред. Ю.Є. Петруні. – [2-ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 216 с.
4. Фролова Г.І. Роль ситуаційного аналізу в управлінні підприємствами малого бізнесу / Г.І. Фролова // Формування ринкових відносин в Україні : [зб. наук. праць]. – К. : НДЕІ, 2002. – Вип. 17. – С. 83-86.
5. Василенко В.А. Ситуационный менеджмент / В.А. Василенко, В.И. Шостка. – К. : ЦУЛ, 2003. – 285 с.
6. Буреш О.В. Развитие земельного менеджмента в контексте управления трансформацией отношений собственности на землю / О.В. Буреш, Л.Ю. Гербеева // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2008. – № 81 (февраль). – С. 80-87.
7. Entwicklung und Tätigkeit bei gemeinnützigen Landgesellschaften, Berlin, 14.04.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.blg-berlin.de.
8. Кононова І.В. Аналіз підходів до управління підприємством в сучасних умовах / І.В. Кононова // Прометей. – 2013. – № 1 (40). – С. 149.
9. Новаковська І.О. Реформування територіальної організації влади та проблеми управління землекористуванням / І.О. Новаковська // Землеустрій, кадастр та охорона земель в Україні: сучасний стан, Європейські перспективи : матеріали Міжнародної конференції, присвяченої 20-річчю створення факультету землепорядкування. – К. : МПБП «Гордон», 2016. – С. 153-156.
10. Третяк Н. Актуальні проблеми управління земельними ресурсами і землекористування та шляхи їх подолання в умовах децентралізації влади / Н. Третяк // Землепорядний вісник : [науково-виробничий журнал]. – 2015. – № 9. – С. 36-40.
11. Ботезат О.П. Комплексний підхід у плануванні використання земельних ресурсів / О.П. Ботезат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua>.
12. Бориславська О. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / О. Бориславська, І. Заверуха, Е. Захарченко ; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К. : ТОВ «Софія», 2012. – 128 с.
13. Шафранська Л. Українські фахівці переймали досвід Євросоюзу з управління землями та планування землекористування / Л. Шафранська // Землепорядний вісник : [науково-виробничий журнал]. – 2015. - № 1. – С. 18-21.

References

1. Lepa, R.N. (2006), *Situatsionnyy mekhanizm priniattia upravlencheskikh resheniy: metodologiya, modeli i metody* [Situational mechanism of acceptance of administrative decisions: methodology, models and methods], monograph, In-t ekonomiki prom-sti, NAN Ukrainy, OOO "Yuho-Vostok", Donetsk, Ukraine, 308 p.
2. Fedulova, L.I. and Frolova, H.I. (2007), *Sytuatsiyni menedzhment: naukovo-metodolohichnyi aspekt* [Situational management: scientifically-methodological aspect], Naukovyi svit, Kyiv, Ukraine, 34 p.
3. Petrunia, Yu.Ye., Hovorukha, B.V., Litovchenko, B.V. et al. (2011), *Pryiniattia upravlinskykh rishen* [Acceptance of administrative decisions], tutorial, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 216 p.
4. Frolova, H.I. (2002), "The role of situational analysis in the management of small businesses enterprises", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukrainy : [zb. nauk. prats]*, NDEI, Kyiv, Ukraine, Iss. 17. pp. 83-86.
5. Vasilenko, V.A. and Shostka, V.I. (2007), *Situatsionnyy menedzhment* [Situational management], TsUL, Kiev, Ukraine, 285 p.
6. Buresh, O.V. and Gerbeeva, L.Yu. (2008), "Development of the landed management in the context of management of transformations of relations of property on the land", *Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 81, pp. 80-87.
7. Entwicklung und Tätigkeit bei gemeinnützigen Landgesellschaften, available at: [www.blg-berlin](http://www.blg-berlin.de) (access date January 14, 2018).
8. Kononova, I.V. (2013), "Analysis of approaches to enterprise management in modern conditions", *Prometei*, no. 1 (40). pp. 149.
9. Novakovska, I.O. (2016), "Reformation of territorial organization of power and problem of management land-tenure", *Zemleustrii, kadastr ta okhorona zemel v Ukraini: suchasnyi stan, Yevropeiski perspektivy* [Land system, cadastre and land protection in Ukraine: state of the art, European perspectives], *materialy Mizhnarodnoi konferentsii, prysviachenoj 20-richchiu stvorennia fakultetu zemlevporiadkuvannia* [Materials of the International Conference dedicated to the 20th anniversary of the establishment of the Faculty of Land Management], MPBP "Hordon", Kyiv, Ukraine, pp. 153-156.
10. Tretiak, N. (2015), "Actual problems of land resources management and land use and ways of overcoming them in conditions of decentralization of power", *Zemlevporiadnyi visnyk : [naukovo-vyrobnychiy zhurnal]*, no. 9, pp. 36-40.

11. Botezat, O.P. "Complex approach is in planning of the use of landed resources", available at: www.kbuara.kharkov.ua (access date January 15, 2018).

12. Boryslavska, O., Zaverukha, I. and Zakharchenko, E. (2012), *Detsentralizatsiia publichnoi vlady: dosvid yevropeiskykh krain ta perspektyvy Ukrainy* [Decentralization of public power: experience of the European countries and prospect of Ukraine], TOV "Sofii", Kyiv, Ukraine, 128 p.

13. Shafranska, L. (2015), "Ukrainian specialists took over the experience of the European Union in land management and land use planning", *Zemlevporiadnyi visnyk : [naukovo-vyrobnychy zhurnal]*, no. 1, pp. 18-21.

Лазарєва О.В. СИТУАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Мета. Дослідження проблем розвитку ситуаційного підходу у землекористуванні в контексті децентралізації влади та обґрунтування його пріоритетів та перспектив.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є новітні наукові здобутки в галузі економіки землекористування. Для досягнення поставленої мети використані такі методи: морфологічного аналізу (при опрацюванні наукових публікацій з питань розвитку ситуаційного підходу); абстрактно-логічний (при визначенні наукових засад землекористування в умовах децентралізації влади); наукового узагальнення (при обґрунтуванні ситуаційного підходу в умовах децентралізації влади).

Результати. Розглянуто питання розвитку ситуаційного підходу у сільськогосподарському землекористуванні в контексті децентралізації влади. Наголошено, що планування ринкового землекористування має враховувати інноваційні орієнтири з можливістю їх впровадження при реалізації програм розвитку територій, що забезпечить перехід управління землекористуванням на інноваційний шлях розвитку. Вказано, що стратегічною метою землекористувача має бути забезпечення умова родючості ґрунту, захист його від процесів ерозії і дефляції. Зазначено, що стратегія планування сільськогосподарського землекористування має бути орієнтована на активізацію інноваційних чинників його конкурентоспроможності.

Наголошено, що ситуаційний підхід у землекористуванні має базуватися на методологічних положеннях управління з обов'язковою конкретизацією окремих управлінських дій відповідно до ситуації, що склалася в умовах господарювання. Запропоновано створити в Україні неприбуткові агентства розвитку села, що б сприяло розвитку сільських територій.

Наукова новизна. Обґрунтовано інноваційні засади ситуаційного підходу у землекористуванні в контексті децентралізації влади та визначено його пріоритети й перспективи.

Практична значущість. Отримані висновки і рекомендації, теоретико-методологічні підходи за результатами дослідження можуть бути використані землевпорядними, землеоцінними організаціями, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування та іншими фізичними і юридичними особами.

Ключові слова: ситуаційний підхід, сільськогосподарське землекористування, децентралізація влади, стратегічне планування, інноваційні орієнтири, регіональні проекти землекористування.

Lazarieva O.V. SITUATIONAL APPROACH IN LAND-TENURE IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION OF POWER

Purpose. To research of problems of development of situational approach in land-tenure in the context of decentralization of power and ground of his priorities and prospects.

Methodology of research. The methodological bases of research are fundamental statements of the agricultural economy on the whole and land utilization in particular. To achieve this purpose such methods were used: morphological analysis (while processing scientific publications regarding situational approach in land-tenure); abstract (while determination scientific basis of science principles of management land-tenure are in context of decentralization of power); scientific summary (at the ground of situational approach in the context of decentralization of power).

Findings. The questions of development of a situational approach in agricultural land use in the context of decentralization of power were considered. It was marked that planning of market land-tenure take into account innovative reference-points with possibility of their introduction during realization of the programs of development of territories, that will provide passing of management land-tenure to the innovative way of development. It was indicated that the strategic aim of landowner must be providing condition of fertility of soil, protecting of him from the processes of erosion and deflation. It was marked that strategy of planning of agricultural land-tenure must be oriented to activation of innovative factors of this competitiveness.

It was emphasized that the situational approach in land use should be based on the methodological provisions of management with the obligatory specification of separate administrative actions in accordance with the situation prevailing in the conditions of management. It was proposed to create in Ukraine non-profit rural development agencies that would promote the development of rural areas.

Originality. The innovative principles of situational approach in land use in the context of decentralization of power were substantiated and its priorities and perspectives were determined.

Practical value. The obtained conclusions and recommendations, theoretical and methodological approaches based on the results of the study can be used by land surveying, land valuation organizations, executive authorities and local self-government bodies and other individuals and legal entities.

Key words: situational approach, agricultural land-tenure, decentralization of power, strategic planning, innovative reference-points, regional projects of land-tenure.

Лазарева Е.В. СИТУАЦИОННЫЙ ПОДХОД В ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИИ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ ВЛАСТИ

Цель. Исследование проблем развития ситуационного подхода в землепользовании в контексте децентрализации власти и обоснование его приоритетов и перспектив.

Методика дослідження. Методологічної основою дослідження являються новітні розробки в сфері економіки землекористування. Для досягнення поставленої цілі використані такі методи: морфологічного аналізу (при проработці наукових публікацій по питанням розвитку ситуаційного підходу); абстрактно-логічний (при визначенні наукових основ землекористування в умовах децентралізації влади); наукового узагальнення (при обґрунтуванні ситуаційного підходу в умовах децентралізації влади).

Результати. Розглянуті питання розвитку ситуаційного підходу до сільськогосподарського землекористування в контексті децентралізації влади. Відзначено, що планування сільськогосподарського землекористування повинно враховувати інноваційні орієнтири з можливістю їх впровадження при реалізації програм розвитку територій, що забезпечить перехід управління землекористуванням на інноваційний шлях розвитку. Вказано, що стратегічною метою землекористувача повинно бути забезпечення умов родючості ґрунту, захист його від процесів ерозії та деградації. Відзначено, що стратегія планування сільськогосподарського землекористування повинна бути орієнтована на активізацію інноваційних факторів його конкурентоспроможності.

Відзначено, що ситуаційний підхід до землекористування повинен базуватися на методологічних положеннях управління з обов'язковою конкретизацією окремих управлінських дій відповідно до ситуації, яка склалася в умовах господарювання. Пропонується створити в Україні неприбуткові агентства розвитку сіл, що сприятимуть розвитку сільських територій.

Наукова новизна. Обґрунтовано інноваційні принципи ситуаційного підходу до землекористування в контексті децентралізації влади та визначено його пріоритети та перспективи.

Практична значимість. Отримані висновки та рекомендації, теоретико-методологічні підходи до результатів дослідження можуть бути використані землебудівельними, землеоціночними організаціями, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування та іншими фізичними та юридичними особами.

Ключові слова: ситуаційний підхід, сільськогосподарське використання, децентралізація влади, стратегічне планування, інноваційні орієнтири, регіональні проекти землекористування.

УДК 338:504-049.5 (477)

*Матвійчук Н.М.,
канд. екон. наук, доц. кафедри аналітичної економіки
та природокористування,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
Сидорук С.В.,
канд. екон. наук, доц. кафедри менеджменту,
Луцький національний технічний університет*

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНДИКАТОРІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Серед вагомих причин поглиблення кризової екологічної ситуації в Україні варто виділити відсутність науково-обґрунтованих критеріїв та показників оцінки екологічних загроз національній безпеці, а також низький рівень пріоритетності державної екологічної політики при відсутності дієвого екологічного моніторингу.

Натомість провідними світовими організаціями (Світовий Банк, ОЕСР, Комітет з екологічного моделювання (ISEM), Комісія ООН зі сталого розвитку, Міжнародний інститут сталого розвитку (IISD), Науковий комітет з проблем навколишнього середовища (SCOPE)) та всесвітньо відомими університетами розроблено цілу низку показників екологічної безпеки для досягнення цілей сталого розвитку [1]. До них відносять: індекс стійкого економічного добробуту, індекс розвитку людини, індикатор дійсних заощаджень, «зелений» ВВП, індикатор справжнього або істинного прогресу (ІІП).

Найважливішим серед них є індикатор справжнього або істинного прогресу, який враховує позиції, які зараховуються в ВВП як доходи, але по суті є витратами (наприклад, грошові витрати на боротьбу із забрудненням); позиції, які ігноруються в ВВП, але є витратами (деградація природного середовища та виснаження невідновлюваних природних ресурсів), а також довгостроковий екологічний збиток [2]. На даний час 11 країн, в тому числі Австрія, Австралія, Англія, Німеччина, Канада, Нідерланди, США, Франція, Швеція, здійснюють прогнози еколого-економічного розвитку, використовуючи ІІП.

В Україні ж комплексна оцінка стану екологічної безпеки, як важливої складової сталого

розвитку держави, не здійснюється. Крім того, у затверджених Кабінетом Міністрів Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України серед переліку індикаторів економічної безпеки екологічна складова також відсутня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань оцінки стану екологічної безпеки України та її регіонів займалися такі вітчизняні науковці, як: Г. Обиход, Т. Омеляненко, Г. Харламова, В. Бутковський, В. Борнос, Л. Довга, І. Ковалевська, В. Тарасова, А. Качинський, С. Іванюта та ін.

Харламова Г. та Бутковський В. пропонують використовувати інтегральний показник екологічної безпеки держави – Environmental Safety Index (ESfI), в основу якого закладені не лише екологічні, а й соціальні та економічні індикатори. Вчені пропонують до екологічних індикаторів віднести: побутову якість повітря, забруднення повітря, доступ до питної води, очищення стічних вод, використання пестицидів, зміну лісового покриву, рибні запаси та викиди CO₂; до економічних – ВВП на душу населення, чисті іноземні інвестиції, середню заробітну плату, доступ до електроенергії, державні витрати на охорону навколишнього середовища, використання альтернативної енергетики; до соціальних – зайнятість населення, очікувану тривалість життя, щільність населення, відсоток населення з вищою освітою, дитячу смертність [3, с. 94].

З огляду на значні відмінності в рівнях екологічної безпеки в областях, багато науковців цілком справедливо пропонують використовувати індекс екологічної безпеки регіону. Так, Обиходом Г. та Омелянко Т. у 2010 р. було здійснено інтегральну оцінку рівня екологічної безпеки України та її регіонів на основі аналізу стану атмосферного повітря (18 показників), водних ресурсів (30 показників), земельних ресурсів (10 показників), лісових ресурсів (12 показників), надр (7 показників), екзогенних геологічних процесів (22 показники) та відходів (18 показників) [4]. Дані для розрахунку були отримані з екологічних паспортів областей.

Борнос В. та Довга Л. пропонують використовувати інтегральний індекс екологічної безпеки регіону, який містить 5 індикаторів (індикатор управління енергозбереженням, індикатор фінансової бази збереження довкілля, індикатор екологічного захисту, індикатор антропогенного навантаження на територію, індикатор участі громадських організацій в охороні довкілля), кожен з яких характеризується певною сукупністю змінних [5, с. 55]. Наприклад, індикатор управління енергозбереженням розраховується на основі показника витрат на енергоресурси в бюджеті області та показника витрат на реалізацію заходів з енергоефективності; індикатор фінансової бази збереження довкілля включає показники податкових надходжень за природокористування до обласного бюджету (екологічний податок, рентна плата за спеціальне користування лісовими ресурсами, надрама, за використання води та ін.) та платежів до фонду охорони навколишнього природного середовища (ОНПС); індикатор екологічного захисту показує розмір витрат з бюджету на охорону довкілля та платежі по екологічному страхуванню; антропогенне навантаження на територію регіону характеризується такими змінними: поведження з водними ресурсами, поведження з відходами, стан атмосферного повітря, земельних ресурсів тощо.

Незважаючи на високий науковий рівень досліджень науковців, досі не існує єдиного підходу до визначення системи індикаторів екологічної безпеки та їхніх порогових значень. Тому, поряд з вирішенням значної кількості екологічних проблем, суттєвого значення набудуватиме процес розробки і поступового впровадження у життя системи показників, які визначатимуть стан екологічної безпеки в Україні.

Постановка завдання. Метою дослідження є удосконалення методичних підходів до формування системи індикаторів екологічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комплексна оцінка рівня екологічної безпеки є досить складним процесом, оскільки включає в себе багато аспектів: стан забруднення атмосферного повітря, водних, лісових та земельних ресурсів, поведження з відходами, вплив навколишнього середовища на здоров'я населення тощо. Тому дослідники застосовують систему показників (індикаторів), яка перш за все характеризує компоненти навколишнього середовища і формує остаточний показник (індекс).

Поряд із оцінкою екологічної безпеки за компонентами навколишнього середовища, окремі науковці пропонують оцінювати рівень екологічної безпеки в країні та в регіонах на основі оцінки ризику виникнення надзвичайних ситуацій (НС) природного і техногенного характеру [6, с. 824-826; 7, с. 304; 8, с. 159]. 3-поміж показників відповідного регіону, що певною мірою відображають загальний рівень його екологічної безпеки, розглядаються значення індивідуального ризику загибелі населення впродовж року від НС, ризику матеріальних збитків за рік від надзвичайних ситуацій, смертності населення за рік тощо. На основі аналізу було зроблено висновки, що більш високий тиск на довкілля мають підприємства Дніпропетровської області за рахунок утворення і накопичення відходів; Запорізької – за переважним забрудненням водних об'єктів; Донецької і Луганської – за рахунок забруднення атмосферного повітря, водних об'єктів і утворення відходів. Переважне забруднення довкілля відходами має також і Кіровоградська область. Найбільша деградація і забруднення земель спостерігається у Волинській, Чернігівській, Житомирській і Сумській областях. При цьому Тарасова В.

та Ковалевська І. здійснюють градацію ризику за такою шкалою: допустимий ($< 0,3$), середній ($0,3 - 0,4$), високий ($0,4 - 0,6$), критичний ($0,6 - 0,8$), катастрофічний ($> 0,8$) [7, с. 304].

Чинне екологічне законодавство України (ст. 33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища») як критерії безпеки НПС передбачає спеціальні нормативи: гранично допустимі викиди та скиди у НПС забруднюючих хімічних речовин, рівні допустимого шкідливого впливу на нього фізичних і біологічних факторів та інші. Загалом, НПС вважається безпечним, коли його стан відповідає встановленим у законодавстві таким показникам безпеки, як критерії, стандарти, ліміти і нормативи, які стосуються таких його властивостей, як чистота (забрудненість), ресурсоємність (виснаженість), екологічна стійкість, санітарні вимоги, видове різноманіття, здатність задовольняти життєво важливі інтереси громадян [9, с. 194].

Однак існуюча в Україні система моніторингу довкілля не забезпечує здійснення систематичних і обґрунтованих досліджень гранично допустимих параметрів екосистем, характеру змін основних джерел загроз екологічній безпеці держави й тому потребує кардинального удосконалення. Багато форм статистичної звітності по деяких екологічних явищах і процесах мають формальний характер і не відображають реального стану речей. Особливо це стосується даних екологічних паспортів регіонів, в яких статистичні похибки ускладнюватимуть оцінку екологічної безпеки областей.

З огляду на неоднозначність підходів науковців щодо віднесення екологічної безпеки до економічної безпеки держави, пропонуємо здійснювати її оцінку на основі формування окремої методики з аналогією до методики оцінювання складових економічної безпеки та з виділенням наступних етапів:

- формування переліку індикаторів;
- розрахунок значень індикаторів;
- нормування індикаторів;
- визначення вагових коефіцієнтів;
- розрахунок інтегрального індексу екологічної безпеки.

Зважаючи на актуальність та складність проблеми, доцільним є створення робочої групи з залученням експертів Ради національної безпеки та оборони України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Міністерства екології та природних ресурсів України, Національного інституту стратегічних досліджень для координації діяльності з питань розробки методологічних засад оцінювання стану національної безпеки в екологічній сфері [10].

Без сумніву, методика визначення інтегрального індексу екологічної безпеки має базуватися на таких показниках, які підлягають спостереженню та вимірюванню. Тобто доцільним буде до переліку індикаторів екологічної безпеки включити ті, що вже розраховуються Державною службою статистики України і стосуються перш за все екологічного стану сфер довкілля та відображають рівень негативного впливу господарської діяльності суб'єктів господарювання на НПС. Однак, враховуючи те, що процеси економічних та соціальних трансформацій істотно впливають на рівень екологічно стійкого розвитку держави, у запропонованій нами системі індикаторів екологічної безпеки використані не лише екологічні, а й економічні та соціальні показники (рис. 1). Дуже важливо враховувати всі можливі фактори, так як вони можуть суттєво вплинути на загальний показник рівня екологічної безпеки в державі.

Вважаємо, що система індикаторів екологічної безпеки, що базується на вимірюванні ризику настання НС природного і техногенного характеру, не охоплює в повній мірі всіх аспектів стану екологічної безпеки і повинна використовуватися разом з іншими показниками.

Досить важливими соціальними індикаторами, які відображають вплив навколишнього середовища на населення, є демографічні (рівень смертності та народжуваності, очікувана середня тривалість життя, захворюваність тощо).

Рівень екологічної безпеки держави безпосередньо демонструють і економічні індикатори – високий рівень матеріальних збитків від НС природного і техногенного характеру у % до ВВП є свідченням низького рівня екологічної безпеки, що за відсутності ефективних інструментів екологічного страхування створює додаткове навантаження на державний та місцеві бюджети. Високий рівень збитків від НС природного та техногенного характеру разом із низькою часткою витрат на охорону НПС у ВВП свідчать про недостатню увагу з боку держави до екологічних проблем.

Частка податкових надходжень за використання природних ресурсів та забруднення НПС, а також рівень штрафів за порушення екологічного законодавства теж є важливими індикаторами, які показують ефективність використання фінансових інструментів забезпечення екологічної безпеки держави.

Для більш повного відображення рівня екологічної безпеки потрібно розробити і використовувати науково обґрунтовані порогові значення індикаторів та інтегрального індексу екологічної безпеки. Найвищий стан безпеки досягатиметься за умови, коли всі показники безпеки знаходяться в допустимих межах своїх граничних значень.

Рис. 1. Модель комплексної системи індикаторів екологічної безпеки України
Джерело: складено авторами на основі [3-8; 10]

Наприклад, Боронос В. та Довга Л. залежно від значення індексу екологічної безпеки виділяють дуже високий ступінь безпеки ($I = 1$), високий (0,8-1), нормальний (0,6-0,8), задовільний (0,4-0,6), нестійкий розвиток (0,2-0,4), депресивний розвиток (0-0,2) [5, с. 55].

Висновки з проведеного дослідження. З метою отримання достовірної оцінки загроз національній безпеці в екологічній сфері та формування пріоритетних напрямів їх нейтралізації необхідним є здійснення моніторингу стану екологічної безпеки на основі системи економічних, соціальних та екологічних індикаторів. При цьому важливим завданням є розробка науково обґрунтованих порогових значень для запропонованих індикаторів.

Розробка та впровадження індикаторів екологічної безпеки дозволить: в повному обсязі відобразити вплив діяльності людини на НПС та оцінити дійсний стан небезпеки, яка формується за рахунок сукупності природних і техногенних чинників; визначити основні загрози екологічній безпеці держави та її сталому розвитку; здійснювати прогнозування небезпек та загроз екологічній безпеці на перспективу за факторами впливу на довкілля в кожному регіоні і державі загалом; проводити фінансування заходів щодо запобігання небезпечних природно-техногенних явищ та надзвичайних екологічних ситуацій; виробити ефективну екологічну політику, спрямовану на покращення стану екологічної безпеки держави та її регіонів.

Перспективи подальших розробок у цьому напрямку повинні бути спрямовані на введення в систему макроекономічних показників України індикаторів сталого розвитку із включенням в них екологічної складової. Важливим напрямом практичних досліджень в цій сфері також має стати нормування і вибір вагових коефіцієнтів індикаторів екологічної безпеки.

Бібліографічний список

1. Черенкович О. Стратегічні орієнтири екологічної безпеки / О. Черенкович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/115>.
2. Talberth J. The Genuine Progress Indicator 2006. Executive Summary Redefining Progress, 2006 / J. Talberth, C. Cobb, N. Slattery [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rprogress.org/publications/2007/GPI2006_ExecSumm.pdf.
3. Харламова Г. Індекс екологічної безпеки України: концепція та оцінка / Г. Харламова, В. Бутковський // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – Вип. 7. – С. 92-98.
4. Обиход Г.О. Методичні підходи щодо оцінки рівня екологічної небезпеки регіонів України / Г.О. Обиход, Т.Л. Омеляненко // Ефективна економіка : [електронне наукове фахове видання]. – 2012. – № 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1429>.
5. Боронос В.Г. Методичні підходи щодо оцінки рівня безпеки регіону шляхом розширення системи екологічних індикаторів / В.Г. Боронос, Л.В. Довга // Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1: Економіка. - 2014. - Вип. 4. - С. 52-59.
6. Ковалевська І.М. Оцінка екологічної безпеки довкілля в Україні / І.М. Ковалевська // Глобальні та національні проблеми економіки: [електронне наукове фахове видання]. – 2015. – Вип. 8. – С. 823-827. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1429>.
7. Тарасова В.В. Комплексна оцінка екологічної безпеки / В.В. Тарасова, І.М. Ковалевська // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 3. – С. 303-305.
8. Іванюта С.П. Екологічна безпека регіонів України: порівняльні оцінки / С.П. Іванюта, А.Б. Качинський // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3. – С. 157-164.
9. Єгоров Ю.В. Теоретико-методологічні засади аналізу екологічної безпеки в контексті державного управління / Ю.В. Єгоров // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. – 2010. – Вип. 1. – С. 186-195.
10. Індикатори стану екологічної безпеки держави. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/993/>.

References

1. Cherenkovych, O. "Strategic directions of ecological safety", available at: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/115> (access date February 01, 2018).
2. Talberth, J., Cobb, C. and Slattery, N. (2006), The Genuine Progress Indicator 2006. Executive Summary Redefining Progress, available at: www.rprogress.org/publications/2007/GPI2006_ExecSumm.pdf (access date February 01, 2018).
3. Kharlamova, H. and Butkovskiy, V. (2014), "The ecological safety index of Ukraine: concept and evaluation", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, Iss. 7, pp. 92-98.
4. Obykhod, H.O. and Omelianenko, T.L. (2012), "Methodological approaches to assessing the ecological hazard level of the regions of Ukraine", *Efektivna ekonomika : [elektronne naukove fakhove vydannia]*, no. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1429> (access date February

01, 2018).

5. Boronos, V.H. and Dovha, L.V. (2014), "Methodological approaches to assessing the level of security of the region by expanding the system of environmental indicators", *Naukovyi visnyk Chernihivskoho derzhavnogo instytutu ekonomiky i upravlinnia. Seriya 1: Ekonomika*, Iss. 4, pp. 52-59.

6. Kovalevska, I.M. (2015), "Assessment of ecological safety of the environment in Ukraine", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky: [elektronne naukove fakhove vydannia]*, Iss. 8, pp. 823-827, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1429> (access date February 01, 2018).

7. Tarasova, V.V. and Kovalevska, I.M. (2012), "Comprehensive assessment of environmental safety", *Visnyk ZhDTU*, no. 3, pp. 303-305.

8. Ivaniuta, S.P. and Kachynskiy, A.B. (2013), "Environmental safety of the regions of Ukraine: comparative assessments", *Stratehichni priorytety*, no. 3, pp. 157-164.

9. Yehorov, Yu.V. (2010), "Theoretical and methodological principles of environmental safety analysis in the context of public", *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia*, Iss. 1, pp. 186-195.

10. *Indykatory stanu ekolohichnoi bezpeky derzhavy. Analitychna zapyska* [Indicators of ecological safety of the state, Analitychna zapyska], available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/993/> (access date February 01, 2018).

Матвійчук Н.М., Сидорук С.В. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНДИКАТОРІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Мета. Розробка пропозицій щодо удосконалення методичних підходів до формування системи індикаторів екологічної безпеки держави.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані такі методи: теоретичного узагальнення та порівняння – для вивчення запропонованих вітчизняними науковцями методик оцінювання екологічної безпеки держави та регіонів; логічний метод, методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, групування – виступили основою для вибору показників, що відображають рівень загроз національній безпеці держави в екологічній сфері; абстрактно-логічний метод – для узагальнення теоретичних положень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і формування висновків та пропозицій; графічний метод – при побудові моделі комплексної системи індикаторів екологічної безпеки держави.

Результати. Розглянуто існуючі методичні підходи до оцінювання стану екологічної безпеки держави та її регіонів. Обґрунтовано, що до переліку індикаторів екологічної безпеки необхідно включити показники, що стосуються екологічного стану сфер довкілля та відображають ризик настання НС екологічного характеру, а також економічні та соціальні показники.

Наукова новизна. Розширено існуючі методики оцінки екологічної безпеки держави шляхом формування комплексної системи індикаторів, яка включає всі показники, що відображають стан сфер довкілля, ризик настання НС техногенного та природного характеру, вплив довкілля на населення та ефективність державного забезпечення екологічної безпеки держави.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані при формуванні національної методики оцінювання екологічної безпеки, що дозволить визначити основні загрози екологічній безпеці держави, здійснювати їх прогнозування, виробити ефективну екологічну політику, спрямовану на покращення стану екологічної безпеки держави та її регіонів.

Ключові слова: екологічна безпека, індикатори екологічної безпеки, методика оцінки екологічної безпеки, екологічний моніторинг, сталий розвиток.

Matviichuk N.M., Sydoruk S.V. FORMATION OF THE SYSTEM OF INDICATORS OF ECOLOGICAL SECURITY OF UKRAINE

Purpose. Development of suggestions for the improvement of methodological approaches to the formation a system of ecological security indicators of the state.

Methodology of research. The following methods have been used in the research: theoretical generalizations and comparison – to study the methods of assessing the ecological security of the state and regions proposed by domestic scientists; logical method, analysis and synthesis, induction and deduction, grouping – provided the basis for the selection of indicators reflecting the level of threats to the national security of the state in the environmental sphere; abstract-logical method – to summarize theoretical positions, establishment of causal relationships and formation of conclusions and proposals; graphic method – in constructing a model of the complex indicators system of ecological security of the state.

Findings. The existing methodical approaches to the assessment of ecological security of the state and its regions are considered. It's proved that the indicators relating to the environmental state of the environment and the risk of environmental emergencies, as well as economic and social indicators, should be included in the list of environmental security indicators.

Originality. It was expanding existing methods of assessing the ecological security of the state by forming a complex system of indicators, which includes all indicators showing the state of the environment, the risk of man-made emergencies and natural disasters, the impact of the environment on the population and the effectiveness of state provision of environmental security of the state.

Practical value. The results of the study can be used in the formation of national methodology of assessing environmental security, which will determine the main threats to the country's environmental security, carry out their forecasting and develop an effective environmental policy aimed at improving the state of ecological security of the state and its regions.

Key words: ecological security, indicators of ecological security, methodology of ecological security assessment,

environmental monitoring, sustainable development.

Матвийчук Н.М., Сидорук С.В. ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ИНДИКАТОРОВ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Цель. Разработка предложений по совершенствованию методических подходов к формированию системы индикаторов экологической безопасности государства.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы: теоретического обобщения и сравнения – для изучения предложенных отечественными учеными методик оценки экологической безопасности государства и регионов; логический метод, методы анализа и синтеза, индукции и дедукции, группирования – выступили основой для выбора показателей, отражающих уровень угроз национальной безопасности государства в экологической сфере; абстрактно-логический метод – для обобщения теоретических положений, установления причинно-следственных связей и формирования выводов и предложений; графический метод – при построении модели комплексной системы индикаторов экологической безопасности государства.

Результаты. Рассмотрены существующие методические подходы к оценке состояния экологической безопасности государства и его регионов. Обосновано, что в перечень индикаторов экологической безопасности необходимо включить показатели, касающиеся экологического состояния сфер окружающей среды и отражающие риск наступления ЧС экологического характера, а также экономические и социальные показатели.

Научная новизна. Расширено существующие методики оценки экологической безопасности государства путем формирования комплексной системы индикаторов, которая включает все показатели, отражающие состояние сфер окружающей среды, риск наступления ЧС техногенного и природного характера, влияние среды на население и эффективность государственного обеспечения экологической безопасности государства.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы при формировании национальной методики оценки экологической безопасности, что позволит определить основные угрозы экологической безопасности государства, осуществлять их прогнозирование, выработать эффективную экологическую политику, направленную на улучшение состояния экологической безопасности государства и его регионов.

Ключевые слова: экологическая безопасность, индикаторы экологической безопасности, методика оценки экологической безопасности, экологический мониторинг, устойчивое развитие.

УДК 332.2.021.8

*Ярова Б.М.,
канд. екон. наук, асистент
кафедри геодезії та картографії,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

ІНТЕРЕСИ СУСПІЛЬСТВА, БІЗНЕСУ ТА ДЕРЖАВИ У ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів державного регулювання суспільних процесів є сприяння розвитку сільських територій (rural development). Сільський розвиток – це комплекс процесів, спрямованих на поліпшення добробуту, якості життя, якісних характеристик сільських жителів на основі зростання сільської економіки, збереження довкілля та розширення доступу жителів до базових соціальних послуг [3].

Проте непоодинокими випадками є звужені трактування розвитку сільських територій бізнесовими представниками, які маніпулюють цим поняттям для досягнення своєї мети. Наприклад, спорудження інфраструктури, бізнес-проекти будівництва тваринницьких комплексів, збільшення посівів сільськогосподарських культур, які поставляються на експорт та ін. Усе це відбувається для одержання бюджетних субсидій із метою втілення своїх ідей представниками бізнесу, а сільські жителі найчастіше мають незначну, а то й мінімальну користь. На противагу українській практиці, у багатьох зарубіжних країнах розвиток сільських територій спрямований на людиноцентризм і задоволення, передусім, потреб жителів села, а не представників бізнесу чи владних структур.

Очевидно, що потрібно змінювати підходи та шукати шляхи збалансування інтересів бізнесу, владних структур та громадян у процесі управління земельними ресурсами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу різноспрямованих інтересів держави, територіальних громад, підприємницьких структур та громадян у процесі управління земельними ресурсами присвячено праці таких дослідників, як Бородіної О. М. [3], Васільєва В. П. [3], Гоголь Т. В.

[1], Ульяновченка О. В. [4], Мартина А. Г. [5–7], Матвєєва П. М. [4], Терещенка В. К. [3] та інших. Проте дане питання є недостатньо вивченим та не запропоновано дієвої концепції щодо урівноваження інтересів учасників.

Постановка завдання. Метою дослідження є детальний аналіз інтересів держави, територіальних громад, підприємницьких структур, громадян у процесі управління земельними ресурсами та створення концепції урівноваження цих інтересів.

Завданням дослідження є вивчення та аналіз інтересів бізнесу, держави та громадян, надання авторської концепції урівноваження цих інтересів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом не одного десятиліття років спостерігається спад економіки у сільських населених пунктах, зменшення кількості прибутку, робочих місць, інформаційна ізольованість, руйнування необхідної для життя інфраструктури (заклади освіти, культури, охорони здоров'я тощо), втрата цінностей, деградація населення та ін. Головною проблемою на селі є погіршення якості життя населення, яке стає причиною урбанізаційних процесів і масового відпливу населення в міста [2].

Проаналізувавши наявні статистичні дані, можна стверджувати, що всі регіони України мають позитивну динаміку міського населення. Найбільше зросла кількість міського населення у Київській області, що пояснюється належністю до столичного регіону, а найменше – в Закарпатській. Найхарактернішими особливостями розвитку сучасного суспільства є швидке збільшення чисельності міського населення, зростання ролі міст у житті суспільства, перетворення сільської місцевості в міську (поблизу мегаполісів) та міграція жителів тощо [2].

У ряді зарубіжних країн методологічною основою політики в сфері сільського розвитку є Концепція багатофункціональності сільського господарства, за допомогою якої можливий урівноважений розвиток. Так, за даними Європейської комісії, понад 91% площі Європейського Союзу належить до сільських територій, на яких проживає 51% населення країн-членів [1]. Сільські населені пункти більш привабливі та пристосовані для проживання людей, на державному рівні підтримуються політика престижності сільського способу життя та зміна динаміки урбанізаційних процесів.

Концепція багатофункціональності сільського господарства у ЄС проголошує, що сільське господарство як вид економічної діяльності не тільки виробляє товари, але й забезпечує незамінні суспільні послуги (блага) нетоварного характеру – продовольчу безпеку країни, екологічну рівновагу, економічні умови існування населення в селі, відтворення селянства, збереження та відновлення наявних ресурсів тощо.

Як показує досвід розвинених країн, зростання сільськогосподарського виробництва відіграє важливу роль у розвитку всієї економіки держави. Однак це стає причиною і погіршення якості життя сільського населення, руйнації сільського способу життя тощо. Тому світова наука й практика почали розглядати поняття «аграрне зростання» не як кінцеву мету, а як засіб забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства і насамперед сільських територій.

В Україні за всі роки незалежності сформувалася модель, яка не сприяє багатофункціональності сільського господарства, а лише дає змогу підвищувати виробничий та експортний потенціали для одержання вигоди певному колу людей, тобто є структурно розбалансованою. Така модель орієнтована тільки на показники валового виробництва сільськогосподарської продукції.

Збільшення валового виробництва сільськогосподарської продукції та задоволення експортних потреб нині характеризують успішність галузі, що у свою чергу спричинили зниження добробуту селян [9]. Отже, назріла нагальна потреба переорієнтації на європейську Концепцію багатофункціональності сільського господарства.

Керівництво держави заявляє про зростання кількісних показників в аграрному секторі, яке відбувається завдяки збільшенню використання земельних ресурсів, інтенсифікації сільського виробництва, нарощуванню експорту. Однак ці процеси супроводжують негативні тенденції розвитку аграрного сектора. Так, зростання обсягів валового виробництва сільськогосподарської продукції досягається за рахунок окремих її видів – комерційно привабливих, що дають максимальний прибуток, проте виснажують земельні ресурси. У світі сформувалася імідж України як держави, яка постачає на ринок певні види зернових та олійних культур. Як наслідок – занепадають сільські території, погіршується якість життя сільського населення, мають місце безробіття, трудова міграція тощо.

Розвиток сільських територій – процес, що забезпечує гармонійний розвиток усіх сфер села (виробничої, соціальної, духовної тощо) на основі самоорганізації сільських громад із максимально можливим використанням наявних внутрішніх факторів розвитку (місцевих активів) при їх поєднанні із зовнішніми можливостями [3].

Відповідно до висловлених тез, політика сільського розвитку повинна створювати економічне підґрунтя для підвищення добробуту та поліпшення якості життя людей у селах за рахунок наявних ресурсів і розвитку громад.

Головними причинами занепаду життя селян є: відсутність комплексної державної політики розвитку сільських територій; недостатнє фінансування програм, дія яких спрямована на забезпечення благополуччя громадян; занепад інфраструктури (соціальних, медичних, освітніх закладів та ін.); у

переважній більшості випадків залишаються неврахованими екологічні та землеохоронні вимоги; низький рівень диверсифікації економіки сільських територій, що стає причиною урбанізаційних процесів, міграції, безробіття, низького рівня життя на селі; домінування агрохолдингів спричинило низьку рентабельність і конкурентоспроможність малих та середніх сільгоспвиробників; неналежний рівень інформованості сільських жителів щодо їхніх прав і обов'язків, що стало причиною низького рівня підприємницької ініціативи; органи місцевого самоврядування малоефективні у розв'язанні проблемних питань; недостатня увага кооперації та кредитуванню тощо [10].

Докорінно поліпшити ситуацію на селі можна шляхом: диверсифікації економічної діяльності; забезпечення соціальних стандартів життя, збільшення реальних доходів не тільки від сільськогосподарської діяльності, але і несільськогосподарської; приділення належної уваги охороні навколишнього природного середовища та виконанню екологічних норм і стандартів, що забезпечить сталий розвиток села; проведення реальної децентралізації влади, що сприятиме розвитку сільських територій, гармонізації українського законодавства до європейського та збереженню сільського населення як класу, який є носієм української ідентичності, духовності, культури тощо.

23 вересня 2015 року розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Концепцію розвитку сільських територій, у якій охарактеризовано головні пріоритети їхнього розвитку, механізм підготовки аграрного і сільського секторів держави до функціонування в умовах зони вільної торгівлі з Європейським Союзом. Важливо, щоб схвалена Концепція не мала декларативного характеру, а реально поліпшувала розвиток сільських територій.

Одним з основних інструментів державного регулювання ефективності використання земельних ресурсів є оподаткування. Низька плата за землю, що справляється у формі земельного податку та орендної плати, не стимулює раціонального й ефективного використання земель, надр, стає причиною безвідповідального збільшення площ міст, промислових зон тощо. Також варто зазначити, що об'єктивні ставки податків залежать від економічно обґрунтованої нормативної грошової оцінки земель.

Оподаткування земельних ділянок є важливим джерелом надходжень до бюджету. Обмеженість і можливість багатофункціонального використання, оподаткування земель – пріоритетний напрямок. Як об'єкт оподаткування, земельні ділянки мають велике значення не тільки для держави, але й для окремої громади адміністративно-територіального утворення.

У зв'язку з обмеженістю земельних ресурсів і можливістю багатофункціонального використання як територіального базису, природного ресурсу та основного засобу виробництва, оподаткування землі є пріоритетним та відіграє важливу соціальну роль у житті місцевих громад. Соціальна спрямованість оподаткування земельних ділянок передбачає визначення й обґрунтування шляхів удосконалення його діючої системи з метою активізації соціальних ресурсів, поліпшення матеріального становища сільського населення, забезпечення соціальної справедливості в процесі майнових взаємовідносин.

Сутність поняття «розвиток сільських територій» полягає у досягненні сталого розвитку сільських територій за рахунок економічного зростання та акумулювання якнайбільшої кількості земельної ренти в місцевій громаді з одночасною екологічною стабільністю у відповідних межах.

Нашій державі необхідно сформувати спроможні, самодостатні територіальні громади, які забезпечуватимуть надання поліпшених адміністративних, соціальних, громадських послуг жителям територіальних громад, шляхом:

- укрупнення територіальних громад, що стане важливим чинником гарантій місцевого самоврядування, підвищить роль у розв'язанні питань місцевих громад;
- формування дієздатних територіальних громад, які задовольнятимуть потреби громадян, оперативну і високоякісно надаватимуть базові соціальні адміністративні послуги, поліпшуватимуть умови сталого розвитку територій, сприятимуть ефективному використанні наявних ресурсів;
- створення передумов для вдосконалення системи органів місцевого самоврядування на відповідній території;
- передачі органам місцевого самоврядування повноважень щодо розпорядження землями державної власності за межами населених пунктів із подальшою передачею земельних ділянок державної власності у комунальну власність згідно з нормами Земельного кодексу України.

Звичайно, держава зацікавлена у максимальному навантаженні на землевласників і землекористувачів шляхом збільшення ставки податку, проте це може призвести до «тінізації» бізнесу та зменшення надходжень до бюджету.

З метою створення привабливого ділового клімату передбачається здійснення ряду реформ. У Плані пріоритетних дій Уряду одним із ключових напрямів визначено запровадження земельного ринку як джерела потужного зростання в агросекторі та значного підвищення добробуту селян. Для протидії корупції, збільшення надходжень до бюджету Кабінетом Міністрів України пропонується оптимізувати розпорядників землі, передати повноваження органам місцевого самоврядування розпоряджатися землями за межами населених пунктів у першому кварталі 2016 року, проте поки що це так і залишилося декларативним положенням.

У 2015 році земельний банк агрохолдингів в Україні становив 5,6 млн. га, або близько 27% загального землекористування сільськогосподарських підприємств [8]. Аграрні виробники зацікавлені

у продовженні мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, адже нові власники навряд чи здаватимуть землю в оренду за 30 дол. на рік. Представники бізнесу не зацікавлені у розвитку сільських територій, їхня головна мета – одержання найбільшого прибутку. Вони проти реальної ринкової конкуренції за активи, які вони орендують за мінімальну орендну плату. Складна економічна ситуація створила дефіцит оборотних коштів, що не дає можливості великим землекористувачам скуповувати ресурси, а вони передусім думають про забезпечення своєї операційної діяльності.

У зв'язку з недосконалістю державного регулювання та діаметрально протилежною заінтересованістю бізнесу, суспільства і держави, виникла нерегульованість земельних відносин, основою складовою яких є земельна власність, що стала центром зіткнення інтересів.

Задоволенню потреб громадян може сприяти лише ефективна модель управління, що спирається на повноваження, ресурси та відповідальність. Для цього необхідні оптимальний розподіл повноважень між рівнями влади й ресурси, які відповідатимуть повноваженням. При цьому влада повинна відповідати перед народом за ефективність, а перед державою – за законність. Тільки за наявності балансу повноважень, ресурсів і відповідальності можна мати ефективну владу. Хоча Україна здобула незалежність, проте залишилися особливості радянської централізованої системи управління, яка була відносно ефективною при переважанні державної форми власності.

У нашій державі існує заплутаний і фрагментарний адміністративно-територіальний устрій. Маємо також нераціональний і незрозумілий розподіл повноважень стосовно діючого адміністративно-територіального устрою. Це є причиною вертикального конфлікту повноважень між органами місцевого самоврядування та горизонтального між органами влади й місцевого самоврядування.

За роки реформування земельних відносин повноваження щодо розпорядження землями змінювалися. До 2002 року право розпорядження державними землями за межами населених пунктів належало до компетенції органів місцевого самоврядування. З 2002 по 2013 рік повноваження перейшли до районних державних адміністрацій, а у 2013 році – до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері земельних відносин. Нині право розпоряджатися землями комунальної власності, окреслено межею відповідних населених пунктів, надано органам місцевого самоврядування. За офіційними даними Геокадастру, земель сільськогосподарського призначення за межами населених пунктів – близько 88%. Норми чинного законодавства порушують один із принципів Європейського Союзу повсюдності місцевого самоврядування.

Угодою про Коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» від 27 листопада 2014 року задекларована необхідність забезпечення ефективного землекористування, захисту обігу прав оренди земель сільськогосподарського призначення та захисту інтересів власників земельних ділянок (паїв). Пунктом 1.2 угоди зафіксовано законодавче врегулювання законодавче врегулювання у першому кварталі 2015 року питань передачі у комунальну власність земель державної власності, розташованих за межами населених пунктів, крім тих, на яких знаходяться об'єкти державної власності. Однак Дотепер це питання залишається нерозв'язаним.

Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2014 року № 591-р, також передбачено розширення повноважень органів місцевого самоврядування щодо розпорядження земельними ділянками.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо розмежування земель державної та комунальної власності» від 06 вересня 2012 року за № 5245-VI обмежено право місцевих органів самоврядування розпоряджатися тільки у межах населених пунктів, що не відповідає принципу повсюдності місцевого самоврядування.

Наслідками ситуації, яка тепер склалася у державі, є недоодержання місцевими бюджетами коштів, корупція при передачі земельних ділянок, невиконання норм чинного законодавства, складність надання адміністративних послуг через розташування розпорядників землі в обласних центрах, неможливість повноцінного розвитку територій тощо.

Для розв'язання проблеми, яка виникла нині, пропонується передати повноваження місцевим органам самоврядування щодо розпорядження землями державної власності за межами населених пунктів у межах територій об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громаді подальшої передачі земельних ділянок державної власності у комунальну власність, крім земель, які належать до земель оборони; зон відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи; на яких розташовані будівлі, споруди, інші об'єкти нерухомого майна державної власності; які знаходяться у постійному користуванні органів державної влади, державних підприємств, установ, організацій, Національної академії наук України, державних галузевих академій наук, а також передбачена оптимізація розпорядників земельними ресурсами.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дозволило виявити характерні особливості інтересів громадян, держави, територіальних громад, підприємницьких

структур у процесі управління земельними ресурсами. Запропоновано запровадити дієву концепцію урівноваження інтересів учасників.

Бібліографічний список

1. Гоголь Т.В. Багатофункціональний розвиток сільських територій – стратегічна мета державної регіональної політики / Т.В. Гоголь // Державне управління: теорія і практика. – 2011. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Gogol.pdf.
2. Демографічна ситуація. Населення : за даними Держ. ком. статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Довідник для сільського та селищного голови / [Терещенко В.К., Бородіна О.М., Васильєв В.П. та ін.]; за ред. В. Терещенка, Г. Черкаської, М. Лисенка та ін. – К. : Агроінвест, 2014. – 528 с.
4. Економічні, екологічні та соціальні аспекти використання земельних ресурсів в Україні : [колективна монографія] / [за ред. О.В. Ульяновка]. – Х. : Смуґаста типографія, 2015. – 320 с.
5. Мартин А.Г. Порівняльний аналіз системи управління сільськогосподарськими землями державної власності у країнах ЄС / А.Г. Мартин, Б.М. Копайгора // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – 2015. – № 1. – С. 14-19.
6. Мартин А.Г. Регулювання ринку земель в Україні : [монографія] / А.Г. Мартин. – К. : Аграр Медіа Груп, 2011. – 254 с.
7. Мартин А.Г. Управління землями сільськогосподарського призначення державної власності: впровадження європейського досвіду / А.Г. Мартин, Б.М. Копайгора // Збалансоване природокористування. – 2014. – № 3. – С. 88-92.
8. П'ять найбільших агрокомпаній України за розміром земельного банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://economics.lb.ua/state/2016/01/13/325366_5_naybilshih_agrokompaniy_ukraini.html.
9. Фондові дані Державної служби статистики України: Інформація про частку міських жителів у регіонах України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Ярова Б.М. Формування структури землеволодіння в Україні під впливом земельних реформ / Б.М. Ярова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – № 8 (171). – С. 31-37.

References

1. Hohol, T.V. (2011), "Multifunctional development of rural territories is a strategic goal of the state regional policy", *Derzhavne upravlinnia: teoriia i praktyka*, no. 1, available at: www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Gogol.pdf (access date December 21, 2017).
2. *Demohrafichna sytuatsiia. Naselennia* [Demographic situation. Population], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (access date December 21, 2017).
3. Tereshchenko, V.K., Borodina, O.M., Vasiliev, V.P. et al. (2014), *Dovidnyk dlia silskoho ta selyshchnoho holovy* [Directory for rural and settlement head], Ahroinvest, Kyiv, Ukraine, 528 p.
4. Ulianchenko, O.V. (2015), *Ekonomichni, ekolohichni ta sotsialni aspekty vykorystannia zemelnykh resursiv v Ukraini* [Economic, ecological and social aspects of land use in Ukraine], coll. monograph, Smuhasta typohrafiia, Kharkiv, Ukraine, 320 p.
5. Martyn, A.H. and Kopaihora, B.M. (2015), "Comparative analysis of the system of management of agricultural land of state property in EU countries", *Zemleustrii, kadastr i monitorynh zemel*, no. 1, pp. 14-19.
6. Martyn, A.H. (2011), *Rehuliuвання rynku zemel v Ukraini* [Regulation of the land market in Ukraine], monograph, Ahrar Media Hrup, Kyiv, Ukraine, 254 p.
7. Martyn, A.H. and Kopaihora, B.M. (2014), "Management of agricultural land of state ownership: introduction of European experience", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, no. 3, pp. 88-92.
8. *Piat naibilshykh ahrokompanii Ukrainy za rozmirom zemelnoho banku* [Five largest agricultural companies in Ukraine by the size of the land bank], available at: http://economics.lb.ua/state/2016/01/13/325366_5_naybilshih_agrokompaniy_ukraini.html (access date December 21, 2017).
9. *Fondovi dani Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy: Informatsiia pro chastku miskykh zhyteliv u rehionakh Ukrainy* [Stock data of the State Statistics Service of Ukraine: Information on the share of urban residents in the regions of Ukraine], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date December 21, 2017).
10. Yarova, B.M. (2015), "Formation of the land tenure structure in Ukraine under the influence of land reforms", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 8 (171), pp. 31-37.

Ярова Б.М. ІНТЕРЕСИ СУСПІЛЬСТВА, БІЗНЕСУ ТА ДЕРЖАВИ У ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ

Мета. Детальний аналіз інтересів держави, територіальних громад, підприємницьких структур, громадян у процесі управління земельними ресурсами та створення концепції урівноваження цих інтересів.

Методика дослідження. У процесі дослідження застосовувалися наукові методи пізнання, що базуються на системному підході до розв'язання поставлених проблем. Для досягнення поставленої мети використано низку

загальних та спеціальних наукових методів дослідження: діалектичний, монографічний (при опрацюванні наукових публікацій); історичний (при аналізі частки міського та сільського населення); системного аналізу (при дослідженні сфери повноважень владних структур щодо розпорядження землями); метод аналогій та порівнянь (при дослідженні світового досвіду); комплексний аналіз (при формуванні висновків та пропозицій щодо вирішення поставлених завдань); статистичний (при опрацюванні статистичних даних) та ін.

Результати. Обґрунтовано сутність поняття «розвиток сільських територій». Досліджено та проаналізовано інтереси бізнесу, держави та громадян у процесі використання земельних ресурсів. Розкрито основні положення концепції урівноваження інтересів учасників.

Наукова новизна. Запропонована авторська концепція урівноваження інтересів держави, територіальних громад, підприємницьких структур, громадян, яка базується на передачі повноваження місцевим органам самоврядування щодо розпорядження землями державної власності, а також проведення оптимізації розпорядників земельними ресурсами.

Практична значущість. Одержані результати дослідження можуть бути використані для ефективного та раціонального управління земельними ресурсами, шляхом передачі повноважень органам місцевого самоврядування щодо розпорядження землями державної власності та проведення оптимізації розпорядників земельними ресурсами.

Ключові слова: управління земельними ресурсами, державна власність, повноваження, розпорядження.

Yarova B.M. INTERESTS OF SOCIETY, BUSINESS AND STATE IN THE PROCESS OF LAND RESOURCES MANAGEMENT

Purpose. A detailed analysis of the interests of the state, territorial communities, business structures, citizens in the process of land resources management and the creation of a concept for balancing these interests.

Methodology of research. In the work as a methodological basis used scientific methods of knowledge based on a systematic approach to solving problems. To achieve this goal a number of general and special scientific methods of research were used: dialectical, monographic (in the process of scientific publications); historical (in the analysis of the proportion of urban and rural population); system analysis (in the study of the sphere of powers of the authorities regarding the disposal of land); the method of analogies and comparisons (in the study of world experience); complex analysis (in the formulation of conclusions and proposals for the solution of the tasks); statistical (in the process of statistics data) and others.

Findings. The essence of the concept "development of rural territories" was substantiated. The interests of business, the state and citizens in the process of using land resources are researched and analyzed. The main provisions of the concept of balancing the interests of participants are disclosed.

Originality. The author's concept of balancing the interests of the state, territorial communities, entrepreneurial structures, citizens, which is based on the transfer of powers to local self-government bodies regarding the disposal of state-owned land, as well as optimization of land resources administrators, is proposed.

Practical value. The obtained research results can be used for efficient and rational management of land resources, by transferring powers to local self-government bodies regarding the disposal of state-owned land and the optimization of land resources managers.

Key words: land resources management, state property, powers, orders.

Ярова Б.Н. ИНТЕРЕСЫ ОБЩЕСТВА, БИЗНЕСА И ГОСУДАРСТВА В ПРОЦЕССЕ УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ

Цель. Детальный анализ интересов государства, территориальных общин, предпринимательских структур, граждан в процессе управления земельными ресурсами и создания концепции уравнивания этих интересов.

Методика исследования. В работе как методологическая основа применялись научные методы познания, основанные на системном подходе к решению поставленных проблем. Для достижения поставленной цели использован ряд общих и специальных научных методов исследования: диалектический, монографический (при обработке научных публикаций); исторический (при анализе доли городского и сельского населения); системного анализа (при исследовании сферы полномочий властных структур по распоряжению землями); метод аналогий и сравнений (при исследовании мирового опыта); комплексный анализ (при формировании выводов и предложений по решению поставленных задач); статистический (при обработке статистических данных) и др.

Результаты. Обосновано сущность понятия «развитие сельских территорий». Исследованы и проанализированы интересы бизнеса, государства и граждан в процессе использования земельных ресурсов. Раскрыты основные положения концепции уравнивания интересов участников.

Научная новизна. Предложена авторская концепция уравнивания интересов государства, территориальных общин, предпринимательских структур, граждан, основанная на передаче полномочий местным органам самоуправления по распоряжению землями государственной собственности, а также проведение оптимизации распорядителей земельными ресурсами.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования могут быть использованы для эффективного и рационального управления земельными ресурсами, путем передачи полномочий органам местного самоуправления по распоряжению землями государственной собственности и проведения оптимизации распорядителей земельными ресурсами.

Ключевые слова: управление земельными ресурсами, государственная собственность, полномочия, распоряжения.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 339.137.2:332.133.6

*Гончаренко О.В.,
д-р екон. наук, професор кафедри економіки
Дідур К.М.,
канд. екон. наук, доцент кафедри економіки
Самілик Т.М.,
канд. екон. наук, доцент кафедри економіки
Дніпровський державний аграрно-економічний університет*

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Постановка проблеми. Відсутність стабільної основи для функціонування інститутів базисного рівня в національній економіці, високий рівень концентрації агропромислового виробництва, непрозорість реалізаційних потоків, обмеженість доступу дрібних товаровиробників до кредитних і інвестиційних ресурсів сформували базові інституціональні обмеження на шляху до реалізації інноваційного розвитку: ресурсні, технологічні і власне інституціональні.

Специфічне інституціональне середовище сформувало функціональні обмеження інноваційного розвитку агропромислової сфери. Дослідження структурного складу інституціонального середовища доводить слабку розвиненість інститутів першого типу (ринкова конкуренція, економічна свобода і захищеність бізнесу). Тобто в наявності спотворення методів регулювання агроінновацій у бік захоплення інститутами розвитку і об'єктами інноваційної інфраструктури, внаслідок їх штучного характеру утворення, на відміну від інститутів, які необхідно вирощувати. Специфічне інституціональне середовище сформувало й неформальні обмеження інноваційного розвитку, які виявляються у відсутності соціокультурних, ціннісних, мотиваційних передумов до інноваційних змін.

Перехід агропромислового виробництва на інноваційний шлях розвитку вимагає пошуку і реалізації нових інституціональних форм забезпечення модернізаційних процесів або трансформації вже існуючих інститутів та інститутів.

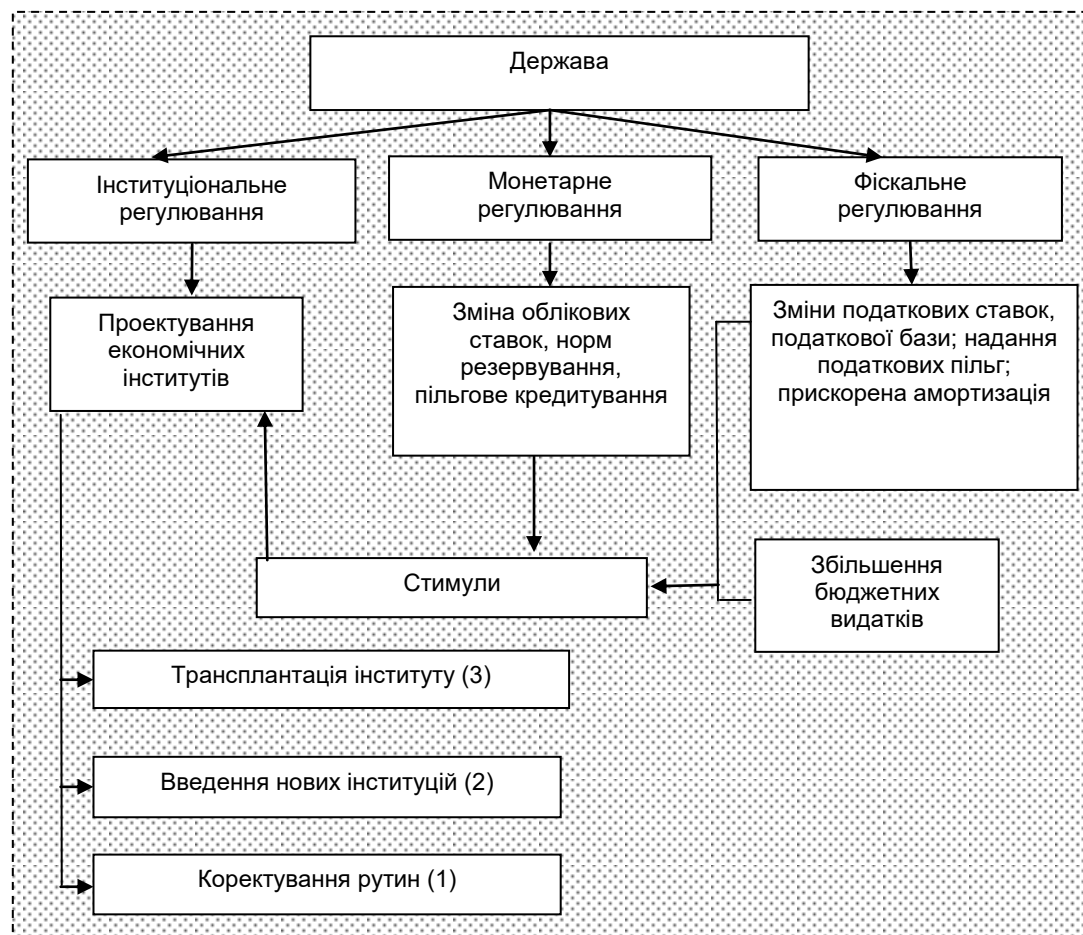
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика досліджень інноваційного розвитку агропромислового виробництва та обґрунтування шляхів його реалізації вирізняється різноманітністю методологічних підходів, дискусійністю в обґрунтуваннях інструментарію активізації інноваційних трансформацій. Інституціональний підхід до інноваційної проблематики було розвинуто працями таких вітчизняних та закордонних вчених, як І. Вольчик, А. Нестеренко, В. Тарасевич, Д. Норт, Й. Шумпетер [1; 5; 7; 10-11]. Дослідженню інституціонального забезпечення інноваційного процесу та засад інноваційного розвитку присвятили наукові праці В. Геєць, О. Мельник, Л. Федулова, О. Шубравська [2; 4; 8-9]. Інституціональний підхід та елементи інституціонального проектування з метою обґрунтування шляхів активізації інноваційного розвитку аграрної сфери використовували Л. Курило, П. Саблук, М. Малік, О. Шпикуляк [3; 6].

В той же час, повільність інноваційних процесів в агропромисловому виробництві, низька ефективність інституціонального регулювання та необхідність модернізації чи модифікації формальних норм і елементів інституту агроінновацій зумовлює подальше вивчення проблем, що стосуються методології та інструментарію активізації інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження інструментарію інституціонального проектування та обґрунтування стратегії «проміжних інститутів» для реалізації потенціалу інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попри визначені національні пріоритети аграрного розвитку, діючі формальні норми не сприяли інноваційним перетворенням в агропромисловому виробництві, а, рутинізувавшись, зміцнили неефективну модель організації та управління аграрним сектором. Діючий інституціональний порядок, визначений формальними змінами, не сприяв створенню ефективної системи впровадження наукових розробок та інноваційних технологій в агропромислове виробництво, формуванню інноваційної інфраструктури, розвитку державно-приватного партнерства. Державна підтримка агропромисловому виробництву здійснювалась на надзвичайно низькому рівні, а непрямі методи стимулювання інноваційного розвитку не сприяли активізації інноваційного процесу.

Дослідники, які вивчають проблеми інституціональної динаміки пропонують для реалізації трансформаційних змін використовувати елементи інституціонального проектування, що дозволяє включити до інституту стимули чи обмеження, які забезпечують його ефективне функціонування [1; 5-7]. Інституціональне проектування реалізується в декілька способів: через коректування діючих рутин (1), введення нових інституцій (2), введення нових елементів інституціонального середовища або трансплантація економічного інституту (3) (рис. 1). Коректування діючих рутин не обов'язково потребує змін формальних норм, а зміни за 2-м і 3-м типом, як правило, пов'язані з формальними обмеженнями, їх дія забезпечується прийняттям закону чи іншого нормативного акту. Коректування діючих рутин не обов'язково потребує змін формальних норм, а зміни за 2-м і 3-м типом, як правило, пов'язані з формальними обмеженнями, їх дія забезпечується прийняттям закону чи іншого нормативного акту.

Рис. 1. Механізм забезпечення модернізаційних змін інституту

Джерело: розроблено авторами

Процес введення нових елементів інституціонального середовища можна уявити як міжсистемну реплікацію інституцій та інститутів з метою створення копій (клонів) або як процес запозичення інститутів з іншого інституціонального середовища. Важливо враховувати, що імпорт інституту в ідентичному вигляді майже неможливий, адже, щоб запозичені із-за кордону інституціональні ресурси «запрацювали» в новому економічному просторі і стали факторами його розвитку, потрібна їх відповідність комбінації умов, ресурсів і чинників господарювання, що склалися у вихідних умовах.

Об'єктами трансплантації є інститути, інституції, окремі правові норми, специфічні інституціональні механізми і їх елементи (методи, інструменти). Під впливом екзогенних чинників відбуваються модифікації і трансформації трансплантованих інституціональних об'єктів.

Процес трансплантації пов'язаний з множиною обмежень, загроз і ризиків. Найбільш поширеними трансплантаційними дисфункціями виступають:

–атрофія впровадженого інституту, коли його функціонування не відповідає сформованому інституціональному середовищу, культурним і ментальним цінностям. За таких умов інститут «виявляється незатребуваним», відбуваються послаблення його функціональної спроможності, втрата життєздатності і скорочення масштабів;

–відторгнення моделі інституту, що трансплантується, в умовах від’ємного попиту на новий інститут, примусового характеру трансплантації та активізації альтернативних інститутів. Умовою такої активізації є порівняно менші трансакційні витрати використання альтернативних моделей інституціональних взаємодій в порівнянні з інститутом, який трансплантується, хоча б для певної частини економічних суб’єктів;

–інституціональний конфлікт: коли імітація формальних правил може призвести до виникнення інституту хоча й життєздатного, але такого, що істотно відрізняється від імпортованого. Така дисфункція відбувається завдяки адаптаційним змінам імпортованого інституту після впливу специфічних чинників і умов існуючої господарської системи. Це утворює неефективну рівновагу, або інституціональну пастку (внаслідок несумісності існуючих і імпортованих інститутів), а інституціональні стосунки набувають перетвореної форми і визначають вектор розвитку, не сприяючий безпосередній реалізації їх суті. Закріплення трансплантованих інституціональних моделей в перетворених формах мультиплікує дисфункцію.

Процес інституціонального проектування потребує визначення проблеми, постановки цілі, визначення ресурсних обмежень, прийняття рішень та їх виконання. Наявність проблеми можна констатувати за умов, якщо інститут не забезпечує інноваційний розвиток агропромислового виробництва. Проблема можна вирішити шляхом інституціонального проектування, якщо шлях її розв’язання знаходиться в площині зміни обмежень і правил використання наявних ресурсів. Якщо ж йдеться про дефіцит ресурсів і незмінність формальних норм, то даний шлях є майже безперспективним для інституціонального регулювання.

Альтернативним варіантом трансплантації є вирощування інститутів через залучення моделі інституту із минулого іншої країни на будь-якій стадії його розвитку. Даний процес допускає співіснування та конкуренцію різних форм інституту: «старих» інноваційних інститутів даної країни та нових, що трансплантуються. Одним із способів вирощування інститутів є стратегія проміжних інститутів. Вона передбачає створення бажаного інституту шляхом побудови ланцюга проміжних інститутів, які змінюють один одного в межах еволюційних обмежень розвитку та при сприятливому інституціональному просторі. Такий шлях є більш оптимальним для агросфери України, адже шокова терапія призвела до утворення «інституціональної пастки» в інноваційному розвитку, а вирощування через брак фінансових ресурсів є майже безперспективним (співіснування структур з дублюючими функціями потребує значних ресурсів).

Використовуючи стратегію проміжних інститутів та виходячи з необхідності активізації інноваційного процесу в агропромисловому виробництві, можна запропонувати наступну послідовність формування оптимального інституту агроінновацій (табл. 1).

Таблиця 1

Проектування інституту агроінновацій на основі стратегії «проміжних інститутів»

Сфера впливу інституту	Вихідний стан інституту	Проміжна форма інституту	Модифікований інститут
Фінансування інновацій	Державне фінансування	Державне кредитування, державне партнерство	Венчурне кредитування
Продуктування знань	Нескоординована діяльність академічного, вузівського, галузевого, виробничого секторів науки	Об’єднання різних секторів науки на основі технопарків і кластерів	Розвиток інноваційних агрокластерів, технополісів, бізнес-інкубаторів
Розробка новацій	Державне замовлення	Державна підтримка інноваційної активності (страхування ризиків, фінансова, інфраструктурна підтримка, пільги)	Інноваційна діяльність корпоративних структур, малий і середній інноваційний бізнес
Поширення інновацій	Централізоване забезпечення	Науково-інноваційні центри	Розвиток інноваційної інфраструктури
Регулювання інновацій	Централізоване регулювання	Територіальні науково-інноваційні центри	Галузеві, територіальні інноваційні кластери
Міжнародна інноваційна діяльність	Державний експорт	Міжнародні інноваційні корпоративні структури	Міжнародні інноваційні кластери

Джерело: розроблено авторами

Економічна ефективність імпорту чи вирощування інституту визначається кількісними і якісними змінами. Кількісні можна оцінити збільшенням обсягу інноваційної продукції чи збільшенням чисельності

підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність. Якісні зміни можна визначати активізацією інноваційного процесу в масштабах агросектору, економіки в цілому та появою базисних інновацій.

Рішення про імпорт інституту може бути прийняте на основі співставлення переваг (вигід) над витратами впровадження. В умовах інституціональної пастки в інноваційній сфері відсутні стимули до формування чітких норм, на яких базується інститут, декларації про створення нових норм чи інституцій залишаються нереалізованими (як це сталося з формальним створенням інноваційних кластерів і технополісів в Україні). В той же час активно перерозподіляються ресурси. За таких умов інституціональне середовище характеризується: асиметрією факторів розвитку агросектору, формальним характером інститутів суспільного контролю в масштабах країни і домінуванням рентного шляху розвитку агросфери й економіки в цілому, стабільним відставанням формальних норм від економічних реалій, відсутністю сприятливих умов для функціонування базисних інститутів в економіці.

Відтак ефективність інноваційного інституту залежить не від сформованих імперативів інноваційного розвитку аграрної сфери чи використання світового досвіду і не від формування інноваційної інфраструктури чи збільшення державного фінансування фундаментальних досліджень, а насамперед від своєчасності та повноти виявлення і врахування формальними нормами соціально-економічних умов, в яких функціонує інститут та рівня адаптації діючих формальних і неформальних обмежень.

Висновки з проведеного дослідження. Відтак, формалізаційні межі інноваційному процесу надають законодавчі акти, якими визначаються прямі і непрямі методи регулювання інноваційних процесів. Прямі заходи впливу реалізуються через державні цільові програми, адміністративне регулювання, контрактне фінансування. Свідченням низької ефективності формальних норм стали: бюрократичні перешкоди і відсутність сприятливої процедури адміністрування інноваційних програм і проектів та спрощеної системи податкової звітності; невиконання діючих законодавчих норм щодо підтримки інноваційних проектів; практична відсутність держзамовлення на інноваційну продукцію, відшкодування відсотків за інноваційними кредитами; відсутність системного інформаційного забезпечення інноваційного процесу; недостатня розробленість системи пріоритетного спрямування фінансових ресурсів для кредитування інноваційних проектів; фактична відсутність позитивного ефекту від дії податкових стимулів в інноваційній діяльності.

Отже, з огляду на сучасний стан інноваційного процесу в агропромисловому виробництві, для забезпечення єдності його стадій та зростання інноваційної активності сільськогосподарських товаровиробників необхідно надати пріоритетності таким важелям інноваційного процесу, як інфраструктурне та інституціональне забезпечення.

Низька якість інституту агроінновацій, наявня невідповідність формальних обмежень інституту змінам неформальних норм та еволюційним обмеженням функціонування обумовлюють запровадження процесу інноваційного проектування. Виходячи з неформальних передумов та еволюційних обмежень, вважаємо, що для агропромислового виробництва є більш прийнятною стратегія «проміжних інститутів», яка дозволяє забезпечити ефективне функціонування інституту агроінновацій за допомогою модифікації діючого інституту в «проміжну» форму та подальших його змін з урахуванням інституціональних обмежень розвитку. Такі зміни виключають виникнення інституціональної пастки, мінімізують ризики формування інституту та є безальтернативними в умовах дефіциту фінансових ресурсів.

Бібліографічний список

1. Вольчик В.В. Институциональная и эволюционная экономика : учебное пособие / В.В. Вольчик. – Ростов н/Д: Изд-во ЮФУ, 2011. – 228 с.
2. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь [за заг. ред. В.М. Гейця та ін.]. – К. : НАН України, 2015. – 336 с.
3. Малік М.Й. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк, О.Ю. Лузан // Економіка АПК. – 2013. – № 4. – С. 86-92.
4. Мельник О.Г. Формування методологічних підходів у дослідженнях інновацій та інноваційного розвитку / О.Г. Мельник // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 6(120). – С. 18-25.
5. Нестеренко А. Современное состояние и основные проблемы институционально-эволюционной теории / А. Нестеренко // Вопросы экономики. – 1997. – №3. – С. 42-57.
6. Саблук П.Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
7. Тарасевич В.Н. О синергетике инноваций / В.Н. Тарасевич // Бюлетень міжнародного нобелівського економічного форуму. – 2008. – № 1. – С. 224-232.
8. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення / Л. Федулова // Економічна теорія. – 2013. – № 2. – С. 28-45.
9. Шубравська О.В. Перспективи модернізації аграрного сектору України / О.В. Шубравська, К.О. Прокопенко // Економіка України. – 2013. – № 8 (261). – С. 64-76.

10. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер. – М. : ЭКСМО, 2007. – 864 с.
11. Denzau, A. Shared Mental Models: Ideologies and Institutions? / A. Denzau, D. North // *Kyklos*. – 1994. – Vol. 47. – № 1. – P. 3-31.

References

1. Volchik, V.V. (2011), *Institutionalnaya i evolyutsionnaya ekonomika* [Institutional and evolutionary economics], tutorial, YuFU, Rostov n/D, Russia, 228 p.
2. Heiets, V.M. et al. (Eds.) (2015), *Innovatsiina Ukraina 2020: natsionalna dopovid* [Innovative Ukraine 2020: national report], NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 336 p.
3. Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H. and Lyzan, O.Yu. (2013), "The institutes and institutions within the framework of the development of the integrational process in Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 4, pp. 86-92.
4. Melnyk, O. (2011), "Formation of methodological approaches in innovation research and innovation", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6, pp. 18-25.
5. Nesterenko, A. (1997), "Current state and main problems of institutional and evolutionary theory", *Voprosy ekonomiki*, no. 3, pp. 42-57.
6. Sabluk, P.T., Shpykuliak, O.H. and Kurylo, L.I. (2010), *Innovatsiina diialnist v ahraryi sferi: instututsionalnyi aspekt* [Innovation activities in the agricultural sector: institutional aspects], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
7. Tarasevich, V. (2008), "About the synergy of innovation", *Bulletin mizharodnoho nobelivskoho ekonomichnoho forumu*, no. 1, pp. 224-232.
8. Fedulova, L. (2013), "Innovative development: the evolution of attitudes and awareness of the problems of modern", *Ekonomichna teoriia*, no. 2, pp. 28-45.
9. Shybravska, O.B. and Prokopenko, K.O. (2013), "Prospects for the modernization of the agricultural sector of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, no. 8, pp. 64-76.
10. Schumpeter, J. (2007), *Teoriya Ekonomicheskogo Razvitiya. Kapitalizm, Sotsializm i Demokratiya* [The Theory of Economic Development, Capitalism, Socialism, and Democracy], Eksmo, Moscow, Russia.
11. Denzau, A. and North, D. (1994), "Shared Mental Models: Ideologies and Institutions?", *Kyklos*, Vol. 47, no. 1, pp. 3-31.

Гончаренко О.В., Дідур К. М., Самілик Т.М. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Мета. Дослідження інструментарію інституціонального проектування та обґрунтування стратегії «проміжних інститутів» для реалізації потенціалу інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є інституціональний підхід до елементів інституціонального проектування інноваційного розвитку. Для ідентифікації еволюційних обмежень розвитку інституту агроінновацій використано системний аналіз.

Результати. Встановлено, що ефективність інноваційного інституту залежить не від сформованих імперативів інноваційного розвитку аграрної сфери чи використання світового досвіду і не від формування інноваційної інфраструктури чи збільшення державного фінансування фундаментальних досліджень. Інституціональна ефективність залежить насамперед від своєчасності і повноти виявлення і врахування формальними нормами соціально-економічних умов, в яких функціонує інститут та рівня адаптації діючих формальних і неформальних обмежень.

Обґрунтовано, що інституціональне проектування реалізується через коректування діючих рутин, введення нових інституцій, введення нових елементів інституціонального середовища або трансплантацію економічного інституту.

Наукова новизна. Аргументовано для реалізації модернізаційних змін агропромислового виробництва використовувати елементи інституціонального проектування, що дозволяє включити до інституту агроінновацій стимули чи обмеження, які забезпечують його ефективне функціонування.

Запропоновано реалізацію стратегії «проміжних інститутів», яка дозволяє забезпечити ефективне функціонування інституту агроінновацій за допомогою модифікації діючого інституту в «проміжну» форму та подальших його змін з урахуванням інституціональних обмежень розвитку. Такі зміни виключають виникнення інституціональної пастки, мінімізують ризики формування інституту та є безальтернативними в умовах дефіциту фінансових ресурсів.

Практична значущість. Теоретико-методичні положення поглиблюють практику інституціонального регулювання інноваційного розвитку та забезпечують можливість активізації інноваційного процесу в агропромисловому виробництві.

Ключові слова: агропромислове виробництво, інновація, інноваційний розвиток, інноваційне регулювання, інституціональне проектування.

Honcharenko O.V., Didur K.M., Samilyk T.M. INSTITUTIONAL DESIGNING OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRO-INDUSTRIAL PRODUCTION

Purpose. The aim of the article is to study the institutional design tools and substantiate the strategy of "intermediate institutions" to realize the potential of innovative development of agro-industrial production.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is an institutional approach

to elements of institutional design of innovation development. System analysis is used to identify the evolutionary limitations of the Institute of Agronomy Innovations.

Findings. It is established that the effectiveness of the innovation institute does not depend on the established imperatives of innovative development of the agrarian sphere or the use of world experience and not on the formation of innovation infrastructure or increase of state financing of fundamental research. Institutional effectiveness depends primarily on the timeliness and completeness of identifying and taking into account formal norms of social and economic conditions in which the institute functions and the level of adaptation of existing formal and informal constraints.

It is substantiated that institutional design is implemented through the correction of existing routines, the introduction of new institutions and the introduction of new elements of the institutional environment or the transplantation of the economic institute.

Originality. It is argued to use elements of institutional design for the implementation of modernization changes in agricultural production, which allows inclusion in the Institute of agro-innovation incentives or restrictions that ensure its effective functioning.

It is proposed to implement the strategy of "intermediate institutions", which allows ensuring the effective functioning of the institute of agronomy innovations by means of modifying the existing institute into an "intermediate" form and its subsequent changes taking into account institutional constraints of development. Such changes exclude the emergence of an institutional trap, minimize the risks of formation of the institution and are no alternatives in the face of a lack of financial resources.

Practical value. Theoretical and methodological provisions deepen the practice of institutional regulation of innovation development and ensure the possibility of activating the innovation process in agro-industrial production.

Key words: agro-industrial production, innovation, innovative development, innovative regulation, institutional design.

Гончаренко О.В., Дидур Е.Н., Самилык Т.Н. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЕ ПРОЕКТИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

Цель. Исследование инструментария институционального проектирования и обоснование стратегии «промежуточных институтов» для реализации потенциала инновационного развития агропромышленного производства.

Методика исследования. Теоретико-методологической основой исследования является институциональный подход к элементам институционального проектирования инновационного развития. Для идентификации эволюционных ограничений развития института агроинноваций использован системный анализ.

Результаты. Установлено, что эффективность инновационного института зависит не от сложившихся императивов инновационного развития аграрной сферы или использования мирового опыта и не от формирования инновационной инфраструктуры или увеличение государственного финансирования фундаментальных исследований. Его эффективность зависит, в первую очередь, от своевременности и полноты выявления и учета формальными нормами социально-экономических условий, в которых функционирует институт и уровня адаптации действующих формальных и неформальных ограничений.

Обосновано, что институциональное проектирование реализуется через корректировку действующих рутин, введение новых институтов, введение новых элементов институциональной среды или трансплантацию экономического института.

Научная новизна. Аргументировано для реализации модернизационных изменений агропромышленного производства использовать элементы институционального проектирования, что позволяет включить в институт агроинноваций стимулы или ограничения, которые обеспечивают его эффективное функционирование.

Предложена реализация стратегии «промежуточных институтов», которая позволяет обеспечить эффективное функционирование института агроинноваций с помощью модификации действующего института в «промежуточную» форму и дальнейших его изменений с учетом институциональных ограничений развития. Такие изменения исключают возникновения институциональной ловушки, минимизируют риски формирования института и является безальтернативными в условиях дефицита финансовых ресурсов.

Практическая значимость. Теоретико-методические положения углубляют практику институционального регулирования инновационного развития и обеспечивают возможность активизации инновационного процесса в агропромышленном производстве.

Ключевые слова: агропромышленное производство, инновация, инновационное развитие, инновационное регулирования, институциональное проектирование.

УДК 658.589:005.332.4

Біляєський В.М.,
канд. екон. наук, доц. кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності підприємств,
Шепута М.М.,
Національний авіаційний університет

РЕАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Підвищення ролі інноваційної діяльності підприємств є одним з найважливіших завдань економічного розвитку держави, що забезпечують створення та розвиток інноваційних технологій. Тому реалізація інноваційних проектів, а також розвиток нових технологій та проведення наукових досліджень дозволяють підприємствам отримувати: конкурентні переваги, підвищувати рівень прибутковості та реалізовувати інноваційну продукцію на зовнішніх ринках, тим самим забезпечуючи надходження валюти в країну та створюючи умови для розвитку національної економіки.

На сучасному етапі розвитку економіки та загострення конкурентної боротьби перед підприємствами постають проблеми підвищення власної конкурентоспроможності. Сталий розвиток підприємства залежить від реалізації інноваційних проектів, а саме дає можливість підприємствам адаптуватися до існуючого рівня конкуренції на ринку та у перспективі зайняти лідируючі позиції на ньому, за рахунок довгострокової інноваційної орієнтації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літературних джерел свідчить про те, що загальним питанням дослідження інноваційної діяльності підприємства приділено достатньо уваги. Так, С. Я. Бабінська досліджувала сутність та джерела фінансування інноваційних проектів [1], тоді як Н. В. Босота, Д. В. Шишоло досліджували теоретичні, методологічні і практичні питання державного регулювання інноваційної діяльності [2], а І. В. Федулова розглянула сучасні підходи до оцінки рівня готовності підприємства щодо інноваційного розвитку [3]. Але питанням систематизації особливостей інноваційних проектів, як фактору підвищення конкурентоспроможності підприємства, приділено недостатньо уваги.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу основних напрямів реалізація інноваційних проектів в контексті підвищення конкурентоспроможності підприємства.

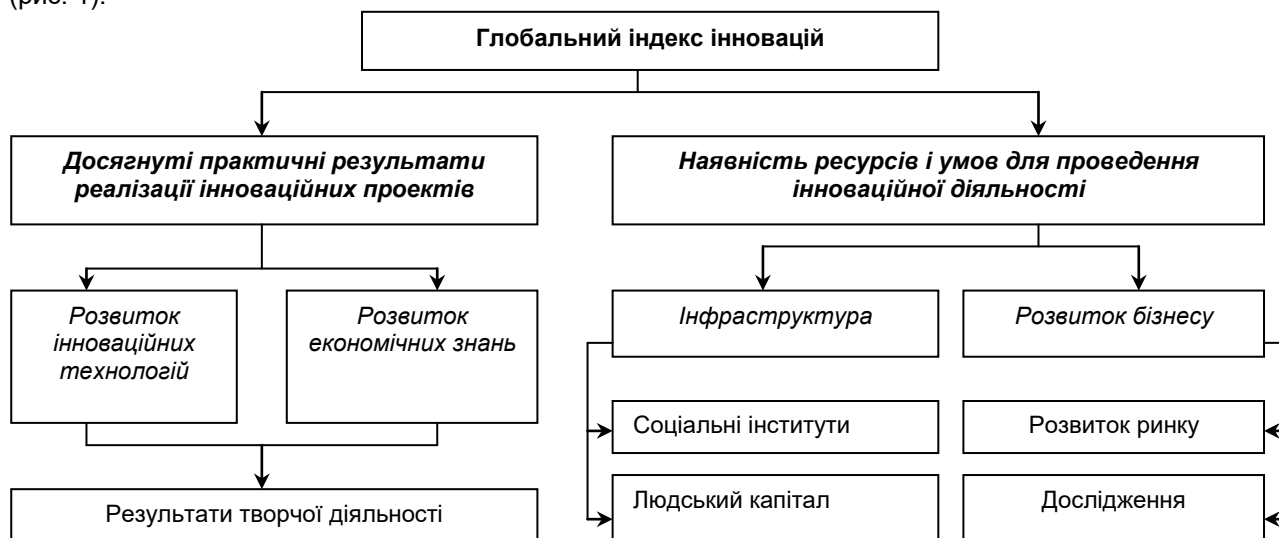
Для досягнення мети було сформульовано такі завдання: провести аналіз теоретико-методичних основ інноваційного проектування; дослідити етапи реалізації інноваційних проектів; охарактеризувати основні види інновацій в контексті інноваційної орієнтації підприємства; оцінити вплив внутрішнього потенціалу підприємства на формування його інноваційної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний конкурентний ринок висуває всезростаючі вимоги перед його учасниками, стимулюючи останніх до зміни тактики конкурентної боротьби. Посилення значимості інноваційної діяльності спонукає топ-менеджмент підприємства спрямовувати зусилля на посилення конкурентних переваг, як вирішального фактора економічного зростання підприємства. Тому, потреба і перспективність таких заходів обумовлюють необхідність концентрації уваги на поліпшенні процесів управління інноваційними проектами, як основоположними факторами ефективності роботи підприємства.

Існують різні наукові підходи до визначення поняття «інноваційний проект». Але найбільш вдалими, на наш погляд, є визначення І. В. Чайки, яка під останнім розуміла «...комплекс взаємопов'язаних заходів, розроблених з метою створення, виробництва та просування на ринок нових високотехнологічних продуктів за встановлених ресурсних обмежень» [4, с. 235]. Розробки можуть бути корисними для виробництва інноваційних товарів, які включають в себе прикладні науково-дослідні розробки, що є основою для реалізації інноваційних проектів.

Як відомо, інновації є основою для розвитку національної економіки, що безпосередньо впливає на формування конкурентоспроможності країни та визначає її місце серед інших країн. Визначальними чинниками формування конкурентоспроможності країни є інноваційна діяльність різних підприємств, що забезпечують створення нових форм бізнесу та розвиток нових технологій. Завдяки реалізації інноваційної діяльності та інноваційних проектів компанії отримують конкурентні переваги, що посилюють їхню фінансову присутність на ринку, тим самим забезпечуючи підтримку розвитку національної конкурентоспроможності.

Наразі, рейтинг країн світу за показником рівня реалізації інноваційних проектів визначається за допомогою глобального індексу інновацій, який розрахований за методикою Міжнародної бізнес-школи INSEAD, що включає зважену суму оцінок двох груп показників, а саме: наявність ресурсів і умов для проведення інноваційної діяльності та досягнуті практичні результати реалізації інноваційних проектів (рис. 1).

Рис. 1. Технологія оцінювання інноваційного потенціалу

Джерело: узагальнено авторами за даними [5, с. 47-49]

Дослідження інноваційного рейтингу країн проводиться з 2007 р. в рамках спільного проекту Міжнародної бізнес-школи INSEAD, Корнельського університету і Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO) і на даний момент включає найбільш повний комплекс показників рівня реалізації інноваційних проектів. Підсумковий індекс представляє собою співвідношення витрат і ефекту [6, с. 117], що дозволяє об'єктивно оцінити ефективність зусиль з розвитку інновацій в будь-якій країні світу.

Отже, рейтинг країн світу, упорядкованих за індексом інновацій представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Рейтинг країн за індексом інновацій за 2017 р.

Поточний рейтинг	Країни	Попередній рейтинг	Індекс інновацій за 2017 р.
1	Швейцарія	1	67,69
2	Швеція	2	63,82
3	Нідерланди	9	63,36
4	Сполучені Штати Америки	4	61,40
5	Великобританія	3	60,89
6	Данія	8	58,70
7	Сінгапур	6	58,69
8	Фінляндія	5	58,49
9	Німеччина	10	58,39
10	Ірландія	7	58,13
...	...	...	...
50	Україна	56	37,62

Джерело: складено авторами за даними [7]

Слід зазначити, що за даними рейтингу країн, які упорядковані за індексом інновацій, основоположне лідируюче місце посідає Швейцарія з індексом 67,69 і залишається лідером у впровадженні інновацій у світі, завдяки відкритості економіки та розробкам у сфері прикладної фізики, які сприяють розробці концептуально-нових технологій.

До першої трійки країн-лідерів також входить Швеція із значенням індексу 63,82. Ключовим фактором успіху цієї країни є масштабні інвестиції у розвиток науки і техніки. Нідерланди у даному

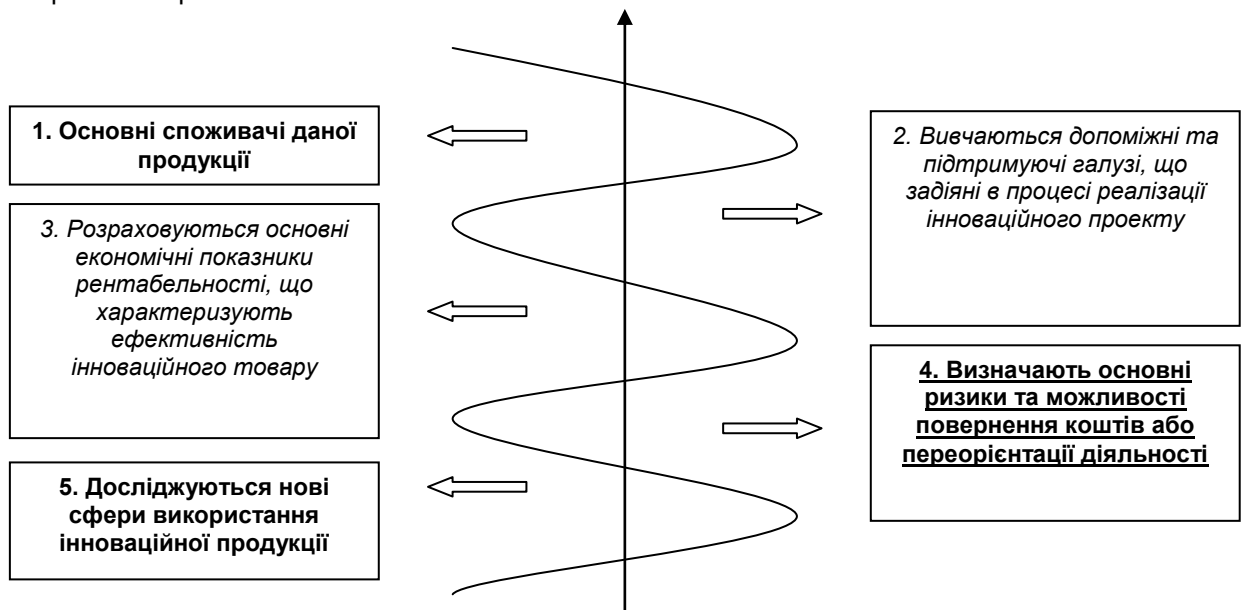
рейтингу посідають почесне третє місце (63,36). Інвестиційна політика цієї країни направлена на підтримку провідних інноваційних регіонів, а також бізнес-інкубаторів.

Україна у вищезазначеному рейтингу посідає 50-те місце із значенням індексу – 37,62, тобто має значне відставання від розвинених країн світу за темпами науково-технічного розвитку та освоєння наукомісткої продукції. Основним фактором, що стримує інноваційний розвиток країни, є невідповідність її нормативно-законодавчої бази економічним реаліям сьогодення і, як наслідок, виникнення певних обмежень щодо фінансування та реалізації інвестиційних проектів. Ще одним фактором, який суттєво вплинув на формування цього індексу, є проблема недостатнього фінансування науки та техніки і, як наслідок, вкрай гостро постає питання про модернізацію підприємств з метою прискорення темпів впровадження інновацій. Україна залишилась осторонь світових тенденцій [8, с. 38], однак останнім часом спостерігається збільшення фінансування науково-технічної сфери. З огляду на таку ситуацію, можна зробити висновок, що одним із ключових напрямків подальшого розвитку інноваційного потенціалу держави є створення цілеспрямованої національної політики в інноваційній сфері з врахуванням економічних потреб країни.

Розробка інноваційного проекту представляє собою сукупність дій науково-дослідного характеру, необхідних для отримання корисного результату від інноваційної діяльності. Відправною точкою інноваційних розробок є формулювання ідеї, яка може виникати як спонтанно, так і як результат довготривалого процесу досліджень.

Інноваційна діяльність на підприємстві пов'язана з використанням наявних знань і людського капіталу працівників, на який впливають певні компоненти організаційної культури [9], стан комунікативних процесів, організаційна структура підприємства, зворотній зв'язок, стиль керівництва тощо з метою удосконалення існуючих та розробки нових підходів щодо підвищення ефективності господарської діяльності підприємства, створення нових або модернізація застарілих товарів та технологій їх виробництва, удосконалення процесів надання послуг тощо для отримання певного економічного ефекту. Таким чином, реалізація інноваційних проектів тісно пов'язана з творчим мисленням персоналу і є основою для отримання певного комерційного ефекту, оскільки лише модернізація або створення нового товару чи послуги є запорукою інноваційної діяльності підприємства. Заохочувальні ж заходи по відношенню до творчого мислення працівників спонукають їх до генерації вже нових ідей. Підприємство отримує можливість вирішувати складні завдання за допомогою творчого інструментарію. Реалізація творчого доробку персоналу дає можливість підприємству підвищити результативність господарської діяльності у вигляді соціально-економічного ефекту.

Після завершення формулювання ідеї проводиться маркетинговий аналіз з метою кількісного відображення результатів інноваційної ідеї та розрахунок економічної доцільності інвестування коштів у його розробку. Основні критерії маркетингового аналізу, які підлягають дослідженню на даному етапі, зображені на рис. 2.

Рис. 2. Основні критерії маркетингового аналізу

Джерело: сформовано авторами на основі власних розробок

Особливістю даного етапу дослідження є кількісне відображення наслідків інноваційної діяльності, що характеризує доцільність вкладання коштів у її розвиток. Складання бізнес-плану також займає пріоритетне місце на цьому етапі, оскільки повною мірою характеризує план дій щодо

розробки майбутнього проекту та дозволяє залучити інвестиційну підтримку в реалізацію такого задуму. Отже, привабливість інноваційного проекту є важливою складовою, що забезпечує отримання додаткових фінансових ресурсів для розвитку інноваційної ідеї. Оцінювання привабливості інноваційного проекту здійснюється на основі аналізу компонентів його кількісного відображення економічної ефективності, аналізу потенційного ринку збуту та ризиків, як комплексних рішень для вкладення залучених ресурсів, з метою отримання економічного ефекту.

Наступним кроком інноваційної діяльності є організація робіт з реалізації інноваційного проекту, що включає організацію роботи виконавців проекту, а також забезпечення необхідними засобами праці для реалізації мети інноваційного проекту. Головну роль на цьому етапі виконують працівники, які залучені в процес реалізації плану проекту. Основним завданням керівників проекту є стимулювання творчої ініціативи підлеглих з метою повного розкриття їхнього внутрішнього потенціалу для забезпечення потреб інноваційного проекту. Правильна розстановка сил та розподіл ролей учасників, а також організація менеджменту забезпечить злагоджену роботу учасників проекту та належне використання ресурсів на всіх етапах його реалізації. Розстановка сил та розподіл ролей досягається за допомогою ефективної комбінації ієрархічної взаємодії учасників, виконавців та керівників проекту, які забезпечують ефективну взаємодію різних ланок окремих учасників в рамках поетапної реалізації програми інноваційного проекту. Розподіл обов'язків між учасниками повинен раціонально відображати основні напрямки функціональної направленості працівників у відповідності з їхніми технічними чи економічними спеціалізаціями згідно специфіки потреб інноваційного проекту (наприклад, працівники технічних спеціальностей повинні бути задіяні у виробництві інноваційного продукту, в той час, коли працівники маркетингової спеціальності мають забезпечувати його комерційну значимість, а не навпаки).

Підвищення рівня комунікативних процесів забезпечує оптимізацію управлінських процесів, що дозволяє своєчасно отримувати необхідну інформацію для забезпечення ефективної реалізації інноваційного проекту. Для цього необхідно: забезпечувати точним та поетапним планом завдань кожного з виконавців проекту; надавати інформацію в доступній формі у відповідності до специфіки професійної орієнтації та особливостей сприйняття інформації групою виконавців; забезпечувати учасників лише необхідною інформацією та уникати перевантаження працівників надлишковою інформацією; ставити досяжні цілі перед учасниками у відведений термін для виконання такого завдання; контролювати комунікативні канали та не допускати поширення хибної інформації або чуток шляхом вчасного та відкритого донесення неупередженої інформації учасникам інноваційного проекту.

Процес реалізації інноваційного проекту передбачає безпосереднє приведення ідей у практичний результат, тобто перевтілення ідеї в матеріальний об'єкт; матеріалізацію програми за допомогою безпосереднього виробництва або впливу на об'єкт інноваційної діяльності з метою забезпечення його комерціалізації, як кінцевого результату досягнення мети.

Кінцевим етапом інноваційного проекту є контроль, який забезпечує своєчасне згладжування відхилень внаслідок непередбачуваних наслідків реалізації інноваційного проекту. Моніторинг відхилень проводиться з метою оцінки виконання поставлених завдань у відповідності зі встановленими критеріями та коригування дій у разі невідповідності фактично отриманого результату плановому. Задачею керівництва на цьому етапі є забезпечення процедури аналізу розбіжностей показників через фіксацію отриманих даних за певні проміжки часу та прогнозування впливу отриманих результатів на перспективу виконання робіт або використання інноваційного продукту з можливістю вчасного виявлення відхилень та їхнього коригування.

Основним показником розвитку держави є ВВП на душу населення, який дає можливість порівнювати економічний розвиток країн з урахуванням чисельності населення. Цей показник, з урахуванням паритету купівельної спроможності місцевої валюти за 2014–2016 рр., представлено в табл. 2.

Таким чином, ВВП на душу населення у Швейцарії за 2015 р. помітно скоротилось - на 5,62 %, ця тенденція простежується і у 2016 р. – зменшення ще на 2,69 %. Також значне скорочення ВВП на душу населення спостерігається і у таких європейських країнах, як: Швеція, Нідерланди, Данія, Фінляндія та Німеччина, де за останні роки майже на 15 % скоротився цей показник з незначним підвищенням лише у 2016 р. Основним фактором, який може охарактеризувати вищезазначені цифри, є природне зменшення чисельності працездатного населення (проблема старіння населення, тобто збільшення частки громадян літнього віку). В той же час у США даний показник має тенденцію до зростання. Так, наприклад, у 2015 р. цей показник збільшився на 2,95 %, а у 2016 р. - ще на 2,24 %. Ці цифри свідчать про зростання економіки США, що сприяє збільшенню рівня споживчих витрат, зниженню чисельності безробітних, а також реалізації інвестиційних проектів шляхом інвестування у інфраструктурні проекти.

Таблиця 2

Валовий внутрішній продукт на душу населення за 2014–2016 рр.

№ з/п	Країни	ВВП на душу населення, дол. USD			Відносне відхилення, %	
		2014 р.	2015 р.	2016 р.	2015 р. до 2014 р.	2016 р. до 2015 р.
1.	Швейцарія	85814,59	80989,84	78812,65	-5,62	-2,69
2.	Швеція	59180,20	50585,26	51599,87	-14,52	2,01
3.	Нідерланди	52157,41	44292,89	45294,78	-15,08	2,26
4.	США	54598,55	56207,04	57466,79	2,95	2,24
5.	Великобританія	46412,12	43929,69	39899,39	-5,35	-9,17
6.	Данія	62425,54	53014,64	53417,66	-15,08	0,76
7.	Сінгапур	56336,07	53629,74	52960,71	-4,80	-1,25
8.	Фінляндія	49914,62	42405,40	43090,25	-15,04	1,62
9.	Німеччина	47902,65	41176,88	41936,06	-14,04	1,84
10.	Ірландія	55503,33	60664,10	61606,48	9,30	1,55
11.	Україна	3104,66	2124,66	2185,72	-31,57	2,87

Джерело: складено авторами на основі [10]

ВВП на душу населення Великобританії за досліджуваний період теж скоротилось на 5,35 % (2015 р.) та ще на 9,17 % (2016 р.). Основним фактором, який вплинув на зменшення цього показника є так званий – Brexit, тобто підготовка до виходу Великобританії з ЄС, що негативно вплинуло на ділову активність британських підприємств, відбулося зниження курсу національної валюти, як результат, збільшилась вартість імпорту, підвищились показники інфляції та знизилась купівельна спроможність населення. Коливання ВВП на душу населення спостерігається і в Сінгапурі, де протягом 2015 р. цей показник зменшився на 4,80 %, тоді як у 2016 р. він зменшився лише на 1,25 %. Таке коливання характеризується значною залежністю економіки Сінгапуру від зовнішніх ринків, що супроводжувалося значною залежністю від зниження рівня регіональної торгівлі регіонального лідера, а саме КНР. В цей же час помітне збільшення даного показника спостерігається в Ірландії, де протягом 2015 р. він збільшився на 9,30 %, тоді як у 2016 р. показник росту уповільнився, але тенденція збереглась (+1,55 %). Найбільш суттєвим фактором, який вплинув на збільшення ВВП, є розвиток промислової та будівельної індустрії, а також перереєстрація багатьох міжнародних ТНК (у якості резидентів країни) з низькими ставками на оподаткування, що у сукупності збільшує капіталізацію ВВП Ірландії. Поряд з цим, в Україні протягом 2015 р. ВВП на душу населення зменшилось на 31,57 %, що свідчить про нагромадження значних проблем в економіці країни та зниження якості життя населення, а протягом 2016 р. цей показник збільшився майже на 3 % – це, в основному, викликано активною співпрацею країни з міжнародним валютним фондом (МВФ), завдяки якому вдалося стабілізувати економіку країни та вплинути на позитивну динаміку зміни ВВП на душу населення. Наразі, можна виділити такі види інновацій, як: проривні, підтримуючі та руйнівні інновації, кожна з яких забезпечує підвищення конкурентоспроможності підприємства у відповідності до всезростаючих потреб ринку.

Під проривними інноваціями можна уявити продукцію, що раніше не мала аналогів на жодному з ринків, є в технічному і технологічному плані новою та яку неможливо порівняти з вже існуючою. Такі інновації спрямовані на заповнення ринків новими товарами та пошук нових ринків збуту. Проривна інновація потребує використання інноваційних технологій в процесі виробництва продукції. Обмеженість ресурсів потребують великих інвестицій на розробку цієї новинки. Така продукція не є результатом маркетингових досліджень щодо уподобань споживачів, а відсутність інформації про реакцію кінцевого споживача має доволі ризикований характер, оскільки може призвести до негативного попиту та, як наслідок, значних втрат для підприємства. Тоді як вимоги до технічного оснащення та обмеженість технічних знань працівників можуть вплинути на виникнення суттєвих проблем ще на етапі розробки цих товарів. Але, не дивлячись на вищезазначену обставину, проривні інновації залишаються основою інноваційного руху суспільства, хоча і є досить ризиковими за своєю сутністю.

Підтримуючі інновації направлені на розвиток та удосконалення вже існуючих товарів. Основним завданням такого типу інновацій є встановлення тісних взаємозв'язків із споживачами та чітке визначення їхніх потреб. Необхідність проведення маркетингових досліджень обумовлена потребою підтримки вже існуючого товару на стадії зрілості з метою подовження його подальшого збуту на ринку. Тому підтримка інновацій є дуже важливим аспектом роботи топ-менеджменту підприємства в контексті його подальшого сталого розвитку.

Слід зазначити, що несприятливі зміни ринкового середовища потребують зміни стратегії інноваційної діяльності підприємства, що, в свою чергу, призводить до виникнення руйнівних (регресивних) інновацій, які спрямовані на зміну цінності пропонованої продукції. Руйнівні інновації передбачають заміну пріоритетів ключової спрямованості підприємства, з метою спрощення виробництва існуючого товару, як основи для зменшення його кінцевої вартості. Таким чином, основні зусилля підприємства будуть спрямовуватися на зміну технології виробництва продукції для зменшення її собівартості та, як наслідок, здешевлення товару. Тобто, у відповідності до зміни економічної ситуації на підприємстві, кон'юнктури ринку чи уподобань споживачів відбувається адаптація товару шляхом модернізації технології його виробництва. Наразі фундаментальними дослідженнями щодо імплементації інноваційних технологій у виробництво займаються спеціалізовані заклади, такі, як ВНЗ та науково-дослідні лабораторії. Фінансування також відбувається за рахунок власних ресурсів підприємства, шляхом створення науково-дослідного підрозділу, де й проводяться дослідно-конструкторські роботи.

Необхідно відзначити, що комплексне використання внутрішніх резервів підприємства сприяє комплексному використанню наявного потенціалу, необхідного для реалізації інноваційного проекту, як основи підвищення конкурентоспроможності підприємства. Основними ж проблемами, що вирішуються при реалізації інноваційних проектів підприємства є:

- здатність своєчасно відповідати на запити та потреби потенційних споживачів;
- можливість сталого розвитку підприємства;
- забезпечення ефективного функціонування підприємства за рахунок використання виробничого потенціалу підприємства;
- створення інноваційної продукції;
- забезпечення програм організаційно-технічного характеру, а також раціонального використання власних ресурсів або інвестованого капіталу;
- можливість інноваційного розвитку підприємства з повним циклом НДДКР.

Більшість успішних підприємств інвестують фінансові ресурси шляхом надання дослідницьких грантів академічним установам з метою проведення фундаментальних досліджень у сфері реалізації інноваційних проектів. Це інвестування дає можливість підприємству здійснювати контроль над винаходами, оскільки вони виступають співавторами створення інтелектуального продукту та є основними інвесторами розробки інноваційної продукції, що дозволяє підприємству отримувати певну частку прибутку від впровадження цих винаходів у процес виробництва.

Динаміка зміни світового рівня ВВП на душу населення протягом 2014–2016 рр. наведена на рис. 3.

Рис. 3. Динаміка зміни світового рівня ВВП на душу населення протягом 2009–2016 рр., дол. США

Джерело: сформовано авторами за даними [11]

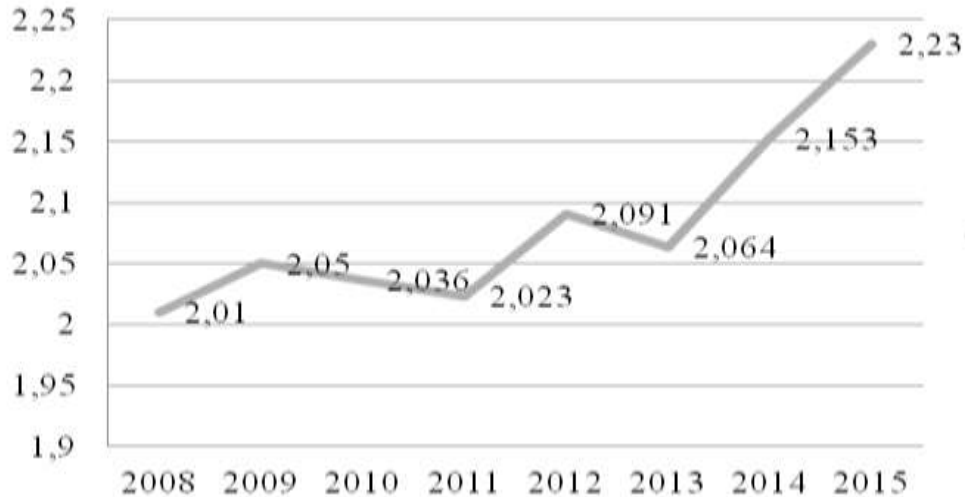
Аналізуючи показники динаміки зміни ВВП на душу населення протягом 2009–2016 рр., можна дійти висновку, що простежується тенденція щодо зменшення цього показника у 2015 р. із незначним коливанням у сторону збільшення протягом 2016 р. Зменшення даного показника підтверджує зниження рівня життя та добробуту населення. Безперечно, цей рівень залежить не тільки від розміру ВВП на душу населення, чисельності населення, але й від того, у який спосіб відбувається розподіл національного доходу. Так, раціональний розподіл вищезазначеного доходу сприяє поліпшенню добробуту громадян, натомість протилежні тенденції засвідчують про проведення неефективної політики у сфері перерозподілу національного доходу. Як наслідок, у 2014 р. ВВП на душу населення

в Україні становило 10874,86 USD, тоді як у 2015 р. цей показник зменшився на 6,54 % та склав 10163,903 USD. Незначне збільшення цього показника у 2016 р. на 27,4 USD свідчить про певні позитивні тенденції у межах економічної системи країни (збільшення темпів приросту валютних резервів, відновлення припливу прямих іноземних інвестицій та зниження рівня інфляції).

Проведений аналіз дає змогу констатувати, що без виділення основних принципів реалізації інноваційних проектів підприємства, що забезпечують підвищення рівня його конкурентоспроможності, складно проводити комплексний аналіз. В роботі виділені такі принципи реалізації інноваційних проектів, як: зосередження на системній реалізації інноваційних проектів підприємства; підтримка усіх складових реалізації інноваційних проектів підприємства на різних етапах їх реалізації; заміна неефективних методів на ефективні, як основа для реконструкції економічної структури підприємства; підтримка інноваційних ідей; розробка інноваційної стратегії підприємства.

Необхідно відзначити, що не дивлячись на динаміку зниження ВВП на душу населення, світові витрати на НДДКР з кожним роком зростають (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка зміни витрат на НДДКР за 2008–2015 рр., % від ВВП

Джерело: сформовано авторами за даними [12]

Аналізуючи динаміку зміни витрат на НДДКР протягом досліджуваного періоду, спостерігаємо збільшення рівня фінансування майже на 0,22 %, що засвідчує певну активізацію інноваційних процесів, які забезпечують впровадження у виробництво новітніх науково-технічних нововведень з метою прискорення НТП та подальшого розвитку держави. Фінансування та подальша реалізація інноваційних проектів забезпечує країнам можливість займати провідні позиції у світових рейтингах конкурентоспроможності, а дослідження обсягів витрат на НДДКР свідчить про те, що більшість країн зацікавлені в розвитку свого інноваційного сектору економіки.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у даній статті проведено аналіз теоретико-методичних основ інноваційного проектування з огляду на підвищення конкурентоспроможності підприємства. Досліджено етапи реалізації інноваційних проектів, як фактору комерціалізації результатів інноваційних розробок, які потребують детального опрацювання з метою формування ефективної конкурентної стратегії. Охарактеризовано основні види інновацій в контексті інноваційної орієнтації підприємства, як складової економічної направленості сфери діяльності підприємства та його стратегічного розвитку. Здійснено оцінку впливу внутрішнього потенціалу підприємства на формування його інноваційної політики, необхідного для закріплення своїх конкурентних позицій, а також подальшого розвитку внутрішніх складових його життєдіяльності у відповідності до всезростаючих потреб ринку.

Проведене дослідження можна розглядати, як один із прикладів пошуку шляхів дослідження конкурентоспроможності підприємства, що надалі буде використовуватися для створення об'єктивних передумов та методологічного підґрунтя подальшого дослідження заданої проблематики.

Бібліографічний список

1. Бабінська С.Я. Сутність та джерела фінансування інноваційних проектів / С.Я. Бабінська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. - 2015. - № 12. - С. 70-72.
2. Бошота Н.В. Зарубіжний досвід державного регулювання інноваційної діяльності / Н.В. Бошота, Д.В. Шишоло // Молодий вчений. - 2016. - № 9 (36). - С. 14-18.

3. Федулова І.В. Підходи до оцінки рівня готовності підприємства щодо інноваційного розвитку / І.В. Федулова // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. - 2011. - № 124/125. - С. 36-39.
4. Чайка І.В. Проблеми та шляхи покращення фінансування інноваційних програм і проектів в Україні / І.В. Чайка // Сталій розвиток економіки : [всеукр. наук.-вир. журнал]. - 2013. - № 1. - С. 234-237.
5. Білявський В.М. Аналіз інвестиційного клімату в економіці України та шляхи його покращення / В.М. Білявський, С.М. Пось // Глобальні та національні проблеми економіки : [електронне наукове фахове видання]. - 2014. - № 2. - С. 663-665.
6. Криворучко Т.В. Особливості фінансування інноваційної діяльності у країнах-членах ЄС та України / Т.В. Криворучко // Інвестиції : практика та досвід. - 2015. - № 5. - С. 115-119.
7. Белявський В.Н. Инновационная политика государства в новой экономике / В.Н. Белявский, Т.Л. Мостенская // Региональная инновационная экономика: сущность, элементы, проблемы формирования : материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Ульяновск : Ульянов. гос. ун-т, 2013. - С. 53-55.
8. Мазур Ю.О. Перспективы налогового стимулирования НИОКР в Украине: опыт инновационной развитых стран / Ю.О. Мазур // Экономика промышленности. - 2016. - № 2. - С. 33-48.
9. Гайдай Ю.В. Концептуально-методичні підходи до інноваційної організаційної культури на підприємствах торгівлі / Ю.В. Гайдай // Економіка і регіон. - 2012. - № 1 (32). - С. 168-172.
10. Білявський В.М. Впровадження інноваційних технологій в процес управління персоналом / В.М. Білявський, К.В. Богач // Сучасні проблеми менеджменту : матеріали XIII міжнар. наук.-практ. конф. - К. : Нац. авіац. ун-т, 2017. - С. 31-33.
11. Білявський В.М. Інноваційна діяльність як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємства / В.М. Білявський, Ю.В. Білявська // Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні : матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. - С. 30-31.
12. Продіус О.І. Проблеми та перспективи впровадження інноваційних проектів на вітчизняних підприємствах / О.І. Продіус // Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту. - 2016. - Вип. 19. - Ч. 2. - С. 91-95.

References

1. Babinska, S.Ya. (2015), "Nature and sources of financing innovation projects", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, no. 12, pp. 70-72.
2. Boshota, N.V. and Shyshola, D.V. (2016), "Foreign experience of state regulation of innovation activity", *Molodyi vchenyi*, no. 9 (36), pp. 14-18.
3. Fedulova, I.V. (2011), "Approaches to the estimation of enterprise readiness level to the innovative development", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T.H. Shevchenka*, no. 124/125, pp. 36-39.
4. Chaika, I.V. (2013), "Problems and ways to improve financing of innovation programs and projects in Ukraine", *Stalyi rozvytok ekonomiky : [vseukr. nauk.-vyr. zhurnal]*, no. 1, pp. 234-237.
5. Biliavskiy, V.M. and Pos, S.M. (2014), "Analysis of investment climate in Ukrainian economy and ways of its improvement", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky : [elektronne naukove fakhove vydannia]*, no. 2, pp. 663-665.
6. Kryvoruchko, T.V. (2015), "Features of innovation funding in the EU member states and Ukraine", *Investytsii : praktyka ta dosvid*, no. 5, pp. 115-119.
7. Beliavskiy, V.N. and Mostenskaia, T.L. (2013), "Innovative policy of the state in the new economy", *Regionalnaia innovatsionnaia ekonomika: sushchnost, elementy, problemy formirovaniia : materialy Mezhdunar. nauch.-prakt. konf.* [Regional innovation economy: essence, elements, formation problems. Materials of the Intern. scientific-practical. conf.], Ulianovskiy gosudarstvennyy universitet, Ulianovsk, Russia, pp. 53-55.
8. Mazur, Yu.O. (2016), "Prospects of R&D tax incentives in Ukraine: experience of innovative developed countries", *Ekonomika promyshlennosti*, no. 2, pp. 33-48.
9. Haidai, Yu.V. (2012), "Conceptual and methodological approaches of innovative organizational culture in trade", *Ekonomika i rehion*, no. 1 (32), pp. 168-172.
10. Biliavskiy, V.M. and Bohach, K.V. (2017), "Implementation of innovative technologies in the process of personnel management", *Suchasni problemy menedzhmentu : mater. XIII mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Modern management problems. Materials of the XIII intern. science-practice conf.], Natsionalnyi aviatsiynyi universytet, Kyiv, Ukraine, pp. 31-33.
11. Biliavskiy, V.M. and Biliavska, Yu.V. (2015), "Innovative activity as a tool for improving the competitiveness of the enterprise", *Problemy ta perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini : mater. VIII mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Problems and prospects of entrepreneurship development in Ukraine. Materials of the VIII intern. science-practice conf.], Kyivskiy natsionalnyi torhovo-ekonomichnyi universytet, Kyiv, Ukraine, pp. 30-31.
12. Prodius, O.I. (2016), "Problems and prospects of implementation of innovative projects in domestic enterprises", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, Iss. 19, Part 2, pp. 91-95.

Білявський В.М., Шепута М.М. РЕАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Проведення аналізу основних напрямів реалізація інноваційних проектів в контексті підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано наступні методи: теоретичного узагальнення та порівняння, аналізу та синтезу (для обґрунтування сутності інноваційного проектування в контексті підвищення конкурентоспроможності підприємства; визначення основних видів інновацій в частині інноваційної орієнтації підприємства); графічний (для наочного відображення результатів дослідження); стратегічного прогнозування (для визначення стратегічних напрямів щодо підвищення інвестиційної привабливості підприємства); логічний (для теоретичних узагальнень і формування висновків дослідження).

Результати. Проаналізовано теоретико-методичні основи інноваційного проектування в контексті підвищення конкурентоспроможності підприємства. Досліджено етапи реалізації інноваційних проектів, як фактору комерціалізації результатів інноваційних розробок, які потребують детального опрацювання з метою формування ефективної конкурентної стратегії. Охарактеризовано основні види інновацій в частині інноваційної орієнтації підприємства, як складової стратегічного розвитку підприємства. Здійснено оцінку впливу внутрішнього потенціалу підприємства на формування його інноваційної політики, необхідного для закріплення конкурентних позицій на ринку, а також подальшого розвитку внутрішніх складових його життєдіяльності.

Наукова новизна. Обґрунтовано сутність теоретичних аспектів реалізації інноваційних проектів, імплементація яких дозволить підвищити конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість підприємства з метою залучення додаткових джерел фінансування у різні сфери господарської діяльності підприємства, а також подальшого розвитку внутрішніх складових життєдіяльності підприємства у відповідності до всезростаючих потреб ринку.

Практична значущість. Отримані результати дослідження можна розглядати як шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємства, що надалі буде використовуватися для створення об'єктивних передумов та методологічного підґрунтя подальшого дослідження заданої проблематики.

Ключові слова: інноваційний проект, інноваційна діяльність, інноваційна політика, конкурентоспроможність, конкурентні переваги.

Biliavskiy V.M., Sheputa M.M. IMPLEMENTATION OF INNOVATION PROJECTS AS A FACTOR OF INCREASE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISE

Purpose. To analyze the main directions of implementing innovative projects in the context of increasing the competitiveness of the enterprise.

Methodology of research. In the process of the research, the following methods were used: theoretical synthesis and comparison, analysis and synthesis (for substantiation the essence of innovative design in the context of increasing the competitiveness of the enterprise; defining the main types of innovations in terms of innovation orientation of the enterprise); graphic (for visual display of research results); strategic forecasting (for determination strategic directions for increasing the investment attractiveness of the enterprise); logical (for theoretical generalizations and formation of the conclusions of the study).

Findings. The theoretical and methodological foundations of innovative design in the context of increasing the competitiveness of the enterprise were analyzed. The stages of realization of innovative projects as a factor of commercialization of the results of innovative developments, requiring detailed elaboration with the purpose of forming an effective competitive strategy were investigated. The main types of innovations in the part of the innovative orientation of the enterprise as a component of the strategic development of the enterprise were characterized. The assessment of the influence of the company's internal potential on the formation of its innovation policy necessary to consolidate competitive positions in the market, as well as further development of the internal components of its life-cycle.

Originality. The essence of the theoretical aspects of the implementation of innovation projects is substantiated, the implementation of which will increase the competitiveness and investment attractiveness of the enterprise in order to attract additional sources of financing to various spheres of the enterprise's economic activities, as well as further development of the internal components of the enterprise's livelihood in accordance with the ever growing market needs.

Practical value. The obtained research results can be considered as ways of increasing the competitiveness of the enterprise, which in the future will be used to create objective prerequisites and a methodological basis for further research on a given problem.

Key words: innovative project, innovative activity, innovative policy, competitiveness, competitive advantages.

Белявский В.Н., Шепута М.М. РЕАЛИЗАЦИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Проведение анализа основных направлений реализации инновационных проектов в контексте повышения конкурентоспособности предприятия.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы: теоретического обобщения и сравнения, анализа и синтеза (для обоснования сущности инновационного проектирования в контексте повышения конкурентоспособности предприятия; определения основных видов инноваций в части инновационной ориентации предприятия); графический (для наглядного отображения результатов исследования); стратегического прогнозирования (для определения стратегических направлений по повышению инвестиционной привлекательности предприятия); логический (для теоретических обобщений и формирования выводов исследования).

Результаты. Проанализированы теоретико-методические основы инновационного проектирования в контексте повышения конкурентоспособности предприятия. Исследованы этапы реализации инновационных проектов, как фактора коммерциализации результатов инновационных разработок, требующих детальной проработки с целью формирования эффективной конкурентной стратегии. Охарактеризованы основные виды

інновацій в частині інноваційної орієнтації підприємства, як складової стратегічного розвитку підприємства. Осуществлена оцінка впливу внутрішнього потенціалу підприємства на формування його інноваційної політики, необхідного для закріплення конкурентних позицій на ринку, а також подальшого розвитку внутрішніх складових його життєдіяльності.

Наукова новизна. Обґрунтовано сутність теоретичних аспектів реалізації інноваційних проєктів, виконання яких дозволить підвищити конкурентоспособність і інвестиційну привабливість підприємства з метою залучення додаткових джерел фінансування в різні сфери господарської діяльності підприємства, а також подальшого розвитку внутрішніх складових життєдіяльності підприємства відповідно до загальнозростаючих потреб ринку.

Практична значимість. Отримані результати дослідження можна розглядати як шляхи підвищення конкурентоспособності підприємства, які в подальшому будуть використовуватися для створення об'єктивних передумов і методологічної основи подальшого дослідження по заданій проблематиці.

Ключові слова: інноваційний проєкт, інноваційна діяльність, інноваційна політика, конкурентоспособність, конкурентні переваги.

УДК 330.322.5:711.3

*Томашук І.В.,
асист. кафедри аналізу та статистики,
Вінницький національний аграрний університет*

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Аграрні перетворення, які відбулися в Україні за останні роки, дали змогу збільшити валове виробництво сільськогосподарської продукції, але це не сприяло соціально-економічному розвитку сільських територій та підвищенню рівня життя сільського населення. Сьогодні існує потреба в комплексному підході до розв'язання проблем розвитку сільських територій, в основу якого закладаються принципи сталого розвитку. Головною складовою вирішення проблем розвитку сільських територій є розвиток інвестиційного потенціалу, що базується на принципах ефективного використання та управління [9]. Управління інвестиційною привабливістю та інвестиційною активністю, повинно передбачати вибір найбільш оптимального механізму залучення інвестицій, виходячи з пріоритетів та потреб окремих сільських територій та інтересів стратегічних інвесторів.

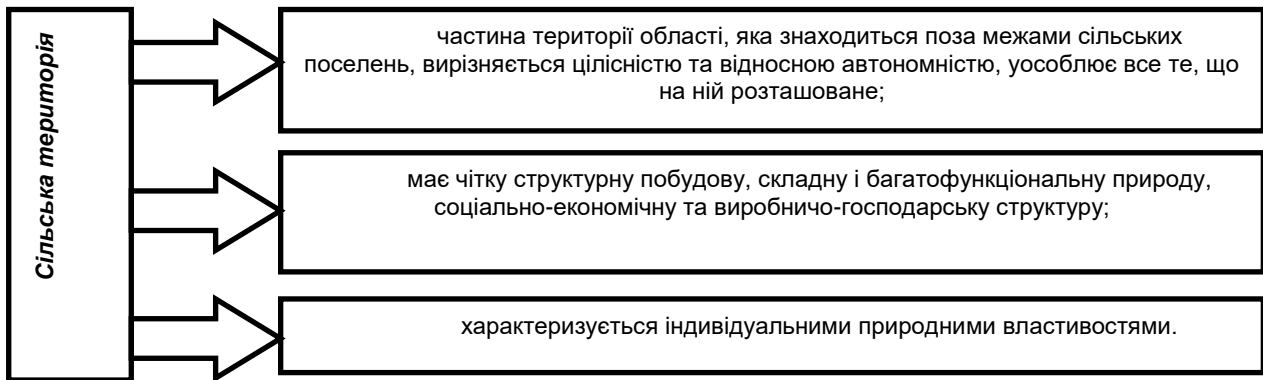
Забезпечення комплексного розвитку сільських територій в інтересах суспільства передбачає раціональне формування конкурентоспроможного багатогалузевого і багатокладного сільського господарства, диверсифікованої сільської економіки, сприятливого середовища проживання на основі нарощування людського і соціального капіталу та розвитку партнерства держави та бізнесу. Сучасний рівень соціальної інфраструктури села створює реальні передумови для погіршення соціально-демографічної ситуації в сільській місцевості. Подолання проблем, що склалися в цій галузі, вимагає безпосереднього втручання держави шляхом фінансування конкретних цільових програм соціального розвитку села.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективного використання інвестиційного потенціалу сільських територій досить широко вивчалися у працях вітчизняних науковців, таких як: Г. Калетнік, А. Брояка, Ф. Важинський, І. Гончарук, А. Єрмолаєв, О. Мазур, С. Полковниченко, В. Русан, М. Стегней та ін. Однак, недостатньо дослідженими залишаються фактори формування інвестиційного потенціалу сільських територій.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасних тенденцій розвитку сільських територій України в рамках структурних змін та економічних перетворень; визначення та оцінка факторів формування інвестиційного потенціалу сільських територій; виявлення перспективних сфер ефективного використання природного потенціалу сільських територій та розробка практичних рекомендацій щодо активізації й підвищення ефективності інвестиційної діяльності на сільських територіях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інвестиційна активність є найвагомим чинником економічного зростання, покращення добробуту населення. Особливо актуальною є проблема розвитку інвестиційного потенціалу сільських територій України. Значимість сільських територій (рис. 1) у соціально-економічному житті України визначається їх винятковою роллю у

формуванні належного рівня продовольчої безпеки, нарощуванні експортного потенціалу та підвищенні добробуту суспільства.

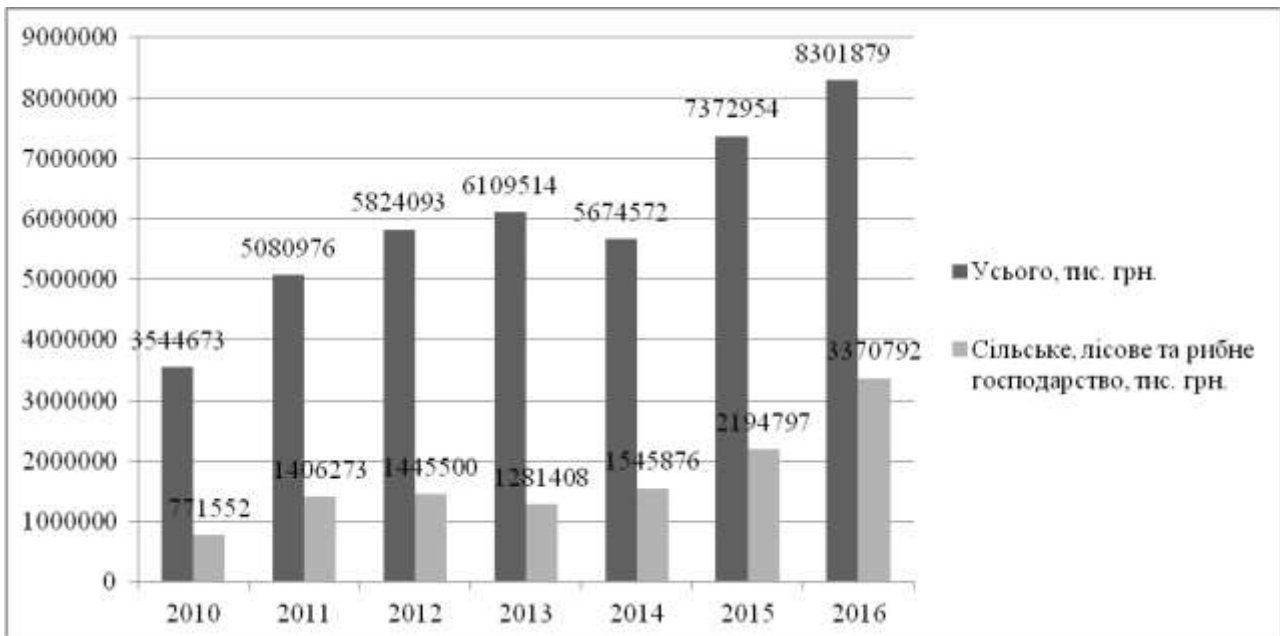
Рис. 1. Основні характеристики сільської території регіону

Джерело: сформовано автором за результатами дослідження

З поняттям інвестиційного потенціалу пов'язано визначення інвестиційної привабливості. Інвестиційна привабливість сільських територій – це система складових економічного потенціалу, що обумовлюють потенційну зацікавленість інвесторів, щодо вкладення інвестиційних ресурсів та відповідають головним цілям інвесторів, що полягають у беззбитковості, безризиковості та ліквідності інвестицій [3].

Активізація інвестиційної діяльності є основною умовою стабільного розвитку регіонів, яка здатна залучити фінансові та матеріальні ресурси як вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів, а також раціонально їх використовувати в найбільш пріоритетних галузях економіки.

За даними головного управління статистики у Вінницькій області, капітальні інвестиції за видами економічної діяльності Вінницького регіону в період 2010–2016 рр. мають позитивну тенденцію. У 2016 році Вінниччина освоїла 8301879 тис. грн. капітальних інвестицій, що на 928925 тис. грн. більше у порівнянні з 2015 р. (рис. 2). Серед загальної кількості інвестицій 2016 року, майже 41% становлять інвестиції у сільське, лісове та рибне господарство.

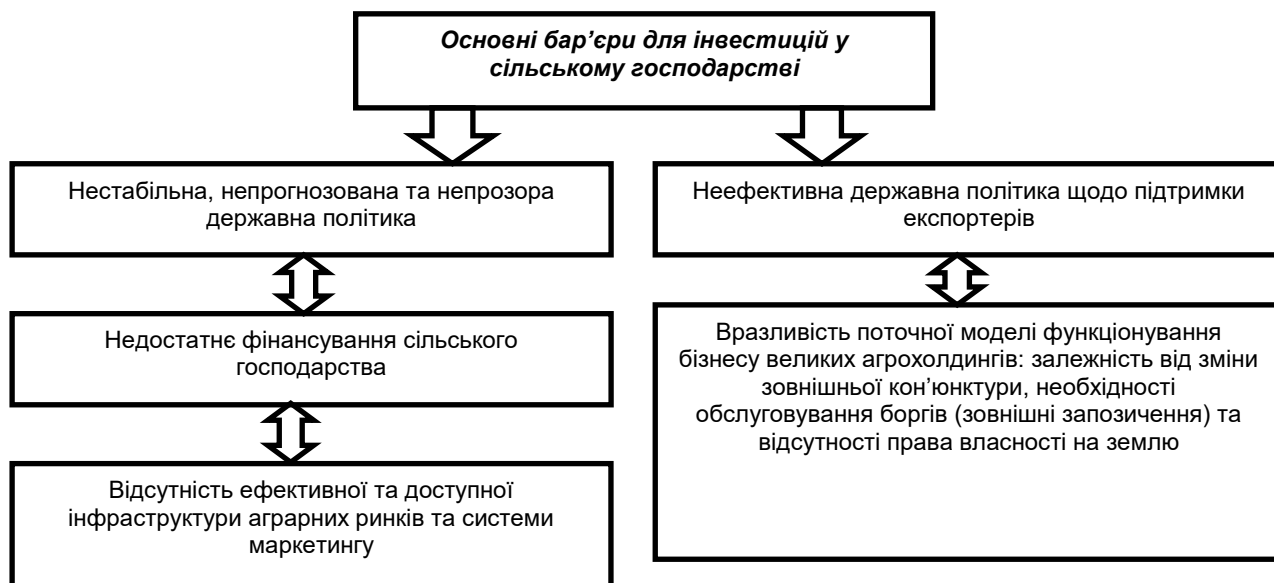
Рис. 2. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності по Вінницькій обл. у 2010-2016 рр., тис. грн.

Джерело: сформовано автором на основі [5]

Інвестиційна діяльність є запорукою стійкого розвитку сільських територій. Основними критеріями стійкого сільського розвитку є підвищення ефективності сільського господарства, диверсифікація сільської економіки в цілому, продовольча безпека країни, природний приріст сільського населення, підвищення рівня та якості життя на селі, дотримання соціального контролю над

історично освоєними територіями, поліпшення родючості ґрунту й екологічної ситуації в сільських місцевостях.

Інвестиційна активність є найбільш вагомим чинником сталого розвитку сільських територій. Основою цього є головні складові природно-ресурсного потенціалу місцевості на селі. До них належать: земельні ресурси; водні ресурси; лісорослинні, рибні, мисливські ресурси; мінерально-сировинні ресурси; природоохоронні ресурси; рекреаційні ресурси. Проте ряд перешкод стримують розвиток інвестиційної складової розвитку сільських територій (рис. 3).

Рис. 3. Основні бар'єри для інвестицій у сільському господарстві

Джерело: сформовано автором на основі [1]

В умовах трансформаційної економіки основні складники соціальної та регіональної політики розвитку сільських територіальних громад полягають у визначенні організаційно-фінансового забезпечення, пріоритетності державного регулювання розвитку населених пунктів та залучення інвестиційних ресурсів.

На сьогодні основними джерелами інвестиційного потенціалу Вінницького регіону виступають власні кошти підприємств та організацій. Так, у 2016 році їх частка складала 63% від загальної кількості. Сума іноземних інвестицій у 2016 році скоротилась на 926 тис. грн. (табл. 1).

Таблиця 1

Освоєно (використано) капітальних інвестицій за джерелами фінансування по Вінницькій області, тис. грн.

Показники	Рік					2016/2015 (+/-)
	2012	2013	2014	2015	2016	
Усього	5824093	6109514	5674572	7372954	8301879	928925
у тому числі за рахунок						
коштів державного бюджету	114864	97779	28048	171397	270545	99148
коштів місцевих бюджетів	348545	269363	319543	577804	779244	201440
власних коштів підприємств та організацій	3562807	3884896	3955918	4837397	5528483	691086
кредитів банків та інших позик	667642	488489	503065	487391	640949	153558
коштів іноземних інвесторів	8249	21315	8232	2140	1214	-926
коштів населення на будівництво житла	752354	1103439	696713	1204685	953467	-251218
інших джерел фінансування	369632	244233	163053	92140	127977	35837

Джерело: сформовано автором на основі [5]

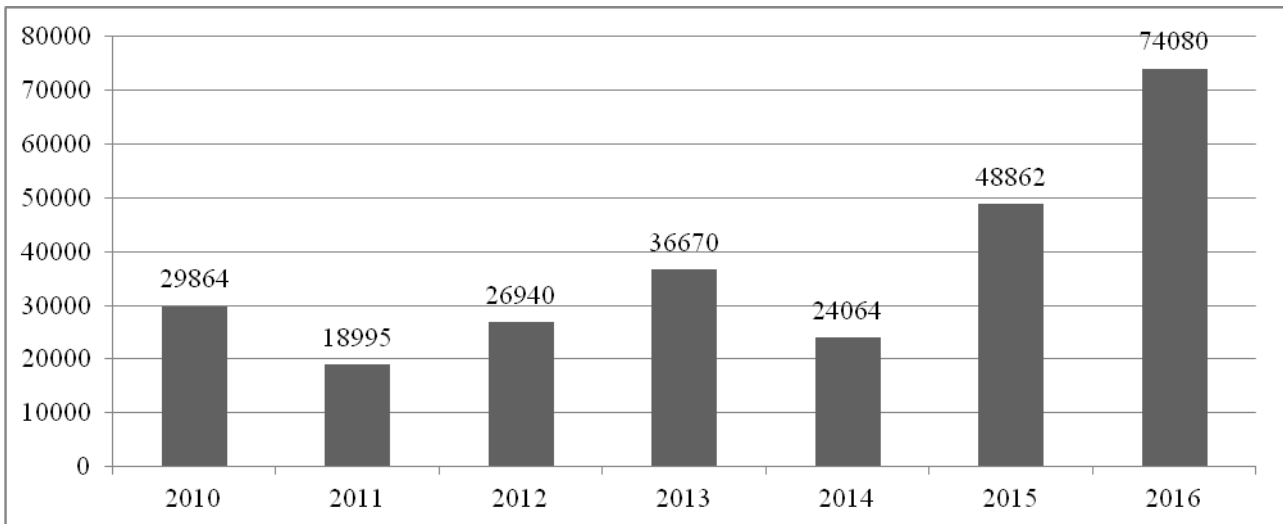
Значне зменшення іноземних інвестицій в розвиток Вінницького регіону пояснюється нестабільністю ринкового середовища в Україні. Оцінювання доцільності інвестиційного проекту та здійснення аналізу проектних ризиків є особливо актуальним. При цьому, є необхідним не лише

оцінювання внутрішніх чинників впливу, але й всебічний аналіз чинників зовнішнього середовища, що мають безпосередній вплив на реалізацію інвестиційного проекту.

Формування сприятливого інвестиційного клімату, збільшення обсягів інвестицій є передумовою поступового відновлення економічного зростання країни. Тому інвестиційна державна політика має базуватись на комплексному підході, що поєднує механізми розвитку інвестиційного потенціалу країни, її регіонів та галузей.

В сучасних умовах сталий розвиток сільських територій є пріоритетом державної аграрної політики, спрямованої на підвищення якості життя населення, зростання ефективності сільськогосподарського виробництва, розвиток багатофункціональної сільської економіки, збереження довкілля тощо.

Розвиток сільських територій прямо пов'язаний з розвитком сільського господарства. Головною складовою якого є земельні ресурси. За даними головного управління статистики у Вінницькій області, капітальні інвестиції за видами активів, а саме у землю у 2016 році склали 74080 тис. грн., що на 25218 тис. грн. більше у порівнянні з 2015 роком (рис. 4). Це пояснюється тим, що сільськогосподарське виробництво є досить прибутковим видом діяльності, а також тим, що Вінниччина є аграрним регіоном. Хоча, незважаючи на позитивні тенденції у сільськогосподарському виробництві, соціально-економічний розвиток сільських територій не характеризується покращеними змінами.

Рис. 4. Динаміка капітальних інвестиції за видами активів (земля) у Вінницькій обл., 2010-2016 рр., тис. грн.

Джерело: сформовано автором на основі [5]

Сільськогосподарські товаровиробники не турбуються про добробут мешканців сільських територій і не зацікавлені у покращенні соціально-економічних умов проживання сільських жителів. На сьогодні залишаються невирішеними найгостріші питання селян. До них належать:

- демографічна криза;
- занепад соціальної інфраструктури;
- безробіття та бідність.

На думку І. Гончарук, ефективність сільського господарства проявляється в усіх сферах життєдіяльності суспільства, оскільки аграрна підприємницька діяльність природно інтегрована у забезпечення господарських взаємодій, спрямованих на задоволення потреб суспільства [6]. Отже, аграрна підприємницька діяльність покликана вирішувати соціально-економічні проблеми сільських територій. Яку ж роль у цьому відіграють інвестиції?

Розглянемо вплив інвестиційного потенціалу на розвиток сільських територій. Залучення інвестицій за умови поліпшення бізнес-клімату в Україні та області, стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу зможуть стати перевагами Вінниччини для подальшого розвитку її багатогалузевої економіки. Область може використати можливість щодо розвитку і популяризації сільського зеленого туризму серед населення України та Європи. З метою підвищення інвестиційної привабливості сільських територій необхідно розробити інвестиційну стратегію сільських територій Вінницької області (рис. 5).

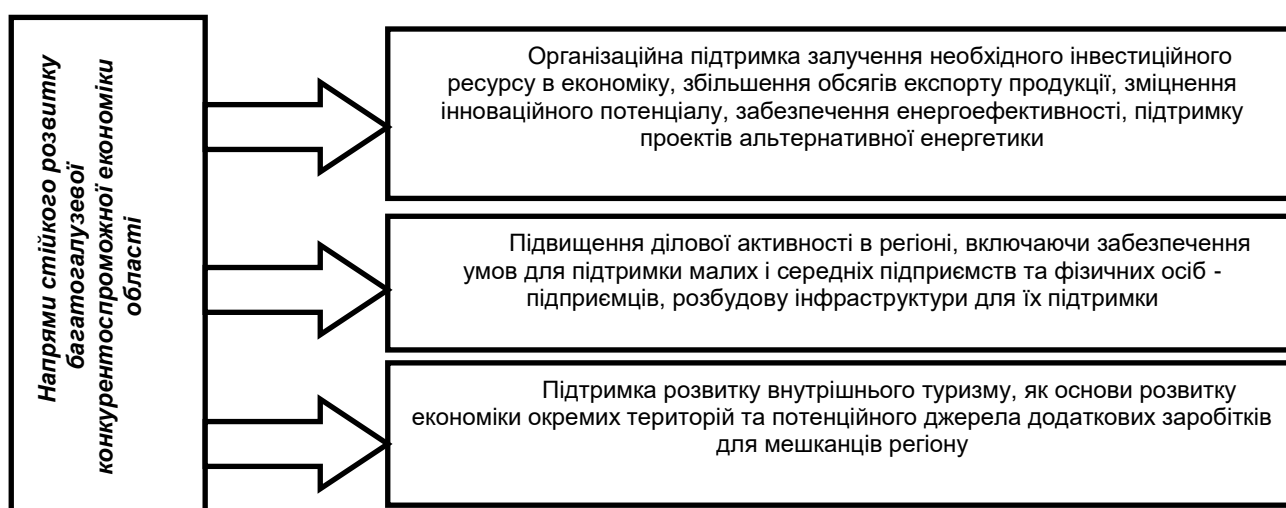

Рис. 5. Основні напрями стійкого розвитку регіону

Джерело: сформовано автором за результатами дослідження

Однією з передумов стабільного економічного розвитку сільської території будь-якого регіону України є формування та підтримка сприятливого інвестиційного іміджу для потенційних інвесторів (рис. 6).

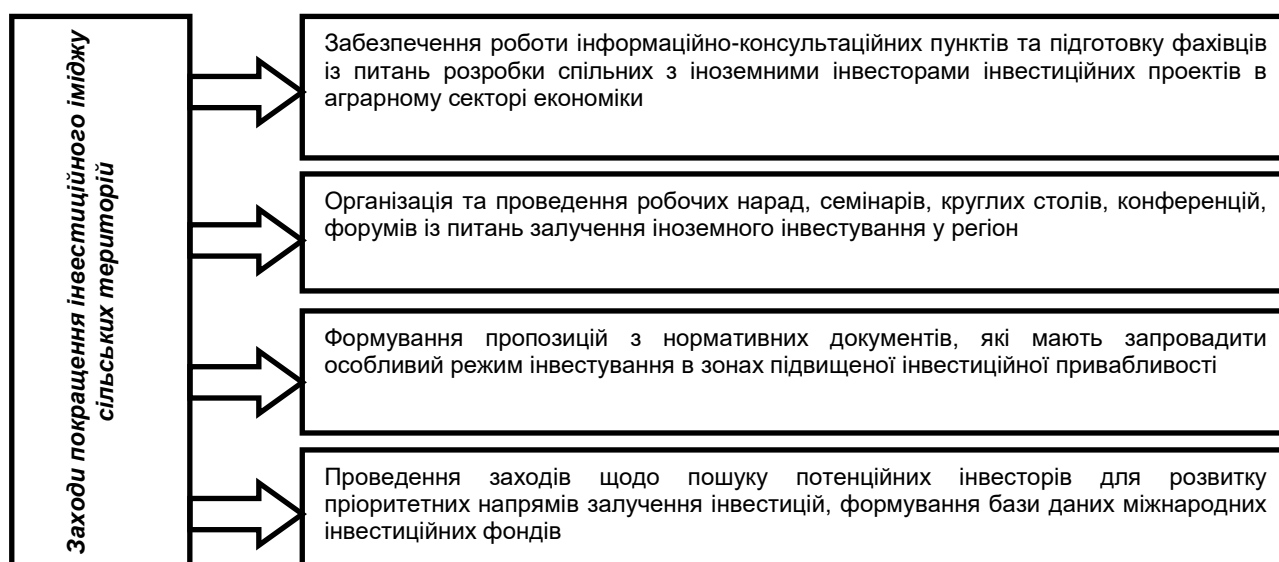

Рис. 6. Заходи покращення інвестиційного іміджу сільських територій

Джерело: сформовано автором за результатами дослідження

За оцінками як внутрішніх, так й іноземних економічних суб'єктів, інвестиційний клімат в Україні залишається несприятливим. Серед причин, що обумовлюють зазначений фактор, відзначають нестабільність українського законодавства, нерозвиненість ринкової інфраструктури, зокрема фондового ринку, сильний фіскальний тиск, бюрократизм і корупцію в місцевих і центральних органах влади [4].

Інвестиційний розвиток економіки притаманний всім розвиненим країнам світу, є одночасно і чинником, і наслідком економічного піднесення країн.

Аграрний сектор України набув нового значення для економіки України в контексті стрімкого зростання обсягів виробництва та експорту протягом останнього десятиліття. Разом з тим, внаслідок конфлікту на Донбасі різке падіння промислового виробництва і згорання металургійного експорту зумовило прискорену реструктуризацію економіки України, значно підвищивши значення агросектору у її структурі та експорті. Зокрема, аграрний сектор продовжив зростання у кризовий 2014 р. та вперше став лідером за обсягом експортних поставок [1].

За даними головного управління статистики у Вінницькій області, Вінницька область у 2016 році здійснила експортних поставок послуг на суму 66146,0 тис. дол. США, що на 3218,10 тис. дол. США

більше у порівнянні з 2015 роком. 34% усіх експортних поставок послуг було здійснено у країни Азії, 34% - у країни Європи, 19% - у країни Америки (рис. 7).

Рис. 7. Географічна структура експорту послуг Вінницької області у 2016 р., тис. дол. США
 Джерело: сформовано автором на основі [5]

Позитивна динаміка щодо зростання експортних поставок, в свою чергу, забезпечує подальше зміцнення впливу основних учасників аграрного ринку регіонального та центрального рівня на перебіг політико-економічних процесів у країні. У зв'язку з цим набуває особливої актуальності розгляд останніх тенденцій у секторі та перспектив прискорення реформ галузі [1].

Україна є потужною аграрною державою з давніми хліборобськими традиціями і високим потенціалом розвитку сільського господарства та перетворення його у ефективну сферу економіки. Справжнім багатством нашої країни є надзвичайно родюча земля. Експортний потенціал України характеризується значними земельними ресурсами, придатними для сільськогосподарського виробництва, сприятливими кліматичними умовами, традиційною аграрною спеціалізацією країни [2, с. 207].

Незважаючи на те, що Україна є потужним експортером сільськогосподарської продукції на світовому ринку, потенційні можливості нашої держави щодо експорту сільськогосподарської продукції набагато більші. У сучасних умовах негативним чиним на розвиток і реалізацію експортного потенціалу аграрної галузі впливає нестабільна економічна та політична ситуація, військові дії на сході країни, небажання, а в деяких випадках неспроможність, держави проводити ефективні економічні реформи [8]. Такий перебіг подій пригнічує потік інвестицій у сільське господарство. Аграрний сектор має значний потенціал подальшого зростання, однак невирішення системної незбалансованості стримують його розвиток. Одним з основних обмежень такої ситуації є застаріла система землекористування та земельних відносин через збереження мораторію на купівлю-продаж землі, а також чітких та прозорих правил гри у аграрному секторі (рис. 8) [1].

Рис. 8. Основні аргументи «проти» швидкої відміни мораторію на продаж землі
 Джерело: сформовано автором за результатами дослідження

Основною складовою сприятливого інвестиційного клімату на сільських територіях України повинна бути нормативно-правова база, що забезпечує прозорість та зрозумілість для кожного потенційного інвестора механізму інвестування в сільській територіальній громаді, а також гарантує дотримання його майнових інтересів.

Поліпшення соціального та економічного становища на селі вимагає, насамперед, дослідження регіональних особливостей, умов ведення сільськогосподарського виробництва, можливостей здійснення комплексних перетворень в аграрній сфері, включаючи план заходів щодо підготовки сільськогосподарських підприємств та індивідуальних господарств до діяльності в умовах повноцінного функціонування ринку землі.

Як зазначає В. М. Русан, ефективний розвиток сільського господарства, підвищення його конкурентоспроможності є ключовими пріоритетами реформування національної економіки, зафіксованими у Стратегії розвитку «Україна – 2020» [10].

Поліпшення інвестиційного клімату включає наявність механізму його реалізації, зокрема: визначення джерел, методів і термінів фінансування інвестицій, створення необхідної нормативно-правової бази функціонування інвестиційного ринку, створення сприятливих умов для залучення інвестицій.

На сучасному етапі в державі відсутня чітко розроблена система принципів інвестиційної політики. Це породжує цілу низку проблем у формуванні інвестиційного процесу. На думку Ф. Важинського, доцільно розширити повноваження органів місцевої влади по економічному регулюванню і стимулюванню інвестиційної діяльності. В першу чергу це відноситься до податкового регулювання [3]. Основними напрямками реформ визначено:

- забезпечення ефективного землекористування на основі завершення земельної реформи;
- удосконалення системи державної підтримки сільськогосподарського виробництва та залучення фінансування у галузь;
- розвиток зовнішньоекономічних відносин та сприяння міжнародній торгівлі;
- забезпечення сталого розвитку сільських територій;
- адаптацію процесів агропромислового виробництва до європейських вимог [10].

Особливої уваги заслуговує інвестиційна політика держави, яка здійснюється шляхом регулювання відносин реалізації інвестиційної діяльності через нормативні акти, забезпечення додержання вимог законодавства, систематичного контролю за використанням державних інвестицій.

Ефективна регіональна політика державних органів щодо розвитку інвестиційного процесу сільських територій представляє собою створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення вітчизняних і іноземних інвестицій у пріоритетні його сфери на основі удосконалення нормативно-правової бази, надання пільг і гарантій для найбільш ефективних інвестиційних проектів, розвитку інфраструктури по обслуговуванню суб'єктів інвестиційної діяльності, забезпечення безпеки діяльності підприємницьких структур на території регіону [7].

Основними критеріями стійкого сільського розвитку є підвищення ефективності сільського господарства, диверсифікація сільської економіки, продовольча безпека країни, природний приріст сільського населення, підвищення рівня та якості життя на селі, дотримання соціального контролю над історично освоєними територіями, поліпшення родючості ґрунту й екологічної ситуації в сільських районах (рис. 9) [11].

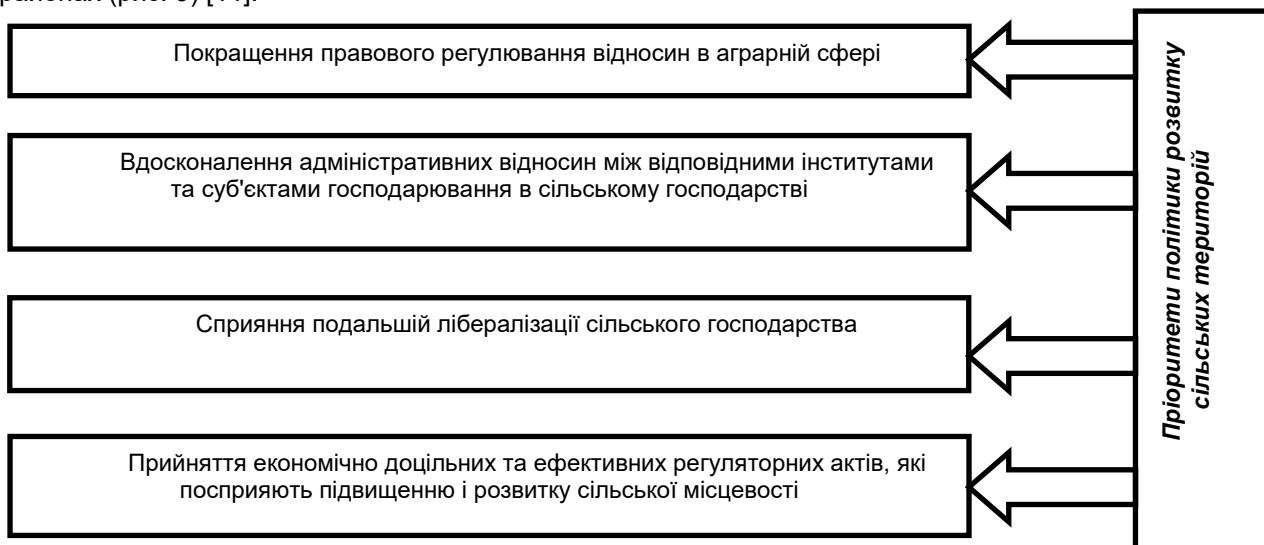

Рис. 9. Шляхи розвитку сільських територій

Джерело: сформовано автором на основі [11]

Отже, держава є стимулюючим чинником розвитку інвестиційного потенціалу сільських територій. Саме відповідні державні інституції та інститути з використанням своїх регулюючих та контролюючих функцій повинні сприяти створенню і функціонуванню підприємницьких формувань у сільській місцевості, формувати конкретне організаційно-економічне середовище для стимулювання, а також швидкої адаптації суб'єктів підприємництва до ринкових умов.

Висновки з проведеного дослідження. Поєднання сприятливих природно-кліматичних умов і потужного ресурсного потенціалу сільських територій створює реальні перспективи для нарощування інвестиційного потенціалу та підвищення інвестиційної привабливості сільських територій. Пріоритетними сферами ефективного використання природного-ресурсного потенціалу сільських територій є сільське та лісове господарство, видобуток та переробка мінерально-сировинних ресурсів за умови дотриманням норм сталого розвитку. Також, потенціал аграрного сектору нашої країни характеризується позитивною тенденцією економічного розвитку на основі інвестицій в нього та нових методів використання землі. Виважена державна інвестиційна політика в аграрній сфері має стати одним із найголовніших напрямів виходу з виробничої, фінансової й матеріально-технічної депресії аграрної сфери економіки. Розвиток конкретної сільської території регіону значною мірою залежить від її природно-ресурсного потенціалу та розвитку на ній підприємництва. Розвиток інвестиційного потенціалу сільських територій є базисом стійкого сільського розвитку та основою переорієнтації в зворотній бік сільської міграції. Також ріст інвестиційного потенціалу є основою у боротьбі з бідністю, розширення зайнятості та підвищення добробуту сільського населення, покращення якості життя, забезпечення можливостей для розвитку особистості.

Бібліографічний список

1. Аграрний сектор України: тенденції, суб'єкти, перспективи реформування / [Срмолаєв А., Клименко І., Смець В., Таран С.]. – К. : Інститут стратегічних досліджень «Нова Україна», 2015. – 28 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newukraineinstitute.org>.
2. Брояка А.А. Формування державної аграрної політики щодо експорту та імпорту сільськогосподарської продукції / А.А. Брояка // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2012. – № 1(56). – Том 4. – С. 203-210.
3. Важинський Ф.А. Інвестиції як фактор розвитку сільських територій / Ф.А. Важинський, Р.І. Галаз, Р.П. Підлипна // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. - 2011. - Вип. 6. - С. 32-35 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzclubp_2011_6_9.pdf.
4. Важинський Ф.А. Стратегія інвестиційної активності розвитку соціально-економічного потенціалу сільських територій / Ф.А. Важинський, П.П. Гаврилко, М.Ю. Лалакулич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.9. – С. 192-198.
5. Головне управління статистики у Вінницькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vn.ukrstat.gov.ua>.
6. Гончарук І.В. Аспекти сутності й оцінки ефективності аграрної підприємницької діяльності / І.В. Гончарук // Агроінком. – 2013. – № 7–9. - С. 100-103.
7. Мазур О.В. Інвестиційний вектор розвитку регіональних АПК / О.В. Мазур [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://econjournal.vsau.org>.
8. Полковниченко С.О. Сучасний стан реалізації експортного потенціалу аграрного сектору економіки України / С.О. Полковниченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ir.stu.cn.ua>.
9. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 № 995-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>.
10. Русан В.М. Проблеми розвитку аграрного виробництва в Україні і перспективні напрями використання аграрного потенціалу держави для підвищення рівня продовольчої безпеки / В.М. Русан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>.
11. Стегней М.І. Сучасні напрями забезпечення сталого розвитку сільських територій: європейський досвід і українські реалії / М.І. Стегней // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 3(141). – С. 125-133.

References

1. Yermolaiev, A., Klymenko, I., Yemets, V. and Taran, S. (2015), *Ahrarnyi sektor Ukrainy: tendentsii, subiekty, perspektyvy reformuvannia* [Agrarian sector of Ukraine: trends, subjects, prospects for reform], Instytut stratehichnykh doslidzhen "Nova Ukraina", Kyiv, Ukraine, 28 p., available at: <http://newukraineinstitute.org> (access date January 19, 2018).
2. Broiaka, A.A. (2012), "Formation of the State Agricultural Policy on Export and Import of Agricultural Products", *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Seriya: Ekonomichni nauky*, no. 1(56), Vol. 4, pp. 203-210.

3. Vazhynskiy, F.A., Halaz, R.I. and Pidlypna, R.P. (2011), "Investments as a factor in the development of rural areas", *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*, Iss. 6, pp. 32-35, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2011_6_9.pdf (access date December 18, 2017).

4. Vazhynskiy, F.A., Havrylko, P.p. and Lalakulych, M.Yu. (2014), "Strategy of Investment Activity for the Development of the Socio-Economic Potential of Rural Territories", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, Iss. 24.9, pp. 192-198.

5. *Holovne upravlinnia statystyky u Vinnytskiy oblasti* [The Main Department of Statistics in Vinnytsia Oblast], available at: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua> (access date January 10, 2018).

6. Honcharuk, I.V. (2013), "Aspects of the essence and evaluation of the efficiency of agrarian entrepreneurial activity", *Ahroikom*, no. 7-9, pp. 100-103.

7. Mazur, O.V. "Investment vector of regional agroindustrial complex development", available at: <http://econjournal.okay.org> (access date January 22, 2018).

8. Polkovnychenko, S.O. "The current state of export potential of the agrarian sector of Ukraine's economy", available at: <http://ir.stu.cn.ua> (access date January 25, 2018).

9. Kabinet Ministriv Ukrainy (2015), *Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku silskykh terytorii* [Approval of the Concept of development of rural territories], Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy dated 23.09.2015 no. 995-r, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua> (access date January 28, 2018).

10. Rusan, V.M. "Problems of agricultural development in Ukraine and promising directions of using the agrarian potential of the state to increase the level of food security", available at: <http://www.niss.gov.ua> (access date January 30, 2018).

11. Stehnei, M.I. (2013), "Modern areas of sustainable development of rural areas: European experience and Ukrainian realities", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 3 (141), pp. 125-133.

Томашук І.В. ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ

Мета. Виявлення проблемних питань розвитку інвестиційного потенціалу сільських територій; проведення оцінки природних чинників формування інвестиційного потенціалу сільських територій; розкриття пріоритетних сфер ефективного використання природного потенціалу сільських територій та дослідження впливу інвестиційного потенціалу на створення організаційно-правових й соціально-економічних умов для комплексного розвитку сільських територій.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети дослідження використано такі методи: системний підхід (для розгляду складових інвестиційного потенціалу сільських територій у взаємозв'язку між собою та взаємодії зі складовими іншими систем); причинно-наслідковий метод (для виявлення економічного, соціального, правового змісту дослідження); порівняльний метод (для аналізу статистичних показників та виявлення тенденцій впливу соціально-економічних чинників на результати досліджень); графічний метод (для наочного відображення підсумків дослідження).

Результати. Визначено, що для забезпечення інвестиційної активності сільських територій потрібно розробити відповідну стратегію, мета якої полягатиме в підвищенні рівня життя та соціального захисту населення сільських територій на основі інвестиційної активності та раціонального використання економічного потенціалу. Встановлено, що з метою заохочення інвестицій, держава, насамперед, покликана забезпечити стабільність законодавчого поля, надійний захист прав власності, зниження корупції, підтримку банківського сектору, використання міжнародних правил інвестування.

Наукова новизна. Обґрунтовано заходи щодо підвищення ефективності управління процесами інвестування розвитку соціально-економічного потенціалу сільських територій та взаємодії органів місцевої виконавчої влади і місцевого самоврядування на основі надання повноваження з координації спільних дій щодо управління адміністрацій відповідних рівнів. Визначено механізм залучення іноземних інвестицій у розвиток соціально-економічного потенціалу сільських територій, який забезпечить створення привабливого інвестиційного клімату.

Практична значущість. Результати досліджень можуть бути використані при визначенні подальших напрямів реформування сталого розвитку сільських територій.

Ключові слова: інвестиційний потенціал, сільські території, природні фактори, природні ресурси, інвестиційна привабливість.

Tomashuk I.V. INVESTMENT POTENTIAL OF AGRICULTURAL TERRITORIES: MAIN ASPECTS OF DEVELOPMENT

Purpose. Identification of problematic issues for the development of investment potential of rural areas; conducting an estimation of natural factors of formation of investment potential of rural territories; disclosure of priority areas of effective use of natural potential of rural territories and investigation of the influence of investment potential on the creation of organizational and legal and socio-economic conditions for the integrated development of rural areas.

Methodology of research. To achieve the goal of the study, the following methods were used: a systematic approach (for consideration of the components of the investment potential of rural areas in the interconnection and interaction with the components of other systems); causative method (to identify the economic, social, legal content of the study); comparative method (for the analysis of statistical indicators and the identification of trends in the influence of socio-economic factors on the research results); graphic method (for visualizing the results of the study).

Findings. It was determined that in order to ensure the investment activity of rural areas, it is necessary to develop an appropriate strategy aimed at increasing the standard of living and social protection of rural population based on investment activity and rational use of economic potential. It was established that in order to encourage investment,

the state primarily aims at ensuring the stability of the legislative field, reliable protection of property rights, reducing corruption, supporting the banking sector, the use of international rules of investment.

Originality. Measures to increase the efficiency of management of investment processes for the development of socio-economic potential of rural areas and interaction between local executive authorities and local self-government bodies were substantiated, on the basis of the authority to coordinate joint actions on the management of the respective levels of administration. The mechanism of attraction of foreign investments in the development of socio-economic potential of rural territories was determined, which will provide creation of attractive investment climate.

Practical value. The results of research can be used in determining the further directions of the reformation of sustainable development of rural areas.

Key words: investment potential, rural areas, natural factors, natural resources, investment attractiveness.

Томашук И.В. ИНВЕСТИЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ: ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ

Цель. Выявление проблемных вопросов развития инвестиционного потенциала сельских территорий; проведение оценки природных факторов формирования инвестиционного потенциала сельских территорий; раскрытие приоритетных сфер эффективного использования природного потенциала сельских территорий и исследование влияния инвестиционного потенциала на создание организационно-правовых и социально-экономических условий для комплексного развития сельских территорий.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели исследования использованы следующие методы: системный подход (для рассмотрения составляющих инвестиционного потенциала сельских территорий во взаимосвязи между собой и взаимодействия с составными других систем); причинно-следственный метод (для выявления экономического, социального, правового содержания исследования); сравнительный метод (для анализа статистических показателей и выявления тенденций влияния социально-экономических факторов на результаты исследований); графический метод (для наглядного отображения итогов исследования).

Результаты. Определено, что для обеспечения инвестиционной активности сельских территорий необходимо разработать соответствующую стратегию, цель которой будет заключаться в повышении уровня жизни и социальной защиты населения сельских территорий на основе инвестиционной активности и рационального использования экономического потенциала. Установлено, что в целях поощрения инвестиций, государство, прежде всего, призвано обеспечить стабильность законодательного поля, надежную защиту прав собственности, снижение коррупции, поддержку банковского сектора, использование международных правил инвестирования.

Научная новизна. Обоснованы мероприятия по повышению эффективности управления процессами инвестирования развития социально-экономического потенциала сельских территорий и взаимодействия органов местной исполнительной власти и местного самоуправления на основе предоставления полномочия по координации совместных действий по управлению администраций соответствующих уровней. Определен механизм привлечения иностранных инвестиций в развитие социально-экономического потенциала сельских территорий, который обеспечит создание привлекательного инвестиционного климата.

Практическая значимость. Результаты исследований могут быть использованы при определении дальнейших направлений реформирования устойчивого развития сельских территорий.

Ключевые слова: инвестиционный потенциал, сельские территории, природные факторы, природные ресурсы, инвестиционная привлекательность.

ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

УДК 657.1

*Войналович О.П.,
канд. екон. наук, доц.,
доц. кафедри фінансового обліку за МСФЗ та П(С)БО,
ПВНЗ "Міжнародна академія сертифікації
бухгалтерів і аудиторів", м. Київ*

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ П(С)БО ТА МСБО

Постановка проблеми. Метою нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку в Україні є встановлення єдиних правил його ведення для всіх суб'єктів господарювання, що гарантують і захищають інтереси користувачів фінансової звітності з урахуванням загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів і стандартів. Активна фаза розвитку процесу інтеграції, створення належних передумов для формування достовірної та зрозумілої для різних користувачів фінансової інформації, в тому числі й для іноземних інвесторів, зумовлює поступове впровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (далі по тексті – МСБО) в практику ведення бухгалтерського обліку в Україні. Оскільки інвестиційна нерухомість відображається у фінансовій звітності суб'єкта господарювання та є інструментом забезпечення його подальшого ефективного функціонування, особливої актуальності набуває розуміння спільних і відмінних ознак регулювання порядку облікового відображення зазначеного активу з урахуванням вимог національного законодавства та міжнародного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання бухгалтерського обліку інвестиційної нерухомості досліджуються у працях вітчизняних і зарубіжних вчених: М. П. Войнаренка, Н. В. Генералової, С. Ф. Голова, Р. Е. Грачової, І. Жентовської (I. Ziętowska), В. М. Костюченко, В. М. Кужельного, Л. Г. Ловінської, О. І. Міронової, К. А. Мюлера (K. A. Muller), В. М. Пархоменка, І. А. Смірнової, Я. В. Соколова, В. В. Сопка, М. Туржинського (M. Turzyński). Не применшуючи значення наукових напрацювань зазначених авторів, слід зазначити, що внесення доповнень і змін в національні та міжнародні стандарти обумовлюють необхідність проведення порівняльного аналізу їх основних положень в частині встановлення методичних засад обліку інвестиційної нерухомості.

Постановка завдання. Мета статті полягає у проведенні порівняльного аналізу регулювання бухгалтерського обліку інвестиційної нерухомості відповідно до вимог національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (далі по тексті – П(С)БО) та МСБО, встановленні спільних і відмінних ознак між ними.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо детальніше нормативне регулювання бухгалтерського обліку інвестиційної нерухомості на рівні національних П(С)БО (табл. 1).

Аналізуючи наведені в табл. 1 національні П(С)БО, можемо зробити висновок, що питання бухгалтерського обліку інвестиційної нерухомості врегульовано одночасно в декількох стандартах. Однак, ключовим П(С)БО в Україні, який визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про інвестиційну нерухомість та її розкриття у фінансовій звітності, є П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість» [5].

У зв'язку з тим, що згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [9] національні стандарти не повинні суперечити відповідним міжнародним стандартам, на даному етапі вважаємо доцільним порівняння норм бухгалтерського обліку інвестиційної нерухомості, регламентованих П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість» [5], з відповідним йому міжнародним стандартом – МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість» [4].

Розпочнемо порівняння зі встановлення сутності поняття «інвестиційна нерухомість». Так, в п. 4 П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість» зазначено наступне трактування: «інвестиційна нерухомість – власні або орендовані на умовах фінансової оренди земельні ділянки, будівлі, споруди, які розташовуються на землі, утримувані з метою отримання орендних платежів та/або збільшення власного капіталу, а не для виробництва та постачання товарів, надання послуг, адміністративної мети або продажу в процесі звичайної діяльності» [5].

В п. 5 МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість» також наводиться таке визначення поняття: «інвестиційна нерухомість – нерухомість (земля чи будівля, або частина будівлі, або їх поєднання), утримувана (власником або орендарем згідно з угодою про фінансову оренду) з метою отримання

орендних платежів або збільшення вартості капіталу чи для досягнення обох цілей, а не для: а) використання у виробництві чи при постачанні товарів, при наданні послуг чи для адміністративних цілей або б) продажу в звичайному ході діяльності» [4]. Порівнюючи наведені трактування, можемо зробити висновок, що вони є майже тотожними.

Таблиця 1

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку, що регулюють питання інвестиційної нерухомості

№ з/п	Назва П(С)БО	Коротка характеристика
1	Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2003 р.	Визначено мету, склад та елементи фінансової звітності. Встановлено порядок розкриття інформації про інвестиційну нерухомість у фінансовій звітності підприємства.
2	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 92 від 27.04.2000 р.	Передбачено визначення різниці між балансовою вартістю операційної нерухомості і справедливою вартістю інвестиційної нерухомості при переведенні операційної нерухомості до інвестиційної, що оцінюватиметься за справедливою вартістю. Визначено методику обліку переоцінки інвестиційної нерухомості.
3	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 «Оренда», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 181 від 28.07.2000 р.	Врегульовано порядок визначення первісної вартості інвестиційної нерухомості, одержаної у фінансову оренду. Встановлено механізм визначення доходів і витрат від продажу інвестиційної нерухомості з її подальшою орендою.
4	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 28 «Зменшення корисності активів», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 817 від 24.12.2004 р.	Ідентифіковано порядок визначення втрат від зменшення корисності та вигод від її відновлення при оцінці інвестиційної нерухомості за первісною вартістю, зменшеною на суму нарахованої амортизації з урахуванням втрат від зменшення корисності та вигод від її відновлення. Встановлено порядок обчислення справедливої вартості інвестиційної нерухомості за теперішньою вартістю майбутніх чистих грошових надходжень від активу.
5	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 31 «Фінансові витрати», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 415 від 28.04.2006 р.	Наведено порядок визнання інвестиційної нерухомості, яка потребує добудови, реконструкції або іншого поліпшення, кваліфікаційним активом.
6	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 779 від 02.07.2007 р.	Встановлено порядок визнання та оцінки інвестиційної нерухомості; переведення нерухомості до інвестиційної нерухомості або виведення її зі складу інвестиційної нерухомості; особливості обліку та шляхи вибуття інвестиційної нерухомості. Наведено особливості розкриття інформації про інвестиційну нерухомість у примітках до фінансової звітності.

Джерело: власна розробка автора

Наступним є питання класифікації нерухомості, яку наводять зазначені стандарти бухгалтерського обліку. П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість» з метою обліку розділяє нерухомість на інвестиційну та операційну, у МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість» термін «операційна нерухомість» має більш конкретне формулювання – «нерухомість, зайнята власником». Згідно з п. 7 МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість» [4], головною відмінністю інвестиційної нерухомості від нерухомості, зайнятої власником, є те, що вона генерує грошові потоки в значній мірі незалежно від інших активів, утримуваних суб'єктом господарювання. Виробництво або постачання товарів та надання послуг або використання власності для адміністративних цілей генерує грошові потоки, які мають відношення не тільки до нерухомості, а й до інших активів, що використовуються у процесі виробництва або постачання. Дана особливість інвестиційної нерухомості не визначається П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість», що є його недоліком, адже значно ускладнює ідентифікацію інвестиційної нерухомості як об'єкта бухгалтерського обліку.

Як МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість», так і П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість» містять перелік об'єктів, які з метою бухгалтерського обліку не вважаються інвестиційною нерухомістю. Проаналізуємо чи є дані об'єкти однаковими, або ж, навпаки, відрізняються у наведених нормативних документах (табл. 2).

Таблиця 2

Перелік об'єктів, які не вважаються інвестиційною нерухомістю за вимогами норм П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість» та МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість»

№ з/п	Перелік об'єктів, які не вважаються інвестиційною нерухомістю	
	П(С)БО 32	МСБО 40
1	Операційна нерухомість, а також нерухомість, що утримується для використання у майбутньому як операційна нерухомість	Нерухомість, зайнята власником, включаючи нерухомість, утримувану для майбутнього використання як нерухомість, зайняту власником; нерухомість, утримувану для майбутнього поліпшення та подальшого використання як нерухомість, зайняту власником
2	Нерухомість, що утримується з метою продажу за умов звичайної господарської діяльності	Нерухомість, утримувана для продажу під час звичайної діяльності або яка перебуває в процесі будівництва чи поліпшення з метою такого продажу, наприклад, нерухомість, яка була придбана виключно з метою подальшого продажу в найближчому майбутньому або для поліпшення та перепродажу
3	Нерухомість, що будується або поліпшується за дорученням третіх сторін	Нерухомість, яка будується або поліпшується за дорученням третіх сторін
4	Нерухомість, що перебуває в процесі будівництва або поліпшення з метою використання у майбутньому як інвестиційна нерухомість	Нерухомість, зайнята працівниками (незалежно від того, чи сплачують ці працівники, чи не сплачують орендну плату за ринковими ставками), та нерухомість, зайнята власником, вибуття якої очікується
5	Нерухомість, що надана в оренду іншому суб'єкту господарювання на умовах фінансової оренди	Нерухомість, яка надана в оренду іншому суб'єктові господарювання за угодою фінансової оренди

Джерело: систематизовано на основі [4; 5]

Як бачимо, кожному об'єкту, який не відноситься до інвестиційної нерухомості згідно з П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість», відповідає аналогічний об'єкт, визначений МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість», а отже, стосовно даного питання розбіжності між розглянутими нормативними документами відсутні. Проте, слід звернути увагу, що в МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість» більш деталізовані приклади об'єктів, які не вважаються інвестиційною нерухомістю.

Окрім того, в п. 8 МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість» наведені приклади інвестиційної нерухомості:

а) земля, утримувана для довгострокового збільшення капіталу, а не для короткострокового продажу під час звичайної діяльності;

б) земля, утримувана для майбутнього, але ще не визначеного використання (якщо суб'єкт господарювання ще не визначив, чи буде він використовувати землю як нерухомість, зайняту власником, чи для короткострокового продажу під час звичайної діяльності, тоді така земля вважається утриманою для збільшення капіталу);

в) будівля, яка є власністю суб'єкта господарювання, що звітує (або утримується суб'єктом господарювання, що звітує, згідно з угодою про фінансову оренду) та надана в оренду згідно з однією чи кількома угодами про операційну оренду;

г) будівля, яка не зайнята, але утримується для надання в оренду згідно з однією чи кількома угодами про операційну оренду.

Також міжнародні стандарти містять приклади та обґрунтування визнання інвестиційної нерухомості при наданні допоміжних послуг клієнтам, що займають нерухомість, утримувану суб'єктом господарювання (п. 11, 12, 13 МСБО 40). Подібні приклади у П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість» відсутні, що, на нашу думку, є недоліком національних стандартів порівняно з міжнародними, адже наявність даних прикладів значно полегшує визнання та класифікацію об'єктів інвестиційної нерухомості. Як бачимо, термін «інвестиційна нерухомість» за МСБО розглядається ширше, порівняно з національними П(С)БО.

Як зазначає С. Ф. Голов, в П(С)БО 32 [5] «...до нерухомості віднесені лише ті будівлі та споруди, які розташовані на землі. Така умова в МСБО 40 відсутня. Тому, наприклад, будівлі та споруди, які розташовані на воді (морські платформи, теплоходи, переобладнані в готелі, ресторани тощо) не будуть визнані нерухомістю згідно з П(С)БО 32» [2, с. 9].

Справедливо зазначає І. О. Міронова: «як і за МСБО 40, так і за ПСБО 32 розробка критеріїв розмежування, коли об'єкт основних засобів може бути віднесеним і до операційної нерухомості, і до інвестиційної нерухомості – це саме та складність, яка супроводжує будь-яке підприємство на шляху практики застосування ПСБО 32. При цьому, якщо МСБО 40 ставить наголос на тому, що саме суб'єкту господарювання та керівництву надано право розробки та обрання цих критеріїв на підставі послідовного застосування професійного судження, то ПСБО 32 такої інформації не містить. Хоча

саме професійне судження в даному випадку може мати ключове значення при прийнятті управлінського рішення стосовно облікової політики підприємства в даному питанні» [7, с. 171].

Також необхідно зазначити, що в МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість» при визначенні інвестиційної нерухомості йде мова про продаж в «звичайному ході діяльності», а в П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість» – «в процесі звичайної діяльності». Причиною даних розбіжностей є те, що міжнародними стандартами обліку не передбачено поділ діяльності підприємства на звичайну та надзвичайну, який має місце у національних стандартах обліку.

Порівнюючи поняття інвестиційної нерухомості, що наводиться у П(С)БО 32 та МСБО 40, слід зазначити, що визначення інвестиційної нерухомості, наведене у П(С)БО 32, дозволяє її утримання одночасно з метою отримання орендних платежів та збільшення власного капіталу. Міжнародний стандарт допускає утримання об'єктів інвестиційної нерухомості тільки за однією метою з перелічених.

Як зазначалося вище, головною відмінністю інвестиційної нерухомості від операційної є мета утримання. Інвестиційна нерухомість може бути визнана такою у випадку утримання її з метою отримання орендних платежів та/або збільшення власного капіталу. Утримання з метою отримання орендних платежів не викликає ніяких питань, адже це нерухомість, яка здається в операційну оренду. Другою метою утримання нерухомості, за якою вона може набути статусу інвестиційної, є збільшення власного капіталу. Тут постає питання, які саме операції можуть призвести до збільшення власного капіталу, коли мова йде про ідентифікацію інвестиційної нерухомості. Стосовно даного питання П(С)БО не містить ні окремих норм, ні коментарів.

На думку Р.Е. Грачової [3, с. 19], при визнанні нерухомості інвестиційною мета збільшення власного капіталу розкривається у відсутності намірів підприємства продати об'єкт нерухомості у найближчі 12 місяців, але наявності намірів продати його пізніше та отримати економічну вигоду. Надаючи визначення інвестиційній нерухомості, дослідник зазначає: «під інвестиційною нерухомістю як обліковою категорією слід розуміти довгострокові матеріальні активи, придбані у власність або за договором фінансової оренди з метою отримання або регулярного прибутку у вигляді орендних платежів, або, – у довгостроковій перспективі, – отримання прибутку від їх перепродажу після приросту ринкової вартості» [3, с. 21].

Дійсно, зазначимо, що нерухомість, яка придбана з метою продажу, може бути визнана інвестиційною лише в тому випадку, якщо продаватись вона буде не раніше одного року з дати її придбання. В іншому випадку дана нерухомість буде обліковуватися згідно з П(С)БО 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» [8] та визнаватися необоротним активом, утримуваним для продажу. При цьому слід враховувати умову, зазначену у П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість», що інвестиційною нерухомістю не можуть бути об'єкти, утримувані для продажу в процесі звичайної діяльності.

Таким чином, аналізуючи норми П(С)БО 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» [8] та П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість», можна вважати, що нерухомість, яка утримується для продажу, який, як очікується, буде завершено не раніше ніж через рік з дати визнання її такою та за умови, що даний продаж не є основною діяльністю підприємства, безперечно може бути визнана інвестиційною нерухомістю. Протягом усього періоду такого утримання інвестиційна нерухомість може використовуватися підприємством у будь-яких цілях, але не для виробництва та постачання товарів, надання послуг або ж адміністративної мети.

Проте операція продажу є не єдиною при ідентифікації інвестиційної нерухомості, яка може призвести до збільшення власного капіталу.

Розглядаючи дане питання, О. І. Міронова [6] вважає, що «прикладом утримання інвестиційної нерухомості, яка призводить до збільшення власного капіталу є: переведення об'єкта до складу інвестиційної нерухомості з одночасною зміною методу оцінки за справедливою вартістю, яка перевищує первісні (з урахування нарахованого зносу) на дату переведення; постійне збільшення справедливої вартості визнаного об'єкту інвестиційної нерухомості». На її думку, об'єктами інвестиційної нерухомості можна вважати також будь-яку нерухомість, яка отримана безоплатно та використання якої в операційній діяльності не планується.

У даному випадку погоджуємося з О. І. Міроною у тому, що усі наведені операції при відображенні на рахунках бухгалтерського обліку призводять до збільшення додаткового капіталу або ж нерозподіленого прибутку, які входять до складу власного капіталу підприємства. У зв'язку з цим, наведені приклади нерухомості дійсно можуть вважатися інвестиційною нерухомістю. Приблизно такої ж думки дотримуються О. Веренич та А. Шаповалова, які, аналізуючи П(С)БО стосовно даного питання, зазначають «...що йдеться про збільшення прибутку як складової власного капіталу в результаті збільшення справедливої вартості інвестиційної нерухомості» [1, с. 90].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, провівши порівняльний аналіз окремих положень ПСБО 32 «Інвестиційна нерухомість» та МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість», можна зробити висновок про наявність спільних і відмінних ознак в частині визнання об'єктом бухгалтерського обліку інвестиційної нерухомості. Зокрема, виявлено, що спільними положеннями в зазначених стандартах є: визначення змісту поняття «інвестиційна нерухомість» як об'єкта

бухгалтерського обліку; встановлення переліку об'єктів, які не вважаються інвестиційною нерухомістю тощо. Встановлено такі відмінні ознаки наявні у питаннях: визнання в бухгалтерському обліку інвестиційної нерухомості як активу; встановлення критеріїв розмежування, коли об'єкт основних засобів може бути віднесеним водночас до операційної та інвестиційної нерухомості; в МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість» наведені приклади інвестиційної нерухомості і ряд питань обліку інвестиційної нерухомості в МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість» розкриті більш широко та конкретизовано.

Бібліографічний список

1. Веренич О. Нові напрями бухгалтерського обліку нерухомості / О. Веренич, А. Шаповалова // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2009. – № 1. – С. 88-94.
2. Голов С.Ф. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку “Інвестиційна нерухомість” у вітчизняному форматі / С.Ф. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 9. – С. 8-17.
3. Грачова Р.Е. Інвестиційна нерухомість: знайомимось ближче / Р.Е. Грачова // Дебет-Кредит. – 2016. – № 35. – С. 19-21.
4. Інвестиційна нерухомість : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 40 // IASB ; Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_026.
5. Інвестиційна нерухомість : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 32, затверджене наказом Міністерства фінансів України № 779 від 02.07.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0823-07>.
6. Міронова О.І. Аналіз окремих положень МСБО 40 “Інвестиційна нерухомість” / О.І. Міронова // Вісник ЖДТУ. – 2013. – № 1 (63). – С. 152-154.
7. Міронова О.І. Аналіз окремих положень ПСБО 32 “Інвестиційна нерухомість” та їх порівняння з окремими положеннями МСБО 40 “Інвестиційна нерухомість” / О.І. Міронова // Торгівля, комерція, підприємництво. – 2013. – Вип. 15. – С. 169-172.
8. Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 27, затверджене наказом Міністерства фінансів України № 617 від 07.11.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0823-07>.
9. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.

References

1. Verenyich, O. and Shapovalova, A. (2009), “New directions of accounting real estate”, *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*, no. 1, pp. 88-94.
2. Holov, S.F. (2007), “International standard of accounting "Investment real estate" in the domestic format”, *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 9, pp. 8-17.
3. Hrachova, R.E. (2016), “Investment property: get acquainted closer”, *Debet-Kredyt*, no. 35, pp. 19-21.
4. Rada z Mizhnarodnykh standartiv bukhhalterskoho obliku (2012), *Investytsiina nerukhomist* [Investment property], *Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 40* [International accounting standard 40], available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_026 (access date January 23, 2018).
5. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2007), *Investytsiina nerukhomist* [Investment property], *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 32* [Accounting Regulation (Standard) 32], Nakaz Ministerstva Finansiv Ukrainy dated 02.07.2007 no. 779, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0823-07> (access date January 23, 2018).
6. Mironova, O.I. (2013), “Analysis of individual provisions of IAS 40 Investment Property”, *Visnyk ZhDTU*, no. 1 (63), pp. 152-154.
7. Mironova, O.I. (2013), “Analysis of individual provisions of AR(S) 32 "Investment property" and their comparison with certain provisions of IAS 40 "Investment property", *Torhivlia, komertsiiia, pidpriemnytstvo*, Iss. 15, pp. 169-172.
8. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2003), *Neoborotni aktyvy, utrymuvani dlia prodazhu, ta pryypynena diialnist* [Non-current Assets Held for Sale and Discontinued Operations], *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 27* [Accounting Regulation (Standard) 27], Nakaz Ministerstva Finansiv Ukrainy dated 07.11.2003 no. 617, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0823-07> (access date January 23, 2018).
9. Verkhovna Rada Ukrainy (2002), *Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini* [About accounting and financial reporting in Ukraine], Zakon Ukrainy dated 16.07.99 no. 996-XIV, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00> (access date January 23, 2018).

Войналович О.П. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ П(СБО) ТА МСБО

Мета. Проведення порівняльного аналізу регулювання бухгалтерського обліку інвестиційної нерухомості відповідно до вимог національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, встановлення спільних і відмінних ознак між ними.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження застосовано такі методи: порівняння (при встановленні спільних та відмінних ознак регулювання бухгалтерського обліку інвестиційної нерухомості); групування та системного підходу (при систематизації нормативних документів, що регулюють питання обліку інвестиційної нерухомості); деталізації (для встановлення об'єктів, які не вважаються інвестиційною нерухомістю).

Результати. Проведено порівняльний аналіз положень національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку в частині питань визначення змісту, визнання, оцінки та облікового відображення інвестиційної нерухомості. Визначено спільні та відмінні ознаки регулювання бухгалтерського обліку інвестиційної нерухомості в національних та міжнародних стандартах бухгалтерського обліку. Зокрема виявлено, що спільними положеннями в зазначених стандартах є: визначення змісту поняття «інвестиційна нерухомість» як об'єкта бухгалтерського обліку; встановлення переліку об'єктів, які не вважаються інвестиційною нерухомістю, а відмінними - визнання в бухгалтерському обліку інвестиційної нерухомості як активу; встановлення критеріїв розмежування, коли об'єкт основних засобів може бути віднесеним водночас до операційної та інвестиційної нерухомості.

Наукова новизна. Систематизовані основні спільні та відмінні ознаки регулювання бухгалтерського обліку інвестиційної нерухомості, які в сукупності забезпечать розв'язання на теоретичному та прикладному рівнях комплексу завдань, пов'язаних із удосконаленням організації і методики обліку операцій з нерухомістю.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані при прийнятті управлінських рішень щодо віднесення об'єктів нерухомості до інвестиційної нерухомості та розробці облікової політики підприємства. Встановлені спільні та відмінні ознаки регулювання бухгалтерського обліку інвестиційної нерухомості дозволяють визнати позитивний міжнародний досвід, який слід застосувати при реформуванні вітчизняного законодавства.

Ключові слова: інвестиційна нерухомість, нормативне регулювання, операційна нерухомість, оренда, фінансова звітність.

Voinalovych O.P. ACCOUNTING OF INVESTMENT PROPERTY: COMPARATIVE ANALYSIS OF AR(S) AND IAS

Purpose. Comparative analysis of the accounting regulation of investment property in accordance with the requirements of national accounting (accounting) standards and international accounting standards, determine common and distinctive features between them.

Methodology of research. To achieve the purpose of this paper following methods have been applied: comparison (in establishing common and distinctive features of accounting regulation of investment property); grouping and systematic approach (when systematizing regulatory documents regulating the issues of accounting for investment property); details (for the establishment of objects that are not considered investment property).

Findings. A comparative analysis of the provisions of national and international accounting standards has been carried out in terms of determining the content, recognition, appraisal and accounting of investment property. The common and distinctive features of the regulation of accounting of investment property in national and international accounting standards are determined. In particular, it was discovered that the common provisions in these standards are: definition of the content of the concept of "investment property" as an object of accounting; establishment of a list of objects that are not considered investment property, and excellent recognition in the accounting of investment real estate as an asset; the establishment of criteria for delimitation when an item of fixed assets can be assigned at the same time to operational and investment real estate.

Originality. The main common and distinctive features of the accounting regulation of investment property are systematized, which in aggregate will provide solution at the theoretical and applied levels of the complex of tasks connected with the improvement of the organization and methods of accounting for property transactions.

Practical value. The results of the research can be used in making of managerial decisions regarding the assignment of property to investment property and the development of enterprise accounting policies. The established common and distinctive features of accounting regulation of investment property allow us to recognize the positive international experience that should be applied in reforming legislative acts regulating.

Key words: investment property, regulation, operational property, rent, financial statements.

Войналович Е.П. БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ ИНВЕСТИЦИОННОЙ НЕДВИЖИМОСТИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ П(С)БУ И МСБУ

Цель. Проведение сравнительного анализа регулирования бухгалтерского учета инвестиционной недвижимости в соответствии с требованиями национальных положений (стандартов) бухгалтерского учета и международных стандартов бухгалтерского учета, определение их общих и отличительных признаков.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в процессе исследования применены следующие методы: сравнения (при определении общих и отличительных признаков регулирования бухгалтерского учета инвестиционной недвижимости); группирования и системного подхода (при систематизации нормативных документов, регулирующих вопросы учета инвестиционной недвижимости); детализации (для определения объектов, не считающихся инвестиционной недвижимостью).

Результаты. Проведен сравнительный анализ положений национальных и международных стандартов бухгалтерского учета в части вопросов определения содержания, признания, оценки и отражения в учете инвестиционной недвижимости. Определены общие и отличительные признаки регулирования бухгалтерского

учета инвестиционной недвижимости в национальных и международных стандартах бухгалтерского учета. В частности установлено, что общими положениями в указанных стандартах являются: определение содержания понятия «инвестиционная недвижимость» как объекта бухгалтерского учета; установление перечня объектов, которые не считаются инвестиционной недвижимостью, а отличительными - признание в бухгалтерском учете инвестиционной недвижимости как актива; установление критериев разграничения, когда объект основных средств может быть отнесен одновременно к операционной и инвестиционной недвижимости.

Научная новизна. Систематизированы основные общие и отличительные признаки регулирования бухгалтерского учета инвестиционной недвижимости, в совокупности обеспечивающие решение на теоретическом и прикладном уровнях комплекса задач, связанных с совершенствованием организации и методики учета операций с недвижимостью.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы при принятии управленческих решений в части отнесения объектов недвижимости к инвестиционной недвижимости и разработке учетной политики предприятия. Установлены общие и отличительные признаки регулирования бухгалтерского учета инвестиционной недвижимости позволяют определить положительный международный опыт, который следует применить при реформировании отечественного законодательства.

Ключевые слова: инвестиционная недвижимость, нормативное регулирование, операционная недвижимость, аренда, финансовая отчетность.

УДК 657.01:330.34

*Сокіл О.Г.,
канд. екон. наук, доц., доц. кафедри обліку і оподаткування,
Таврійський державний агротехнологічний університет,
м. Мелітополь, Україна*

ЗМІСТ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ РИЗИКІВ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Ризик - це ймовірність події, що вплине на цілі та результати, яка зазвичай вимірюється з позиції наслідків та вірогідності. «Управління ризиками - це термін, який застосовується до логічного й систематичного методу встановлення контексту, ідентифікації, аналізу, оцінки, обробки, моніторингу та передачі ризиків, пов'язаних з будь-якою діяльністю, функцією або процесом у такий спосіб, щоб організації могли мінімізувати втрати й максимізувати можливості» [6, с. 10]. Виникнення концепції сталого розвитку в сільському господарстві актуалізує визначення, класифікацію, трансформацію ризиків та їх управління для аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблематики задач категорії «ризик» та ризик-менеджмент, які стали результатом фундаментальних праць з управління ризиками в обліково-аналітичного забезпечення різних галузей економіки, займалися такі науковці як: І. І. Вербицька, А. А. Дагаєв, В. М. Кашуба, В. А. Кравченко, І. І. Москвіна, Н. Л. Правдюк, Т. О. Тарасова, Г. О. Ткачук, Л. Н. Тепман, І. В. Чуприна, О. В. Шепеленко, Р. Л. Бюррит та інші. Але всі їх роботи присвячені дослідженню підприємницького та бухгалтерського ризику, у той час, як область ризиків, що генерується системою обліково-аналітичного забезпечення в межах сталого розвитку, яка є основою ефективної еко-соціальної діяльності, все ще потребують ґрунтовних досліджень.

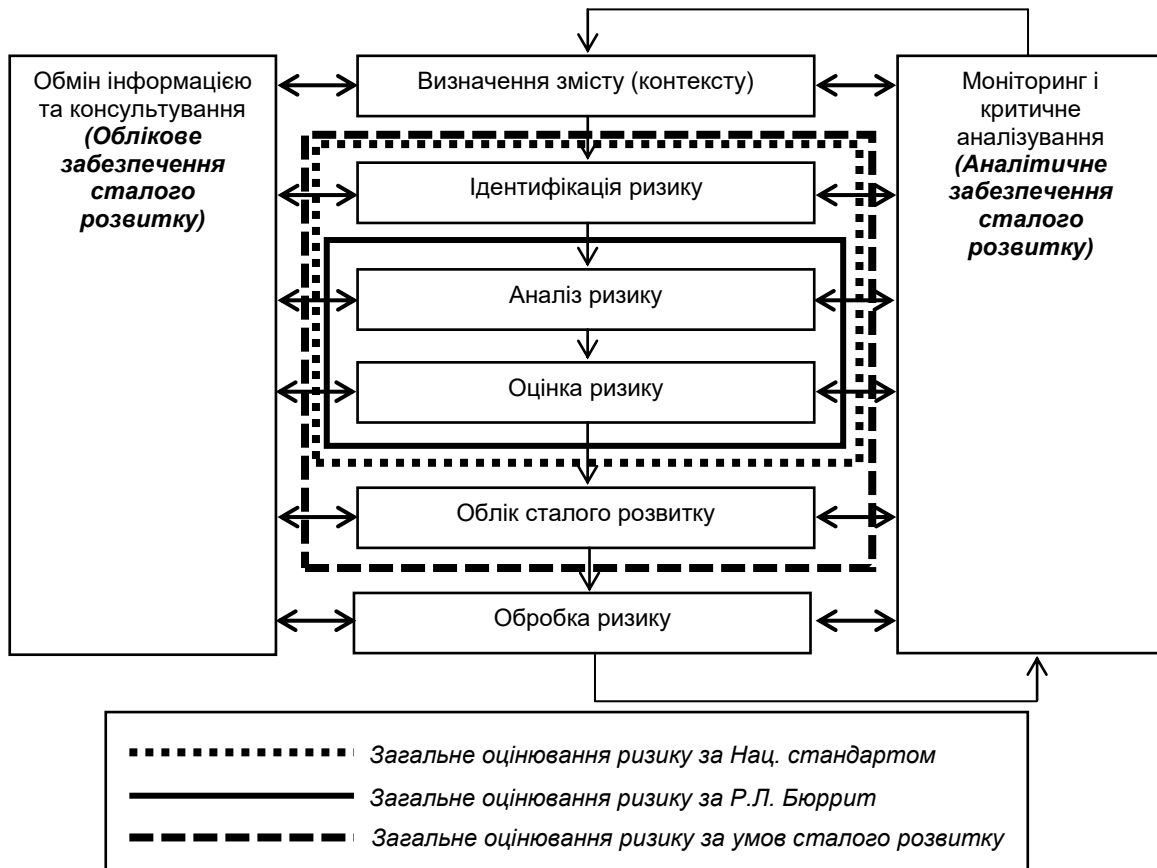
Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні змісту, класифікації та трансформації ризиків в системі обліково-аналітичного забезпечення сільськогосподарських підприємств в умовах нової парадигми сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. За сучасних умов глобалізації сталого розвитку, в тому числі і в сільському господарстві, основними завданнями обліково-аналітичної системи є виявлення, попередження, зменшення, розрахунок та передбачення ризику. В деяких класифікаціях приводяться до 30 різних видів підприємницьких ризиків [5; 7; 12]. І. В. Чуприна виділяє декілька основних його видів: виробничий; інвестиційний і інноваційний; фінансовий; маркетинговий [11, с. 191], що в принципі охоплює всі види діяльності сільськогосподарського підприємства. Але недостатнім є даний перелік, в якому як мінімум один ризик є відсутній - екологічний.

На думку А. Дагаєва існує три основні види ризику, пов'язані зі здійсненням інноваційного процесу: технічний, комерційний та екологічний. Особливої уваги заслуговує трактування екологічного ризику, як непередбачених наслідків дії продукту (діяльності авт.) на навколишнє середовище [2]. Отже, ризики впливу в результаті господарської діяльності сільськогосподарських підприємств включають економічні (фінансові), екологічні та соціальні, які й формують систему ризиків сталого розвитку. На наш погляд, розмежування ризиків сталого розвитку за триєдиною концепцією є першим кроком на шляху визначення ризиків обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств.

Класифікація економічних, екологічних та соціальних ризиків сталого розвитку охоплює всі сфери діяльності сільськогосподарських підприємств. Якщо ризик-менеджмент економічних факторів є найбільш прогнозованим та буденним, то завдяки врахуванню еко-соціальних ризиків управління набуває всеосяжності, розширюючи межі компетенції на процеси, що відбуваються як у внутрішньому, так і зовнішньому середовищі.

У національному стандарті України «Керування ризиком. Методи загальної оцінки ризику» [4] оцінка ризику визначена як спільний процес ідентифікації, аналізу та оцінки. Водночас у даному документі наголошується, що термін «ризик» зазвичай використовується тільки з ймовірністю негативних наслідків, а в деяких ситуаціях ризик обумовлений можливістю відхилення від очікуваного результату або події. Стандартом введена термінологія, що визначає ризик і його використання. До того ж національним стандартом визначено межі загального оцінювання ризику, що об'єднує ідентифікацію, аналіз та оцінку ризику. Зі свого боку, деякі стандарти Європи та Америки об'єднують межами загального оцінювання ризику лише аналіз та оцінку (рис. 1).

Рис. 1. Процес ризик-менеджменту обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку
 Джерело: удосконалено на основі [4; 13]

Оцінка ризику відбувається на основі обліково-аналітичного забезпечення, що характеризується обміном, аналізом та моніторингом. Тобто, загальне оцінювання ризику сталого розвитку повинне ґрунтуватися на обліково-аналітичних процесах обліку сталого розвитку, ідентифікації, аналізу, та оцінки ризиків. Управління ризиками сталого розвитку в аграрному секторі може здійснюватися поетапно (рис. 1).

Вибір методу управління та обліково-аналітичного забезпечення ризиком залежить від ступеня передбачуваності впливу наслідків ризику на результати діяльності організації та підпорядкованості стратегічним еко-соціальним цілям і завданням підприємства.

Г. О. Ткачук визначає обліково-аналітичне забезпечення ідентифікації ризиків підприємства як систему збору, підготовки, реєстрації та обробки даних первинного, бухгалтерського фінансового, податкового, статистичного та управлінського обліку, а також дані аналітичних розрахунків та необлікованої інформації з метою прийняття на їх основі управлінських рішень, направлених на забезпечення захисту економічних інтересів підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз [9, с. 83]. Тобто обліково-аналітичне забезпечення є не лише реєстратором та передавачем інформації, а й компонентом ризик-менеджменту підприємства.

Підприємницький ризик є наслідком невизначеності різноманітних факторів, які можуть бути згруповані за різними критеріями. Візьмемо за основу класифікацію, запропоновану Л. Н. Тепманом [10], яка всебічно відображає фактори, що впливають на підприємницький ризик підприємства: зовнішні (прямої дії та непрямой дії); внутрішні (об'єктивні та суб'єктивні) та систематизуємо ризики сталого розвитку зі спеціалізацією та спрямуванням АПК (табл. 1).

Таблиця 1

Ризики сталого розвитку АПК

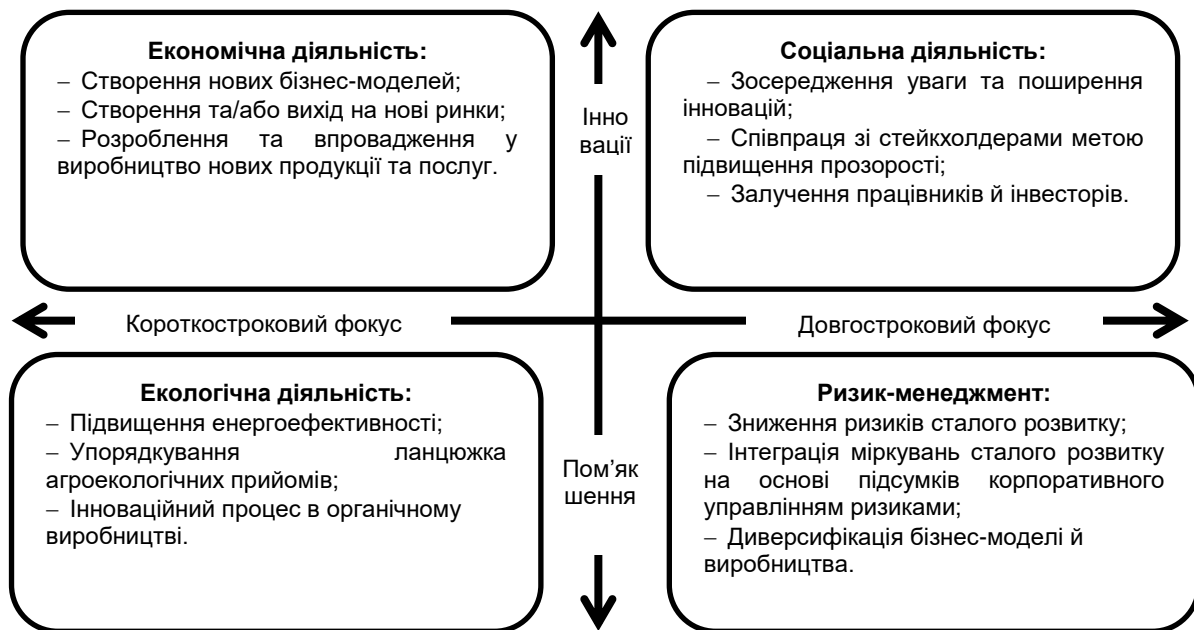
	Ризики сталого розвитку АПК			
	Зовнішні		Внутрішні	
	Прямой дії	Непрямой дії	Об'єктивні	Суб'єктивні
Економічні (операційні, фінансові, інвестиційні)	Нестабільність економічної політики; Зміна кон'юнктури ринків; Непередбачені дії контрагентів	Зміни в територіальному розподілі та приналежності	Непередбачені зміни в процесі виробництва; НТП	Помилки при реалізації економічних рішень
Екологічні	Нестабільність екологічної політики	Нестабільність екологічних умов; Непередбачувані сили природи та клімат	Стихійні лиха; Використання систем захисту у рослинництві та тваринництві	Помилки при прийнятті рішень
Соціальні	Нестабільність соціальної політики	Нестабільність соціальних умов	Організація праці; Відсутність мотивації	Некомпетентність трудових ресурсів; Недотримання трудових обов'язків
Суцільного впливу на сталий розвиток	Нестабільність, суперечливість законодавства; Непередбачені дії державних органів; Нестабільність зовнішньої політики	Нестабільність політичних умов	Зниження врожайності; Відсутність підрозділів підприємства (маркетинговий, тощо)	Технологічні ризики; Помилки при реалізації ризикованих рішень
Обліково-аналітичного забезпечення	Звітність про сталий розвиток	Система документообігу	Облікова політика підприємства та організація бухгалтерського обліку; Дефіцит інформаційного забезпечення	Правовстановлюючі документи

Джерело: згруповано автором на основі власних досліджень та [10]

Наведений перелік у табл. 1 не вичерпує варіанти ризиків сільськогосподарського підприємства, орієнтованого на сталий розвиток. Відповідний остаточний список повинен визначатися відповідно зі специфікою економічної діяльності, екологічного впливу, соціальної безпеки та вибраної обліково-аналітичної політики. Отже, ризики сталого розвитку сільськогосподарського підприємства можна поділити на п'ять основних категорій: економічні, соціальні, екологічні, загального впливу та обліково-аналітичного забезпечення. Останні можна узагальнити наступним визначенням - сукупність суб'єктивних та об'єктивних ризиків обліку й аналізу, що мають вплив прямої та непрямой дії на сталий розвиток сільськогосподарського підприємства.

Задоволення фінансових та нефінансових потреб підприємства сільського господарства для дотримання курсу сталого розвитку здійснюється шляхом скорочення витрат, управлінням ризиками з випереджальним реагуванням, пошуком нових джерел доходу, підвищенням цінності бренду тощо. Відповідна кореляція сталого розвитку та його ризиків є взаємозалежною - при посиленні уваги до зменшення та запобігання ризикам сільськогосподарського підприємства поліпшується інноваційне середовище сталого розвитку щодо економічної та соціальної діяльності, та, відповідно, пом'якшення

тиску на зовнішнє оточення - екологію. До того ж зосередження уваги на принципах сталого розвитку триєдиної складової діяльності агроформування зумовлює зменшення вірогідності виникнення еко-соціальних та економічних ризиків (рис. 2).

Рис. 2. Управління інноваційною діяльністю сталого розвитку сільськогосподарських підприємств

Джерело: згруповано автором на основі власних досліджень

Отже, ключові фактори ризику, що впливають на рівень сталого розвитку господарської діяльності аграрного підприємства, які, загалом, несприятливо позначаються на результатах його підприємницької активності, є соціальні, екологічні й економічні. Серед них визначальними є: некомпетентність; відсутність досвіду, знань й оперативної ділової активності; авантюризм; надмірна довірливість у взаємовідносинах з партнерами; прагнення до миттєвої вигоди з одночасним негативним впливом на еко-соціальне середовище тощо.

Система обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку, як правило, функціонує в умовах невизначеності та ризику, що спричиняє істотний вплив на показники бухгалтерської та управлінської звітності сільськогосподарських підприємств, та, зі свого боку, позначається на прийнятті управлінських рішень щодо виробництва й просування сільськогосподарської продукції та послуг на ринку.

Отже, розвиток обліку й управління набирає обертів, чим зумовлює необхідність подальших ґрунтовних досліджень ризику для виявлення наслідків його впливу на показники діяльності підприємства й результати господарювання, що підтверджується вимогами міжнародних українських стандартів в галузі обліку. Питання управління ризиками не є першочерговим завданням чинного законодавства України в сфері бухгалтерського обліку, що пояснюється відсутністю категорії «ризик» серед об'єктів бухгалтерського обліку. Тільки окремі положення українських бухгалтерських стандартів містять інформацію про ризик і невизначеність, яка впливає на облік майна та зобов'язань, а також повинна розкриватися в бухгалтерській фінансовій та нефінансовій звітності.

Більшість вимог визнання ризиків спрямовані на відображення інформації про ризики в бухгалтерській звітності. Аналізуючи міжнародні стандарти фінансової звітності, можна прийти до висновку, що чимало стандартів містять вимоги відображення інформації про ризики в бухгалтерському обліку та звітності.

Методика виявлення ознак спотворення (фальсифікації) звітності за допомогою аналітичних процедур ґрунтується на трьох аспектах оцінки достовірності звітності. Перший аспект - бухгалтерський, тобто відповідність звітності встановленим нормативними документами України правилам ведення, й організації бухгалтерського обліку та складання звітності. Другий аспект достовірності звітності - ризик-менеджмент обліково-аналітичного забезпечення. У цьому контексті, достовірність звітності - це адекватне відображення в ній економічних явищ не за формою, а за змістом. Третій - звітність, достовірна з точки зору бухгалтерського обліку, може містити істотні економічні спотворення.

Т. О. Тарасова пропонує нове уявлення формування чотирьохрівневої парадигми ризик-менеджменту в умовах безперервності діяльності, в якій четвертий рівень є безперервний ризик-менеджмент, що збільшує вартість бізнесу в умовах сталого розвитку. До того ж автором відзначено, що сформоване в рамках нової парадигми управління ризиками обліково-аналітичне забезпечення можна розглядати як систему цілеспрямованого впливу на всі види ризику [8, с. 177-178]. Вірогідно, єдиними обмеженнями впливу обліково-аналітичного забезпечення на інтегрований комплекс ризиків можна вважати недосконалість діючих стандартів бухгалтерського обліку та недобросовісність дій зацікавлених осіб (представників керівництва або власника). Відповідно, ці два зовнішніх та внутрішніх фактора визначають весь процес обліково-аналітичного забезпечення ризик менеджменту.

Підприємствами закордоном успішно впроваджено модель ризик-менеджменту в межах підприємства в цілому або комплексний ризик-менеджмент (enterprise – wide risk management – EWRM) [15]. Особливість цієї моделі полягає у всеосяжності системи управління ризиками й координації за різними рівнями менеджменту з особливою культурою поведінки з ризиками. Запозичення вітчизняними підприємствами зарубіжного досвіду дозволить змінити підхід до ризик-менеджменту й перейти від фрагментованої, епізодичної, обмеженої моделі до інтегрованої, безперервної й розширеної [1, с. 286; 3, с. 74].

Необхідно відзначити, що спотворення звітності, що виникають в результаті циклічних підйомів і спадів виробництва та результатів діяльності сільськогосподарських підприємств, можуть бути настільки вагомими, що унеможливають прийняття управлінських рішень. Крім того, аналіз ризику можливого банкрутства, заснований на стандартних методах фінансового аналізу, дозволяє отримати тільки загальну оцінку фінансового стану підприємствами, відповідно, підприємницького ризику, проте не деталізує інформацію щодо впливу наслідків ризиків сталого розвитку, що відображаються в бухгалтерському обліку, і бухгалтерських (інформаційних) ризиків на капітал організації. Тому, для поглибленого аналізу ризиків у бухгалтерському обліку, аналіз фінансового стану повинен бути доповнений аналізом наслідків ризиків та їх впливу на капітали підприємства, а також аналізом ефективності витрат на зниження ризиків. Для аналізу наслідків ризиків в бухгалтерському обліку доцільно використовувати як абсолютні, так і відносні кількісні показники.

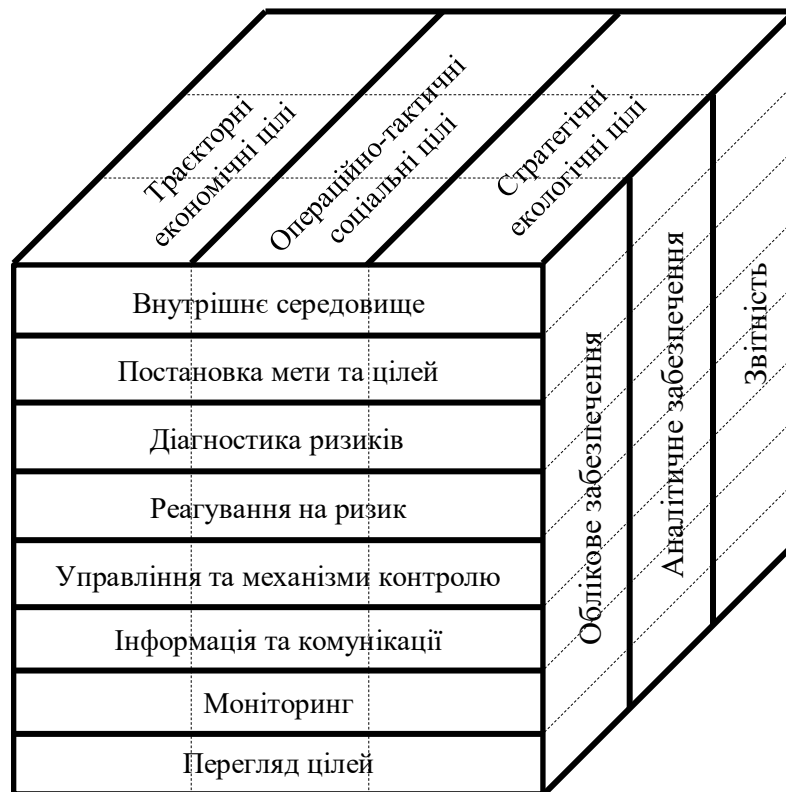
Треба зауважити, що доцільно аналізувати ті види ризиків в обліку сталого розвитку, наслідки яких піддаються достовірній монетарній та немонетарній оцінці. Серед підприємницьких ризиків, що відображаються в бухгалтерському обліку, вирізняють фінансові, майнові, виробничі, комерційні, екологічні, природно-кліматичні, соціальні та інші подібні до них ризики. Можливість і необхідність аналізу таких ризиків обумовлюється тим, що інформація про наслідки цих ризиків підлягає вартісному виміру та знаходить відображення на рахунках бухгалтерського обліку й у звітності організації, однак ризики, що не підлягають вартісному виміру, також належать до компетенції аналітичної підсистеми обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств.

Ризик-менеджмент підприємства - це складний і багатогранний процес, який характеризується як прямим, так і опосередкованим впливом компонентів. Адапуємо модель управління ризиками Комітету спонсорських організацій Комісії Тредвея (COSO) [14] до обліково-аналітичного забезпечення ризик менеджменту сталого розвитку сільськогосподарських підприємств, що передбачає наступні складові: характеристика внутрішнього середовища, постановка мети та цілей, діагностика ризику (виявлення та оцінка), реагування на ризик, управління ризиком та механізми контролю, інформація та комунікації, моніторинг, перегляд цілей.

Унаочнимо пряму взаємозалежність між цілями та складовими процесу ризик-менеджменту сталого розвитку сільськогосподарських підприємств у вигляді тривимірної матриці, основою якої є куб COSO, для охоплення даного процесу загалом і за окремими його рівнями: складовими, видами цілей, обліково-аналітичним забезпеченням підприємства (рис. 3).

Матричний куб обліково-аналітичного забезпечення ризик-менеджменту сталого розвитку сільськогосподарських підприємств складається з трьох основних граней. Фронтальна сторона візуалізує основні прийоми ризик-менеджменту з коригуванням цілей сталого розвитку у режимі реального часу залежно від перегляду точкових операційних цілей кожної його складових. Верхня грань характеризується різним набором цілей сталого розвитку. Траекторні економічні цілі характеризуються, наприклад, збільшенням прибутку підприємства, а операційно-тактичні цілі соціального забезпечення - підвищення продуктивності праці та мотивованої заробітної плати, підвищення кваліфікації працівників, формування позитивного іміджу підприємства, створення відповідних умов праці та дозвілля тощо. Стратегічні екологічні цілі спрямовані, насамперед, на зменшення викидів забруднюючих відходів та врахування екологічних наслідків під час господарської діяльності, попередження надзвичайних ситуацій техногенного та природного й техногенного характеру, розуміння соціальної філософії щодо екобезпечного розвитку тощо. Побудова «дерева цілей» з відповідним «кортежем переваг» дозволяє уточнити місце та послідовність досягнення цілей підприємницького середовища.

Рис. 3. Матричний куб обліково-аналітичного забезпечення ризик-менеджменту сталого розвитку сільськогосподарських підприємств

Джерело: згруповано автором на основі власних досліджень

При дослідженні обліково-аналітичного забезпечення економічних ризиків доцільно окремо аналізувати ризики зміни вартості активів, які зумовлюють створення оціночних резервів (фінансові вкладення, за якими не визначається поточна ринкова вартість, матеріально-виробничі запаси, дебіторська заборгованість), оскільки методика бухгалтерського обліку дозволяє формувати відповідні резерви винятково при зниженні вартості зазначених активів. З іншого боку, зміна вартості таких активів, як основні засоби, нематеріальні активи, іноземна валюта й фінансові вкладення, за якими визначається поточна ринкова вартість, може носити як негативний, так і позитивний характер. Сутність ризиків, пов'язаних із здійсненням майбутніх витрат, та особливості формування відповідних резервів дозволяють простежити як перспективну можливість виникнення витрат у майбутньому та їх абсолютний вплив на капітал, так і проаналізувати ризик відхилення суми передбачуваних витрат від фактичних та їх вплив на капітал.

Серед обліково-аналітичних ризиків сталого розвитку важливим для подальших досліджень є аналіз впливу фінансових і нефінансових наслідків ризиків облікової політики та ризиків викривлення інформації та їх вплив на капітал, що обумовлюється неможливістю точної оцінки прямих наслідків таких ризиків. Відносно ризиків викривлення інформації сталого розвитку, то їх наслідками є штрафи, пені, неустойки за порушення законодавства, а щодо ризиків облікової політики - результат від зміни методів ведення обліку. За такої умови вважаємо доцільним аналізувати винятково прямі наслідки ризиків облікової політики сталого розвитку та її ризиків викривлення інформації, оскільки такі наслідки, як прийняття внутрішніми й зовнішніми користувачами несприятливих для суб'єкта економічних та еко-соціальних рішень, носять умовний характер і не піддаються точній оцінці.

Цілком доречним є проведення аналізу ефективності витрат на зниження ризиків, зокрема підприємницьких та обліково-аналітичних ризиків. До витрат на зниження підприємницьких ризиків слід віднести витрати на страхування, що дозволяє знизити певні види підприємницьких ризиків до допустимого рівня. Витрати на зниження обліково-аналітичних ризиків складаються з витрат на проведення зовнішнього аудиту та інших аудиторських послуг, а також організацію служби внутрішнього аудиту (внутрішнього контролю), які сприяють посиленню контролю за діяльністю бухгалтерської служби й зниженню ризику спотворень в обліку сталого розвитку.

Напрямки обліково-аналітичного забезпечення та ризик-менеджменту досягнення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств перебувають в тісному взаємозв'язку, а результати аналізу кожного напрямку визначають висновки для іншого. Ефективність проведення антиризикових заходів сприятиме перебудові діяльності підприємства на досягнення сталого розвитку, а

безрезультатні дії - уповільнюють цей процес. Крім того, результати аналізу наслідків ризиків за їх видами дають можливість ефективно організувати політику управління ризиками на підприємстві та визначити конкретні запобіжні заходи для удосконалення обліково-аналітичного забезпечення та сталого розвитку підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи наші напрацювання щодо ризик-менеджменту обліково-аналітичного забезпечення за вектором сталого розвитку сільськогосподарських підприємств, є можливим формулювання низки дефініцій у даному напрямку:

– *Ризики сталого розвитку сільськогосподарського підприємства* - це ймовірності несприятливих наслідків (загроз) втрати сільськогосподарським підприємством частини своїх фінансових та нефінансових ресурсів, отримання збитку або появи додаткових монетарних та немонетарних втрат у результаті здійснення економічної, екологічної та соціальної діяльності.

– *Ризик-менеджмент обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського підприємства* - це управління ризиками в процесі суцільного збору, реєстрації, узагальнення, передачі та аналізу облікової та необлікової інформації щодо економічних та еко-соціальних результатів діяльності сільськогосподарського підприємства та можливості їх подальшого впливу на зовнішнє та внутрішнє середовище за допомогою фінансових та нефінансових показників та індикаторів.

– *Управління інноваційною діяльністю сталого розвитку сільськогосподарських підприємств* - це система заходів реалізації інноваційного процесу в еко-соціальній сфері та пом'якшення наслідків екологічної діяльності з фокусуванням ризик-менеджменту на перспективу.

– *Система обліково-аналітичного забезпечення ризик-менеджменту сталого розвитку сільськогосподарських підприємств* - це впорядкована процедура досягнення стратегічних, тактичних, операційних та траєкторних цілей сталого розвитку сільськогосподарських підприємств на основі прийомів ризик-менеджменту - інструментарієм обліково-аналітичної системи.

Динамічність та невизначеність бізнес-середовища аграрних підприємств зобов'язує менеджерів впроваджувати комплексну систему ризик-менеджменту на підприємстві з охопленням його економічної, екологічної та соціальної діяльності, оскільки «неврахування» еко-соціальних ризиків загрожує катастрофічними наслідками для суб'єкта господарювання. Стейкхолдери вимагають від менеджерів превентивного реагування на проблеми (проектний стиль) з розумінням вагомості наслідків ризиків та готовності до управління ними із застосуванням координованих складних методів. Ефективне управління ризиками сталого розвитку є безумовним й обов'язковим елементом управління діяльністю сільськогосподарського товаровиробника, а ризик-менеджмент - характерним об'єктом обліково-аналітичного забезпечення.

Перспективи подальших розробок у цьому напрямку полягають у визначенні впливу обліково-аналітичних ризиків на формування показників оцінки капіталу сталого розвитку сільськогосподарських підприємств.

Бібліографічний список

1. Вербіцька І.І. Ризик-менеджмент як сучасна система управління ризиками підприємницьких структур / І.І. Вербіцька // Сталый розвиток економіки : [всеукр. наук.-виробн. журнал]. – 2013. – № 5(22). - С. 282-291.
2. Дагаев А.А. Рычаги инновационного роста / А.А. Дагаев // Проблемы теории и практики управления. – 2000. – № 5. – С. 70-76.
3. Кашуба В.М. Риск-менеджмент как система управления финансовыми рисками компании / В.М. Кашуба // ЭТАП: экономическая теория, анализ, практика. – 2012. – № 2. – С. 68-83.
4. Керування ризиком. Методи загальної оцінки ризику : ДСТУ ІЕС/ІСО 31010:2013. – Чинний від 2014-07-01. – К. : Мінекономрозвитку України, 2015. – 80 с. – (Національні стандарти України).
5. Кравченко В.А. Виявлення та опис підприємницьких ризиків: практичний алгоритм для українського бізнесу / В.А.Кравченко // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. – № 1(3). – С. 63-70.
6. Москвіна І.І. Оцінка індивідуального ризику при роботі на технологічних об'єктах / І.І. Москвіна // Комунальне господарство міст. – 2015. – Випуск 120 (1). - С. 10-13.
7. Правдюк Н.Л. Довгострокове іпотечне кредитування в аграрній сфері економіки: можливості та ризики / Н.Л. Правдюк // Економіка АПК. – 2011. – № 11. – С.51-56.
8. Тарасова Т.О. Фундаментальні положення обліково-аналітичного забезпечення ризик-менеджменту в умовах безперервності діяльності / Т.О. Тарасова // Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. – 2015. – № 5. – С. 173-181.
9. Ткачук Г.О. Ідентифікація економічних ризиків в обліково-аналітичній системі підприємства / Г.О. Ткачук // Економіка харчової промисловості. – 2015. – № 4. - Т. 7. – С. 80-88.
10. Тэпман Л.Н. Риски в экономике : учеб. пособие [для вузов] / Л.Н. Тэпман ; [под ред. проф. В.А. Швандара]. – М. : ЮНИТИ–ДАНА, 2003. – 380 с.

11. Чуприна І.В. Поняття та класифікація ризиків в підприємницькій діяльності / І.В. Чуприна // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2012. – № 4. – С. 187-193.
12. Шепеленко О.В. Управління підприємницькими ризиками суб'єкта господарювання / О.В. Шепеленко // Вісник ДонНУЕТ. Економічні науки. – 2011. - № 4(52). - С. 189-199.
13. Burritt R.L. Environmental risk management and environmental management accounting – developing linkages. Implementing Environmental Management Accounting: Status and Challenges. Ed. by P.M. Rikhardsson. - Dordrecht, The Netherlands : Springer, 2014. - p. 123-142.
14. Enterprise Risk Management - Integrated Framework. – Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO), 2004. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://www.coso.org/Documents/COSO-ERM-Executive-Summary.pdf>.
15. Enterprise risk management. Матеріали енциклопедії Вікіпедія [Електронний ресурс]. - Режим доступу : https://en.wikipedia.org/wiki/Enterprise_risk_management.

References

1. Verbitska, I.I. (2013), "Risk management as a modern risk management system for entrepreneurial structures", *Stalyi rozvytok ekonomiky : [vseukr. nauk.-vyrobn. zhurnal]*, no. 5(22), pp. 282-291.
2. Dagaev, A.A. (2000), "Levers of innovative growth", *Problemy teorii i praktiki upravleniia*, no. 5, pp. 70-76.
3. Kashuba, V.M. (2012), "Risk management as a system of financial risk management of the company", *ETAP: ekonomicheskaiia teoriia, analiz, praktika*, no. 2, pp. 68-83.
4. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku Ukrainy (2015), *Keruvannia ryzykom. Metody zahalnoi otsinky ryzyku* [Risk management. Methods for general risk assessment], DSTU IEC/ISO 31010:2013, Kyiv, Ukraine, 80 p.
5. Kravchenko, V.A. (2008), "Identification and description of entrepreneurial risks: a practical algorithm for Ukrainian business", *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, no. 1(3), pp. 63-70.
6. Moskvina, I.I. (2015), "Assessment of individual risk when working on technological facilities", *Komunalne hospodarstvo mist*, Issue 120 (1), pp. 10-13.
7. Pravdiuk, N.L. (2011), "Long-term mortgage lending in the agrarian sector of the economy: opportunities and risks" *Ekonomika APK*, no. 11, pp. 51-56.
8. Tarasova, T.O. (2015). "Fundamentals of accounting and analytical provision of risk management in the conditions of continuity of activity", *Visnyk KhNAU. Serii: Ekonomichni nauky*, no. 5, pp. 173-181.
9. Tkachuk, H.O. (2015), "Identification of economic risks in the accounting and analytical system of the enterprise", *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, no. 4, Vol. 7, pp. 80-88.
10. Tepman, L.N. (2003), *Riski v ekonomike* [Risks in the economy], high-school textbook, YuNITI-DANA, Moscow, Russia, 380 p.
11. Chupryna, I.V. (2012), "Concept and classification of risks in entrepreneurial activity", *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Serii: Ekonomichni nauky*, no. 4. pp. 187-193.
12. Shepelenko, O.V. (2011), "Business risk management of a business entity", *Visnyk DonNUET. Ekonomichni nauky*, no. 4(52), pp. 189-199.
13. Burritt, R.L. (2014), "Environmental risk management and environmental management accounting – developing linkages. Implementing Environmental Management Accounting: Status and Challenges", Ed. by P.M. Rikhardsson, Dordrecht, The Netherlands, Springer, pp. 123-142.
14. Enterprise Risk Management - Integrated Framework. - Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO), 2004, available at: <https://www.coso.org/Documents/COSO-ERM-Executive-Summary.pdf> (access date January 13, 2018).
15. Enterprise risk management. *Materialy entsyklopedii Vikipediia* [Wikipedia encyclopedia materials], available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Enterprise_risk_management (access date January 13, 2018).

Сокіл О.Г. ЗМІСТ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ РИЗИКІВ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Визначення змісту, класифікації та трансформації ризиків в системі обліково-аналітичного забезпечення сільськогосподарських підприємств в умовах нової парадигми сталого розвитку.

Методика дослідження. Відповідно до мети, використано такі методи дослідження: порівняння, спостереження, монографічний метод, емпіричний метод, індукції та дедукції, ретроспективний аналіз та графічний метод - при унаочненні власних досліджень; абстрактно-логічний метод - для теоретичних узагальнень, формулювання висновків та наукового осмислення.

Результати. Встановлено, що процес ризик-менеджменту обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств відбувається на основі обміну, аналізу та моніторингу інформації бізнес-процесів. Визначено, що управління ризиками сталого розвитку в аграрному секторі повинно здійснюватися поетапно: від визначення змісту ризиків до їх обробки на основі обліку сталого розвитку. Обґрунтовано поділ ризиків сталого розвитку агропромислового комплексу на зовнішні та внутрішні із виділенням економічного, екологічного соціального, суцільного впливу та обліково-аналітичного направлення. Аргументовано

взаємозалежну кореляцію сталого розвитку та його ризиків - при посиленні уваги до зменшення та запобігання ризикам сільськогосподарського підприємства поліпшується інноваційне середовище сталого розвитку щодо економічної та соціальної діяльності, та, відповідно, пом'якшення тиску на зовнішнє оточення - екологію.

Наукова новизна. Побудовано матричний куб обліково-аналітичного забезпечення ризик менеджменту сталого розвитку сільськогосподарських підприємств, що складається з трьох граней: 1 - візуалізація основних прийомів ризик-менеджменту з коригуванням цілей сталого розвитку у режимі реального часу; 2 - набір цілей сталого розвитку; 3 - обліково-аналітичні засоби ризик-менеджменту. В результаті дослідження удосконалено та набув подальшого розвитку категоріальний апарат, що дозволяє менеджерам аграрних підприємств прогнозувати та впливати на динамічність та невизначеність бізнес-процесів економічної, екологічної та соціальної діяльності.

Практична значущість. Отримані результати дослідження надають можливість використання методичних рекомендацій менеджерами для ефективного управління ризиками сталого розвитку, що сприятиме превентивному реагуванню на проблеми з розумінням вагомості наслідків ризиків та готовності до управління ними із застосуванням координованих методів разом з усіма стейкхолдерами сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: обліково-аналітичне забезпечення, ризик, ризик-менеджмент, сталий розвиток, сільськогосподарське підприємство.

Sokil O.H. RISKS' CONTENT, CLASSIFICATION AND TRANSFORMATION OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES' SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Purpose. The determine the content, classification and transformation of risks in the system of agricultural enterprises' accounting and analytical support within the new sustainable development paradigm.

Methodology of research. According to the purpose, the following research methods were used: comparison, observation, monographic method, empirical method, induction and deduction, retrospective analysis and graphical method - for the presentation of own research; abstract-logical method - for theoretical generalizations, formulation of conclusions and scientific reflection.

Findings. The risk management process of accounting and analytical support of agricultural enterprises' sustainable development takes place within exchange, analysis and monitoring of business process information was found out. The sustainable development's risks management in the agricultural sector should be carried out in stages: from determining the content of risks to their processing on the basis of sustainable development was determined. The risks of sustainable development divide into external and internal with the allocation of economic, ecological social, continuous impact and accounting and analytical direction was justified. The interrelated correlation between sustainable development and its risks was argued. With the increased attention to reducing and preventing the risks of the agricultural enterprise, the innovative environment for the sustainable development of economic and social activities improves, and, accordingly, the mitigation of pressure on the external environment - ecology.

Originality. A matrix cube of accounting and analytical support for the risk management of agricultural enterprises sustainable development was constructed. It consists of three facets: 1 - visualization of the main risk management' methods with adjustment of sustainable development goals in real time; 2 - set of sustainable development goals; 3 - accounting and analytical resources of risk management. As a result of the research, the categorical apparatus was improved and developed further, allowing managers of agrarian enterprises to predict and influence the dynamism and uncertainty of business processes in economic, environmental and social activities.

Practical value. The obtained results of the research provide the possibility of using methodical recommendations by managers for effective risk management of sustainable development, which will promote preventive response to problems with understanding the importance of the consequences of risks and readiness to manage them using coordinated methods, together with all stakeholders of agricultural enterprises.

Key words: accounting and analytical support, risk, risk management, sustainable development, agricultural enterprise.

Сокол О.Г. СОДЕРЖАНИЕ, КЛАССИФИКАЦИЯ И ТРАНСФОРМАЦИЯ РИСКОВ УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Определение содержания, классификации и трансформации рисков в системе учетно-аналитического обеспечения сельскохозяйственных предприятий в условиях новой парадигмы устойчивого развития.

Методика исследования. Согласно цели, использованы такие методы исследования: сравнение, наблюдение, монографический метод, эмпирический метод, индукции и дедукции, ретроспективный анализ и графический метод - при иллюстрации собственных исследований; абстрактно-логический метод - для теоретических обобщений, формулирования выводов и научного осмысления.

Результаты. Установлено, что процесс риск-менеджмента учетно-аналитического обеспечения устойчивого развития сельскохозяйственных предприятий происходит на основе обмена, анализа и мониторинга информации бизнес-процессов. Определено, что управление рисками устойчивого развития в аграрном секторе должно осуществляться поэтапно: от определения содержания рисков до их обработки на основе учета устойчивого развития. Обосновано разделение рисков устойчивого развития на внешние и внутренние с выделением экономического, экологического социального, сплошного воздействия и учетно-аналитического направления. Аргументировано взаимосвязанную корреляцию устойчивого развития и его рисков - при усилении внимания к уменьшению и предотвращению рисков сельскохозяйственного предприятия улучшается инновационная среда устойчивого развития экономической и социальной деятельности, и, соответственно, смягчение давления на внешнее окружение - экологию.

Научная новизна. Построено матричный куб учетно-аналитического обеспечения риск-менеджмента устойчивого развития сельскохозяйственных предприятий, который состоит из трех граней: 1 - визуализация основных приемов риск-менеджмента с корректировкой целей устойчивого развития в режиме реального времени; 2 - набор целей устойчивого развития; 3 - учетно-аналитические средства риск-менеджмента. В

результате дослідження удосконалюється і отримує подальше розвиток категоріальний апарат, що дозволяє менеджерам аграрних підприємств прогнозувати і впливати на динамічність і невизначеність бізнес-процесів економічної, екологічної і соціальної діяльності.

Практична значимість. Отримані результати дослідження дають можливість використання методичних рекомендацій менеджерами для ефективного управління ризиками стійкого розвитку, що сприятиме превентивному реагуванню на проблеми з розумінням значимості наслідків ризиків і готовності до управління ними з використанням скоординованих методів разом з усіма стейкхолдерами сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: обліково-аналітичне забезпечення, ризик, ризик-менеджмент, стійке розвиток, сільськогосподарське підприємство.

УДК 336.7

*Шевченко Н.В.,
канд. екон. наук, начальник управління,
Управління Північно-східного офісу
Держаудитслужби в Сумській області*

ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ АУДИТ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ ЯК НОВА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку державного фінансового контролю та адаптації його до європейських вимог необхідно створити нові складові, які б забезпечували проведення контролю за використанням бюджетних коштів. Головним питанням при використанні державних ресурсів постає дотримання принципів економності та ефективності, адже діюча система неповністю є прозорою та відкритою для суспільства, а тому відсутнє розуміння як за допомогою державних коштів країна досягає поставлених цілей та вирішує проблеми економіки.

Система діючого державного фінансового контролю потребує якісно нової організації, яка б одночасно була спроможна не тільки виявити недоліки в роботі та проаналізувати причини їх появи, але ще й запропонувати шляхи усунення та попередження у майбутньому. Таким напрямом має стати державний фінансовий аудит в цілому та державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм зокрема як нова форма державного фінансового контролю в Україні.

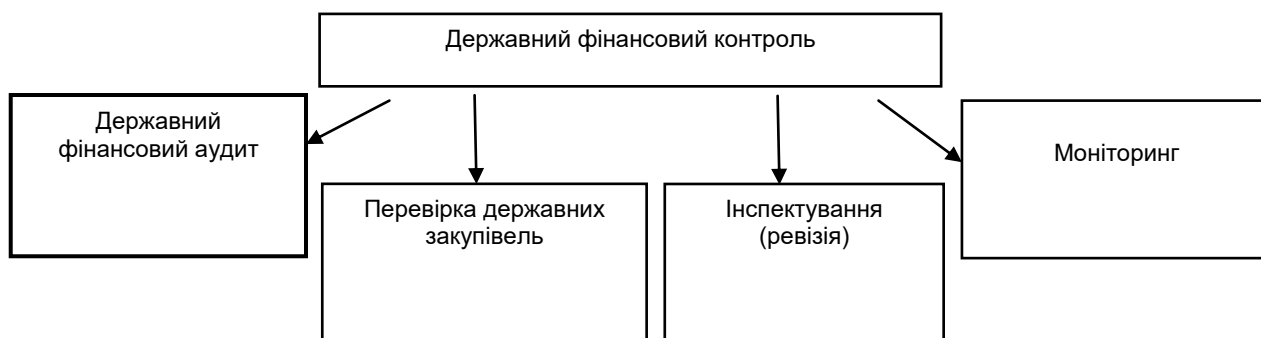
Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує доволі багато напрацювань у вітчизняній та закордонній літературі стосовно дослідження державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм. Цим питанням займаються такі науковці, як: Л. В. Дікань, О. В. Кожушко, Т. О. Кривцова, О. В. Прокопшина, О. А. Шевчук, які у своїх роботах розкрили сутність державного фінансового аудиту як складової державного фінансового контролю. Разом з тим, у сучасній вітчизняній науковій літературі недостатньо комплексних досліджень, які б ґрунтовно розкривали усі аспекти державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм, чітко окреслювали його предмет, мету проведення, основні завдання, проблеми функціонування та його позиціонування у загальній системі державного фінансового контролю. Важливість окресленої проблематики та необхідність її вирішення є вагомими аргументами на користь актуальності теми запропонованого дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у розкритті державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм як нової форми державного фінансового контролю. Відповідно до визначеної мети поставлено наступні завдання: розглянути складові державного фінансового контролю; визначити форми державного фінансового аудиту; проаналізувати сучасні визначення поняття «державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм»; визначити мету, завдання, об'єкт та предмет державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм.

Вклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні головною проблемою в Україні є неефективне використання бюджетних коштів. Впровадження державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм в діяльність контролюючих органів України вдосконалив систему державного фінансового контролю, результати якого підвищать ефективність діяльності виконавчої влади з використання державних ресурсів.

Реалізація ефективної політики у сфері державних фінансів посідає важливе місце у процесі регулювання економічного розвитку держави. Тільки належне застосування новітніх форм державного фінансового контролю, до яких відноситься державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм, забезпечить належний розвиток та вдосконалення державної фінансової аудиторської діяльності, що безпосередньо вплине на результат діяльності всього господарського апарату держави.

Для того, щоб розібратись в державному фінансовому аудиті виконання бюджетних програм необхідно з'ясувати його взаємозв'язок з державним фінансовим аудитом та державним фінансовим контролем. Згідно з Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», державний фінансовий контроль має три складові, а саме державний фінансовий аудит, інспектування та перевірка державних закупівель. В Положенні про Державну аудиторську службу України відмічено що до вже перелічених складових додається ще і моніторинг. Тому на основі цих законодавчих актів узагальнимо складові державного фінансового контролю (рис. 1).

Рис. 1. Складові державного фінансового контролю

Джерело: узагальнено автором на основі [4; 5]

Як видно з рис. 1, державний фінансовий аудит є однією з форм державного фінансового контролю. У міжнародній практиці державного фінансового контролю державний фінансовий аудит вже перетворився на одну із основних форм його проведення, а у вітчизняній практиці контрольної діяльності цей вид діяльності є новим і малодослідженим як із практичного, так і з теоретичного боку. В сучасних умовах розвитку все більше постає необхідність в оцінці ефективності та результативності управління державними ресурсами. Державний фінансовий контроль реалізується державною аудиторською службою України (далі - ДАСУ).

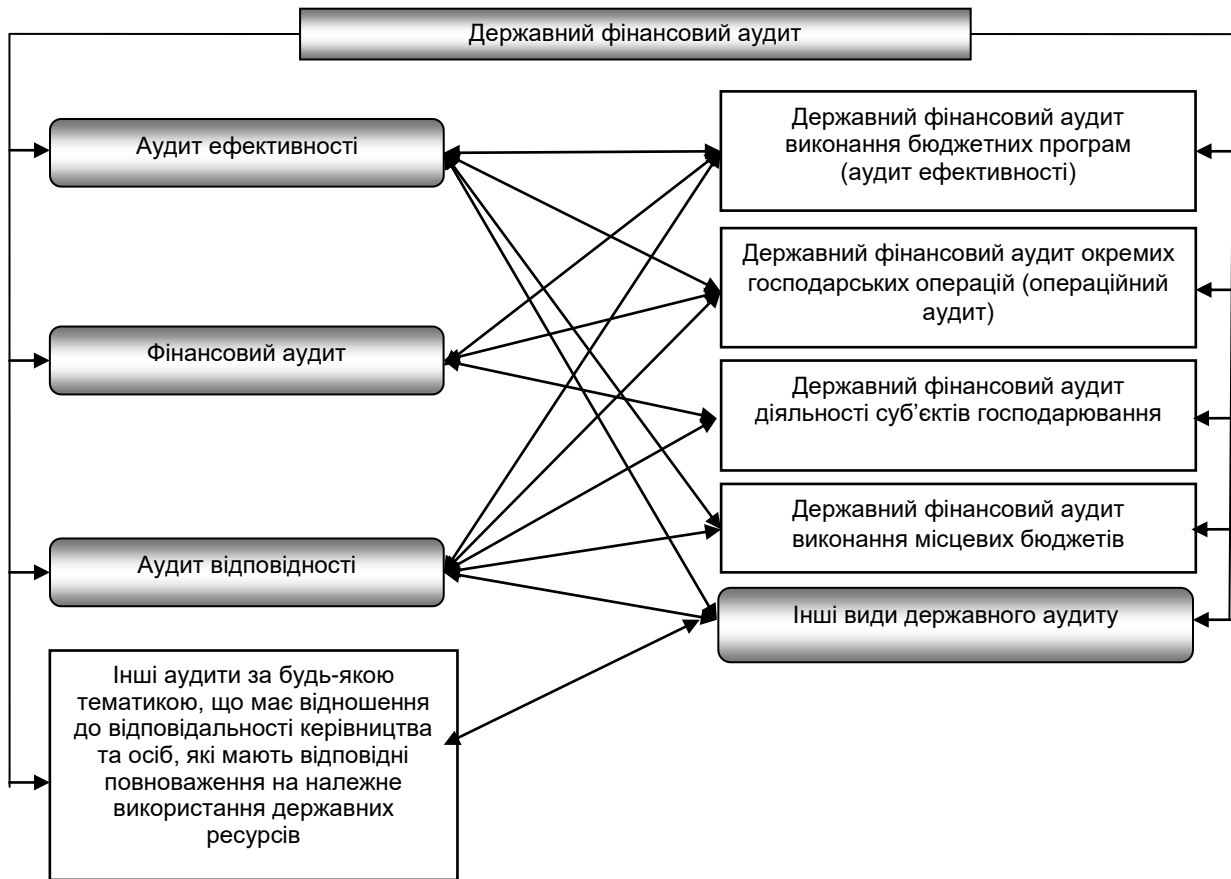
Одним з головних завдань ДАСУ є забезпечення формування і реалізація державної політики у сфері державного фінансового контролю, здійснення державного фінансового контролю, спрямованого на оцінку ефективного, законного, цільового, результативного використання та збереження державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, досягнення економії бюджетних коштів та надання у передбачених законом випадках адміністративних послуг [3].

Досліджуючи питання правового закріплення видів державного фінансового аудиту, можна прослідкувати взаємозв'язок між окремими видами державного фінансового аудиту в зарубіжній та національній практиці (рис. 2).

Як видно з рис. 2, існує тісний взаємозв'язок між видами державного фінансового аудиту. Проте варто зазначити, що однією з важливих проблем виконання бюджету у більшості країн світу є саме ефективне та економне використання бюджетних коштів, тому серед названих видів державного фінансового аудиту варто відзначити, що нині одним із найважливіших напрямів діяльності вищих органів державного фінансового контролю розвинених зарубіжних країн є саме аудит ефективності або державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм.

На сьогодні в Україні найбільш розвинена саме ця форма державного фінансового аудиту, який проводить ДАСУ та Рахункова Палата України. З кожним роком все більше зростає проблема стосовно неекономного та неефективного використання бюджетних коштів.

Державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм спрямований на визначення ефективності використання бюджетних коштів для реалізації запланованих цілей та встановлення факторів, які цьому перешкоджають. Він дозволяє оцінити рівень досягнення запланованих результатів та надати пропозиції щодо ефективного використання фінансових ресурсів. На сьогодні законодавчо є закріпленим визначення поняття державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм, проте, проаналізувавши спеціалізовану літературу, можна зробити висновок, що існує багато думок стосовно визначення цього терміну (табл. 1).

Рис. 2. Взаємозв'язок між окремими видами державного фінансового аудиту (в частині державного фінансового аудиту, що здійснюється ДАСУ) в зарубіжній та національній практиці

Джерело: [1]

Таблиця 1

Сучасні визначення поняття «державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм» в економічній літературі та нормативно-законодавчих актах

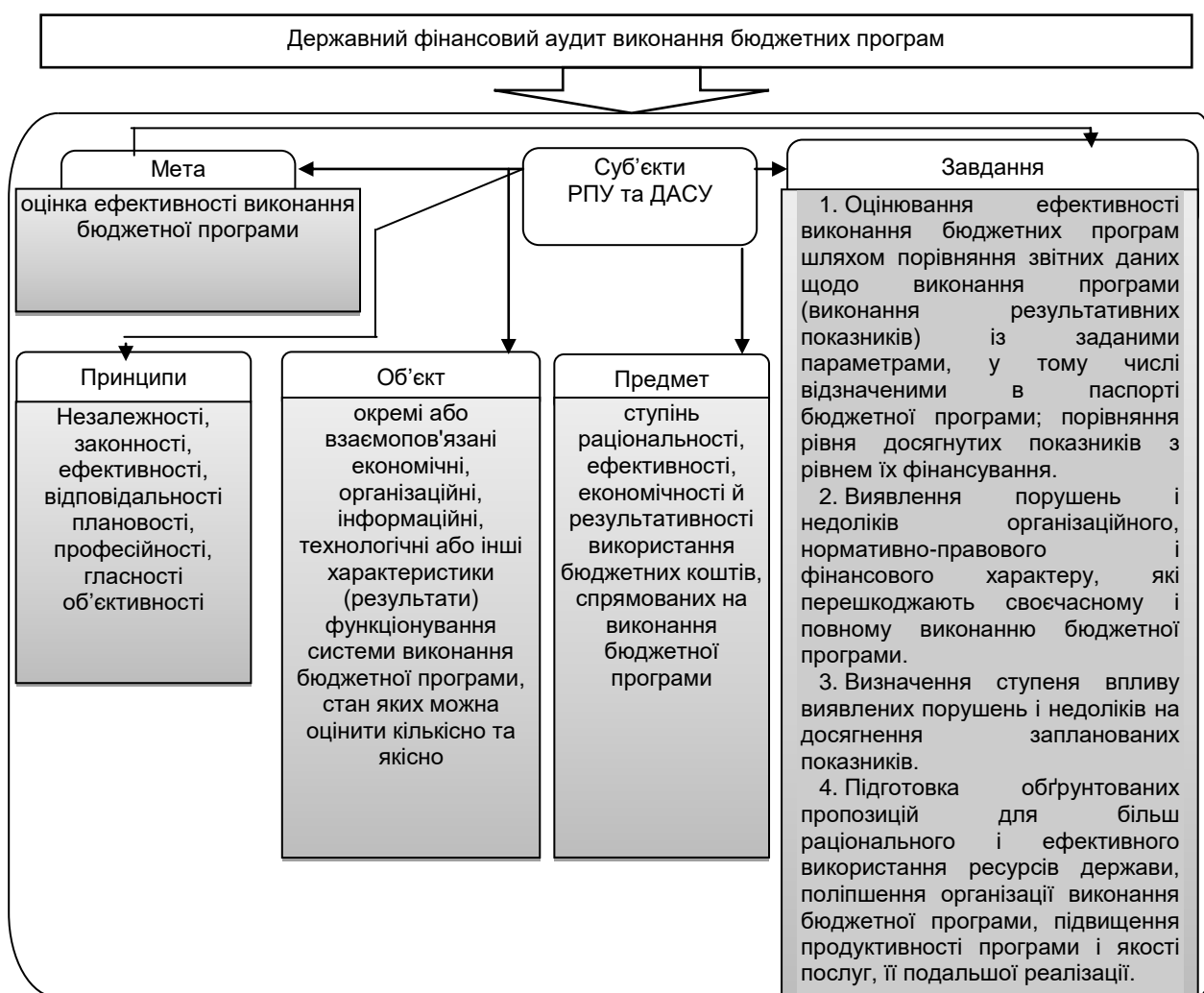
Джерело	Визначення
Постанова Кабінету Міністрів України від 10.08.2004 № 1017	форма державного фінансового контролю, яка спрямована на визначення ефективності використання бюджетних коштів для реалізації запланованих цілей та встановлення факторів, які цьому перешкоджають
Проект Закону України «Про основні засади діяльності органів державного фінансового контролю»	форма державного фінансового аудиту, яка передбачає оцінку економності, ефективності, результативності процесу управління державними (місцевими) фінансами, окремих його елементів (складових), використання державних і комунальних необоротних та інших активів, функціонування внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту
Прокопшина О.В.	форма контролю, спрямована на визначення ефективності використання бюджетних коштів для реалізації запланованих цілей, і встановлення чинників, які цьому перешкоджають
Стефанюк І.Б.	форма контролю, яка є сукупністю статистичних, ревізійних і аналітичних дій, спрямованих на визначення рівня ефективності державних вкладів у процесі реалізації запланованих цілей, встановлення цілей, встановлення факторів, які перешкоджають досягненню максимального результату при використанні визначеного обсягу трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, та обґрунтування пропозицій щодо підвищення ефективності використання державних ресурсів
Дікань Л.В., Шевченко І.О.	динамічна форма державного контролю, яка полягає у незалежній перевірці та аналізі державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю, наданні рекомендацій щодо запобігання виявлених правопорушень та підвищення ефективності діяльності підконтрольного об'єкта

Джерело: узагальнено автором на основі [1; 3; 4; 6]

Як видно з табл. 1, існують абсолютно різні думки стосовно визначення поняття «державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм». Поєднуючи існуючі погляди на визначення «державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм», можна надати авторське бачення цього поняття, зокрема під ним пропонується розуміти форму державного аудиту, яка полягає у систематичному дослідженні економності, доцільності та ефективності управління державними коштами при виконанні бюджетних програм, достовірності та раціональності витрат, спрямованих на досягнення кінцевого результату бюджетної програми. Новизна запропонованого визначення полягає у врахуванні мети та принципів державного аудиту.

Державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм може проводитись у будь-якому сегменті державного сектору: в центральному уряді, місцевих органів влади, різних урядових структурах органами державної контрольно-ревізійної служби за планами, які складаються та затверджуються у визначеному законодавством порядку.

Для повного розуміння державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм пропонується розкрити теоретичні положення державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм за рахунок визначення його мети та завдань, принципів, суб'єктів та об'єктів його проведення, тому автором побудовано структуру державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм, яка враховує всі вище перелічені ознаки (рис. 3).

Рис. 3. Структура державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм

Джерело: побудовано автором на основі [2-5; 7]

Як видно з рис. 3, структура державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм дозволяє окреслити елементи державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм у їх взаємозв'язку, що спрямовано на оцінку ступеню виконання бюджетної програми й визначення доцільність її подальшої реалізації.

Державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм проводиться шляхом аналізу: нормативно-правових актів, методичних документів, видань і публікацій щодо напряму діяльності в бюджетній програмі, стосовно якої проводиться аудит ефективності; результатів раніше здійснених

контролюючими органами контрольних заходів; показників статистичної, фінансової та оперативної звітності; даних інтерв'ювання, анкетування, опитування громадян і збирання інформації від юридичних осіб [6].

Ефективний державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм дасть змогу:

1. оцінити рівень досягнення результативних показників бюджетної програми через співвідношення фактично отриманих та запланованих результативних показників;
2. здійснити контроль за використанням бюджетних коштів;
3. визначити проблеми, які негативно вплинули на процес виконання запланованих завдань;
4. зберегти бюджетні ресурси шляхом внесення своєчасних змін;
5. посилити відповідальність керівництва одо організації контролю на всіх стадіях використання бюджетних коштів [8].

Таким чином, розвиток і впровадження державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм дасть змогу здійснювати контроль за використанням бюджетних коштів, виявляти недоліки щодо їх використання і їх ліквідувати.

Висновки з проведеного дослідження. Обґрунтована і запропонована для впровадження нова форма державного фінансового контролю - державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм, яка є одним із пріоритетних напрямів діяльності органів Державної аудиторської служби та Рахункової палати України.

Визначено, що без зрозумілого, прозорого та взаємопов'язаного процесу оцінки ефективності виконання бюджетних програм, а також без наукового обґрунтування необхідності існування окремих програм, що забезпечується завдяки державному фінансовому аудиті неможливо досягти правильного формування державного бюджету. Ефективність здійснення контрольних функцій сприяє підвищенню авторитету держави у світовому співтоваристві.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в удосконаленні та обґрунтуванні теоретичних основ державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм як нової форми державного фінансового контролю, шляхом визначення поняття державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм та побудови структури державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм, яка враховує мету та завдання, принципи, суб'єкти та об'єкти його проведення.

Напрямом подальшого дослідження є гостра необхідність у розробці і прийнятті комплексу заходів з удосконалення проведення державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм відповідно до міжнародних стандартів.

Бібліографічний список

1. Дікань Л.В. The development of a typology of state audit in the international and national practice / Л.В. Дікань, І.О. Шевченко // Економіка розвитку (Economics of Development). – 2016. - № 3 (79). – С. 34-40.
2. Дікань Л.В. Контроль в бюджетних установах : [підручник] / Л.В. Дікань. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2013. – 292 с.
3. Про затвердження Порядку проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм : Постанова КМУ від 10 серпня 2004 р. № 1017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D0%BF>.
4. Про основні засади діяльності органів державного фінансового контролю : Проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/131402>.
5. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1999 р. № 2939-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>.
6. Прокопішина О.В. Основні аспекти аудиту ефективності, його впровадження та використання в Україні / О.В. Прокопішина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sophus.at.ua/publ/2014_04_17_18_kampodilsk.
7. Реформування фінансового контролю в Україні: проблемні питання та напрями їх вирішення : [монографія] / [Дікань Л.В., Кожушко О.В., Кривцова Т.О. та ін.] ; за заг. ред. канд. екон. наук, проф. Дікань Л.В. - Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 220 с.
8. Шевчук О.А. Державний фінансовий контроль: питання теорії і практики : [монографія] / О.А. Шевчук. – К. : УБС НБУ, 2013. – 431 с.

References

1. Dikan, L.V. and Shevchenko, I.O. (2016), "The development of a typology of state audit in the international and national practice", *Ekonomika rozvytku (Economics of Development)*, no. 3 (79), pp. 34-40.

2. Dikan, L.V. (2013), *Kontrol v biudzhetykh ustanovakh* [Control in budgetary institutions], textbook, VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine, 292 p.
3. Kabinet Ministriv Ukrainy (2004), *Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia Derzhavnoiu audytorskoiu sluzhboiu, yiyi mizhrehionalnymy terytorialnymy orhanamy derzhavnoho flnansovoho audytu vykonannia biudzhetykh prohram* [On approval of the Procedure for carrying out by the State Audit Office, its interregional territorial bodies of the state financial audit of execution of budget programs], Postanova KМУ dated 10.08.2004 no. 1017, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-p> (access date January 18, 2018).
4. *Pro osnovni zasady diialnosti orhaniv derzhavnoho finansovoho kontroliu* [About the basic principles of activity of bodies of the state financial control], Proekt Zakonu Ukrainy, available at: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/131402> (access date January 18, 2018).
5. Verkhovna Rada Ukrainy (1999), *Pro osnovni zasady zdiisnennia derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini* [About the Basic Principles of Implementation of the State Financial Control in Ukraine], Zakon Ukrainy dated 26.01.1999 no. 2939-XII, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-12> (access date January 18, 2018).
6. Prokopishyna, O.V. "The main aspects of the audit of effectiveness, its implementation and use in Ukraine", available at: http://sophus.at.ua/publ/2014_04_17_18_kampodilsk (access date January 18, 2018).
7. Dikan, L.V., Kozhushko, O.V., Krivtsova, T.O. et al. (2015), *Reformuvannia finansovoho kontroliu v Ukraini: problemni pytannia ta napriamy yikh vyrishennia* [Reform of financial control in Ukraine: problem issues and directions for their solution], monograph, KhNEU im. S. Kuznetsia, Kharkiv, Ukraine, 220 p.
8. Shevchuk, O.A. (2013), *Derzhavnyi finansovyi kontrol: pytannia teorii i praktyky* [State financial control: issues of theory and practice], monograph, UBS NBU, Kyiv, Ukraine, 431 p.

Шевченко Н.В. ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ АУДИТ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ ЯК НОВА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Мета. Розкриття державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм як нової форми державного фінансового контролю.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження застосовано такі методи: спостереження (для розгляду стану розвитку державного фінансового контролю); теоретичного узагальнення і порівняння (для визначення теоретичних основ); аналізу і синтезу (для побудови структури державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм).

Результати. На основі проведеного дослідження узагальнено складові державного фінансового контролю. Встановлено і прослідковано взаємозв'язок між окремими видами державного фінансового аудиту в зарубіжній та національній практиці. Проаналізовано абсолютно різні думки стосовно визначення поняття «державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм» і на основі поєднання існуючих поглядів стосовно тлумачення цього поняття надано авторське його бачення. Розкрито теоретичні положення державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм за рахунок визначення його мети та завдань, принципів, суб'єктів та об'єктів його проведення.

Наукова новизна. Удосконалено та обґрунтовано теоретичні основи державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм як нової форми державного фінансового контролю, шляхом визначення поняття «державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм» та побудови структури державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм, яка враховує мету та завдання, принципи, суб'єкти та об'єкти його проведення.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані в роботі Державної аудиторської служби України при проведенні державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм.

Ключові слова: державний фінансовий контроль, державний фінансовий аудит, бюджетна програма, фінансовий контроль.

Shevchenko N.V. STATE FINANCIAL AUDIT OF BUDGET PROGRAMS EXECUTION AS A NEW FORM OF PUBLIC FINANCIAL CONTROL IN UKRAINE

Purpose. The reveal the public financial audit of budget programs as a new form of public financial control.

Methodology of research. To achieve the goal in the research process, the following methods have been applied: observation (to consider the state of development of state financial control); theoretical generalization and comparison (for the definition of theoretical foundations); analysis and synthesis (for construction of the structure of the state financial audit of execution of budget programs).

Findings. On the basis of the conducted research, the components of the state financial control were generalized. The relationship between individual types of public financial audit in foreign and national practice has been established and followed. Absolutely different opinions regarding the definition of the concept of "state financial audit of implementation of budget programs" were analyzed and based on the combination of existing views on the interpretation of this concept, the author's vision was given. The theoretical positions of the state financial audit of budget programs execution are revealed due to determination of its purpose and tasks, principles, subjects and objects of its carrying out.

Originality. The theoretical foundations of the state financial audit of the implementation of budget programs as a new form of state financial control, by defining the notion of the state financial audit of budget programs implementation and the construction of the structure of the state financial audit of the execution of budget programs that takes into account the purpose and objectives, principles, subjects and objects of its conduct were improved and substantiated.

Practical value. The results of the research can be used in the work of the State Audit Office of Ukraine during the conduct of the state financial audit of the execution of budget programs.

Key words: state financial control, state financial audit, budget program, financial control.

Шевченко Н.В. ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ФИНАНСОВЫЙ АУДИТ ВЫПОЛНЕНИЯ БЮДЖЕТНЫХ ПРОГРАММ КАК НОВАЯ ФОРМА ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В УКРАИНЕ

Цель. Раскрытие государственного финансового аудита выполнения бюджетных программ как новой формы государственного контроля.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в процессе исследования применены следующие методы: наблюдение (для рассмотрения состояния развития государственного финансового контроля); теоретического обобщения и сравнения (для определения теоретических основ); анализа и синтеза (для построения структуры государственного финансового аудита выполнения бюджетных программ).

Результаты. На основе проведенного исследования обобщены составляющие государственного финансового контроля. Установлена и прослежена взаимосвязь между отдельными видами государственного финансового аудита в зарубежной и национальной практике. Проанализированы совершенно разные мнения относительно определения понятия «государственный финансовый аудит выполнения бюджетных программ» и на основе сочетания существующих взглядов относительно толкования этого понятия дано авторское его видение. Раскрыты теоретические положения государственного финансового аудита выполнения бюджетных программ за счет определения его целей и задач, принципов, субъектов и объектов его проведения.

Научная новизна. Усовершенствованы и обоснованы теоретические основы государственного финансового аудита выполнения бюджетных программ как новой формы государственного финансового контроля путем определения понятия государственного финансового аудита выполнения бюджетных программ и построения структуры государственного финансового аудита выполнения бюджетных программ, которая учитывает цели и задачи, принципы, субъекты и объекты его проведения.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы в работе Государственной аудиторской службы Украины при проведении государственного финансового аудита выполнения бюджетных программ.

Ключевые слова: государственный финансовый контроль, государственный финансовый аудит, бюджетная программа, финансовый контроль.

УДК 657.471.12-056.266(043.2)

*Бондаренко О.М.,
канд. екон. наук, доц., доц. кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Попович О.В.,
канд. екон. наук, доц., доц. кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Панасюк В.К.,
Національний авіаційний університет*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРАХУНКУ КОМПЕНСАЦІЇ З ТИМЧАСОВОЇ НЕПРАЦЕЗДАТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ТА ЇЇ ОПЛАТИ В 2018 РОЦІ

Постановка проблеми. Облік заробітної плати є важливою ділянкою роботи на кожному підприємстві, що пояснюється високою увагою різних зацікавлених сторін до питання оплати праці – найманих працівників, роботодавців, фіскальних органів, пенсійного фонду, профспілок, інших державних структур. Заробітна плата кожного працівника є джерелом достовірної і точної інформації про всю сукупність факторів, що впливають на її формування. Такими факторами, наприклад, є кількість відпрацьованих днів або годин, наявність пільг, відображення різного роду надбавок, нарахування премій і компенсаційних виплат, оплата відпустки чи лікарняних.

У зв'язку з постійною зміною законодавчих документів, що регулюють ведення обліку заробітної плати і всіх її складових, виникає гостра необхідність у вивченні всіх аспектів таких нововведень. Зокрема, порядок розрахунку лікарняних постійно зазнає зміни і внаслідок цього з боку бухгалтерів виникають багато запитань з приводу нововведень. Проте державні органи надали пояснення з прикладами і тим самим допомогли уникнути багатьох помилок при розрахунках матеріальної допомоги застрахованим особам і документуванні листків непрацездатності. На початку 2018 року порядок розрахунку лікарняних знову зазнав змін і викликав новий шквал запитань від бухгалтерів до Мінсоцполітики та Фонду соціального страхування (далі – ФСС) з проханням більш змістовно описати

прийняті нововведення. Саме цим зумовлюється необхідність в більш детальному дослідженні таких нововведень, що можуть виникнути в процесі розрахунку лікарняних чи декретних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час проведеного дослідження нами було з'ясовано, що висвітлення питань з розрахунку, нарахування та оплати компенсації внаслідок хвороби працівника проводили багато фахівців-експертів як в періодичних виданнях, так і на електронних ресурсах. Але, внаслідок постійних змін нормативно-законодавчої бази з цього напрямку роботи, бухгалтеру постійно потрібно приділяти значну увагу правильному розрахунку компенсації за листком непрацездатності. Таким чином, відображення розрахунку, нарахування та оплати компенсації за листком непрацездатності в бухгалтерському обліку є постійно актуальним питанням.

Постановка завдання. Метою написання статті є дослідження процесу розрахунку і документування лікарняних у відповідності до діючих законодавчих актів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (далі – Закон № 1105) [7], роботодавець зобов'язаний надавати та оплачувати застрахованим особам у разі настання страхового випадку відповідний вид матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг. Тобто на кожному підприємстві працівник має право на соціальний захист з боку держави, яка регулює порядок надання йому компенсаційних виплат. В свою чергу, застраховані особи мають право на отримання матеріального забезпечення в разі виникнення страхового випадку на підприємстві, медичну реабілітацію, професійну реабілітацію зі збереженням робочого місця, соціальну реабілітацію, компенсацію витрат на проживання під час медичної або професійної реабілітації, а також компенсацію вартості проїзду до місця лікування застрахованої особи і того, хто її супроводжує.

Слід зазначити, що основним документом, на підставі якого проводиться розрахунок компенсації тимчасової непрацездатності, є листок непрацездатності. Таким чином, довідка про відвідування або стаціонарного перебування в лікарні не є підставою для нарахування компенсації як від підприємства, так і від Фонду соціального страхування. Як зазначається в пункті 1 ст. 22 Закону № 1105, працівнику може виплачуватись матеріальна допомога в таких випадках: 1) при захворюванні або отриманні травми, яка не пов'язана з нещасним випадком на виробництві; 2) необхідності догляду за хворою дитиною; 3) необхідності догляду за хворим членом сім'ї, який знаходиться на стаціонарному лікуванні; 4) догляду за дитиною віком до трьох років або дитиною з інвалідністю віком до 18 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає за цією дитиною; 5) карантину, накладеного органами санітарно-епідеміологічної служби; 6) тимчасового переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу, ніжче оплачувану роботу; 7) протезування з поміщенням у стаціонар протезно-ортопедичного підприємства; 8) перебування в реабілітаційних відділеннях санаторно-курортного закладу після перенесених захворювань і травм.

Але, згідно п. 23 Закону № 1105, існує перелік випадків, за якими оплата листка непрацездатності не здійснюється: 1) у разі одержання застрахованою особою травм або її захворювання при вчиненні нею злочину; 2) у разі навмисного заподіяння шкоди своєму здоров'ю з метою ухилення від роботи чи інших обов'язків або симуляції хвороби; 3) за час перебування під арештом і за час проведення судово-медичної експертизи; 4) за час примусового лікування, призначеного за постановою суду; 5) у разі тимчасової непрацездатності у зв'язку із захворюванням або травмою, що сталися внаслідок алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння або дій, пов'язаних з таким сп'янінням; 6) за період перебування застрахованої особи у відпустці без збереження заробітної плати, творчій відпустці, додатковій відпустці у зв'язку з навчанням.

Першим документом, що надходить до бухгалтерії в разі захворювання робітника, є листок непрацездатності (далі – ЛН). Порядок заповнення даного документу наведено в Наказі Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 03.11.2004 р. № 532/274/136-ос/1406 «Інструкція про порядок заповнення листка непрацездатності». Проте перш, ніж робити розрахунок матеріальної компенсації працівнику, необхідно установам, які проводять компенсацію, перевірити правильність заповнення кожного рядка вищезгаданого документа [2]. Слід зазначити, що діючий бланк листка непрацездатності не пристосований до впроваджених нововведень.

Перш за все, перевірку слід починати з паспортної частини листка непрацездатності: прізвище, ім'я, по-батькові працівника написані без помилок; вказана повна назва компанії (установи, організації), на якій працює дана особа; зафіксовано правильну юридичну адресу підприємства (навіть якщо компанія зараз фактично знаходиться в іншому місці, вказується саме та, яка прописана в реєстраційних документах). Також контролюється наявність всіх печаток і підписів: зверху повинен бути прямокутний штамп, на якому вказана повна назва медичного закладу, який видав ЛН, а також печатка «Для листків непрацездатності». Кожний рядок в графі «Звільнення від роботи» повинен бути завіреним підписом та печаткою лікаря; дата в рядку «Стати до роботи» візується підписом лікаря та печаткою «Для листків непрацездатності».

Далі перевіряється правильність заповнення основних реквізитів: повинно бути підкреслено, який саме це ЛН: «первинний», якщо лікарняний відкривається вперше, або «продовження», якщо такий документ є продовженням раніше відкритого ЛН (із зазначенням номера попереднього листка непрацездатності). Обов'язковим є вказання режиму – амбулаторний або стаціонарний. Варто звернути особливу увагу на дату видачі такого ЛН (день і рік вказуються цифрами, місяць – буквами), на період звільнення від роботи (в стовбці «З якого числа» – цифрами, «До якого числа включно» – буквами), а також на рядок «Стати до роботи» (словами число і місяць), перевірити наявність відмітки «Продовжує хворіти». Обов'язкова наявність відмітки в рядку «Причина непрацездатності» – важливим є те, що в графі 2 і 4 виправлення недопустимі (зокрема, у всьому листку непрацездатності допускається не більше двох виправлень, інакше потрібно буде оформлювати дублікат такого ЛН). Лицьову сторону листка непрацездатності заповнює лікар. Таким чином, завданням бухгалтера є лише перевірка наявності всіх необхідних відміток, печаток і підписів. Зворотній бік ЛН має 4 частини та заповнюється різними структурними відділами підприємства. І саме під час заповнення цих частин з'ясовується непристосованість старого бланку до прийнятих нововведень.

Частина I заповнюється табельником, який вказує повну назву підприємства, структурний підрозділ і посаду, на якій згідно штатного розпису працює застрахована особа, а також її табельний номер. За останніми змінами нормативно-законодавчої бази рядок «Неробочі дні за період непрацездатності» заповнювати необов'язково, так як змінився алгоритм розрахунку лікарняних. Таким чином, даний рядок втратив свою необхідність, проте графа «Не працював з... до...», яка показує період непрацездатності робітника, є обов'язковою до заповнення.

Частина II підлягає заповненню відділом кадрів та комісією з соцстрахування підприємства (або уповноваженою особою, на яку покладено призначення допомоги). Згідно зі ст. 24 Закону № 1105, допомога по тимчасовій непрацездатності виплачується у відповідності до страхового стажу в таких розмірах: 50% - якщо страховий стаж до 3 років; 60% - якщо страховий стаж від 3 до 5 років; 70% - якщо страховий стаж від 5 до 8 років; 100% - якщо страховий стаж більше 8 років. Проте, слід пам'ятати про пільгові категорії працівників, які завжди мають право на отримання 100%-ї компенсації лікарняних за умови надання копій відповідних посвідчень, які підтверджують право на користування пільгою. До них належать: 1) чорнобильці 1-3 категорії. З 01.01.2015 р. чорнобильці 4 категорії позбавлені правом користування цією пільгою; 2) один з батьків або особа, яка їх замінює і доглядає за дитиною до 14 років, що постраждала внаслідок Чорнобильської катастрофи; 3) ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 р. № 3551. Учасники АТО також мають такий статус (п. 19 ст. 6 цього закону); 4) особи, віднесені до жертв нацистських переслідувань згідно із Законом України «Про жертви нацистських переслідувань» від 23.03.2000 р. № 1584; 5) донори, які мають право на пільгу відповідно до ст. 10 Закону України «Про донорство крові та її компонентів» від 23.06.1995 р. № 239/95. Крім того, якщо причиною непрацездатності став нещасний випадок на підприємстві або професійне захворювання, матеріальна допомога також виплачується в 100%-му розмірі.

Варто зазначити, що з 11.10.2017 р. в Закон № 1105 були внесені зміни, серед яких був змінений порядок нарахування страхового стажу. Тепер до страхового стажу слід враховувати періоди, коли: особа перебувала у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку; отримувала виплати за окремими видами соціального страхування, крім пенсій усіх видів (за винятком пенсії по інвалідності); працювала на умовах трудового договору до набрання чинності Закону № 1105; сплачувала ЄСВ з 1 січня 2016 року, хоч і не підлягала страхуванню.

Блок III «Призначена допомога» заповнюється комісією (або уповноваженим) Фонду соціального страхування. Оскільки розрахунок за робочими днями був відмінений ще в 2015 р., слід підкреслити слово «календарних» (днів) або викреслити «робочих». Відсоток оплати лікарняного переноситься з попередньої частини, для декретної відпустки проставляється 100% оплати лікарняного.

В останній IV частині «Довідка про заробітну плату» ставить записи бухгалтерія підприємства. В цьому блоці розташована таблиця, яка розрахована лише на 6 місяців. Оскільки наразі розрахунковим періодом для обчислення середньої заробітної плати працівника є останні 12 місяців (з першого до першого числа) його трудових відносин за основним місцем роботи, дана таблиця є непристосованою до нововведень і може залишатися незаповненою. Проте в такому разі необхідно обов'язково прикріпити окремий документ з розрахунком середньої заробітної плати, який візується підписом керівника, головного бухгалтера та печаткою підприємства. В останню частину «Належить до виплати» вносить дані бухгалтер: заповнюючи таблицю, використовуємо дані, вказані вище (з якого часу до якого, скільки днів (годин), розмір допомоги, денну (годинну) допомогу в грн. і коп. слід взяти з попередньої довідки про заробітну плату). Рядок «Усього нараховано» заповнюється шляхом множення кількості календарних днів за період непрацездатності на середньоденну заробітну плату.

Варто зазначити, що оплата перших п'яти днів непрацездатності здійснюється за рахунок роботодавця і обліковується на рахунку 949, а починаючи з 6 дня оплату здійснює Фонд соціального страхування і обліковується на рахунку 378 [6]. Протягом десяти календарних днів з дня надходження листка непрацездатності до підприємства комісія соцстраху (або уповноважений) приймає рішення

про призначення допомоги застрахованій особі, використовуючи листок непрацездатності – правильність його заповнення ретельно перевіряють і, на основі викладеної в ньому інформації, приймають рішення про виплату компенсації. ФСС отримує оригінал ЛН, проте, як завжди, є ряд винятків: якщо нарахування лікарняного здійснюється суміснику, підставою служить копія ЛН, завірена підписами керівника і головного бухгалтера з основного місця роботи, а також печаткою підприємства; якщо ЛН був втрачений або загублений, медичний заклад має право видати дублікат листка непрацездатності лише за наявності довідки з місця роботи про те, що дана тимчасово непрацездатна особа не отримувала матеріальної допомоги за цим лікарняним.

Починаємо розрахунок лікарняних з обчислення середньої заробітної плати, використовуючи «Порядок обчислення середньої заробітної плати (доходу, грошового забезпечення) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.09.2001 р. № 1266 (далі - Порядок № 1266). Загальний алгоритм розрахунку лікарняних передбачає оплату за середнім заробітком всіх календарних днів вимушеної непрацездатності робітника. Використовуємо наступну формулу для розрахунку лікарняних: Сума лікарняних = Середньоденна заробітна плата (дохід) × Коефіцієнт страхового стажу × Кількість календарних днів в періоді непрацездатності [5].

Заробітна плата (дохід), що береться для розрахунку середньоденної, може включати оплату щорічної відпустки, а також усі премії, надбавки, компенсації, що були виплачені працівнику за розрахунковий період і на які був нарахований Єдиний соціальний податок (далі – ЄСВ) – до речі, це ті ж самі суми заробітної плати, що відображені в додатку 4 Звіту з ЄСВ. Також слід включити оплату вимушеного прогулу, оплата простою, разові виплати (зокрема, винагороди за вислугу років, річні премії, премії за виконання річних завдань). Проте є і перелік виплат, які слід виключити з загальної суми заробітної плати, що береться для розрахунку лікарняних. Це доходи в сумі перевищення над граничною величиною, лікарняні, декретні, добові на відрядження.

Важливим є те, що сумарна кількість виплат по заробітній платі в одному місяці не може перевищувати максимальну величину бази нарахування ЄСВ (згідно ч. 2 ст. 24 Закону про соціальне страхування, абз. 2 п. 2 Порядку № 1266). З 01.01.2018 р. це 15 мінімальних зарплат, розмір яких встановлено законом (3723 грн. × 15 = 55845 грн.). Середньоденну заробітну плату знаходять шляхом ділення суми всіх заробітних плат, що були виплачені працівнику за розрахунковий період, на кількість календарних днів в такому періоді. Важливим є те, що середньоденна заробітна плата не може перевищувати суму, яка обчислюється шляхом ділення максимальної бази для нарахування ЄСВ (яка встановлена на останній місяць розрахункового періоду), на середньомісячну кількість календарних днів – 30,44 (п. 4 Порядку № 1266). Враховуючи розмір максимальної величини бази нарахування ЄСВ на 01.01.2018 р., оплата за 1 календарний день не може перевищувати: 55845 грн. / 30,44 = 1834,59 грн. Роботодавцю слід порівняти суму середньоденної, яка вийшла з його розрахунку, з даною граничною величиною і нараховувати лікарняні, використовуючи найменшу з них.

Якщо особі не було встановлено посадовий оклад або протягом 12 місяців перед настанням страхового випадку за даними Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування страховий стаж такого працівника менше 6 місяців, він має право на лікарняні, виходячи з нарахованої заробітної плати (доходу), з якої сплачується ЄСВ, але не більше за розмір лікарняних, обчислених із мінімальної заробітної плати, встановленої на час настання страхового випадку. Тобто 3723 грн. / 30,44 = 122,31 грн. В такому випадку роботодавцю також слід порівняти величину, яка виходить за його підрахунками, з даною граничною величиною і вибрати серед них найменшу.

Далі визначаємо розрахунковий період: він становить останні 12 повних (з першого до першого числа) календарних місяців роботи на підприємстві, що передують місяцю, в яких настав страховий випадок. Варто зазначити, що від розрахункового періоду необхідно відняти суму тих календарних днів або місяців, в яких працівник був відсутній з поважних причин (п. 3 Порядку № 1266). Причиною такої відсутності може бути лікарняний, декретна відпустка, відпустка за власний рахунок або по догляду за дітьми віком до трьох та шести років. Слід зазначити, що фахівці Мінсоцполітики зазначають, що якщо працівник не працював увесь місяць (з першого до першого числа) через поважну причину, такий місяць слід виключити з розрахункового періоду і не враховувати виплати, що були нараховані в цьому місяці. Проте якщо разову виплату було нараховано в місяці, який був не повністю відпрацьований з поважної причини, така виплата включається до розрахунку в повному обсязі. Також слід зауважити, що з розрахункового періоду не потрібно викидати державні святкові дні (ст. 73 КЗпП).

Згідно п. 1 ст. 21 Закону про соціальне страхування, страховий стаж - період (строк), протягом якого особа підлягала страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та за який щомісяця сплачено нею та роботодавцем або нею страхові внески в сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок. Згідно п. 2 ст. 21 того ж Закону, страховий стаж обчислюється за даними персоналізованого обліку відомостей про застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування. Визначивши розмір страхового стажу,

для розрахунку лікарняних використовуємо коефіцієнти, градація яких була наведена в правилах заповнення листка непрацездатності.

Якщо працівник на даному підприємстві працює менше 1 року, використовуємо дані за фактично відпрацьовані повні місяці (від першого до першого числа); якщо до 1 місяця – трудові календарні дні. В такому випадку, розраховуємо суму лікарняних, згідно п. 26 Закону № 1266: ділимо суму всіх зарплат, що були виплачені працівнику за відпрацьовані повні місяці (з першого до першого числа), на суму календарних днів в цих місяцях.

У випадку, коли працівник немає заробітку за розрахунковий період або страховий випадок настав у перший день роботи, середню зарплату слід визначати виходячи з тарифної ставки (посадового окладу) або її частини встановленої на день настання страхового випадку.

Згідно чинного законодавства, особи, які працюють за сумісництвом на декількох роботах, мають право на оплату тимчасової непрацездатності за кожним з цих підприємств. Варто пам'ятати, що сумарна кількість заробітної плати, виплачена в одному місяці різними роботодавцями, не може перевищувати максимальну величину бази нарахування ЄСВ (тобто для розрахунку лікарняних беруть лише ту частину суми заробітної плати, на яку був сплачений ЄСВ). Суміснику для отримання матеріальної допомоги необхідно подати оригінал листка непрацездатності на основне місце роботи (як правило, це підприємство, на якому зберігається його трудова книжка), а завірену копію і довідку про суми виплаченої заробітної плати за розрахунковий період віднести до підприємства, на якому він працює за сумісництвом. Кожне з таких підприємств окремо розраховує лікарняні або декретні, визначає страховий стаж та розрахунковий період для працівника.

З 11.10.2017 р. особи, які працюють за цивільно-правовими договорами (далі – ЦПД), мають право на оплату тимчасової непрацездатності у випадках, передбачених Законом про соціальне страхування. Такі робітники мають право на оплату листка непрацездатності лише у разі укладання з ними цивільно-правового договору і, відповідно, сплатою роботодавцем за них ЄСВ. Якщо працівник захворів до дати укладення ЦПД або після закінчення строку дії такого договору, оплата лікарняних не здійснюється – така особа не має права на отримання компенсації, оскільки вважається незастрахованою в системі соціального страхування [1; 8].

У статтях 22 і 25 Закону 1105 йдеться про те, що оплата лікарняних особі, що працює за умовами ЦПД, виплачується в разі втрати такою особою частини заробітку (доходу) внаслідок непрацездатності. Проте слід пам'ятати, що ЦПД передбачає виконання певного об'єму роботи/надання послуг від робітника у заздалегідь встановлений час або за певний розмір винагороди. Проаналізувавши вищесказане, можна зробити висновок, що оплата листка непрацездатності особі, яка працює за ЦПД, повинна бути виконана лише в разі втрати певної частини заробітку. Проте це лише припущення, оскільки наразі державні органи не дали вичерпних роз'яснень з цього приводу. Матеріальна допомога в разі тимчасової непрацездатності особами, що працюють за ЦПД, розраховується за тим же принципом, що і для сумісників.

В бухгалтерському обліку нарахування оплати за перші п'ять днів непрацездатності відображається проводкою Дт 949 «Інші витрати операційної діяльності» Кт 663 «Розрахунки за іншими виплатами» [3]. При розрахунках з ФСС слід відокремлювати звичайні лікарняні і ті, що виплачується на підставі виникнення нещасного випадку. Таким чином, до рахунку 378 «Розрахунки з державними цільовими фондами» слід ввести два субрахунки: 378.1 для оплати тимчасової непрацездатності і 378.2 для оплати непрацездатності внаслідок нещасного випадку. Тоді в бухгалтерському обліку слід писати такі проводки: Дт 378.1 Кт 663 – в разі виплати звичайних лікарняних; Дт 378.2 Кт 663 – в разі виплати лікарняних за нещасним випадком.

Слід зазначити, що з компенсації за листком непрацездатності утримується податок на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО) у розмірі 18% і військовий збір (далі – ВЗ), який складає 1,5%. Але, з компенсації за листком непрацездатності працівниць підприємства, які направляються в декретну відпустку, не проводять жодних утримань [4]. Дані податки підлягають сплаті протягом 30 днів після місяця утримання. ЄСВ, ставка якого складає 22% для усіх працівників і 8,41% для інвалідів, нараховуємо на суму лікарняних до оподаткування. Слід зауважити, що заробітна плата не повинна бути нижчою за мінімальну; якщо зарплата нижча, ЄСВ вираховуємо з мінімальної заробітної плати (на 01.01.2018 р. це 3723,00 грн. × 22% = 819,06 грн.).

Зробивши всі необхідні перевірки і розрахунки, отримуємо кінцеву суму оплати допомоги за тимчасову непрацездатність робітника. Якщо період лікарняного не перевищує 5-ти днів, роботодавець зобов'язаний включити суму такої компенсації в найближчу виплату згідно графіку підприємства (в аванс або заробітну плату). Якщо лікарняний становить більше п'яти днів, роботодавець повинен подати до Фонду соціального страхування заяву-розрахунок. Така заява складається в двох примірниках, один з яких після подання залишається у ФСС, а другий залишається роботодавцю – на цьому екземплярі обов'язкова наявність печатки, дати та підпису уповноваженого представника ФСС, який прийняв заяву. Робочі органи Фонду соціального страхування зобов'язані перерахувати суму оплати тимчасової непрацездатності протягом десяти робочих днів. Дана сума надходить на спеціально відкритий рахунок роботодавця, на який переказуються соціальні виплати.

Кошти виплачуються застрахованій особі, проте частина з них підлягає утриманню – це суми ПДФО та ВЗ.

Висновки з проведеного дослідження. Розглянувши поетапно увесь алгоритм розрахунку та виплати лікарняних, можемо дійти висновку, що це дуже трудомісткий процес, що вимагає детального вивчення всіх нюансів. Так, на розмір лікарняних впливає багато факторів: розмір/наявність страхового стажу, розрахунковий період, сума виплаченої заробітної плати за такий період, наявність днів тимчасової непрацездатності в минулому, актуальні розміри мінімальної заробітної плати та максимальної величини бази нарахування ЄСВ, наявність пільг. Лише оперуючи актуальною законодавчою базою можна уникнути помилок при розрахунках і документуванні лікарняних. Саме тому цей процес вимагає детального розгляду на практиці і теорії, вивчення всіх аспектів законодавчого регулювання. На сьогоднішній день впроваджені нововведення не зовсім пристосовані до реального процесу розрахунку лікарняних. Зокрема, йдеться про застарілий бланк листка непрацездатності, нарахування та розрахунок лікарняних особам, які працюють за договорами цивільно-правового характеру.

Бібліографічний список

1. Виплата лікарняних працівникам у 2018 році // Бюджетник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.budgetnyk.com.ua/article/142-viplata-lkarnyanih-pratsvnikam-u-2018-rots>.
2. Інструкція про порядок заповнення листка непрацездатності : Наказ Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 03.11.2004 р. № 532/274/136-ос/1406. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1456-04>.
3. Лікарняні та декретні // Все про бухгалтерський облік. - 15.12.2017 р. - Випуск № 115.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. Порядок обчислення середньої заробітної плати (доходу, грошового забезпечення) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.09.2001 р. № 1266 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1266-2001-%D0%BF>.
6. Порядок оплати перших п'яти днів тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві, за рахунок коштів роботодавця : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 червня 2015 року № 440 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/440-2015-%D0%BF>.
7. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>.
8. Розрахунок лікарняних у 2018 році: покроковий алгоритм // Дебет-Кредит [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://news.dtki.ua/labor/compensation/46634>.

References

1. *Vyplata likarnianykh pratsivnykam u 2018 rotsi* [Payment to hospital workers in 2018], *Biudzhetyk*, available at: <https://www.budgetnyk.com.ua/article/142-viplata-lkarnyanih-pratsvnikam-u-2018-rots> (access date February 05, 2018).
2. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy, Ministerstvo pratsi ta sotsialnoi polityky Ukrainy, Fond sotsialnoho strakhuvannia z tymchasovoi vtraty pratsezdatsnosti, Fond sotsialnoho strakhuvannia vid neshchasnykh vypadkiv na vyrobnytstvi ta profesiinykh zakhvoriuvan Ukrainy, *Instruktsiia pro poriadok zapovnennia lystka nepratsездatsnosti* [Instruction on the procedure for filling in the disability sheet], Nakaz dated 03.11.2004 no. 532/274/136-os/1406, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1456-04> (access date February 06, 2018).
3. *Likarniani ta dekretni* (15.12.2017), [Hospital and maternity payments], *Vse pro bukhgalterskyi oblik*, Issue no. 115.
4. Verkhovna Rada Ukrainy (2010), *Podatkovyi kodeks Ukrainy* [Tax Code of Ukraine], Zakon Ukrainy dated 02.12.2010 no. 2755-VI, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (access date February 05, 2018).
5. Kabinet Ministriv Ukrainy (2001), *Poriadok obchyslennia serednoi zarobitnoi platy (dokhodu, hroshovoho zabezpechennia) dlia rozrakhunku vyplat za zahalnooboviazkovym derzhavnym sotsialnym strakhuvanniam*, Postanova KМУ dated 26.09.2001 no. 1266, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1266-2001-%D0%BF> (access date February 05, 2018).
6. Kabinet Ministriv Ukrainy (2015), *Poriadok oplaty pershykh piaty dnev tymchasovoi nepratsездatsnosti vnaslidok zakhvoriuvannia abo travmy, ne poviazanoi z neshchasnym vypadkom na*

vyrobnystvi, za rakhunok koshtiv robotodavtsia, Postanova KMU dated 26.06.2015 no. 440, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/440-2015-%D0%BF> (access date February 05, 2018).

7. Verkhovna Rada Ukrainy (1999), *Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia* [About compulsory state social insurance], Zakon Ukrainy dated 23.09.1999 no. 1105-XIV, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1105-14> (access date January 20, 2018).

8. *Rozrakhunok likarnianykh u 2018 rotsi: pokrokovyi alhorytm* [Calculation of hospital in 2018: step by step algorithm], *Debet-Kredyt*, available at: <https://news.dtk.ua/labor/compensation/46634> (access date January 25, 2018).

Бондаренко О.М., Попович О.В., Панасюк В.К. ОСОБЛИВОСТІ РОЗРАХУНКУ КОМПЕНСАЦІЇ З ТИМЧАСОВОЇ НЕПРАЦЕЗДАТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ТА ЇЇ ОПЛАТИ В 2018 РОЦІ

Мета. Дослідження процесу розрахунку і документування лікарняних у відповідності до діючих законодавчих актів України.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження були застосовані наступні методи: спостереження (для вивчення стану обліку й контролю розрахунку компенсації з тимчасової непрацездатності); теоретичного узагальнення і порівняння (для розкриття нормативно-законодавчої бази з обліку лікарняних).

Результати. Проаналізовано зміни нормативно-законодавчої бази України з проведення розрахунку компенсації з тимчасової непрацездатності працівників підприємства. Зазначено, що підставою для розрахунку та нарахування в обліку компенсації працівникові, який відсутній на робочому місці внаслідок хвороби, є листок непрацездатності. Значну увагу приділено правильному оформленню листка непрацездатності, який заповнюється як медичним закладом, так і підприємством. В залежності від розрахункового періоду та розміру доходу працівника в цьому періоді, проведено аналіз обчислення компенсації з тимчасової непрацездатності працівників та її оплати.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розкритті та поглибленні існуючих теоретико-практичних положень та рекомендацій щодо проведення розрахунку допомоги (компенсації) з тимчасової непрацездатності працівників.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані під час відображення розрахунку, нарахування та оплати допомоги (компенсації) за листком непрацездатності в бухгалтерському обліку. Внаслідок постійних змін нормативно-законодавчої бази бухгалтеру з обліку заробітної плати постійно потрібно приділяти значну увагу правильному розрахунку компенсації за листком непрацездатності.

Ключові слова: листок непрацездатності, середньоденна заробітна плата, мінімальна заробітна плата, страховий стаж, відсоток компенсації за страховим стажем, розрахунковий період.

Bondarenko O.M., Popovych O.V., Panasiuk V.K. PECULIARITIES OF CALCULATION OF PAYMENT OF TEMPORARY DISABILITY OF EMPLOYEES AND ITS PAYMENT IN 2018

Purpose. The study of the process of calculating and documenting of sick lists in accordance with the current legislative acts of Ukraine.

Methodology of research. The following methods were applied to achievement of a goal in the course of the research: observation (for studying of a condition of account and monitoring of calculation of compensation for a temporary invalidity); theoretical generalization and comparison (for disclosure of the normative legislative base on accounting of sick lists).

Findings. Changes of the normative legislative base of Ukraine on carrying out calculation of compensation for a temporary disability of employees of the enterprise were analyzed. It was indicated that the basis for calculating and charging compensation for an employee is absent in the workplace for the reason of illness is a sick list. Considerable attention is paid to the exact registration of a sick list which is filled with both medical institution, and the enterprise. Depending on the calculated period and the amount of income of the worker in this period, the analysis of calculation of compensation on a temporary disability of workers and its payments was carried out.

Originality of the study is to disclose of the existing theoretical and practical provisions and recommendations for calculating the benefits (compensation) for temporary disability of workers.

Practical value. The results of the study can be used to display the calculation, accrual and payment of benefits (compensation) for sick leave in the accounting records. Due to the constant changes of the normative legislative base of the accountant on payroll constantly need to pay considerable attention to the correct calculation of compensation for disablement incapacity.

Key words: sick list, average daily wages, minimum wage, insurance period, compensation percent on an insurance period, calculated period.

Бондаренко О.М., Попович О.В., Панасюк В.К. ОСОБЕННОСТИ РАСЧЕТА КОМПЕНСАЦИИ ПО ВРЕМЕННОЙ НЕТРУДОСПОСОБНОСТИ СОТРУДНИКОВ И ЕЕ ОПЛАТЫ В 2018 ГОДУ

Цель. Исследование процесса расчета и документирования больничных в соответствии с действующими законодательными актами Украины.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в процессе исследования были применены следующие методы: наблюдение (для изучения состояния учета и контроля расчета компенсации по временной нетрудоспособности); теоретического обобщения и сравнения (для раскрытия нормативно-законодательной базы по учету больничных).

Результаты. Проанализированы изменения нормативно-законодательной базы Украины для проведения расчета компенсации по временной нетрудоспособности сотрудников предприятия. Отмечено, что основанием для расчета и начисления в учете компенсации сотруднику, который отсутствует на рабочем месте по болезни,

является лист нетрудоспособности. Значительное внимание уделено правильному оформлению листа нетрудоспособности, который заполняется как медицинским заведением, так и предприятием. В зависимости от расчетного периода и размера дохода сотрудника в этом периоде, проведен анализ вычисления компенсации по временной нетрудоспособности сотрудников и ее оплаты.

Научная новизна полученных результатов заключается в раскрытии и углублении существующих теоретико-практических положений и рекомендаций относительно проведения расчета помощи (компенсации) по временной нетрудоспособности сотрудников.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы во время отражения расчета, начисления и оплаты помощи (компенсации) по листу нетрудоспособности в бухгалтерском учете. В результате постоянных изменений нормативно-законодательной базы бухгалтеру по учету заработной платы постоянно нужно уделять значительное внимание правильному расчету компенсации по листу нетрудоспособности.

Ключевые слова: бланк нетрудоспособности, среднечасовая заработная плата, минимальная заработная плата, страховой стаж, процент компенсации по страховому стажу, расчетный период.

УДК 657.6

*Візіренко С.В.,
канд. екон. наук, доц. кафедри обліку і оподаткування,
Пімкіна Г.В.,
Запорізький національний технічний університет*

ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА ВИКОНАННЯ ПРОЦЕДУР АУДИТОРСЬКОЇ ПЕРЕВІРКИ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Одним з основних та найважливіших показників, що характеризує ефективність фінансової діяльності підприємства, є фінансовий результат: прибуток чи збиток. Прибуток засвідчує результативність всіх сторін діяльності підприємства, це кінцевий фінансовий результат, який є базою нарахування податку на прибуток. Одним із найскладніших та найбільш відповідальних видів аудиторської перевірки є перевірка фінансових результатів та реального фінансового стану діяльності суб'єкта господарювання. Складність та відповідальність аудиторської перевірки фінансових результатів діяльності підприємства також пояснюється тим, що саме цей вид перевірки характеризується найвищим ступенем аудиторського ризику.

Також, залежно від того наскільки виконана аудиторська робота є повною і наскільки об'єктивним є аудиторський висновок, залежать правильність і повнота не менш важливого напрямку аудиторської діяльності – визначення подальшої фінансової стратегії суб'єкта господарської діяльності.

Тому постає необхідність в удосконаленні організації і методики виконання процедур аудиторської перевірки фінансових результатів діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми організації і методики виконання процедур аудиторської перевірки фінансових результатів діяльності підприємства приділяли увагу такі вчені, як: Г. М. Давидов, О. Ю. Редько, В. О. Шевчук, В. О. Зотов, Д. Є. Свідерський, В. В. Рядська, Н. С. Шалімова, Н. І. Дорош, О. О. Ільченко, М. О. Виноградова, І. К. Дрозд, В. В. Немченко, С. П. Лозовицький, Д. С. Лозовицька, Б. Ф. Усач, К. О. Утенкова та інші. Проте, незважаючи на вагомий напрацювання вчених, питання щодо організації і методики виконання процедур аудиторської перевірки фінансових результатів діяльності підприємства вимагають подальшого вивчення.

Постановка завдання. Мета статті - дослідження організації і методики виконання процедур аудиторської перевірки фінансових результатів діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прибуток – це економічна категорія, що втілює в собі позитивний фінансовий результат господарської діяльності, який визначається як різниця між сумою отриманих доходів та понесеними витратами протягом відповідного звітної періоду.

Розрахунок фінансового результату може бути побудований на різних принципах і правилах визнання й оцінки доходів і витрат. Так, для цілей складання фінансової звітності застосовуються

спеціальні стандарти, підґрунтям яких є певна концептуальна основа. В Україні фінансова звітність складається на підставі вимог, викладених у Положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку, а також в окремих випадках доцільно послуговуватися Міжнародними стандартами фінансової звітності.

Стандарти, які визначають принципи оцінки доходів та витрат для цілей складання фінансової звітності, передбачають можливість застосування різних облікових підходів, що визначається обліковою політикою кожного підприємства. Тобто одна й та сама господарська операція, актив чи зобов'язання, залежно від обраного підприємством облікового підходу, може дати різні вартісні оцінки доходів та витрат, а отже, й відповідний фінансовий результат. Прийняття рішення про вибір змісту конкретного елемента облікової політики має ґрунтуватися на фактичних обставинах функціонування підприємства та професійному судженні осіб, відповідальних за її формування. Прибуток як позитивна оцінка фінансового результату може застосовуватися не тільки для визначення ефекту використання ресурсів підприємства у процесі господарської діяльності, а й як об'єкт оподаткування [1].

Визначення фінансового результату полягає в обчисленні чистого прибутку (збитку) звітного періоду. Для цього в бухгалтерському обліку передбачається послідовне порівняння доходів і витрат відповідно принципу відповідності та нарахування доходів і витрат.

Необхідність безперервного зростання прибутків підприємства, виявлення резервів збільшення доходів потребують своєчасної, повної та специфічної інформації, формування якої забезпечує підсистему обліку доходів і фінансових результатів.

Фінансовий результат визначається за кожним видом діяльності підприємства (операційна, фінансова, інша) із періодичністю, установленою в обліковій політиці (місяць, квартал, рік).

Методологія формування інформації про доходи і витрати в бухгалтерському обліку та її розкриття у фінансовій звітності встановлена стандартами бухгалтерського обліку. Так, підприємства, які ведуть облік:

– за національними стандартами – застосовують норми П(С)БО 15 «Дохід» [6] і П(С)БО 16 «Витрати» [4];

– за міжнародними стандартами – норми МСБО 18 «Дохід» [5]. Спеціального стандарту для визнання та відображення у звітності витрат у МСБО немає. Тому такі підприємства для узагальнення інформації про витрати повинні керуватися іншими стандартами МСБО, у яких викладено критерії визнання активів і зобов'язань для тих або інших господарських операцій.

Для узагальнення інформації про фінансові результати в бухгалтерському обліку призначено однойменний рахунок 79 «Фінансові результати», який має три субрахунки:

– 791 «Результат операційної діяльності». За кредитом субрахунку відображаються в порядку закриття рахунків доходи від реалізації готової продукції, товарів, робіт, послуг та іншої операційної діяльності (рахунки 70 «Доходи від реалізації», 71 «Інший операційний дохід»), за дебетом - у порядку закриття рахунків обліку собівартість реалізованої готової продукції, товарів, робіт і послуг, адміністративні, збутові, інші операційні витрати (90 «Собівартість реалізації», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші витрати операційної діяльності»);

– 792 «Результат фінансових операцій». За кредитом субрахунку відображається списання в порядку закриття рахунків обліку доходів від участі в капіталі та інших фінансових доходів, за дебетом - списання фінансових витрат із рахунків 95 «Фінансові витрати» і 96 «Витрати від участі в капіталі»;

– 793 «Результат іншої діяльності». За кредитом субрахунку відображається списання в порядку закриття рахунків обліку доходів від інвестиційної та іншої діяльності підприємства, за дебетом - списання витрат із рахунку 97 «Інші витрати» [8].

Для узагальнення інформації про витрати підприємства мають право застосовувати тільки рахунки класу 8 «Витрати за елементами» (без застосування рахунків класу 9 «Витрати діяльності»). Вони списують у дебет субрахунків рахунку 79 «Фінансові результати» суми із кредиту рахунків 23 «Виробництво» і рахунків класу 8 «Витрати за елементами» у порядку закриття цих рахунків.

Таким чином, за кредитом рахунку 79 «Фінансові результати» у порядку закриття рахунків обліку відображаються доходи, за дебетом – витрати (табл. 1).

Після визначення фінансового результату до оподаткування бухгалтеру потрібно розрахувати та закрити на рахунок 79 «Фінансові результати» суму податку на прибуток [8].

З урахуванням поточного податку на прибуток, суму якого визначено в рядку 17 декларації з податку на прибуток, а також коригувань за рахунком 17 «Відстрочені податкові активи» або 54 «Відстрочені податкові зобов'язання», рахунок 98 «Податок на прибуток» може бути закритий списанням як у дебет, так і у кредит рахунку 79 «Фінансові результати»:

- Д-т 98 К-т 17, 48, 54, 64, 79;

- Д-т 17, 54, 64, 79 К-т 98.

Остаточні сформовані на рахунку 79 «Фінансові результати» списуються на рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)» проведеннями:

- Д-т 791 К-т 441 – при отриманні прибутку;

- Д-т 442 К-т 791-793 – при отриманні збитку.

Фінансовий результат – це не тільки підсумковий показник роботи підприємства за рік, але й інформація для прийняття подальших управлінських рішень. Тому користувачам фінансової звітності важливо знати не тільки розмір отриманого прибутку або збитку, але й те, від якої діяльності (операційної, фінансової, інвестиційної) отримано результати.

Таблиця 1

Порядок формування фінансового результату підприємства

Вид діяльності	Відображення на рахунках бухгалтерського обліку	
	Д-т	К-т
Операційна	70 «Доходи від реалізації», 71 «Інший операційний дохід»	791 «Фінансові результати»
	791 «Фінансові результати»	90 «Собівартість реалізації», 91 «Загальновиробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші витрати операційної діяльності»
	791 «Фінансові результати» (для підприємств, що застосовують тільки рахунки 8 класу)	23 «Виробництво», 80 «Матеріальні витрати», 81 «Витрати на оплату праці», 82 «Відрахування на соціальні заходи», 83 «Амортизація», 84 «Інші операційні витрати»
Фінансова	72 «Дохід від участі в капіталі», 73 «Інші фінансові доходи»	792 «Результат фінансових операцій»
	792 «Результат фінансових операцій»	95 «Фінансові витрати», 96 «Втрати від участі в капіталі»
	792 «Результат фінансових операцій» (для підприємств, що застосовують тільки рахунки 8 класу)	85 «Інші затрати» (у частині фінансових витрат)
Інша	74 «Інші доходи»	793 «Результат іншої діяльності»
	793 «Результат іншої діяльності»	97 «Інші витрати»
	793 «Результат іншої діяльності» (для підприємств, що застосовують тільки рахунки 8 класу)	85 «Інші затрати» (у частині витрат, пов'язаних з інвестиційною та іншою діяльністю)

Джерело: [8]

Аудит фінансових результатів представляє собою незалежну перевірку правильності та повноти формування в бухгалтерському обліку та відображенні у фінансовій звітності результатів діяльності підприємства.

Відповідно до МСА 200 «Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту», метою проведення аудиту фінансових результатів діяльності підприємства є висловлення думки аудитора про правильність, своєчасність та повноту відображення в обліку фінансових результатів [7].

Основні завдання аудиту фінансових результатів:

- 1) встановлення відповідності визначення фінансових результатів, які знаходять своє відображення в обліковій політиці підприємства;
- 2) підтвердження правильності оцінки в бухгалтерському обліку доходів та витрат підприємства для визначення фінансових результатів;
- 3) перевірка законності та правильності формування фінансових результатів підприємства;
- 4) перевірка повноти відображення фінансових результатів підприємства на рахунках бухгалтерського обліку та фінансовій звітності.

Аудит фінансових результатів аудитор розпочинає з фінансової звітності, а саме з перевірки Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) для підтвердження достовірності його показників. Кожен аудитор при розробці методики проведення аудиту фінансових результатів повинен враховувати галузь діяльності та специфіку діяльності підприємства. Методика аудиту розробляється окремо для кожного підприємства.

Загальні підходи при проведенні аудиту фінансових результатів:

- попереднє вивчення Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) щодо правильності складання та наявності можливих відхилень за даними реєстрів обліку;

- перевірка доходів:

- 1) аудит доходів від реалізації;
- 2) аудит інших операційних доходів;
- 3) аудит доходу від участі в капіталі, аудит інших фінансових доходів, аудит інших доходів;

- перевірка витрат:

1) перевірка правильності списання на витрати прямих матеріальних, трудових, інших прямих та загальновиробничих витрат і формування виробничої собівартості;

2) перевірка правильності відображення адміністративних витрат і витрат на збут, які не включаються до складу виробничої собівартості та собівартості реалізації;

3) перевірка правильності відображення як в обліку, так і звітності операційних витрат;

4) перевірка відображення у обліку та звітності фінансових витрат, втрат від участі в капіталі та інших витрат;

- перевірка фінансових результатів.

Аудит фінансових результатів необхідно починати з порівняння даних Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід), оборотної відомості за синтетичними рахунками, Головної книги, реєстрів аналітичного обліку за рахунком 79 «Фінансові результати». Окремо перевіряється формування результату операційної діяльності, результату фінансових операцій [3].

Щоб сформулювати обґрунтовані висновки, аудитор має отримати достовірні докази. Для того, щоб одержати достовірні докази, потрібно виконати ряд процедур. Міжнародними стандартами аудиту визначено види робіт, які потрібно виконати аудитору для того, щоб сформулювати обґрунтовані висновки. На нашу думку, наведені процедури у МСА 500 «Аудиторські докази» є достатніми для аудиторських доказів.

Вибір методу або процедури – це результат емпіричного професійного судження безпосередньо аудитора, який опирається на мету та обставини власне замовлення на аудиторську послугу, з одного боку, і на особистий досвід і кваліфікацію – з іншого. Процедури складаються з певної послідовності застосовуваних методів. Однак це не означає, що будь-який метод контролю «закріплений» за конкретною аудиторською процедурою. Залежно від обставин замовлення, до складу аудиторської процедури можуть входити різні методи. Саме в підборі оптимальної й відповідної кількості та виду того чи іншого методичного прийому залежить якість результату аудиторської послуги [10].

МСА 500 «Аудиторські докази» розглядає склад аудиторських доказів під час проведення аудиту фінансової звітності та відповідальність аудитора за розробку й виконання аудиторських процедур для отримання достатніх і прийнятних аудиторських доказів, які дадуть можливість сформулювати обґрунтовані висновки. Метою аудитора є розробка та виконання аудиторських процедур у такий спосіб, який уможливить отримання достатніх та прийнятних аудиторських доказів для формулювання обґрунтованих висновків, на яких ґрунтуватиметься думка аудитора.

Відповідно до МСА 500 «Аудиторські докази», такий метод аудиту, як перевірка, означає вивчення записів або документів, внутрішніх чи зовнішніх, у паперовій, електронній або іншій формі, або фізичний огляд активів. Перевірка записів або документів надає аудиторські докази різних ступенів достовірності залежно від їх характеру та джерела отримання інформації, а також у разі внутрішніх записів або документів – залежно від ефективності заходів внутрішнього контролю над їх формуванням [2]. Дана процедура забезпечує доказ фактичного існування. За допомогою цієї процедури аудитор перевіряє порядок заповнення первинних документів, які підтверджують витрати, доходи, які визначають фінансовий результат, а також формування фінансових результатів.

Запит представляє собою пошук фінансової та нефінансової інформації від обізнаних осіб як у самого суб'єкта господарювання, так і за його межами [2]. Дана процедура необхідна аудитору у тому разі, коли йому необхідно отримати достовірну інформацію про види діяльності підприємства, а також про види фінансових результатів. Це можуть бути відповіді управлінського персоналу на запити, які допоможуть аудитору провести перевірку фінансових результатів діяльності підприємства.

Зовнішнє підтвердження представляє собою аудиторські докази, отримані аудитором у вигляді прямої письмової відповіді від третьої сторони (підтверджуюча сторона) у паперовій, електронній або іншій формі. Процедури зовнішнього підтвердження часто є доречними при розгляді тверджень, пов'язаних із певними залишками на рахунках та їх елементами, а також використовуються для отримання аудиторських доказів щодо відсутності певних умов, наприклад, додаткових угод, які можуть впливати на визнання доходів [1]. Аудитор застосовує процедуру зовнішнього підтвердження щодо: залишків на рахунках бухгалтерського обліку, наявності первинних документів по обліку доходів, витрат та фінансових результатів.

Повторне обчислення представляє собою аудиторську перевірку, яка полягає у перевірці математичної правильності документів чи записів [2]. Застосування даного методу вважається доцільним лише за умови, коли формування первинного документа, або реєстру бухгалтерського обліку здійснюється ручним способом, зокрема у разі перевірки правильності таксування та визначення підсумків.

Повторне виконання представляє собою незалежне виконання аудитором процедур або заходів внутрішнього контролю, які вже виконувалися як частина заходів внутрішнього контролю суб'єкта господарювання [2]. Стосовно перевірки фінансових результатів, актуальність використання повторного виконання така сама, як аудиторська процедура повторного обчислення.

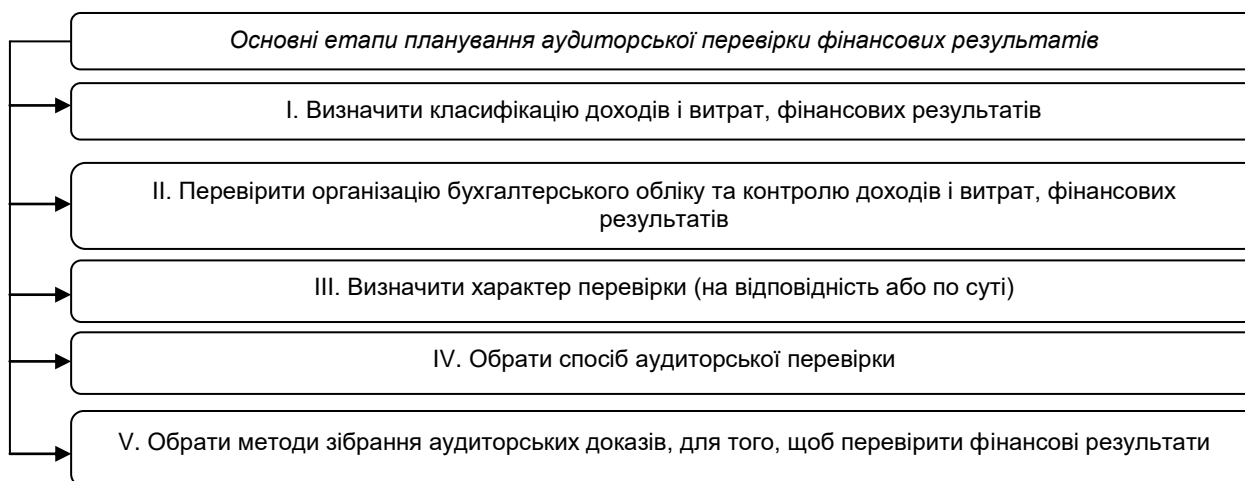
Аналітичні процедури представляють собою оцінку фінансової інформації через аналіз правдоподібного взаємозв'язку між фінансовими та нефінансовими даними. Аналітичні процедури також включають усі необхідні дослідження ідентифікованих коливань чи взаємозв'язків, що суперечать іншій доречній інформації, або значно відрізняються від очікуваних показників [2]. Додаткові вказівки стосовно аналітичних процедур визначено в МСА 520 «Аналітичні процедури».

Аудитору необхідно провести порівняння даних облікових реєстрів і даних фінансової звітності. При цьому важливо впевнитися у тому, що всі показники фінансової звітності достовірні. Виконання аналітичних процедур дає змогу на етапі планування виявити нетипові ситуації у діяльності підприємства та у звітності, тому що можуть бути помилки, пропуски у бухгалтерському обліку та звітності.

Відповідно МСА 300 «Планування аудиту фінансової звітності», аудитор розробляє стратегію по даному об'єкту перевірки. Спочатку оцінюється система внутрішнього контролю, потім аудитор переходить до планування, кінцевим результатом якого є складання плану [9].

Планування аудиту фінансових результатів здійснюється, виходячи із норм МСА 300 «Планування аудиту фінансової звітності». Для того, щоб ефективно провести аудит, аудитор повинен чітко сформулювати мету проведення аудиту, основні завдання, виокремити об'єкти аудиту в межах завдання, чітко визначити джерела отримання інформації, визначити етапи планування аудиторської перевірки та аудиторські процедури.

Визначимо основні етапи планування аудиторської перевірки фінансових результатів (рис. 1).

Рис. 1. Основні етапи планування аудиторської перевірки фінансових результатів

Джерело: бачення авторів

Ефективність аудиторської перевірки, в першу чергу, залежить від рівня інформаційного забезпечення аудиту, досконалості програми та вірно вибраних процедур аудиту. Чим якісніше буде проведено аудиторську перевірку, тим більш чітким, обґрунтованим та виваженим буде аудиторський висновок.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, основними аудиторськими процедурами перевірки фінансових результатів діяльності підприємства, на нашу думку, є:

- 1) перевірка відповідності облікової політики вимогам законодавства;
- 2) перевірка правильності документального оформлення та відображення операцій по обліку витрат підприємства;
- 3) перевірка правильності документального оформлення та відображення операцій по обліку доходів підприємства;
- 4) перевірка господарських операцій на закриття рахунків доходів, витрат на фінансові результати;
- 5) перевірка правильності визначення та розподілу прибутку підприємства;
- 6) перевірка правильності відображення в фінансовій звітності фінансових результатів підприємства;
- 7) аналіз показників фінансових результатів, які знаходять своє відображення у фінансовій звітності та реєстрах обліку;
- 8) групування результатів перевірки та складання висновків за результатами перевірки.

Бібліографічний список

1. Аудит оподаткування підприємств / [Петрик О.А., Давидов Г.М., Редько О.Ю. та ін.]. – К. : ДНУ «Академія фінансового управління», 2012. – 352 с.
2. Аудиторські докази : Міжнародний стандарт аудиту 500 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015.
3. Виноградова М.О. Аудит : [навч. посіб.] / М.О. Виноградова, Л.І. Жидаєва. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 656 с.
4. Витрати : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buhgalter911.com/normativnaya-baza/instr-plan-rah/standart-buhgalterskogo/pologhennya-standart-buhgaltersykogo-1021482.html>.
5. Дохід : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buhgalter911.com/normativnaya-baza/instr-plan-rah/standart-buhgalterskogo/pologhennya-standart-buhgaltersykogo1021481.html>.
6. Дохід : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buhgalter911.com/normativnaya-baza/instr-plan-rah/standart-buhgalterskogo/pologhennya-standart-buhgaltersykogo-1021481.html>.
7. Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту : Міжнародний стандарт аудиту 200 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_1_all.pdf.
8. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://buhgalter911.com/>.
9. Планування аудиту фінансової звітності : Міжнародний стандарт аудиту 300 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_1_all.pdf.
10. Редько О. Методи аудиторської практики / О. Редько, К. Редько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url...source...>

References

1. Petryk, O.A., Davydov, H.M., Redko, O.Yu. et al. (2012), *Audyt opodatkuvannia pidpriemstv* [Audit of taxation of enterprises], DNU "Akademiiia finansovoho upravlinnia", Kyiv, Ukraine, 352 p.
2. *Audytorski dokazy* [Audit evidence] : *Mizhnarodnyi standart audytu 500* [International Audit Standard 500], available at: http://apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015 (access date December 25, 2017).
3. Vynogradova, M.O. and Zhydaieva, L.I. (2014), *Audyt* [Audit], tutorial, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 656 p.
4. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (1999), *Vytraty* [Costs] : *Polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku 16* [Regulation (standard) of accounting 16], Nakaz dated 31.12.1999 no. 318, available at: <http://buhgalter911.com/normativnaya-baza/instr-plan-rah/standart-buhgalterskogo/pologhennya-standart-buhgaltersykogo-1021482.html> (access date December 27, 2017).
5. *Dokhid* [Income] : *Mizhnarodnyi standart bukhgalterskoho obliku 18* [International Accounting Standard 18], available at: <http://buhgalter911.com/normativnaya-baza/instr-plan-rah/standart-buhgalterskogo/pologhennya-standart-buhgaltersykogo1021481.html> (access date December 25, 2017).
6. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (1999), *Dokhid* [Income] : *Polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku 15* [Regulation (standard) of accounting 15], Nakaz dated 29.11.1999 no. 290, available at: <http://buhgalter911.com/normativnaya-baza/instr-plan-rah/standart-buhgalterskogo/pologhennya-standart-buhgaltersykogo-1021481.html> (access date December 26, 2017).
7. *Zahalni tsili nezalezhnogo audytora ta provedennia audytu vidpovidno do Mizhnarodnykh standartiv audytu* [Overall objectives of an independent auditor and audit in accordance with International Standards on Auditing] : *Mizhnarodnyi standart audytu 200* [International Audit Standard 200], available at: http://apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_1_all.pdf (access date December 25, 2017).
8. *Instruktsiia pro zastosuvannia Planu rakhunkiv bukhgalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpriemstv i orhanizatsii* [Instruction on the application of the Plan of Accounts of Accounting for Assets, Capital, Commitments and Business Operations of Enterprises and Organizations], available at: <http://buhgalter911.com/> (access date December 25, 2017).
9. *Planuvannia audytu finansovoi zvitnosti* [Financial Audit Planning] : *Mizhnarodnyi standart audytu 300* [International Standard for Audit 300], available at: http://apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_1_all.pdf (access date December 26, 2017).
10. Redko, O. and Redko, K. "Methods auditing practices", available at: <http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url...source...> (access date December 27, 2017).

Візіренко С.В., Пімкіна Г.В. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА ВИКОНАННЯ ПРОЦЕДУР АУДИТОРСЬКОЇ ПЕРЕВІРКИ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Дослідження організації і методики виконання процедур аудиторської перевірки фінансових результатів діяльності підприємства.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети і вирішення поставлених завдань використано такий інструментарій методів наукового дослідження: діалектичний метод пізнання - для уточнення поняття аудиторських процедур фінансових результатів діяльності підприємства; аналітико-монографічний метод – при вивченні літературних джерел; системно-аналітичний метод – при дослідженні законодавчих чи інших нормативно-правових актів з питань організації і методики виконання процедур аудиторської перевірки фінансових результатів діяльності підприємства; методи опису, конкретизації, формалізації – при визначенні основних етапів проведення аудиторської перевірки фінансових результатів та аудиторських процедур; абстрактно-логічний метод – для узагальнення теоретичних положень, формування висновків та пропозицій.

Результати. Розглянуто та охарактеризовано теоретичні аспекти організації і методики виконання процедур аудиторської перевірки фінансових результатів діяльності підприємства. Аргументовано, що належна організація і дотримання методики виконання процедур аудиторської перевірки фінансових результатів діяльності підприємства дозволить забезпечити досконалу аудиторську перевірку фінансових результатів діяльності підприємства.

Наукова новизна. Обґрунтовано порядок організації та методику виконання процедур аудиторської перевірки фінансових результатів діяльності підприємства шляхом виокремлення основних етапів проведення аудиту фінансових результатів діяльності підприємства.

Практична значущість. Основні положення даного дослідження у формі пропозицій та методичних рекомендацій можуть бути використані аудиторськими компаніями під час проведення аудиту фінансових результатів діяльності підприємства.

Ключові слова: дохід, витрати, прибуток, фінансовий результат, аудиторські процедури, аудиторські докази, запит, зовнішнє підтвердження, повторне обчислення, повторне виконання, аналітичні процедури, планування аудиту.

Vizirenko S.V., Pimkina H.V. ORGANIZATION AND METHOD OF FULFILLMENT OF AUDITING PROCEDURES OF FINANCIAL RESULTS OF BUSINESS ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

Purpose. Investigation of the organization and method of fulfillment of auditing procedures of financial results of business activity of the enterprise.

Methodology of research. To achieve the set goal and to solve the tasks, the following tools of scientific research methods were used: the dialectical method of cognition - for clarify the concept of auditing procedures of financial results of business activity of the enterprise; analytical and monographic method - in the study of literary sources; system-analytical method - in the study of legislative or other normative legal acts on the organization and method of fulfillment of auditing procedures of financial results of business activity of the enterprise; methods of description, specification, formalization - in determining the main stages of fulfillment of auditing of financial results and auditing procedures; abstract-logical method - for generalization of theoretical positions, formation of conclusions and proposals.

Findings. The theoretical aspects of organization and method of fulfillment of auditing procedures of financial results of business activity of the enterprise were described and characterized. It was argued that proper organization and adherence to the method of fulfillment of auditing procedures of financial results of business activity of the enterprise will allow for a perfect audit of the financial results of business activity of the enterprise.

Originality. The order of organization and method of fulfillment of auditing procedures of financial results of business activity of the enterprise by distinguishing the main stages of auditing of financial results of business activity of the enterprise activity was substantiated.

Practical value. The main provisions of this study, in the form of proposals and methodological recommendations, can be used by audit firms during the audit of financial results of business activity of the enterprise.

Key words: income, costs, profit, financial result, audit procedures, audit evidence, request, external confirmation, recalculation, re-execution, analytical procedures, audit planning.

Визиренко С.В., Пимкіна А.В. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА ВИПОВНЕННЯ ПРОЦЕДУР АУДИТОРСЬКОЇ ПРОВЕРКИ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Цель. Исследование организации и методики выполнения процедур аудита финансовых результатов деятельности предприятия.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели и решения поставленных задач использован следующий инструментальный методов научного исследования: диалектический метод познания - для уточнения понятия аудиторских процедур финансовых результатов деятельности предприятия; аналитико-монографический метод - при изучении литературных источников; системно-аналитический метод - при исследовании законодательных или иных нормативно-правовых актов по вопросам организации и методики выполнения процедур аудита финансовых результатов деятельности предприятия; методы описания, конкретизации, формализации - при определении основных этапов проведения аудиторской проверки финансовых результатов и аудиторских процедур; абстрактно-логический метод - для обобщения теоретических положений, формирования выводов и предложений.

Результаты. Рассмотрены и охарактеризованы теоретические аспекты организации и методики выполнения процедур аудита финансовых результатов деятельности предприятия. Аргументировано, что надлежащая организация и соблюдение методики выполнения процедур аудита финансовых результатов

деятельности предприятия позволит обеспечить совершенную аудиторскую проверку финансовых результатов деятельности предприятия.

Научная новизна. Обоснованно порядок организации и методику выполнения процедур аудита финансовых результатов деятельности предприятия путем выделения основных этапов проведения аудита финансовых результатов деятельности предприятия.

Практическая значимость. Основные положения данного исследования в форме предложений и методических рекомендаций могут быть использованы аудиторскими компаниями при проведении аудита финансовых результатов деятельности предприятия.

Ключевые слова: доход, расходы, прибыль, финансовый результат, аудиторские процедуры, аудиторские доказательства, запрос, внешнее подтверждение, повторное вычисление, повторное выполнение, аналитические процедуры, планирования аудита.

МЕНЕДЖМЕНТ, МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО

УДК 339.137.22

*Сарай Н.І.,
канд. екон. наук, доцент кафедри
економіки підприємств і корпорацій,
Тернопільський національний економічний університет*

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ МОЛОКОПРОДУКЦІЇ

Постановка проблеми. Конкуренція – це достатньо тонке та гнучке поняття. За умов зниження попиту на товар чи послугу найбільші труднощі виникають у виробників неякісної продукції, у діяльності неефективних підприємств. За всієї масштабності конкурентної боротьби перемагає той, хто аналізує й змагається за свої конкурентні позиції.

Однією з основних причин низької конкурентоспроможності вітчизняних товарів та послуг в сучасний період є неспроможність українських підприємств відвоювати та розширювати частку ринку, просувати продукти та задовольняти потреби споживача повною мірою.

Молочна промисловість є однією з найбільших та найважливіших галузей промисловості України. Від ступеня її розвитку, стійкості існування залежить стан економіки та продовольча безпека країни, функціонування внутрішнього та зовнішнього ринків, рівень життя населення. З огляду на особливу роль і значення даної галузі в структурі економіки набуває першочергового значення розроблення та обґрунтування теоретичних, методологічних і методичних засад оцінки конкурентоспроможності молокопродукції та розкриття особливостей розвитку молочної промисловості як ключової сфери агропромислового комплексу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних та практичних основ вивчення конкурентоспроможності продукції на ринку знайшли своє відображення в численних працях закордонних та вітчизняних учених Л.В. Балабанової, С.В. Близнюка, В.О. Василенка, В.А. Гайдука, С.М. Іванюти, Ю. Іванова, С.В. Ковальчука, Е.М. Короткова, Ф. Котлера, Г.І. Олехнович, М. Портера, С.І. Савчука, А.О. Старостіної, Р.А. Фатхутдінова, З.Є. Шершньової, М. Щербаня та низки інших. Проблеми розвитку молочної галузі України знайшли своє відображення у працях В.В. Балковської, Т.В. Дівенка, М.В. Криворучка, А.О. Марчука, Т.Л. Мостенської, І.Ю. Рудя.

Зокрема, Г.І. Олехнович у своїх дослідженнях зауважує, що конкурентоспроможність – це властивість продукції, котра виражає її здатність бути реалізованою споживачам на конкретному ринку у визначений період [5, с. 12]. Такої ж думки дотримується З.Є. Шершньова. У її працях конкурентоспроможність продукції – це ступінь її відповідності на певний момент вимогам цільових груп споживачів або обраного ринку за найважливішими характеристиками: технічними, економічними, екологічними тощо [10, с. 26].

Заслужують на увагу дослідження Т.В. Дівенка щодо конкурентоспроможності молокопродукції в Україні. На думку автора, молочно-сировинна база в Україні за якісними показниками далеко відстає від європейських країн. Низька якість молока з'являється при незадовільних біологічно-санітарних умовах в первинній ланці виробництва [2, с. 18].

Разом з цим вивчення й аналіз опублікованих за даною проблематикою праць дозволили зробити висновок про те, що питання конкурентоспроможності вітчизняного ринку молокопродукції трактується неоднозначно, недостатньо розроблені як у науковому, так і в організаційно-практичному аспектах та потребують подальшого дослідження.

При написанні даної статті було використано праці авторів, які торкалися зазначеного кола питань, досліджено різні підходи до визначення категорії «конкурентоспроможність продукції», визначено основні передумови її досягнення, обґрунтовано необхідність забезпечення конкурентних переваг для підприємств молочної галузі України.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо визначення категорії «конкурентоспроможність продукції», вивчення різних підходів щодо її формування та обґрунтування необхідності забезпечення конкурентних переваг на вітчизняному ринку молокопродукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема конкурентоспроможності продукції за останнє десятиліття в Україні стала однією з найбільш обговорюваних, вона є досить актуальною. З огляду на це існує необхідність її всебічного дослідження. Конкурентоспроможність продукції є одним

з головних чинників, який визначає успіх ринкової діяльності товаровиробників. Забезпечення конкурентоспроможності товару та її підвищення належить до найбільш пріоритетних цілей кожної фірми.

Варто звернути увагу на дослідження Ю. Іванова, котрий дає визначення конкурентоспроможності товару з різних точок зору, зокрема [3, с. 12]:

1) під конкурентоспроможністю розуміють ступінь відповідності конкретного товару в кожний даний момент часу вимогам обраного ринку за технічними, економічними й іншими характеристиками;

2) конкурентоспроможність продукту – це комплекс факторів, що відображають як техніко-економічні характеристики продукції, так і умови їхньої реалізації;

3) під конкурентоспроможністю товару розуміється комплекс споживчих і вартісних характеристик, у зв'язку з якими відбувається розподіл попиту між даним товаром й іншими товарами, що обертаються на ринку.

Конкурентоспроможність об'єкту будь-якого рівня не є сталою характеристикою. Вона нерозривно пов'язана з мінливістю конкуренції. М. Портер відзначає, що конкуренція є динамічною і базується на оновленні та пошуку стратегічних відмінностей [7, с. 122].

Поняття конкурентоспроможності містить у собі великий комплекс економічних, правових та інших характеристик, що визначають положення підприємства на галузевому, регіональному або світовому ринку. Цей комплекс може охоплювати характеристики товару, обумовлені сферою виробництва, а також чинники, що формують економічні умови виробництва і збуту продукції загалом. Рівень конкурентоспроможності підприємства – дзеркало, в якому відображаються сукупні підсумки роботи практично всіх служб підприємства, а також стан зовнішнього довкілля.

В.А. Гайдук зазначає, що конкурентоспроможність існує у двох формах – потенційній та фактичній, а економічний суб'єкт прагне до максимальної реалізації свого потенціалу [1, с. 16].

Цікавою з даного приводу є позиція С.І. Савчука, який стверджує, що поділ конкурентоспроможності на потенційну й реальну (фактичну) виглядає досить спірним. Необхідно враховувати, що оцінка конкурентоспроможності – це завжди прогноз результатів участі об'єкта в економічному суперництві з конкурентами. Такий прогноз можна одержати на основі зіставлення (у широкому розумінні) факторів конкурентоспроможності об'єктів, що порівнюються. Тому словосполучення «потенційна конкурентоспроможність» по своїй суті еквівалентно словосполученню «потенційна потенція» [9, с. 235].

Конкурентоспроможність продукції – одна з найважливіших характеристик, що лежить в основі конкурентоспроможності підприємства. Між категоріями конкурентоспроможності продукції й підприємства існують взаємозв'язок і взаємозалежність. Конкурентоспроможність продукції є рушійною силою стійких конкурентних позицій будь-якого виробника. Разом з тим, конкурентоспроможність продукції є необхідною, але недостатньою умовою конкурентоспроможності підприємства.

Розглянемо відмінності цих категорій.

По-перше, конкурентоспроможність продукції визначається стосовно досить короткого з економічної точки зору періоду часу, а оцінювання конкурентних позицій фірми пов'язане з порівняно тривалим періодом.

По-друге, рівень конкурентоспроможності продукції визначається для кожного її виду, а оцінювання конкурентоспроможності підприємства охоплює всю номенклатуру продукції, яка виробляється, або ж продукцію кожного бізнес-напряму (залежно від мети визначення конкурентоспроможності підприємства).

По-третє, рівень конкурентоспроможності підприємства цікавить насамперед його власника, який визначає доцільність виробничо-господарської діяльності за конкретних умов. А споживача при оцінюванні конкурентоспроможності продукції не цікавлять обсяг витрат і ефективність виробництва.

Таким чином, конкурентоспроможність має розглядатись як відносна характеристика продукції, яка відображає її відмінність від продукції конкурента за ступенем відповідності однакової потребі та за витратами на її задоволення.

Класиком теорії конкуренції і конкурентоспроможності вважається Майкл Портер, вагомим внеском якого є дослідження категорії «конкурентних переваг» – ключових факторів успіху, характерних для певного підприємства (галузі) чинників, що дають йому переваги над конкурентами (іншими галузями), наприклад, у боротьбі за інвестиції за рахунок більшої прибутковості або швидкості обороту капіталу тощо. На його думку, конкурентні переваги поділяються на два основних види: низькі витрати та диференціація товарів [7, с. 87]. Аналізуючи різні підходи до пояснення природи конкурентоспроможності підприємства й національної економіки, М. Портер дійшов висновку, що конкурентна перевага як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках залежить від наявності й ефективності використання ресурсів, що перебувають у розпорядженні фірми. Причому комбінація ключових факторів успіху не є постійною та універсальною для всіх галузей промисловості. Кожна окрема галузь має свої специфічні вимоги до такої комбінації.

Молочна галузь становить значну частку сфери матеріального виробництва АПК та відіграє одну з основних ролей розвитку національного господарства країни. Перспективи розвитку та функціонування галузі є надзвичайно актуальними, оскільки молоко та молочні продукти є особливо цінними і незамінними продуктами харчування людини. Низька ефективність галузі, непаритетність відносин між виробниками та переробними підприємствами молочної продукції й постачальниками ресурсів спричинили фінансові проблеми у більшій частині аграрних формувань, значно ускладнили можливість впровадження ресурсозберігаючих технологій та інвестиційно-інноваційних проектів. Проблеми, що існують, практично набули системного характеру, вирішення яких потребує комплексного підходу щодо підвищення ефективності галузі на основі оптимізації параметрів організаційно-економічних засад при виробництві конкурентоспроможної продукції молочного скотарства, спрямованому на раціональне використання наявних ресурсів.

Розвиток молочної галузі в сучасних ринкових умовах – це кількісна та якісна структура ресурсного забезпечення, а невідкладними проблемами є впровадження прогресивних технологій утримання та годівлі тварин, використання високопродуктивних порід та зменшення витрат енергоресурсів, збільшення робочих місць. Тільки реалізація цих завдань позитивно впливатиме на виробництво та реалізацію конкурентоспроможної молочної продукції. Важливими напрямками для стабільного розвитку молочної галузі в аграрних формуваннях є:

- раціональне використання ресурсного потенціалу;
- розміщення, спеціалізація та концентрація виробництва з урахуванням природних умов;
- удосконалення механізмів цінової політики, фінансово-кредитної та банківської систем;
- організація виробничої діяльності на основі інвестиційно-інноваційного розвитку;
- контрактна система заготівлі молочної сировини між товаровиробниками і переробними підприємствами.

Виробництво молочної сировини забезпечує дрібнотоварний сектор, а саме господарства населення, які виробляють її у вісім разів більше, ніж сільськогосподарські підприємства. Як відомо, конкурентоспроможність дрібнотоварного виробництва в масштабах ринку невисока. Тому проблема конкурентоспроможності молока (і як сировини, і як кінцевої продукції) постає особливо гостро. Її вирішення набуває надзвичайної ваги, оскільки від цього залежить процес інтегрування до світових ринків.

Ми погоджуємося з твердженням І.Ю. Рудя, що якість готової молочної продукції серед інших факторів визначається якістю використаної сировини та спеціалізацією підприємства. За свідченням фахівців, переважну більшість молока, що надходить на заводи, згідно з європейськими стандартами переробляти на харчові цілі не можна. Має місце також невідповідність технологій переробки сировини сучасним вимогам. З огляду на це, більша частина молочної продукції реалізується на внутрішньому ринку [8, с. 40].

Як вірно зазначає Т.Л. Мостенська, незважаючи на те, що конкуренти всередині галузі суттєво різняться між собою цілями, стратегіями, положенням та походженням, в галузі існують загальні правила, які притаманні саме їй, і ефективність функціонування цієї галузі залежить насамперед саме від внутрішніх умов конкуренції в галузі. Крім того, на конкурентну боротьбу в галузі впливає низка короткотермінових чинників або ж таких, що діють на загальний стан конкурентної боротьби в усіх галузях країни: тимчасове обмеження в постачанні матеріалів, коливання попиту тощо [4, с. 114].

Нові виробники, що приходять у молокопереробну промисловість, підсилюють конкурентну боротьбу, створюючи додаткові потужності, беручи участь у перерозподілі сировинних ресурсів та споживчих сегментів. Проте слід зазначити, що діючі підприємства мають конкурентні переваги перед новими завдяки вхідним бар'єрам, які треба подолати, щоб мати можливість працювати в галузі. Вхідні бар'єри – це економічні, стратегічні, емоційні чинники, що змушують фірми конкурувати, хоча вони можуть одержувати незначну або навіть від'ємну віддачу від інвестицій. Такими бар'єрами можуть бути: економія за рахунок масштабів; товарна диференціація; вимога інвестувань; перехідні витрати; відносні перевитрати, що не залежать від масштабу фірми; урядова політика.

Яскравим представником молочної галузі України є приватне акціонерне товариство «Тернопільський молокозавод». Основний напрямок переробки молока даного підприємства – виробництво широкого асортименту класичної молочної продукції (молоко, кефіри, сметана, йогурти, масло та сири) коротких термінів зберігання з максимальним збереженням природних цінних якостей молока. Продукція підприємства об'єднана під брендом «Молокія».

Аналіз обсягів виробництва молокопродуктів по Україні свідчить, що досліджуване підприємство займає лідируючі позиції серед конкурентів. Так, за рівнем виробництва цільномолочних продуктів у 2015-2016 роках ПрАТ «Тернопільський молокозавод» займає 6-ту позицію серед 30 аналогічних підприємств України. Обсяг виробництва цільномолочних продуктів за 2016 рік становив 51437 т, що на 1956 т більше, ніж у 2015 році. Приріст обсягів виробництва був цілком виправданим, оскільки вся продукція знайшла свого покупця. Залишків нереалізованої продукції на кінець 2016 року на підприємстві немає [6].

Фірма займає 5 % вітчизняного ринку молокопродукції, що є досить високим показником. З 30-ти вітчизняних підприємств лише 4 компанії молочної галузі займають більшу частку ринку, ніж ПрАТ «Тернопільський молокозавод»: ТОВ «Люстдорф» (Вінницька обл.) – 12 %; ПАТ «Яготинський МЗ» (Київська обл.) – 9 %; ПАТ «Кременчузький ГМЗ» (Полтавська обл.) – 6 %; ПАТ «Київський ГМЗ №3» (Київська обл.) – 6 %.

Ще два підприємства займають таку ж частку ринку, як досліджуване підприємство: ПАТ «Комбінат Придніпровський» (Дніпропетровська обл.) та ТОВ «Данон-Дніпро» (Херсонська обл.) – по 5 % ринку. Це свідчить про стійку конкурентну позицію ТМ «Молокія».

Аналіз рівня виробництва молока товарного за 2015-2016 роки теж засвідчує лідируючі позиції ПрАТ «Тернопільський молокозавод» серед конкурентів. За даним видом продукції підприємство посіло 3-тю позицію та охопило 6 % вітчизняного ринку молока товарного, поступившись лише ТОВ «Люстдорф» (Вінницька обл.) – 20 % та ПАТ «Яготинський МЗ» (Київська обл.) – 10 % ринку. Щодо обсягів, то спостерігаємо збільшення виробництва молока товарного з 24861 т у 2015 році до 27184 т у 2016 році. Приріст становить 2323 т, залишки нереалізованої продукції відсутні [6].

Конкурентоспроможність кисломолочних продуктів, які виготовляє ПрАТ «Тернопільський молокозавод», за даними 30-ти провідних підприємств молочної галузі України є достатньо високою. Досліджуване підприємство займає 7-ме місце за обсягом виробництва кисломолочних продуктів у 2015-2016 роках і охоплює 5 % вітчизняного ринку. Це є свідченням визнання покупцями продукції ТМ «Молокія». І хоча рівень випуску кисломолочних продуктів у 2016 році дещо скоротився відносно рівня попереднього року і становив 23120 т проти 23458 т у 2015 році (спостерігається зниження на 338 т), проте уся продукція була реалізована, залишків на кінець 2016 року на підприємстві не було [6].

Таким чином, проведений аналіз виробництва основних видів молокопродукції по підприємствах України свідчить про насиченість ринку та високий попит споживачів. ПрАТ «Тернопільський молокозавод» займає стійку конкурентну позицію та високу частку ринку. Продукція підприємства є конкурентоспроможною і користується популярністю серед споживачів усіх регіонів України.

Для більш детального аналізу конкурентоспроможності продукції проведемо оцінку конкурентоспроможності молока товарного, що виробляється на ПрАТ «Тернопільський молокозавод», та порівняємо проаналізовані показники з відповідними показниками найближчих конкурентів, отриманих експертним методом. Для аналізу візьмемо дані про молоко товарне таких підприємств (див. табл. 1):

1. ПрАТ «Комбінат Придніпровський» (Дніпропетровська обл.).
2. ПАТ «Яготинський молокозавод» (Київська обл.).
3. ПрАТ «Галичина» (Львівська обл.).

Таблиця 1

Оцінка конкурентоспроможності молока товарного

Параметри молока товарного	Виробники				Вагомість показника
	ПрАТ «Тернопільський молокозавод»	ПрАТ «Комбінат Придніпровський»	ПАТ «Яготинський молокозавод»	ПрАТ «Галичина»	
1. Вміст білків, %	2,7	2,7	2,7	2,8	0,15
2. Вміст жирів, %	3,4	3,2	3,2	3,2	0,2
3. Вміст вуглеводів, %	4,7	4,6	4,7	4,7	0,15
4. Вміст води, %	88,4	88,8	88,6	88,6	0,1
5. Вміст мікроелементів, %	0,8	0,7	0,8	0,7	0,1
6. Енергетична цінність, ккал / 100 г	60	59	59	59	0,15
7. Смакові властивості, балів	5	3	5	4	0,15
8. Роздрібна ціна за 0,9 л	18,00	17,60	17,95	19,65	-
9. Зважений показник корисного ефекту	20,46	19,985	20,29	20,145	-
10. Коефіцієнт конкурентоспроможності молока товарного	1,137	1,135	1,130	1,025	-

Джерело: складено автором на основі [6]

За показником корисного ефекту продукції досліджуваних підприємств та роздрібною ціною споживання визначимо відповідні показники конкурентоспроможності:

1. ПрАТ «Тернопільський молокозавод»: $K_1 = 20,46 / 18,00 = 1,137$;
2. ПрАТ «Комбінат Придніпровський»: $K_2 = 19,985 / 17,60 = 1,135$;

3. ПАТ «Яготинський молокозавод»: $K_3 = 20,29 / 17,95 = 1,130$;

4. ПрАТ «Галичина»: $K_4 = 20,145 / 19,65 = 1,025$.

Розрахунки свідчать, що найвищий показник конкурентоспроможності за співвідношенням «ціна-якість» характерний для молока ПрАТ «Тернопільський молокозавод» – 1,137. Отже, продукція даного підприємства є найбільш конкурентоспроможною серед інших трьох підприємств. Це молоко є також безпечним та містить усі цінні речовини.

Висновки з проведеного дослідження. Конкурентоспроможність продукції є вагомим критерієм доцільності виходу підприємства на ринок, умовою ефективного здійснення господарських операцій і складовою вибору засобів і методів виробничої діяльності. Забезпечення високої конкурентоспроможності продукції можливе лише при якнайповнішому використанні потенціалу підприємства та є запорукою його комерційного успіху. Необхідною умовою запровадження системи менеджменту якості на вітчизняних молокопереробних підприємствах є не тільки їх переоснащення і запровадження сучасних ресурсозберігаючих технологій виробництва, а й формування надійної сировинної бази. Основою постачання якісної сировини має бути відхід від зони приватного сектору та відродження великотоварного молочного виробництва.

Література

1. Гайдук В. А. Конкурентоздатність в умовах сучасного ринку / В. А. Гайдук // Економіка та держава. – 2007. – № 2. – С. 16-17.
2. Дівенко Т.В. Дослідження конкурентоспроможності продукції молокопереробних підприємств та розробка шляхів її підвищення / Т.В. Дівенко // Ефективна економіка. – 2012. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1087>
3. Иванов Ю. Конкурентоспособность в системе категорий рыночной экономики / Ю. Иванов // Бизнес-Информ. – 1994. – № 11. – С. 11-14.
4. Мостенська Т.Л. Формування ринку конкурентоспроможної молочної продукції в Україні / Т.Л. Мостенська // Наукові праці НУХТ. – 2003. – № 14. – С. 113-116.
5. Олехнович Г. И. Конкурентные стратегии на мировых рынках : учеб. пособие / Г.И. Олехнович. – М. : Издательство деловой и учебной литературы, 2005. – 256 с.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Портер Майкл. Стратегія конкуренції. Пер. з англ. А. Олійник, Р.Сільський / Майкл Портер. – К. : Основи, 1998. – 390 с.
8. Рудь І.Ю. Оцінка конкурентоспроможності молочної продукції / І.Ю. Рудь // Економіка АПК. – 2009. – № 6. – С. 39-42.
9. Савчук С. И. Основы теории конкурентоспособности: монография / С.И. Савчук. – Мариуполь: Рената, 2007. – 520 с.
10. Шершньова З. Є. Стратегічне управління: навч. посібник / З. Є. Шершньова, С. В. Оборська – К. : КНЕУ, 1999. – 384 с.

References

1. Haiduk, V.A. (2007), "Competitiveness in today's market", *Ekonomika ta derzhava*, no. 2, pp. 16-17.
2. Divenko, T.V. (2012), "Investigation of the competitiveness of dairy processing enterprises and development of ways to increase it", *Efektivna ekonomika*, no. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1087> (access date January 5, 2018).
3. Ivanov, Yu (1994), "Competitiveness in the system of market economy categories", *Biznes-inform*, no. 11, pp. 11-14.
4. Mostenska, T.L. (2003), "Formation of Competitive Dairy Market in Ukraine", *Naukovi pratsi NUKHT*, no. 14, pp. 113-116.
5. Olekhovich, G. I. (2005), *Konkurentnyie strategii na mirovykh rynkakh* [Competitive strategies in world markets], tutorial, Izdatelstvo delovoi i uchebnoi literatury, Moscow, Russia, 256 p.
6. Official site of the State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date January 5, 2018).
7. Porter, Maikl (1998), *Stratehiia konkurentsii* [Competition Strategy], translated from English A. Oliinyk, R. Silskyi, Osnovy, Kyiv, Ukraine, 390 p.
8. Rud, I.Yu. (2009), "Assessment of the competitiveness of dairy products", *Ekonomika APK*, no. 6, pp. 39-42.
9. Savchuk, S.I. (2007), *Osnovy teorii konkurentosposobnosti* [Fundamentals of the theory of competitiveness], monograph, Renata, Mariupol, Ukraine, 520 p.
10. Shershnyova, Z.E. and Oborska, S.V. (1999), *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 384 p.

Сарай Н.І. ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ МОЛОКОПРОДУКЦІЇ

Мета. Розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо визначення категорії «конкурентоспроможність продукції», вивчення різних підходів щодо її формування та обґрунтування необхідності забезпечення конкурентних переваг на вітчизняному ринку молокопродукції.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є положення сучасної економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених щодо вивчення категорії «конкурентоспроможність продукції». Для досягнення поставленої мети було використано такі загальнонаукові методи дослідження: групування, порівняння і теоретичного узагальнення – для вивчення наукових праць з проблематики забезпечення конкурентоспроможності продукції; індукції та дедукції – для визначення основних конкурентних переваг для підприємств молочної галузі України; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення і формулювання висновків.

Результати. Визначено економічну суть категорії «конкурентоспроможність продукції». Обґрунтовано існування взаємозв'язку та взаємозалежності категорій конкурентоспроможності продукції та підприємства. Охарактеризовано основні проблеми молочної галузі України та запропоновано шляхи забезпечення конкурентних переваг молокопереробних підприємств. Проведено порівняльний аналіз конкурентоспроможності молока товарного на ринку молокопродукції.

Наукова новизна. Узагальнено теоретико-методологічні дослідження щодо визначення категорії «конкурентоспроможність продукції», обґрунтовано різні підходи щодо її формування та запропоновано шляхи забезпечення конкурентних переваг на вітчизняному ринку молокопродукції.

Практична значущість. Запропоновано рекомендації, якими визначено умови забезпечення високої конкурентоспроможності молокопродукції, зокрема: якнайповніше використання потенціалу молокопереробного підприємства; запровадження системи менеджменту якості на молокопереробних підприємствах на основі формування надійної і якісної сировинної бази шляхом відходу від сировини приватного сектору та відродження великотоварного молочного виробництва; запровадження сучасних ресурсозберігаючих технологій виробництва.

Ключові слова: конкурентоспроможність продукції, конкурентоспроможність підприємства, конкурентні переваги, конкурентна боротьба.

Sarai N.I. ESTIMATION OF COMPETITIVENESS OF THE DOMESTIC DAIRY MARKET

Purpose. The development of theoretical, methodological and practical recommendations for the definition of the category of "product competitiveness", the study of different approaches to its formation and the justification of the need to ensure competitive advantages in the domestic market of dairy products.

Research methodology. The theoretical and methodological basis of the research is the principles of modern economic theory, scientific works of domestic and foreign scientists regarding the study of the category of "competitiveness of products". To achieve this purpose we used general scientific methods of research such as grouping, comparison and theoretical generalization - for studying scientific works on the issues of ensuring the competitiveness of products; induction and deduction - to determine the main competitive advantages for the enterprises of the dairy industry of Ukraine; abstract-logical - for theoretical generalization and formulation conclusions.

Research. In the article the economic essence category "competitiveness of products" is determined. Existence of interconnection and interdependence the categories of competitiveness of products and enterprises is justified. The main problems of the dairy industry of Ukraine are described and ways of ensuring the competitive advantages of dairy processing enterprises are offered. A comparative analysis of competitiveness milk dairy commodity market is carried out.

Scientific novelty. Theoretical and methodological research on the definition category " product competitiveness " are generalized, different approaches to its formation are substantiated and ways of providing competitive advantages on the domestic market of dairy products are offered.

The practical significance. The recommendations, which determine the conditions for the high competitiveness of milk production, are proposed, in particular: the fullest possible use of the milk processing enterprise potential; the introduction of a quality management system in milk processing enterprises on the basis of the formation the reliable and qualitative raw material base by leaving from the raw material of the private sector and reviving the large-scale dairy production; the introduction of modern resource-saving production technologies.

Key words: competitiveness of products, enterprise competitiveness, competitive advantages, competitive struggle.

Сарай Н.И. ОЦЕНКА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОТЕЧЕСТВЕННОГО РЫНКА МОЛОКОПРОДУКЦИИ

Цель. Разработка теоретических основ и практических рекомендаций по определению категории «конкурентоспособность продукции», изучение различных подходов относительно её формирования, а также обоснование необходимости обеспечения конкурентных преимуществ на отечественном рынке молокопродукции.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются тезисы современной экономической теории, научные труды отечественных и зарубежных учёных касательно изучения категории «конкурентоспособность продукции». Для достижения поставленной цели были использованы такие общенаучные методы исследования: группирование, сравнения и теоретического обобщения – для изучения научных трудов по проблематике обеспечения конкурентоспособности продукции; индукции и дедукции – для изучения основных конкурентных преимуществ для предприятий молочной отрасли Украины; абстрактно-логический – для теоретического обобщения и формулирования выводов.

Результаты. Определена экономическая сущность категории «конкурентоспособность продукции». Обосновано существование взаимосвязи и взаимозависимости категорий конкурентоспособности продукции и предприятия. Охарактеризованы основные проблемы молочной отрасли Украины, предложены пути обеспечения

конкурентных преимуществ молокоперерабатывающих предприятий. Проведён сравнительный анализ конкурентоспособности молока товарного на рынке молочной продукции.

Научная новизна. Обобщены теоретико-методологические исследования относительно определения категории «конкурентоспособность продукции», обоснованы различные подходы относительно её формирования, а также предложены пути обеспечения конкурентных преимуществ на отечественном рынке молочной продукции.

Практическая значимость. Предложены рекомендации, которые определяют условия обеспечения высокой конкурентоспособности молокопродукции, в частности: наиболее полное использование потенциала молокоперерабатывающего предприятия; внедрение системы менеджмента качества на молокоперерабатывающих предприятиях на основании формирования надёжной и качественной сырьевой базы путём отхода от сырья частного сектора и возрождения крупнотоварного молочного производства; внедрения современных ресурсосберегающих технологий производства.

Ключевые слова: конкурентоспособность продукции, конкурентоспособность предприятия, конкурентные преимущества, конкурентная борьба.

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА

УДК 336.71

*Семенча І.Є.,
д-р екон. наук, проф., проф. кафедри банківської справи,
Орнанджі О.В.,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ В УНІВЕРСАЛЬНИХ ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ БАНКАХ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Постановка проблеми. Формування достатньої кількості фінансових ресурсів для будь-якого банку є запорукою його успішної діяльності, забезпечує стійкість та надійність функціонування, дозволяє вдало конкурувати на фінансових ринках. А управління фінансовими ресурсами є, по суті, дверима до загального процесу управління в банку, яке організовано з метою ефективної діяльності всіх його структурних підрозділів для вирішення завдань, поставлених перед банком. Крім того, управління фінансовими ресурсами банку є одним із найважливіших механізмів роботи кожного банку, який спрямований, передусім, на досягнення довгострокових конкурентних переваг з урахуванням всіх факторів впливу внутрішнього та зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений нами аналіз літературних джерел показав, що розробкою, вивченням та удосконаленням методології управління фінансовими ресурсами банків займаються такі вітчизняні вчені-економісти, як Барилюк І. В. [1], Дема Д. І. [2], Діденко О. М. [3], Д'яконова І. І. [4], Карчева Г. Т. [5], Лисенок О. В. [6] та інші.

Але, на нашу думку, характер, методи та прийоми управління фінансовими ресурсами будуть мати суттєві відмінності в залежності від того, який це банк за видом, універсальний чи спеціалізований. Питання у такому ракурсі донині не розглядалось.

Постановка завдання. Мета статті - дослідження особливостей управління фінансовими ресурсами в сучасних універсальних та спеціалізованих банках, а також для чіткого уявлення про відмінності між ними - виділення та опис їх загальних характеристик.

Вважаємо, що такий підхід дозволить більш точно та впорядковано здійснювати управління фінансовими ресурсами в залежності від виду банку та підвищить у підсумку ефективність діяльності банківського менеджменту у цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу дослідження. За видами операцій комерційні банки прийнято поділяти на універсальні та спеціалізовані.

Універсальні банки здійснюють майже всі види банківських операцій, не заборонених чинним законодавством, і обслуговують широке коло клієнтів. Однак, їх діяльність має як переваги, так і недоліки.

Переваги універсальних банків полягають у:

- всебічному сервісі для клієнтів («все з одних рук»);
- наданні послуг, що є нерентабельними для банку;
- більшій надійності вкладів, оскільки банки розподіляють свій підприємницький ризик на декілька сфер бізнесу;

- можливості надавати «пакетне» обслуговування клієнтів, що підвищує конкурентні переваги на ринку фінансових послуг;

- більш високій продуктивності банківської системи;

- більшій забезпечуючій конкурентоспроможності.

Недоліки універсальної банківської системи полягають:

- у можливості конфліктних ситуацій між інтересами клієнта і банку;

- у можливості концентрації влади у вирішенні спірних питань;

- до різних клієнтських каналів різне ставлення в залежності від клієнтської політики та ключових клієнтів для банку.

Спеціалізовані комерційні банки, не відкидаючи принципу можливості надання універсального набору послуг, зосереджують зусилля на здійсненні кількох великих банківських операцій або обслуговуванні обмеженої кількості клієнтів. Спеціалізація впливає на характер всієї діяльності банку, визначає особливості формування його активів та зобов'язань, побудову балансу, а також специфіку організації роботи з клієнтом. Загалом, через набуття досвіду в певній сфері банківської справи розробка технічних прийомів та методів реалізації певних операцій підвищує їх якісний рівень. Це, в

свою чергу, призводить до збільшення прибутковості деяких спеціальних операцій комерційних банків, і тому їхня діяльність в інших сферах стає непотрібною.

Створення спеціалізованих банків має низку досить важливих переваг для держави в контексті забезпечення виконання її інтересів, ніж нарощування кількості універсальних.

По-перше, держава може певним чином рекомендувати засновникам спеціалізованих банків обирати специфіку своєї діяльності, виходячи із стану економічної кон'юнктури, стану фінансово-економічного середовища країни, соціально-економічних потреб тощо. У результаті, банки не будуть лише створюватися та контролюватися державою, а, відтак, діяти у самостійно, створюватися у відповідності з об'єктивною економічною потребою в них у тих галузях економіки, фінансування яких буде узгоджено з інтересами для держави та економічно ефективним з боку засновників банку.

По-друге, держава може створювати певні обмеження в контексті максимально можливої кількості створених спеціалізованих банків одного виду. Максимально можлива кількість банків має бути визначено у відповідності із мінімальним потенціалом банків щодо фінансування галузей економіки, масштабів їх охоплення та в інтересах створення певної конкуренції між ними. Така політика створення спеціалізованих банків дозволить покрити сферою їх впливу всю територію держави, створить умови для конкурентної боротьби між ними та обмежить їх кількість в рамках економічно виправданого рівня.

До основних переваг створення спеціалізованих банків в контексті забезпечення виконання інтересів держави можна віднести:

- держава може так чи інакше впливати на обрання засновниками спеціалізації банку;
- держава може створювати квоти щодо кількості таких банків;
- держава може створювати орієнтири для діяльності таких банків;
- держава може більш ефективно контролювати їх діяльність;
- держава може створювати більш сприятливі умови їх функціонування.

До основних недоліків можна віднести:

- обмежене коло операцій;
- обмежену кількість клієнтів.

Таким чином, можна виділити характерні ознаки, притаманні спеціалізованим та універсальним банкам (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика універсальних і спеціалізованих банків

Ознаки для порівняння	Універсальні банки	Спеціалізовані банки
1	2	3
1. Джерела формування фінансових ресурсів	Власний капітал банку, цільові надходження, залучені та запозичені кошти	В залежності від напрямку роботи банку. Наприклад, ресурси інвестиційного банку формуються за рахунок продажу власних акцій
2. Обсяг клієнтської бази	Необмежена кількість клієнтів	Обмежена кількість клієнтів
3. Ризики	Універсальні банки змушені враховувати у своїй діяльності всі види банківських ризиків в комплексі. Тому, для попередження високоризикових операцій (дій) банку потрібно обрати оптимальний набір видів ризику для оцінювання	У спеціалізованому, наприклад, інноваційному банку переважають підвищені ризики, пов'язані з кредитуванням ризикових підприємств, технологій, реалізація яких на початку ускладнена. Це вимагає й особливих методів регулювання банківського ризику, зокрема одержання гарантій від держави, впровадження заставного права на нерухомість і т.ін. Холдингова установа, що спеціалізується на купівлі контрольних пакетів цінних паперів, робить оцінку ризику з операціями з цінними паперами тощо. Таким чином, спеціалізовані банки несуть ризики з тих специфічних банківських операцій, що складають напрям їх діяльності.

продовження табл. 1

1	2	3
4. Структура управління банком	1. Управління прогнозування діяльності. 2. Управління маркетингу і зв'язків з клієнтурою. 3. Кредитне управління. 4. Валютне управління. 5. Управління депозитних операцій. 6. Управління РКО. 7. Управління посередницькими операціями. 8. Управління філіями банку. 9. Управління аналізу і статистики. 10. Тарифний комітет. 11. Комітет з питань управління активами і пасивами.	Спеціалізований банк відрізняється від універсальних за меншим діапазоном операцій, що означає, що організаційна структура спеціалізованого банку буде залежати від характеру спеціалізованого банку. У цілому, організаційна структура спеціалізованого банку буде заснована на стандартній структурі універсального банку.
5. Продуктова лінійка	Пропонують широкий спектр банківських продуктів, охоплюють багато секторів грошового ринку та галузей економіки	Обмежують свою діяльність клієнторієнтованими лініями послуг, невеликим колом операцій або функціонують у вузькому секторі ринку, або обслуговують окремі галузі економіки
6. Сектор ринку	Охоплюють багато секторів грошового ринку та галузей економіки	Найчастіше спеціалізовані банки виникають в таких секторах ринку: споживчого кредиту; іпотечного кредиту; сільськогосподарського кредиту; залученні малих вкладів та обслуговування малого бізнесу; у зовнішньоекономічній діяльності; у сфері інвестування капіталу; у житловому будівництві тощо

Джерело: розробка авторів

Як бачимо з інформації табл. 1, відмінності між цими банками, їх особливостями функціонування є доволі суттєвими. Але, на сьогодні у багатьох країнах, відмінності між універсальними і спеціалізованими банками стають все більш розпливчастими і спірними. Навіть у тих країнах, де переважають спеціалізовані банки, фактично багато з них перетворилися в універсальні.

Наприклад, до найбільших нині універсальних швейцарських банків відносять «Credit Suisse», «Credit Suisse First Boston» [7], «United bank of Switzerland» та «Union Bank of Switzerland» [8].

З точки зору ширини продуктової лінійки, практично не існує відмінностей між універсальними банками, які пропонують, як правило, повний набір послуг, дозволених чинним законодавством. Рішення про базовий асортимент послуг банк приймає вже на етапі свого створення.

Тому сьогодні існує необхідність чітко окреслити відмінності між спеціалізованими та універсальними банками. Характерні відмінності узагальнено та подано у табл. 2.

Таблиця 2

Характерні відмінності між спеціалізованими та універсальними банками

Ознака	Спеціалізований банк	Універсальний банк
Початковий капітал	Формується переважно за рахунок власних коштів	Формується за рахунок залучених коштів, а це, у свою чергу, підвищує ризик їх відтоку в будь-який час
Основна спеціалізація	Розміщення цінних паперів емітентів	Кредитування позичальників та розрахунково-касове обслуговування клієнтів
Термін кредитування	Довгострокове кредитування	Коротко- та середньострокове кредитування
Розмір активів	Відносно невеликі	Великі
Фінансування	Займаються переважно великомасштабними проектами, які потребують значних капіталовкладень	Займаються фінансуванням малих та середніх проектів. Найчастіше використовують політику диверсифікації
Венчурне інвестування	Надають перевагу	Майже не займаються, надають перевагу менш ризикованим інвестиційним проектам
Послуги на ринку акцій	Надають посередницькі послуги на первинному і вторинному фондовому ринку	Надають послуги на первинному ринку цінних паперів

Джерело: розробка авторів

Щодо тенденцій, які спостерігаються у банківській системі України, то її розвиток характеризується універсалізацією банківських установ. Універсалізаційні процеси в банківській сфері мають як свої недоліки, так і певні переваги. Універсальність банку виступає певною гарантією стабільності банку, незважаючи на його масштаб, множинність зв'язків чи розташування. Незважаючи на таку перевагу, водночас зростає і ризикованість банківських операцій. Вкладення в інвестиційні проекти здійснюються в безпосередньому зв'язку з основною банківською діяльністю, що, у свою чергу, містить загрозу зниження ліквідності банківських вкладень. А ця проблема сьогодні набула особливого значення для вітчизняних банків.

Якщо розглядати джерела наповнення ресурсної бази банку у контексті його типу, то, безумовно, універсальні банки переважатимуть над спеціалізованими. Це пояснюється, перш за все, більш широким спектром функціональних можливостей. Хоча, спеціалізований банк у своїй професійній діяльності обмежується областю своїх грошових операцій.

Наприклад, універсальний банк має перевагу над територіальним, оскільки він здатний накопичувати значно більший потік коштів, що не тільки збільшує його ресурсний потенціал, але також покращує рівень ліквідності та доходів. Загалом перевага залучення коштів з універсального банку над будь-яким спеціалізованим – ширина можливостей для такого залучення.

Якщо спеціалізований банк обмежує можливості залучення до своїх рахунків деяких функціональних, галузевих або клієнтських особливостей і може використовувати джерела доходу тільки для певного його типу, то універсальний використовує їх усі. Але, незважаючи на такі обмеження спеціалізованих банків у порівнянні з універсальними, перші не мають лише свої плюси, так як останні лише мінуси, і навпаки.

Як вже зазначалося вище, основною перевагою універсальних банків є їх комплексне обслуговування для клієнтів, які можуть одержувати всі види банківських послуг в одному закладі, що збільшує шанси цього банку на отримання додаткового прибутку від клієнтів. Для того самого клієнта вклад в універсальний банк є більш надійним, оскільки банк може розподіляти свій бізнес-ризик між кількома бізнес-сферами.

У той же час, спеціалізовані банківські установи, хоча і отримують депозити менш часто, ніж універсальні, проте характер цих депозитів відповідає відносно довгим строкам та значним обсягам коштів юридичних осіб. Особливістю функціонування спеціалізованих банків є момент набуття досвіду роботи в певній сфері банківської справи, розробка технічних прийомів та методів реалізації певних операцій, що підвищує їх якісний рівень. Це, в свою чергу, призводить до збільшення прибутковості деяких спеціальних операцій комерційних банків і тому їх діяльність у інших сферах стає непотрібною.

На нашу думку, особливості є також і в самому управлінні фінансовими ресурсами між універсальними та спеціалізованими банками. Їх досліджено та узагальнено за функціями управління у табл. 3.

Таблиця 3

Особливості управління фінансовими ресурсами банків

Універсальні банки	Спеціалізовані банки
1	2
Планування ресурсів	
Оцінювання динаміки власного капіталу банку, можливостей капіталізації прибутку	
Формування (або корегування) депозитної політики банку з врахуванням стану банку на ринку, потреб клієнтів, стану платоспроможності ключових клієнтів, пропозицій банків-конкурентів	Формування (або корегування) депозитної політики банку з врахуванням змін у галузі економіки, в якій спеціалізується банк, потреб клієнтів цієї галузі, стан їх платоспроможності, її стабільність; з врахуванням змін регіональних цін на галузевому ринку; з врахуванням чинників, які впливають на потреби клієнтів (сезонність, річні коливання цін на міжнародних ринках, тощо)
Аналіз кількісних та якісних характеристик клієнтських каналів банку, визначення групи ключових клієнтів з метою формування привабливої лінійки депозитних продуктів	Вивчення змін у клієнтському каналі банку з метою вдосконалення лінійки послуг депозитних програм, що пропонує банк
Планування програм підвищення кваліфікації персоналу банку, який працює безпосередньо з клієнтами по оформленню депозитів	
Розробка (або вдосконалення) комплексної стратегії якісного обслуговування ключових клієнтів банку, регламентів обслуговування	Вдосконалення умов з метою якісного обслуговування клієнтів, розробка регламентів обслуговування
Аналіз стану існуючих пропозицій банку по депозитах, оцінювання їх актуальності, відповідності очікуванням клієнтів, фінансовій програмі банку та планування удосконалення (або розширення) лінійки депозитних продуктів	

продовження табл. 3

1	2
Розробка маркетингової стратегії по залученню нових клієнтів, утриманню клієнтів з позитивною клієнтською історією та формування лояльності до банку	Розробка маркетингової стратегії по просуванню банківських депозитних програм у певну галузь (клієнтський канал)
Оцінювання фінансових витрат банку на планування ресурсної бази банку, розробка плану загальних витрат на діяльність банку та їх оптимізацію (за потребою)	
Організація ресурсної бази банку	
Проведення рекламної кампанії по залученню нових клієнтів як із сегменту ключових, так і з інших, менш привабливих для банку сегментів	Проведення цільової рекламної кампанії
Впровадження плану по реалізації депозитної політики банку	
Ефективні дії за напрямками, що забезпечують дохід банку	
Створення умов якісного обслуговування клієнтів банку	
Вдосконалення технічних та технологічних можливостей банку по обслуговуванню клієнтів	
Вдосконалення інформування клієнтів про пропозиції банку, фінансовий стан, надійність діяльності та спроможності банку	
Мотивація до формування ресурсів	
Вивчення персональних особливостей ключових клієнтів банку, що формують ресурсну базу, та розробка під них лінійок послуг із привабливими спеціальними пропозиціями	Вивчення персональних особливостей клієнтів та розробка під їх вид та тип методів обслуговування, зручне облаштування відділень за територіальною ознакою
Розробка бонусних програм та пільгових умов для постійних клієнтів	
Контроль ресурсів	
Контроль за всіма групами витрат банку	
Контроль дій банків-конкурентів по роботі з депозитними програмами	
Контроль змін на фінансовому ринку, в економіці загалом та корегування у відповідності цінової пропозиції по депозитах, умов надання або розробки депозитного продукту	Контроль змін на галузевому ринку (або в цільовій клієнтській групі), фінансовому ринку, в економіці загалом та корегування у відповідності цінової пропозиції по депозитах, умов надання або розробки депозитного продукту

Джерело: розробка авторів

Отже, з інформації табл. 3 видно, що при здійсненні всіх функцій управління фінансовими ресурсами, крім функції організації, спостерігаються відмінності між універсальними та спеціалізованими банками. Це виправдано, на нашу думку тим, що функція «організація» є логічним продовженням та відображенням функції «планування», яке, як ми бачимо з табл. 3, суттєво відрізняється для банків обох видів як за характером, так і за напрямками робіт.

Також треба зазначити, що, виходячи з кількості видів робіт, менеджменту банків в управлінні фінансовими ресурсами слід особливу увагу приділяти саме плануванню, оскільки ефективно його здійснення забезпечить основний фундамент для створення як власних, так і залучених ресурсів.

Крім того, як показує наш досвід аналізу управління діяльністю вітчизняних банків протягом десятиліття, найменшу увагу менеджмент банку з усіх функцій управління зосереджує на формуванні мотивації як такої у всіх напрямках функціонування банку. Вважаємо, що посилення роботи у напрямку мотивування клієнтів до відкриття депозитних рахунків у різних валютах та металах зможе забезпечити для банку стабільну ресурсну базу без високих ризиків її втрати, базуючись на лояльності та довірі клієнтів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у результаті проведеного дослідження можна зробити низку висновків:

1. Між універсальними та спеціалізованими банками існують суттєві відмінності щодо здійснення ними діяльності, зокрема і у напрямку формування та збереження ресурсної бази (див. табл. 1-2).

2. В світі спостерігається розвиток тенденції до посилення універсалізації в діяльності комерційних банків. Банківська система України не є виключенням.

3. Діяльність спеціалізованих фінансово-кредитних установ залишається надзвичайно важливою для економічного розвитку та зростання суспільства, оскільки вони можуть обслуговувати низку таких галузей економіки, які не представляють економічного інтересу для універсальних банків, узгоджуючи тим самим власні інтереси із інтересами держави, народного господарства та суспільства.

4. Порядок, глибина та види діяльності з управління фінансовими ресурсами в універсальних та спеціалізованих банках відрізняються (див. табл. 3).

5. Надзвичайно важливим для банку повинно бути здійснення саме планування фінансових ресурсів, але висококваліфіковане забезпечення мотивування клієнтів, водночас, надасть змогу закріпити стійкість ресурсної бази банку на значний термін незалежно від його спеціалізації.

Враховуючи відзначене, подальші дії необхідно спрямувати на створення ефективно діючого механізму узгодження інтересів держави, комерційних банків та клієнтів, а також проблемам створення діючих спеціалізованих банків в банківській системі України.

Бібліографічний список

1. Барилюк І.В. Аналіз детермінант формування ресурсного потенціалу банків України / І.В. Барилюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.1. – С. 174-181 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnlut_2012_22.1_34.

2. Дема Д.І. Стан та перспективи розвитку банківської системи України / Д.І. Дема, І.В. Абрамова // Облік і фінанси. – 2016. – № 1 (71). – С. 83-89.

3. Діденко О.М. Вплив інтенсивності регулювання банківської діяльності на прибутковість банківської системи країни / О.М. Діденко // Проблеми економіки. – 2015. – № 2. – С. 219-225 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2015_2_33.

4. Д'яконова І.І. Діяльність офшорних зон у міжнародних фінансових відносинах: значення та регулювання / І.І. Д'яконова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : [збірник наукових праць]. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2014. – № 38. – С. 14-20.

5. Карчева Г.Т. Проблеми забезпечення фінансової стійкості банківської системи України в умовах макроекономічної нестабільності / Г.Т. Карчева // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2016. – Т. 21. - Вип. 5. – С. 146-150 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2016_21_5_33.

6. Лисенок О.В. Нормативно-індексна модель оцінки соціально-економічної ефективності банківської діяльності / О.В. Лисенок // Облік і фінанси. – 2015. – № 4(70). – С. 98-104.

7. Офіційний веб-сайт “CREDIT SUISSE GROUP AG” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.credit-suisse.com/international/en.html>.

8. Офіційний веб-сайт “UBS Group AG” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ubs.com/global/en.html>.

References

1. Baryliuk, I.V. (2012), “Analysis resource potential determinant of banks Ukraine”, *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, Iss. 22.1, pp. 174-181, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnlut_2012_22.1_34 (access date December 15, 2017).

2. Dema, D.I and Abramova, I.V. (2016), “State and prospects of the banking system of Ukraine”, *Oblik i finansy*, no. 1 (71), pp. 83-89.

3. Didenko, O.M. (2015), “Influence of the intensity of regulation of banking activity on the profitability of the banking system of the country”, *Problemy ekonomiky*, no. 2, pp. 219-225, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2015_2_33 (access date December 15, 2017).

4. Diakonova, I.I. (2014), “Activities of offshore zones in international financial relations: meaning and regulation”, *Problemy i perspektivy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy : [zbirnyk naukovykh prats]*, DVNZ “UABS NBU”, Sumy, Ukraine, no. 38, pp. 14-20.

5. Karcheva, H.T. (2016), “Problems of providing financial stability of the banking system of Ukraine in the conditions of macroeconomic instability”, *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, Vol. 21, Iss. 5. pp. 146-150, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2016_21_5_33 (access date December 15, 2017).

6. Lysenok, O.V. (2015), “Normative-index model of estimation of social and economic efficiency of banking activity”, *Oblik i finansy*, no. 4 (70), pp. 98-104.

7. *Ofitsiyniy veb-sait “CREDIT SUISSE GROUP AG”* [Official web-site “CREDIT SUISSE GROUP AG”], available at: <https://www.credit-suisse.com/international/en.html> (access date December 15, 2017).

8. *Ofitsiyniy veb-sait “UBS Group AG”* [Official web-site “UBS Group AG”], available at: <https://www.ubs.com/global/en.html> (access date December 15, 2017).

Семенча І.Є., Орнанджі О.В. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ В УНІВЕРСАЛЬНИХ ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ БАНКАХ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Мета. Дослідження особливостей управління фінансовими ресурсами в сучасних універсальних та спеціалізованих банках, а також для чіткого уявлення про відмінності між ними - виділення та опис їх загальних характеристик.

Методика дослідження. В дослідженні використані метод порівняльного аналізу та метод теоретичного узагальнення: 1) для визначення та опису особливостей діяльності універсальних та спеціалізованих банків; 2) для з'ясування відмінностей спеціалізованих банків від універсальних; 3) для визначення та опису особливостей управління фінансовими ресурсами у банках обох видів.

Результати. Визначено, що між універсальними та спеціалізованими банками існують суттєві відмінності щодо здійснення ними діяльності, зокрема і у напрямку формування та збереження ресурсної бази. Обґрунтовано, що порядок, глибина та види діяльності з управління фінансовими ресурсами в універсальних та спеціалізованих банках мають суттєві відмінності. Визначено, що надзвичайно важливим для банку повинно бути здійснення саме планування фінансових ресурсів, але високо кваліфіковане забезпечення мотивування клієнтів, водночас, надасть змогу закріпити стійкість ресурсної бази банку на значний термін не залежно від його спеціалізації.

Наукова новизна. Вперше: узагальнено особливості діяльності універсальних та спеціалізованих банків; визначено та описано відмінності спеціалізованих банків від універсальних, а також особливості управління фінансовими ресурсами у банках обох видів.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані банківським менеджментом в практичній діяльності у напрямку формування та управління ресурсною базою банку, а також дослідниками в сфері банківського менеджменту.

Ключові слова: універсальний банк, спеціалізований банк, управління, ресурсна база, фінансові ресурси банку, функції управління, фінансовий менеджмент банку.

Semencha I.Ye., Ormandzhi A.V. FEATURES OF MANAGEMENT OF FINANCIAL RESOURCES IN UNIVERSAL AND SPECIALIZED BANKS: COMPARATIVE CHARACTERISTICS

Purpose. Investigation of the features of financial resources management in modern universal and specialized banks, as well as for a clear idea of the distinction between them allocation and a description of their general characteristics.

Methodology of research. The research uses the method of comparative analysis and the method of theoretical generalization: 1) to determine and describe the features of the activities of universal and specialized banks; 2) to clarify the differences between specialized banks from universal; 3) to define and describe the features of financial resources management in banks of both types.

Findings. It was certain that there are significant differences between the universal and specialized banks regarding their activities, in particular, in the direction of the formation and preservation of the resource base. It is justified that the order, depth and types of activity from the management of financial resources in universal and specialized banks have significant differences. Certainly, it is extremely important for the bank to implement exactly the planning of financial resources, and highly qualified provision of motivation for clients, at the same time, will provide an opportunity to consolidate the stability of the bank's resource base for a significant period, regardless of its specialization.

Originality. For the first time: summarizes the features of the activities of the universal and specialized banks; defined and described the differences of specialized banks from universal ones, as well as features of financial resources management in banks of both types.

Practical value. The results of the research can be used by banking management in practical activity in the direction of forming and managing the resource base of the bank, as well as researchers in the sphere of banking management.

Key words: universal bank, specialized bank, management, resource base, bank financial resources, management functions, financial management of the bank.

Семенча И.Е., Орманджи А.В. ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ РЕСУРСАМИ В УНИВЕРСАЛЬНЫХ И СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ БАНКАХ: СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

Цель. Исследование особенностей управления финансовыми ресурсами в современных универсальных и специализированных банках, а также для четкого представления о различиях между ними - выделение и описание их общих характеристик.

Методика исследования. В исследовании использованы метод сравнительного анализа и метод теоретического обобщения: 1) для определения и описания особенностей деятельности универсальных и специализированных банков; 2) для выяснения отличий специализированных банков от универсальных; 3) для определения и описания особенностей управления финансовыми ресурсами в банках обоих видов.

Результаты. Определено, что между универсальными и специализированными банками существуют существенные отличия относительно осуществления ими деятельности, в частности и в направлении формирования и сохранения ресурсной базы. Обосновано, что порядок, глубина и виды деятельности из управления финансовыми ресурсами в универсальных и специализированных банках имеют существенные отличия. Определенно, что чрезвычайно важным для банка должно быть осуществление именно планирования финансовых ресурсов, а высококвалифицированное обеспечение мотивирования клиентов, в то же время, предоставит возможность закрепить устойчивость ресурсной базы банка на значительный срок вне зависимости от его специализации.

Научная новизна. Впервые: обобщены особенности деятельности универсальных и специализированных банков; определены и описаны отличия специализированных банков от универсальных, а также особенности управления финансовыми ресурсами в банках обоих видов.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы банковским менеджментом в практической деятельности в направлении формирования и управления ресурсной базой банка, а также исследователями в сфере банковского менеджмента.

Ключевые слова: универсальный банк, специализированный банк, управление, ресурсная база, финансовые ресурсы банка, функции управления, финансовый менеджмент банка.

УДК 336.027

**Ватаманюк-Зелінська У.З.,
д-р екон. наук, доц., проф. кафедри
державних та місцевих фінансів,
Смолин О.І.,
Львівський національний університет імені Івана Франка**

ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ РОЗПОДІЛУ ВИДАТКІВ НА ОСВІТУ НА РІВНІ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ

Постановка проблеми. Сьогодні державна турбота про освіту – це створення потенціалу економічного зростання як найважливішого чинника не лише у забезпеченні національної безпеки та добробуту країни, а й благополуччя кожного її громадянина. Саме фінансові вкладення в освіту визнаються одними з найважливіших інвестицій у людський капітал [1]. Процес раціонального та цільового використання бюджетних коштів є одним із основних завдань, що поставлені перед всіма учасниками бюджетного процесу. І у багатьох країнах визнано, що ефективним способом планування й спрямування бюджетних видатків на освіту є програмно-цільовий метод. Враховуючи це, вважаємо за необхідне дослідити програмно-цільове обґрунтування видатків на освітню сферу на прикладі бюджетних програм в галузі «Освіта» м. Львова із метою досягнення ефективних результатів у використанні бюджетних коштів навчальними закладами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній практиці питаннями програмно-цільового методу (ПЦМ) займалися: О. Андреева, М. Афанасьєва, О. Матненко, В. Гамукін, Р. Зоді та ін. Значний внесок у розвиток й удосконалення програмно-цільового бюджетування здійснили українські науковці: В. Баранова, Т. Бугай, І. Запатріна, М. Волошин, Ю. Остріценко, К. Павлюк, Ю. Пасічник, М. Ливдар, О. Голинська та ін. Незважаючи на численні наукові праці з питань використання програмно-цільового методу планування, розгляд застосування цього методу на місцевому рівні в освітній галузі досі залишається актуальним, потребуючи рекомендацій для більш ефективного результату використання бюджетних ресурсів.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних і організаційних засад застосування програмно-цільового методу за умови планування видатків в галузі освіти на рівні місцевого бюджету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективне використання бюджетних коштів – одне із ключових завдань виконання бюджету України. З огляду на це, важливим є визначення пріоритетів при розподілі фінансових ресурсів, джерел їхнього фінансування та забезпечення контролю за їх цільовим використанням [2]. З метою здійснення ефективної бюджетної політики, більшість країн почали впроваджувати елементи програмно-цільового методу у бюджетний процес. Запровадження ПЦМ в Україні відбулося з прийняттям Бюджетного кодексу в червні 2001 р. Щодо місцевих бюджетів, то запровадження програмно-цільового методу є однією із стратегічних цілей держави. Так, Міністерством фінансів України спільно із галузевими відомствами розроблено та прийнято накази, якими затверджено типові переліки бюджетних програм та результативних показників їх виконання для місцевих бюджетів.

Загалом, будь-який метод планування направлений на досягнення конкретної цілі, але в основу самого процесу планування закладено визначення та постановку завдань, і лише потім виконавці підбирають шляхи їх виконання. Таким чином, програмно-цільовий метод планування побудовано за логічною схемою: «цілі – шляхи – способи – засоби». Постанова за умови використання програмно-цільового планування – це формування «дерева цілей». Відтак, відповідно до нього визначається система заходів щодо реалізації цілі, тобто цільова комплексна програма. Для її здійснення будується спеціальна система управління, яка доводить завдання програми до конкретних виконавців і контролює їх виконання [3, с. 85].

Основними елементами ПЦМ є бюджетні програми, затвердження яких проводиться щорічно виключно в межах наявних бюджетних фінансових ресурсів з метою досягнення конкретної цілі використання коштів. Бюджетні програми визначаються головними розпорядниками бюджетних коштів. При застосуванні ПЦМ ключовим питанням є не розвиток мережі та утримання установ освіти, а результати виконання програм, тобто не лише те, як утримати освітню сферу, а й те, наскільки послуги, надані за ці витрачені кошти, відповідатимуть суспільним потребам.

Впровадження програмно-цільового методу на рівні місцевих бюджетів дає можливість значно підвищити ефективність використання бюджетних коштів для досягнення стратегічних цілей держави у бюджетній сфері, забезпечити раціональне спрямування коштів та результативність їх використання шляхом проведення оцінки виконання бюджетних програм, а прийняття управлінських рішень за

результатами такої оцінки забезпечує досягнення результату, встановленого стратегічними документами держави, підвищує рівень забезпеченості населення послугами належної якості освіти і довіри до влади.

Перелік бюджетних програм в освітній сфері затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 10.07.2017 р. № 992 «Про затвердження Типового переліку бюджетних програм і результативних показників їх виконання для місцевих бюджетів у галузі «Освіта». Отож, на місцевому рівні м. Львова затвердження паспортів бюджетних програм проводиться згідно розпорядчого документу Управління освіти департаменту гуманітарної політики Львівської міської ради та наказу Департаменту фінансової політики Львівської міської ради. Підставою для виконання бюджетних програм є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», рішення виконавчого комітету Львівської міської ради від 18.11.2016 № 1057 «Про затвердження Положення про управління освіти департаменту гуманітарної політики Львівської міської ради та його структури» [4; 5; 6].

Згідно Закону України «Про державний бюджет на 2017 рік» [7], на рівень місцевих бюджетів передано усі видатки щодо оплати праці та нарахування на заробітну плату (крім видатків на оплату праці з нарахуваннями педагогічних працівників), використання товарів, оплати комунальних послуг і енергоносіїв по загальноосвітніх закладах, що мало б додатково обтяжити місцеві бюджети. Проте спостерігається позитивна тенденція щодо обсягу бюджетних асигнувань, зокрема у 2015 р. з місцевого бюджету м. Львова у сферу освіти виділено 71,3 млн. грн на реалізацію проектів енергозбереження, відновлення дошкільних навчальних закладів, проведення ремонтів спортзалів, дитячих майданчиків, басейнів, дахів, фасадів, аварійних об'єктів та санвузлів у школах тощо [8]. У 2016 р. загальні інвестиції в галузь освіти склали 135 млн. грн, зокрема на заміну вікон, ремонт басейнів, харчоблоків, систем опалення, облаштування інтерактивних класів [9]. На 2017 р. з міського бюджету на ремонтні роботи та придбання обладнання і предметів довгострокового користування для закладів освіти виділено 153,2 млн. грн. на відновлення спортивних майданчиків, заміни систем опалення, ремонту басейнів та санвузлів, оновлення комп'ютерної техніки. Зокрема з бюджету міста виділено 24,9 млн. грн на відновлення дошкільних навчальних закладів та груп у садочках [10].

Зважаючи на те, що саме дошкільна, а згодом і загальна середня освіта формує інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності, у м. Львові в освітній галузі реалізується велика кількість бюджетних програм, основні з них - «Надання загальної середньої освіти загальноосвітніми навчальними закладами (в т. ч. школою-дитячим садком, інтернатом при школі), спеціалізованими школами, ліцеями, гімназіями, колегіумами», «Дошкільна освіта», «Надання позашкільної освіти позашкільними закладами освіти, заходи із позашкільної роботи з дітьми», «Надання загальної середньої освіти вечірними (змінними) школами», «Надання загальної середньої освіти загальноосвітніми школами-інтернатами, загальноосвітніми санаторними школами-інтернатами» (табл. 1) - відіграють пріоритетну роль в житті кожної людини.

Таблиця 1

Аналіз фінансування бюджетних програм в освітній галузі з місцевого бюджету м. Львова у 2016-2017 рр., тис. грн

Назва програми	Загальний фонд				Спеціальний фонд			
	Затверджено у бюджеті на 2016 р.	План з урахуванням змін на 2016 р.	Затверджено у бюджеті на 2017 р.	План з урахуванням змін на 2017 р.	Затверджено у бюджеті на 2016 р.	План з урахуванням змін на 2016 р.	Затверджено у бюджеті на 2017 р.	План з урахуванням змін на 2017 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Надання загальної середньої освіти загальноосвітніми навчальними закладами (в т.ч. школою-дитячим садком, інтернатом при школі), спеціалізованими школами, ліцеями, гімназіями, колегіумами	552882,6	670969,5	1019055,0	1022715,5	8159,3	104146,2	9131,2	104644,7
Дошкільна освіта	322882,5	291180,9	449676,1	443073,1	42273,1	95944,4	47614	72030,7

продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Надання позашкільної освіти позашкільними закладами освіти, заходи із позашкільної роботи з дітьми	47338, 3	46664, 6	73318, 7	73656, 5	1404,9	4582,3	2437,1	11025, 4
Надання загальної середньої освіти вечірніми школами	6363,3	4234,2	4662,7	3453,6	101,4	338,3	191,8	191,8
Надання загальної середньої освіти загальноосвітніми школами-інтернатами, загальноосвітніми санаторними школами-інтернатами	7473,2	7674,51	9601,5	9601,5	109,7	1468,84	107,8	347,8

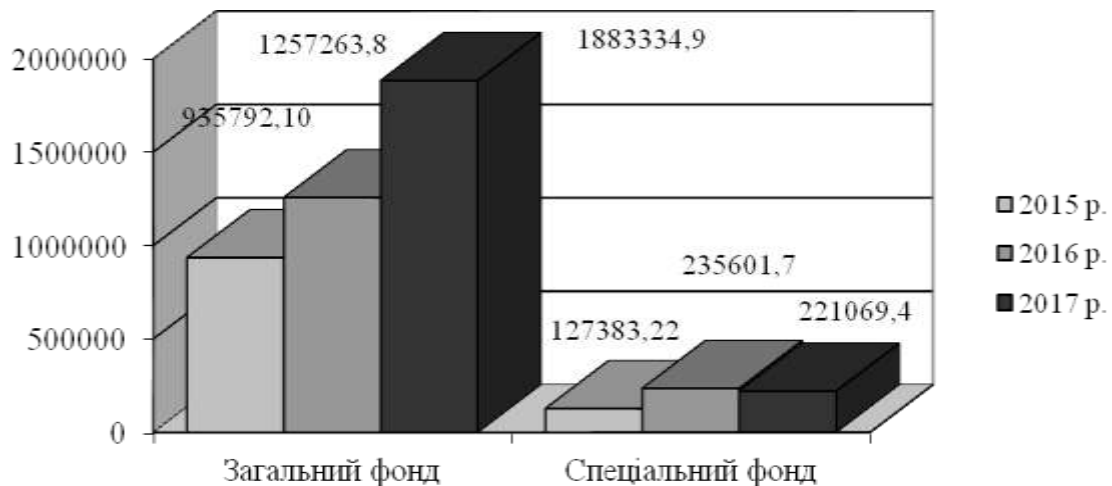
Джерело: побудовано за даними [11]

Як видно з даних табл. 1, у 2016 р. частка видатків на надання загальної середньої освіти загальноосвітніми навчальними закладами (в т. ч. школою-дитячим садком, інтернатом при школі), спеціалізованими школами, ліцеями, гімназіями, колегіумами з загального фонду місцевого бюджету становила 53,4%, спеціального фонду місцевого бюджету – 44,2% загальної величини видатків на освітню галузь. У 2017 р. з загального фонду місцевого бюджету частка видатків становить 54,3%, спеціального фонду місцевого бюджету – 47,3%. У поточному році величина видатків порівняно з попереднім роком зросла на 351746 тис. грн (загальний фонд місцевого бюджету) та 498,50 тис. грн (спеціальний фонд місцевого бюджету).

Видатки з місцевого бюджету м. Львова на дошкільну освіту у 2017 р. зросли на 151892,2 тис. грн за рахунок загального фонду, проте знизилися на 23913,7 тис. грн з спеціального фонду. У 2016 р. частка видатків з загального фонду місцевого бюджету становила 23,2%, спеціального – 40,7%. У 2017 р. 23,5% і 32,6% відповідно. Видатки на бюджетну програму «Надання позашкільної освіти позашкільними закладами освіти, заходи із позашкільної роботи з дітьми» у 2017 р. з місцевого бюджету мали тенденцію до збільшення, як із загального фонду (зросли на 26991,9 тис. грн), так і зі спеціального фонду (збільшились на 6443,1 тис. грн) місцевого бюджету. У 2016 р. на загальний фонд виділено 3,7% (3,9% у 2017 р.), спеціальний – 1,9% (5% у 2017 р.). Основною причиною збільшення видатків на дошкільну і позашкільну освіту з місцевого бюджету м. Львова було прийняття ухвали Львівської міської ради «Про підвищення посадових окладів педагогічних працівників навчальних закладів освіти та культури, які фінансуються за рахунок коштів міського бюджету м. Львова», згідно якої відбулось підвищення на 2 тарифні розряди посадових окладів педагогічних працівників. Відповідно зарплата працівників дошкільних та позашкільних навчальних закладів м. Львова зросла на 1,2–1,5 тис. грн [12].

У 2017 р. видатки на надання загальної середньої освіти вечірніми (змінними) школами знизилися і становили 3453,6 тис. грн за рахунок коштів загального фонду місцевого бюджету і 191,8 тис. грн спеціального фонду місцевого бюджету. У 2016 р. частка видатків з загального фонду становила 0,3% (0,2% у 2017 р.), спеціального – 0,1% (0,07% у 2017 р.) коштів місцевого бюджету. Причиною зменшення видатків стала реорганізація вечірньої (змінної) середньої загальноосвітньої школи № 28 м. Львова, способом приєднання її до загальноосвітньої середньої школи I-III ступенів № 87.

На бюджетну програму «Надання загальної середньої освіти загальноосвітніми школами-інтернатами, загальноосвітніми санаторними школами-інтернатами» у 2017 р. порівняно з 2016 р. видатки загального фонду місцевого бюджету зросли на 1926,99 тис. грн. Спостерігається тенденція до зростання видатків на надання середньої освіти школами-інтернатами, проте значна частина дитячих будинків та шкіл-інтернатів має слабку матеріально-технічну базу, потребує ремонту житлових та службових приміщень. Розглянемо динаміку затверджених у місцевому бюджеті видатків на освітню галузь у 2015-2017 рр. (рис. 1).

Рис. 1. Затверджені видатки на освіту з місцевого бюджету м. Львова за період 2015-2017 рр., тис. грн.

Джерело: побудовано за даними [11]

У 2016 р. порівняно з 2015 р. загальна сума затверджених видатків на освіту зросла на 321471,70 тис. грн (у 2017 р. порівняно з 2016 р. – на 626071,1 тис. грн) загального фонду місцевого бюджету. Щодо спеціального фонду місцевого бюджету, то видатки у 2016 р. порівняно з попереднім роком зросли на 108218,48 тис. грн, у 2017 р. – зменшились на 14532,3 тис. грн. Незважаючи на складну економічну ситуацію в країні, влада м. Львова кожного року збільшує видатки на освіту, що чинять позитивний і суттєвий вплив як на реальну динаміку ВВП, так і на рівень людського розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, запровадження програмно-цільового методу як дієвого інструмента розподілу видатків на освіту дає можливість забезпечити планування та виконання місцевого бюджету, орієнтуватися головним розпорядникам бюджетних коштів на досягнення конкретної мети відповідно до встановлених пріоритетів. Для ефективнішого результату при використанні бюджетних коштів на освітню галузь вважаємо за необхідне:

- планувати видатки місцевого бюджету на освітню галузь із урахуванням вартості проектів, які реалізовуватимуть навчальні заклади на засадах співфінансування, враховуючи обсяг фінансового забезпечення із місцевого бюджету м. Львова;

- розробити навчальні програм для розпорядників бюджетних коштів у галузі «Освіта», що сприятимуть більш ефективній їх участі у мікропроектах розвитку місцевої інфраструктури з метою поліпшення якості надання освітніх послуг у загальноосвітніх навчальних закладах шляхом зменшення на них фінансового навантаження;

- забезпечити обов'язкову участь головних розпорядників бюджетних коштів галузі «Освіта» у «фінансових навчальних програмах» для вивчення методик обчислення можливих обсягів небюджетного внеску (враховуючи індекс податкоспроможності територій) у сфері мікrokредитування;

- забезпечити прозорість бюджетного процесу, що чітко визначає цілі та завдання, на досягнення яких витрачаються бюджетні кошти;

- надати відкритий доступ до публічної інформації використання грошових коштів щодо здійснених видатків в освітній сфері;

- підвищити рівень контролю за виконанням бюджетних програм місцевими бюджетами в освітній галузі;

- проводити порівняльний аналіз ефективності виконання бюджетних програм у галузі «Освіта»;

- здійснювати періодичний моніторинг показників в паспорті бюджетної програми, котрі повинні відповідати інформації, що затверджена рішенням сесії про місцевий бюджет;

- забезпечити за результатами виконання бюджету здійснення оцінки діяльності учасників бюджетного процесу щодо досягнення поставлених цілей та виконання завдань, а також проведення аналізу причин неефективного виконання освітніх бюджетних програм;

- чітко розмежувати відповідальність за реалізацію кожної бюджетної програми в освітній сфері між визначеними головним розпорядником бюджетних коштів та відповідальними виконавцями бюджетних програм;

- посилити відповідальність головного розпорядника бюджетних коштів за дотримання відповідності бюджетних програм у галузі «Освіта» законодавчо визначеній меті його діяльності, а також за фінансове забезпечення і результати їх виконання.

Бібліографічний список

1. Волошин М. Роль держави у зростанні видатків на розвиток людського капіталу / М. Волошин // *Економічний вісник університету* : [збірник наукових праць учених та аспірантів ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»]. – 2010. – № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evu/2010_14/Voloshin.pdf.
2. Павлюк К.В. Проблеми розвитку програмно-цільового методу у бюджетному процесі / К.В. Павлюк // *Наукові праці НДФІ*. – 2005. – Вип. 4. – С. 42-54.
3. Остріщенко Ю.В. Теоретико-методологічні засади запровадження програмно-цільового методу на місцевому рівні / Ю.В. Остріщенко // *Наукові праці НДФІ*. – 2009. – Вип. 2. – С. 84-91.
4. Про затвердження Типового переліку бюджетних програм і результативних показників їх виконання для місцевих бюджетів у галузі «Освіта» : Наказ Міністерства освіти і науки України від 10.07.2017 р. № 992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0956-17>.
5. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 року № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
6. Про затвердження Положення про управління освіти департаменту гуманітарної політики Львівської міської ради та його структури : Рішення виконавчого комітету Львівської міської ради від 18.11.2016 № 1057 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www8.cityadm.lviv.ua/pool/info/doclmr_1.nsf/6fe2c915759101d6422566a0003bb602/efe496468573416dc2258072004f7941?OpenDocument.
7. Про Державний бюджет України на 2017 рік : Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>.
8. Янковська О. Бюджет розвитку Львова: що і за скільки ремонтуватимуть / О. Янковська // «Вголос». – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vgołos.com.ua/articles/byudzhet-rozvytku_lvova_shcho_i_za_skilky_remontuvatymut_173828.html?print.
9. Інформаційний портал депутатів Львівської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.lvivrada.gov.ua/novyny/item/5542-u-deputatsykyh-komisiyah-tryvaye-obgovorenyya-byudzhetu-rozvytku-lyvova>.
10. Гринько О. На ремонті львівських шкіл та садочків цьогоріч із бюджету міста витратять понад 150 млн / О. Гринько // *Zaxid.net*. – 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zaxid.net/na_remonti_lvivskih_shkil_ta_sadochkiv_tsogorich_iz_byudzhetu_mista_vitratyat_ponad_150 mln_n1432154.
11. Офіційний сайт Львівської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cityadm.lviv.ua/>.
12. Про підвищення посадових окладів педагогічних працівників навчальних закладів освіти та культури, які фінансуються за рахунок коштів міського бюджету м. Львова : Ухвала Львівської міської ради від 02.03.2017 № 1574 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://www8.cityadm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/CAF1A1E6C2EAE73EC22580E30049E685?OpenDocument](https://www8.cityadm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/CAF1A1E6C2EAE73EC22580E30049E685?OpenDocument)

References

1. Voloshyn, M. (2010), "The role of the state in increasing expenditures on human capital development", *Ekonomichnyi visnyk universytetu : [zbirnyk naukovykh prats uchennykh ta aspirantiv DVNZ "Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Hryhoriia Skovorody"*, no. 14, available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evu/2010_14/Voloshin.pdf (access date January 10, 2018).
2. Pavliuk, K.V. (2005), "The problems of development of the program-target method in the budget process", *Naukovi pratsi NDFI*, Iss. 4, pp. 42-54.
3. Ostrishchenko, Yu.V. (2009), "Theoretical and methodological principles of implementation of the program-target method at the local level", *Naukovi pratsi NDFI*, Iss. 2, pp. 84-91.
4. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy (2017), *Pro zatverdzhennia Typovoho pereliku biudzhetnykh prohram i rezultatyvnykh pokaznykiv yikh vykonannia dlia mistsevykh biudzhetiv u haluzi «Osvita»* [On Approval of the Typical List of Budget Programs and Performance Indicators for their Implementation for Local Budgets in the "Education"], *Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy* dated 10.07.2017 no. 992, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0956-17> (access date January 10, 2018).
5. Verkhovna Rada Ukrainy (1997), *Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini* [On Local Self-Government in Ukraine], *Zakon Ukrainy* dated 21.05.1997 no. 280/97-VR, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (access date January 15, 2018).
6. Lvivska miska rada (2016), *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro upravlinnia osvity departamentu humanitarnoi polityky Lvivskoi miskoi rady ta yoho struktury* [On Approval of the Regulations on the

Department of Education of the Department of Humanitarian Policy of the Lviv city council and its structure], Rishennia vykonavchoho komitetu Lvivskoi miskoi rady dated 18.11.2016 no. 1057, available at: https://www8.city-adm.lviv.ua/pool/info/doclrmr_1.nsf/6fe2c915759101d6422566a0003bb602/efe496468573416dc2258072004f7941?OpenDocument (access date January 20, 2018).

7. Verkhovna Rada Ukrainy (2016), *Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2017 rik* [On the State Budget of Ukraine by 2017], Zakon Ukrainy dated 21.12.2016 no. 1801-VIII, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1801-19> (access date February 01, 2018).

8. Yankovska, O. (2015), "Budget of Lviv development: what and how much will be repaired", *Vholos*, available at: http://vgolos.com.ua/articles/byudzheth_rozvytku_lvova_shcho_i_za_skilky_remontuvatymut_173828.html?print (access date February 01, 2018).

9. *Informatsiynyi portal deputativ Lvivskoi miskoi rady* [Information portal of deputies of Lviv city council], available at: <https://www.lvivrada.gov.ua/novyny/item/5542-u-deputatsykyh-komisiyah-tryvaye-obgovorenyya-byudzhetu-rozvytku-lyvova> (access date February 01, 2018).

10. Hrynko, O. (2017), "For repairs of Lviv schools and kindergartens this year, more than 150 million will be spent on the city budget", *Zaxid.net*, available at: https://zaxid.net/na_remonti_lvivskih_shkil_ta_sadochkiv_tsogorich_iz_byudzhetu_mista_vitratyat_ponad_150 mln_n1432154 (access date February 01, 2018).

11. *Ofitsiynyi sait Lvivskoi miskoi rady* [Official site of the Lviv city council], available at: <http://city-adm.lviv.ua/> (access date February 01, 2018).

12. Lvivska miska rada (2017), *Pro pidvyshchennia posadovykh okladiv pedahohichnykh pratsivnykiv navchalnykh zakladiv osvity ta kultury, yaki finansuiutsia za rakhunok koshtiv miskoho biudzhetu m. Lvova* [On the increase of official salaries of teachers of educational institutions of education and culture, which are financed at the expense of the city budget of the city Lviv], Ukhvala Lvivskoi miskoi rady dated 02.03.2017 no. 1574, available at: [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/CAF1A1E6C2EAE73EC22580E30049E685?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/CAF1A1E6C2EAE73EC22580E30049E685?OpenDocument) (access date February 01, 2018).

Ватаманюк-Зелінська У.З., Смолин О.І. ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ РОЗПОДІЛУ ВИДАТКІВ НА ОСВІТУ НА РІВНІ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ

Мета. Обґрунтування теоретико-методичних і організаційних засад застосування програмно-цільового методу за умови планування видатків на освіту на рівні місцевого бюджету.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження було застосовано загальнонаукові методи та прийоми: монографічний – для вивчення літературних джерел із теми дослідження; формальної логіки – для аналізу, узагальнення і систематизації матеріалу; табличний та графічний – для наочного відображення отриманих даних; абстрактно-логічний – при обґрунтуванні теоретичних узагальнень і висновків.

Результати. Розглянуто теоретичні аспекти програмно-цільового методу планування видатків на освітню галузь. Здійснено аналіз видатків на освітню галузь із бюджету міста Львова, на підставі якого встановлено, що найбільша частка видатків із цього місцевого бюджету припадає на фінансування загальноосвітніх навчальних закладів. Запропоновано посилити рівень контролю за розподілом та використанням коштів на освіту на рівні місцевого бюджету через надання відкритого доступу до публічної інформації використання грошових ресурсів.

Наукова новизна. Обґрунтовано, що програмно-цільовий метод на рівні місцевого бюджету м. Львова підвищує ефективність використання бюджетних коштів. Зокрема, результативність використання такого методу у сфері планування видатків місцевого бюджету на освітню галузь можна підвищити шляхом застосування навчальних проектів для головних розпорядників бюджетних коштів у галузі «Освіта» із метою зменшення на них фінансового навантаження, тобто небюджетного внеску, враховуючи індекс податкоспроможності територій у сфері мікрокредитування.

Практична значущість. Результати, отримані в ході дослідження, сприятимуть ефективнішому результату при використанні бюджетних коштів на освітню галузь та можуть бути запропоновані для здійснення ефективної бюджетної політики на рівні місцевих бюджетів.

Ключові слова: бюджет, видатки, програмно-цільовий метод, бюджетна програма, бюджетні кошти, освітня галузь.

Vatamaniuk-Zelinska U.Z., Smolyn O.I. THE PROGRAM-TARGET JUSTIFICATION OF EXPENDITURES ON EDUCATION ON THE LEVEL OF THE LOCAL BUDGET

Purpose. To reveal the strategic, methodological and organizational principles of application of the program-target method in the context of planning of expenditures on education at the level of the local budget.

Methodology of research. To achieve the goal in the research process, general scientific methods and techniques were used: monographic – for studying literary sources on the subject of research; formal logic – for analysis, generalization and systematization of the material; tabular and graphical – for visual representation of the received data; abstract-logical – when substantiating theoretical generalizations and conclusions.

Findings. The theoretical aspects of the program-target method of planning of expenditures on the educational industry are considered. The analysis of expenditures on the educational sector from the budget of the city Lviv was carried out, on the basis of which it was established that the largest share of expenditures from this local budget is allocated to the financing of general educational institutions. It is proposed to strengthen the level of control over the allocation and use of funds for education at the level of the local budget through the provision of open access to public information on the use of monetary resources.

Originality. It was substantiated that the program-target method at the level of the local budget of the city Lviv

increases the efficiency of using budget funds. The effectiveness of its use in planning local budget expenditures for the educational sector can be increased by applying educational projects to the main spending units in the "Education" sector in order to reduce the financial burden on them, that is, the non-budget contribution, taking into account the index of capacity of the territories in the field of micro-lending.

Practical value. The results obtained during the study will contribute to more effective result with the use of budgetary funds for the educational sector and can be offered for the implementation of an effective budget policy at the level of the local budgets.

Key words: budget, expenditures, program-target method, budget development, budgetary funds, educational industry.

Ватаманюк-Зелинская У.З., Смолин О.И. ПРОГРАММНО-ЦЕЛЕВОЕ ОБОСНОВАНИЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ РАСХОДОВ НА ОБРАЗОВАНИЕ НА УРОВНЕ МЕСТНОГО БЮДЖЕТА

Цель. Обоснование теоретико-методических и организационных основ применения программно-целевого метода при планировании расходов на образование на уровне местного бюджета.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в процессе исследования были применены общенаучные методы и приемы: монографический – для изучения литературных источников по теме исследования; формальной логики – для анализа, обобщения и систематизации материала; табличный и графический – для наглядного отображения полученных данных; абстрактно-логический – при обосновании теоретических обобщений и выводов.

Результаты. Рассмотрены теоретические аспекты программно-целевого метода планирования расходов на образовательную среду. Осуществлен анализ расходов на образовательную среду из бюджета города Львова, на основании которого установлено, что наибольшая доля расходов из этого местного бюджета приходится на финансирование общеобразовательных учебных заведений. Предложено усилить уровень контроля за распределением и использованием средств на образование на уровне местного бюджета путем предоставления открытого доступа к публичной информации использования денежных ресурсов.

Научная новизна. Обосновано, что программно-целевой метод на уровне местного бюджета г. Львов повышает эффективность использования бюджетных средств. В частности, результативность использования этого метода в сфере планирования расходов местного бюджета на образование можно повысить путем применения учебных проектов для главных распорядителей бюджетных средств в области «Образование» с целью уменьшения на них финансовой нагрузки, т.е. небюджетного взноса, учитывая индекс налогоспособности территорий в сфере микрокредитования.

Практическая значимость. Результаты, полученные в ходе исследования, будут способствовать более эффективному результату при использовании бюджетных средств на образовательную среду и могут быть предложены для осуществления эффективной бюджетной политики на уровне местных бюджетов.

Ключевые слова: бюджет, расходы, программно-целевой метод, бюджетная программа, бюджетные средства, образование.

УДК 330.33; 336.02

*Маршалок Т. Я.,
канд. екон. наук, доцент кафедры
податків та фіскальної політики
Тернопільський національний економічний університет*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ДИСКРЕЦІЙНОЇ ТА НЕДИСКРЕЦІЙНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОСТІ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Економіка країни її розвиток більшою мірою залежать від дій та вчинків уряду країни, проведенням тих чи інших кроків щодо її зростання та стабільного функціонування. Однак, фактично завжди застосування тих чи інших інструментів, реалізація тієї чи іншої стратегії розвитку базується на досягненнях попередніх періодів, досвіді попередніх років чи інших країн. З огляду на це вважаємо, що економіка має здатність повертатися до певних видів, геометрично повторює форму спіралі або ж синусоїди. Тому доцільно вивчити як саме, як часто і наскільки однаково повторюється економіка в тій чи іншій країні, як часто повторюється динаміка економічних індикаторів. Однак, варто зазначити, що зміни в економіці напряму залежать від фіскальної політики, здійснюваної в країні, також така залежність має зворотній зв'язок – фіскальна політика залежить від тенденцій в економіці.

Реалізація фіскальної політики залежить від обраних політичної та економічної доктрини, рівня економічного розвитку, цілей уряду та термін на який вони орієнтовані – короткостроковий, середньостроковий чи довгостроковий періоди. Значний вплив на розвиток економіки, а також реалізація певного виду фіскальної політики на пряму залежить від зовнішніх факторів, політичних змін, глобальних державних трансформацій (набуття незалежності країною, зміни політичних векторів, військових конфліктів, втручання інших держав у життя суверенної країни та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній науці було багато спроб дослідити як змінюється економіка, що є причиною таких трансформацій, періодичність таких змін і під впливом яких факторів такі зміни відбувалися. Зокрема такі дослідження стосуються циклічності та повторюваності економічних процесів. Сьогодні відомо декілька теорій, що доводять розвиток економіки по циклах. Дослідники більшості економічних шкіл вбачали за потребу проаналізувати та дослідити циклічність економічних процесів. Результати такої роботи представлені лише декількома фундаментальними працями, які вважаються основою науки про економічні коливання (цикли). Зокрема до таких відносимо праці Ж. Сисмонді і Т. Мальтуса, К. Маркса, А. Гельфанда, Я. Гельдерена і С. Вольфа, які першими у своїх дослідженнях помітили закономірні повторення економічних станів. Однак першими науковцями, які ґрунтовно і всебічно описали та дослідили економічні цикли, розділили їх на фази були М.Д. Кондратьєв, С. Кузнець, К. Жюгляр, Дж. Китчен. Саме ці вчені і створили підґрунтя для дослідження економічних циклів.

Необхідно відмітити, що значний внесок в розвиток теорії економічних циклів зробив великий український вчений М. Туган-Барановський, який перший в світовій економічній науці сформулював закон інвестиційної теорії циклів, відповідно до якого промисловий цикл формується на основі інвестицій. Саме збільшення інвестицій у тих сферах, що виготовляють засоби виробництва породжує мультиплікаційний процес всіх елементів економічної активності [1]. М. Туган-Барановський зазначає, що регулювання інвестицій відкриває можливості для розширення виробництва.

Однак, у дослідженнях, що були проведені науковцями в сфері економічних циклів недостатньо уваги приділяється безпосередньо впливу фіскальної політики, дій уряду в сфері податкової, видаткової, боргової політик на економічні коливання.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження, аналіз та вирішення проблеми залежності економічних циклів та фіскальної політики, вибір моделі фіскальної поведінки при настанні тієї чи іншої фази такого циклу, виявлення залежності економічного циклу від фіскальної доктрини, визначення і доведення факту залежності між економічними спадами і невиваженою та не обґрунтованою політикою уряду в сфері фіскальної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для всебічного та всеосяжного вирішення визначених завдань необхідно проаналізувати запропоновані вченими погляди на проблему існування та причини виникнення економічних циклів.

З огляду на це, вважаємо за необхідне розпочати таке дослідження з аналізу семантичного походження понять «цикл» та «циклічність», вивчити їх природу та зрозуміти сутність. А вже пізніше вивчити запропоновані економічною наукою погляди на дану проблему.

Відповідно до тлумачного словника, цикл – це: 1. Сукупність взаємозв'язаних явищ, процесів, робіт, яка створює закінчене коло дій протягом певного проміжку часу; 2. Послідовний ряд чогонебудь; 3. Певна група наук, дисциплін, об'єднаних за яким-небудь загальним принципом. Тоді як циклічність – це система організації виробництва, при якій за певний відрізок часу виконується цикл робіт, що повторюються в певній послідовності.

Відповідно до поданого зазначимо, щодо першого визначення, цикл – це процеси, явища чи робота, які є обов'язково взаємопов'язані, мають визначений часовий проміжок та створюють закінчене коло, що означає фактично те, що початок такого процесу, явища чи роботи та його кінець є одним і тим самим.

Тоді як циклічність – це якась система, яка поєднує в собі певні явища, процеси чи роботи які обмежені в певному часовому проміжку, мають закінчений вигляд і повторюються в певній послідовності, тут ми можемо стверджувати, що циклічність можна відобразити за допомогою синусоїди.

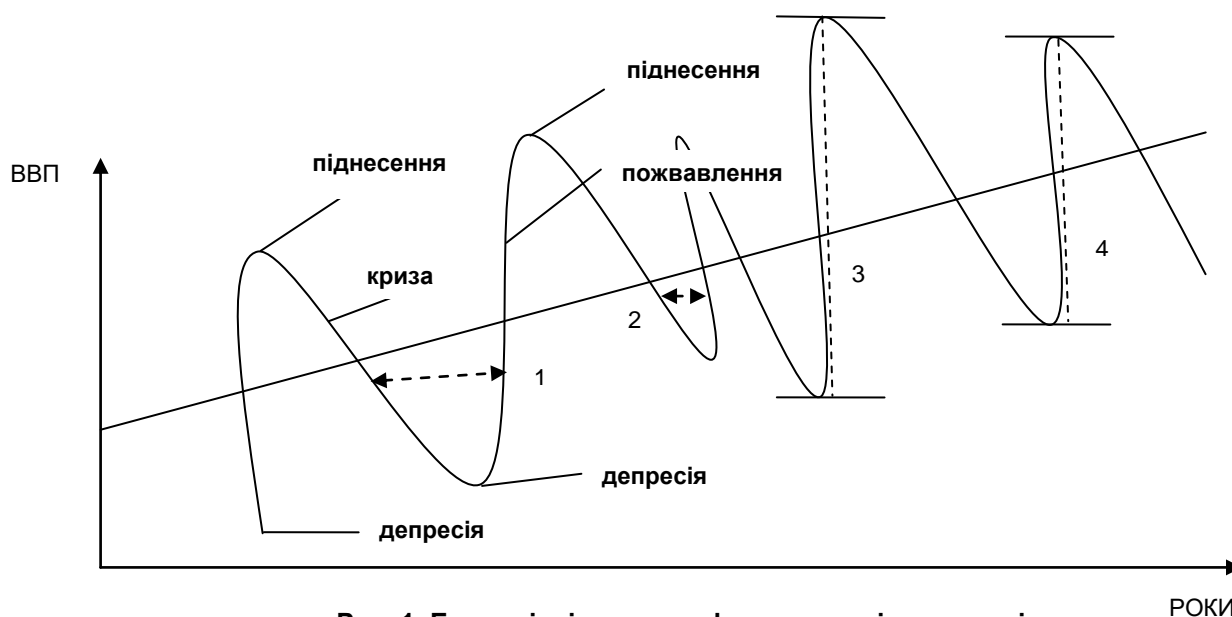
З огляду на наведені визначення та проаналізувавши певну вибірку економічної літератури, можемо стверджувати про притаманність економічним процесам таких ознак, як економічний цикл та циклічний розвиток. Зокрема науковцями економічний цикл розглядається як періодичне повторення протягом років піднесення і спаду в економіці, який складається з таких фаз: криза, депресія, поживлення, піднесення.

Економічні цикли – це коливання економічної активності (економічної кон'юнктури), що складаються з періодичних економічних спадів (реcesії, депресії) і економічних підйомів (поживленні економіки). Цикли носять періодичний, але зазвичай нерегулярний характер [2].

Економічний цикл – це природні коливання економіки між періодами експансії (зростання) та скороченням (реcesією). Фактори, такі як валовий внутрішній продукт (ВВП), відсоткові ставки, рівень зайнятості та витрати споживачів, можуть допомогти визначити нинішній етап економічного циклу [3].

Отже, відповідно до зазначених визначень, можемо стверджувати, про наявність певних взаємозалежних та обмежених в часі явищ чи процесів в економіці, котрі повторюються з певною послідовністю. І, володіючи певними статистичними даними, що дозволяють визначити в якій стадії економічних коливань знаходиться економіка країни. Погодимось із запропонованим визначенням, в якому зазначено, що повторюваність стадій циклу не є однорідною в часовому вимірі і має значну невизначену часом повторюваність, однак точно можна стверджувати про повторюваність фаз циклу протягом не завжди того самого проміжку часу.

З огляду на наші висновки стверджуємо, дослідити і точно визначити економічні цикли надзвичайно важко, такі цикли можуть відобразитися лише певними закономірними коливаннями – фазами, яких вирізняють чотири: криза, депресія, поживлення, піднесення. Повторюваність цих фаз протягом певного проміжку часу прийнято називати економічним циклом, при цьому крайні точки повторюваності, протяжність та відповідність показників тієї чи іншої фази можуть бути різними, однак вони точно повторюють певну амплітуду. Циклічність економіки у нашому розумінні можна відобразити за допомогою рисунку (рис. 1).

Рис. 1. Економічні цикли та фази економічних циклів

Джерело: складено автором на основі [2]

З огляду на проілюстроване, можемо стверджувати, що економічний цикл це повторюваність певних фаз в економіці: фази піднесення, це стан економіки з найвищими в періоді макроекономічними показниками, фаза кризи – це стан економіки, коли основні макроекономічні показники починають знижуватися, відбувається спад в розвитку економіки, депресія – в даній фазі економіка досягає своїх найгірших показників, відсутнє будь яке зростання, після фази депресія настає фаза поживлення, при якій відбуваються певні зрушення, починається зростання економічних показників.

Однак, аналізуючи рис. 1, спостерігаємо те, що абсолютні значення можуть різнитися, це відображено умовними лініями, зокрема лінія 1 є більшою, ніж лінія 2, що може свідчити про швидші, однак довші фази економічного циклу, тоді як лінія 3 та лінія 4 відображають, що максимальні та мінімальні показники можуть бути різними в тій самій фазі, зокрема лінія 4 є коротшою, фаза піднесення в попередньому періоді тривала довше, ніж у наступному.

Отже, економічний цикл це певний період часу в економіці, який проявляється в зміні макроекономічних показників в часі і значеннях, йому притаманна повторюваність.

Наші висновки та графічна інтерпретація економічного циклу підтверджуються зафіксованими та описаними в економічній літературі даними. Відповідно до досліджень вирізняють [4]:

- короткострокові цикли Китчина (характерний період – 2-3 роки);
- середньострокові цикли Жюгляра (характерний період – 6-13 років);
- Цикли (ритми) Кузнеця (характерний період – 15-20 років);
- довгі хвилі Кондратьєва (характерний період – 48-55 років)

Отже, запропонована нами графічна інтерпретація економічних циклів підтверджена економічними дослідженнями. Відповідно до наведеної інформації, тривалість економічного циклу має різні часові лаги. Зокрема, при короткострокових циклах Китчина, повторюваність крайніх точок може

відбувається раз у 2 або в 3 роки, тоді як при довгих хвилях Кондратьєва такі повторювання взагалі є неоднорідними і можуть досягати пікових значень раз в 48 чи раз в 55 років.

Під час дослідження економічних циклів аналізувалися макроекономічні показники, які протягом певного періоду часу змінювалися за певною однаковою траєкторією, що і дозволило виявити певні закономірності.

Дослідження довгих хвиль М. Кондратьєва базувалися на емпіричному аналізі великої кількості економічних показників в різних країнах протягом довгого періоду часу (100-150 років). Вчений аналізував індекс цін, вартість державних боргових цінних паперів, номінальну заробітну плату, показники зовнішньо-торгівельного сальдо, видобуток вугілля, золота, виробництво чорних та кольорових металів.

Щодо аналізу такого набору макроекономічних показників, відзначимо, в певному історичному періоді дослідження деяких макропоказників не є актуальними, так показник видобутку золота в кінці 19 ст. був актуальним, на основі якого можна зробити певні висновки щодо розвитку економіки, тоді як в кінці 20 ст. на початку 21 ст. такий показник втрачає свою вагу як індикатора розвитку економіки, в 21 ст. на перший план виходять зовсім інші індикатори (виробництво високотехнологічного обладнання, розробка новітніх енергозберігаючих технологій), тобто зі зміною історичних періодів, певних промислових та технологічних трансформацій змінюються пріоритети та економічні цілі. Тому, ефективність та доцільність вивчення довгих економічних циклів може піддаватися певній критиці, адже не дає адекватних даних і може служити лише як статистичний вимірник, який відображає певні тенденції, водночас не може слугувати індикатором чи орієнтиром для дій уряду в майбутньому – адже 45-50 років є надто довгим періодом. Протягом такого періоду лише тоталітарна влада, диктатур чи влада монарха може працювати незмінно, тоді як в демократичних країнах де влада змінюється з певною періодичністю в результаті демократичного, всенародного волевиявлення, що призводить до можливої зміни векторів в діях уряду щодо досягнення економічних цілей (процвітання та розвитку країни). Саме зміна тактичних кроків уряду в сфері економіки часто призводить до економічних коливань та циклічного розвитку.

Іншим науковцем, який присвятив свої дослідження змінам та повторенням в економіках країн був відомий американський вчений українського походження Саймон Кузнець. Дослідник звернув увагу на більш короткі динамічні ритми (хвилі), та намагався довести існування 15-25 річних періодів в економіці, протягом яких відбувався повний цикл економічних трансформацій (економіка протягом цього періоду знаходилася у всіх чотирьох фазах). Такі хвилі вченим були відкриті у 1930 році [5]. Такі коливання автор пов'язував з демографічними особливостями, міграційною політикою та тенденціями в будівельній сфері, тому часто «Ритми Кузнеця» ще називають «демографічними» або «будівельними» циклами. Сьогодні такі хвилі часто пов'язують зі технологічними змінами, періодом, протягом якого можна повністю здійснити технологічне оновлення.

Вченим було досліджено зміни кон'юнктури ринку нерухомості, розвитку економіки чи її занепад саме під впливом припливу емігрантів чи зміни кількості населення, розвитком будівельної галузі чи зайнятості активно-ділового населення в галузях економіки. Часто висновки науковця ставилися під сумнів. Одним із тих, хто заперечував існування ритмів був американський вчений Е. Філіп Хорвей у 60 роках 20-го ст., однак в період, коли стало можливим здійснити комп'ютерний аналіз та моделювання, існування періодів довжиною 15-25 років, протягом яких можна спостерігати циклічний характер змін економічних показників було підтверджено, зокрема що стосується зміни ВВП [6].

Дослідженням коротких коливань в економіці були присвячені праці французького вченого та дослідника Клемана Жюгляра, який виявив та довів існування хвиль в економіці, котрі повторюються протягом 7-11 років. Вчений досліджував зміни і коливання інвестицій в основний капітал, досліджував періоди, протягом яких інвестор приймає рішення інвестувати в основний капітал і час, коли такі інвестиції починають приносити результат. Саме це і відрізняє економічні цикли «Жюгляра» від найкоротших коливань, що були виявлені в економіці – циклів «Кітчана», котрі названі іменем їх дослідника, англійського вченого Джозефа Кітчана в 1920-их роках. Самим вченим було зазначено, що існування коротких циклів в економіці зумовлене коливаннями світових запасів золота. Однак сучасна економічна наука не може прийняти такі твердження і вбачає у коротких циклах Кітчана часові лаги, що виникають між рухом інформації і прийняттям рішень відповідними суб'єктами господарювання [7].

Проаналізувавши існуючі погляди вчених на економічні цикли, зазначимо, що їх висновки базувалися в основному на тенденціях, які раніше відбулися, аналізувалися наслідки тих чи інших змін, наприклад, зміни ВВП, інфляції чи інших макроекономічних показників.

Однак вважаємо, що дослідниками приділялося недостатньо уваги проблемам запобігання кризовим явищам в економіці, унеможливленню економічного занепаду та досягнення «дна» циклу – депресії. Такі дослідження дали б змогу більш підготовлено підійти до економічних потрясінь, які періодично сколихують світову економіку, світовий фінансовий сектор чи економіки окремих країн. Тому, ґрунтовний аналіз та ефективні дії уряду в сфері економіки повинні стати першоосновою при дослідженнях економічних циклів. З огляду на це, спробуємо зосередитися на тому, що і в яких конкретних випадках повинен робити уряд країни, щоб зменшити ризик виникнення кризових явищ в

економіці, які дії в сфері фінансової політики, та безпосередньо яка модель фінансової політики є ефективнішою в тій чи іншій фазі економічного циклу.

Отже, діяльність керівництва держави є визначальною при досягненні успіху країни, а помилки, які були допущені урядом є критичними для ефективного розвитку.

Стверджуємо, органи державної влади та безпосередньо суб'єкти господарювання здатні правильно реагувати та пристосовуватися до існуючої економічної ситуації, державні органи влади здатні передбачати та робити ті чи інші кроки задля запобігання кризи. Зокрема, суб'єкти господарювання в фазі піднесення можуть або ж придбавати нові підприємства в галузі нових технологій, або розширювати наявний бізнес, тоді як держава в період піднесення здатна підвищити податкове навантаження, збільшити видатки соціального характеру для незахищених верств населення (пенсії пенсіонерам, виплати по догляду за дітьми), однак в цьому випадку знижуються виплати по безробіттю.

При рецесії необхідно реалізувати протилежну політику, зокрема рівень податкового навантаження необхідно знизити, видатки соціального характеру також необхідно корегувати в сторону зростання, щоб забезпечити достатній рівень життя громадян. Закономірно, цій фазі зростає безробіття, рівень доходів домогосподарств знижується, що породжує необхідність збільшувати видатки держави на підтримання рівня життя населення.

Охарактеризовані кроки та дії держави в сфері фінансової політики та кроки суб'єктів господарювання при тій чи іншій фазі економічного циклу є основою ефективного розвитку країни. Однак, досить важко передбачити як зміниться стан економіки протягом наступних періодів, зокрема достатньо важко визначити зміни в економічному циклі при дослідженні довгих хвиль, які тривають більше ніж 45 років.

Світова наука вирізняє дві точки зору на походження економічних циклів, зокрема одна із них наголошує на неможливості передбачити виникнення нової хвилі, або ж визначити коли вона точно розпочнеться чи закінчиться, тоді як інша стверджує, що все ж можна передбачити початок нового колювання.

Наприклад, детерміністична точка зору вказує на те, що причинами економічних циклів є передбачувані, цілком відомі фактори, які формуються на стадії підйому (фактори спаду) і спаду (фактори підйому). Тоді як стохастична точка зору виходить з того, що цикли породжуються факторами випадкової природи і являють собою реакцію економічної системи на внутрішні і зовнішні імпульси [2].

Однак, варто наголосити, що добре обдумані та обґрунтовані кроки уряду є запорукою якісних економічних перетворень в країні, є шляхом до якісних змін в різноманітних сферах, запорукою сталого економічного розвитку.

Найважливішими кроками на шляху до розвитку є дії компетентних та уповноважених органів саме в сфері фінансової політики. Сучасна наука виділяє два її види – це дискреційна та не дискреційна податкова політика. Дискреційна своєю чергою поділяється на стимулюючу та стримуючу.

Даючи коротку характеристику видам фінансової політики, виділимо основні їх ознаки.

Недискреційна фінансова політика – автоматична фінансова політика, при якій бюджетний дефіцит та бюджетний надлишок виникають автоматично, внаслідок дії автоматичних стабілізаторів економіки. Такими стабілізаторами в економіці є прогресивна податкова система і трансфертні платежі. Зміна вказаних величин внаслідок циклічних колювань сукупного доходу призводить до збільшення чистих податкових надходжень у періоди зростання ВВП і до їхнього зменшення у фазі економічного спаду [8].

Автоматичні (вмонтовані) стабілізатори – механізми ринкової економіки, що не залежать від держави і згладжують спади та підйоми в економіці, або це механізм, який дозволяє зменшити циклічні колювання в економіці без проведення спеціальної економічної політики. Дія автоматичних стабілізаторів впливає на зміну обсягу виробництва, рівня цін і ставок відсотка. Стабілізатори при зміні попиту забезпечують більш плавну зміну випуску продукту. Дія автоматичних стабілізаторів відбивається на розмірі циклічного дефіциту/профіциту бюджету.

Основні автоматичні стабілізатори [8]:

1. прогресивне оподаткування. Впливає на розмір прибутку – збільшення валового прибутку індивіда або підприємства збільшує їхні податкові відрахування. Вплив на прибуток контролює сукупний попит. У періоди піднесення/спаду витрати збільшуються/знижуються більш плавно, ніж одержувані прибутки;

2. соціальні виплати. При піднесенні кількість безробітних і малозабезпечених скорочується, зменшуючи соціальні витрати держави;

3. споживання. При зростанні доходів споживання домашніх господарств зростає, але не так стрімко, як доход.

Ці компенсуючі заходи антициклічної дії вперше були виділені американським економістом Е. Хансеном [9]

Поміж автоматичних стабілізаторів варто виділити прогресивне прибуткове оподаткування та витрати соціального характеру (допомога по безробіттю). Такі механізми здатні автоматично стабілізувати випуск продукції насамперед тому, що зменшують величину мультиплікатора. Тим самим вони пом'якшують наслідки зрушень у сукупному попиті, допомагають уникнути значних коливань ділового циклу.

Доведено, що автоматичні стабілізатори впливають на економіку за принципом «навпаки», зокрема при перегріві економіки вони здатні зменшити надлишковий попит і при депресії чи рецесії призводять до його збільшення. Це пов'язано з прогресивним оподаткуванням податку на доходи громадян. При зростанні сукупних доходів громадян автоматично підвищується ставка податку, держава тим самим забезпечує більші надходження до бюджетів і зменшує рівень купівельної спроможності громадян чи залишає його на попередньому рівні, в результаті чого зменшується надлишковий попит, зменшення якого впливає на скорочення пропозиції. Тоді як при негативних економічних тенденціях, держава, збільшуючи допомогу незахищеним верствам населення (виплати по безробіттю, субсидювання), цим самим здатна підвищити купівельну спроможність громадян, стимулювати попит і «заводити двигун» економіки. Робітники, які залишились без роботи, не так різко зменшують свої споживчі видатки, тому що отримують допомогу по безробіттю. Отже, доходи домогосподарств та їх споживання стабілізовані соціальними трансфертами [10].

Проаналізувавши дію автоматичних стабілізаторів, констатуємо, що, використовуючи ті чи інші інструменти недискреційної фіскальної політики, держава здатна впливати на циклічність економіки, стимулювати в період занепаду чи стримувати при перегрівах.

Вчені зазначають, що недискреційна фіскальна політика з її автоматичними стабілізаторами має суттєві переваги перед дискреційною політикою, тому що включаються відразу, як тільки в економіці проявиться найменше коливання [10]. Для цього не потрібно приймати спеціальні рішення про зміну тих чи інших параметрів фіскальної політики. Вони діють м'яко, тому лише згладжують коливання обсягу ВВП в обох напрямках.

Після другої світової війни, коли урядами почали використовуватися автоматичні стабілізатори, економічні спади стали менш глибокими і тривалими. Зазначається, раніше податкові ставки були низькими, а допомога по безробіттю була або дуже мала, або зовсім відсутня. Поява автоматичних стабілізаторів зробила економічні цикли розмитими і не такими катастрофічними як Велика депресія 1929-33 рр. Проте цілком ліквідувати циклічні коливання, незважаючи на досить активне використання державами заходів фіскальної політики, досі не вдавалось жодному урядові [10].

Також зауважимо, поява автоматичних стабілізаторів зменшила кризові явища в глобальній економіці, після 30-их років ХХ ст. у світовій економіці не спостерігалось глобальної економічної кризи, лише певні потрясіння спіткали окремі країни, однак причиною цьому є невважені кроки урядів цих країн, чи свідомі зовнішні дії інших країн. Однак, в цю тенденцію не вписується глобальна економічна криза 2008 року, коли обвал світової економіки відбувся на фоні обвалу банківської системи США, саме в цей період автоматичні стабілізатори виявилися неспроможними стабілізувати економіку і лише частково згладили кризу.

Більш дієвими в ситуації глибоких економічних потрясінь виявилися заходи уряду дискреційного характеру. В економічній теорії дискреційна фіскальна політика – це політика, при якій уряд свідомо маніпулює податками та державними видатками з метою зміни реального обсягу національного виробництва та зайнятості, контролю за інфляцією та прискоренням економічного зростання. Знаходиться на одному рівні з грошово-кредитною політикою (ГКП), але на відміну від неї є політикою прямого впливу на економіку [11].

Інструменти дискреційної політики:

- зміна програм суспільних робіт та інших програм, пов'язаних з витратами держави;
- зміна програм «трансфертного типу» (перерозподільчих);
- циклічні зміни рівня податкових ставок.

Також, дискреційна фіскальна політика – це цілеспрямований вплив на сукупний попит через законодавчу зміну обсягу видатків з бюджету та режиму оподаткування з метою регулювання реальних обсягів виробництва і зайнятості та контролю за розвитком інфляції [10].

Варто зазначити, що відповідно до вище поданих визначень, дискреційна фіскальна (бюджетно-податкова) політика передбачає проведення заходів уряду, спрямованих на забезпечення повної зайнятості та виробництва неінфляційного ВВП шляхом зміни державних видатків, системи оподаткування та підходів до формування державного бюджету в цілому.

Використання дискреційних методів управління економікою відбувається у випадку важких криз, значного зниження основних макроекономічних показників. Тоді як недискреційні інструменти фіскальної політики, якщо вони інтегровані у фінансову систему країни працюють постійно. Передбачити та прорахувати ефекти від дії автоматичних стабілізаторів набагато легше, ніж прорахувати ефекти від ручних втручань в економічне життя країни. Саме тому в період депресії чи рецесії нерідко дії уряду є помилковими, зміни в податковій системі, видатковій та борговій політиці країни призводять до ще більшого занурення держави в економічну кризу, очікувані результати стають непередбачуваними, дії уряду є поспішними і спрямованими на короткостроковий ефект без аналізу

наслідків таких дій. Це змушує країну залучати додаткові боргові ресурси, значно нарощувати дефіцит бюджету, робити радикальні зміни в пенсійному та соціальному забезпеченні. В крайніх випадках непрофесійні та помилкові дії уряду у фінансовій політиці призводять до політичних потрясінь чи навіть втрати фінансової незалежності країни. Такі висновки підтверджені історичними подіями, що мали місце в тій чи іншій країні, в одних дії уряду призвели до миттєвого одужання економіки (США), в інших призвели до затяжної кризи і занепаду основних макроекономічних показників (Греція, Іспанія, Україна).

Висновки з проведеного дослідження. Провівши ґрунтовний аналіз сутності економічних циклів, охарактеризувавши погляди провідних вчених, які вивчали зміни в економіці, а також проаналізувавши види фінансової політики та її місце в економічних процесах, відзначимо, фінансова політика є визначальною при корегуванні економічних показників, за допомогою неї можна впливати на інфляцію, зайнятість населення, споживчу спроможність громадян, діяльність підприємств. Також нами зазначено, що автоматичні (вмонтовані) стабілізатори фінансової політики миттєво реагують на економічні зміни. Вони фактично зразу зменшують рівень перегріву економіки, вилучаючи більшу кількість доходів громадян, та зменшуючи виплати по безробіттю, тим самим стабілізують попит. І навпаки, при рецесії економіки, зниженні рівня зайнятості, інфляційних процесах відбувається зростання виплат безробітним. При цьому через дію прогресивної ставки податку вдається стимулювати попит, стабілізувати купівельну спроможність громадян, що своєю чергою дає поштовх до розвитку економіки.

Недискреційна фінансова політика є дієвою на коротких проміжках часу, тобто автоматичні стабілізатори діють в умовах коротких економічних циклів, тоді як економічні коливання на довгих проміжках часу необхідно корегувати за допомогою дієвих ручних інструментів дискреційної фінансової політики, однак такі дії повинні бути обґрунтованими і на них не повинні впливати дискредитуючі дії інших країн.

Проте, досі жоден уряд, жоден вчений не може чітко передбачити зі 100% ймовірністю настання того чи іншого стану економіки в майбутньому, адже існує надзвичайно велика кількість різноманітних факторів, які можуть спричинити кризи чи призвести до непередбачуваних наслідків в економіці тієї чи іншої країни. Зокрема до таких чинників можна віднести змову інших країн проти досліджуваної країни, політичні потрясіння, революції та зміни влади, перерозподіл сфер впливу у світовому політичному просторі, кліматичні виклики та потрясіння. Саме існування таких непередбачуваних факторів, які здатні спричинити певні порушення в економіці і не дозволяють з 100%-вою впевненістю прогнозувати розвиток економіки, стверджувати, що застосування тих чи інших інструментів фінансової політики призведуть до сталого розвитку економіки і тим більше з великою долею впевненості прогнозувати розвиток економіки в довготерміновому періоді.

Бібліографічний список

1. Горкіна Л. П. Нова епоха в історії економічної науки. Теорія економічних циклів М.І. Туган-Барановського / Л. П. Горкіна // Вісник НАН України. – 1994. – №11-12. – С. 11–12.
2. Экономические циклы [Електронний ресурс] Википедия. 2017. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AD%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5_%D1%86%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D1%8B..
3. Economic Cycle [Електронний ресурс] Investopedia. 2017. – Режим доступу: <https://www.investopedia.com/terms/e/economic-cycle.asp>.
4. Види економічних циклів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kimo.univ.kiev.ua/ЕсCiv/31.htm>.
5. Ритмы Кузнеца [Електронний ресурс] Википедия. 2017. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B8%D1%82%D0%BC%D1%8B_%D0%9A%D1%83%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%86%D0%B0.
6. Циклы Кузнеца [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.banki.ru/wikibank/tsiklyi_kuzneta/.
7. Циклы Китчина [Електронний ресурс] Википедия. 2017. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D1%8B_%D0%9A%D0%B8%D1%82%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0.
8. Небава М. І. Теорія макроекономіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://posibnyky.vntu.edu.ua/makro_ek/73.htm
9. Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход / Хансен Э. // Классики кейнсианства: В 2-х т. Т. II. Москва. Экономика, 1997. – С. 353-354.
10. Гронтковська Г. Е. Макроекономіка. Київ : Центр учбової літератури. 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://p-for.com/book_119_glava_53_10.2._Avtomatichn%D1%96_stab%D1%96%D1%96z.html.

11. Дискреційна політика [Електронний ресурс] Вікіпедія. 2017. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0.

References

1. Horkina, L.P. (1994), "A new era in the history of economic science. The theory of economic cycles MI Tugan-Baranovsky", *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 11-12, pp. 11–12.
2. Economic cycles Wikipedia (2017), available at: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AD%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5_%D1%86%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D1%8B. (access date December 07, 2017).
3. Economic Cycle, Investopedia (2017), available at: <https://www.investopedia.com/terms/e/economic-cycle.asp>. (access date December 07, 2017).
4. Types of economic cycles, available at: <http://kimo.univ.kiev.ua/EcCiv/31.htm>. (access date December 07, 2017).
5. Rhythms of the Blacksmith, Wikipedia (2017) available at: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B8%D1%82%D0%BC%D1%8B_%D0%9A%D1%83%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%86%D0%B0. (access date December 07, 2017).
6. The Kuznets Cycles, available at: http://www.banki.ru/wikibank/tsiklyi_kuznetsa/. (access date December 07, 2017).
7. Cycles Kitchin, Wikipedia (2017). available at: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D1%8B_%D0%9A%D0%B8%D1%82%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0. (access date December 07, 2017).
8. Nebava, M.I. "Theory of macroeconomics", available at: http://posibnyky.vntu.edu.ua/makro_ek/73.htm. (access date December 07, 2017).
9. Khansen, E. (1997), *Ekonomicheskiye tsikly i natsional'nyy dokhod* [Economic cycles and national income], *Ekonomika*, Moscow, Russia, pp.353-354.
10. Hrontkovska, H.E. (2010), *Macroeconomics*, available at: http://p-for.com/book_119_glava_53_10.2._Avtomatichn%D1%96_stab%D1%96%D1%96z.html. (access date December 07, 2017).
11. Discretionary policy, Wikipedia, available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0. (access date December 07, 2017).

Маршалок Т.Я. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ДИСКРЕЦІЙНОЇ ТА НЕДИСКРЕЦІЙНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОСТІ ЕКОНОМІКИ

Мета. Ґрунтовно дослідити, проаналізувати та запропонувати власну точку зору на проблему залежності економічних циклів та фіскальної політики, вибору моделі фіскальної поведінки при настанні тієї чи іншої фази такого циклу, виявити залежність економічного циклу від фіскальної доктрини, визначити і довести факт залежності між економічними спадами і не виваженою та не обґрунтованою політикою уряду в сфері фіскальної політики.

Методика дослідження. Під час дослідження використовувалися загальнонаукові і спеціальні методи, зокрема: монографічний – при огляді літературних джерел за темою дослідження; узагальнення інформаційних та літературних джерел – для вивчення досвіду визначення фаз економічного циклу; експертно-логічний – при виборі моделі фіскальної політики на тих чи інших етапах економічного розвитку; системно-аналітичний – при критичному аналізі фіскальної політики в умовах тих чи інших економічних дисбалансів.

Результати. Запропоновано власну точку зору на проблему залежності економічних циклів та фіскальної політики, Виокремлено проблеми використання тієї чи іншої моделі фіскальної політики в різних фазах економічного циклу. Виявлено, що автоматичні (вмонтовані) стабілізатори недискреційної фіскальної політики миттєво реагують на економічні зміни, фактично зразу зменшують рівень перегріву економіки. Встановлено, що економічні коливання на довгих проміжках часу необхідно корегувати за допомогою дієвих ручних інструментів дискреційної фіскальної політики, однак такі дії повинні бути обґрунтованими і на них не повинні впливати дискредитуючі дії інших країн.

Наукова новизна. Виявлено залежність економічного циклу від фіскальної доктрини, визначено і доведено факт залежності між економічними спадами і не виваженою та не обґрунтованою політикою уряду в сфері фіскальної політики.

Практична значущість. Отримані результати дослідження є підґрунтям для ефективного управління економічними процесами через призму фіскальної політики держави.

Ключові слова: фіскальна політика, економічний цикл, фази економічного циклу, дискреційна фіскальна політика, недискреційна фіскальна політика, автоматичні економічні стабілізатори, податок, державні видатки, доходи громадян.

Marshalok T.Ya. FEATURES OF USING TOOLS OF DISCRETIONAL AND NON-DISCRETIONAL FISCAL POLICY IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC CYCLE

Purpose. The aim of the article is to investigate thoroughly, analyze and propose their own point of view on the problem of the dependence of economic cycles and fiscal policy, the choice of a model of fiscal behavior in the coming of a particular phase of such cycle, to identify the dependence of the economic cycle on fiscal doctrine, to determine and prove the relationship between economic recessions and the unwatched and unwarranted policy of the government in fiscal policy.

Methodology of research. General scientific and special methods are used during the research, in particular: monographic – when reviewing literary sources on the subject of research; generalization of information and literary sources – to study the experience of determining the phases of the economic cycle; expert and logical – when choosing a model of fiscal policy at certain stages of economic development; system and analytical – in the critical analysis of fiscal policy in the conditions of those or other economic imbalances.

Findings. The author proposes his own point of view on the problem of dependence of economic cycles and fiscal policy. The problems of using one or another model of fiscal policy in different phases of the economic cycle are singled out. It was found that automatic (embedded) stabilizers of non-dispersed fiscal policy react instantly to economic changes, effectively reducing the level of overheating of the economy at once. It has been established that economic fluctuations over long periods of time need to be corrected with the help of effective manual instruments of discretionary fiscal policy, but such actions must be justified and not be influenced by discrediting actions of other countries.

Scientific novelty. The dependence of the economic cycle on the fiscal doctrine has been revealed, the fact of dependence between economic downturns and the unbalanced and unwarranted government policy in the field of fiscal policy.

Practical value. The obtained research results are the basis for effective management of economic processes through the prism of the fiscal policy of the state.

Key words: fiscal policy, economic cycle, economic cycle phases, discretionary fiscal policy, non-discriminatory fiscal policy, automatic economic stabilizers, tax, government expenditures, incomes of citizens.

Маршалок Т.Я. ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ИНСТРУМЕНТОВ ДИСКРЕЦИОННОЙ И НЕДИСКРЕЦИОННОЙ ФИСКАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В УСЛОВИЯХ ЦИКЛИЧНОСТИ ЭКОНОМИКИ

Цель. Основательно исследовать, проанализировать и предложить свою точку зрения на проблему зависимости экономических циклов и фискальной политики, выбора модели фискального поведения при наступлении той или иной фазы такого цикла, выявить зависимость экономического цикла от фискальной доктрины, определить и доказать факт зависимости между экономическими спадами и не взвешенной и не обоснованной политикой правительства в сфере фискальной политики.

Методика исследования. В ходе исследования использовались общенаучные и специальные методы, в частности: монографический – при осмотре литературных источников по теме исследования; обобщение информационных и литературных источников – для изучения опыта определения фаз экономического цикла; экспертно-логический – при выборе модели фискальной политики на тех или иных этапах экономического развития; системно-аналитический – при критическом анализе фискальной политики в условиях тех или иных экономических дисбалансов.

Результаты. Предложено собственную точку зрения на проблему зависимости экономических циклов и фискальной политики. Выделены проблемы использования той или иной модели фискальной политики в различных фазах экономического цикла. Выявлено, что автоматические (встроенные) стабилизаторы недискреционной фискальной политики мгновенно реагируют на экономические изменения, фактически сразу уменьшают уровень перегрева экономики. Установлено, что экономические колебания на длинных промежутках времени необходимо корректировать с помощью действенных ручных инструментов дискреционной фискальной политики, однако такие действия должны быть обоснованными и на них не должны влиять дискредитирующие действия других стран.

Научная новизна. Выявлена зависимость экономического цикла от фискальной доктрины, определены и доказан факт зависимости между экономическими спадами и не взвешенной и не обоснованной политикой правительства в сфере фискальной политики.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования являются основой для эффективного управления экономическими процессами через призму фискальной политики государства.

Ключевые слова: фискальная политика, экономический цикл, фазы экономического цикла, дискреционная фискальная политика, недискреционная фискальная политика, автоматические экономические стабилизаторы, налог, государственные расходы, доходы граждан.

УДК 336.761

*Чирак М.В.,
канд. екон. наук, доцент кафедри економічної теорії,
Чирак І.М.,
канд. екон. наук, старший викладач кафедри економічної теорії,
Тернопільський національний економічний університет*

ФІНАНСОВА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Постановка проблеми. Висока залежність фінансово-економічної системи України від зовнішніх впливів та накопичені внутрішні ризики зробили її вкрай нестійкою і підвладною ризикам. Системний характер наявних ризиків, пов'язаних з недосконалістю діючого регулювання фінансової системи, з її викривленою структурою внаслідок домінування банківського сектору, слабкістю її ресурсного потенціалу і надмірною залежністю від зовнішніх ринків капіталу, недосконалістю монетарного трансмісійного механізму потребують комплексного підходу до забезпечення фінансової стабільності. Важлива роль у подоланні фінансової нестабільності належить Національному банку України, монетарна політика якого є ключовою складовою у загальноекономічній політиці держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми визначення джерел виникнення фінансової нестабільності досліджували такі відомі зарубіжні вчені, як Б. Бернанке, Я. Крегель, Х. Мінські, К. Рейнхарт. Серед вітчизняних вчених у цьому напрямі працюють О. Барановський, Я. Белінська, О. Дзюблук, В. Геєць, Є. Перелигін. Необхідність структурної модернізації економічної і фінансової систем для забезпечення макроекономічної стабілізації доведена у працях О. Дзюблука, Є. Перелигіна [1-2] та інших. Вчені досліджують вплив окремих антикризових інструментів на стимулювання ділової активності.

Питаннями обґрунтування доцільності запровадження макропруденційного нагляду, його переваг над іншими антикризовими інструментами займалися Х. Мінські, Я. Крегель [3-4] та інші. Вони переконані, що макропруденційний нагляд є найкращим регуляторним інструментом для забезпечення фінансової стабільності в економіці і фінансовій системі.

Проблемами забезпечення фінансової стабільності в Україні в умовах посткризової економіки займаються Я. Белінська, Д. Покришка [8] та інші.

Водночас, як свідчить аналіз результатів досліджень, відсутнє комплексне виявлення чинників фінансової нестабільності в Україні та шляхи їх подолання.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення чинників фінансової нестабільності в Україні в сучасних умовах та шляхів її подолання за допомогою використання інструментів і заходів монетарної політики Національного банку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення фінансової стабільності у сучасних умовах розвитку України потребує структурної модернізації економічної та фінансової систем на основі вирішення суперечності між завданнями макроекономічної стабілізації і стимулюванням зростання. Це потребує принципово нових підходів до управління фінансовою системою для підтримання її збалансованості та стійкості. При цьому слід враховувати, по-перше, що стійкість і якість економічного зростання залежатимуть від вирішення внутрішніх структурних проблем на основі подолання вузькості внутрішньої ресурсної бази за рахунок зовнішнього фінансування та кардинального підвищення ефективності використання залучених фінансових ресурсів. По-друге, антикризові заходи щодо стабілізації банківського сектору дозволили уникнути ланцюгової банківської кризи, проте не стали дієвими інструментами відновлення кредитування економіки. Стабілізація банківського сектору в умовах жорстких регуляторних вимог з боку НБУ переорієнтувала банки на більш консервативну кредитну стратегію підвищення схильності до мінімізації ризиків за рахунок орієнтації на інвестування в цінні папери замість розширення кредитування. По-третє, переспрямування потоків фінансових ресурсів у державний сектор економіки шляхом фінансування банківською системою дефіциту державного бюджету матиме позитивний наслідок лише за посилення інвестиційної складової витрат державного бюджету, а не за спрямованості їх на вирішення соціальних проблем. По-четверте, потрібні суттєве оновлення та розширення інструментарію валютного курсового регулювання, оскільки політика монетарних обмежень НБУ зводить нанівець роль внутрішнього попиту як чинника відновлення економічного зростання [1].

Антикризові інструменти мають підвищену дієвість стимулювання ділової активності в обмежений період часу. Досягнення ж довгострокової фінансової стабільності потребує застосування модернізаційних заходів, в основі яких повинен бути макропруденційний підхід, характерними рисами якого є спрямованість на запобігання ризикам шляхом підвищення прозорості в реалізації політики.

Адже «макропруденційний нагляд є ключовою сукупністю регуляторних інструментів саме для забезпечення фінансової стабільності в економіці та в системі» [2].

Першість в обґрунтуванні концепції макропруденційного нагляду визнається за відомим американським економістом Хайманом Мінські [3]. Професор Мінські запропонував американським регуляторам спостерігати за фінансовими установами не на основі індивідуальних показників і характеристик, а на основі їх інтерактивних відносин зі всією фінансовою системою і економікою. Саме ця рекомендація і лежить в основі макропруденційного аналізу.

Разом з тим, не слід вважати і макропруденційний нагляд панацеєю від запобігання фінансовій нестабільності, оскільки фінансовим системам притаманна властивість генерувати нові кризи як результат свого «нормального» функціонування. За словами професора Яна Крегеля [4], «простого визнання того, що економіка поводиться циклічно і що фінансові кризи можуть настати, замало». Адже більшість нових регулятивних ініціатив та інструментів макропруденційного нагляду, які додають до своїх арсеналів центральні банки, залучені на боротьбу з минулою кризою, а не на нові потенційні системні ризики. Крегель охарактеризував це явище як бажання «запобігти останній кризі». Для покращення ситуації потрібна чітка теоретична і практична основа для виявлення системних збоїв і ризиків в економіці та на фінансових ринках, на якій можлива побудова нового покоління регуляторних інструментів, а саме системи «динамічного макропруденційного нагляду», яка зможе реагувати не на минулі, а на майбутні виклики і ризики.

Серед різних підходів до моделювання майбутніх ризиків заслуговує уваги запропонована Є. Перелігіним [2] система «динамічного макропруденційного нагляду» і регуляторної діяльності центрального банку на основі чотирьох головних сегментів у вигляді матриці:

1. Фінансові установи та інші суб'єкти фінансового сектору – як індивідуальні агенти змін і генератори ідей.
2. Кон'юнктура фінансових ринків, угоди, «стандартні практики» і самі відносини суб'єктів фінансового сектору.
3. Монетарна політика, вплив прямих монетарних інструментів та ініціатив опосередкованого характеру.
4. Макроекономічна картина, показники, індекси, ділова активність у країні, споживання, зайнятість населення, вплив зовнішніх і внутрішніх тенденцій і чинників на здоров'я економіки.

В даному підході до моделювання майбутніх ризиків передбачено, що аналіз усієї фінансової системи в цілому такий же важливий, як «мікроаналіз» установ і суб'єктів на основі стандартної «оцінки ризиків». Передбачається постійне моделювання майбутніх і потенційних подій у всіх чотирьох сегментах, зазначених вище. Головним завданням цього «динамічного» підходу до макропруденційного нагляду, на думку автора, є побудова мосту між поглядами «макро-» і «мікрорівнів» у фінансовій системі.

Для посилення фінансової стабільності в країні доцільно здійснювати оцінку запропонованих регуляторних інструментів чи нормативних актів НБУ, законодавчих ініціатив Верховної Ради України як потенційних факторів «дестабілізації». Адже окремі постанови НБУ чи законопроекти у парламенті можуть спровокувати паніку на ринку або згенерувати певний перерозподіл капітальних потоків. За таких обставин може виникнути як «набіг на фінансову установу», так і намагання установи звільнити необхідний фінансовий ресурс через реалізацію активів. Перенасичення ринку певною пропозицією активів може призвести до їх знецінення, що спровокує «балансові ефекти» і фінансову діру при переоцінюванні. Це може покрити вартість заставних активів у незв'язаних угодах (mark to market) і дати імпульс новій кризі, як локальній, так і системній.

Враховуючи вищесказане, регулятор повинен дуже скрупульозно прорахувати можливі наслідки від введення нових вимог і нормативів. Потрібно також забезпечувати чітку комунікацію з ринком і населенням щодо виведення фінансових установ із ринку, обґрунтованих причин таких дій з боку НБУ і послідовність в діях силових, слідчих і судових установ у випадках виведення банку з ринку за «відмивання грошей».

Для досягнення стабільності фінансової системи і забезпечення економічного зростання монетарна політика повинна бути взаємоузгодженою із фіскальною, валютною, інвестиційною, які є важливими складовими загальноекономічної державної політики [5].

Для координації дій із запобігання наростання фінансової нестабільності в Україні був створений міжвідомчий орган – Рада з фінансової стабільності (Указ Президента України від 24 березня 2015 року № 170/2015 «Про Раду з фінансової стабільності») [6]. До складу Ради входять голова НБУ, міністр фінансів України, голова Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, голова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, а також заступник голови НБУ і заступник Міністра фінансів України.

Метою Ради є забезпечення своєчасного виявлення і мінімізації ризиків, що загрожують стабільності банківської та фінансової системи держави. Основними завданнями даного органу є, по-перше, обмін інформацією та своєчасне виявлення поточних та потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз та системних ризиків для забезпечення фінансової стабільності й мінімізації їх негативного

впливу на фінансову систему держави, і, по-друге, узгодження попереджувальних заходів та заходів швидкого реагування (антикризовий менеджмент) за наявності ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, а також обставин, які загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи держави.

У відповідності до своїх повноважень Рада виявляє, аналізує, здійснює оцінку та моніторинг поточних та потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз та системних ризиків для фінансової системи держави з метою виявлення ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, а також обставин, які загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи держави; здійснює підготовку рекомендацій щодо мінімізації системних ризиків, які загрожують стабільності банківської або фінансової системи держави; підтверджує наявність ознак нестійкого стану банківської системи, а також обставин, які загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи держави; розробляє ефективні механізми співробітництва та координацій дій із забезпечення фінансової стабільності держави, в тому числі щодо вдосконалення законодавчого регулювання у цій сфері [6].

У 2014-2017 рр., у відповідності до стандартів МВФ, в Україні відбулася системна банківська криза, яка призвела до очищення сектору. Неплатоспроможними визнано 90 банків, на які припадало близько третини активів банківської системи до кризи.

Банківська криза 2014-2017 рр. призвела до низки втрат, найбільшими з яких є прямі витрати держави на реструктуризацію банківського сектору. Кошти йшли на докапіталізацію «Приватбанку» та інших державних банків, фінансування ФГВФО для виплат вкладникам збанкрутілих фінансових установ. Було втрачено значні обсяги кредитів рефінансування, отриманих банками від НБУ. Прямі фіскальні втрати України на подолання наслідків кризи склали 14 % ВВП. Загальна вартість кризи з урахуванням прямих втрат приватного сектору – близько 38 % ВВП [7, с. 52], що значно перевищує обсяги коштів, втрачених протягом фінансової кризи 2008-2009 рр.

Для реструктуризації банківської системи держава понесла чималі витрати за такими напрямками:

- на націоналізацію «Приватбанку» та його подальшу докапіталізацію у 2016-2017 рр. витрачено 4,8 % ВВП відповідних років;
- на компенсацію фізичним особам вкладів, втрачених у неплатоспроможних банках у межах гарантованих державою сум, через ФГВФО витрачено 4,4 % ВВП відповідних років;
- втрата кредитів рефінансування в обсязі 2,5 % ВВП тих років, коли неплатоспроможні банки виводилися із ринку;
- на рекапіталізацію «Ощадбанку» та «Укресімбанку» у 2014 р. та 2016-2017 рр. витрачено 2,4 % ВВП.

Наприкінці 2016 – на початку 2017 рр. зовнішні ризики для фінансової стабільності в Україні в цілому знизилися. Цьому посприяли більш динамічний розвиток світової економіки, подолання політичної невизначеності у розвинутих країнах. Проте виникли нові ризики для України, які пов'язані з очікуваннями зниження цін на продукцію гірничо-металургійного комплексу, зростання відсоткових ставок у світі, яке може спричинити зростання вартості обслуговування зовнішнього боргу.

Прискорення зростання економіки країн-основних партнерів України сприятиме зростанню зовнішнього попиту на українські товари й послуги. Одночасно слід зауважити, що посилюється зростання цін на глобальних ринках активів, підсилюючи схильність до ризику серед глобальних інвесторів. Індекси акцій деяких розвинутих країн досягли історичного максимуму, а ціни на житло у деяких провідних економік перевищують максимальні значення перед кризою 2008-2009 рр.

Головними системними ризиками фінансового сектору на сьогодні залишаються висока частка держави у банківському секторі (56 % за чистими активами та 62 % за депозитами населення), високий рівень концентрації кредитів та непрацюючих кредитів (57 % у квітні 2017 р.), обслуговування більшості з яких, за визнанням НБУ, уже ніколи не буде відновлено. Вкрай висока концентрація кредитів, яка характерна українській банківській системі, створює істотні ризики для фінансових установ, які значною мірою реалізувалися протягом кризи 2014-2016 рр. Частка двадцяти найбільших груп позичальників, що об'єднують приватні компанії, контрольовані спільними власниками, складає 49 % валових та 32 % чистих корпоративних банківських кредитів. Кредитування учасників таких груп створює підвищені ризики, адже фінансові труднощі в одному з напрямків бізнесу у багатьох випадках призводять до припинення обслуговування боргів усієї групи. У результаті кризи 2014-2016 рр. зазначені ризики реалізувалися – високий рівень дефолтів юридичних осіб, що входять до бізнес-груп, а частка непрацюючих кредитів у 20 найбільших груп позичальників на 01.04.2017 р. становила 75 % проти середнього рівня по системі – 55 % [7].

Хоча дуже повільно, але збільшується частка внутрішніх ресурсів населення й бізнесу у зобов'язаннях банку. Проте внутрішні джерела фондування короткострокові, що створює ризики ліквідності і змушує банки тримати більшу частину активів у формі високоліквідних складових (готівка, ОВДП, депозитні сертифікати НБУ), щоб мати змогу профінансувати можливі непередбачувані відтоки. Попит на зовнішнє та внутрішнє фондування в іноземній валюті низький, оскільки можливості використання банками валютних пасивів обмежені.

Аналіз тенденцій кредитування вказує на поступове відновлення кредитування фізичних осіб. За січень-травень 2017 р. всі групи банків, окрім іноземних, наростили кредитування фізичних осіб у гривні на 11,7 %. Найбільшу частку гривневого портфеля займає кредитування на поточні потреби (44 %), для оплати товарів тривалого користування у магазинах, карткові кредити (37 %), а частка іпотеки та автокредитів є незначною. Наявні ризики кредитування населення пояснюється тим, що 81 % фізичних осіб позичальників мають низькі доходи. Проте, 76 % респондентів вчасно погашають свої зобов'язання, а багато інших – із затримкою в межах 30 днів.

Низькі валютні надходження від зовнішніх запозичень та ПІІ створюють ризики для макроекономічного балансу. Помітне скорочення дефіциту поточного рахунку платіжного балансу у 2014-2015 рр. змінилося його зростанням у 2016 р. і досягнення дефіциту відмітки 4,1 % ВВП. Причинами даного явища є стрімке відновлення інвестиційного попиту, падіння експорту, викликане волатильністю цін на сировинних ринках та торговельно-транзитними обмеженнями з боку Росії. За прогнозами НБУ, дефіцит поточного рахунку зберігатиметься на рівні 4,0 млрд дол. США в найближчі декілька років. Питання фінансування дефіциту стає ключовим, оскільки економіка потребуватиме притоку боргового капіталу для збереження збалансованості валютного ринку та стабільності обмінного курсу. Тому продовження програми з МВФ залишається критичним фактором фінансової стабільності, особливо зважаючи на необхідність здійснення суттєвих виплат за державним зовнішнім боргом у 2019 р.

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що упродовж тривалого періоду часу для України притаманні чотири основні джерела фінансової дестабілізації. Перше – зовнішнє (світове) джерело фінансової дестабілізації, що породжує інфляційну небезпеку через неможливість прогнозування цін на світовому ринку. Друге джерело – бюджетне, що пов'язане із зростанням дефіциту бюджету, збільшенням державного боргу і сум на його обслуговування. Третє джерело – банківська система, першою ознакою дестабілізації якої є погіршення якості кредитного портфеля. Четверте – зовнішньоторговельне, яке виступає значним дестабілізуючим чинником при зростанні негативного сальдо торговельного балансу в умовах дестабілізації на світових ринках [8].

Висновки з проведеного дослідження. По-перше, застосовані антикризові заходи дозволили стабілізувати ситуацію в економічній і фінансовій сферах, проте характер економічного відновлення не дає підстав зробити висновки про перехід вітчизняної економіки до тривалої стадії фінансової стабілізації. І в подальшому можна буде спостерігати системні дисбаланси економічного розвитку, які можуть стати джерелом фінансової нестабільності.

По-друге, найбільш суттєвими ризиками фінансової дестабілізації залишаються невизначеність тенденцій розвитку світової економіки і уповільнення темпів її відновлення, коливання цін на світових ринках, продовження нарощування зовнішньої заборгованості України і подорожчання її обслуговування, зміна світових інвестиційних потоків у напрямі збільшення припливу іноземного капіталу до розвинутих країн світу, різкі стрибки цін на окремі чутливі групи товарів.

По-третє, зберігатиметься висока ймовірність прискорення інфляційних процесів, зокрема, за рахунок подорожчання продовольства та зростання цін на комунальні послуги і енергоносії.

По-четверте, побудова стійкої фінансової системи, зорієнтованої на акумулювання і використання внутрішніх ресурсів у відповідності до пріоритетів національних інтересів, має відбуватися на основі синхронного розвитку всіх її секторів – банківського, страхового, фондового, інвестиційного та поглибленням фінансового ринку і вдосконаленням його інфраструктури. Це дозволить досягти синергійного ефекту від відновлення цілісності фінансової системи.

Бібліографічний список

1. Дзюблук О. Грошово-кредитна політика в період кризових явищ на світових фінансових ринках / О. Дзюблук // Вісник НБУ. – 2009. – № 5. – С. 20-30.
2. Перелигін Є. Лікнеп для НБУ: як забезпечити фінансову стабільність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1413011-liknep-dlya-nbu-yak-zabezpechtyu-finansovu-stabilnist>.
3. Minski, Human P. Stabilizing an Unstable Economy. – New York etc.: McGraw-Hill, 2008 (first edition Yale University Press, 1986).
4. Kregel I. The Natural Instability of Financial Markets / I. Kregel // The IDEAs Working Paper Series, 2009. – No 4. – 24 p.
5. «Важелі забезпечення фінансової стабільності в умовах ризиків другої хвилі кризи». Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/349>.
6. Указ президента України «Про Раду з фінансової стабільності» від 24.03.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/170/2015>.
7. Національний банк України. Звіт про фінансову стабільність. – Випуск 3. – червень 2017 р. – 59 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=50604896>.

8. Забезпечення фінансової стабільності в Україні в умовах посткризової економіки / [Я.В. Белінська, Д.С. Покришка, О.О. Молдаван та ін.]. – К. : НІСД, 2001. – 88 с.

References

1. Dzyublyuk, O. (2009), "The monetary policy in the period of crisis phenomenas in the world financial markets", *Visnyk NBU*, no. 5, pp. 20-30.
2. Perelygin, E., "Clinic for NBU: how to provide financial stability", available at: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1413011-liknep-dlya-nbu-yak-zabezpechyty-finansovu-stabilnist> (access date January 13, 2018).
3. Minski, Human P. (2008), "Stabilizing an Unstable Economy", New York etc.: McGraw-Hill (first edition Yale University Press, 1986).
4. Kregel, I. (2009), "The Natural Instability of Financial Markets", *The IDEAs Working Paper Series*, no. 4, 24 p.
5. "Leverage to provide financial stability in conditions of the risk of a second wave of the crisis", Analytical note, available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/349> (access date January 13, 2018).
6. "On the Council on Financial Stability", Decree of the President of Ukraine, 2015, March 24, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/170/2015> (access date January 13, 2018).
7. "Financial stability report" (2017), National Bank of Ukraine, issue 3, 59 p., available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=50604896> (access date January 13, 2018).
8. Belinska, Ya.V. et. al. (2001), "Ensuring financial stability in Ukraine in conditions of post-crisis economy", NISD, Kyiv, Ukraine, 88 p.

Чирак М.В., Чирак І.М. ФІНАНСОВА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Мета. Дослідити чинники фінансової нестабільності в Україні в сучасних умовах та виявити можливі шляхи їх подолання за допомогою використання інструментів і заходів монетарної політики Національного банку України.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальні наукові методи: методи теоретичного узагальнення – при дослідженні умов, що забезпечують стійкість і якість економічного зростання та важливості використання нового покоління регуляторних інструментів у вигляді системи динамічного макропруденційного нагляду; аналізу і синтезу – для виявлення втрат від системної банківської кризи в Україні 2014-2017 років; прогнозування – для виявлення головних системних ризиків фінансового сектору в найближчій перспективі.

Результати. Встановлено, що фінансова нестабільність в Україні викликана недосконалістю регулювання фінансової системи, її викривленою структурою внаслідок домінування банківського сектору і надмірною залежністю від зовнішніх чинників. Виявлено, що головними джерелами фінансової дестабілізації виступають збільшення дефіциту державного бюджету і державного боргу, погіршення якості кредитного портфеля, зростання негативного сальдо торговельного балансу і волатильність цін на світовому ринку.

Наукова новизна. Встановлено, що застосовані антикризові заходи дозволили в певній мірі стабілізувати ситуацію в економічній і фінансовій сферах, але не дозволяють вітчизняній економіці перейти до тривалої стадії фінансової стабілізації. Обґрунтована необхідність і важливість використання динамічного макропруденційного нагляду для виявлення системних збоїв в економіці та на фінансових ринках.

Практична значущість. Отримані результати дослідження сприятимуть пошуку і використанню інструментів, спрямованих на подолання (послаблення) фінансової нестабільності та побудову стійкої фінансової системи, зорієнтованої на акумулювання і використання внутрішніх ресурсів.

Ключові слова: фінансова нестабільність, фінансові ризики, банківська криза, антикризові заходи, макропруденційний нагляд.

Chyrak M.V., Chyrak I.M. THE FINANCIAL INSTABILITY IN UKRAINE AND WAYS OF ITS SUBMISSION

Purpose. The factors of financial instability in Ukraine in modern conditions and possible ways of overcoming them by using the tools and measures of the monetary policy of the National Bank of Ukraine have been researched.

Methodology of research. In the process of research general scientific methods were used: theoretical generalization methods - in studying the conditions that ensure the stability and quality of economic growth and the importance of using a new generation of regulatory instruments in the form of a system of dynamic macro prudential supervision; analysis and synthesis - to detect losses from the systemic banking crisis in Ukraine for 2014-2017; forecasting - to identify the main systemic risks of the financial sector in the near future.

Findings. It has been established that financial instability in Ukraine had been caused by imperfection of regulation of the financial system, its distorted structure due to the dominance of the banking sector and excessive dependence on external factors. It has been revealed that the main sources of financial destabilization are the increase of the deficit of the state budget and public debt, the deterioration of the quality of the loan portfolio, the growth of the negative balance of trade and the volatility of prices on the world market.

Originality. It has been established that the applied anti-crisis measures allowed to stabilize the situation in the economic and financial spheres to some extent, but do not allow the domestic economy to move to a long stage of financial stabilization. The necessity and importance of use of dynamic macro prudential supervision to identify systemic failures in the economy and financial markets has been substantiated.

Practical. The results of the research will help to find and use tools aimed at overcoming (weakening) financial instability and building a sustainable financial system focused on the accumulation and use of internal resources.

Key words: financial instability, financial risks, banking crisis, anti-crisis measures, macro-prudential supervision.

Чирак М.В., Чирак И.Н. ФИНАНСОВАЯ НЕСТАБИЛЬНОСТЬ В УКРАИНЕ И ПУТИ ЕЕ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Цель. Исследуются факторы финансовой нестабильности в Украине в современных условиях и возможные пути их преодоления посредством использования инструментов и мер монетарной политики Национального банка Украины.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общие научные методы: методы теоретического обобщения - при исследовании условий, обеспечивающих устойчивость и качество экономического роста и важности использования нового поколения регуляторных инструментов в виде системы динамического макропруденциального надзора; анализа и синтеза - для выявления потерь от системного банковского кризиса в Украине 2014-2017 годов; прогнозирования - для вычисления главных системных рисков финансового сектора в ближайшей перспективе.

Результаты. Установлено, что финансовая нестабильность в Украине вызвана несовершенством регулирования финансовой системы, ее искривленной структурой вследствие доминирования банковского сектора и чрезмерной зависимостью от внешних факторов. Выявлено, что основными источниками финансовой дестабилизации выступают увеличение дефицита государственного бюджета и государственного долга, ухудшение качества кредитного портфеля, рост отрицательного сальдо торгового баланса и волатильность цен на мировом рынке.

Научная новизна. Установлено, что применены антикризисные меры позволили в определенной степени стабилизировать ситуацию в экономической и финансовой сферах, но не позволяют отечественной экономике перейти к длительной стадии финансовой стабилизации. Обоснована необходимость и важность использования динамического макропруденциального надзора для выявления системных сбоев в экономике и на финансовых рынках.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования будут способствовать поиску и использованию инструментов, направленных на преодоление (ослабление) финансовой нестабильности и построение устойчивой финансовой системы, ориентированной на аккумуляцию и использование внутренних ресурсов.

Ключевые слова: финансовая нестабильность, финансовые риски, банковский кризис, антикризисные меры, макропруденциальный надзор.

АВТОРИ НОМЕРА

Білявський Валентин Миколайович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств; **Шепута Микола Миколайович**, Національний авіаційний університет;

E-mail: nbilyavskiy@gmail.com

Бондаренко Ольга Михайлівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту; **Попович Оксана Василівна**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту; **Панасюк Вікторія Костянтинівна**, Національний авіаційний університет;

E-mail: 0679185959@ukr.net

Варцаба Віра Іванівна, д-р екон. наук, доцент, завідувач кафедри фінансів і банківської справи; **Огородник Валерія Олегівна**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи; **Заславська Ольга Ігорівна**, канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів і банківської справи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

E-mail: vira.vartsaba@uzhnu.edu.ua, valeriya.ohorodnyk@uzhnu.edu.ua, olga.zaslavska@uzhnu.edu.ua

Ватаманюк-Зелінська Уляна Зеновіївна, д-р екон. наук, доцент, професор кафедри державних та місцевих фінансів; **Смолин Ольга Іванівна**; Львівський національний університет імені Івана Франка;

E-mail: watamanyuk@ukr.net

Візіренко Світлана Вікторівна, канд. екон. наук, доцент кафедри обліку і оподаткування; **Пімкіна Ганна Вікторівна**, Запорізький національний технічний університет;

E-mail: Levchenkon65@gmail.com

Войналович Олена Петрівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансового обліку за МСФЗ та П(С)БО, ПВНЗ «Міжнародна академія сертифікації бухгалтерів і аудиторів»;

E-mail: vojnalovich2@ukr.net

Гренко Юрій Олександрович, молодший науковий співробітник відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення, ННЦ «Інститут аграрної економіки»;

E-mail: gireenko@gmail.com

Гончаренко Оксана Володимирівна, д-р екон. наук, професор кафедри економіки; **Дідур Катерина Миколаївна**, канд. екон. наук, доцент кафедри економіки; **Самілик Тамара Миколаївна**, канд. екон. наук, доцент кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет;

E-mail: oksana_goncharenko@ukr.net

Іванишин Володимир Васильович, д-р екон. наук, професор, ректор, **Стельмащук Антон Михайлович**, д-р екон. наук, професор, головний науковий співробітник, Подільський державний аграрно-технічний університет; **Леськів Ігор Юрійович**, директор Бучацького коледжу Подільського державного аграрно-технічного університету;

E-mail: stelmasukanton70@gmail.com

Кальницька Марина Анатоліївна, канд. екон. наук, доцент кафедри міжнародних відносин, Ужгородський національний університет;

E-mail: iraan@ukr.net

Капітанець Світлана Володимирівна, канд. пед. наук, доцент, старший науковий співробітник відділу удосконалення протидії митним правопорушенням, Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики УДФСУ;

E-mail: sv.kapitanets@gmail.com

Костецька Наталія Іванівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій, Тернопільський національний економічний університет;

E-mail: natalyakostetska@gmail.com

Лазарева Олена Володимирівна, д-р екон. наук, доцент, доцент кафедри управління земельними ресурсами, Чорноморський національний університет імені Петра Могили;

E-mail: lazareva95@ukr.net

Ліснічук Оксана Андріївна, канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів; **Боярин Юлія Володимирівна**, Наєвально-науковий інститут фінансів та банківської справи Університету державної фіскальної служби України;

E-mail: Oksanaskvur81@gmail.com

Маршалок Тарас Ярославович, канд. екон. наук, доцент кафедри податків та фіскальної політики, Тернопільський національний економічний університет;

E-mail: marshaloktm@gmail.com

Матвійчук Наталія Миколаївна, канд. екон. наук, доцент кафедри аналітичної економіки та природокористування, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки; **Сидорук Світлана Володимирівна**, канд. екон. наук, доцент кафедри менеджменту, Луцький національний технічний університет;

E-mail: sidoruk_svitlana@ukr.net

Піхняк Тетяна Андріївна, канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів, обліку та аудиту, Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут;

E-mail: iraan@ukr.net

Пуцентейло Петро Романович, д-р екон. наук, професор, професор кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу; **Гуменюк Олена Олексіївна**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу, Тернопільський національний економічний університет;

E-mail: naukatneu@gmail.com

Резнік Надія Петрівна, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри біржової діяльності і торгівлі; **Печерський Вадим Васильович**, здобувач, Національний університет біоресурсів і природокористування України;

E-mail: phoenixbounty@gmail.com

Сарай Наталія Ізидорівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій, Тернопільський національний економічний університет;

E-mail: nsaray@ukr.net

Семенча Ілона Євгенівна, д-р екон. наук, професор, професор кафедри банківської справи; **Орнанджі Олександра В'ячеславівна**, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара;

E-mail: semilon@ua.fm

Семчук Жанна Віталіївна, д-р екон. наук, доцент, декан економічного факультету; **Петрик Ілона Владиславівна**, канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування, ПВНЗ «Львівський університет бізнесу і права»;

E-mail: ilonapetryk19@gmail.com

Сокіл Олег Григорійович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування, Таврійський державний агротехнологічний університет;

E-mail: sokil.oleg@ukr.net

Соломіна Ганна Валеріївна, канд. екон. наук, доцент кафедри економічної та інформаційної безпеки; **Гавриш Олег Степанович**, викладач кафедри економічної та інформаційної безпеки; **Махницький Олександр Васильович**, старший викладач кафедри економічної та інформаційної безпеки, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ;

E-mail: ananasik@ukr.net, trespasser.ua@gmail.com

Томашук Інна Вікторівна, асистент кафедри аналізу та статистики, Вінницький національний аграрний університет;

E-mail: tomashuk.inna@ukr.net

Чирак Микола Володимирович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, **Чирак Ірина Миколаївна**, канд. екон. наук, старший викладач кафедри економічної теорії, Тернопільський національний економічний університет;

E-mail: chyрак.iryна@gmail.com

Шевченко Наталія Володимирівна, канд. екон. наук, начальник управління, Управління Північно-східного офісу Держаудитслужби в Сумській області;

E-mail: irina_shev4enko@ukr.net

Шеленко Діана Іванівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника»;

E-mail: diantsya@ukr.net

Ярова Богдана Миколаївна, канд. екон. наук, асистент кафедри геодезії та картографії, Національний університет біоресурсів і природокористування України;

E-mail: bk230491@gmail.com

Ясіновська Ірина Фантинівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри державних та місцевих фінансів; **Козак Соломія Іванівна**, Львівський національний університет імені Івана Франка;

E-mail: i-yasenovska@ukr.net

АВТОРЫ НОМЕРА

Белявский Валентин Николаевич, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности предприятий; **Шепута Николай Николаевич**, Национальный авиационный университет;

E-mail: nbilyavskiy@gmail.com

Бондаренко Ольга Михайловна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры финансов, учета и аудита; **Попович Оксана Васильевна**, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры финансов, учета и аудита; **Панасюк Виктория Константиновна**, Национальный авиационный университет;

E-mail: 0679185959@ukr.net

Варцаба Вера Ивановна, д-р экон. наук, доцент, заведующая кафедрой финансов и банковского дела; **Огородник Валерия Олеговна**, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры финансов и банковского дела; **Заславская Ольга Игоревна**, канд. экон. наук, доцент кафедры финансов и банковского дела, ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»;

E-mail: vira.vartsaba@uzhnu.edu.ua, valeriya.ohorodnyk@uzhnu.edu.ua, olga.zaslavska@uzhnu.edu.ua

Ватаманюк-Зелинская Ульяна Зиновьевна, д-р экон. наук, доцент, профессор кафедры государственных и местных финансов; **Смолин Ольга Ивановна**, Львовский национальный университет имени И. Франко;

E-mail: watamanyuk@ukr.net

Визиренко Светлана Викторовна, канд. экон. наук, доцент кафедры учета и налогообложения; **Пимкина Анна Викторовна**, Запорожский национальный технический университет;

E-mail: Levchenkon65@gmail.com

Войналович Елена Петровна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры финансового учета за МФЗ та П(С)БУ, ЧВУЗ «Международная академия сертификации бухгалтеров и аудиторов»;

E-mail: vojnalovich2@ukr.net

Гиренко Юрий Александрович, младший научный сотрудник отдела инвестиционного и материально-технического обеспечения, ННЦ "Институт аграрной экономики";

E-mail: gireenko@gmail.com

Гончаренко Оксана Владимировна, д-р экон. наук, профессор кафедры экономики; **Дидур Екатерина Николаевна**, канд. экон. наук, доцент кафедры экономики; **Самилык Тамара Николаевна**, канд. экон. наук, доцент кафедры экономики, Днепровский государственный аграрно-экономический университет;

E-mail: oksana_goncharenko@ukr.net

Иванишин Владимир Васильевич, д-р экон. наук, профессор, ректор, **Стельмашук Антон Михайлович**, д-р экон. наук, профессор, главный научный сотрудник, Подольский государственный аграрно-технический университет; **Лескив Игорь Юрьевич**, директор Бучацкого колледжа Подольского государственного аграрно-технического университета;

E-mail: stelmasukanton70@gmail.com

Кальныцкая Марина Анатольевна, канд. экон. наук, доцент кафедры международных отношений, Ужгородский национальный университет;

E-mail: iraan@ukr.net

Капитанец Светлана Владимировна, канд. пед. наук, доцент, старший научный сотрудник отдела совершенствования противодействия таможенным правонарушениям, Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики УГФСУ;

E-mail: sv.kapitanets@gmail.com

Костецкая Наталия Ивановна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятий и корпораций, Тернопольский национальный экономический университет;

E-mail: natalyakostetska@gmail.com

Лазарева Елена Владимировна, д-р экон. наук, доцент, доцент кафедры управления земельными ресурсами, Черноморский национальный университет имени Петра Могилы;

E-mail: lazareva95@ukr.net

Лисничук Оксана Андреевна, канд. экон. наук, доцент кафедры финансов; **Боярин Юлия Владимировна**, Учебно-научный институт финансов и банковского дела Университета государственной фискальной службы Украины;

E-mail: Oksanaskvur81@gmail.com

Маршалок Тарас Ярославович, канд. экон. наук, доцент кафедры налогов и фискальной политики, Тернопольский национальный экономический университет;

E-mail: marshaloktm@gmail.com

Матвийчук Наталья Николаевна, канд. экон. наук, доцент кафедры аналитической экономики и природопользования, Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинской; **Сидорук Светлана Владимировна**, канд. экон. наук, доцент кафедры менеджмента, Луцкий национальный технический университет;

E-mail: sidoruk_svitlana@ukr.net

Пихняк Татьяна Андреевна, канд. экон. наук, доцент кафедры финансов и кредита, учета и аудита, Хмельницкий кооперативный торгово-экономический институт;

E-mail: iraan@ukr.net

Пуцентайло Петр Романович, д-р экон. наук, профессор, профессор кафедры учета и экономико-правового обеспечения агропромышленного бизнеса; **Гуменюк Алена Алексеевна**, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры учета и экономико-правового обеспечения агропромышленного бизнеса, Тернопольский национальный экономический университет;

E-mail: naukatneu@gmail.com

Резник Надежда Петровна, д-р экон. наук, профессор, заведующая кафедрой биржевой деятельности и торговли; **Печерский Вадим Васильевич**, соискатель, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины;

E-mail: phoenixbounty@gmail.com

Сарай Наталия Изидоровна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятий и корпораций, Тернопольский национальный экономический университет;

E-mail: nsaray@ukr.net

Семенча Илона Евгеньевна, д-р экон. наук, профессор, профессор кафедры банковского дела; **Орнанджи Александра Вячеславовна**, Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара;

E-mail: semilon@ua.fm

Семчук Жанна Витальевна, д-р экон. наук, доцент, декан экономического факультета; **Петрик Илона Владиславовна**, канд. экон. наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, ПВНЗ "Львовский университет бизнеса и права";

E-mail: ilonapetryk19@gmail.com

Сокил Олег Григорьевич, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры учета и налогообложения, Таврический государственный агротехнологический университет;

E-mail: sokil.oleg@ukr.net

Соломина Анна Валерьевна, канд. экон. наук, доцент кафедры экономической и информационной безопасности; **Гавриш Олег Степанович**, преподаватель кафедры экономической и информационной безопасности; **Махницкий Александр Васильевич**, старший преподаватель кафедры экономической и информационной безопасности, Днепропетровский государственный университет внутренних дел;

E-mail: ananasik@ukr.net, trespasser.ua@gmail.com

Томашук Инна Викторовна, ассистент кафедры анализа и статистики, Винницкий национальный аграрный университет;

E-mail: tomashuk.inna@ukr.net

Чирак Николай Владимирович, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономической теории, **Чирак Ирина Николаевна**, канд. экон. наук, старший преподаватель кафедры экономической теории, Тернопольский национальный экономический университет;

E-mail: chyрак.iryна@gmail.com

Шевченко Наталья Владимировна, канд. экон. наук, начальник управления, Управление Северо-восточного офиса Госаудитслужбы в Сумской области;

E-mail: irina_shev4enko@ukr.net

Шеленко Диана Ивановна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры учета и аудита, ГВУЗ "Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника";

E-mail: diantsya@ukr.net

Яровая Богдана Николаевна, канд. экон. наук, ассистент кафедры геодезии и картографии, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины;

E-mail: bk230491@gmail.com

Ясиновская Ирина Фантиновна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры государственных и местных финансов; **Козак Соломия Ивановна**, Львовский национальный университет имени Ивана Франко;

E-mail: i-yasenovska@ukr.net

AUTHORS OF THE NUMBER

Biliavskiy Valentyn Mykolaiovych, *cand. econ. sc., assoc. prof., associate professor at the department of management of foreign economic activities of enterprises*; **Sheputa Mykola Mykolaiovych**, *National Aviation University*;
E-mail: nbilyavskiy@gmail.com

Bondarenko Olha Mykhailivna, *cand. econ. sc., assoc. prof., assistant professor at the department of finances, accounting and audit*; **Popovych Oksana Vasylivna**, *cand. econ. sc., assoc. prof., assistant professor at the department of finances, accounting and audit*; **Panasiuk Viktoriia Kostiantynivna**, *National Aviation University*;
E-mail: 0679185959@ukr.net

Chyrak Mykola Volodymyrovych, *cand. econ. sc., assoc. prof., associate professor at the department of economic theory*; **Chyrak Iryna Mykolaivna**, *cand. econ. sc., senior lecturer at the department of economic theory, Ternopil National Economic University*;
E-mail: chyrak.iryana@gmail.com

Hirenko Yurii Oleksandrovych, *junior researcher at the department of investment and logistical support, NSC "Institute of Agrarian Economics"*;
E-mail: gireenko@gmail.com

Honcharenko Oksana Volodymyrivna, *dr. econ. sc., professor at the department of economics*; **Didur Kateryna Mykolaivna**, *cand. econ. sc., associate professor at the department of economics*; **Samilyk Tamara Mykolaivna**, *cand. econ. sc., associate professor at the department of economics, Dniprovsky State Agrarian and Economic University*;
E-mail: oksana_goncharenko@ukr.net

Ivanyshyn Volodymyr Vasylovych, *dr. econ. sc., professor, rector*, **Stelmashchuk Anton Mykhailovych**, *dr. econ. sc., professor, chief research fellow, State Agrarian and Engineering University in Podilya*; **Leskiv Ihor Yuriiiovych**, *director Buchach college State Agrarian and Engineering University in Podilya*;
E-mail: stelmasukanton70@gmail.com

Kalnytska Maryna Anatoliivna, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of international relations, Uzhhorod National University*;
E-mail: iraan@ukr.net

Kapitanets Svitlana Volodymyrivna, *dr. econ. sc., assoc. prof., senior researcher fellow at the department for the improvement of counteraction to customs offenses, Research Center of Customs Affairs of Research Institute Fiscal Policy of USFSU*;
E-mail: sv.kapitanets@gmail.com

Kostetska Nataliia Ivanivna, *cand. econ. sc., assoc. prof., associate professor at the department of economics of enterprises and corporations, Ternopil National Economic University*;
E-mail: natalyakostetska@gmail.com

Lazarieva Olena Volodymyrivna, *dr. econ. sc., assoc. prof., assistant professor at the department of management of the landed resources, Petro Mohyla Black Sea National University*;
E-mail: lazareva95@ukr.net

Lisnichuk Oksana Andriivna, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of finances*, **Boiaryn Yuliia Volodymyrivna**, *Educational and scientific institute of finances and banking of University of the State Fiscal Service*;
E-mail: Oksanaskvur81@gmail.com

Marshalok Taras Yaroslavovych, *cand. econ. sc., associate professor at the department of taxes and fiscal policy, Ternopil National Economic University*;
E-mail: marshaloktm@gmail.com

Matviichuk Nataliia Mykolaivna, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of analytical economics and environmental management, Lesia Ukrainka Eastern European National University*; **Sydoruk Svitlana Volodymyrivna**, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of management, Lutsk National Technical University*;
E-mail: sidoruk_svitlana@ukr.net

Pichniak Tetiana Andriivna, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of finances, accounting and audit, Khmelnytsky Cooperative Trade and Economic Institute*;
E-mail: iraan@ukr.net

Putsenteilo Petro Romanovych, *dr. econ. sc., professor, professor at the department of accounting, economical and legal maintenance of agroindustrial business*; **Humeniuk Olena Oleksiivna**, *cand. econ. sc., assoc. prof., associate professor at the department of accounting, economical and legal maintenance of agroindustrial business, Ternopil National Economic University*;
E-mail: naukatneu@gmail.com

Reznik Nadiia Petrivna, *dr. econ. sc., prof., head at the department of stock exchange activity and trade, Pecherskyi Vadym Vasylovych*, *postgraduate student, National University of Bioresources and Nature Using of Ukraine;*

E-mail: phoenixbounty@gmail.com

Sarai Nataliia Izydorivna, *cand. econ. sc., assoc. prof., associate professor at the department of enterprise economy and corporations, Ternopil National Economic University;*

E-mail: nsaray@ukr.net

Semchuk Zhanna Vitaliivna, *dr. econ. sc., assoc. prof., dean at the Faculty of Economics; Petryk Ilona Vladyslavivna*, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of finances, banking and insurance, Lviv University of Business and Law;*

E-mail: ilonapetryk19@gmail.com

Semencha Ilona Yevhenivna, *dr. econ. sc., prof., professor at the department of banking; Ormandzhi Oleksandra Viachezlavivna*, *Oles Honchar Dnipro National University;*

E-mail: semilon@ua.fm

Shelenko Diana Ivanivna, *cand. econ. sc., assoc. prof., associate professor at the department of accounting and auditing, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;*

E-mail: diantsya@ukr.net

Shevchenko Nataliia Volodymyrivna, *cand. econ. sc., head of department, Northeast Office of the State Service in the Sumy region;*

E-mail: irina_shev4enko@ukr.net

Sokil Oleg Grygoriyovych, *cand. econ. sc., assoc. prof., assistant professor at the department of accounting and taxation, Tavria State Agrotechnological University;*

E-mail: sokil.oleg@ukr.net

Solomina Hanna Valeriivna, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of economic and informative security; Havrysh Oleh Stepanovych*, *lector at the department of economic and informative security; Machnytskyi Oleksandr Vasylovych*, *senior lector at the department of economic and informative security; Dnepropetrovsk State University of Internal Affairs;*

E-mail: ananasik@ukr.net, trespasser.ua@gmail.com

Tomashuk Inna Victorivna, *assistant at the department of analysis and statistics, Vinnytsia National Agrarian University;*

E-mail: tomashuk.inna@ukr.net

Vartsaba Vira Ivanivna, *dr. econ. sc., assoc. prof., head at the department of finance and banking; Ohorodnik Valeriia Olehivna*, *cand. econ. sc., assoc. prof., associate professor at the department of finance and banking; Zaslavska Olha Ihorivna*, *cand. econ. sc., associate professor at the department of finance and banking, Uzhorod National University;*

E-mail: vira.vartsaba@uzhnu.edu.ua, valeriya.ohorodnyk@uzhnu.edu.ua, olga.zaslavska@uzhnu.edu.ua

Vatamaniuk-Zelinska Uliana Zenoviivna, *dr. econ. sc., assoc. prof., professor at the department of state and local finances; Smolyn Olha Ivanivna*, *Ivan Franko Lviv National University;*

E-mail: watamanyuk@ukr.net

Vizirenko Svitlana Viktorivna, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of accounting and taxation; Pimkina Hanna Viktorivna*, *Zaporizhia National Technical University;*

E-mail: Levchenkon65@gmail.com

Voinalovych Olena Petrivna, *cand. econ. sc., assoc. prof., assistant professor at the department of financial accounting in accordance with the IFRS and Accounting Regulations (Standards), Private Institution for Higher Education "International Academy of Certification of Accountants and Accountants";*

E-mail: vojnalovich2@ukr.net

Yarova Bogdana Mykolaivna, *cand. econ. sc., assistant at the department of geodesy and cartography, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine;*

E-mail: bk230491@gmail.com

Yasinovska Iryna Fantynivna, *cand. econ. sc., assoc. prof., assistant at the department of state and local finances; Kozak Solomiia Ivanivna*, *Ivan Franko Lviv National University;*

E-mail: i-yasenovska@ukr.net